

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ІВАНА ФРАНКА

В.В. Лизанчук

ОСНОВИ РАДІО- ЖУРНАЛІСТИКИ

Підручник

*Затверджено
Міністерством освіти і науки України*

Київ
"Знання"
2006

УДК 007:654.19(075.8)
ББК 76.310.8я73
Л55

Затверджено Міністерством освіти і науки України (лист № 1.4/18-Г-1293 від 1 грудня 2006 р.)

Консультант — *Л. А. Даценко*, заслужений журналіст України, віце-президент Національної радіокомпанії України

Рецензенти:

В. Д. Демченко — доктор філологічних наук, професор Дніпропетровського національного університету;

М. М. Романюк — доктор історичних наук, директор Львівської наукової бібліотеки імені Василя Стефаника НАН України, професор;

В. І. Шкляр — доктор філологічних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка

For the first time in Ukraine conceptual and theoretical principles of functioning modern journalism are systematically stated in the textbook. The role and place of broadcasting in the system of mass media has been comprehended; the structure of Ukrainian broadcasting, and principles of functioning of radioorganizations and their functions have been shown and analyzed; special radio peculiarities and thematic varieties have been considered. Special place is given to description of radiogenres and methodics of preparation materials to radiobroadcasting. Texts materials of each radiogenre and their sound variant are recorded on CD.

For students journalists of higher educational institutes and journalists practitioners.

Лизанчук В. В.

Л55 Основи радіожурналістики: Підручник — К.: Знання, 2006. — 628 с. + компакт-диск.
ISBN 966-346-249-3

У підручнику вперше в Україні системно викладено концептуально-теоретичні засади функціонування сучасної радіожурналістики. Осмислено роль і місце радіомовлення в системі засобів масової інформації, показано структуру українського радіомовлення, проаналізовано принципи діяльності радіоорганізацій та їх функції. Розглянуто характерні особливості радіо та тематичні різновиди передач. Чільне місце відведено характеристиці радіожанрів та методиці підготовки матеріалів до радіофіру. Подано тексти матеріалів кожного радіожанру та їх звуковий варіант на компакт-диску.

Для студентів-журналістів вищих навчальних закладів і журналістів-практиків.

УДК 007:654.19(075.8)

ББК 76.310.8я73

ISBN 966-346-249-3

© В. В. Лизанчук, 2006

© Видавництво "Знання", 2006

ЗМІСТ

Перелік звукових додатків.....	6
Передмова.....	9
Розділ 1. Радіомовлення в системі засобів масової інформації.....	12
Питання для обговорення.....	56
Завдання для лабораторних і практичних занять.....	57
Список використаної літератури.....	57
Розділ 2. Характерні особливості радіо.....	60
Питання для обговорення.....	79
Завдання для лабораторних і практичних занять.....	80
Список використаної літератури.....	80
Розділ 3. Принципи діяльності радіоорганізацій.....	81
Питання для обговорення.....	98
Завдання для лабораторних і практичних занять.....	99
Список використаної літератури.....	99
Розділ 4. Функції радіомовлення.....	100
4.1. Функція інформування.....	101
4.2. Функція вираження і формування громадської думки.....	105
4.3. Пропагандистська функція.....	109
4.4. Агітаційно-організаторська функція.....	112
4.5. Просвітницько-педагогічна функція.....	113
4.6. Виховна функція.....	116
4.7. Естетична функція.....	120
4.8. Розважальна функція.....	122
4.9. Функція спілкування.....	123
4.10. Інтегруюча функція.....	125
Питання для обговорення.....	132
Завдання для лабораторних і практичних занять.....	133
Список використаної літератури.....	133

Розділ 5. Структура радіомовлення України	135
Питання для обговорення	155
Завдання для лабораторних і практичних занять	156
Список використаної літератури	156
Розділ 6. Різновиди радіомовлення	157
6.1. Інформаційні радіопрограми	158
6.2. Політико-ідеологічні передачі	170
6.3. Історико-культурологічні передачі	171
6.4. Соціально-економічні передачі	175
6.5. Освітньо-пізнавальні передачі	176
6.6. Релігійні передачі	182
6.7. Передачі для дітей та юнацтва	186
6.8. Передачі для молоді	197
6.9. Літературно-драматичні передачі	205
6.10. Музично-розважальні передачі	209
6.11. Рекламні передачі	212
Питання для обговорення	217
Завдання для лабораторних і практичних занять	218
Список використаної літератури	218
Розділ 7. Жанри радіожурналістики	219
Питання для обговорення	232
Завдання для лабораторних і практичних занять	233
Список використаної літератури	233
Розділ 8. Інформаційні радіожанри	234
8.1. Радіоповідомлення	234
8.2. Радіозвіт	264
8.3. Радіоінтерв'ю	277
8.4. Радіорепортаж	331
8.5. Радіовиступ	360
8.6. Радіоогляд преси	366
Питання для обговорення	372
Завдання для лабораторних і практичних занять	375
Список використаної літератури	377
Розділ 9. Аналітичні радіожанри	379
9.1. Радіокореспонденція	380
9.2. Радіокоментар	388
9.3. Радіобесіда	405
9.4. Радіоогляд	443

Питання для обговорення.....	458
Завдання для лабораторних і практичних занять.....	460
Список використаної літератури.....	461
Розділ 10. Художньо-публіцистичні радіожанри.....	462
10.1. Радіонарис.....	465
10.2. Радіофейлетон.....	502
10.3. Радіокомпозиція.....	523
10.4. Радіофільм.....	546
10.5. Оригінальна радіодрама (радіоп'єса).....	575
Питання для обговорення.....	612
Завдання для лабораторних і практичних занять.....	615
Список використаної літератури.....	617
Післямов	619
а.....	619
Орієнтовні теми рефератів.....	622
Довідка про автора.....	625

ПЕРЕЛІК ЗВУКОВИХ ДОДАТКІВ

1. Новели-оповідки, ліричні етюди Олександра Токаря (Дніпропетровськ)
2. Радіожурнал "Слово" (Київ)
3. "Прикарпатські новини" Івано-Франківського обласного радіо
4. Львівські новини радіо "Люкс-FM"
5. Радіопередача "Є в істині чудова простота" Валентини Орлової (Дніпропетровськ)
6. Інформаційний радіожурнал "Виднокола" (Полтава)
7. Радіопроеграма "Майдан" Дніпропетровського обласного радіо
8. Радіопроеграма "Думка-шумка" Наталії Старюк (Дніпропетровськ)
9. Радіопередача "Стежка-мережка" Таїсії Ковальчук (Дніпропетровськ)
10. Хронікальне радіоповідомлення
11. Розгорнуте радіоповідомлення
12. Радіоповідомлення-відгук
13. Радіоповідомлення-пропозиція
14. Радіоповідомлення-подяка
15. Критичне радіоповідомлення
16. Полемічне радіоповідомлення
17. Короткий хронікальний радіозвіт
18. Інтерв'ю-полілог "Поміркуємо разом" Людмили Островської (Тернопіль)
19. Радіорепортажі "І буде правда на землі" та "Ой, не ріж косу, бо хороша!" Галини Рокецької (Львів)
20. Радіорепортаж "Зустрічі на лемківській ватрі" Наталії Асатурян (Івано-Франківськ)
21. Матеріали Тараса Марусика на радіо "Свобода"
22. Авторська радіопроеграма "Двадцять хвилин з Володимиром Яворівським"
23. Радіобесіда "Мова рідна, слово рідне" Світлани Коваленко (Запоріжжя)

24. "Вечірні розмови" Світлани Барабані (Кіровоград)
25. Радіопрограма "Полярне коло" Алли Толстової (Мурманськ)
26. Радіонарис "Слова із книги бою" Ганни Стоцької (Львів)
27. Радіонарис "Від Роксолани — до Руслани" Галини Добош (Івано-Франківськ)
28. Радіозарисовка "Життя заради світлини" Руслани Оренчук (Чернівці)
29. Радіокомпозиція "Україна: роки перетворень" В'ячеслава Козака (Київ)
30. Радіофільм "Замовлена правда" Людмили Кузьменко (Донецьк)
31. Драматичні радіомініатюри Іллі Хоменка та Володимира Фоменка (Київ)

*Світлій пам'яті працівників
підпільної радіостанції
Української Повстанської Армії
"Вільна Україна" (Афродита)
присвячую
Автор*

ПЕРЕДМОВА

Успішне вирішення складних соціально-економічних, політико-ідеологічних, морально-психологічних проблем становлення Української держави на принципах демократії, законності, свободи слова органічно пов'язане з повноцінним інформаційним забезпеченням громадянського порозуміння, злагоди, консолідації суспільства на засадах національної ідеї, україноцентризму, сутність якого визначається категоріями патріотизму, національного достоїнства, поваги громадян до матері-України, цілеспрямованою працею задля добробуту та всебічного розвитку всіх життєвих сфер, необхідністю розглядати всі політичні події у світі та в Україні крізь призму національних інтересів України, її духовних і культурних цінностей, потребою обстоювати гідність і рівноправність у світовому співтоваристві. У природному зростанні впливу засобів масової інформації на процеси утвердження української держави специфічна роль належить радіомовленню, яке в епоху телебачення набуло нового дихання.

Водночас докорінна зміна інформаційної ситуації після розпаду комуністичної тоталітарної системи значно підвищує критерії вимог до підготовки радіопередач. Адже серйозною проблемою у сфері функціонування радіомовлення, утвердження національного інформаційного простору та входження України у світовий інформаційний простір є ще низький інформаційний, публіцистичний, художньо-естетичний рівень багатьох програм радіомовлення, насамперед, приватного. Це призводить до експансії на український інформаційний простір чужої, часто антиукраїнської, радіопродукції, що негативно впливає на духовно-національне виховання українців.

Нині найважливішим, найнагальнішим завданням українських радіожурналістів є формування у людей державницького мислення як мислення національно-гуманного, демократичного, громадянського, відповідального за особисту долю, долю родини, держави. Українському народові треба повернути національну історичну пам'ять, дати, за словами Г. Сковороди, духовний меч як найвищу духовну, моральну, естетичну цінність, національну свідомість.

Святий обов'язок радіожурналістів — донести до всіх людей повний гуманістичний зміст української національної ідеї, всебічно розкрити, що

незмінною її складовою сутністю є державна незалежність, самодостатня цінність особистості, добробут, високий рівень культури, розвинена самоповага, господарська дбайливість, чесність, порядність, патріотизм, взаємодопомога.

Українська радіожурналістика в сучасних умовах повинна займати конструктивну державотворчу позицію. Саме радіожурналістам, як і всім працівникам засобів масової інформації, має бути притаманне болісне відчуття справедливості, глибоке знання соціально-економічних, політико-ідеологічних, духовно-культурологічних, морально-психологічних проблем і громадянська відповідальність за кожне сказане в ефірі слово. Адже слово, як відомо, виконує три важливі функції: біопсихічну, розумову, трансцендентну. Всі три присутні у радіомовленні.

Отже, підвищення ролі такого важливого соціального інституту в житті українського суспільства, як радіомовлення, передусім, залежить від професійних, моральних, національно-духовних якостей радіожурналістів, формування яких передбачає глибоке теоретичне і практичне опанування фахом. Комплексне вирішення цієї проблеми передбачає підвищення мовного, світоглядно-інтелектуального, морально-духовного, національно-громадянського рівня навчання радіожурналістів.

За останні роки вийшли з друку підручники і посібники "Теорія і методика журналістської творчості" В. Здоровеги, "Основи радіожурналістики і радіоменеджменту" О. Гояна, "Основи інформаційного радіомовлення" В. Миронченка, "Журналістика: основи професійної комунікації" В. Карпенка, "Основи радіожурналістики", "Жанри радіожурналістики" і "Види радіомовлення" І. Пенчук; актуальні праці В. Іванова, О. Кузнецової, А. Москаленка, В. Олійника, О. Пономарева, Г. Почепцова, Б. Потятиника, А. Роскошного, О. Сербенської, В. Шкляра та інших авторів.

Студенти користуються також навчальним посібником "Особливості підготовки матеріалів для радіо і телебачення" В. Качкана і В. Лизанчука. Однак цієї навчально-методичної літератури, безсумнівно, недостатньо; вона не охоплює всіх потрібних аспектів опанування радіожурналістською професією. Тим часом збільшується кількість вищих навчальних закладів, у яких відкривають відділення підготовки журналістів. Потреба у сучасних українських підручниках з журналістики зростає.

Дотримуючись вимог навчальної програми, у підручнику осмислено концептуально-теоретичні засади функціонування сучасної радіожурналістики, розкрито роль і місце радіомовлення в системі засобів масової інформації, показано структуру радіомовлення України, розглянуто принципи і функції діяльності радіоорганізацій, різновиди та характерні особливості радіомовлення. Охарактеризовано інформаційні, аналітичні та

художньо-публіцистичні жанри, їх призначення та вимоги до них, розкрито методику підготовки кожного радіожанру. Подано тексти матеріалів кожного радіожанру, а також їх звуковий варіант на компакт-диску.

Після кожного розділу подано питання для обговорення, завдання для лабораторних і практичних занять, список використаної літератури, в кінці підручника — орієнтовні теми для наукових рефератів, які можуть стати основою для курсових і дипломних робіт. Методика проведення лабораторних і практичних занять передбачає прослуховування, обговорення, рецензування радіопередач, що допоможе студентам виробити теоретичні орієнтири, основні підходи до аналізу радіожурналістської практики.

Опанувавши матеріал цього підручника, студент, журналіст-початківець отримає потрібні теоретичні та практичні знання, щоб активно, усвідомлено формувати і проводити цілісну державну інформаційну політику, забезпечувати інформаційний суверенітет України, її національну інформаційну та духовно-культурну самоідентичність у світі.

Теми, які розглядаються у підручнику, апробовані на лекціях, лабораторних і практичних заняттях зі спеціалізації "Журналістська робота на радіо", яку опановують студенти факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, а також в Інституті журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Підручник відповідає вимогам кваліфікованої характеристики й університетської програми курсів "Основи радіожурналістики", "Інформаційне радіомовлення", "Радіопубліцистика", "Методика творення радіоматеріалів" та сучасним методологічним засадам підготовки радіожурналістських кадрів.

Розділ 1

РАДІОМОВЛЕННЯ В СИСТЕМІ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Засоби масової інформації — це складна, цілеспрямована, динамічна система, що охоплює періодичні друковані видання, радіомовлення, телебачення, кіно, інформаційні агентства, інші форми періодичного поширення соціальної інформації. Згідно із законодавством України, друкованими засобами масової інформації є періодичні друковані видання (преса): газети, журнали, бюлетені, разові видання з визначеним накладом; аудіовізуальними засобами масової інформації є: радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис тощо. Академік А. Москаленко зазначав, що до ЗМІ належать також інформаційні служби: телеграфні агентства, агентства преси, рекламні бюро, прес-служби, агентства паблік рілейпінз, професійні журналістські клуби й асоціації, органи управління системою журналістики, організації, що займаються підготовкою і перепідготовкою журналістських кадрів [23, с. 217].

Для формування індивідуальної та громадської думки необхідне вільне поширення інформації та вільний обмін нею. Ця умова, як зазначає президент Європейської телерадіомовної спілки А. Шарф, є однією з головних, що забезпечують функціонування демократичного суспільства. Звідси випливає важливість комунікації для життя суспільства. Люди можуть поліпшити умови свого життя, вдосконаливши соціальні інститути, якщо користуватимуться засобами комунікації. Нічим не обмежений зв'язок між людьми, вільне розповсюдження вільної для всіх інформації визначають рівень соціального розвитку суспільства.

Засоби масової інформації є інструментом, що забезпечує зв'язок між людьми. Протягом останніх 500 років усі засоби масової інформації, що виникли, починаючи з друкарні Гутенберга і закінчуючи телерадіомовленням, включаючи фотографію і кінематограф, збільшили обсяг інформації, доступної кожній людині, дозволили розвинути її інтелект. Отже, система ЗМІ — це єдність відповідних компонентів, які виникають у різні історичні періоди: спочатку преса, потім кіно, радіо, телебачення, відео тощо.

Система ЗМІ є складовою частиною політичної системи. Вона залежна від політики у сфері легітимності ЗМІ в кожній країні. Політична система, разом з конституцією, законами, міжнародними угодами та національними привілеями, знаходиться у певних рамках, в яких може ефективно впливати на ЗМІ. Якщо під політичною системою розуміти звід загальнодержавних правил, то потрібно враховувати, що ЗМІ — лише окрема їх частина. Якщо під політичною системою розуміти лише політичну "еліту" — парламент, уряд, державну адміністрацію, верхівки партій або об'єднань, — то тут політична система і система ЗМІ виступають і діють як конкуренти і партнери. Щодо залежності між політичною системою і системою ЗМІ існують різні думки.

Німецький науковець-публіцист Х.-М. Кеплінгер запевняє, що система ЗМІ має перевагу над політичною системою. Він дійшов висновку, що система ЗМІ постійно нав'язує політичній системі свої правила комунікації. Інший німецький учений-публіцист Ф. Ранненбергер, навпаки, не бачить будь-якого суттєвого впливу ЗМІ на політичну систему. На його думку, ЗМІ не сильніші за політичну систему саме тому, що вони не мають у своєму розпорядженні належного дієвого механізму прийняття рішень.

Професор Р. Блюм навів результати опитування як тих, хто працює у швейцарських ЗМІ, так і членів парламенту Швейцарської Федерації: обидві сторони розглядають протилежні відносини між собою як такі, що відповідають нормам; працівники ЗМІ вважають залежність членів парламенту від ЗМІ більшою, ніж залежність ЗМІ від членів парламенту; працівники ЗМІ розглядають близькість та довірливість у відносинах між обома системами як небезпеку існування можливої корупції; члени парламенту вважають ЗМІ могутнішими, ніж парламент, у висвітленні певної теми; працівники ж ЗМІ думають інакше [2, с 65].

Безсумнівно, що система ЗМІ має свої закономірності, власні критерії сутності та відбору інформації, що не належать до політичної системи. Це призводить до конкуренції, недовіри та напруженості у відносинах між ЗМІ та політиками. "Політична система та система ЗМІ одночасно співіснують дистанційовано та взаємопов'язано. Це певний вид любові — ненависті" [2].

З огляду на те, що основне призначення системи ЗМІ — безперервно відображати суспільне життя в усіх його діалектичних зв'язках і взаємозалежностях, суперечностях і конфліктах, інформувати і впливати на формування громадської думки, то ЗМІ входять як складова частина до системи ширшого порядку — соціального управління суспільством.

Система ЗМІ виступає як соціолого-психологічна система взаємодії, спілкування, взаємин людей у процесі інформаційного обміну. ЗМІ сприяють солідарності, згуртованості суспільства, служать одним із засобів соціалізації,

допомагають самопізнанню та обміну культурно-духовним досвідом між людьми. Процес комунікації між журналістом і аудиторією безперервний, циклічний і спрямований на соціальну практику. Модель інформаційної комунікації, з позиції соціальної психології, виглядає так: "соціальна дійсність" (перша фаза); "журналіст — твір — видавець — інформант — соціальна дійсність" (друга фаза). У другій фазі важливими є ефекти психіки та поведінки людей, їх вплив на соціально-економічну, політико-ідеологічну, національно-духовну практику та наслідки цього впливу — позитивні чи негативні. Отже, система ЗМІ — це засіб здійснення єдиного процесу поширення ідей, учень, теорій, суспільно значущої інформації, виховання соціально-громадянських, національно-духовних почуттів, звичок, спонук, намірів тощо. Звідси випливає теза, що ЗМІ є четвертою владою. "Це — образний, метафоричний вираз, — вважає професор В. Й. Здоровега. — Він свідчить, що ЗМІ — влада своєрідна, специфічна. Вона не є владою у прямому значенні слова, тобто не є аналогічною із законодавчою, виконавчою чи судовою владами" [10, с 15]. У чому ж ця своєрідність? Влада засобів масової інформації є набагато сильнішою, глибшою. Вона має психологічне закорінення і психологічні результати, бо тримає у своїх руках свідомість і дух людини. Вона впливає на розумовий і почуттєвий стан відразу мільйонів людей, різних за віком, освітою, національністю, належністю до соціальних чи фахових груп тощо.

Хоча преса, телебачення, радіомовлення, інформаційні агентства організаційно відособлені, але як система характеризуються спільними ознаками. По-перше, вони функціонують в єдиному соціально-політичному середовищі, по-друге, у своїй діяльності керуються принципами, які забезпечують виконання єдиних суспільних функцій, по-третє, об'єктом їх впливу є та ж сама аудиторія, по-четверте, інформують про ті факти, події, явища суспільно-політичного життя, які соціально значущі та цікавлять широкий загаль.

У цілому системі ЗМІ притаманні такі властивості, як тематична універсальність, актуальність, оперативність, аналітичність, емоційність, безперервність, наступність, систематичність у процесі передачі соціальної інформації. Преса, інформаційні агентства, телебачення, радіомовлення в кожний окремий момент виконують власні завдання, тобто є автономними, що зумовлено специфічними, унікальними властивостями кожного.

Перед тим, як детальніше охарактеризувати радіомовлення — складову частину системи засобів масової інформації, зазначимо: за комуністичного режиму в Радянському Союзі лише визнавалася велика роль у винаході радіо російського вченого О. Попова, і зовсім замовчувався вклад у розвиток радіозв'язку інших учених, зокрема італійця Г. Марконі. Коли

в 1990-х роках впали "залізні" кордони, і зовсім замовчувати імена іноземних учених стало неможливим, Росія робить ряд спроб довести, що Г. Марконі був другим, а О. Попов — першим винахідником радіо. Скажімо, В. Марченков [19] у статті "Первый радиотехник А. С. Попов" стверджує, що Попов у 1895 р. побудував придатну для радіозв'язку апаратуру і демонстрував та описував принципи її дії, але не патентував свої винаходи; а Марконі у 1896 р. подав у Англії патентну заявку на систему бездротової сигналізації, однак стверджується, ніби патент Марконі діяв лише в Англії. У Росії, Франції і Німеччині видати патент йому відмовили, посилаючись на пріоритетні публікації О. Попова.

Між тим К. Сарторі у статті "Історія народження радіо", яка вміщена у книзі "Від кременя до кремнію", стверджує, що у 1894 р. Г. Марконі вдалося зареєструвати за допомогою приймальної антени сигнали азбуки Морзе, що їх випромінював найпростіший радіопередавач з віддалі в кілька сот метрів. Так було продемонстровано, що електромагнітне збурення хвиль Герца можна зареєструвати у вигляді сигналів. Невизнання з боку італійських властей змусило Марконі емігрувати до Англії, де його з готовністю прийняв королівський міністр пошт. Це міністерство й фінансувало всі подальші дослідження, відразу розпізнавши широкі можливості для його застосування, насамперед, в інтересах британського військового і торговельного флоту — за тих часів найсильнішого і найбільшого у світі.

З благословення королеви Англії у 1896 р. Г. Марконі запатентував своє відкриття, продовжуючи дослідження, спрямовані на підвищення потужності й надійності прийомопередавачів. Винахідник, якому був притаманний і дух підприємництва, відразу ж використав економічні вигоди, закладені в його відкритті, і заснував фірму "Марконі Компані" задля комерційної експлуатації своїх патентів. Це товариство стало справді першим транснаціональним утворенням у галузі телекомунікацій.

А у Франції Ю. Дюкре вдалося в 1898 р. встановити зв'язок між Ейфелевою вежею і високим будинком. У Німеччині експерименти завершилися оформленням низки патентів, що згодом призвело до створення фірми "Телефункен".

Зрозуміло, не можна відкидати важливої ролі російського вченого О. Попова у винайденні радіо, який 7 травня 1895 р. продемонстрував сеанс передачі сигналів по радіо.

Систематично радіопередачі в Америці та Європі розпочали транслювати на початку 20-х років ХХ ст. У США, наприклад, перша радіомовна станція почала працювати у 1920 р. В Україні регулярне радіомовлення започатковано 16 листопада 1924 р. З малопотужного передавача, сигнал якого виходив уже далеко за межі міста, "заговорило" радіо, прозвучав і був прийнятий на відстані у міських клубах концерт державного музичного

квартету імені Вільома. Невдовзі, за цим оркестровим прологом, своєрідною музичною прелюдією вийшла в ефір одна з перших програм, назва якої сповнена глибокої символіки — журнал "Радіополум'я". Можна з повним правом сказати, що це журналістське полум'я, викресане початківцями радіомовлення, запалило світанок Українського радіо (з 1994 р. 16 листопада відзначаємо День працівників радіо, телебачення і зв'язку України).

Справдилася найпотаємніша мрія сотень і тисяч тих, хто чекав на радіопередачі як на фантастичне диво. Напередодні у пресі можна було читати такі сповнені захоплення рядки: "Які щасливі майбутні покоління — вони будуть бачити, слухати, знати, точно сприймати очима і слухом своїх попередніх великих людей... Майбутні Рубінштейни і Лісти не зникнуть безслідно з своїми незрівнянними тонами і звуками на фортепіано... Як не жити пристрастю, щоб таке щастя почалося вже й тепер, зараз, нині!".

Серед тих, хто стояв біля колиски Українського радіо, були, зокрема, радіожурналісти Ф. Солод, І. Прокопенко, С. Наварський, В. Попівський, І. Потірайло та інші.

Феномен радіо, що полягав у доступності сприйняття живої мови та у блискавичній оперативності повідомлень, а також у своєрідній сакральності мовленого, що звучало, здавалось, ледь не з піднебесся, сприяв всезростаючій популярності нового технічного засобу масової інформації.

Цим, звичайно, не могли не скористатися повною мірою більшовики, перетворивши мовлення на свою безвідмовну і могутню ідеологічну зброю. Президент Національної радіокомпанії України В. Набруско слушно підкреслив: технічний винахід, що ледь не приписувався мудрій комуністичній партії та її вождеві, в поєднанні з більшовицькою ідеєю "оновлення світу" та "вихованням нової людини" майже повсюдно сприймався слухачами як органічне ціле. Саме завдяки новітньому комунікативному інструменту пропаганда й агітація, використовуючи мистецтво художнього слова і музику, мали неабиякий успіх, досягали ефекту незаперечної істини, а відтак прищеплювали непохитну віру в справу партії. Руйнувалися не тільки світоглядні установки, які не збігалися з більшовицькими, нерідко руйнувалася і людська психіка, свідченням чого ставали випадки масового каяття так званих ворогів народу, які на судилищах, що транслювалися по радіо, повністю визнавали свої неіснуючі гріхи, самі на себе зводили несусвітні наклепи.

За допомогою радіомовлення більшовики творили інший, паралельний, той самий віртуальний світ, далеко не схожий на справжній. Відомий чеський журналіст Ю. Фучік був глибоко переконаний, що радіо відтворює йому повну картину дійсності, коли писав дружині: "Тут (в СРСР)

пишуться перші глави майбутньої історії людства... Сиджу, слухаю радіо, вивчаю радянське життя".

З часу своєї появи (16 листопада 1924 р.) Українське радіо щодня і щохвилини фіксувало перебіг подій, фактів, явищ навколишнього життя. "Радіожурналістика (навіть піддаючись ідеологічним вказівкам, перебуваючи у залежності від тоталітарної системи) намагалася документально відобразити буття країни; часто радіо залишалося єдиним інформатором, засобом зв'язку людей зі світом" [12, с 5].

Виникнення радіо сприймалося як реальне диво. Воно вражало уяву вченого і селянина, поета і музиканта, робітника і державного діяча. Радіомовлення не тільки виправдало сміливі передбачення про його можливості, але й щороку їх розширювало. Воно стрімко пронизало всі сфери суспільного життя: проникло у культуру, мистецтво, ідеологію, політику, науку, освіту, виховні процеси. Зразу внесло чимало принципово нового у способи людського спілкування, інформаційні процеси.

Відбулося чітке розмежування радіомовлення з іншими засобами масової комунікації. Це пов'язано з його специфікою як глобального звукового засобу спілкування. Радіомовлення не претендувало на аналітичні засади преси, на інтелектуальність літератури як великої "школи думки", не могло закарбувати світ у русі, безсиле було дати видиме, наочне відображення дійсності, як це блискуче робило кіно. Натомість радіо незрівнянно забезпечувало слову звучання. Радіохвилі могли в одну мить облетіти весь світ, найоперативніше донести повідомлення, будь-яку думку і почуття людини у наивіддаленішу точку планети. Радіо не могло показати артиста на сцені театру, концертного залу чи естради, котрий зараз, тут, перед очима публіки і для неї творить своє мистецтво. Але радіо могло передати живе життя героїв, що міститься у звуках їх голосів, воно могло принести до оселі велику літературу, музику всіх часів і народів, голоси найкращих співаків, майстерність талановитих музикантів.

Розвивалися радіожанри. Хоча вони генетично і функціонально близькі до інших жанрових систем, зокрема газетних, але їм притаманна яскраво виражена звукова унікальність. Сформувалися різні види радіомовлення, які адресовані тим чи іншим категоріям слухачів. Журналісти набули досвіду підготовки інформаційних, публіцистичних, художньо-публіцистичних програм. Тривалий час основними формами мовлення були радіогазети, радіожурнали, випуски "Останніх вістей", концерти.

Різноманітнішою ставала тематична спрямованість радіопередач, поліпшувалася якість їх підготовки. За широтою охоплення аудиторії, специфічною документальністю, яка полягає у неповторності мовлення перед мікрофоном і своєрідністю інтонації, радіомовлення не мало суперників. Діяльність радіо стабілізувалася. Склалося так, що воно не було готовим

до бурхливого вторгнення у систему засобів масової інформації телебачення, яке швидко набувало сили, проникало в усі сфери життя і діяльності людини.

Чимало вчених, діячів культури, розглядаючи питання про функціонування телебачення, його взаємостосунки з іншими засобами масової інформації, висловлювали побоювання, що "телебачення вб'є радіо" [20, с. 38]. Н. Корвін, який створив близько 150 радіоп'єс, був прекрасним радіорежисером і актором, писав у ті роки про загибель американської радіодрами: "Радіо було моєю першою любов'ю, і мені гірко зараз думати про нього, про старого друга, який прикований нині до ліжка важкою хворобою" [9, с. 68]. У Франції відомий поет, драматург і режисер Ж. Кокто, виражаючи поширену думку, висловився приблизно так: "Невже знайдеться хтось, хто захоче читати шрифт для сліпих, якщо у нього є очі, щоби бачити?" [3, с. 36]. Канадський професор М. Маклюєн сказав, що з розвитком телебачення починається нова ера в житті суспільства, коли всі інші засоби, включаючи пресу, літературу, мистецтво, будуть приречені. Були й інші думки щодо суперницької несумісності між пресою, радіо і телебаченням. Ми дотримуємося позиції, що різні засоби масової інформації доповнюють одне одного. Адже читачі газет є водночас і радіослухачами, і телеглядачами.

Кожний засіб масової інформації володіє своїми можливостями, обмеженнями, вимогами, специфікою. Для радіомовлення надзвичайно актуальною є проблема уваги, бо тут журналіст у складніших умовах, ніж його колеги з газети чи телебачення. Увагу слухача до радіопередачі важче привернути, підтримати, проконтролювати: вона постійно переноситься на інші заняття і предмети. Відомо, що слухання радіо часто-густо супроводжується іншими видами діяльності. Відсутність певного рівня слухачької уваги зводить нанівець будь-які зусилля комунікатора. Знання різних характеристик уваги (її видів, обсягу, інтенсивності, спрямованості, усталеності, динамічності тощо) дуже потрібне. "Увага увазі!" — так можна висловити одну із робочих вимог радіожурналістики. Це передбачає творче ставлення до роботи, вигадливість, професіоналізм, постійну зацікавленість у тому, щоб тебе почули і слухали.

У перші роки паралельної роботи з телебаченням потрібно було перегрупувати зусилля радіожурналістів з традиційних напрямів, програм, усталених рубрик у сферу пошуку нових форм мовлення. Потрібні були серйозні, глибокі, планомірні дослідження, систематичні творчі експерименти для освоєння власних засобів вираження, власної сфери відображення реальності, створення особливого різновиду художньої творчості — радіомистецтва, зі своєю драматургією, арсеналом прийомів і виражальних засобів, що розраховані на особливий характер сприймання і впливу.

Це вимагало не тільки великих зусиль, але, насамперед, іншого підходу до проблеми функціонування радіомовлення в "епоху телебачення".

Річ у тім, що радіо передбачає в основі всіх своїх передач інший зріз життєвого (духовного) матеріалу, іншу форму передачі змісту. Це спричиняє суттєво інше сприймання, освоєння радіопередач. Природна вихідна позиція функціонування стосується всіх видів радіомовлення, всіх його повідомлень як іншого, своєрідного звукового способу людського спілкування, в основі якого лежать не зображальні, а акустичні сигнали.

Роздумуючи над долею радіо у його суперництві з телебаченням, Л. Мерлен згодом констатував, що радіо не загинуло від меча телебачення, як він сподівався. Він побачив три причини такого "приголомшливого повороту справи". "По-перше, радіо не відриває нас від інших занять, як це робить телебачення. По-друге, радіомовлення швидко відмовилося від передач видовищного плану: це справа телебачення, а на долю радіо залишається музика і новини. По-третє, радіо "не тільки існує, але знову процвітає завдяки появі транзисторів" [22, с 39]". Відбулося переорієнтування програм на специфічні для слухового сприймання форми, активне використання часових відрізків, що найзручніші для прийому передач. Наслідком радіобуму у США та європейських країнах стала поява багатьох нових "форматних" радіостанцій: малих і великих, досить різноманітних як за джерелами фінансування (державні, комерційні, власні, релігійні, муніципальні тощо), так і за характером передач, які у них переважають (музичні, інформаційні, культурно-просвітницькі). "Формат" — це профіль, спеціалізація радіостанції, що визначається однотипним мовленням впродовж доби, тижня... [7, с. 93].

Формула "новини плюс музика" стала одним із основних принципів програмування переважної більшості радіослужб. Успіх "форматних" станцій забезпечується їх вірністю вибраному (хай навіть на короткий термін) профілю. Ставка на поєднання новин і музики знецінила роль загальнонаціональних мереж, оскільки програвати платівки місцеві станції могли самостійно, сподіваючись на підтримку Нью-Йорка тільки в галузі інформації. Платівки і коментарі до них плюс мінімум новин і реклама — такий принцип складання програм був на багатьох станціях. Дикторів замінили на коментаторів, яких назвали диск-жокеями. Їх вільний, дещо розв'язний стиль звернення до аудиторії наводив жах на метрів старомодного мережного мовлення. Його називали "какофонією реву, лементу і навіженості", але це "шумове", "дитяче" радіо не лише створило для себе лояльну молодіжну аудиторію і завоювало симпатії рекламодавців, але й підштовхнуло всі інші станції до вибору певного профілю, "формату" — музичного або інформаційного. "Новинні" станції випускають новини на початку години і в її середині. "Музичні" дотримуються шаблону

"плюс-мінус 5 хвилин" або "плюс-мінус 20 хвилин", тобто випускають новини впродовж години. Повідомлення з телетайпу на деяких радіостанціях одразу доручають читати диск-жокеям. Така практика називається "rip and read", тобто "рви і читай". Застосовують також метод "стиснутої мови", повідомляючи про суть події у двох-трьох фразах. П'ятихвилинний огляд новин повинен складатися з 10—15 сюжетів, не враховуючи заставки, позивних станції, різноманітних шумових ефектів (телетайп, луна у порожній кімнаті, шум літака тощо). Пауза триває частку секунди. Цей "синдром запізнення на поїзд" покликаний створити у слухача відчуття, що він не марнує час і миттєво отримує найсвіжішу інформацію. Якими би тривіальними не були повідомлення, вони повинні бути розючими і гомінкими, проходити на одному диханні, без жодної паузи.

На основі формули "для радіо — музика і новини" свого часу було створено інформаційно-музичні програми "Маяка" (Москва), "Променя" (Київ). У незалежній Україні повсюдно виникли недержавні (приватні) радіостанції. Прикладом для багатьох із них є "форматні" станції СІЛА, європейських країн з їх плюсами й яскраво вираженими мінусами. О. Гоян вважає, що радіоформати можна поділити на дві категорії залежно від слухачького інтересу:

- 1) *основні*, розраховані на достатньо великі аудиторії ("AC", "CHR", "TOP 40", "Oldies", "Rock", "Sweet"/ "Nostalgia", "Soft", "NAC", "Country", "News/Talk");
- 2) *спеціалізовані*, розраховані на окремі слухачькі аудиторії ("Alternative", "AAA", "Natural Sound", "Jazz"/"Swing", "Classical", "Gospel", усі різновиди етнічної і національної популярної музики, а також інші різновиди музичних напрямів і течій).

Сучасне приватне радіомовлення у світі налічує варіації понад 20 "форматів", які визначають слухачький інтерес і, зокрема, формуються на українському аудіоринку в британській та американській версіях, які так чи інакше схожі за методикою підбору музичного та інформаційного контекстів. За британською версією, формат "All News" (усі новини) і "Talk Radio" (розмовне радіо приблизно на 50 % "телефонної" аудиторії відповідає американській версії формату "News/Talk"; формат "TOP 40" (музичні хіти сучасності — форматам "Adult contemporary" ("AC"), "Hot AC" і "CHR" ("Contemporary hit radio"); формат "Gold" (музичні записи 60—70-х років ХХ ст.) — форматам "Heart of Seventies" ("золотий фонд" музики 70-х років ХХ ст.), "Oldies", "Classic Hits" і "Memory Music"; формат "Jazz" (виключно джаз) — формату "Smooth jazz"; формат "Country" (тільки кантрі) — форматам "Pure Country" і "New Country"; формат "Sweet"/ "Nostalgia" (орієнтація на романтичні твори) — форматам "Soft Spectrum" (балادي і лег-

ка популярна музика), "Easy Mix" (легка інструментальна і популярна музика), "Classic Easy" та "Ultra Easy"; формати "Rock", "Soft Rock", "Hard Rock" — форматам "Heart of Rock" ("золотий фонд" року) і "Rock Classic"; формат "Alternative" (альтернативна музика) — формату "AAA" ("Adult Album Alternative"); формат "Classical" (тільки класичні твори) — формату "Classical"; формат "Ethnic Radio" (для національних меншин) — форматам "Natural Sound", "Swing Era", "AC Christian", "Gospel" тощо.

Визначальним для вибору формату радіокомпанії, як зазначає О. Гоян, є аналіз форматів інших радіостанцій, що працюють або, можливо, працюватимуть у нашому регіоні. Тому принципово необхідними є детальна інформація про можливих конкурентів або союзників та дані про соціально-демографічну характеристику їхньої аудиторії. Суттєвою вважається також інформація про інші найважливіші ЗМІ в регіоні (преса, телебачення) в сенсі самореклами радіостанції, а також з'ясування, скільки кожен із них (приблизно) заробляє від реклами щороку. Отже, "форматизація" ефіру — це досить гнучкий процес, який залежить від вміння радіокомпанії "слухати" свою аудиторію, відчувати соціально-економічні зміни в регіоні, приплив або відплив великої реклами" [7, с 95]. Тому під час вибору "формату" найважливіше не лише завоювати аудиторію, але й якомога довше її утримувати у власному ефірі.

Зрозуміло, що існування більшої кількості радіоорганізацій позитивно з погляду створення відповідної конкуренції. Тобто, на протигагу тій монополії, якою в радянські часи володіли державні канали, з'явився досить сильний конкурент, який, з одного боку, підкреслює недоліки комуністичної монополії, що існувала, з іншого — примушує кадри державного радіомовлення бути гнучкішими, шукати найоптимальніші шляхи до масового слухача, які задовольняли б його інформаційні, мистецькі, духовні потреби. Водночас яскраво проявилися і негативні аспекти. Багато журналістів не змогли (або нездатні) освоїти новітні реалії складного життя, не вміють працювати в умовах демократії і верховенства права. Адже демократія існує не тоді, коли люди мають змогу вільно зробити вибір, а тоді, коли цей вибір робиться свідомо. Свідомий вибір можна зробити за умови, коли йому передують достатній обсяг різноманітної оперативної, достовірної, об'єктивної інформації, яка позитивно впливає на морально-психологічний стан людини, спонукає до самореалізації її найвищих професійних якостей заради розбудови Української держави.

Однак чимало радіожурналістів однобічно й суб'єктивно, виходячи зі своїх замшліх політичних та ідеологічних переконань, висвітлює факти, події, явища, часто їх викривляючи, забруднюючи у такий спосіб наш, спільний для всіх громадян, інформаційний дім, обдурюючи людей і самих себе. До того ж, значна частина працівників приватних радіоорганізацій

не має професійної освіти, належного досвіду журналістської, редакторської роботи, не володіє літературною українською мовою. Відчувається різке зниження загальної та мовної культури, порушення граматичних і лексичних норм, які забезпечують правильність, точність, образність і художню цінність мови. Слухачі у своїх листах, розповідях з тривогою зазначають, що багато радіопрограм насичені жаргонними та вульгарними словами, культивують суржик. Це негативно впливає на людей, особливо підлітків, молодь, які є найактивнішими слухачами приватних радіостанцій. "Виховання словом — одна з найжиттєвіших і найгостріших проблем, — підкреслював В. О. Сухомлинський. — Тонкість внутрішнього людського світу, благородство морально-емоційних відносин не утвердити без високої культури словесного виховання" [33, с 33].

Надто важливо, яке слово звучить у радіоефірі, яку музику транслюють, який заряд енергії вони несуть. Формула "музика і новини для радіо" має багато вразливих місць. Адже "ліпше один раз побачити...". Якщо радіо щогодини говорить нам про те, що відбулося, то на долю газети залишається один раз на день сказати, чому це відбулося. Логіка вимагає припустити, що для оперативного видовищного засобу відображення дійсності буде природним показати, як це відбулося. Особлива привабливість видовищної телевізійної інформації не викликає сумніву. Щоб передану по радіо інформацію сприйняли, вона повинна бути "радійною", тобто "достатньою для себе у звуці". Цю думку, твердження варто розглядати як основну якість, ядро специфіки радіо у здійсненні всіх соціальних завдань, що покладені на нього, як прагнення до постійного вдосконалення. Безперечно, успіх передачі залежить не тільки від глибоко зрозумілої своєрідності законів радіо, але й від творчої фантазії, обдарованості та професійної майстерності того чи іншого працівника радіоорганізації. Наприклад, центральна фігура музичних станцій диск-жокей, який коментує музику, читає рекламу, пов'язує всі матеріали, повинен бути фахово освіченим, інтелектуально розвиненим, цікавим для слухачів актуальністю реплік, гумором, допитливістю, враховувати, що він робить у кожний конкретний момент, навіть як на нього впливає погода.

Аналіз характерних для теперішнього часу процесів функціонування радіомовлення показав, що комерціалізація радіоефіру спричинила також небезпечні для українського суспільства чинники. Насильство, секс, злочини, нещасні випадки, скандали заповнили інформаційні випуски. Приватні радіоорганізації потрапляють у власність транснаціональних, нерідко антиукраїнських (!), корпорацій, які прагнуть наживи за правилами великого бізнесу. їм байдуже до справжньої радіожурналістики, її ролі в розбудові Української держави.

Журналісти приватних радіостанцій здебільшого розповідають своїй аудиторії про інтриги і закулісну боротьбу і лише зрідка звертаються до дійсно важливих проблем національного державотворення. Мишача метушня замінює серйозне, сенсації витісняють суть справи. Неточні, необгрунтовані, популістські пояснення фактів, подій, явищ замінюють глибокий аналіз того, що відбувається. Пильна увага з боку радіоорганізацій до боротьби між окремими особами, кланами, мафіозними групами, політичними партіями і смакування скандальних історій призводить до того, що радіослухачів позбавляють можливості вникати у важливі питання соціально-економічного, духовно-культурного, національно-громадянського розвитку суспільства.

Фрагментація інформаційного потоку дає змогу викривляти, перекручувати різні аспекти соціально-політичного життя, перебільшувати значення одних історичних і сучасних фактів, подій шляхом замовчування інших. Передачі деяких приватних радіостанцій мають дезінтегруючий характер, сприяють консервації так званих реалій, що історично склалися, насамперед, зросійщеного стану мільйонів українців, бездержавну, малоросійську психологію. Знижується загальний рівень культури мовлення, скорочується дистанція між "серйозним" радіо і радіо, яке поширює чужоземну і чужомовну низькопробну масову культуру, що загрожує розвитку національної культури і духовності, заважає, гальмує функціонування української мови в усіх клітинах державного, суспільно-політичного організму. В ефір проникають виступи крайніх лівих і крайніх правих голосистих демагогів, що не сприяє порозумінню між людьми різних політичних орієнтацій і громадянському примиренню на засадах національної ідеї, тобто розбудові незалежної, самостійної, соборної, демократичної, соціальної, правової Української держави. Нерідко огляди поточних новин, припарованих з урахуванням інтересів аудиторії, на яку та чи інша станція мовить, надто полегшені, перенасичені повідомленнями про скандали, катастрофи, пограбування, вбивства тощо. "Інформаційний вибух" породив хаос у радіоефірі, в якому забагато голосів численних радіостанцій. Це таїть у собі небезпечні комунікаційні перевантаження і стреси для людської психіки, яка здатна витримувати звукове навантаження до певної межі, за якою новини сприймаються вже як сторонній, подразнювальний шум.

Засоби масової інформації, насамперед, телебачення і радіомовлення, які стоять на службі індустрії розваг, підкріплюють космополітичні, споживацькі, безнаціональні, аполітичні норми та цінності, не сприяють формуванню громадянсько-державницького мислення, активної національно-патріотичної позиції, високоморальних естетичних смаків.

Одне з очевидних і основних завдань радіожурналіста — повідомляти про суспільно значуще. Фахове інформаційне повідомлення містить відповіді на класичні питання: "Коли? Де? Як? Хто? Що? Чому?". Готуючи матеріал на будь-яку тему, радіожурналіст постійно повинен себе запитувати: що ж корисного, високоморального, високодуховного, просвітницького дає та чи інша інформація слухачам?

Радіомовлення, як і інші засоби масової інформації, знаходиться на перехресті всіх суспільно-політичних, соціально-економічних, духовно-культурних процесів, що відбуваються в Україні і світі. Вони, безперечно, впливають на розвиток і функціонування всієї системи радіо, яке виконує бінарну функцію [34, с 12]: репродукуючу і продукуючу, тобто відображає реальну дійсність і творить, формує громадську думку.

Радіомовленню України також належить одна з визначальних ролей у формуванні національного інформаційного простору. Доречно з'ясувати, що таке "інформаційний простір". В. Здоровега дав таке визначення: "Національний інформаційний простір — це юридично визнана територія держави, яка є сувереном щодо поширення на цій території сукупності текстової, звукової, аудіовізуальної та ілюстрованої інформації через канали засобів масової комунікації. Держава захищає, відповідно до чинного законодавства України і з урахуванням міжнародних правових норм, цей простір від антиукраїнської, антиконституційної інтервенції з боку ворожих до України інформаційно-пропагандистських засобів" [11, с. 15]. Б. Потятиник запропонував своє визначення: "Національний (транснаціональний) інформаційний простір — це сфера реального, тобто позначеного фактично здобутою аудиторією, впливу національних засобів масової комунікації" [27, с 23]. Ознайомимося також із формулюванням М. Нагорняк: "Інформаційний простір — це сукупність, система усіх (державних і недержавних) друкованих і аудіовізуальних засобів масової інформації, їх законодавчо підкріплена, юридично та економічно врегульована діяльність, спрямована на утвердження у суспільстві засад цивілізованої високорозвиненої держави, на утвердження миру, спокою, стабільності у життєдіяльності кожного громадянина зокрема і країни, світу в цілому" [25, с 16]. Отже, творення українського інформаційного простору як у межах своєї держави, так і за кордоном належить до глобальних проблем сучасності. Потрібно посилювати власні інформаційні джерела і послаблювати чи блокувати закордонну агресивну інформаційну експансію.

Однак нинішній технічний і фінансовий стан радіомовлення не дозволяє сповна використовувати могутні можливості Національної радіокомпанії України щодо формування громадської думки населення, не дає можливості гідно протистояти в електронному просторі держави багатьом

сусіднім зарубіжним радіостанціям, які почуваються в нашому інформаційному полі часто набагато впевненіше, ніж Українське радіо.

Як чинник національної безпеки треба розглядати функціонування системи дротового мовлення. Для основної маси людей радіоточка — єдине вікно у широкий світ, єдине джерело інформації про події в районі, області, в Україні та за її межами, єдина можливість долучитися до надбань мистецтва, культури, літератури. Наприклад, фонди фонотеки Національної радіокомпанії України налічують понад 110 тис. унікальних записів. Однак нині система дротового мовлення, за яку відповідає Укртелеком Мінзв'язку, діє неефективно, поступово втрачає ознаки загальнодержавної мережі. У десятках тисяч сіл України дротове радіомовлення вже не функціонує. Виправдовуючи цей стан, наполегливо нав'язують думку, що немає коштів на дрiт, стовпи тощо, і взагалі не треба побиватися за "брехунцями", "колгоспниками" (так часто за радянських часів називали радіоточки), бо це — атрибут більшовицької тоталітарної системи.

Так, радіополум'я, яке у 1924 р. спалахнуло світанком сучасного Українського радіо, виконувало з самого початку подвійну функцію. Воно, з одного боку, несло справжню культуру в тогочасне суспільство майже суцільної неграмотності, а з іншого, уподібнюючись своєрідному полум'ю, спалювало або переплавлювало серця і душі мільйонів, витворюючи з них звичайних обивателів нової віри "серпа і молота".

У 1928—1929 рр. більшовики переводять радіо із ефірного на дротове. Радянський союз стає піонером дротової радіотрансляційної мережі, надзвичайно матеріально затратної (на таке не наважувалася жодна країна світу), зате ідеологічно виправданої: слухач позбавлявся права вибору радіостанцій ("ворожих" тим більше) і "прив'язувався" до одного-єдиного каналу, до одного партійно-державного джерела інформації.

Дротове мовлення стало винятково комуністичним "витвором", спроби використати який з'являться згодом лише у країнах з тоталітарними режимами, на кшталт Німеччини та Італії, а також у республіці справжньої "народної демократії" — Північній Кореї.

Навіть у країнах так званої соціалістичної співдружності "дротове радіо" не знайшло підтримки. Того ж 1929 р. вводиться "твердий" розклад передач (сітка) Центрального (московського) радіомовлення, окремі передачі якого стають обов'язковими для трансляцій Українського радіо. Це було початком кінця "незалежності" харківського періоду республіканського радіо.

А ще через два роки впроваджуються у практику радіомовлення записи на магнітоплівку, що значно розширювало технічні можливості мовлення, дозволяло зберігати безцінні звукові документи епохи. Проте нововведення мало і зворотний бік — воно дозволяло відмовлятися від прямого

ефіру і "законсервовувати" мовлення. Хоча і в ту пору творче життя пробивало собі дорогу, формувалися певні традиції, нерідко виходили до ефіру передачі на високому професійному рівні. Але то були винятки із правила. Тоталітаризм завжди задушливий. Особливо трагічними були саме 30-ті роки ХХ ст., які залишили не тільки кровавий слід у долі українського народу як роки його геноциду. Вони не менш драматично позначилися і на історії Українського радіо. Саме тоді, коли пухли з голоду і лягали трупом мільйони громадян "збільшовиченої" України, на радіо створюються один за одним художні колективи: спочатку симфонічний оркестр, а потім хор республіканського радіо, які були покликані не відспівувати за упокій загублені душі, а воздавати хвалу товаришу Сталіну та "рідній" комуністичній партії за їхні діяння.

У 1934 р., коли російський великодержавний шовінізм хоч і замасковано, але остаточно закріплюється складовою кремлівської політики і про незалежність України для переважної більшості суспільства стає страшно навіть подумати, Всеукраїнський радіокомітет передислоковується із тимчасової прикордонної столиці до Києва. А в 1937 р. статус Українського радіо остаточно перетворюється на паперову формальність. Крім "твердої" сітки, вводиться вже єдина Всесоюзна сітка мовлення, якою закріплюється переважна більшість обов'язкових передач Центрального радіо. Такий захід був нічим іншим, як неприхованим витісненням національних програм московськими, що аж до 1991 р. займали на Українському радіо більше половини мовного часу — 11 із 19 годин на добу. Мовна доба починалася і закінчувалася московськими курантами. Російська мова домінувала у кожній оселі, сприяючи асиміляції українців.

Згодом Українське радіо стає "невід'ємною складовою" Всесоюзного радіо із другорядною роллю доповнювача московської програми місцевими матеріалами. У планово-фінансових документах Держтелерадіо СРСР за 60—80-ті роки ХХ ст. воно принизливо значилося в одній графі з обласним Ленінградським за кількома параметрами, в тому числі і за рівнем заробітної плати працівників.

Одним із яскравих прикладів повної підпорядкованості Українського радіо московській метрополії, на думку президента Національної радіокомпанії України В. Набруска, є також і такий факт, щоб присвоїти диктору республіканського радіо першу чи вищу категорію, яка помітно позначалася на зарплатні, потрібно було спочатку робити запис голосу претендента і везти його до Москви на прослуховування. Тільки там могли визначити фаховий рівень читця. Місцеве керівництво позбавлялося такого права. Бо все продумувалось до дрібних деталей, щоб Москва була не тільки контролером, але й благодійником, на яку потрібно було широ

молитися всім на периферії: від першої особи — керівника республіканської установи — до рядового редактора чи диктора.

Доречно згадати ще один, уже кумедний, випадок. У листопаді 1984 р. на Хрещатику йде активна підготовка до 60-річчя Українського радіо. Вже підготовлено ґрунтовну доповідь для голови Держтелерадіо УРСР, а в ЦК Компартії України написано привітання з нагоди ювілею, вже й духовий оркестр замовлено для фанфарного тушу. Однак не все так сталося, як гадалося. Напередодні історичної дати керівник Всесоюзного комітету телебачення і радіомовлення приймає однозначне рішення: Українське радіо не може святкувати своє 60-річчя раніше, ніж радіо Всесоюзне, 60-та річниця якого виповнюється на тиждень пізніше — 23 листопада. Так і відбулося. У Києві святкували після торжеств у Москві, тобто не згідно з історичною датою, а згідно з ранжиром. Така підкреслена вторинність, а також повна ізоляція від зовнішнього світу — відсутність власкорів Українського радіо у зарубіжних країнах, застаріла матеріально-технічна база обумовлювала неминучий провінціалізм республіканського мовлення.

Нині важко повірити в те, що колись могли таврувати не тільки окремі передачі за їх ідейні збочення, а навіть жанри за їх "антимарксистську суть". Йдеться про оригінальну радіо драму, яка з'явилася на початку 30-х років ХХ ст. і була однією з найяскравіших форм радіомистецтва. Однак невдовзі на цей жанр було накладено табу, а його авторів репресовано. Писати безпосередньо для радіо глибоко художні речі було не тільки небажано, а й небезпечно. Над художнім словом мав бути особливий контроль. Саме тому оригінальну радіодраму було засуджено як буржуазно-націоналістичне штукарство і зобов'язано йти іншим, далеко не оригінальним шляхом, а саме: інсценізувати твори класиків або записувати сценічні спектаклі, які без схвалення колегії Міністерства культури не могли побачити світла рампи. Подібний метод записів активно нав'язувався Москвою після Другої світової війни у країнах соціалістичного табору, але зустрів там неабиякий опір. Отож для жанру, який у світовому радіомовленні займав провідне місце і всіяко підтримувався його розвиток, у радянському радіомовленні місця не знайшлося.

Президент Національної радіокомпанії України В. Набруско під час розмови зазначив, що у серпні 1937 р. органами НКВС було порушено кримінальну справу проти Всеукраїнського радіокомітету, яка стала хрестоматійним прикладом у літописі української радіожурналістики. Приводом для трагедії була малопримітна похибка: після позапланової трансляції із Москви, де гнівно зачитувався вирок черговій троцькістсько-зинов'євській групі, зазвучала раніше запланована вже київською редакцією музика Е. Гріга. Вона виявилася мінорно-скорботною. Елементарний програмний недогляд, що був звичайним збігом обставин, розцінили як

свідому провокацію. Із восьми заарештованих шістьох було страчено, в тому числі головного редактора музичної секції О. Арнаутова та його заступника О. Білокопитова.

Голова Всесоюзного радіокомітету К. Мальцев у своїй статті "Про деякі методи шкідницької роботи у радіомовленні", говорячи про "обурливу політичну близькорукість", "шкідницьке складання програм мовлення", наводив саме цей випадок: "Наприклад, після опублікування по радіо вироку над військовими шпигунами йде передача траурної музики, або коли після якої-небудь передачі, в якій мовиться про великі перемоги соціалізму в нашій країні, транслюють невинні, на перший погляд, казочки для дітей". Таким, мовляв, підступним діям, які підривають соціалістичне будівництво в Країні Рад, прощення не може бути.

Окрему сторінку в історії Українського радіо займає період Другої світової війни. Уже через кілька годин після повідомлення про віроломний напад гітлерівських полчищ на Радянський Союз, Республіканське радіо організовує відгуки людей на заяву Радянського уряду, закликає народ на священну війну із ворогом. У цю пору з особливою виразністю проявилася перевага радіомовлення — його оперативність. Республіканські газети з аналогічними матеріалами вийшли тільки через кілька днів. Та невдовзі Український радіокомітет знову повертається до Харкова, а потім передислоковується до міста Саратова Російської Федерації і починає регулярне мовлення звідти у кінці листопада 1941 р. Майже одночасно починає діяти окремо створена радіостанція "Радянська Україна", що містилася в Москві. Спеціальні передачі для народних месників готувала в той час радіостанція "Партизанка". А з травня 1943 р. почала вести передачу ще одна військова пересувна радіостанція "Дніпро". До речі, її позивні "Реве та стогне Дніпр широкий" згодом стали позивними Українського радіо.

На теренах Західної України діяли радіостанції імені Євгена Коновальця (1941) та "Вільна Україна" ("Самостійна Україна"), кодова назва "Афродита" (1943—1945). Про це детально описано у працях наукового співробітника Центру досліджень визвольного руху В. Мороза [22] та автора цього підручника [16].

Інструкції Проводу ОУН рекомендували похідним групам "захоплювати радіостанції, надавати в перших днях безнастанно бойові заклики, маніфест до українського народу й народів поневолених Москвою, пропаганду націоналістичної програми, бойові марші, патріотичні пісні й деклямації, комунікати про успіхи революції й воєнні події. Радіонадачі (радіоматеріали. — *В.Л.*) висилати на цих самих хвилях, що до того часу. Важніші справи й вістки надавати в тих самих годинах, що давніше, й повторяти їх що дві-три години. З матеріалами поступати так, як би радіостанція мала бути за кілька годин втрачена. (Може бути збомбардована).

Не давати непотрібного, найліпше повторити те, що найважливіше" [ЗО, с. 11]. Обласний референт пропаганди повинен був "уліпшувати програму радіо-передач" [ЗО, с. 16].

У похідній групі, яка 30 червня 1941 р. прибула до Львова, завдання негайно заволодіти радіостанцією та організувати її роботу покладалося на Я. Старуха і Л. Ребета. Крім того, Я. Старух відповідав за зміст радіо-передач та створення редакції львівської радіостанції імені Євгена Коновальця.

Один із найважливіших державних документів української історії — Акт відновлення Української Держави 30 червня 1941 р. — вперше прозвучав у передачах львівської радіостанції. Так про нього дізналися на Закарпатті й Гуцульщині, у Польщі та інших куточках світу. Диктори Ю. Савицький і З. Тарнавський по черзі зачитували цей документ в ефірі кілька разів увечері 30 червня та 1 і 2 липня. "Слухайте! Слухайте! Говорить Львів, перша українська державна радіостанція імені полковника Євгена Коновальця! Вчора, в понеділок 30 червня 1941 року, на Національних Зборах, що відбулися ввечері в домі "Просвіти", проголошено відновлення Української Держави..." — так, за спогадами сучасника, розпочиналося повідомлення [31]. Станція передавала також пастирський лист митрополита Андрея Шептицького, наказ про призначення Голови Українського державного правління (УДП) та заяву Проводу ОУН. Керівник радіостанції Я. Старух став державним секретарем (заступником міністра) Міністерства пропаганди та інформації УДП. Повідомлення львівської радіостанції знайшли відображення на сторінках тогочасної української преси.

Німці 2 липня 1941 р. захопили радіостанцію імені Євгена Коновальця, частину працівників заарештували (зокрема, Ю. Савицького). Радіостанція для ОУН була втрачена. Практично всі передачі поступово були переведені на німецьку мову. У 1943 р. українська програма тривала всього 30 хвилин — від 10.30 до 11.00. 1 вересня 1943 р. для неї виділили інший час — від 17.15 до 17.45. Транслявали, як правило, українську класичну музику або народні пісні. Роль українського радіомовлення була зведена до мінімуму, що не заважало легальній газеті "Львівські вісті" (ч. 196 за 30 серпня 1943 р.) писати: "В 1941 році німецька влада, перебравши в свої руки львівську радіовисильну, зразу віддала її до диспозиції українського населення в Галичині... Пам'ятаймо, що кожна надана і вислухана передача, це велика популяризація нашого мистецтва і нове нав'язання контакту з слухачами, а кожна отверта, об'єктивна реакція на передачу (письмо до радія), це цеголка до розбудови, поліпшення і вдосконалення нашого радієвого питання".

Подібне відбувалось і в інших українських містах під час просування похідних груп ОУН на схід в 1941 р.: опановані ними радіостанції німці відбирали або не давали їх захопити. Наприкінці 1941 р. на території України, окупованій німцями, сім радіостанцій працювали українською мовою, але в обмеженому режимі. 1 жовтня 1942 р. начальник німецької поліції безпеки та СД у генеральному окрузі Київ, застерігаючи керівництво про надто великі утиски українців у радіопередачах берлінської станції "Вісла-Варшава" (тоді вже єдиної, яка вела мовлення українською), писав: "Якщо подумати, що більшу частину радіослухачів складають українські мешканці і що цим мешканцям дається українською мовою тільки зведення німецького головного командування і двічі в тиждень коротка доповідь (10 хвилин) українською мовою "Плани на майбутнє", то стає ясно, що про ніяку радіопропаганду мова йти не може" [21, с 162]. Натомість він пропонував збільшити час мовлення українською мовою, подавати протибільшовицькі матеріали про голодомор, масові арешти, розстріли, про усунення українців і домінування євреїв в адміністрації, навчальних закладах та НКВД. Ці пропозиції реалізовані не були, тому в українському ефірі переважали чужомовні й ворожі радіостанції.

У 1942 р. постала потреба створити власну радіостанцію, яка мала протидіяти шкідливим впливам антиукраїнських сил і передавати в світ правдиві відомості про організовану національно-визвольну боротьбу українського народу під проводом ОУН проти німецьких та російських поневолювачів. У зв'язку з загрозою викриття трансляції мали тривати недовго, тому не могли містити великого обсягу інформації; та велике значення мав би вже сам факт використання підпіллям радіомовлення.

Свої передачі станція мала спрямовувати на пошук потенційних союзників як на Заході, так і серед поневолених народів СРСР та східної Європи. Хоч одним із головних стратегічних принципів ОУН була орієнтація на сили власного народу, це не означало відмови від допомоги ззовні. Ось що про це сказано у постановах ІІ Конференції ОУН (лютий 1943 р.): "Ми шукаємо пунктів спільних інтересів нашої боротьби з інтересами других народів і держав і на цій площині формуємо основи для нашої міжнародної співпраці". Союзникам повинна була імпонувати політична платформа українського визвольного руху. ОУН пропагувала "справедливу національно-політично-господарську перебудову Європи на засаді вільних національних держав під гаслом: "Свобода народам і людині", боротьбу за "новий соціальний лад, за громадську свободу", про що зазначалося ще на ІІ Великому зборі у квітні 1941 р.

У попередньому слові до книжки М. Прокопа "Напередодні незалежної України" І. Кедрин зазначав, що "восени 1943 р. М. Прокоп, з доручення проводу ОУН, зорганізував в Карпатах радіостанцію "Самостійна

Україна", яка майже впродовж одного року давала вістки українською, російською, французькою та англійською мовами. Французькі й англійські програми готував і читав бельгієць Альберт Газенбрукс, який як підприємець перебував на Волині, там познайомився з УПА і рішився приєднатися до української визвольної боротьби проти німців і більшовиків. Франкомовні передачі виготовляв також Богдан Галайчук, а саму радіостанцію побудував Юліян Гошовський" [28, с 8].

М. Прокоп у книжці "Напередодні незалежної України" написав так:

"Раннім літом 1943 року на одному з засідань Проводу вирішено організувати власну радіостанцію, завданням якої було б на хвилях етеру передавати у світ вістки про організовану боротьбу ОУН, УПА та всього визвольного підпілля. Це завдання доручено мені (тобто М. Прокопові. —В.Л.), бо я відповідав за те, що сьогодні називається засобами масового поширення інформації, а тоді референтурою пропаганди Проводу ОУН, на якій була відповідальність за друковане слово. Це рішення Проводу було зумовлене свідомістю, що про нашу боротьбу не знає Західний світ, то, увисліді більшовицької пропаганди, яку тоді приймали в добрій вірі серед західних демократій, нас вважають німецькими коляборантами, що, отже, треба робити все можливе для того, щоб проламати цей обруч ізоляції та дезінформації.

Побудова власної радіостанції наразилася на великі труднощі. Важко було знайти компетентних фахівців, а ще важче роздобути потрібне технічне приладдя. Тоді як польське підпілля мало постійну допомогу з Заходу, одержуючи й відповідне технічне приладдя повітряним шляхом, про нас на Заході знали мало; зрештою Захід був у союзі з Москвою, то ми й не могли ждати допомоги від нього. У таких умовах довелося роздобувати все технічне приладдя на чорному ринку, головним чином від польського підпілля, а пізнім літом 1943 року нам пощастило знайти фахівців, передусім спеціаліста від радіотехніки, інженера Юліяна Гошовського, який після довгих експериментів побудував у Сколівському районі Львівської області короткохвильову радіостанцію. Вона працювала від осені 1943 до осені 1944 року в умовах німецької і частинно вже більшовицької окупації і надавала програми українською, французькою та англійською мовами. Вона стала відома як радіостанція "Самостійна Україна" ("Афродита"), а до редакційної та технічної праці були заангажовані Ярослав Старух, Богдан Галайчук, Корнель Яворівський, Володимир Макар, Дмитро Лушпак-Баглай, Богдан Подолянко, Люба Лемик, Зіна Л., Костянтин Цмоць та інші. Чужомовні програми вів бельгієць Альберт Газенбрукс, який... віддав українській справі чимало послуг як співредактор і чужомовний диктор нашої радіостанції" [28, с 58—59].

На основі цих відомостей М. Прокоп [29] зазначив: "Щоправда, В. Косик назвав її "Вільна Україна", а М. Прокоп та І. Кедрин — "Самостійна Україна". Очевидно, В. Косик помилився, адже мова йде про одну й ту ж радіостанцію". Таке моє пояснення В. Косик не сприйняв. І у статті "Вільний голос із Карпат [14], посилаючись на другий том "Літопису Української Повстанської Армії" (С. 13—14, 41, 161), де радіостанцію називають "Вільна Україна", підкреслив, що "назва її була не "Самостійна Україна", як твердить М. Прокоп, а "Вільна Україна".

Із статті професора Володимира Косика довідуємося, що бельгієць Газенбрукс, втікаючи з Німеччини на Схід, щоб дістатися до Англії, зовсім випадково натрапив на людину бандерівського підпілля у 1943 р. на Волині, в Дубні. Його привели до командира Енея (поручник Олійник Петро, командир ВО "Богун"), який його відправив до Головного штабу УПА. Після переслухань і перевірки його почали інформувати про Україну і боротьбу УПА.

"У моєму архіві, — зазначив В. Косик, — є копія його виступу французькою мовою від 10 серпня 1967 року під час відзначення 25-річчя УПА у м. Льежі (Бельгія). Він говорив:

"...По вислуханні, впродовж довгих годин, справжнього курсу історії й географії України, мені запропонували вступити уряди УПА і взяти участь у цій боротьбі вашого народу, що зазнав стільки страждань. Я спонтанно прийняв пропозицію, і всі, що були присутні, стиснули мені руку, а дехто мене обняв. Тоді ж я підписав мобілізаційну довідку УПА.

Після кількаденного відпочинку, в часі якого я мав нагоду краще познайомитися з моїми новими друзями, влаштовано на мою честь свято. Я побачив, як перед мною дефілювали сотні мужчин в уніформі і без неї, озброєні "по зуби", я бачив броневантажники, бронетанкетку (пізніше я довідався, що вони мали й літак). Після свята мене покликали до Штабу і там з'ясували мені мою роль у рядах УПА. Саме була в будові радіонадавча станція, і я мав забезпечити її франкомовні й англomовні пересилання. Потрібний матеріал мені будуть доставляти на місці. Я щиро-сердечно погодився на це і отримав псевдонім "Західний". З того часу я був для всіх тільки "Західний". Й отримав зброю, мусив розпрощатися з моїми дотеперішніми знайомими і піти в далеку і небезпечну дорогу до "Афродити". Так назвали цю радіостанцію.

...По багатьох пригодах я прибув у ваші Карпати, де познайомився з моїми співпрацівниками по радіостанції, які вже ждали на мене. Тут я познайомився з другом Ярланом і подругами Зіною і Веселкою. Попрощавшись з тими, що мене до того часу ескортували, я поїхав далі з новими друзями до того села, де знаходилася станція. Дорога відбулася вже зовсім інакше, ми просувалися лише вночі, конспірація тут грала свою роль, бо справа — радіостанція — була надто серйозна.

Прибувши до села Ямельниця, я побачив, що це село було окружене українськими відділами, завданням яких було охороняти за всяку ціну село від будь-яких підозрілих інфільтрацій і атак чужих партизанських груп.

Ми провели ніч у горах, а наступного дня я вже міг побачити радіостанцію "Афродита". Це була справжня радіонадавча станція, яка знаходилася в гірській стайні (колибі)...

Тексти передавань ми опрацьовували щодня втрійку: незабутній друг Ярлан ^правдиве прізвище Ярослав Старух, який був керівником радіостанції "Афродита", пізніше керівник Закерзонського краю під Польщею. — В. Л.), мій великий приятель Макар /"Вадим", Володимир Макар. — В. Л.), який тепер перебуває в Торонті, і я... Ми працювали ночами при світлі нафтової лампи. Нашою найбільшою радістю був день, коли ми отримали підпільною поштою листа від митрополита Полікарпа, який нас поздоровляв з роботою, бо він чув наші радіопередавання...

Ми часто змінювали місце постою, щоб знову всі почули ці слова, якими розпочиналася наша радіопередача: "Ви слухаєте голос Вільної і Незалежної України! Геть з нацистською Німеччиною! Смерть більшовикам!"

Високим був освітній рівень працівників редакції "Афродити" — всі мали вищу або незакінчену вищу освіту, що в той час було рідкістю. Ті зі співробітників, хто згодом опинився в еміграції, стали відомими науковцями і публіцистами (В. Макар, Б. Галайчук, І. Вовчук).

За припущеннями В. Макара, радіостанція почала працювати, мабуть, у жовтні 1943 р. У грудні 1943 р., за його твердженням, передачі виходили на хвилях 41—43 м три або чотири рази на день, тривали по 30 хвилин і велися чотирма мовами: українською, російською, англійською і французькою. Дослідник і мемуарист М. Лебедь про період німецької окупації писав: "В тому часі працює вже фонічна короткохвильова радіостанція УПА "Самостійна Україна", на хвилі 43 м, яка надає щоденно дванадцять чвертьгодинних авдицій в чотирьох мовах — українській, російській, французькій і англійській" [15, с 120].

Улітку 1944 р. підпільна газета "Щоденні вісті Української інформаційної служби" подала таке оголошення про роботу радіостанції: "Радіовисильня Українського революційного самостійницького руху — "САМОСТІЙНА УКРАЇНА" висилає щоденно низку радіопередач українською, російською» французькою та англійською мовами. Відбір — на коротких хвилях у смузі 45—46 метрів. Години радіопередач українською мовою: 6.30, 12.30, 16.30 і 20.30, російською мовою: 21.00, французькою мовою: 22.00, англійською мовою: 22.30. Організуйте одиничне та групове слухання передач радіовисильні "Самостійна Україна" та поширюйте в масах її зміст" [36].

Г. Чуйко згадувала, що були також передачі німецькою мовою [26, с. 814]. Вони були необхідні з огляду на бажання охопити аудиторію Центральної Європи. Про передачі німецькою мовою згадував і М. Біраковський.

Щодо характеру передач, то це були не тільки політичні повідомлення. М. Ганушевський писав: "Через підпільну короткохвильну радіовисильню передавано у світ також українські пісні, що не тільки привертали увагу своєю красою, але й притягали молодь і чужинців до УПА" [6]. Підтвердженням того, що транслювали також музику (найімовірніше, національний гімн або патріотичні пісні), є факт вилучення патефона під час ліквідації радіостанції і знищення при цьому 90 платівок [1, арк. 9, 13]. Крім того, на початку та в кінці кожної передачі звучали позивні радіостанції.

Єдиний на сьогодні текст повідомлення радіостанції "Афродита" зберігся у підпільній газеті "Щоденні вісті Української інформаційної служби":

"Радіовисильня українського самостійного руху "Самостійна Україна" повідомляє: Ми вже подавали попередньо перегляд більшовицьких і німецьких листівок, в яких одні називають український визвольний рух німецькою роботою, а другі — більшовицькою. Останнім часом в тому одначе багато змінилося. Німці, що в часі своєї окупації України вимордували сотні тисяч українських самостійників, — тепер по своїй програній — намагаються щораз частіше залицятися до українців. Залицяння ці невиразні, неофіційні, неоперті на жодних політичних підставах. Але є фактом, що в своїй пропаганді німці намагаються щораз частіше підшиватися під маску приятелів укр. народу. Останньо траплялися випадки, що в радієвій пропаганді та в листівках згадують вже і про боротьбу УПА по другому боці фронту, співають марш укр. партизанів та пробують де тільки можуть здобути зв'язки до українських збройних відділів під більшовицькою окупацією. Появилось навіть багато німецьких листівок звернених безпосередньо до УПА, які закликають до співпраці в боротьбі з більшовиками.

Усі ті заходи одначе не можуть довести до жодного позитивного в и сліду. Гітлерівська Німеччина такий самий ворог самостійної України, як і більшовицька Москва, тому нам з нею не по дорозі.

Не змінили в цьому нічого й українська патріотична пропаганда в німецькому радіо. Марш українських партизан в німецькому радіо — це захопота до співпраці з німцями, але облуда, глум. Ми добре знаємо, що автора цього могутнього маршу, молодого укр. поета і музика професора Андрія Марченка, одного з визначних провідників українського самостійницького руху на Волині — німці арештували, вивезли в тюрму на Захід і там замордували. А тепер співають в радіо його марш... і думають, що знайдуть дурних, які повірять у їх ширість. Ми знаємо добре, що по німецькому боці фронту за той самий марш розстрілюють нещадно цілими тисячами українську патріотичну молодь.

Ми знаємо добре, пам'ятаємо і ніколи не забудемо, що діялось підчас недавньої німецької окупації і ми знаємо так само добре, що ще й тепер діється по другому боці фронту, на останніх клаптиках української землі, які ще сьогодні є під німецькою окупацією.

Там іде така сама боротьба ОУН, УПА і цілого народу проти німецького окупанта, як по всій Україні проти більшовиків. Тому всі спроби порозуміння (німецька пропаганда) в тій справі це нічого, як лиш спроба обману, щоб наловити тим самим способом у свої сіти якнайбільше гарматного м'яса, в тому числі в першу чергу потрібних їм конечно на більшовицькому боці розвідників. Знаємо також, що є між німцями, зокрема поодинокі гурти, які не погоджуються з гітлерівською туполобою і людоїдською політикою та щиро змагають до порозуміння з українцями на плятформі спільної боротьби проти московського більшовизму. Це однак наразі неможливе до практичного переведення, як довго німецькою політикою кермує гітлерівська потвора. З другої сторони справа ця тісно зв'язана з укладом міжнародної ситуації Боротьба проти імперіялістичної навали більшовицької Москви вимагає організації широкого фронту всіх поневолених і загрожених народів в порозумінні із заінтересованими в цьому демократичними потугами" [37].

Радіостанція діяла під постійною загрозою знищення. У середині липня 1944 р. чота добровольців сотні УПА "Бурлаки" (к-р І. Паньків-"Явір")

ліквідувала спробу більшовицьких парашутистів демонтувати обладнання підпільної радіостанції ОУН "Вільна Україна" ("Афродита") на лісничівці між селами Ямельницею та Уричем.

На початку серпня 1944 р. Ямельниця перейшла до рук більшовиків, до кінця вересня фронт перемістився в гори на південь від села. Згадок про роботу "Афродити" в цей час нема, а тому можна припускати, що з міркувань безпеки вона перервала роботу. Тоді радіостанцію покинули декілька працівників. Майже всі підпільники, що були причетні до радіостанції "Афродита", виїхали на Захід, зробили це у зв'язку з призначенням на працю в закордонному представництві УГВР (І. Вовчук, Б. Галайчук, Ю. Гошовський, О. Логуш, В. Макар, М. Прокоп, Г. Чуйко, К. Яворівський) [21, с 170].

Наприкінці 1944 — на початку 1945 р. "Афродита" відновила роботу. Очолив радіостанцію "Шпак", йому допомагали "Андрій" і А. Газенбрукс. Про режим роботи під більшовицькою окупацією згадував А. Газенбрукс: "Ваш край знову зазнав усіх жорстокостей большевицьких кровопийців. Ми мусіли переходити щораз більше до конспіративної боротьби, щоб могли продовжувати наші пересилання. Ми часто змінювали місце постою, щоб знову всі почули ті слова, якими розпочиналося кожне наше пересилання: **ВИ ЧУЄТЕ ГОЛОС ВІЛЬНОЇ І НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ! ГЕТЬ З НАЦИСТСЬКОЮ НІМЕЧЧИНОЮ! СМЕРТЬ БІЛЬШОВИКАМ!..**" [4].

7 квітня 1945 р., о 13.20, за два кілометри на схід від Ямельниці оперативна група Сколівського райвідділу НКВС та резервна рота 330-го полку військ НКВС виявили "Афродиту". "Шпак" і три охоронці загинули в бою, один поранений охоронець зумів урятуватись, а А. Газенбрукс потрапив у полон [1, арк. 9, 17]. Радіоапаратура була знищена, оскільки солдати НКВС закидали криївку гранатами. За спогадами Д. Савчина, який допомагав в облаштуванні місця для радіостанції і жив неподалік від неї, ця подія сталася ввечері 6 квітня, тобто дещо швидше, ніж вказано в акті про операцію (подаємо його нижче, мову і правопис збережено):

Акт

1945 года Апреля месяца 7дня.

Мы, нижеподписавшиеся Начальник отделения Б Б Сколевского РО НКВД — капитан Шелест А. П., командир резервной роты 330 полка войск НКВД л-т Шпак И. А., командир 1-го взвода рез. роты младший л-т Архипов, составили настоящий в нижеследующем:

8 13.20 7.04. 1945 года по оперативным данным РО НКВД гор. Сколе оперативная группа в составе резервной роты произвела операцию по ликвидации банд у.п.а. в Орувском лесу, западнее села Орув — 7 кил, и восточнее села Емельниц — 2 клм.

В результате произведенной операции разгромлен штаб с рацией в котором был убит полковник "Шах" и с ним Зи бандита У.П.А которые находились в доте, кроме этого один бандит ранен который бросив оружие, скрылся в лес и один взят в плен по национальности "бельгиец" который являлся радистом разгромленного штаба банды У. П.А.

При операции по разгрому штаба и склада У. П. А взяты следующие трофеи:

1) телефонных аппаратов — 3; 2) динамомашин — 4; 3) мотор 4х цилиндровый — 1; 4) кислороду — 2 балл.; 5) радиоприемник — 1; бумаги — 400 кгр.; конвертов — 500 шт.; патефон — 1; винтовок "Маузер" — 4; автоматов ППШ — 2; гранат — 50 шт.; пистолет "Маузер" — 1; ручпулемет М. Г. — 1; патрон — 5000 винт.; револьвер Наган — 1; и разная кухонная посуда.

(Уничожена радиостанция при штурме дота) и продовольственный склад.

Перечисленные трофеи находятся на складе 330 полка. На что и составлен настоящий акт.

<i>Начальник отд. ББ Сколевского РО НКВД капитан</i>	<i>./.</i>	<i>Шелест</i>
<i>Командир резервной роты 330 п. в. НКВДл-т</i>	<i>./.</i>	<i>Шпак</i>
<i>Ком. 1 взвода рез роты мл. л-т</i>	<i>./.</i>	<i>Архипов [1, арк. 9].</i>

Так припинилася діяльність "Афродити". Існування підпільної радіостанції ОУН демонструє організованість та масштабність боротьби ОУН і УПА, ґрунтовність пропагандистської роботи. Також це було виходом на міжнародну арену і безпосереднім свідченням для Заходу про існування протинімецької і протимосковської визвольної боротьби в Україні. Участь у роботі радіостанції бельгійця А. Газенбрукса підтверджує близькість ідей національно-визвольної боротьби ОУН і УПА всім народам вільного демократичного світу.

Повернувшись у 1953 р. з воркутинського концтабору додому, до Бельгії, А. Газенбрукс зазнав переслідувань. В одному з листів до В. Макара він писав: "Мене вважають радянським шпигуном. Декілька тижнів тому я мусив зголоситися в комісаріаті поліції. Ось тому я перервав всі контакти з ким би то не було. Це просто жах. Я — радянський шпигун!!! Кінчаю, бо серце моє переповнене болем" [14].

Отже, підкреслив В. Косик, у 1953 р. у Бельгії (також і у Франції) ніхто не цікавився боротьбою українців, їх називали "росіянами", а члена УПА А. Газенбрукса вважали радянським шпигуном. Газенбрукс замовк на більш як десять років. Щойно у 1967 р. на запрошення В. Макара він відвідав Канаду й Америку. Із його листування виходить, що він писав спомини про перебування в УПА. На копії одного із своїх листів до Газенбрукса В. Макар дописав: "На жаль, він все, що написав, знищив, роздра-

тований переслідуваннями бельгійської поліції і закидами у большевицькому шпигунстві! 26.5.1979. Макар".

Свої виступи А. Газенбрук звичайно закінчував ламаною українською мовою. Ось декілька кінцевих слів з його виступу на 25-ліття УПА у Бельгії:

"... Вашим обов'язком є бути готовими стати їм (боротьбі УПА) до допомоги.

Одного дня Господь Бог вам за це винагородить тим, що ви заживете життям в незалежній Батьківщині!

Ви поставите мур, який захоронить західний світ перед наступом большевизму. Я цього переконаний і буду щасливий, коли 30-ліття УПА будемо вже святкувати у Києві.

Смерть большевицькій комуні!

Хай живе незалежна Україна!" [14].

У своїх спогадах В. Макар переказував думку А. Газенбрука про рівень діяльності української радіостанції: "Якби на щось подібного здобувся, напр., французький або бельгійський резистанс, то про це трубили б на увесь світ, як про небувале досягнення" [18, с 329].

"Такої посвяти, такої відваги й героїзму я не зустрів перед тим у своєму житті. Саме тому заслання, тюрми, катування не були спроможними зламати багатьох. Хто раз потрапляє в українське підпілля, то вже навіки залишиться з його учасниками. В українських націоналістів була сильна і непохитна віра, залізна воля боротися за незалежність України. — Повірте, — підкреслив Газенбрук, — час моєї праці на радіостанції "А Фродита" є найкращими хвилинами мого життя. Я тоді переродився і зрозумів, що це означає — жити і боротися за шляхетні ідеали. А воля України, визволення цього доброго народу стала для мене метою в житті. Незабутніми залишаються роки підпільної революційної боротьби в УПА" [5].

Воїн УПА, бельгієць А. Газенбрук, диктор радіостанції "Афродита", помер 7 вересня 1979 р.

В. Набруско слушно зазначає, що досі в усіх опублікованих матеріалах, присвячених періоду Другої світової війни, говорилося, що голос Українського радянського радіо звучав тривожним сполохом з берегів Волги і Москви-ріки, кликав до боротьби за визволення, бо то був голос українського народу, який долітав до всіх куточків поневоленої рідної землі. Так, голос з усіх згаданих радіостанцій звучав справді заклично і натхненно, а короткі хвили, якими поширювалися українські програми, справді покривали всю територію України. Проте вся трагедія полягала в тому, що того закличного голосу українських радіостанцій в Україні ніхто не чув, крім кількох партизанських загонів та самих окупантів. Дронове мовлення, створене більшовиками, не могло поширювати сигналів, що передавалися ефіром. Там із чорних картонних тарілок звучала бравурна німецька музика і передачі, підготовлені гітлерівцями. Голоси українських радіостанцій ставали голосом волаючого у пустелі. Фашисти навпаки —

залишалися лише вдячними дротовому радіо, яке виявилось для них шасливою знахідкою і, на превеликий жаль, стратегічним прорахунком партії більшовиків. Адже, як відомо, становище ускладнювалося ще й тим, що перед війною НКВС повсюдно експропріювало ефірні радіоприймачі, щоб часом геббельсівська пропаганда "не отруювала чисті радянські душі".

Однак, як би там не було, а діяльність українських передавальних центрів у ті роки і, зокрема, робота колективу радіостанції імені Тараса Шевченка були досить плідними у пошуках нових виражальних засобів. Драматизм подій, з одного боку, і прагнення журналіста якомога продуктивніше зреалізувати себе як захисника отчого краю, з іншого — досить результативно позначалися на творчості. У першу чергу вияскравлювалися радіопубліцистика, до жанрів якої зверталися П. Тичина, М. Рильський, О. Довженко, А. Малишко та інші. Надзвичайною поемічною гостротою відзначалися памфлети Я. Галана, якого по праву називали воїном ефіру.

Плідним творчим пошукам сприяла і ще одна досить важлива обставина: було "дозволено" любити свій поневолений український край і не бути за це покараним, як у недавні тридцять роки. Тому радіопубліцистика цього періоду позначалася надзвичайно високою емоційністю і щирістю. Мало того, радіостанція працювала без трансляційних включень із Москви і могла творити свою власну програмну політику.

І вже зовсім іншими директивними та ідеологічно заангажованими стають передачі повоєнного часу. На них не могли не позначатися, в першу чергу, союзні та республіканські постанови Центрального Комітету Комуністичної партії, "мудрі" вказівки інших керівних органів.

Радіо продовжувало виконувати функції не тільки радянського інформатора, а й радянського адміністратора. Партія вимагала від нього "систематично передавати лекції, доповіді спеціалістів народного господарства, широко практикувати виступи передовиків землеробства, тваринництва та механізаторів сільського господарства". Нині неважко уявити собі ті передачі, що мали більше спільного з директивними нагінками, ніж із справжньою творчою радіожурналістикою.

Особливо жорсткими, наступальними були радіопередачі проти "українського буржуазного націоналізму", чого вимагала логіка постійної більшовицької налаштованості на боротьбу. Після того, як зовнішній ворог був повалений, Комуністична партія взялася за ворога внутрішнього, якими, насамперед, вважалися національно свідомі українці. Почалася нова хвиля чисток, жертвами якої стають, в першу чергу, представники інтелігенції. До ворогів народу потрапляють навіть ті письменники, твори яких увійшли до шкільних підручників. І серед них, як відомо, виявилися М. Рильський, Ю. Яновський, В. Сосюра та інші. По радіо зазвучали гнівні та полум'яні відгуки простих радянських людей, які вчили своїх учо-

рашніх Орфеїв, як їм треба жити на білому світі. Словом, духовне мародерство з боку Комуністичної партії набувало таких масштабів, що його гіркі плоди дуже гостро відчуваємо й нині.

Помітною подією в діяльності республіканського радіо цього періоду стає створення у 1950 р. Всесвітньої служби радіомовлення "Україна" (іномовлення), передачі якого адресувалися спочатку українцям, котрі залишилися після війни за кордоном. Згодом з'явилися програми англійською, німецькою та румунською мовами. До речі, московське радіо почало передачі на закордон ще в кінці 1929 р. Спочатку програми велися німецькою, французькою та англійською мовами, а через півтора десятки років кількість іноземних передач було доведено до тридцяти. Всесвітня служба радіомовлення України і досі, через 50 років від започаткування, веде передачі лише трьома згаданими іноземними мовами.

Перше десятиріччя другої половини ХХ ст. позначилося помітним політичним потеплінням на одній шостій нашої планети. Проте ні хрущовська відлига, ні брежнєвський застій, які прийшли на зміну сталінізму, не змогли внести докорінних змін у радіопрограмну зашореність і догматику. Хіба що в результаті пошуків посилення впливу партійної пропаганди на маси та з урахуванням міжнародного досвіду з боку директивних органів було зароблено крен у бік зростання радіоінформації, внаслідок чого у 1965 р. з'явилася інформаційно-музична програма "Промінь".

І тільки в кінці 80-х та на початку 90-х років ХХ ст. прийшла справді благословенна пора для Українського радіо. Його голос зазвучав на повну силу. Тепер уже з відстані часу можна без перебільшення сказати, що саме воно, радіомовлення, на той час найпотужніший і найдоступніший засіб масової інформації, зробило такий внесок у здобуття Україною державної незалежності, зрівнятися з яким, поза всяким сумнівом, не може жоден засіб масової інформації. Зумівши одним з перших серед ЗМІ вийти з-під контролю Комуністичної партії України, воно стало незмінним лідером у формуванні суспільної свідомості, нових поглядів на історичне минуле українського народу і його державотворчі завдання. До речі, пісня-гімн "Ще не вмерла Україна" (слова П. Чубинського, музика М. Вербицького), яка була заборонена у радянські роки й яка згодом стала Державним гімном України, неодноразово звучала в ефірі як провісник нової доби ще задовго до офіційного затвердження її музичним символом держави. Не молена оминати увагою і прямоефірну радіопрограму "Незалежність", яка була в ту пору своєрідною всеукраїнською трибуною широкого кола палких поборників самостійності наглої держави, основним і правдивим інформатором подій тогочасного напруженого суспільно-політичного життя. А після того, як з 1 січня 1992 р. Українське радіо повністю вивільнилося від трансляцій московських програм, і замість "Маяка" на Другому каналі дротового

мовлення вийшов "Промінь", залишивши свою мережу для новоствореної третьої програми, Українське радіо пережило, по суті, своє друге народження.

Здавалось би, у незалежній державі мало б лише зміцнюватися і незалежне державне радіо. Проте не встигло воно проспівати оду новій посттоталітарній епосі та виконати функцію потужного державотворчого інструмента, як несподівано само опинилося перед проблемою власного виживання. Замість поступу на Українське радіо чекав чи не найтяжчий період у його історії. Все почалося із систематичного і прогресуючого обмеження державного фінансування. Але не тільки з цього, підкреслив В. Набруско. Основна причина полягала в іншому. У січні 1995 р. Українське радіо згідно з Указом Президента України повністю відділяється від державного телебачення і стає самостійною структурою з новою назвою — Національна радіокомпанія України. Дехто вбачав у цьому неабиякі вигоди для самостійної виробничо-господарської діяльності, але й ці надії виявилися примарними.

Українське радіо і раніше за всіма ознаками залишалося дітищем минулої радянської системи незалежно від зміни вивіски. Воно потребувало негайної, докорінної і комплексної перебудови включно з передавальними засобами, щоб адаптувати їх до нових ринкових умов. Натомість було створено квазідемократичну юридично-правову базу без урахування специфіки конкретно-історичних умов, що склалися в галузі електронних ЗМІ, внаслідок чого Українське радіо опинилося у глибокій кризі. Поспішно демонополізоване і поставлене в один ряд з приватно-комерційними радіостанціями за умов неспівмірності їх завдань, державне радіомовлення стало втрачати не тільки свій престиж, а й аудиторію. Судячи з усього, українським політикам не вистачило державної мудрості запропонувати, приміром, у сфері телерадіомовлення, таку юридично-правову модель, яка могла б мати, за прикладом, скажімо, китайської, свою, українську, специфіку розвитку електронних ЗМІ в перехідному періоді.

Спираючись на світовий досвід, в Україні бурхливо розвивається приватне радіомовлення, функціонування якого також повинно ґрунтуватися на духовно-національних засадах, дбати про утвердження в державі української мови і культури, сприяти розбудові та зміцненню незалежної, демократичної, соборної, правової, соціальної Української держави.

Однак чимало приватних радіоорганізацій збіднює, спрощує, а іноді навіть примітизує національний інформаційний простір, бо в них на передньому плані винятково особисті, фінансові, а не державні, суспільні інтереси. Окремі з них поширюють тенденційну антиукраїнську інформацію, сприяють не лише зросійщенню, а й американізації українців. Тому розвиток українського національного радіопростору, як і національного те-

левізійного простору, є одним із важливих завдань будівництва української держави. До речі, державні програми займають тепер лише близько 10 % від сумарної кількості обсягів радіомовлення у нашій країні.

Другою серйозною причиною кризових явищ державного радіо є занепад дротового мовлення, яке в радянську пору, як уже мовилось, було основним засобом поширення програм. В умовах же ринку, де гору бере не ідеологія, а фінансова доцільність, цей вид мовлення виявився нездатним витримувати найменші випробування на життєздатність. Якщо в 1991 р. в Україні було 19 мільйонів радіоточок, то нині їх лише 6 мільйонів [13]. Про руйнування мережі дротового радіомовлення говорили на сесії Верховної Ради України, було чимало публікацій у пресі. До речі, мій відкритий лист до Президента України, Голови Верховної Ради, Прем'єр-міністра під назвою "Не руйнуймо мережі дротового радіомовлення!" опублікували газети "За вільну Україну" (13 листопада 1997 р.), "Тижневик Галичини" (14 листопада 1997 р.), "Літературна Україна" (18 грудня 1997 р.), "Говорить і показує Україна" (29 січня 1998 р.), "Час/Time" (2—8 квітня 1998 р.). Цей лист також вміщено у моїй книжці "Завжди пам'ятай: Ти — Українець!", друге доповнене видання якої побачило світ 2001 р. Однак жодних позитивних зрушень досі не сталося. Більша частина жителів України, тих виборців, які проголосували за Вас, шановні керівники, не мають можливості почути добротворче слово Національної радіокомпанії. Саме до цього привертав увагу автор підручника у листах до Президента України, Голови Верховної Ради, Прем'єр-міністра:

"Шановні керівники держави, ви добре знаєте, що в переважній більшості осель України сумно мовчить наймасовіше і найдоступніше джерело інформації— проводове радіо. Виступаючи перед працівниками радіо, телебачення та зв'язку 15 листопада 2001 р., Ви, пане Президенте, наголосили, що про воду ве радіомовлення, на базі якого, до речі, будується система оповіщення цивільної оборони, перебуває сьогодні в незадовільному стані. На 100 сімей в Україні припадає лише 40 радіоточок.

Люди старшого покоління нам 'ятають, що кремлівський режим у найскладніші для держави періоди здійснював тотальну радіофікацію СРСР, перетворюючи радіо на "мітинг з багатомільйонною аудиторією". Це передусім робилося для всеохоплюючого комуністичного виховання населення. Заради справедливості зазначу, що радіо несло наиширшому загалові не лише комуністично заідеологізовану інформацію, зокрема політичну, а й культуру. Мільйони й мільйони людей мали змогу слухати класичну музику, радіовистави, концерти художньої самодіяльності, нариси про цікавих працьовитих сучасників, репортажі про найрізноманітніші події, ознайомлюватися з творчістю видатних письменників, поетів, композиторів, художників тощо. Зрозуміло, що все це пропагувалося в рамках комуністичної ідеології.

Через комуністичну заангажованість радіо також вихолощувало релігію, філософію, психологію, мораль українського життя, національну культуру, традиції сім'ї, тобто ту царину, де етнос, народ, нація відтворюються. У результаті тривалого комуністичного інформаційного засилля значною мірою вдалося сформувати зросійщену, безлику людино-масу, позбавлену історичної пам'яті, національної свідомості. Це завело нас у духовну прірву, призвело до кризи особи, яку дуже важко нині долати, і є однією з причин, що ускладнюють процеси національного державотворення. До цього додалася нинішня цілеспрямована антиукраїнська інформаційна агресія, бо досі відсутня в нас виважена національна інформаційна політика. Зовнішні та внутрішні вороги Української держави всіляко намагаються не допустити повної деколонізації психології кожного українця, інтенсивно витісняють національну сутність з інформаційного простору, який (зла іронія!) називається українським. Безнаціональна чужомовна "масова культура" (агресивна, цинічна, насильницька, порнографічна) годує молодь, усіх нас спримітизованими витворами різних суруга ті в мистецтва, так чи інакше спрямованих на розтління, денаціоналізацію, російщення, американізацію і навіть африканізацію молодого покоління. Московську антиукраїнську інформаційну агресію відверто і приховано підтримує чимало недержавних (приватних) телерадіоорганізацій України. Дуже великий обсяг їхніх радіо- і телепередач російськомовний, до того ж, за духом промосковський, прокомуністичний.

Ви, шановний Леоніде Даниловичу, у своєму виступі перед працівниками радіо, телебачення та зв'язку також зазначили, що "всі наші негаразди можна списати на відсутність коштів, недосконалість чинного законодавства, ще на низку причин. Однак ж є пріоритетні завдання, без вирішення яких ми так і залишимося "білою плямою" на карті Планети". До пріоритетних завдань належить також формування в громадян України державницького мислення, національної свідомості і гідності, високої моралі та духовності, почуття патріотизму, утвердження громадянського порозуміння і злагоди, української мови й культури, тобто творення української України на засадах гуманістичної національної ідеї. Програми Національної радіокомпанії України якраз заангажовані на українське державотворення.

Голова Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення І. Чиж у виступах по радіо, на різних нарадах постійно наголошує, що настала нагальна потреба відродити проводове радіомовлення. Підтримуючи цю його позицію, знову звертаюся до Вас, пане Президенте, пане Голово Верховної Ради, пане Прем'єр-міністре, не словом, а ділом подбайте, щоб повсюдно було відновлено поруйноване проводове радіомовлення, щоб у кожній оселі мали можливість чути програми Національної радіокомпанії України. Адже відновлення, розвиток дротового радіомовлення в рамках Національної радіокомпанії України, яку треба повно, а не частково, фінансувати, — це також захист, утвердження українського національного інформаційного простору, створення морально-психологічних передумов українського державотворення".

На цей лист, надісланий безпосередньо Президентові України Л. Кучмі, отримав таку відповідь:

"Повідомляємо, що Ваше звернення в Адміністрації Президента України одержано і відповідно до частини третьої статті 7 Закону України "Про звернення гро-

мадян" надіслано 25.06.02 за № 22/69305-13 на розгляд Державному комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України з проханням повідомити Вас про прийняте рішення.

Головний консультант Н. Жук".

"Шановний Василю Васильовичу! На виконання доручення Адміністрації Президента України від 25.06.02р., №22/69305-13 на Ваш відкритий лист щодо відновлення проводового радіомовлення повідомляємо.

Відповідно до Указу Президента України від 01.03.01р. № 122 "Про деякі заходи щодо вдосконалення державного регулювання послуг електрозв'язку та радіозв'язку", п. п. 2, 3 постанови КМУ від 18.05.01 р., № 539 "Про передачу Концерну радіомовлення, радіозв'язку та телебачення до сфери управління Державного комітету зв'язку та інформатизації" питання поширення радіопрограм, зокрема мережею дротового мовлення, відноситься до компетенції Держкомзв'язку України, якому і підпорядкований ВАТ "Укртелеком".

Держкомінформ неодноразово звертався до Держкомзв'язку з пропозицією відновити мережу проводового мовлення, наголошуючи на невиконанні Указу Президента України від 6.12.01 р., № 1193/2001, в частині розвитку дротового мовлення, зокрема в областях України, де, як відомо, у 2000 р. стихія завдала значних збитків дротовому мовленню.

Окрім цього, у зв'язку з численними зверненнями радіослухачів України про незадовільний стан мережі дротового мовлення Держкомінформом України підготовлено звернення до Ради національної безпеки і оборони України.

Шановний Василю Васильовичу, гучний відгук у пресі (газета "День", № 121 від 10.07.02р., стор. 4; "Громадський форум"), зумовлений Вашим зверненням, вселяє надію на позитивні зрушення у відновленні мережі проводового радіо.

Вашого листа направлено до Держкомзв'язку України за призначенням (01001, м. Київ-1, вул. Хрещатик, 22).

Дякуємо за розуміння.

З повагою, Голова Комітету – Іван Чиж".

"Голові Ради національної безпеки і оборони України п. Марчуку Є. К.

Шановний Євгене Кириловичу!

Відповідно до Указу Президента України від 06.12.01 р. № 1193 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 31.10.01 р., "Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України" та доручення Прем'єр-міністра України від 30.05.02 р. ,до№ 17884/1 (ч. 1 абз. 5 п. 2 ст. 2) Держкомзв'язку України доручено подати пропозиції щодо розвитку проводового мовлення в регіонах України.

Слід зазначити, що мережа перебуває у критичному стані, а ситуація із проводовим мовленням продовжує погіршуватись. Кожного року кількість радіоточок постійно зменшується.

Як відомо, у 2000 році стихія, що прокотилась територією Одеської, Хмельницької, Вінницької та ін. обл. західного регіону України, завдала значних збитків проводовому мовленню, але, замість вжиття реальних заходів щодо усунення

наслідків стихії та відновлення проводового мовлення, ВАТ "Укртелеком" Держкомзв'язку займається лише впровадженням ефірного мовлення.

Упровадження В А Том "Укртелеком" 22 470 радіоприймачів ефірного мовлення мешканцям Вінницької обл. складає лише 0,4 % від потреби відновлення проводової мережі. Зауважимо, що за останні 10 років унаслідок руйнації системи проводового мовлення кількість радіоточок зменшилася більше ніж на 8,8 млн одиниць. Окрім цього, на передавачі безпроводової технології радіофікації до цього часу Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення не видала жодної ліцензії, що є порушенням чинного законодавства.

Інформуємо, що Одеському УНДІРТу доручено розробити техніко-економічне обґрунтування та технічне завдання щодо запровадження безпроводових технологій радіофікації, який зауважує, що впровадження ефірного мовлення викличе низку проблем, зокрема:

- складання частотного плану;
- складність і дорожнеча створення мережі первинного розподілу програм;
- присвоєння робочих частот великій кількості передавальних засобів;
- залежність безперебійної роботи радіомережі від енергопостачання;
- вирішення на державному рівні, яке відомство має створювати й експлуатувати систему ефірного радіомовлення;
- за які кошти розбудувати й утримувати мережу (дротова мережа утримується за рахунок абонентської плати).

Для заміни проводового мовлення ефірним в Україні необхідно понад 250 частотно-територіальних присвоєнь або смугу частоти 10 МГц в УКХ радіомовному діапазоні. Враховуючи дефіцит радіочастотного ресурсу, особливо в прикордонних районах, втілити в життя проект ефірного мовлення до запровадження цифрового радіомовлення неможливо.

Звертаємо увагу, що у листі Могилів-Подільської районної ради від 14.06.02 р., № 77 (де частково впроваджено ефірне радіомовлення центральних та місцевих програм) зазначено, що складний рельєф місцевості (глибокі долини) не забезпечує впевнений прийом радіопрограм у значній частині населених пунктів. Крім того, не всі жителі, особливо пенсіонери, мають змогу придбати ефірні радіоприймачі.

Згідно з листом від 14.07.99 р., № 106-9 ТОВ "Сигнал-Телеком" (м. Біла Церква), на базі ферітових демодуляторів є розробки простого і дешевого 6-програмного приймача проводового мовлення. Ще в кінці 60-х років було розроблено систему 6-програмного мовлення дротами, котру частково запроваджено в Москві і Санкт-Петербурзі. Зокрема, в останньому починають впроваджувати і відновлювати 6-ти програмне проводове мовлення. Таке мовлення надає додаткові канали для обласного, районного місцевого мовлення, зберігаючи систему існуючого 3-програмного.

Звичайно, безпроводові технології радіофікації в аналоговому режимі практично не спроможні забезпечити 6-програмне мовлення.

Переваги проводової радіопередачі очевидні:

- трипрограмне мовлення українською мовою;
- лише проводовою мережею населення вранці і ввечері може почути Гімн України;

- саме це радіо пропонує цілу палітру авторських передач про нашу минувшину, зокрема з історії українського народу, спрямованих на формування національної ідеї;
- саме про воєне радіо доходить до найвіддаленіших населених пунктів, незалежно від географічного рельєфу, де основна маса жителів — люди старшого покоління;
- про воєне радіо — це чи не єдина можливість здійснювати термінові повідомлення, адресовані всім громадянам країни.

Окрім цього, як свідчить досвід Російської Федерації, проводове мовлення є готовою інфраструктурою для запровадження інтерактивного багатoprogramного цифрового радіомовлення та надання інтернет-послуг.

Держкомінформ України вважає, що повноцінної альтернативи проводовому мовленню на сьогодні немає, і має бути виконано Указ Президента України та розпорядження Кабінету Міністрів України щодо його розвитку, підтримки і відновлення.

Міністерство з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи (лист від 27.08.99 р., №01-4477/094) наполягає на підтримці подальшого функціонування системи проводового мовлення на території України як найбільш масового і доступного джерела інформації.

Держкомзв'язку України ставить питання перед Кабінетом Міністрів України про зняття з контролю відновлення та розвитку проводового мовлення. Держкомінформ України виступає проти такого зняття і наполягає на необхідності забезпечення його стабільного, повноцінного і безперебійного функціонування як головної частини "Єдиної національної системи зв'язку".

З повагою, Голова Комітету Іван Чиж".

Голова Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України І. Чиж написав 19 липня 2002 р., що "гучний відгук" у газеті "День", зумовлений зверненням автора цього підручника, "вселяє надію на позитивні зрушення у відновленні мережі дротового радіо". Подаємо уривки матеріалів зі сторінки "Громадський форум" газети "День" за 10 липня 2002 р.

Головний редактор інформаційного центру міської ради "Миргород" В. Явтушенко:

"У нашому районі проводовим мовленням охоплені всі населені пункти. Раніше через розкрадання дротів деякі віддалені хутори були відключені, але перед виборами всі дроти були натягнуті і кожен населений пункт радіофікований. Якщо говорити про сільські населені пункти, то радіо є в кожному будинку, а в місті у 20 % немає через несплату абонентської плати. У селах ситуація інша: навіть якщо якась бабуся і не платить, тоїне "відрізають" відмовлення, адже у неї це єдиний зв'язок зі світом (бо газети вона не може передплатити). Ще у лютому на засіданні виконавчого комітету було порушено питання з проблем проводового радіо. Як наслідок — "Укртелеком" зобов'язали обов'язково налагодити зв'язок. На початку наступного року "Укртелеком" планує створити місцеве радіо на зразок FM-станцій,

а потім закупити й роздати приймачі. Вони прагнуть з часом перейти з проводового радіо на ефірне”.

Головний редактор Волинського обласного радіо В. Федчук:

“Сім років тому ми перші в Україні відкрили державне мовлення у FM-діапазоні на частоті 66,02 МГц. Поки що проводове радіо займає порядну нішу — нас не вигнали з ефіру і не “задавили”. Однак у тих районах, де лютувала стихія, радіомережа була знищена бурею і, на жаль, нам дали гроші тільки на відновлення електроніки і не дозволили навішувати на нові опори проводи нашого радіо. Узв’язку з цим у багатьох селах люди потерпають від нестачі інформації — не мають змоги слухати ні Київ, ні нас. Щоб було зрозуміло, наведу такий приклад: раніше у нас було 370 тис. радіоточок, зараз залишилося 147 тис. У всіх громадських установах у зв’язку з браком фінансів приймачі познімали, але ж плата за їх використання більша ніж символічна — 50 копійок на місяць.

У Швейцарії та Іспанії є проводове радіо. У США існує кабельне мовлення. Хто забороняє нашим зв’язківцям проводити кабель? Адже по ньому можна давати близько 20 програм.

Будемо говорити відверто. Для чого існує проводове радіо? У нас поруч знаходиться Рівненська атомна станція, біля Києва була Чорнобильська АЕС. Проводове радіо є важливим елементом цивільної оборони. Бо як повідомити людям про техногенну катастрофу, якщо вона, не дай Боже, станеться? З іншого боку, це надзвичайне становище, коли люди в селах не слухають засідання Верховної Ради України, не прилучаються до музики та драматургії. Умовно кажучи, без проводового радіо людина у селі повинна чекати півня, щоб дізнатися, що настала четверта година ранку. Тут єдиний вихід, на мою думку, окремим рядком записати ти фінансування на відновлення проводового радіо”.

Незалежний експерт з питань телебачення і радіомовлення І. Мащенко підкреслив, що:

“Ми не маємо права відмовитися від проводового радіо. Чому? Тому що треба буде скрізь переходити на FM-діапазон. А дротове радіо обслуговує в першу чергу села. Колись у селах на центральному майдані постійно бубонів гучномовець. Хтось сьогодні має надію, що селянин, який отримує 50–60 грн на місяць — і то не завжди, купить приймач? найдешевший приймач — китайська мильниця — коштує саме 50–60 грн. Це те саме, що сплачувати за радіоточку десять років. А тут він повинен придбати приймач та ще й постійно докупувувати батарейки. Подекуди намагалися це впровадити, наприклад, у Вінниці, — / на тому закінчилося. Та й не вистачить на всіх FM-частот. Ну, а як бути з точки зору цивільної оборони? Яка FM дасть такий ефект? Жарти жартами, але якесь лихо, як це було у Закарпатті, — і в який спосіб оперативно звернутися до народу? Тут не все так просто. Звичайно, Держкомзв’язок хоче позбутися проблем з проводовим радіо.

Так що тут є над чим подумати — із точки зору надзвичайних подій, і з точки зору обороноздатності. А якщо звернутися до історії, то вуличні репродуктори рятували Ленінград. Тоді ленінградське радіо працювало 24 години на добу. Коли не трансливалися програми, звучав метроном. Зазвичай, він “давав” 50 ударів на хвилину, а якщо пришивидшувався до 150 — то всі знали, що це наліт. “Брехунці”

рано списува ти. Вдома у мене — удвох кім на тах і на кухні — є прийма чи — і це дуже зручно. Можна зранку, поки не ввімкнули телевізор, почути про останні новини, прогноз погоди" [8].

Вице-президент Національної радіокомпанії України Л. Даценко:

"Проводове мовлення — це наш постійний біль, оскільки Українське радіо виявилось своєрідним заручником не тільки генеральної лінії розвитку радіомовлення в колишньому Радянському Союзі, а й інших обставин, що мали місце уже в новітній історії. За радянських часів у нас, на відміну від Західної Європи, надавався пріоритет лише проводовому, хоч і надзвичайно затратному, виду мовлення, а не ефірному, значно дешевшому, який широко використовувався за рубезем і, що особливо важливо, зберігав за слухачем право вибору радіостанції. Останнє, зрозуміла річ, було неприпустимим за радянської влади, яка ретельно дбала в першу чергу про чистоту комуністичної ідеології і прагнула донести її до масового слухача не через "ефірні хащі", нашпиговані "ворожими голосами", а значно надійнішим шляхом — єдиним дротовим каналом. То була політика. Тоді економити можна було на всьому, тільки не на ідеології.

Проте вся трагедія полягає в тому, що після розвалу радянської системи почало розвалюватися та занепадати і породжене нею дротове мовлення, альтернативи якому в Україні немає і невідомо чи буде. Саме завдяки розгалуженій мережі проводового мовлення, що доходило до кожної оселі, Українське радіо свого часу відіграло чи не першорядну роль серед усіх інших засобів масової інформації у виборюванні Україною державної незалежності. Тобто дротове мовлення із засобу колишнього ідеологічного впливу перетворилося у надзвичайно ефективний засіб державотворення. Однак цей державотворчий інструмент Україна остаточно втрачає. Тривають незворотні процеси його руйнації.

На мій погляд, причин тут кілька. Одна з них полягає в тому, що наші законодавці, дотримуючись принципів демонополізації, поширили його дію і на Національну радіокомпанію, зрівнявши її у правах з численними комерційно-приватними радіостанціями за умов неспівмірності їхніх завдань у суспільно-політичному житті країни і тим більше у державному будівництві. Інша причина впливає з першої і полягає вже в політиці Держкомзв'язку, у підпорядкуванні якого перебувають засоби поширення програм УР, у тому числі і проводове мовлення. Тут давно дійшли висновку, що дротове мовлення, на відміну від ефірного, яке завдяки приватному сектору дає свіжу копію, продовжує бути збитковим і не вписується у ринкові умови, а тому зайняли позицію скоріше пасивного спостерігача, ніж господаря.

Тим часом на Заході, де ринок давно править бал, виписані чіткі правила його поведінки: як тільки він вступає у протиріччя з державними, а отже, національними інтересами, закони такого ринку в тій чи іншій сфері перестають діяти. До речі, армія, як і Держкомзв'язок та інші владні структури, також збиткова. Однак без них, як і без національного радіомовлення, державне функціонування немислиме. Тому якщо ми хочемо мати міцну і демократичну державу, маємо подбати і про національне радіомовлення, не відкладаючи розв'язання його проблем на потім. Радянська влада, як уже наголошувалося, зараховувала радіомовлення до найбільш пріоритетних галузей, і правильно робила.

І насамкінець — яскрава ілюстрація до сказаного. У сусідній Білорусі, незважаючи на специфіку тамтешніх ринкових перетворень, є чому повчитися. Тут поставились

до проводового мовлення як до безцінного надбання минулої епохи. Білоруси не тільки зберегли, а й примножили кількість радіоточок, довівши їх число до раніше недосяжної цифри — трьох мільйонів! А тепер порівняймо: у них, скажімо, на 8 мільйонів населення — 3 мільйони радіоточок, а у нас на 49 мільйонів — тільки 6 мільйонів!" [8].

Отже, якщо мислити патріотично, стратегічно, національно-державницькими інтересами, то потрібно якнайшвидше замінити застаріле лампове обладнання на радіовузлах на напівпровідникове, відремонтувати, відновити зруйновані мережі дротового радіо. Зрозуміло, що це вимагає грошових витрат. Та кошти знайдуться, але треба відкинути байдужість, аполітизм, зневагу до інформаційно-національної безпеки України. Ще раз підкреслюємо, що більшовики для реалізації своєї антинародної, протиукраїнської, антигуманно! політики знаходили кошти. Українські державні керманічі (якщо вони українські?!) також можуть і у скрутний час роздобути гроші для того, щоб у кожній оселі говорив гучномовець, доносив до сердець людей суть української ідеї. Тобто, щоб дротове мовлення із засобу колишнього комуністичного ідеологічного впливу перетворилося у надзвичайно ефективний засіб українського державотворення [17, с 346—354];

Національна революція, яку називаємо помаранчевою, створила передумови для реальної демократизації суспільства, заміни, образно кажучи, влади-батька на владу-партнера. Саме ці обставини і послужили поштовхом до поглиблення і розширення дискусії про суспільне телебачення і радіомовлення, а також і до практичних дій: створення наглядової ради Національної радіокомпанії України та ухвалення її перших рішень. Президент Національної радіокомпанії України В. Набруско [24] підкреслив, що прийняті ухвали стосуються важливих аспектів функціонування радіокомпанії: і програмної концепції каналів, і необхідності технічної модернізації, і перегляду частотного ресурсу, і гіпотетичного запровадження єдиної системи оплати праці співробітників Національного радіо...

"Однак і в дискусії про шляхи запровадження суспільного мовлення, на мій погляд, зарано ставити крапку, — зазначив В. Набруско. — Серед ідеологів реорганізації є, на жаль, чимало прихильників не тільки поспішних, а й вкрай радикальних заходів, причому деякі судження мене всерйоз непокоять. Йдеться, зокрема, про нерозбірливе отождоження двох різних понять — влади і держави, внаслідок чого піддається обструкції не так влада, як сама держава. В одній із публікацій читаємо: "Основою суспільного мовлення є те, що воно має здійснюватися в інтересах всього суспільства, а не в інтересах... держави". Ось так. За цією логікою, з одного боку, існує омріяне ідеальне суспільне мовлення, як своєрідна панацея від усіх негараздів, а з другого — осоружна держава, як втілення всякого зла.

Протиставляти владу і суспільство, як і говорити про непорушну спільність їхніх інтересів, означає не що інше, як впадати в крайність. І фетишизувати суспільне мовлення, що спостерігаємо у багатьох його симпатиків, та сама крайність.

Наслухаєшся їхніх залпів по національних електронних ЗМІ, а також пасажів про неспроможність, а то й шкідливість державного мовлення, і хочеш не хочеш, а почуваш себе як мінімум винним перед своїм суспільством тільки тому, що по-в'язав свою долю з Українським радіо. А воно було і залишиться флагманом вітчизняної журналістики за всіх умов і влад ~ тоталітарних чи демократичних, і саме воно під час бурхливих подій виборювання української державної незалежності, як один із найпотужніших і найвпливовіших засобів масової комунікації на ту пору, опинилося на вістрі, стало провідником національно-демократичних ідей, нових світоглядних орієнтацій. Зрештою, саме Українське радіо зробило серед усіх тодішніх ЗМІ чи не найвагоміший внесок у здобуття української державності, про що давно вже сказано не мною, зацікавленою особою, а авторитетними політиками та істориками" [24].

Українське радіо залишається недосяжним лідером серед мовців різної власності, хоча живе за рахунок мізерного бюджету, який становить усього лише 5 % бюджету Польського радіо чи, приміром, 16 % бюджету радіо малюсінької Словаччини. "Посадить уявно на наш пайок — ненадовго, хоч на один рік — згадані сусідні радіокомпанії, і ви станете свідком нечуваної національної катастрофи у двох європейських країнах, яка потрясе світ!", — підкреслив В. Набрusco [24], звернувши увагу і на сьогоднішні особливості національного інформаційного ландшафту. 80 % інформаційного ресурсу належить фінансово-промисловим групам, 10 % — зарубіжним мовникам, причому більшість з них — це закордонне іномовлення, що утримується за рахунок бюджетів інших держав, і лише 10 % — це наше державне, національне, регіональне комунальне мовлення. Після запровадження громадського мовлення держава ще більше мінімізує свої регуляторні функції в сфері електронних ЗМІ, і ми будемо мати, напевне, унікальну ситуацію у світовій практиці: позиція української влади, українського уряду в нашому власному інформаційному домі буде менше представлена, ніж, приміром, позиція офіційної Москви, оскільки "Голос Росії", "Маяк", РТР-Планета, Перший "Останкіно" — це класичне державне мовлення, що фінансується за рахунок бюджету сусідньої держави і вільно поширюється у нас як у кабелі, так і в ефірі.

Зрозуміло, що через декілька років нині висловлені думки у дискусії стосовно створення суспільного радіомовлення не будуть такими загострено актуальними, але життєздатності не втратять. Тому позиція Президента Національної радіокомпанії України В. Набруска є вельми важливою стосовно перехідного етапу до повноправного громадського мовлення, під час якого варто звернути увагу на такі фактори:

1. У законодавчій сфері треба відпрацювати незаперечні механізми щодо пріоритетності державних (суспільних) мовників, їхньої присутності в усіх регіонах держави. Європейський досвід формування інформаційного простору підтверджує доцільність дуальної моделі розвитку, тобто співіснування

комерційного і публічного мовлення. Співвідношення публічного та інших засобів мовлення за останні десятиріччя в країнах об'єднаної Європи зберігає сталу пропорцію, приблизно 40 — публічне, 60 — інше. Тобто громадське мовлення в розвиненій Європі виконує роль активного гравця. Як бути в Україні, коли в нас дискусія щодо громадського мовлення точиться навколо 10 % фізично наявного інформаційного ресурсу? Тобто ми апіорі закладаємо безперспективну програшну схему для громадського мовлення на ринку інформаційних послуг. Тому, як це не демократично і не популярно, варто переглянути сегменти інформаційного поля держави з огляду на національні стратегічні інтереси. Десятирічні симпатії колишніх складів Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення до "руського" чи "армянського" радіо, але раз і назавжди ми повинні сказати — спочатку Національна радіокомпанія України, а далі творчі змагання всіх інших, але з одним кардинальним застереженням — інформаційний простір має бути національно ідентичним, бо сьогодні навіть у столиці України через FM-мовників ми відчуваємо себе в стані окупації — чужа мова, чужа культура, чужа ідеологія.

2. Треба покінчити з монополією операторів з 'язку. Відсутні будь-які правила гри, жива конкуренція для концерну РРТ, Укртелекому. В цій сфері печерна епоха — передачі Українського радіо досі транслюють на передавачах Кагановича, енергозатратних, виснажених, і що цікаво, слюсар-ремонтник цих чудо-станцій отримує в кілька разів більше від висококласного журналіста, політичного оглядача зі знанням іноземної мови на державному радіо, телебаченні. Не цікаве Українське радіо зв'язківцям зі своїм дротовим мовленням для селян чи "Радіо "Культурою" для естетів у стереорежимі. Для них одне мірило — гроші, які обертаються і не вкладаються ні в цифрові технології, ні в супутникові мережі. Тим часом наявні державні передавачі нещадно експлуатуються комерційними каналами, зношуються до ручки, хоча недержавні мовники, згідно з законодавством, мали б використовувати власні передавальні засоби. Потрібно, нарешті, покласти край паразитуванню комерційних телерадіоорганізацій на державній власності в цій галузі. І робити технологічний революційний прорив у галузі поширення радіо- і телесигналу, бо без нього нам годі говорити і про інформаційний суверенітет, і про європейську інтеграцію.
3. Варто надати державним, а далі і громадським мовникам статус особливих інституцій стратегічного характеру — і для звичайного, і для особливого періоду. В Австрії поліція має кнопку, якою вона може заблокувати все приватне радіомовлення і передати важливу інформацію про ситуацію на автошляху. У нас якийсь утаємничений іноземець, власник обленерго своїм рішенням вимикає ефірні передавачі, і будь-яка важлива державна інформація чи в звичайний, чи — ще гірше — в особливий період може просто не дійти до слухача.
4. Необхідно забезпечити економічні підвалини для сталого розвитку суспільних телерадіоорганізацій як потужного фактора державотворення. Механізми фінансування суспільного мовлення різноманітні — від цільових бюджетних

призначень до відрахувань від комерційної діяльності приватних телерадіоорганізацій, що часто використовують частоти і мережі, освоєні та створені всією українською громадою. Один лише фінансово показовий приклад передумов до громадського мовлення. Багато високих чиновників говорять про безперспективність дротового мовлення. Інакше думають прості люди — постійна багатомільйонна аудиторія Українського радіо. Укртелеком, що поширює програми Національної радіокомпанії України дротовою мережею, збираючи за місяць символічну плату у розмірі 50 копійок за радіоточку, не вкладаючи фактично нічого, заробив у 2004 р. близько 70 млн грн, що в кілька разів перевищує бюджет НРКУ. Умовно, скажімо, піднімаємо плату до 2 грн і набуває справжньої вартості наш інформаційний інтелектуальний продукт, за який, власне, і платять люди гроші. Вистачить і на технічне оснащення, і на розвиток.

5. *Вкрай важливо при переході до громадського мовлення забезпечити прозорість і спадкоємність характеру високої школи Українського радіо — безперечного лідера радіоєфіру як за рейтингами, так і за духом [24].*

У телеграмі (14 жовтня 2005 р.) Голові Верховної Ради України В. Литвину автор підручника підкреслював:

"З 1997 року пишу відкриті листи першим керівникам держави: зупиніть руйнування українського проводового радіо, відновіть бажаний голос в кожній оселі. Програми радіокомпанії — найчистіше джерело просвіти, формування моралі, духовності, національної свідомості, інтелекту, здорових естетичних смаків, громадянської гідності, утвердження українського життєвого середовища. Саме на такій гуманістично-тематичній основі, забезпечивши найновішою технікою, можна створити потужне суспільне радіомовлення. Водночас потрібно мати державний сегмент радіомовлення".

Через десять днів отримав відповідь:

"Повідомляємо, що Ваше звернення, адресоване Верховній Раді України, одержано і відповідно до ч. Зет. 7 Закону України "Про звернення громадян", 24.10.2005 за № 09-0511.13.04 надіслано на розгляд Державному комітету телебачення і радіомовлення України з проханням повідомити Вас про прийняте рішення."

Старший консультант

Дмитренко О. П.

"Шановний Василю Васильовичу!

На виконання доручення Апарату Верховної Ради України від 24.10.2005 р. № 09-0511.13.04/02-10.05 Вашу телеграму щодо зупинення руйнації проводового радіомовлення у Державному комітеті телебачення і радіомовлення України розглянуто.

Комітет цілком поділяє Вашу стурбованість щодо стану відновлення експлуатації мереж проводового мовлення і робить все можливе для покращення ситуації, що склалася.

Ваше звернення скеровано для розгляду за належністю до ВАТ "Укртелеком", до компетенції якого належить вирішення питань експлуатації та розвитку мереж проводового радіомовлення.

*Дякуємо за розуміння та небайдужість до проблем державного радіомовлення.
З повагою, Голова Комітету* *Іван Чиж*".

Листування триває. Бюрократична машина байдужості, яку підживлюють працівники Верховної Ради, працює безвідмовно, що сприяє руйнуванню дротового радіо в Україні.

Так, Західна Європа, Америка не обсотані дротами. Але, враховуючи нинішню політико-ідеологічну, соціально-економічну ситуацію, проблеми функціонування української мови, формування духовності, розвитку самобутньої культури, відродження національної історичної пам'яті, утвердження українського національного життєвого середовища, дротове мовлення Національної радіокомпанії України вкрай потрібне. Воно є найдоступнішим джерелом інформації, яке спрямоване на українське державотворення. На жаль, є сили, які намагаються зруйнувати структуру Національної радіокомпанії України. З цією метою також нав'язують думку про монополізм державного радіо. Насправді, це не відповідає дійсності. Нині обсяг державних програм, наприклад, у Києві становить лише 15 % від обсягу мовлення недержавних станцій, а у верхньому діапазоні УКХ державне радіо по всій території України взагалі відсутнє. Тільки в Києві має одну частоту на тлі роботи у столичному ефірі майже 20 приватних радіоорганізацій. За даними компанії SOCIS Gallup, яка досліджує київський радіоринок, 47 % киян слухає радіостанції в FM-діапазоні.

Понад 12 радіостанцій у Донецьку, які мовлять у FM-діапазоні. Половина з них — донецькі, а інші — ретранслюють російські та київські станції з невеликою часткою власних програм. Мова — російська. На Одещині працює близько 10 FM-радіостанцій. До них також в основному прикута увага молодіжної аудиторії. Одна з причин цієї ситуації, на думку коментатора Одеської облдержтелерадіокомпанії І. Шевчука, — суто технічна [35, с. 7]. Кон'юнктура ринку сформувалася таким чином, що більшість радіоприймальної апаратури, якою користується молодь, розрахована на прийом радіопрограм у діапазоні особливо високих частот FM. Толе програми державного радіо (на сьогодні вони — єдина альтернатива приватній, зазвичай, чужомовній "розважалці") залишаються недоступними молодіжній аудиторії навіть із технічних причин. На відміну від Києва в Одесі та багатьох інших містах (що стосується сіл, то й поготів) програми "Променя" в діапазоні СВЧ FM не транслюються. Це — значна естетично-виховна, пізнавально-розважальна втрата. Адже головним козирем "Променя" є традиційність у новій інтерпретації, надзвичайно широкий спектр програм. "Промінь" світить усім по-різному, об'єднуючи різні покоління слухачів на гуманістично-національних засадах українського державотворення.

Єдина ідеологія і практика для переважної більшості приватних радіостанцій — максимальні прибутки за мінімальних витрат. Одним із шляхів мінімальних витрат є широке застосування в їхній діяльності ретрансляції чужих програм або ж виготовлення власних передач, які не потребують особливих зусиль і високої кваліфікації. Майже всі приватні FM-станції потурають вульгарним соціальним міфам із "совковою" етимологією.

Чимало інститутів, від яких залежить інформаційний, ментальний клімат у суспільстві, зав'язли в нездоровому консерватизмі, хронічному безгрошів'ї та безпорадності. Тож якісь неординарні, а відтак, ризиковані ініціативи й енергія молодості туди просто не доходить. Осівши на комерційних каналах, молода енергія втрачає національно-громадянські, патріотично-державницькі стратегічні горизонти, губить або спотворює українську ідею й автохтонну сутність. Звідси культурна невибагливість, плебейське панібратство та схильність до вульгарної, суржикової простоти недержавних радіостанцій, у яких не приховане бажання сподобатися інфантильному, прагматичному, рефлексивно необтяженому, спрощеному "середньому" слухачеві.

Незважаючи на пріоритетність державного радіомовлення, виходячи із Закону "Про телебачення і радіомовлення", Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення набагато прихильніше ставиться до приватних радіостанцій щодо виділення ліцензії на мовлення у верхньому діапазоні. Під приводом боротьби з монополізмом навіть на дротовій мережі відповідні відсотки мовлення на 1-му, 2-му та 3-му каналах передані для недержавних станцій. Це призвело до того, що, по суті, немає жодного загальнонаціонального каналу радіомовлення України.

Серйозною проблемою для Національної радіокомпанії залишається входження у верхній (так званий ефемівський діапазон) — 100—108 мГц. Не вирішене важливе питання розподілу колишніх синхронних мереж Радянського Союзу, які займають найефективніші частотні смуги. Однак упродовж п'яти років Міністерство зв'язку України в особі державної інспекції електрозв'язку не домоглося перерозподілу цих мереж. З утворенням Держтелерадіо і Національної радіокомпанії України це питання набуло лише дискусійного характеру, бо до середини 1995 р. Міністерство зв'язку навіть не вважало його пріоритетним. Тому досі на Україну мовлять численні закордонні радіостанції, а передачі державного радіо не те що не досягають, скажімо, Білорусі або Польщі, а й не покривають усієї української території.

Та, крім зруйнованого дротового, існує неабияка проблема й ефірного поширення програм, що можна простежити на прикладі Всесвітньої служби радіомовлення України, де потужність передавальних засобів нині становить лише 14 % від рівня 1996 р. Те саме спостерігаємо й у внутрішньому

мовленні. Приміром, третя програма Українського радіо замість ліцензійно закріплених за нею цілої низки передавальних засобів уже другий рік поширюється одним-єдиним УКХ-передавачем, що діє в радіусі... столичного регіону з прилеглими до нього районами. Отже, один із каналів Національного радіо фактично перебуває в статусі київського регіонального. І це в той час, коли всі сусідні держави, навпаки, значно нарощують свої потужності та починають передачі українською мовою на території України.

Нині простий громадянин нашої держави, не посвячений у тонкощі проблем розвитку радіомовлення, не може збагнути одного — чому це сусідня 5-мільйонна Словаччина, яка відділилася від Чехії, не тільки утримує своє національне радіо ("Розглас"), яке так само, як і Українське радіо, має півтори тисячі працівників, а й розвиває його та готує програми на Україну українською мовою? Звідкіля беруться кошти в цієї невеличкої держави, яка, крім усього іншого, спроможна забезпечувати своїх радіожурналістів заробітною платою вдвічі-тричі більшою від зарплати працівників Національної радіокомпанії України? Якщо ця країна — то вже майже Захід, то чому тоді в нашого далеко не малого східного сусіда аналогічна наглій державна радіостанція "Культура" має право мовити в FM-діапазоні, а "Каналу духовного відродження" Радіо "Культура" таке право заказане? Відповіді на ці та інші запитання мали б дати і вже згаданий Держкомзв'язок України, і Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, які покликані стояти на сторожі інформаційного простору України, а відтак — національної безпеки наглої держави.

За своїм значенням у життєдіяльності українського суспільства, державотворчих процесах, формуванні національного інформаційного простору радіомовлення відіграє одну з визначальних ролей. До найважливіших аспектів функціонування радіомовлення в Україні належить: правдиве і всебічне інформування слухачів з метою формування у суспільстві об'єктивних уявлень про внутрішню і зовнішню політику України та утвердження національно-громадянської суспільної свідомості; забезпечення суспільних потреб в інформаційних послугах, постійне оновлення, збагачення, збереження і реалізація української інформаційної продукції; створення належних умов кожному громадянину для реалізації права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань для порозуміння і громадянського примирення; надання інформаційній політиці, свободі слова державотворчого характеру; активне сприяння функціонуванню української мови в усіх сферах державного, політичного, економічного, суспільного, культурно-мистецького життя, відродження життєдіяльного національного середовища; зростання інтелектуального, фахового рівня і компетентності радіожурналістів, стимулювання й ефективного використання їхнього творчого потенціалу, соціальний захист

працівників радіоорганізацій; докорінне поліпшення загальної системи розвитку, зміцнення і захисту національного інформаційного простору; сприяння міжнародному інформаційному співробітництву та зміцнення інформаційного суверенітету України.

Мріючи про вільне, демократичне суспільство, філософи й політики різних держав світу по-різному визначали роль у ньому засобів масової інформації, але сходилися на одному: це найдієвіший інститут демократизму, найефективніший інструмент державотворення, найгостріша зброя в боротьбі зі злом. Засоби масової інформації — це своєрідне риштування, що об'єднує всіх членів суспільства в розбудові демократичного устрою, "зірке око народу", виразник його дум, бажань, волі. Це — дзеркало, в якому народ бачить самого себе. На Заході люблять порівнювати ЗМІ зі сторожовим псом, який пильнує, щоб ніяка темна сила не нашкодила суспільству й державі.

Мобільне, оперативне, всюдисуще радіомовлення — важливий компонент системи ЗМІ, — бурхливо розвиваючись на новій техніці, набуває у сучасних умовах нових якостей. Їх потрібно вивчати, аналізувати, осмислювати, щоб ефективно використовувати потужні специфічні можливості радіо у процесі українського державотворення. Цьому повинно сприяти залучення до роботи в радіоорганізаціях національно свідомих, талановитих, сумлінних, чесних фахівців, створення таких умов, щоб кожне оперативне, правдиве, об'єктивне слово в ефірі доходило до кожного громадянина і виробляло ефективну протидію зовнішній і внутрішній інформаційній агресії, формувало імунітет проти антиукраїнських, антидержавних ідей.

Питання для обговорення

1. *Що таке "система засобів масової інформації"?*
2. *Компоненти системи засобів масової інформації.*
3. *Особливості існування, взаємодії політичної системи і системи засобів масової інформації.*
4. *Основне призначення системи засобів масової інформації.*
5. *Спільні ознаки діяльності компонентів системи засобів масової інформації.*
6. *Загальні властивості засобів масової інформації у процесі передачі соціально значущої інформації.*
7. *Виникнення радіо і становлення радіомовлення як важливого компонента системи засобів масової інформації.*
8. *Найважливіші віхи розвитку Українського радіо.*
9. *Підпорядкування Українського радіо московській метрополії.*
10. *Українське радіо у роки Другої світової війни.*
11. *Підпільна радіостанція Української Повстанської Армії.*
12. *Найхарактерніші особливості функціонування радіомовлення.*
13. *Вплив телебачення на подальший розвиток радіомовлення.*
14. *Суть переорієнтації функціонування радіомовлення у зв'язку з бурхливим вторгненням телебачення у систему ЗМІ.*
15. *Що спричинило створення "форматних" радіостанцій?*
16. *Охарактеризуйте формулу "новини плюс музика".*
17. *Які зміни відбулися в радіоефірі України після виникнення приватних радіостанцій?*
18. *Які чинники породила комерціалізація радіоефіру?*
19. *Найважливіші державотворчі аспекти функціонування радіомовлення в Україні.*
20. *Що таке "національний інформаційний простір України"?*
21. *Роль радіомовлення у формуванні національного інформаційного простору України.*
22. *Найважливіші аспекти поліпшення діяльності Національної радіокомпанії України.*
23. *Проблеми створення суспільного радіомовлення України.*

Завдання для лабораторних і практичних занять

Опишіть структуру системи засобів масової інформації, взаємодію політичної системи і системи ЗМІ, виникнення, розвиток і функціонування радіомовлення в часи комуністичного тоталітарного режиму і в роки незалежної України.

З'ясуйте вплив телебачення на переорієнтування радіомовлення на специфічні для слухового сприйняття передачі.

Охарактеризуйте особливості радіоефіру в зв'язку зі створенням приватних радіоорганізацій.

Порівняйте формати радіостанцій.

Осмысліть проблеми створення суспільного радіомовлення.

Список використаної літератури

1. Архів Управління служби безпеки України у Львівській області. — Спр. П-36153. — 62 арк.

2. *Блюм Р.* Система ЗМІ та політична система (любов — ненависть, дистанційованість, тенденція до зрощення) / Роль мас-медіа у плюралістичному суспільстві: Матеріали міжнародної конференції. — К., 1996.

3. В диапазоне современности. — М., 1985.

4. *Газенбрукс А.* Моє перебування в УПА // Гомін України. — 1968. — 10 серпня. — С. 9, 16.

5. *Галабурда-Чигрин М.* Радіостанція УПА "Вільна Україна" // Народний оглядач. — Інформаційний інтернет-додаток до часопису "Перехід-IV". — 2002. — 16 жовтня / <http://www.perehid.org.ua/all/511.html>

6. *Ганушевський М.* Слово на могилу сл. пам. друга Альберта Газенбрукса // Авангард. — 1984. — Ч. 3—4. — С 237—239.

7. *Гоян О.* Радіоформати на українському аудіоринку: специфіка вибору / Українська журналістика-99. — К., 1999.

8. День. — 2002. — 10 липня.

9. Журналіст. — 1968. — № 12.

10. *Здоровега В.* Науково-теоретичні основи функціонування журналістики в умовах розбудови суверенної демократичної України / Засоби масової інформації й утвердження державного суверенітету України: Збірник матеріалів науково-практичної конференції. — Л., 1993.

11. *Здоровега В.* Українська періодика у сучасному національно-інформаційному просторі / Українська періодика: Історія і сучасність. — Л., 1995.

12. Історія національного радіоефіру: Архівні матеріали (1942—1969) / Упоряд. Н. Сидоренко. — К., 2004.
13. *Кацун Ю.* Радіо — вимкнуті? Кількість радіоточок скоротилася з 19 до 6 мільйонів // *День*. — 2005. — 20 жовтня.
14. *Косик В.* Вільний голос із Карпат // *За вільну Україну*. — 1997. — 27 лютого.
15. *Леbedь М.* УПА. — [Рим], 1946. (Передрук: Дрогобич, 1993).
16. *Лизанчук В.* Голос правди про національно-визвольну боротьбу Українського народу / *Телерадіожурналістика*. — Л., 1997. — С. 64—73.
17. *Лизанчук В.* Не лукавити словом. — Л., 2003.
18. *Макар В.* В обслузі "Афродити" / *Макар В.* Спомини та роздуми: Зібрання творів: У 4 т. — Торонто; К., 2001. — Т. 2: Бойові друзі. — Кн. перша. — С. 321—333.
19. *Марченков В.* Первый радиотехник А. С. Попов // *Радио*. — 1995. — № 3. — С. 4—5.
20. *Мерлен Л.* Убъет ли телевидение радио? (Глава из книги "Подлинное досье телевидения") // *Советское радио и телевидение*. — 1966.
21. *Мороз В.* Радіомовлення українського підпілля / *Телевізійна й радіожурналістика*. — 2005. — Вип. 6. — С. 159—179.
22. *Мороз В.* Технічні засоби пропаганди в діяльності ОУН / *Український визвольний рух*. — Л., 2004. — С. 205—234; *Радіомовлення українського підпілля / Телевізійна й радіожурналістика*. — Л., 2005. — Вип. 6. — С. 159—179.
23. *Москаленко А.* Вступ до журналістики: Підручник. — К., 1997.
24. *Набруско В.* Українське радіо: від державного речника до суспільного мовця // *Урядовий кур'єр*. — 2005. — 23 липня.
25. *Нагорняк М.* Очі і вуха народу (Проблеми формування інформаційного простору України) // *Журналіст України*. — 1999. — № 4.
26. *Петренко Г.* Ще про "Афродиту" / *Визвольний шлях*. — 1998. — Кн. 7. — С. 811—817.
27. *Потятиник Б.* Чи є інформаційний простір України національним // *Генега-експерт*. — 1996. — № 2.
28. *Прокоп М.* Напередодні незалежної України. — Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто; Л., 1993. — 646 с
29. *Прокоп М.* Хто чув голос радіостанції "Самостійна Україна"? // *За вільну Україну*. — 1996. — 26 грудня; *Молодь України*. — 1997. — 20 березня.
30. Пропагандивні вказівки на передвоєнний час, на час війни й революції та на початкові дні державного будівництва (травень 1941 р.) / *Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху; Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича*. — Л., 2004. — Збірник 3. — С. 210.

31. *Романишин О.* В 40-ву річницю Акту // *Визвольний шлях.* — 1981. — 4. 9.
32. Советское радио и телевидение. — 1966. — № 2.
33. *Сухомлинський В. О.* Народження громадянина. — К., 1970.
34. *Чічановський А., Шкляр В.* Політика. Преса. Влада. — К.; М., 1993.
35. *Шевчук І.* Державне і комерційне радіо: хто формує національну свідомість // *Телерадіовісник України.* — 1998. — № 3.
36. Щоденні вісті української інформаційної служби. — 1944. — Ч. 75. — 27 липня. — С 1 / ЦДАВО. — Ф. 3833. — Оп. 2. — Спр. 21. — Арк. 58.
37. Щоденні вісті української інформаційної служби. — 1944. — Ч. 81. — 10 липня. — С 1—2 / ЦДАВО. — Ф. 3833. — Оп. 2. — Спр. 23. — Арк. 5—5 зв.

Розділ 2

ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ РАДІО

Специфіка кожного із засобів масової інформації визначається, перш за все, за такими критеріями: за способом передачі інформації, характером виражальних засобів, особливістю й якістю каналу інформування, своєрідністю сприймання інформації. Для преси специфічною особливістю інформування є друковане слово, фотографія та інші зображальні засоби; звук (голос, музика, шуми) — для радіо; для телебачення — зображення і звук. Відповідно при сприйнятті друкованої, переданої по радіо чи телебаченню інформації спрацьовують органи чуття: зір, слух, слух і зір.

Специфічні властивості і характерні комунікативні форми інформування за допомогою радіо випливають з його технічної природи. Як акустичний засіб, радіо розраховане на аудіювання (від лат. *audire*), що означає одночасне слухання і розуміння. Головна особливість радіо в тому, що воно виконує свої функції лише звуком.

Палітра радіо — це голоси людей, жива мова, музика, пісні, все багатство звукових барв навколишнього світу. Слово, що звучить, — головний інструмент радіо. Слово в радіокомунікації є "сигналом сигналів", що викликає у мозку людини складну вервечку емоцій і зорових образів, картин. Звукові елементи можуть викликати також відчуття запаху, холоду або спеки, насолоди, болю тощо.

Б. Шоу писав, що "є п'ятдесят способів сказати слово "так", п'ятсот способів сказати слово "ні" і лише один спосіб, щоб їх написати" [2, с 72]. Звичайно, Б. Шоу мав на увазі театр. Але не меншою, а, мабуть, більшою мірою це стосується радіо, бо в театрі, крім живої мови, є й інші можливості, інші виражальні засоби. У радіо їх майже немає. Істотна відмінність і перевага радіо порівняно з пресою полягає саме в цих додаткових сорока дев'яти способах сказати "так" і в чотирьохстах дев'яносто дев'яти способах сказати "ні", які недоступні друкарському верстатові. Кореспондент, ведучий програми, коментатор, диктор — жива людина, здатна наповнити навіть коротке "так" багатством нюансів, за якими звучатимуть і характер, і емоційний стан того, хто говорить, і його ставлення до предмета розмови.

У творчому доробку журналіста О. Токаря, який тривалий час працював кореспондентом Українського радіо у Дніпропетровській області, невеличкі новели-оповідки, ліричні етюди, притчі. Вони зворушують радіо-слухачів своєю емоційністю, проникливістю, спостережливістю.

Диктор: Перед мікрофоном наш Дніпропетровський кореспондент Олександр Токар.

(Музика)

Токар: Я не стрічав ніде такої посмішки, як у нашої мами. Чи з поля вертає, чи з лугу, нароблена, заклопотана, що ми з братиками й підступитись не сміємо, а вона усміхнеться, питає: "Як тут у вас, синочки мої?" І ми вже готові летіти їй назустріч, аби обійняти, притулитись до її долонь. Вони завжди пахли то пшеничним колоском, то м'ятою з лугу, то яблуками з саду. Долоні сухі, вузлуваті, але завжди теплі й лагідні. Чекаючи матір, ми вже нагріли води в казанку, нарвали корові березки в городі та мишію, і мама сідає доїти корову. У вечірню тишу зеленого двору б'ють тугі цівки молока. За кілька хвилин молоко шумує, густа піна вже вибивається з дійниці. Прощидивши молоко, матінка дістає з кошика хліб, який вона привезла зі степу. "Це від зайчика польового", — каже вона і розламає на нас трьох. Від теплого молока по всьому тілу розливається така млість, що ми швиденько доїдаємо пізню вечерю і падаємо сонні на встелену полином долівку, де лежать рядно і подушки. І вже не чуємо, як мама стелиться поруч з нами і поринає в сон.

Свій перший гонорар у районній газеті я витратив на подарунок для мами, свою першу зарплату на заводі я віддав мамі, щоб вона справила чоботи. Усі мої дарунки мама сприймала з такою посмішкою, що за неї я міг би віддати все, що я мав, увесь світ прихилити до неї.

Щоразу, коли приїздив у гості, вона лагідно посміхалась, питаючи: "Чи ти схуднув, мабуть, якісь клопоти тебе тривожать? А я ж казала тобі, щоб працював біля землі. І я була б спокійніша".

Але доля вела мене і моїх ровесників за інші гони, за дальні горизонти...

Через багато літ услід за поетом звертаюсь до неньки:

Я б тобі хліба приніс, якщо можна,
Я б тобі пісню приніс, якщо можна,
Мамо, до тебе немає дороги...

(Музика)

Токар: У жодному календарі немає свята хліба, але той, хто пережив коли-небудь голодний переднівок, скаже: перший хліб з нового урожаю — це справжнє свято... Як зараз бачу: повернувшись зі жнивного поля, матінка вчиняє тісто. Лице її аж сяє від радості, коли тісто починає ворухитись, тягтись угору, перевисаючи через край діжі. Я не сплю, хоча вже й пізній вечір, а слухаю, як тісто гомонить, вдихаю хмільний дух молодого хліба. Матінка ретельно й довго місить тісто. Коли воно втихомириться, починає робити паляниці. А потім садить їх на капустаному листі у добре натоплену піч. На ранок ми прокидаємось від запаху свіжоспеченого

хліба. Паляниці лежать у ряд, накриті чистим рушником. Рушник ще теплий, як мамина рука.

Кожна господиня, яка пече хліб на тиждень, старається робити все, щоб він вдався пухким, смачним, високим. Примічали: якщо хліб добрий вдався — то й тиждень буде вдалим, якщо глевкий — чекали неприємностей, якщо підгорить верх паляниці або низ — теж якесь лихо не мине хати. Мої землячки завжди пекли такий хліб, з яким і на весілля не соромно йти, і гостей високих та поважних зустрічати, і на сватання вирушати. Але в нелегкі літа наші, коли до нового врожаю не вистачало борошна, домішували в хліб і висівки, і товчену картоплю, й гарбуз, навіть лободу-

Мій рідний хлібе, ти бував у ціні в роки важкі, у бідні трудодні. Та в усі часи їжею й окрасою свята і обряду є хліб. Жодне весілля не обходиться без короваю, калачів. Круглі, ясні, як сонце, паляниці. Хліб і сонце — два крила, які піднімають до високості людину і світ. Цієї літньої пори іду вулицею рідного села і з кожного двору чую: "Заходь на новий хліб". Як у тому вірші: "Під широченним літнім небом-краєм мене стрічають друзі і знайомі, і кожен добрим словом привітає, пахучим хлібом, яблуками в домі".

* * * * *

(Музика)

Токар: Кілька днів на рік православний календар пошановує Пресвяту Богородицю Марію, матір Ісуса Христа. Ці свята іменують Пречистою. Так, двадцять восьмого серпня — Успення Пресвятої Богородиці, або перша Пречиста, вона, кажуть, жито засіває, друга Пречиста дощем поливає, а третя — снігом покриває.

Це свято — дуже колоритне. Скрізь уже зібрано й обмолочено хліб, а тепер починається осіння сівба. Її початок, як і прихід жнив, така ж хвилююча, радісна обрядодія. З обжинкових колосків, з пшеничних віночків виминають зерно і, розсіваючи його, примовляють: "Роди, Боже, і благослови!"

Багато з вас чули таку приповідку: "Прийшла перша Пречиста — стала дівка речиста". Бо менше в неї роботи після гарячого літа, отож вона й виговорується. А матері, поглядаючи на своїх доньок, що так підросли за літо, вже загадують їм майбутнє. Після Успення Пресвятої Богородиці батьки, що мають дорослих дітей, починають готуватись до їх весіль.

Тим часом у садках збирають урожай яблук та груш. Залишаються тільки пізні сорти. Йдучи від яблуні до яблуні, рвучи плоди, дівчата й жінки співають:

Пречиста по груші ходила,
Пречиста мішок загубила,
А Спас ішов, мішок знайшов.
— Спасику-братику, віддай мені мішочок,
Не буду ходити у твій садочок.

А завтра уже третій Спас, або післясвято Успення. Ластівки уже приготувались до вирію. Якщо побачите, що й журавлі знялись на крило, то це віщує ранню зиму.

Отже, сплигло літо. Ніби дорогу перейшов — так швидко воно промайнуло, пішло за дальні горизонти, в далекі чужі краї. А ми залишаємось і чекатимемо його, часто повторюючи подумки: "Повертай же, літечко, повертай..."

Токар: Серед тих, з ким листуюсь я і мої колеги, є чимало письменників та поетів, людей, що близькі нам творчою працею і душевним складом. Серед таких, зокрема, українська письменниця, яка мешкає у Львові, Євгенія Божик. Це відома = Україні та поза її межами майстер красного слова і громадська діячка, лауреат ікох міжнародних літературних конкурсів, які відбулись в Канаді і США. Так ось Євгенія Божик передала мені на кореспондентський пункт свою книгу прози "Тро-янда для ровесника". Скажу, що героїв цієї книги я знаю дуже добре: вони живуть уч зі мною у місті, і в нашому селі. Така в нас однакова доля, що в героїв книги, до в нас самих. Скажу більше: ця книга і про мене самого та моїх двох менших братів — Іванка та Василя, про нашу маму.

Був у нашій сім'ї такий випадок: щоб не вмерти з голоду у важкому повоєнному '947 році, матінка вирішила продати корову заготівельникам з м'ясокомбінату. Ті одили по селах і за безцінь скуповували худобу в нещасних удів. Наша Красулька була вже стара і дуже розумна тварина. Коли мама виводила її за ворота, щоб ередати покупцям, Красулька плакала такими великими та рясними сльозами, що ми, діти, заревли на три голоси: не продавайте!

Мати, утираючи сльози, сказала:

— Добре, не продамо, як будемо помирати, то разом з Красулькою.

Героїня новели Євгенії Божик "Спогади на два голоси" в такій же ситуації продала корову, хоч її Лиска і плакала, й утікала з череди, яку гнали на м'ясокомбінат. На схилі віку вона сказала доньці: "Я зрадила нашу годувальницю. Це найбільший ріх мого життя".

Після мене, люба пані Євгеніє, вашу книгу прочитала моя сім'я: донька Леся, дружина Тамара, онук Назар та ще багато людей. Спасибі.

(Музика)

Токар: Немає більшої радості для кореспондента, як та, коли він одержує лис-а, в якому схвальний відгук на його передачу. Цього разу листоноша вручає мені зажкенький пакунок. Читаю адресу: від пана Гуша з села Пасічна (Постоята) Надвірнянського району Івано-Франківської області. З Іваном Олексійовичем я листую-юся давно. Отож з інтересом розпаковую бандероль. "Хочу, аби Ви познайоми-лись з творчістю моєї землячки, вчителя-методиста, Відмінника народної освіти рини Яцури, — пише високоповажний Іван Олексійович, — тож надсилаю Вам по-етичні книги пані Ірини".

Скажу, що вірша цієї талановитої жінки я читав у районній газеті "Народна воля" з Надвірної і вивчив його напам'ять — так він запав мені в душу. І ось тепер така зідрадна для мене несподіванка — аж три книги Ірини Яцури: "Жоржиновий по-лумінь", "Таїни плаїв смерекових", "Фестивальний вогонь". Поезія — мій улюбле-ний жанр, а тому вірші пані Ірини я прочитав, як то мовиться, на одному подиху. Господи, як гарно пише ця жінка. Вірші в неї чисті, як водиця гірського джерела, світлі, як перші весняні квіти.

Цілком і повністю погоджуюсь з автором переднього слова до книги "Жоржино-вий полумінь" Ярославом Дорошенком: "Видно, що Ірина Яцура дбає про виразність зрозумілість поетичного тексту, ніби вносячи свою лепту в збереження смаку до поезії".

А для мене як читача пані Ірина своїми віршами відкрила прекрасний край, мальовничий куточок України — Гуцульщину:

Тут ватрою палає горицвіт
І душу пестить дивний спів сопілки,
Тут тільки я і неповторний світ
Смерек бароко і калини гілка.

Ці своєрідні радіоперлини журналістської творчості О. Токаря "пробуджують у багатьох з нас напівзабуті спогади, а для інших — відкривають чарівний світ українських традицій, навчають глибше розуміти буття, відчувати глибинний зв'язок людини з природною течією, прилучають до національних традицій, дарують душевні щедроті, — підкреслює Іван Мережка. — Послухаєш — і ніби опиняєшся біля животворного джерельця, що тамує спрагу душі, дарує силу і наснагу" [5, с 5].

Однак існують природні обмежувальні риси впливу радіо на аудиторію. Насамперед, це одномоментність передач, їх незворотність у часі. Життя радіопередачі продовжується (оптимальний варіант) тільки у свідомості слухача. Зрозуміло, що передачі можна записати, зберегти у спеціальних архівах. Лепші з них повторюють; окремі інформації передають декілька разів упродовж доби. Але це все ж таки спеціальні дії, які не характерні для масового споживання продукції радіомовлення. Порядок передач (програм), чергування їх суворо регламентовані, слухач не може їх змінити. Стосовно газети ситуація зовсім інша, її будь-коли можна прочитати. Пропущену передачу не послухаєш, хіба би її повторили. Ця особливість радіо вимагає відповідного режиму спілкування з радіо: більше фіксованої уваги під час слухання передач, інтенсивного осмислення, запам'ятовування, адже до переданого в ефір тексту повернутися не можна і зорова пам'ять не допоможе.

Специфіка радіомовлення не є чимось застиглим. Вона дещо змінюється з його розвитком, тобто має історичний характер. Практика мовлення виявляє нові специфічні можливості радіо: форми, жанри, методи тощо. Наприклад, спочатку радіо чимало копіювало газету і лише пізніше закріпило на практиці притаманні йому жанрові властивості. Поява телебачення змусила інтенсивніше вивчати і використовувати специфічні можливості радіо: діалогічність (не тільки повідомлення, але й спілкування), встановлення контактів зі слухачами (радіодиспути, радіопереклички, радіомости, прямоефірні передачі, телефонні бесіди в ефірі тощо), вдосконалення засобів передачі звукових образів картин події, які документально підтверджують ситуацію, відображають атмосферу дій і впливають на обидві сфери свідомості (емоційну та раціональну). Вдосконалюються технічні можливості підготовки, транслявання і сприймання радіопередач. Змінюється аудиторія, її вимоги до радіопередач.

Саме завдяки таким природним властивостям, як всюдисущість, максимальний ступінь оперативності, популярність радіо у "вік телебачення" не зменшилася. Специфічні можливості радіо описав В. Ярошенко [7, с. 17]. З деякими уточненнями, доповненнями подаємо їх характеристику:

- 1. Радіомовлення оперативніше.** Воно має здатність негайно інформувати слухачів про найсвіжіші факти, події, що відбуваються. У цьому радіо впевнено випереджає газети і нерідко телебачення. Відомо, що перше повідомлення (перша інтерпретація, тлумачення факту чи події) запам'ятовується краще, ніж друге чи третє, і швидкість, з якою інформація надходить до слухача про соціально важливі факти, події, явища, — момент, здавалося б, суто технічний, переростає у важливі політико-ідеологічні, психолого-педагогічні чинники.
- 2. Радіо доступніше.** Це, по-перше, дешевший порівняно з телебаченням і навіть пресою засіб передачі та прийому інформації, а, по-друге, радіо у повному розумінні всюдисуще, всеохоплююче, тобто передачу можна послухати будь-де. Зі всіх ЗМІ радіо найменш "примхливе і вибагливе" у розумінні слухання передач. Воно доступне найширшим масам населення незалежно від його соціально-демографічних характеристик. Щоправда, потрібне знання мов. Особливо розширили територію охоплення слухачів транзисторні приймачі. Вони завоювали для радіо величезні масиви ефіру і часу. По суті, нема таких місць, де не можна би було приймати радіопередачі будь-якої потужної станції.
- 3. Радіо не вимагає абсолютної уваги.** Тобто воно не змушує слухача кинути якусь роботу і знаходитися лише біля приймача, як цього вимагає телебачення. Стало звичним виконувати якусь роботу і слухати радіо. Роль своєрідного фону під час багатьох занять виконують музичні передачі. Прослуховування передач, зробившись переважно другою (поєднувальною) діяльністю, ніби розширило межі "діяльності" радіо. Радіомовлення стало, в повному розумінні цього слова, органічною частиною життєдіяльності людей. Воно — часто і будильник, який будить приємним способом, і супутник в автомобілі, і "співрозмовник" для самотніх людей, і, зрозуміло, джерело різноманітної соціально значущої інформації, і своєрідний друг любителів музики тощо.
- 4. Радіо створює ширший діапазон самостійності.** Якщо образ героя п'єси, що не редається по телевізору, завжди однозначний, конкретний (індивідуальний), то образ героя радіоп'єси багатозначний, адже

кожний слухач створює його у своїй уяві самостійно. Втягуючи слухача у процес події, що розвивається, радіо активізує його асоціативне мислення. Хоча телебачення має такі переваги перед радіо, як видовищність, його оптико-акустичне інформування вимагає істотної мобілізації психофізіологічних зусиль, а це більшою мірою стомлює глядача, особливо дитину, підлітка, викликає велике напруження нервової системи. Водночас телебачення завдяки звуковидовищним динамічним образам зрозуміліше юним глядачам, бо дає змогу не лише почути, а й побачити. Тому й видовишна інформація, відображаючи конкретні факти, події, явища навколишнього життя, сприймається ґрунтовніше. Однак радіо, оперуючи словом, музикою, шумами, здатне сильніше впливати на уяву, розвиток фантазії, абстрактне мислення.

Сучасний розвиток ЗМІ вносить деякі корективи у специфічні можливості функціонування кожного з них. Телебачення прагне до прискорення передачі новин, підвищення ролі зорового ряду на екрані, а також до подачі аудиторії першої оцінки актуальних подій. Нині завдяки прямоефірним передачам глядачі і слухачі часто дізнаються про важливі події одночасно, а інколи і раніше, ніж почули про них по радіо. Подані у специфічній радіійній і телевізійній формі новини стимулюють інтерес читацької аудиторії до газетних матеріалів, у яких може бути узагальнення, масштабна оцінка подій і явищ соціальної дійсності.

Всебічне, фахове використання природних особливостей, специфічних виражальних засобів радіо є запорукою ефективного впливу на слухачів. *Специфічні виражальні засоби радіо складаються з двох груп:*

Перша — це природні, натуральні виражальні засоби: а) усне слово; б) шуми (акустична характеристика подій); в) музика.

До другої групи виражальних засобів належить використання технічних можливостей. Це, насамперед, монтаж у різних його значеннях.

Радіослово не ідентичне друкованому слову. Слово, що звучить, підпорядковується законам усного мовлення. Інтонаційне забарвлення є надзвичайно важливим чинником і нерідко здатне суттєво змінити смислове значення написаного слова, а то й надати йому протилежного значення. І. Андроніков зазначив: "В усній мові те, як людина сказала, перетворюється в те, що людина сказала" [4, с 56].

Слово, що звучить по радіо, має величезну емоційну силу, викликає ефект співпереживання. Радіослово повинно донести до слухача найрізноманітнішу інформацію, емоційно вплинути, зробити невидиме видимим. Ідеться про наочність радіопередачі. Радіомова своєрідна, неповторна. За своєю природою радіомова діалогічна, вона завжди передбачає співбесід-

ника, тобто радіослухача. У цьому її сила, величезні можливості впливу на аудиторію. Недарма радіо називають "суспільним діалогом", воно веде мову з кожним зокрема і з мільйонами відразу. Ця обставина порушує проблему персоніфікації радіомови.

За результатами аудиторського дослідження, яке здійснили Т. Бровченко, В. Волошин і Н. Труханова, прийнято таке позначення сприймання ознак мовлення радіомовців: 1 — приємне; 2 — природне; 3 — виразне; 4 — активне; 5 — підготовлене; 6 — плавне; вільне; 7 — невимушене; 8 — емоційне; 9 — щире; 10 — довірливе; 11 — зрозуміле, дохідливе; 12 — цікаве; 13 — легке для сприйняття; 14 — інформативно насичене; 15 — логічне; 16 — правдоподібне; 17 — переконливе; 18 — авторитетне; 19 — викликає відповідне переживання; 20 — виникає зорове уявлення; 21 — викликає бажання діяти; 22 — природна інтонація; 23 — природний темп; 24 — природна гучність; 25 — чіткий ритм; 26 — темп стабільний; 27 — чітко виділений семантичний центр; 28 — чітке членування на мовленнєві відрізки; 29 — широкий діапазон голосу; 30 — чітке членування початку абзацу.

Слово в радіоповідомленні ефективно тоді, коли воно зрозуміле, не вимагає розшифрування, звернення до довідників тощо. Щоби зробити правильний висновок про придатність тих чи інших слів для повідомлення по радіо, потрібні знання не тільки про лексику усної літературної чи розмовної мови, але й про частоту її використання. Наприклад, французький лінгвіст П. Жюро дійшов висновку, що 100 найбільш повторюваних слів становлять 60 % кожного тексту, 1000 слів — 85, а 4000 слів — 97,5 % тексту. Деякі зарубіжні дослідники психології мови вважають, що збільшення словникового складу повідомлення веде до скорочення аудиторії.

Відомо, чим більшим запасом слів ми володіємо, тим простіше і точніше можемо сформулювати своє висловлювання. Але практика радіомовлення диктує свої критерії використання лексичного багатства мови. Надто багатий словниковий склад ще не є гарантією доброї дохідливості матеріалу. Чим рідше використовуємо слово, чим незвичніше висловлювання, тим важче його засвоїти і запам'ятати. Використання слів, які часто вживаються, як і різних словесних кліше, не виключає пошуку нових форм у викладі матеріалу. Для радіомовлення це особливо потрібно, бо величезний обсяг інформації, яку передають, примушує щоденно шукати нові способи її подачі, у тому числі й засобами мови. Деяких видів мовлення, наприклад, художнього, це стосується найбільше. Тут звертаємо увагу на те, що в основі текстів передач, насамперед, інформаційних, які розраховані на масову аудиторію, повинна бути загальноживана лексика.

Окрім словникових, синтаксичних та інших особливостей, радіомова володіє і своєрідними "невербальними мовними засобами", що несуть так звану незмістовну інформацію. До них належать темп мови, сила звуку, висота тону, тембр голосу, ритм, інтонація голосу, наголоси, паузи. Велика кількість варіантів сполучень усіх цих засобів дає змогу знайти найяскравіший ритміко-мелодійний рисунок мови. Звучання мови безпосередньо пов'язане з психікою мовця, що привідкриває внутрішній світ людини. Радіо переломлює, інколи підсилює, висвічує всі якості усного мовлення.

Важливе значення для звукової реалізації передач має також темп мови. Швидкість засвоєння інформації читачем у середньому у 2—3 рази вища, ніж у радіослухача. Експерименти вчених показали, що оптимальне сприйняття і запам'ятовування текстів відбувається при темпі читання близько 122 слів на хвилину. До речі, в англійських країнах темп читання матеріалів по радіо досить високий — від 125 до 180 слів на хвилину. Отже, темп мови на радіо повинен бути вмотивованим, відповідати змістові повідомлення. Надто швидкий темп збуджує увагу, емоції слухачів, але сприйняття інформації тоді неповне. Слухач не встигає осмислити повідомлення і зафіксувати його в пам'яті. Уповільнений темп "заколює" увагу слухача.

На сприймання радіоінформації впливають сила звуку, висота тону, тембр голосу, інтонація. У звуковому мовленні, в його дохідливості та впливовості основну роль відіграє інтонація, на другий план відходять порядок слів, тип речень, відношення, в яких перебувають між собою окремі граматичні чинники. Про значення інтонації й індивідуальних характеристик мовця на радіо і телебаченні говорять багато дослідників. Вони підкреслюють, що голос, його висота, тембр, музикальність, плавність або уривчастість вимови, ритмічність, характер розміщення наголосів — це ті важливі компоненти звукового мовлення, що значно впливають на враження, яке мовець справляє на оточення.

Сила звуку повинна бути оптимальною. Дуже голосна розповідь дратує слухачів, а надто тиха — змушує прислуховуватися. Небажано говорити високим, менторським тоном. Спокійний, врівноважений тон викликає довіру. Високий тон можна виправдати доречною схвильованістю. Добре, якщо тембр голосу милозвучний, не різке слух високими нотами і не глушить басом. Інтонація повинна відповідати змістові повідомлення і не суперечити йому. За допомогою логічних наголосів на певному слові, фразі повертаємо до них увагу слухачів. Доречними повинні бути паузи.

Ці звукові засоби розподіляються на три групи: тонові, динамічні, кількісні. Під тоновими розуміємо зміну висоти голосового тону, що проявляється у мелодії мови. *Динамічні засоби* — це, насамперед, розстановка і взаємна відповідність наголосів у висловлюванні та загальний динаміч-

и суцільний хід виступу. *Кількісні засоби* — це темп мови і пауза. Отже, *:::юс* — це один із своєрідних, властивих саме радіо, засобів зовнішньої і внутрішньої характеристики людини, яка говорить перед мікрофоном.

Оскільки мовець, виступаючи по радіо, спонукає слухача прийняти висловлену ним думку, намагається донести повідомлення до його свідомості, впливаючи на логіку мислення і почуття, то мова його повинна бути, ігноруючи за все, переконливою, з природною і живою інтонацією. Мовлення повинно прийматися як переконливе, коли у ньому наявні такі особливості:

1. Темп мовлення, який найвиразніше характеризує мовця, повинен бути чітким, середнім за швидкістю, із семантично умотивованими змінами, завдяки яким важлива думка виділяється більш повільним або більш швидким темпом.
2. У мовленні потрібно використовувати різноманітні тональні контури з широким, але природним для цього жанру, частотним діапазоном.
3. Інтенсивність мовлення повинна бути досить значною, соковитою, насиченою. Відсутність належної інтенсивності робить його млявим, невиразним, нецікавим.
4. Кількість пауз і їх тривалість повинна визначатись рівнем мовної одиниці та значущістю окремих слів висловлення. Так, паузи нижнього рівня — між окремими словами або між синтагмами — мають бути меншими, ніж між мікротемами чи фоноабзацами. Ключові семантично важливі слова повинні виділятися (поряд із енергетичними і частотними характеристиками) також паузацією, причому тривалість пауз залежить від ступеня важливості цих слів.
5. Враховуючи часовий об'єм людської пам'яті (від 4 до 10 секунд), рекомендується при членуванні мовлення на синтагми та фрази не перевищувати вказаного часу.
6. Велике значення для виразності звукового підготовленого тексту має наявність яскравих за контрастом параметрів частоти основного тону та інтенсивності, а також чергування різних форм тонального контуру, яскраве виділення семантичного центру висловлення [1, с. 43].

На відміну від радіослова *шуми не є універсальним виразальним засобом*. Сфера їх застосування обмежена. Але нерідко слово, що звучить в ефірі, супроводжують шумові фони, різні звуко ефекти або музика. У репортажах і радіонарисах, радіокомпозиціях і радіофільмах завдяки звуковому фону створюється ефект присутності на місці події: ви чуєте, наприклад, голос коментатора на фоні реакції футбольних уболівальників і свистків

судді. Радіо використовує все багатство звуків навколишнього світу. "Розмовляють" поле і ліс, море і струмок, село і місто, заводи і будови, пароплави і поїзди, трактори й автомобілі, тварини, птахи і навіть комахи. Свої, особливі, голоси мають снігова завірюха і весняна громовиця, залізничний вокзал і морський порт, концертний зал і телеграф. Мовою звуків розповідає квартира про життя своїх господарів: рипнуло крісло, пробив годинник, потекла вода з крана, зашелестіли штори, запрацював вентилятор. Отже, радіо відкриває перед слухачем світ у всьому багатстві його звуків. Звук засвідчує достовірність зустрічі слухача з дійсністю, надає інформації більшої переконливості та життєвості.

Завдяки акустиці розповідь журналіста набуває виду документа, що самостійно розкриває характер і зміст факту (наприклад, гнів демонстрантів, викрики схвалення чи осуду в залі). Акустика несе чітке смислове навантаження, справляючи певний вплив на слухача. Голос людини у підземеллі звучить глухо, понуро, що створює відповідний емоційний настрій. У великому концертному залі з доброю акустикою голос звучить світло, весело, і результат досягається зовсім інший. У радіоспектаклях шуми, зазвичай, виконують роль звукових декорацій до дії, що розвивається. Вони ніколи не бувають статичними, виникають одночасно з дією і супроводжують її. Вдало використані шуми роблять передачу об'ємнішою, яскравішою, відчутнішою. Вони допомагають якнайточніше передати атмосферу події або явища, про які розповідається. Інколи використання у передачі глумів звільняє журналіста від довгих описів, економить багато дорогоцінних секунд або навіть хвилин.

Шуми на радіо виконують певні функції: суто інформаційні, емоційні, відіграють роль історичного документа (запуск космічних ракет, проголошення Акту незалежності України, прийняття Конституції України тощо), служать звуковим фоном, є елементом монтажу.

Ще одним важливим виражальним засобом радіо є музика. Музика існує на радіо як самостійний вид мовлення — це різні музичні передачі. Ми звертаємо увагу на музику як виражальний засіб радіожурналістики, де вона використовується у специфічному зв'язку зі словом і шумами. Як виражальний засіб музика доповнює розповідь або несе в контексті додаткове змістовне навантаження. Якщо музика правильно підібрана за змістовим звучанням і вміло введена у тканину радіоматеріалу, то вона підсилює його емоційний вплив, надає більшій виразності.

Монтаж, як уже зазначалося, належить до другої групи виражальних засобів радіо. Поняття "*монтаж*" означає складання, з'єднання у певній послідовності та за певною системою частин в єдине ціле. На радіо монтаж має такі значення:

1. Найпростіше значення слова "монтаж" полягає у нескладній обробці магнітної стрічки, на якій зроблено запис, в усуненні із запису непотрібних або невдалих місць і з'єднання окремих частин запису в єдине ціле. Останнім часом особливого значення набуває монтаж з використанням комп'ютерної техніки. Цей новий спосіб має ряд незаперечних переваг над "архаїчним" монтажем. Наприклад, під час монтажу магнітної стрічки найменша помилка призводить до безповоротної втрати записаного матеріалу, дефектів звуку на склейках, а також можливий розрив стрічки при відтворенні, склеюючими засобами забруднюється робоча поверхня головки тощо. До комп'ютерного монтажу обов'язково входить занесення всієї інформації в пам'ять. Надалі можливе використання всяких фрагментів запису у будь-якій послідовності та першій-ліпшій комбінації з регулюванням рівнів і часу звучання, навіть висоти тону, якщо у цьому є потреба. Здійснюють також роздільну поканалъну обробку звуку (кореляція амплітудно-частотної характеристики, динамічного діапазону, компресування, шумопониження, панорамування тощо), а потім переписують вивірений, готовий матеріал на довільний носій. Дуже важливо, що весь записаний матеріал у процесі монтажу залишається неупікодженим і може знову використовуватися.
2. Ширше значення слова "монтаж" — з'єднання в певному порядку частин радіопередачі, а також усієї денної програми, що допомагає підсилити ефект впливу на слухача. Можливе, наприклад, хронологічно послідовне з'єднання матеріалу для того, щоб домогтися його емоційного звучання. Але цей варіант не єдиний. Можливе під час монтажу і порупіення хронологічної послідовності за творчим задумом автора, протиставлення суперечливих одна одній частин; можливий їх паралельний монтаж.
3. Словом "монтаж" називається також з'єднання різних виражальних засобів радіо: слова і шумів, слова і музики, шумів і музики або всіх виражальних засобів одночасно.

Монтаж дає змогу вдосконалити звуковий матеріал, забираючи розтягненості та залишаючи найяскравіші характерні фрагменти життєвої реальності; перемішувати звукові епізоди з одного місця на інше відповідно до композиційного задуму автора; ущільнювати, конденсувати час за допомогою монтажних переходів, створювати у радіопередачах щось подібному до "екранному" часу в кіно; змішувати, "накладати" одну на одну у будь-якому сполученні мовні, шумові та музичні частини передачі, ягаючи максимального художнього, інформаційно-пропагандистського вираження; з'єднувати фрагменти запису за асоціативним, послідовним

або паралельним принципами, зіштовхувати контрастуючі частини, підсилюючи цим ефект впливу на слухачів; монтувати, "збирати" окремі деталі передачі у безперервну звукову стрічку, своєрідний фільм, який, як і його кінопобратим, має точний хронометраж і може бути підготовлений заздалегідь до виходу в ефір, що значно полегшує планування програми мовлення [4, с. 66].

Отже, монтаж на радіо — це процес відображення навколишньої дійсності, який породжує у свідомості слухача ланцюг думок і уявлень. Він підпорядковується задумові журналіста, концепції програми. За допомогою монтажу автор надає події, проблемі свою інтерпретацію. Вибір передач, їх тематики, тривалості, чергування тексту і музики — це монтаж програми, який виконує величезне відповідальне завдання: формує високі морально-естетичні якості, національно-духовні цінності, громадську думку. Монтаж — це метод художнього мислення, що впливає з психології сприйняття радіопередач.

Творчий процес створення багатьох радіопередач складається з двох принципово важливих етапів: фіксації звукової реальності та монтажу записаного матеріалу.

Технічні властивості радіо, використання його виражальних засобів зумовлюють підготовку матеріалів, які повинні активізувати думку і пробуджувати почуття, тобто *впливати на слухача у двох сферах: логічній та емоційній*.

Раціональний, логічний вплив здійснюється радіопередачами, зміст яких насамперед треба зрозуміти, збагнути. Осмислюючи, зіставляючи почуті факти з життєвою практикою, реальною дійсністю, проявляючи свою тямущість, радіослухач має змогу зробити логічно обґрунтований висновок, який сприятиме формуванню, утвердженню певної думки, допоможе зайняти відповідну соціальну позицію, спонукатиме до певних дій.

Вплив радіо на почуття здійснюється за допомогою кваліфікованого використання звукових властивостей слова та інших виражальних засобів. Саме вони у сукупності сприяють створенню у слухача того чи іншого емоційного стану, який розкриває ставлення до фактів, подій, явищ, оцінює їх, характеризує його дії. Тому радіослухач не завжди чітко усвідомлює мотиви свого стану або поведінки, його побуджує до вчинків, керує ним неусвідомлений до кінця внутрішній емоційний імпульс.

Природні можливості радіо сприяють створенню саме емоційного стану. Безперервний потік інформації, потік висловлювань, оцінок, думок (його слухач не в змозі зупинити або сповільнити, щоби все обдумати, зважити), з одного боку, надзвичайно ускладнює логічне мислення і, з іншого

боку, сприяє створенню відповідного емоційного настрою. Найбільшого ефекту впливу радіо досягає тоді, коли разом оптимально використовують емоційні та раціональні засоби, коли вони доповнюють одне одного, органічно поєднані.

Максимально використовують емоційні та раціональні виражальні засоби І. Хоменко та В. Фоменко (автори ідеї, сценаристи, режисери-постановники), які успішно здійснюють свій творчий проект "Зв'язок часів" (ефірна назва "Пам'ятаймо". Художній керівник проекту А. Табаченко, редактор С. Тютюн, звукорежисери Л. Будко та І. Біленко, музика В. Фоменка, аранжування музики та акустичні ефекти Ю. Яценка, музичні заставки (рояль) виконує А. Ляхович. Актори: народні артисти України О. Биструшкін, В. Розтальний, О. Комаров, заслужені артисти України Л. Недін, В. Чайковська, В. Савчук, В. Обручов, Б. Лобода, О. Гетьманський, артисти І. Радченко, Ю. Висоцький, Ю. Єлісовенко та ін.).

"Ми спробували створити принципово новий продукт, який був би адаптований до сучасного квантового ("кліпового") сприйняття аудіограм; нагадував за формою звичайний рекламний ролик, але мав би зовсім інше призначення, відповідав тим високим принципам існування громадського і державного мовлення, які сформулювали засновники Бі-Бі-Сі: 1) "Громадянин для суспільства — важливіший, ніж споживач", 2) "Недооцінити менталітет слухача значно небезпечніше, ніж переоцінити його, — написав у листі до автора підручника кандидат філологічних наук Ілля Хоменко. — Від звичної соціальної реклами (кліпів MTV, "Русского проєкта ОРТ" тощо) — наш "Зв'язок часів" ("Пам'ятаймо") відрізняється тим, що побудований на реальних фактах".

(Музична заставка)

Диктор: Яничар.

Голос: Сімнадцяте століття. Акваторія Чорного моря.

(Канонада)

Голос: Минають останні хвилини морського бою. Турецька військова галера оточена козацькими чайками, мов звір мисливцями. Турки майже втратили спроможність чинити опір.

(Море, хвилі)

Молодий козак: Отуди б їм ще вцілити... Під щоглу...

Козак II: Не варто... Там самі веслярі лишилися... Хто зна, у кого влучиш...

Молодий козак: У кого можна влучити на басурманській галері, крім басурмана?

Козак II: А от зараз побачиш...

(Звуки абордажу)

Голос I: Сюди!

Голос II: Сюди, братчики! Розбийте ланцюги, швидше...

(Дзвін)

Козак II: Петре, ти?

Голос // Та я... У кайдани забили, прикували до весел, кляті...

Голос II: Що вони з нами робили... Канчуки на сніданок, нагаї на вечерю...

Голос I: Капітан їхній — нелюд лютий... Івана стрелив... Так, аби пістоля перевірити...

Молодий козак (здалеку): Капітана схопили!

(Шум сучічки)

Козак II: Салям алейкум, баша ефенді... Звідки ж ти взявся такий — що на живих людях пістолі перевіряєш? Не розумієш по-нашому, недовірок християнський? Чи трохи розумієш?

Капітан галери: Великий султан помститься тобі і всій твоїй зграї... Ти ще позаздриш мертвим, собако!

Молодий козак: Л"о він що, теж українець?

Козак II: Він — ніхто... Не українець, не турок, не грек... Він — яничар.

Голос: Зг свідченням історика Дмитра Яворницького, веслярами чи не на всіх галерах флоту Османської імперії були невольники — українці. Служба на галері вважалася гіршою за будь-яку каторгу, звідти не було вороття. Та для так званих потурчених українців, що зреклися віри, відкривалися інші можливості. Вони вважалися "дітьми султана" і могли стати яничарами — воїнами, башами-наглядачами чи навіть полководцями або придворними чиновниками.

Раб, якому господарі можуть довірити зброю, — гірший за раба, закутого у кайдани. Раб, що вважає себе вільним, — гірший за раба, який страждає через неволю.

Пам'ятаймо. Українське радіо.

(Музика)

Ілля ХОМЕНКО,
Володимир ФОМЕНКО

* * * * *

(Музична заставка)

Диктор: Антонієві печери.

Голос: Кінець ХХ століття. Чернігів. Місцевий житель показує гостю — столичному інженерові-акустику — пам'ятку старовини домонгольської доби. Унікальні Антонієві печери.

(Кроки, відлуння)

Голос II: Тут підземний монастир був. Його Антоній Печерський заснував. Той самий, що і Лавру в Києві...

Гість: Світло червоне... Як на підводному човні...

Голос II: А це ліхтарі такі спеціальні... Щоб на каганці або смолоскипи схоже було. Обережно... Тепер — сюди. Тут, кажуть, дива трапляються. Навіть привида

бачили. Чорного ченця. Молоді люди заблукали — і вночі бачили. Після дванадцятої.

Гість: Дванадцятої чарки?

Голос II: Години!

Гість: Слухай, облиш ти оце... Я ж доросла людина, освічена. А ти мене приви́дом лякаєш. Який там чернець!

Голос II: Ні, тут справді дивне місце. Люди у війну від німців переховувалися, то казали...

Гість: к ну тихо! Замовч... (Сплескує у долоні). Чуєш?

Голос II: Що?

Гість: Ну-мо, стань отуди. Плесни у долоні... (Відповідний звук). Чуєш, яке відлуння? Тут концертна акустика... Неймовірно...

Голос/// Ми зараз у підземній церкві. Тут раніше ченці співали. Акустика справді неповторна. Монастир чоловічий був. Так ось, чоловічі голоси звучать чудово. А жіночі — ні.

Гість: Ти хочеш сказати, що у печері змодельовано ідеальну акустику для певних голосових реєстрів? Отут, під землею? З піску та цегли? Сотні років тому?!

Голос II: Так мені розповідали...

Гість: *Ие* народився ще математичний геній, на таке здатний! Наша лабораторія — краща в Києві! Для всієї країни концертні зали проектуємо. Наукові методи, потужні комп'ютери, найновіші програми... Але це... (сплескує у долоні). Оце, отаке природне глибоке звучання відтворити не зможемо.

Голос II: А ченці змогли.

(*Духовний спів*)

Голос: **Чи** може бути безталанним народ, який народжує геніїв? Пам'ятаймо. Українське радіо.

(*Музика*)

Володимир **ФОМЕНКО**,
Ілля **ХОМЕНКО**

Надзвичайно велика цінність радіо полягає в тому, що воно здатне показати дійсність у справжніх формах її звукового існування, тобто *задокументувати*. Нагадаємо, що латинське слово "*documentum*" означає "взірець", "доказ", "достовірне свідчення". Г. Андреева розуміє під документом будь-яку інформацію, що зафіксована у рукописному або друкованому тексті, а також на магнітній стрічці або кіноплівці [3, с. 73]. В Українському радянському енциклопедичному словнику зазначено, що документ — це: 1) письмовий акт, здатний служити доказом юридичних відносин або юридичних фактів, що спричиняють правові наслідки; 2) офіційне посвідчення особи (паспорт, трудова книжка тощо); 3) достовірне історичне писемне джерело; 4) матеріальний об'єкт, в якому міститься та чи інша інформація (напр., перфораційна карта)" [6, с. 538].

У широкому розумінні документ — це матеріальний носій запису (папір, кіно- і фотоплівка, магнітна стрічка, перфокарта тощо) із зафіксованою

на ньому інформацією для передачі у часі та просторі. Документи можуть містити тексти, зображення, звуки. У вузькому розумінні документ — "діловий папір", що юридично підтверджує будь-який факт або право на щось. Для журналіста важливими є документи у широкому і вузькому значенні. У журналістиці документи виконують роль самостійного джерела інформації; теми майбутнього матеріалу; засобу перевірки даних, що зібрані за допомогою інших методів; способу попереднього ознайомлення з ситуацією, проблемою; методу збирання матеріалу в сукупності з іншими методами; доказу, аргументу; окремої публікації, радіовипуску.

Радіодокументалізм — це специфічна форма відображення дійсності в акустичних образах самого життя. Специфіка документального запису на радіо полягає в неповторності інтонації, своєрідності індивідуальної мовленнєвої манери людини. Документалісти радіо широко використовують особливість людської свідомості, яка полягає в її асоціативності, що ґрунтується, зокрема, на звуковій пам'яті. Буває достатньо короткого, але точного сигналу, щоб оживити нагромаджені людиною враження. Достовірність звукового документа не викликає сумніву. Навіть суто зовнішні, здавалося б, формальні ознаки документальності реальних подій інколи можуть викликати приголомшливий ефект. Цікава з цієї позиції доля американської радіопостановки за книгою Герберта Уеллса "Війна світів". Радіопередачі за цією книгою, що зроблені у формі ніби документальних репортажів та інсценованих випусків, приголомшили населення східного узбережжя США, потім Чилі і, нарешті, Еквадору. Вперше ця радіосценівка вийшла в ефір у 1938 р. у США, у штаті Нью-Джерсі. Хвилюючись, диктор повідомив слухачам про те, що у цьому штаті висадились "люди", які прилетіли з планети Марс, що вони, руйнуючи все на своєму шляху, знищуючи будинки і жителів, рухаються до міста. Передача викликала таку паніку, що внаслідок серцевих нападів декілька людей померло, багато покинуло свої будинки, а деякі слухачі, озброївшись чим-небудь, зайняли оборону і стали чекати наближення марсіан.

У 1944 р. подібна ситуація повторилася в Чилі. Однак не допомогли багаторазові оголошення про те, що це лише радіоспектакль. Зовсім трагічно розгорнулися події у 1948 р. в Еквадорі. Диктори оголосили по радіо, що марсіани рухаються на столицю країни місто Кіото. Напруження досягнуло межі. Коли ж слухачі довідалися, що вони чули інсценівку науково-фантастичного твору, то самі ринулися до радіостанції, підпалили її, вбили і поранили декількох її працівників. Тільки війська, що прибули, змогли відновити порядок.

Переконлива дія звукового документа буває у радіопередачі настільки сильною, що він може впливати на слухача сам від себе, при мінімальному

втручанні автора. Дуже акустичний документ має здатність нести інформацію, що призначена конкретно чуттєвому сприйняттю. Водночас радіо-журналістові дуже важливо пам'ятати, що не варто використовувати акустичні записи тільки для того, щоб "оживити" матеріал. Неправильне розуміння специфіки звукового документа, непрофесійне його використання призводить до зниження сприймання радіопередачі.

Проблема сприймання радіопередач знаходиться у сфері досліджень учених, радіожурналістів. Адже у зв'язку із швидкоплинністю, короткочасністю, незафіксованістю усного слова потрібно під час підготовки радіоматеріалів дотримуватися дещо інших вимог, ніж під час написання матеріалів для газети. Насамперед, треба врахувати особливості слухового сприйняття повідомлень по радіо, яке впливає на їх обсяг, структуру, словниковий склад, специфіку мовленнєвої реалізації.

Однією з важливих ланок сприймання радіоматеріалів є його розуміння слухачем. Розуміння — це складний процес аналізуючої і синтезуючої роботи мислення, кінцевою метою якого є поповнення новою інформацією вже наявного запасу понять, уявлень, думок. Д. Любосветов окреслив процес розуміння у такій послідовності: 1) розпізнаються звуки, думки, факти; 2) осмислюється почуте; 3) відбувається розмежування нового від уже відомого; 4) нове зіставляється з минулим досвідом; 5) відбувається інтерпретація почутого у свідомості; 6) відсутній матеріал додумується на основі почутого. Інформаційні прогалини заповнюються на основі контексту [4, с. 24].

Розуміння, сприймання радіоповідомлення тісно пов'язане з увагою слухача. Розрізняють такі типи слухання радіо:

- 1. Пошукове.** Слухач крутить ручку налаштування приймача, щоб знайти яку-небудь конкретну передачу, це своєрідний етап підготовки до слухання. Наступне залежить від того, чи запропонує йому радіо таке, що відповідало б у цей момент його інформаційній потребі та емоційному стану. Вибрана передача може подобатися, бути нейтральною, але не повинна дратувати. Залежно від інтересу на наступному етапі виникають інші типи слухання.
- 2. Зосереджене.** Людина слухає всі повідомлення або групу повідомлень. Музику, до речі, також можна розцінювати як повідомлення. Навіть за умови спеціальної зацікавленості зосереджене слухання вимагає від радіослухача певних зусиль і становить незначну частину від усього часу активного спілкування з радіо впродовж доби.
- 3. Вибіркове, або селективне.** Під час такого слухання сприймається лише частина радіопередачі або окреме повідомлення.

- 4. Фонове.** Радіопередача є елементом умов, що оточують слухача, і частково зачіпає або навіть зовсім не зачіпає сферу його свідомості. Сильні мовленнєві, музичні стимули, зміна теми або форми матеріалу здатні активізувати увагу слухача і перевести неусвідомлене або частково усвідомлене сприймання у повністю усвідомлене.

Зрозуміло, що охарактеризовані типи слухання радіо не завжди трапляються у чистому вигляді. Якщо графічно зобразити сприймання людиною радіопередач, то матимемо криву, яка то піднімається до піку, то спадає майже до нуля. Фонове слухання радіопроеграми може за хвилину – дві перетворитися у селективне, або зосереджене, а ще за якийсь час процес може повернутися назад.

Кожний радіожурналіст прагне, щоб його матеріали слухали продуктивно. Як цього домогтися? Відповісти на це запитання досить важко. Але певну допомогу радіомовленню можуть надати психолінгвістика, педагогіка, інженерна психологія — галузі науки, що займаються розробленням проблеми слухового сприймання. На основі особистого наукового дослідження, яке викладено у кандидатській дисертації "Педагогічні проблеми підвищення ефективності впливу радіо і телебачення на соціалізацію підлітків", і тривалої радіожурналістської практики можна акцентувати на таких чинниках поліпшення сприймання радіопередач: 1) початкові елементи фраз сприймаються набагато ліпше, ніж середні чи кінцеві; 2) довжина фрази не має особливого значення приблизно до 11 слів. З продовженням фрази за цю межу виникають упущення у сприйманні; 3) лаконічність, стислість вислову ще не гарантує ліпшого розуміння. Інколи продовження фрази зумовлює точніше сприймання. Але варто знати, що у деяких випадках стислість вислову, як і надмірне ускладнення думки, веде до неправильного або неповного розуміння радіоповідомлення. Як уже зазначалося, слухова увага є досить непостійною. У цьому зв'язку дохідливість того чи іншого радіоматеріалу визначається, зокрема, тим, наскільки він дає змогу слухачеві, користуючись контекстом, поповнити пропущені елементи у змісті того чи іншого повідомлення. Слухач ліпше запам'ятовує твердження, висновки, коли вони не подаються у готовому вигляді, а відтворюють хід роздумів, що призвели до них.

Отже, психолого-педагогічні умови підвищення ефективності впливу радіопередач на слухачів максимально залежать від кваліфікованого використання охарактеризованих специфічних особливостей функціонування радіомовлення.

Питання для обговорення

1. *На яких засадах базується розгляд специфіки кожного із засобів масової інформації?*
2. *Що є головним інструментом радіо?*
3. *Істотна відмінність радіо порівняно з пресою і телебаченням.*
4. *Які є природні обмежувальні риси впливу радіо на аудиторію?*
5. *Специфічні можливості функціонування радіо.*
6. *З яких груп складаються виражальні засоби радіо? Охарактеризуйте їх.*
7. *У чому сила впливу слова на радіослухача?*
8. *Своєрідність невербальних мовних засобів радіослова, що несе так звану незмістовну інформацію.*
9. *Які чинники впливають на сприймання радіоінформації?*
10. *На які групи поділяються звукові засоби?*
11. *Які функції виконують шуми у радіопередачах?*
12. *Яка роль музики як виражального засобу радіо?*
13. *Що означає "монтаж" на радіо?*
14. *Яка особливість монтажу з використанням комп'ютера?*
15. *Назвіть і охарактеризуйте сфери впливу радіо на слухачів.*
16. *Що таке "документ"?*
17. *У чому полягає специфіка радіодокументалізму?*
18. *Процес розуміння слухачем радіопередач.*
19. *Типи слухання радіо.*
20. *Чинники поліпшення сприймання радіопередач.*

Завдання для лабораторних і практичних занять

Прослухавши заздалегідь записані на звуконосій радіопередачі, охарактеризуйте специфічні можливості радіо, його виражальні засоби, а також типи слухання радіо.

З'ясуйте вплив радіо на слухачів у логічній та емоційній сферах.

Визначте чинники поліпшення сприймання радіопередач.

Список використаної літератури

1. *Багмут А., Бровченко Т., Борисюк І. та ін.* Інтонаційна виразність звукового мовлення засобів масової інформації. — К., 1994.
2. *Вовк Б.* З мікрофоном у світі прекрасного. — К., 1967.
3. Лекции по методике конкретных социальных исследований / Под ред. Г.М.Андреевой. — М., 1972.
4. *Любосветов Д.* По законам эфира. — М., 1979.
5. *Мережка І.* Нехай вам всіхається свято / Олександр Токар. І на тім рушникові. — Дніпропетровськ, 2002.
6. Український радянський енциклопедичний словник. — К., 1986. — Т. 1.
7. *Ярошенко В.* Информационные жанры радиожурналистики. — М., 1976.

Розділ 3

ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ РАДІООРГАНІЗАЦІЙ

Як розуміти поняття "принцип"? Принцип від латинського — *"principium"* — це основа, начало: 1) первонацало; те, що лежить в основі певної теорії науки; 2) внутрішнє переконання людини; основне правило поведінки [12, с. 547]. Принципи є в основі будь-якої діяльності, відповідають її специфіці. Своєрідні принципи покладено в основу функціонування засобів масової інформації.

Розглядаючи принципи і функції журналістики, А. Москаленко [8] зазначив, що принципи формуються, встановлюються людьми на основі осмислення законів, процесів суспільно-політичного життя і є їх відображенням.

Зазначимо, що ідеологи більшовицької тоталітарної системи виробили такі принципи діяльності засобів масової інформації, які впливали з комуністичної однопартійності та повинні були беззастережно обслуговувати радянський державний лад у СРСР. Основоположними принципами функціонування радянських ЗМІ були партійність і народність.

Партійні органи вимагали від журналістів безоглядного дотримання принципу партійності, тобто проведення через ЗМІ політики панівної комуністичної партії: виконання рішень з'їздів, пленумів, постанов; нещадної критики буржуазної ідеології, національних поглядів на розвиток суспільства, мови, культури, духовності; пропаганди й утвердження інтернаціоналізму, справжньою суттю якого була московська імперська політика російщення, формування так званої нової історичної спільноти людей — радянського народу, який, безперечно, повинен бути безнаціональним, російськомовним, з менталітетом росіян.

Вихолощені комуністичними ідеологами релігія, філософія, психологія, мораль українського життя, порушені національні традиції в сім'ї, тобто в тій царині, де народ, етнос відтворюється, завели українців у духовну прірву, призвели до кризи особи, яку дуже важко долати. Це складне морально-психологічне явище пов'язане з тим, що національні громадянські або безнаціональні (рабські) почуття засвоюються людиною ще

в дитинстві. Пізніше вони функціонують перевалено на підсвідомому рівні. Ними успішно можна маніпулювати, використовуючи також ЗМІ. Переосмислити сформовані стереотипи непросто. Це очевидно, адже чимало людей нині, на жаль, ще не сповідує українські національні, державотворчі інтереси. Вони стоять на люмпенсько-зрівнялівській інтернаціональній позиції московського пітибу, ідеалізують комуністичну систему.

Принцип народності означав відстоювання засобами масової інформації проголошеного партією курсу на захист інтересів трудящих, широке розповсюдження серед населення преси, радіофікацію всіх осель, розвиток телебачення, участь громадян у підготовці матеріалів для преси, радіо, телебачення. Безперечно, у засобах масової інформації було чимало матеріалів, у яких розвінчували ледарів, злодіїв, п'яниць, здирників, хабарників, бюрократів, порушників трудової дисципліни, громадського порядку та інші негативні явища. Критика проголошувалася рушійною силою суспільства, але вона була дозованою, перебувала під постійним контролем партійних органів. Категорично було заборонено критикувати основні, фундаментальні засади тоталітарної системи, соціалістичного ладу — комуністичну ідеологію. Хто порушував накладене комуністичними органами табу, того звільняли з роботи, на довгі роки запроторювали за ґрунті грати.

За зовнішніми, на перший погляд, гуманістичними рисами, була прихована справжня суть комуністичного принципу народності. Журналісти зобов'язані були організовувати, писати за людей різних професій матеріали, видавати їх за листи трудящих, які нібито одностайно схвалювали політику комуністичної партії, радянського уряду.

Атмосфера в усі роки панування комуністично-радянської тоталітарної системи характеризувалася, з одного боку, класовою недовірою, підозрілістю, а з другого — небаченим припливом ентузіазму, який спеціально підтримувався політичними та ідеологічними засобами. Оптимістичні кінофільми, радіопередачі, публікації (репортажі, нариси) про героїчні звершення радянського народу, бадьорі, голосні, урочисті пісні, святкові, масові паради, мітинги з морем прапорів, гасел, квітів — і в той лее час жорстокі катування, тортури, розстріли чергових "ворогів народу", про які нинішній читач також може довідатися, для прикладу, з біографічного роману "Сад Гетсиманський" І. Багряного.

Неймовірно складний суспільно-політичний макро- і мікроклімат, який породили інквізитори: "перший сокіл — Ленін" і "другий сокіл — Сталін" та їх соколята-дияволята, створював не лише психоз самовикриття в ім'я рятунку від смерті, але й передумови для вироблення у людини морально-психологічного механізму, здатного захистити її життя. Такою формою

самозахисту була ідентифікація з владою. Це проявлялося в трудовому ентузіазмі, робіськорівському русі тощо.

Ентузіазм людей у тоталітарному суспільстві є зворотним боком стихії насильства і несправедливості, що також, як не дивно, здатні породжувати ентузіазм. Людина, яка не тільки позбавлена будь-якого достатку і стабільності, але й постійно перебуває під безперервною загрозою фізичної розправи на основі якоїсь вищої волі, поступово втрачає власну волю, гідність, морально паралізується. Людина, яка не бачить в актах насильства жодної логічної закономірності, — оскільки "ворогом народу" раптом міг стати не тільки "улюбленець партії", але й сусід, співробітник, рідний брат, мати, батько, — така людина може досягти стабільності та внутрішньої рівноваги лише одним способом — ідентифікувати себе з владою і таким чином стати на її захист. Оскільки людина психологічно стає частиною комуністичної системи влади, створюється враження, що влада її не зачепить, пошкодує, захистить. І така людина зовсім широко кричить "ура!" Ленінові, Сталінові, Брежневу чи іншому можновладцю-вождеві, а по суті в ній спрацьовує лише захисний механізм, який згодом перетворюється на особливий вид суспільно-політичної активності, породжує сліпий фанатизм, що пригнічує справжні національні, громадянські якості, особистісну індивідуальність.

Самоідентифікація з імперсько-комуністичною системою влади, її політикою стала для багатьох людей, зокрема ветеранів війни і праці, сильним психологічним бар'єром на шляху до об'єктивної оцінки історії українського народу, його національно-визвольних змагань, злочинів комуністичної партії.

Коротко охарактеризований морально-психологічний клімат у СРСР створювали також засоби масової інформації, які функціонували на засадах принципів партійності та народності. Вважалося, що інші принципи: ідейності, масовості, правдивості, популярності, інтернаціоналізму, оперативності, компетентності, були органічними складовими принципів партійності та народності. Безперечно, вони були відображенням комуністичної ідеології і політики щодо засобів масової інформації.

А. Роскошний охарактеризував принципи, які визначали діяльність засобів масової інформації в СРСР, зазначив, що більшість з них збереглася дотепер, але трактування їх — інше. Водночас появилася низка своєрідних принципів, які викликані сучасними особливостями розвитку українського суспільства. До них А. Роскошний відносить принципи незалежності, свободи творчості, конкуренції, оригінальності, ринкових відносин [10, с 17–22],

Підкреслюємо, що з погляду філософії і політології *принципи* — це відображення у свідомості людей суспільних явищ, історичних процесів.

Принципи мають характер вимог, нормують вибір рішень у суспільстві, відображають найістотніші інтереси. Принципи сприяють вибору оптимальних варіантів у діях людей, служать регулятором їхньої поведінки. Принцип — це те, що властиве певному явищу. Увесь комплекс властивих засобам масової інформації, у тому числі радіомовленню, якостей, рис, напрямів, об'єднаних спільністю методів і мети, становить зміст їх принципів.

У ст. 2 Закону України "Про телебачення і радіомовлення" записано, що "телерадіоорганізації України у своїй діяльності реалізують принципи об'єктивності, достовірності інформації, компетентності, гарантування права кожного громадянина на доступ до інформації, вільне висловлювання своїх поглядів та думок, забезпечення ідеологічного та політичного плюралізму, дотримання телерадіопрацівниками професійної етики та загальнолюдських норм моралі" [5, с 102].

Ці принципи, на наш погляд, визначають, по-перше, зміст і характер, по-друге, методи і форми, по-третє, структуру й організацію функціонування радіомовлення.

Принципи діяльності радіоорганізацій нерозривно пов'язані з нормами службової чи професійної етики журналіста, його світоглядною позицією, національно-духовним переконанням, державотворчим мисленням, фаховою обдарованістю, інтелектом, здібністю завжди бути готовим до праці. Творчий процес повинен ґрунтуватися на органічному поєднанні свободи слова, плюралізму думок, гласності та журналістської етики, основними принципами якої є: повага до істини і гідності особи; відмова від використання нелегальних або нечесних методів під час збирання інформації; активна участь у процесах українського державотворення; захист і розвиток національного інформаційного простору; критичне ставлення до розтиражування фактів, що принижують гідність людини за расовими, релігійними чи національними мотивами.

І журналісти, і політичні та громадські діячі, журналістикознавці підкреслюють, що ситуація із свободою функціонування ЗМІ в Україні поліпшилася після кримінального, корумпованого розгулу, який набрав найбрутальніших, найзловісніших обертів перед і під час виборів Президента України восени 2004 р. Тоді високі поняття честі, совісті, національної гідності, елементарної порядності у людських стосунках відверто підмінювалися вільно конвертованою валютою, за яку все продається і купується. Цинізм, брехня були методом політики багатьох найвищих державних "корманів", аморальність просякнула чимало засобів масової інформації. Тому не було підстав констатувати, що свобода слова в Україні стала сподіваною, бажаною передумовою прискорення духовної інформаційної мобільності української нації. Свобода слова у період кучмівського режиму

оберталася свободою низьких стандартів, огульним порушенням принципів і функцій діяльності ЗМІ. Це також є однією з причин, що досі в Україні немає єдиного національного інформаційного простору, як, до речі, й єдиного українського культурного простору.

У цьому контексті реалістичні слова сказав Президент України В. Ющенко під час відзначення всесвітнього Дня свободи преси 3 травня 2005 р. Він назвав аксіомою існування вільних ЗМІ в Україні. "Одним із гасел Майдану була свобода слова. Майдан звільнив журналістів", — зазначив Президент. Сьогодні перед українськими журналістами стоять серйозні виклики, адже Майдан поставив високу планку стосовно демократизації суспільства й професійних стандартів. "Безумовно, преса виконує роль четвертої влади, але ми повинні бути єдині в одному: в захисті національних інтересів", — підкреслив В. Ющенко [4].

В інтерв'ю інтернет-виданню "Телекритика" редактор газети "День" Л. Івшина зазначала: "Потрібна відкрита розмова про те, що відбувається в нашій журналістиці. Рівень антисанітарії в журналістиці такий, що загрожує загибеллю всьому організму. Потрібно говорити правду — не ту, коли кажуть: у кожного своя правда. Ми знаємо, що існують об'єктивні речі. Ось про них і треба вести мову. Ми не можемо зараз розраховувати на політиків. У них на журналістів свої плани. їм не потрібна журналістська корпорація — їм потрібні конкретні розцінки. Тому тут поки що особливих змін не помітно. Ми — відкрите суспільство. Але ж не прохідний двір? Насправді мало би бути так: ось інтереси українських громадян — ось інтереси українського суспільства. І через них — в інформаційному суспільстві — ми розглядаємо все, що відбувається. Цього ще немає, і це велика та надзвичайно серйозна національна проблема. Якщо ми хоча б трошки почнемо думати саме так, то це дозволить добре побачити тих, у кого ще є професіональність і совість", — вважає головний редактор "Дня" [4].

Дуже важливі думки висловили стосовно функціонування ЗМІ в Україні Президент В. Ющенко і редактор газети "День" Л. Івшина. Автор підручника вважає, що фундаментальною основою нинішніх високих стандартів журналістського професіоналізму має бути українська національна свідомість, державницьке мислення, висока моральність і духовність, патріотизм і громадянська мужність.

Це розуміння національних, моральних, професійних стандартів журналістської праці не виходить за межі європейського і світового контекстів, але закорінене у національно-громадянській позиції видатних українців.

Згадаймо Т. Шевченка: "Нема на світі України, немає другого Дніпра...", "В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля" [18, с 250].

Осмыслиючи діяльність І. Вишенського — "першого южноруського публіциста в великім стилі" [14, с. 486], І. Франко підкреслював, що найбільшим достоїнством його є те, що моральне почуття у нього домінує над усім іншим. "Навіть теоретичне його знання стоїть під контролею його морального чуття або являється навіть на ньому основане". Доброчинність його публіцистики він вбачав у "високім підйомі моральної сили, котрою тремтить кожне слово, в тій гарячій, сердечній крові автора..., котрою накіпала кожда стрічка... твору" [14, с. 105].

Ефективність журналістської праці І. Франко ставив у пряму залежність від суспільно-політичної атмосфери, "суспільної совісті", "суспільної моралі". "Гнила суспільність, за переконанням письменника, не видасть собі здорових та сміливих заступників. Вона не прийме їх, відтратить або — що гірше — затопче, оглушить". Там, де "література, і політика, і все суспільне життя хромають нестачею "цивільної відваги", дихавічнють брехнею, фальшю та пустомельством, хиріють на сухоти совісті, — робив категоричний висновок Франко, — нема рук робочих, нема голів мислячих, нема серць сміливих і щирих" [15, с. 156]. Франко завжди виступав за єдність слова і діла.

І. Франко, який геніально вмів бачити злети і провали в духовному житті суспільства, мабуть, уперше в українській мові вжив для позначення певного стану суспільства термінологічне словосполучення "духовний вакуум", чим, безперечно, збагатив як соціолог україністику. Це поняття він ввів для характеристики "морального занепаду", "патологічного стану" суспільства, його "хвороби", до чого, як вважав, спричинялися моральне каліцтво "одиниць і всієї суспільності", "здичіння та розпиячення", безмірне "чинопочитання", "повна духовна безплідність інтелігенції" [16, с. 80—83].

Журналіст у концепції І. Франка — це чесна, порядна людина, яка вміє "переконувати не самою силою... аргументів, але моральним і психологічним впливом особи на особу, живого слова, тону, колориту бесіди" [14, с. 71].

Національно-патріотичні переконання, мислення, мова, навіть правописна система — це речі настільки пов'язані у Франка між собою, що відхід від правди в одному веде до фальші в іншому; "мертвеччина мови і думок для нього (І. Франка. — *В. Л.*) — явища взаємозумовлені", — підкреслює дослідниця основ мовотворчості журналіста в інтерпретації І. Франка, відомий мовознавець О. Сербенська [11, с. 55].

Привертаємо також увагу до думок журналістикознавця, полтавця з Прилук, професора С. Сірополка (1872—1959) про морально-фахові вимоги, що впливають із принципів творчої роботи: "Хто не оволодів ту

справу, про яку збирається писати, той приносить шкоду справі, а себе самого може виставити на сміх, бо відсутність знання не може компенсувати жвавість пера та добір хвиських слів. Але, з другого боку, хто не опанував журналістської форми вислову, той і при найліпшому ознайомленні із справою не досягне успіху. Відповідна форма вислову разом із якістю думки й силою переконання є передумовою журналістичної праці для досягнення найбільшого успіху..." [2, с. 146].

Журналіст мусить глибоко усвідомлювати свою моральну відповідальність за усне чи писемне слово, за кожную думку, за кожне твердження. "Особа, яка добре не знає своєї літературної мови, яка глибоко не збагнула свого національного обов'язку й яка не усвідомила собі потреб своєї нації, — не сміє бути журналістом та взагалі працівником пера", — наголошував професор К. Костів [6, с. 314—315]. Таких переконань був І. Огієнко, який підкреслював: "Особа, що не знає добре своєї соборної літературної мови та своїх рідномовних обов'язків, не може бути робітником пера" [9, с. 24]. Надто категоричні вимоги, але небезпідставні, бо й нині досить актуальні, коли мовиться про складники українського стандарту журналістської праці, принципи діяльності радіоорганізацій.

Успішне дотримання принципів діяльності радіоорганізацій неможливе без глибокого усвідомлення журналістами потреби розбудови суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової Української держави. Сповідування цієї морально-психологічної, політико-ідеологічної засади є однією з важливих передумов об'єктивного, достовірного, правдивого інформування радіослухачів про різноманітні соціально значущі явища, події, факти. Тут не йде мова про досягнення абсолютної правди, бо це є неможливим для людини. Підхід до абсолютної правди полягає в тому, щоб ми шукали, прагнули наблизитися до об'єктивної правди, вільної від суб'єктивного (однобічного) упередження й тенденційності. Журналіст не сміє замовчувати правди. Він зобов'язаний дотримуватися основних принципів інформаційних відносин, якими є: "гарантованість права на інформацію; відкритість, доступність інформації та свобода її обміну; об'єктивність, вірогідність інформації; повнота і точність інформації; законність одержання, використання, поширення та зберігання інформації" [5, с. 62].

Гарантування права кожного громадянина на доступ до повної і правдивої інформації та її отримання також зумовлює методологію дослідження суспільно-політичного, соціально-економічного життя і мотивацію радіожурналістської творчості. Отже, якість соціальної радіоінформації проявляється, насамперед, в об'єктивності, науковості, правдивості. Це забезпечується компетентністю, високою відповідальністю, порядністю, національною гідністю, громадянською позицією радіожурналіста, який не лише збирає, фіксує, повідомляє факти, а так чи інакше висловлює свої

думки про факти, події, явища. І тому часто у фактичному матеріалі, що звучить по радіо, проявляється позиція журналіста. Це може виражатися у відповідному коментарі або навіть у декількох словах, які дають певну оцінку явищу, події, факту. Можна також висловити своє ставлення до тієї чи іншої новини навіть інтонацією голосу.

Із достовірністю, точністю, об'єктивністю інформації пов'язане вміння аргументувати, доводити, переконувати. Факти, події, явища оцінюються не тільки із зовнішнього боку, але й, передусім, за їх політико-ідеологічною, державотворчою суттю, не ізольовано, а у взаємозв'язку з іншими фактами, процесами, явищами та соціальними відносинами, до яких вони включені. Отже, об'єктивна правда вимагає не тільки великої моральної сили, компетентності, інтелекту журналіста, щоб зуміти здобути правду і відстояти її, але й відповідних правничих і соціально-політичних умов, що творять придатний ґрунт для розквіту правди. У будь-якому разі кожний радіожурналіст мусить сумлінно описувати факти, а не перекирчувати їх. Лише оцінка їх, зрозуміло, має суб'єктивний характер.

До поняття правдивої соціальної інформації входить ще три важливі елементи: "проникнення в будь-який матеріал до найменших подробиць; достовірність та обґрунтована оцінка журналістом об'єкта зображення — ситуації чи особи; точність у відображенні будь-якого факту, написанні чи вимовленні імені, дати, цифри".

Глумачення фактів, подій, явищ ґрунтується на мотивації, яку обирає радіожурналіст, відшукуючи істину, а також у їх публічному висвітленні. Важливим є системний, комплексний підхід до аналізу. Люди стомилися від негативної інформації. Вони хочуть чути також про причини, що породжують соціальні негаразди, отримати повідомлення про державотворчі процеси, здобутки в усіх сферах виробництва, культури, суспільного життя, перспективи створення належних умов для інтелектуальної, духовної, фахової самореалізації особистості.

Відомо, що в демократичних державах світу преса, телебачення, радіо пройняті духом держави, тобто вони державотворчі, патріотичні, об'єднують суспільство. І лише в цих рамках вони вільнодумні, забезпечують громадянам висловлювання своїх поглядів, думок, ідеологічний та політичний плюралізм. Кожна держава на законодавчому рівні дбає про те, щоб енергія слова, інформації не спрямовувалася на руйнацію національних державних підвалин. Адже достеменно відомо (про це вже чимало написано), що інформація, незважаючи на відсутність у ній зримої оболонки, є чи не найважливішим політико-ідеологічним стратегічним товаром. Специфіка інформації полягає в тому, що вона здатна тримати під контролем людину, відповідно запрограмувати психіку і стимулювати її мислення. За допомогою засобів масової інформації можна цілеспрямовано впливати на зміну свідомості та поведінки великих мас людей.

Жорсткий, руйнівний (у фізичному і духовному розумінні) інформаційний наступ проти природних, національно-гуманістичних засад людини комуністичний і фашистський (нацистський) тоталітарні режими здійснювали найрізноманітнішими методами.

Безперечно, за роки незалежності зроблено багато для відродження національної гідності, громадянської самосвідомості, самодостатності, самотутності, самоцінності на основі національної ідеї, яка впливає з автотонності української нації і глибоких історичних традицій, є всеохоплюючою духовною субстанцією й означає державність, власновладність, соборність, щастя, добробут. Значна заслуга в реалізації сутності національної ідеї належить українському радію. "...Радіожурналісти вже сьогодні заслуговують, щоб їм у столиці незалежної України, на майдані Незалежності, поставили пам'ятник вдячності за те, що в скрутну для Батьківщини годину не втратили "дух держави", не розміняли його на іноземні купюри, не зрадили рідномовне інформаційне поле", — зазначив колишній народний депутат України, голова підкомісії з питань друкованих засобів масової інформації С. Ткаченко [13].

На жаль, в Україні поки що відсутня виважена і цілеспрямована національна інформаційна політика, хоча на різних рівнях державного управління про це говорять багато. Під цілеспрямованим безперервним інформаційним обстрілом перебувають українська мова, культура, духовність. Зовнішні і внутрішні недруги Української держави всіляко намагаються не допустити повної деколонізації психології кожного українця, досі воюють з "буржуазним націоналізмом", "українським сепаратизмом". Прославляючи московський неомесіанізм, паплюжать борців за волю України (І. Мазепу, С. Петлюру, С. Бандеру тощо), Українську державу, її символи, традиції, звичаї.

Важливе надбання українців — виборена впродовж століть незалежність, демократизація суспільства, політичний та ідеологічний плюралізм без глибоко продуманого, прозорого механізму контролю, захисту, регулювання перетворюється на непримиренну протилежність: з одного боку — демократичний принцип свободи слова, вибору, діяльності ЗМІ, а з другого — нехтування українськими національними інтересами, яке може призвести до повної втрати незалежності: психологічної, духовно-моральної, культурної, економічної, державної.

Національний, самотутній інформаційний простір є запорукою стійкості, незалежності держави. Адже людські спільноти творяться мережами інформаційних комунікацій, через які передається необхідна державно-політична, суспільно-економічна, ідеологічна, історична, етнічна та інша інформація. Національна мережа засобів масової комунікації — це один з "трьох китів", на якому базується державна самосвідомість, поряд

із національною інтелігенцією та національною політичною елітою. Відповідно, політична еліта забезпечує умови (комунікативну мережу) для доставки до громадськості результатів праці інтелігенції. У сучасних умовах вирішальна роль у творенні людських спільнот належить телебаченню, газетам, радіо, літературі для масового читача, аудіо й відео, а також сфері діловодства.

Однак, слушно підкреслює кандидат історичних наук В. Балушок, в Україні дуже слабка система комунікацій — "своєрідна мережа судин, якими кров — інформація — пульсує від виробників української продукції до її споживачів. Звісно, у нашій країні є мережа засобів масової комунікації, дуже потужна. Тільки не українська, а російська" [1].

У своїх працях "Навічно кайдани кували" (1995), "Завжди пам'ятай: Ти — Українець!" (1996, 2001), "Не лукавити словом" (2003), "Кайдани ще кують: Факти, документи, коментарі про росіщення в Україні" автор цього підручника розкрив зловісний механізм росіщення, агресивно-руйнівний інформаційний наступ проти природних, національно-гуманістичних засад українців. Не таємниця, що 90 % книг, які є у продажі в Україні, зроблені в Росії; 80 % газет і журналів — не тільки російськомовні, але за більшістю з них у той чи інший спосіб стоїть Росія; більшість фільмів, які демонструються в Україні, — або російські, або перекладені в Росії; абсолютно переважають на українському ринку касети і CD із записами "зірок" російської естради; фільми на дисках — у перекладі винятково російською; на телебаченні панують російські розважальні програми; FM-станції на радіо більш ніж на 90 % передають музику іноземних виконавців.

Отож, наші національні судини забиті таким-от "холестерином" [1]. Де вже через них пробитися до громадськості з правдивими історичними дослідженнями чи з різновидами національного мистецтва, новинками вітчизняної науки чи педагогічної думки. Усе це, звісно, не вивірюється. А осідає на полицях бібліотек чи архівів. У "мозку" складається враження, що він працює марно, а громадяни в більшості не знають, що відбувається в їхній країні. "Більше того — "холестеринова" мережа у так званих розважальних текстах, радіо- і телепрограмах щодня невтомно переконує нас, що наша рідна Україна за своєю природою недомага, люди — роззяви й ледарі, нездатні до самостійного життя, отож і країні, і людям-невдахам не обійтися без опіки. Опікуватися, звісно, є кому. У цьому контексті високим професіоналізмом володіє Росія. Утім про ці маніпуляції із свідомістю людей також мало кому відомо: судини такої інформації не доносять. Світовий досвід свідчить, що в умовах безпосереднього сусідства новоутверджених націй з колишніми метрополіями витворити власну мережу інформаційних комунікацій, відмежовану від старої "покровитель-

ки", можна, тільки використавши мовну відмінність. Маємо переконливі приклади Ірландії та Білорусі, які так і не звільнилися остаточно з-під впливу метрополій. На відміну від американських колоній Англії та Іспанії, яких від "покровительок" у часи здобуття незалежності відокремлював Атлантичний океан, поряд з Україною — брутально сильна Росія, яка ніяк не полишає великодержавницьких намірів. Тому всі регіони України, в яких переважає російська інформаційна комунікація, як пілососом, всмоктуються в орбіту московського впливу. "Українські, але російськомовні засоби комунікацій (включаючи сферу діловодства), привчаючи людей до споживання російськомовної продукції, прокладають цій продукції шлях із Росії в Україну. І групи населення, виключені зі сфери української мови, й досі залишаються майже повністю включеними до сфери дії російського інформаційного поля. А воно дуже потужне і виховує своїх споживачів спрямовувати свої інтереси на Росію і саме з нею пов'язувати свої сподівання на майбутнє" [1].

Йдеться не про будівництво "китайської стіни" між Україною та Росією, приниження чи ігнорування російської мови і культури, мов інших національних меншин в Україні, а про відродження і піднесення пониженої, поруйнованої, упослідженої української мови, культури, духовності. То ж нехай ніхто не заважає зросійщеним українцям реалізувати своє природне право повернутися до національного джерела, національного буття.

Україна — не єдина в світі країна, яка потерпіла і нині терпить від імперіалізму чужого слова. Одвічна боротьба Правди і неправди, Добра і зла й тепер ворохобить життям. З глибини століть закликає нас великий князь Володимир Мономах "не хулити розмовою, гнів подавляти, помисел чистий мати, спонукаючи себе на добрі діла Господа ради" [7, с. 18—19]. Дуже важливо повернути довіру до слова і побороти руйнівний скепсис у суспільстві. "Бо принцип довіри до слова є зараз визначальним у розбудові України", — підкреслив Віктор Ющенко у листі до керівників засобів масової інформації. Повноцінно жити і правильно будувати — значить користуватися правдивою інформацією. Державотворення повинно здійснюватися на фундаменті, який закладається правдивим словом у книжці, газетній статті, радіо- і телепередачі та сприяє процесам національної ідентифікації і самоідентифікації, утвердженню почуття українського громадянина-патріота.

Після Національної революції, яку називають "помаранчевою", створилися умови для вироблення в суспільстві сучасної філософії свободи слова, професійної незалежності журналіста, утвердження високоморальних стандартів функціонування засобів масової інформації. При цьому треба враховувати, що нині протистоять дві позиції стосовно покликання ЗМІ,

журналістського слова: "американська полягає в тому, що ЗМІ — це винятково економічні товари, і, отже, концентрація чи розширення власності мають підпадати під дію лише загального антимонопольного законодавства. Більшість опонентів у Європі намагаються захищати іншу точку зору: ЗМІ представляють собою особливий культурний і демократичний ресурс і повинні бути захищені як такі" [17, с. 17]. На жаль, у більшості ЗМІ України оцінюють інформацію, журналістське слово лише як товар — не інакше, не дбають, щоб газетний матеріал, теле- чи радіопередача були насичені українською гуманістичною життєстверджуючою ідеєю, переважно пропагують "естетику зла". Тільки свобода слова, яка не є синонімом безвідповідальності, хамства, зневаги до національних інтересів українців, їх мови, культури, духовності, може створити моральні правила гри, професійні стандарти, за якими виграватиме все суспільство, всі громадяни України. Українська держава, що існує на власних етнічних землях, не може бути маргінальною, а тільки традиційно національною, що створює також належні умови для розвитку національних меншин.

Щоб свобода слова працювала на розбудову української держави, духовно-національне збагачення всяк суших у ній, потрібна політична воля законодавчої, виконавчої і судової влад, державна економічна підтримка тих засобів масової інформації, які сприяють розвиткові та зміцненню української України. Свобода слова мусить бути законодавчо не лише окреслена, а й забезпечена, щоб політичні узурпатори не обмежували його добротворчу енергію, активно розвивали кращі традиції демократизму, а не свавілля, політичний розбій чи антиукраїнське ідеологічне піратство.

"Коли більшовицькі кремлівські лідери вирішили покласти край українському духовному відродженню, до столиці України був посланий Молотов, — зазначав Олексій Братко-Кутинський. — Не скидаючи шапки, він вийшов на трибуну і покритив відбірним матом весь український провід, що зібрався вершити подальшу долю України. Цей вчинок Молотова викликав шок, розгубленість, відчай. Слухачі були повністю деморалізовані, що полегшило присланим з Москви чекістам і місцевим негідникам досить легко розправитися з урядом та партійним керівництвом України. За короткий час вони були роз'єднані, ошельмовані і постріляні" [3, с. 107].

У той час, коли комуністичний режим знищував "ворогів народу" — найкращих його синів і дочок, відстрілював українську національну інтелігенцію, голодомором розправлявся з українськими господарями-селянами, коли мільйони виснажених голодом українських дітей вмирали під зоряним небом, з радіоприймачів лилася весела мелодія, звучали пісні: "Виряджала сина вільна Україна у Москву, до Сталіна передать привіт", "Я другой такой страны не знаю, где так вольно дышит человек"...

У 1965 р. І. Дзюба написав книжку "Інтернаціоналізм чи русифікація?", яка багато в чому залишається актуальною сьогодні. Найтяжчим наслідком довготривалого, цілеспрямованого російщення виявилось "малоросійство", яке особливо небезпечно, коли уражає політичну, бізнесову еліту, працівників ЗМІ. І. Дзюба вперше показав механізм російщення, обґрунтував, що російщення та денационалізація суперечить інтересам як самого російського народу, так і інших народів, які входили до СРСР. Запитання "Інтернаціоналізм чи русифікація?" вимагає від кожного чіткого вибору. Бути десь посередині — неможливо. Кожен журналіст, кожний політик, кожна думаюча Людина повинна зробити висновок стосовно того, де і на якій землі вона стоїть, які моральні, національні цінності сповідує. Найвища місія журналіста — шукати причини Добра і зла, сіяти Добро, захищати українські інтереси, пропагувати національні ідеали.

На превеликий жаль, чимало політиків, у тому числі депутатів і журналістів, користувалися та ще й нині не всі відмовилися від колишньої комуністичної цинічної лексики. Слово ще не стало реальним морально-духотвірним началом у життєдіяльності людей. Ми були і є свідками, ба навіть більше, учасниками аморального процесу знецінення слова, варваризації інформаційного простору в Україні, маємо справжній апофеоз "ненормальної лексики".

За визначенням І. Дзюби, це — вершина айсберга. Підводна ж його частина — омертвіння тонких структур душі, сформованих багатьма тисячоліттями розвитку роду людського.

Можуть сказати, що завжди, в усі епохи, була стилістика соціального дна. Але під час президентства Л. Кучми з допомогою заангажованих владою та чужими олігархами ЗМІ це дно потужно сплило нагору і правувало як законодавець мод, як елітарність. Тобто йдеться вже не про стилістичні зрушення в культурі, що є закономірністю її розвитку, підкреслює І. Дзюба, а про зміни якості людини, про скасування того, що відрізняє її від тварин, — відчуття сорому. А це означає руйнування всієї структури духу. Відбувалося те, що наш відомий письменник В. Шевчук назвав "підсвідомим колаборантством", коли своя мова, культура вже не сприймається навіть у найвищих її проявах, коли молода мама не співає немовляті колискову, а забавляє дитячко транзистор, з якого на всю потужність лине чужомовна попса, на кшталт, "купілі малолеточку за таблеточку".

Промосковські, прокомуністичні засоби масової інформації інтенсивно витісняють національну сутність з інформаційного простору, який (зла іронія) називається українським. Отже, боротьба за національний інформаційний простір — це боротьба за душі та серця людей, ринок, капітал, велику політику, Українську національну державу, добробут кожної людини. Для радіожурналістів тут безмежне поле для творчої праці.

Реалізуючи принципи діяльності радіоорганізацій, кожен журналістський матеріал повинен бути спрямований не на роз'єднання, а на згуртування українських громадян, порозуміння, злагоду, інтеграцію областей для розбудови своєї держави, вирішення соціально-економічних, духовно-культурологічних проблем, формування національно-державницького мислення як мислення гуманістичного, демократичного, громадянського, господарського, відповідального за особисту долю, долю родини, України. Ідеологічний і політичний плюралізм, вільне висловлювання своїх поглядів, думок мусять ґрунтуватися на засадах пошуку оптимальних шляхів для досягнення стратегічної мети — побудови Української держави.

Перебуваючи на перехресті політичних, ідеологічних, громадських думок, журналістам державних (бюджетних), недержавних (приватних) і суспільних радіоорганізацій потрібно найпродуктивніше використовувати полемічний, дискусійний метод для вивчення соціальної дійсності, дослідження і пошуку істини. Однак полеміка нерідко нагадує базарну сварку, словесну бійку, аморально-політичний розбій. Чесна, кваліфікована, інтелігентна полеміка ще не стала морально-етичною нормою в журналістиці, хоча цей метод найпоширеніший і природний у зв'язку зі своєю винятковою плодотворністю.

Дотримуючись моральних і творчих принципів у нинішніх складних умовах українського державотворення, сумлінні, національно свідомі журналісти своїми радіопередачами допомагають українським громадянам повернути історичну свідомість, дають, за словами Г. Сковороди, духовний меч як найвищу духовну, моральну, естетичну цінність. Розуміють свій святий обов'язок — донести до радіослухачів весь зміст української національної ідеї, всебічно розкрити, що незмінною її складовою є ідея державної незалежності, самодостатньої цінності людської особистості, яка розвивається на засадах української мови, культури, історії, науки, освіти, духовності.

Точне, логічне, повне відображення минулої і сучасної дійсності у радіопередачах, сумлінна інтерпретація фактів без перекручування, чесність у боротьбі з конкурентом чи партійним опонентом — важливі передумови формування громадської думки, утвердження правди, справедливості — найпотужніших і найшляхетніших ідеалів людства. Звідси випливають засадничі вимоги до журналістської праці, етично-фахові норми: правдивість і доброчесність, переконаність і принциповість, організованість і дисципліна, швидка орієнтація в конкретно-історичній обстановці, правильна оцінка ситуації.

Проаналізовані принципи є теоретично-методологічною основою діяльності радіоорганізацій України. Вони здебільшого збігаються з принципами, які проголосили на Європейській конференції у Празі (1994) представники країн — членів Ради Європи:

Принцип 1

Існування та розвиток справжньої демократії неможливі без існування та зміцнення вільної, незалежної, плюралістичної та відповідальної журналістики. Отже, журналісти повинні діяти так:

- інформувати про діяльність громадських, владних структур, а також приватного сектора, надаючи можливість людям формувати їхню думку;
- дозволяти як окремим людям, так і групам людей висловлювати їхні думки, щоб про ці думки знали громадські, владні структури та суспільство в цілому;
- постійно і критично аналізувати діяльність різних владних структур.

Принцип 2

Журналістика спирається у своїй діяльності в різних електронних та друкованих засобах інформації на фундаментальне право про свободу слова, гарантоване ст.10 Європейської конвенції про права людини.

Принцип 3

Для того, щоб журналістика реально сприяла демократичному розвитку суспільства, їй потрібно мати:

- необмежений доступ до отримання професії журналіста;
- повну незалежність редакцій від політичної влади і тиску з боку груп, що мають особисті інтереси, або з боку громадських органів;
- доступ до отримання чесної та неупередженої інформації від громадських, владних структур для забезпечення відкритої інформаційної політики;
- захист права журналістів на утаємничення джерела інформації.

Принцип 4

Маючи на увазі фундаментальну роль журналістської свободи слова у суспільстві справжньої демократії, будь-яке втручання у журналістику громадських, владних структур повинно:

- бути обумовленим та відповідати суттєвим соціальним потребам демократичного суспільства;
- бути затверджене законом і мати ясне та чітке формулювання;
- мати вузьку інтерпретацію (тлумачення);
- бути пропорційним до тієї мети, яка ставиться.

Принцип 5

Перевага (підтримка) з боку владних структур і відповідно тих, хто зайнятий у сфері журналістики, має бути надана:

- високоякісним системам професійної підготовки журналістів;
- діалогу між журналістами, редакторами, видавцями, власниками електронних та друкованих засобів інформації, з одного боку, а з іншого — владними структурами, що відповідають за політику ЗМІ на урядовому чи міжурядовому рівнях;
- створенню таких умов, які б захищали журналістів (вітчизняних та зарубіжних) у небезпечних ситуаціях під час виконання небезпечних завдань, використовуючи для цього такий спосіб, як двосторонні та багатосторонні угоди;
- прозорості щодо діяльності;
- структурам власності різних підприємств у сфері ЗМІ;
- відносинам із третіми сторонами, що мають вплив на незалежність редакцій ЗМІ.

Принцип 6

Фундаментальна функція журналістики у демократичній країні передбачає, що всі, хто займається журналістикою, роблять це відповідально і дотримуються етичних норм, а головне — не втрачають своєї незалежності та критичності. Журналістика має служити свободі слова, що включає право отримувати та передавати інформацію, поважаючи інші фундаментальні права, свободи, інтереси, що їх захищає Європейська конвенція про права людини.

Принцип 7

Практика журналістики у демократичному суспільстві виробила цілу низку норм, які ввійшли до багатьох професійних кодексів поведінки. Це такі "неписані закони", як:

- повага до права громадськості бути точно інформованою про факти та події;
- збір інформації чесними (законними) методами;
- чесність в інформуванні, коментуванні, критиці, утримання від невиправданого втручання у приватне життя, наклепів (дифамації), необґрунтованих звинувачень;
- виправлення будь-якої друкованої або переданої в ефірі інформації що виявилася неточною (помилковою);
- збереження професійної таємниці щодо джерела інформації;

- утримання від пропаганди насильства, ненависті, нетерпимості на расовій, мовній, релігійній, політичній або іншій основі, що мають національне, регіональне або соціальне походження.

Принцип 8

Розуміючи, що різні ЗМІ працюють у різних умовах, і ці умови не є стабільними, владні структури мають обережно посилаючись на правила, про які йдеться у принципі 7, і мають визнати, що всі, хто працює у сфері журналістики, мають право виробити свої стандарти поведінки, наприклад, у формі кодексів поведінки, де буде визначено, як права і свободи журналістів узгоджуються з іншими правами, свободами та інтересами, з якими може виникнути конфлікт, а також обов'язки журналістів.

Дотримання принципів є важливим критерієм оцінки діяльності журналістів будь-яких радіоорганізацій. Дуже важливо враховувати особливості історії України, яку впродовж століть зросійщували, полонізували, мадяризували, румунізували; формували в українців почуття бездержавності, малоросійства, меншовартості, ущербності, рабської покори. І нині, як не прикро, на всій українській території відверто і приховано зросійщують українську душу. Отже, реалізацію принципів функціонування радіоорганізацій потрібно спрямовувати на здійснення національної гуманістичної ідеї, фундаментального, природного права українських громадян побудувати свою державу і бути у ній щасливими господарями.

Питання для обговорення

1. *Охарактеризуйте поняття "принцип".*
2. *Які принципи у своїй діяльності реалізують радіоорганізації України?*
3. *На яких засадах повинен базуватися творчий процес радіожурналіста?*
4. *Основні принципи журналістської етики та морально-фахові норми творчої роботи.*
5. *Основні принципи інформаційних відносин, яких зобов'язаний дотримуватися радіожурналіст.*
6. *У чому проявляється якість соціально значущої радіоінформації?*
7. *Найважливіші елементи, що входять у поняття правдивої соціальної інформації.*
8. *Якими морально-фаховими якостями повинен володіти радіожурналіст, щоб поширювати правдиву інформацію?*
9. *Іван Франко, Іван Огієнко, Степан Сірополко про морально-фахові вимоги до журналіста.*
10. *Фундаментальна основа нинішніх стандартів (принципів) журналістського професіоналізму.*
11. *В яких межах радіомовлення демократичних країн світу вільнодумне, забезпечує громадянам вільне висловлювання своїх думок, поглядів, ідеологічний та політичний плюралізм?*
12. *Найважливіші напрями пропаганди засобами радіо сутності української національної ідеї державотворення.*
13. *Чинники впливу радіомовлення на формування національного інформаційного простору.*
14. *Суть принципів, які проголосили на Європейській конференції у Празі (1994) представники країн — членів Ради Європи.*
15. *Суспільно-політичні проблеми в Україні, на вирішення яких повинна спрямовуватися діяльність радіоорганізацій.*

Завдання для лабораторних і практичних занять

Напередодні лабораторного заняття запишіть на звуконосій 1—2 радіо-передачі. Прослухайте їх. Визначіть характер принципів, яких дотримувалися радіожурналісти, готуючи матеріали.

Поясніть суть принципів діяльності радіоорганізацій.

Визначіть риси професіоналізму авторів радіопередач.

Список використаної літератури

1. *Балушок В.* На сторожі нації — власні комунікації // Україна молода. — 2005. — 25 травня.
2. *Бочковський Ольгерд Іпполіт, Сірополко Степан.* Українська журналістика на тлі доби. — Мюнхен, 1993.
3. *Братко-Кутинський О.* Феномен України. — К., 1996.
4. *Денисенко В.* Зміни із застереженнями // День. — 2005. — 6 травня.
5. Закон України "Про інформацію" / Українське законодавство: Засоби масової інформації. — К., 2004. — С. 61—82; 100—127.
6. *Костів К.* Моральні й етичні засади журналіста / Животко А. Історія української преси. — Мюнхен, 1989—1990.
7. *Мономах Володимир.* Поучення. — Л., 2001.
8. *Москаленко А.* Вступ до журналістики: Підручник. — К., 1997.
9. *Огієнко І.* Наука про рідномовні обов'язки. — Л., 2001.
10. *Роскошный А.* Пресса в политической жизни общества. — Донецк, 1998.
11. *Сербенська О.* Мова преси в контексті вимог перебудови. — К., 1989.
12. Словник іншомовних слів. — К., 1974.
13. *Ткаченко С.* Незахищене "зірке око" — сліпе око // Голос України. — 1996. — 26 грудня.
14. *Франко І.* Іван Вишенський і його твори / Збір. творів: У 50 т. — К., 1981. — Т. 30.
15. *Франко І.* Перша передмова до перекладу "Фауста" Й.-В. Гете / Збір. творів: У 50 т. — Т. 26.
16. *Франко І.* Стара Русь / Збір. творів: У 50 т. — Т. 37.
17. *И.Хері Г.* Свобода слова та інформації в засобах масової інформації в Європі // Журналіст України. — 2001. — № 3.
18. *Шевченко Т.* І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє / Повн. збір. творів: У 12 т. — К., 1989. — Т. 1.

Розділ 4

ФУНКЦІЇ РАДІОМОВЛЕННЯ

Функція (від латинського *"functio"*) означає діяльність, здійснення, виконання. Це поняття вказує на ту роль, яку певний соціальний інститут або частковий соціальний процес виконують стосовно цілого.

Функції радіомовлення стосовно чого? Суспільства в цілому, окремих соціальних інститутів, груп, сім'ї, індивіда. З якої позиції розглядати питання про функції: державотворчої, політико-ідеологічної, соціально-економічної, психолого-педагогічної? В одних і тих лее радіопередачах реалізується одночасно декілька різних функцій. Функції характеризуються властивістю взаємопроникнення, перебувають в органічній взаємозалежності, постійно взаємодіють. Динаміка функцій радіомовлення тісно пов'язана з розвитком суспільства, тобто функції мають історичний характер. Функції реалізуються внаслідок всієї діяльності радіоорганізацій, а якщо ширше, то всіх засобів масової інформації, які впливають на свідомість і поведінку населення.

Отже, під функціями радіомовлення розуміємо цілеспрямовану журналістську діяльність, тісно пов'язану з принципами, що має не перехідний і не випадковий, а загальний закономірний характер. Функції включають і мету, і засоби; вони виражають сутність, суспільне призначення радіомовлення, визначають роль радіоорганізацій як суспільного інституту.

Враховуючи дані соціології журналістики, які ґрунтуються на уявленні масової аудиторії, А. Чічановський і В. Шкляр назвали такі функції засобів масової інформації: "інформаційно-пізнавальна, ціннісно-орієнтаційна, комунікативно-естетична, соціально-організаторська, психологічної регуляції" [26, с. 62].

У лекції "Засоби масової інформації — складова частина політичної системи суспільства" професор В. Здоровега зазначив, що інформаційна функція ЗМІ найголовніша і найуніверсальніша. Багатофункціональні засоби масової інформації, насамперед, інформують про все, що відбувається у світі, інтерпретують, пояснюють, тлумачать події й явища повсякденного життя, виконують науково-просвітницькі функції, несучи певну наукову інформацію. Сприйняття адресованої відповідній аудиторії

інформації, і, насамперед, естетичної, приносить, крім знань, також насолоду, тобто ЗМІ сьогодні виконують гедоністичні функції [7, с. 4].

Швейцарський професор Р. Блюм виділив вісім функцій ЗМІ. Це функції інформування, артикуляції, соціалізації, критики та контролю, корекції, обслуговування, розважання і реклами [2, с 15–17].

Академік А. Москаленко охарактеризував призначення таких функцій засобів масової інформації: організаторської, виховної, пропагандистської, контрпропагандистської, соціологічної, інформаційно-пізнавальної, соціально-педагогічної [15, с 156–161].

Донецький дослідник А. Роскошний розглянув і прокоментував такі функції засобів масової інформації: інформаційну, освітню, соціалізуючу, інноваційну, контролюючу, мобілізуючу, розважальну і рекламну [22, с. 17–22].

Г. Шулте також розглядає кілька функцій ЗМІ: репортерську (точне і виважене інформування населення про роботу владних структур); контрольну (функція "сторожового пса" — виявлення даних про помилки, некомпетентність або зловживання офіційних осіб); критичну (незалежна оцінка діяльності різних інституцій і офіційних осіб); комунікативну (публікація різних думок і дискусій з питань, які цікавлять суспільство); захисну (допомога громадянам довести їх думки до відома властей); підхльостування (побудження громадян до здійснення тієї чи іншої мети, яка сприяє суспільному благополуччю) [27].

У 1975 р. на пропозицію Комісії у справі преси, яку підтримали Асоціація газетних видавців, Союз журналістів і концерн "Шведське радіо", шведський парламент — Рікстаг — прийняв ухвалу про роль і завдання ЗМІ країни в сучасному світі. У цій ухвалі сформульовано чотири функції ЗМІ в демократичному суспільстві: інформаційну, коментуючу, контролюючу і зв'язуючу [23, с 20].

Радіомовлення як один із видів соціальних інститутів, що належить до системи засобів масової інформації, виконує притаманні йому функції. Вони є органічним вираженням політико-ідеологічних, соціально-економічних, духовно-культурологічних, психолого-педагогічних процесів в Україні і тісно пов'язані зі специфічними властивостями функціонування радіо. На нашу думку, радіомовлення нині виконує такі функції.

4.1. Функція інформування

Інформація життєво необхідна для існування й індивідуума, і суспільства в цілому. І кожна людина, і все суспільство споживають, сприймають, зберігають, обробляють, опрацьовують інформацію і передають її.

Рівень розвитку суспільства в той чи інший період визначається, зокрема, і рівнем його інформованості.

Нині інформаційні технології стрімко ввірвалися в усі сфери нашого життя, починаючи від інформаційних процесів і технологій галузей народного господарства, інформаційно-виробничої діяльності всіх галузей науки, вищої школи й закінчуючи роллю радіоорганізацій в інформаційному забезпеченні розвитку сучасної світової співдружності, створення так званого єдиного інформаційного суспільства.

З перших днів існування радіо стало могутнім засобом оперативного інформування. Якщо в загальному розумінні інформацією є майже вся продукція радіомовлення, то до суто інформації відносять переважно випуски новин: "Інформаційні випуски", "Інформаційні програми", "Інформаційно-музичні програми" тощо. "Щоденні інформаційні передачі — то є своєрідне дзеркало, вдивляючись в яке, суспільство краще пізнає себе. Від зображень цього дзеркала значною мірою залежить стан і самопочуття суспільства, напрямки його поступу, ефективність діяльності всіх гілок державної влади", — підкреслив відомий учений з радіожурналістики В. Миронченко [13, с 9].

Радіо не лише інформує, повідомляє новини, а й постачає слухачам певні судження про новини, оцінки, схвалення чи осуд явищ, подій, фактів, вчинків, поведінки окремих осіб, груп людей, партій, суспільних організацій, а також властей, урядових структур тощо. Радіомовлення впливає на формування громадської думки, вироблення певних установок, переконань, які підштовхують людей до певних дій і вчинків. Отже, радіо є важливим суспільним інститутом.

Інформаційні випуски — обов'язкова частина програм радіоорганізацій. Інформаційні випуски належать до передач "для всіх". Отже, вони повинні бути точними, чіткими, зрозумілими найширшій аудиторії. Радіоновини повинні бути гранично доступними для сприймання. Інколи їх називають секундною стрілкою історії. Синхронна розповідь про подію підсилює почуття причетності до неї, ніби розширює рамки повсякденності. В ідеалі інформаційні випуски повинні створювати, подавати правдиву звукову картину соціально значущих подій. Об'єктивність, правдивість — одна з умов інформування, але водночас особистісний відбиток, авторський дух, спосіб інформування підсилюють вплив повідомлення. Тут вимагається велике мистецтво, особливий, творчий підхід журналіста, редактора, ведучого програми. Особистісний характер, особистісна позиція проявляється, наприклад, у стилі, манері роботи перед мікрофоном журналіста (в репортажі, інтерв'ю), веденні інформаційної програми, у неповторності, індивідуальних рисах того, хто виступає, і, зрозуміло, у доборі, оцінці фактів, подій, явищ журналістом, ведучим програми.

(Музична заставка)

Диктор I: М\л не класики, але нас цитують. Львівські новини на Люкс-FM.

(Музична відбивка)

Диктор II: У Львові 12 година 53 хвилина.

Диктор I: Служба інформації Люкс-FM. Новини.

(Музична відбивка)

Ведуча: Таксисти готові заблокувати Львів.

(Музична відбивка)

Місто прийме відомче житло.

(Музична відбивка)

Рок-концерт закриє "Кефір".

(Музична відбивка)

Ведуча: А зараз детальніше про ці та інші події. У студії працює Тетяна Муравель.

(Музична відбивка)

Ведуча: Таксисти готові заблокувати Львів. Сотні таксистів уже зараз перебувають на околицях Львова і в будь-яку хвилину готові перекрити рух транспорту. Розповідає один з учасників акції таксистів Юрій Вороновський.

Вороновський: Усі фірми, які беруть участь, розподілені по всьому Львову: кївська траса, траса на Чоп, Мостиська, на Краковець і у Львові. Ми ті траси не перекриваємо, але якщо до нас не прислухаються, до наших вимог, то тоді будемо перекривати траси і будемо блокувати Львів.

Ведуча: Нагадаю, вчора вранці тисячі таксистів зі всієї України вирушили до Києва, на всеукраїнський пікет, щоб змусити депутатів переглянути закон України про транспорт та створити належні умови праці. Сьогодні від сьомої ранку близько тисячі перевізників перебували під кабінетом Президента. Таксистів також підтримує і українське козацтво. Як повідомив нашому кореспонденту заступник голови профспілки Львівської області Микола Маланич, до перевізників спочатку вийшов представник Президента України, і попросив забрати людей від кабінету Президента. Пізніше й сам Віктор Ющенко погодився особисто зустрітись з делегацією таксистів. Троє делегатів, які впродовж години вели переговори з Президентом, вже покинули його кабінет. І зараз заступник голови профспілки Львівської області Микола Маланич розповів нашому кореспонденту про прийняті рішення.

Маланич. Президент уважно вислухав делегацію таксистів, дав доручення розібратися із ситуацією, що склалася. Коли Президент з'ясує проблему, нікому невідомо.

Ведуча: Зд. словами Миколи Маланича, о 13 годині 30 хвилин по всій Україні рівно на 1 хвилину буде зупинено рух транспорту.

(Музична відбивка)

Ведуча: Што прийме відомче житло. Як вже повідомляло радіо "Люкс-ФМ", сьогодні до обіду Ратушу пікетували мешканці будинків, що належать різноманітним установам та військовим. Ситуація у відомчих будинках близька до критичної.

Після пікету мешканців депутати вирішили на наступній сесії Львівської міської ради визначити умови, за якими відомчі будинки перейдуть у комунальну власність. До речі, в більшості обласних центрів труднощі з відомчим житлом уже вирішено.

(Музична відбивка)

Ведуча: Раву-Руську краще об'їжджати. Найоживленіший перехід українсько-польського кордону впродовж останнього місяця практично не працює. Через ремонт польського митного переходу замість чотирьох ліній працює лише одна, якою відповідно може проїхати вчетверо менше від звичайного машин. Як повідомила "Люкс-ФМ" прес-секретар Львівського прикордонного загону Ярослав Мельник, орієнтовно до 14-ї години Рава-Руський перехідне працюватиме. За словами старшого лейтенанта, впродовж трьох годин не прийматимуть авта на виїзд з України через ремонтні роботи поляків. Українців просять утриматися від перетинання державного кордону через Раву-Руську й їхати в інші пункти пропуску.

(Музична відбивка)

Ведуча: Рок-концерт закриє "Кефір". Молодіжний мистецький фестиваль "Кефір", який тривав у Львові протягом чотирьох днів, сьогодні закінчиться концертом. У клубі "Сальвадор Далі" виступить 20 рок-груп, серед яких "Трейсер", "Польове поле", "Оратанія". Початок концерту о 17-й годині. Організатори фестивалю "Кефір" обіцяють зробити фестиваль щорічним.

(Музична відбивка)

Ведуча: Львів'яни почали з перемоги на командній першості світу. На змаганнях з шахів збірна України першою перемогла команду США. З шести гросмейстерів дві перемоги отримали львів'яни Василь Іванчук та Андрій Волокітін. Сьогодні наша команда зустрінеться із шахістами Вірменії.

(Музична заставка)

Ведуча: Сьогодні у Львові синоптики прогнозують малохмарну погоду, без опадів. Температура коливатиметься від 11 до 13 градусів тепла.

Такими були львівські новини на цю годину. Над випуском працювали Борислав Леськів, Марічка Крижанівська, Ірина Ващишин, Катруся Кобрин. Шеф-редактор новин Парасковія Дворянин.

Наступний випуск львівських новин слухайте за дві години. Уже за годину свіжий випуск загальноукраїнських та міжнародних новин.

(Музична відбивка)

Слушним є твердження, що інформація — це чинник порозуміння між людьми, їх зближення. Але сьогодні очевидним є розрив між свободою слова і демократією. Демократія передбачає, зокрема, наявність законів, суспільних інститутів, вільних ЗМІ, права людини на отримання істинної інформації, сприяння у захисті державотворчих інтересів, рідної мови, культури, духовності, забезпечення розвитку національного інформаційного простору.

Однак часто спостерігаємо відсутність правової свідомості у журналістів як виробників інформації, а це, на думку вчених, зокрема В. Шкляра,

А. Чічановського, призводить до "цинізму свободи", до того самого розриву між свободою й демократією (за принципом: максимум інформації, мінімум моральних оцінок і відповідальності). Викривлений стиль, суржикова мова, скороспілість висновків, що не спираються на глибокі соціологічні дослідження, і як наслідок — інформаційні війни, ігнорування не лише журналістської етики і законів, а й фактів. Соціальна інформація ефективна тоді, коли відображає прогресивні суспільні тенденції, сприяє виробленню державотворчих оптимістичних мотивів, тобто відповідає критеріям новизни, достовірності, своєчасності, запитам радіослухачів.

Будь-яка радіопередача — це діалог, навіть тоді, коли кореспондент перед мікрофоном один, без співбесідника. Він веде діалог зі слухачем. І від того, наскільки він уміло його веде, наскільки зуміє почути запитання, що виникають у небаченого і нечутного співбесідника, відповісти на них, протягнути між ним і собою емоційну ниточку, залежить успіх того діалогу, тобто сприйняття радіоматеріалу.

Р. Блюм зазначив, що завданням ЗМІ є контроль за станом навколишнього середовища, повідомлення людям усіх новин, за допомогою яких вони зможуть зрозуміти суть розвитку світу. ЗМІ передають такі новини, які повинні навчати, освічувати людей, надавати їм ті знання, котрі вони більше ніде не зможуть отримати. Це означає, що ЗМІ продукують гласність у передачі інформації. Саме ця функція, яка продукує гласність та передає інформацію споживачам, і є найважливішою, головною, універсальною функцією радіо.

4.2. Функція вираження і формування громадської думки

Що таке громадська думка? Є різні визначення. Переважно вони зводяться до розуміння її як вияву суспільної свідомості або особливого активного стану масової свідомості. "Суспільна думка, одним з чинників якої є опінієтворча преса, — це громадська сила, а не громадська влада. Проте суспільна думка стає міцною зброєю людської спільноти не тільки для самозбереження спільноти, але й для того, щоб розвинути чинність спільноти в напрямі, який веде до поступу як поодинокі людини, так і всього суспільства", — зазначав С. Сірополко [3, с 131]. Він розглядав чотири ступені (фази) розвитку громадської думки. Подаємо стисло цю, так би мовити, технологію формування громадської думки з урахуванням повнокровного функціонування засобів масової інформації.

Людина почула по радіо, побачила по телевізору, прочитала в газеті повідомлення про події минулого дня. Привернули увагу, наприклад, дві

інформації. Вони викликають у радіослухача певну реакцію: повне або часткове схвалення, сумнів, заперечення чи осуд. Той чи інший відгук, пов'язаний з попереднім ставленням до осіб, фактів, подій, явищ, про які мовилося, також залежить від того, як ці повідомлення зачіпають власні інтереси слухача. Це тимчасове враження є першим ступенем формування особистої і громадської думки.

Подальший крок: обговорення цих повідомлень із знайомими чи навіть незнайомими співрозмовниками, які також перебувають у подібному психологічному стані після ознайомлення з новинами. Водночас радіо, телебачення, газети подають відгуки, невеличкі коментарі про ці повідомлення, тобто висловлюються чіткіші оцінні думки. Потім з'являються у газетах статті, радіо- і телематеріали з виразнішими схваленнями чи осудами та конкретнішими трактуваннями наслідків події, явища, ситуації. Думки різних громадян починають згуртовуватися в один масив суджень. Це є другий ступінь розвитку суспільної думки.

Відголос набуває нових обертів. І люди, і засоби масової інформації покладаються на різні аргументи, знаходячи тут однодумців і противників. Суперечки, дискусії призводять до того, що кожна з двох сторін відмовляється від деяких аргументів, бо вони виявилися не досить вагомими, переконується в ґрунтовності інших аргументів і нарешті займає чітко визначену позицію. Це третій ступінь розвитку громадської думки.

Четвертий ступінь починається тоді, коли окрема людина чи колектив діють на основі того переконання, що склалося. Цей ступінь можна називати кінцевою фазою формування громадської думки.

Громадська думка не може висловлюватися з приводу того, про що громадськість не поінформована. Це не заперечує, звичайно, висловлювань, вираження громадської думки в ситуаціях, коли людський загал володіє неповною або неправильно зрозумілою інформацією. Тому важливо оперативно, точно, правдиво, повно розповісти про факти, події, явища, які хвилюють громадськість, викликають інтерес. Це призведе до потрібної кореляції різних думок, допоможе знайти потрібні координати у суспільно-політичному житті.

Зрозуміло, що радіо є лише одним із багатьох чинників організації громадської думки: є ряд інших суспільних інститутів, а також телебачення, преса. До уваги потрібно брати соціальний стан людини, її освіту, світогляд, погляди друзів, знайомих, політичну заангажованість тощо.

Міркування про безмежний вплив засобів масової інформації на формування громадської думки є спірним, тобто правда десь посередині, між тими, хто заперечує великий вплив, і тими, хто стверджує, що такий вплив існує. "Історія української журналістики яскраво свідчить про те, що завдяки також українській пресі поширювалася серед української аморф-

ної маси національна свідомість, внаслідок чого і могла постати на наших очах з української аморфної маси українська нація", — зазначав С. Сірополко [3, с. 135].

У нинішніх умовах відновлення Української держави, відродження національної свідомості, культури і рідної мови, морально-духовних цінностей роль радіомовлення, як і телебачення та преси, особливо зростає. Одне з найважливіших завдань радіо — своїми засобами оперативно і всебічно висвітлювати події суспільно-політичного, соціально-економічного, духовно-культурного життя з метою створення оптимістичної, позитивно цілеспрямованої громадської думки і так активно впливати на хід суспільного життя, тобто доносити до свідомості анонімних радіослухачів зрозумілі і точні формули найважливіших громадсько-політичних завдань, скеровувати їх волю у державотворче русло.

Щоб громадська думка виникла, створилася, сформувався, вона повинна бути виражена. Радіо належить до засобів, які найоперативніше її віддзеркалюють, виражають (опитування, інтерв'ювання, бесіди, дискусії в прямому ефірі тощо) і водночас формують. При цьому важливу роль відіграє поінформованість радіослухачів, їх освітній рівень, виробничо-підприємницька діяльність, національно-громадянська позиція, політико-ідеологічна активність, особистісна зацікавленість, вболівання за майбутню долю своєї держави. Вивчення громадської думки потрібно проводити систематично, уникаючи некваліфікованого підходу або відвертого замовлення політичних чи корпоративних сил з оцінками для них судженнями. Серед параметрів соціологічного дослідження характерних інтересів громадської думки варто назвати такі: державотворча ідеологія, духовно-культурне відродження, загальнолюдські цінності, українські національно-демократичні ідеї, освітянська політика, функціонування української мови, проблеми злочинності, корупції і моральності, міжнаціональні та міжрегіональні відносини, функціонування гілок влади, питання порозуміння і злагоди у суспільстві тощо.

Носієм громадської думки завжди є група людей, але її виразником часто буває окрема особа: політолог, політичний, громадський діяч, фахівець з тієї чи іншої галузі виробництва, науки, освіти, культури, журналіст тощо. Якою є людина, такою буде інформація та її трактування. У цьому зв'язку не лише цікавими, але й дуже важливими є міркування редактора журналу "Місіонер" о. Теодозія Янківа про людину — носія, творця, поширювача інформації, — які він висловив на конференції "Засоби масової інформації й утвердження державного суверенітету України", що відбулася у Львівському національному університеті імені Івана Франка. Жодна інформація, вістка чи найкоротше слово не виростає з землі, а виходить з уст людини, зазначав він. І, як написано у Святому Письмі,

"не те, що входить, осквернює людину, але те, що виходить, її осквернює". Цей вислів можна застосовувати не лише до однієї, а й до більшої кількості людей. Не те, що входить у цих людей, їх знищити може, стоптати їх тотожність, а те, що виходить з їхнього мислення, може знищити ціле суспільство. Це для нас сьогодні дуже важлива справа. Хто є той, хто називає себе радіожурналістом, називається редактором чи режисером? Яке мислення людини, яке її бажання і світогляд — такими будуть інформація та її вплив на формування громадської думки.

Тих людей, які повідомляють, проповідують, які пишуть, Церква називає словами Євангелії "пророками, вчителями, законодавцями". Чому? Бо кожний через Хрещення бере участь у проповіданні Ісуса Христа. Христос був тим, хто проповідував правду, навчав, преображав мислення людини. І через ласку Хрещення кожний входить у ту саму місію, яку виконував Христос. Тут не може бути якоїсь іншої інформації, якогось іншого мислення, якогось іншого наміру... Тим самим напрямом має іти кожний проповідник слова. Не лише священник з проповідальниці, а й кожний журналіст. Бо слово не тільки дає знання, воно формує людину, її мислення, перевиховує людину. Людина народжується як *tabula rasa*. Вона творить свій своєрідний світ, вона не має закодованих певних програм, як ми кажемо сьогодні комп'ютерною мовою, але вона готова прийняти таку вістку, яка до неї доходить. Тут не може бути пустих і зайвих слів [28, с 57—58].

Кожний із журналістів, який сповідує високі професійні стандарти, покликаний пропагувати й утверджувати у народній свідомості переконання україноцентризму, сутність якого визначається категоріями патріотизму, національної гідності, поваги громадян до України, цілеспрямованою працею задля добробуту і всебічного розвитку всіх життєвих сфер, необхідністю розглядати всі політичні події у світі та в Україні крізь призму національних інтересів України, її духовних і культурних цінностей, потребою обстоювати добре ім'я та рівноправність України у світовому співтоваристві. Щоб вижити, міцно стати на ноги, досягнути благополуччя, українцям за будь-яких обставин обов'язково треба вирватися з морально-психологічного рабства чужих думок, звичаїв, традицій, облудної комуністичної химери, утверджувати українську мову, національну свідомість, а не консервувати малоросійство, не розвивати хахлуйство.

Отже, компетентне відображення і формування громадської думки — це двобічний психолого-педагогічний процес, у якому центральною, організуючою особою є журналіст. Тому оцінювати журналіста повинні не лише як фахівця, який натренувався збирати факти, описувати їх і передавати в радіоефір, але як такого, що своїм словом, яке іде не лише із знання, а з душі, переконання, усвідомлення своєї національної гідності, активно

допомагає формувати державотворчу, добродійну громадську думку. Ефективність діяльності радіомовлення в режимі правового демократичного суспільства ґрунтується на психолого-педагогічних механізмах формування громадської думки, в основі яких — фаховий рівень аналізу фактів, подій, явищ, знання назрілих проблем суспільно-політичного життя, конструктивна оцінка, залучення громадськості до їх вирішення; глибина і свіжість думок, що їх висловлюють; обсяг, характер інформації, своєчасність, оперативність, достовірність її передачі; яскравість, глибина, компетентність показу і розкриття суспільно-політичних, соціально-економічних, національно-духовних процесів.

4.3. Пропагандистська функція

Відоме положення з часів комуністичної тоталітарної системи про пресу як колективного агітатора, пропагандиста і колективного організатора безапеляційно стосувалося функціонування радіо. Кремлівський режим у найскладніші для нього періоди дбав, щоб "газету без паперу", тобто радіо, слухали в кожній оселі. Люди старшого покоління пам'ятають масову радіофікацію СРСР. Зрозуміло, що робилося це, передусім, для всеохоплюючої, абсолютної ідеологічної обробки населення. Попри це, радіо завжди несло в найширший загаль не лише комуністично заідеологізовану інформацію, політику, а й культуру. Мільйони і мільйони людей отримали змогу слухати класичну музику, радіоспектаклі, концерти художньої самодіяльності, радіонариси про цікавих людей, репортажі з різноманітних суспільно важливих подій, ознайомлюватися з творчістю видатних прозаїків, поетів, композиторів, художників, зі скарбами музеїв тощо. Правда, радіо, як і преса, телебачення, завжди було під пильним контролем партійних органів, для яких найбільше важило не стільки його духовне, культурологічне, скільки політико-ідеологічне спрямування.

Будь-яка інформація використовувалася лише для пропаганди комуністичних міфологем і трактувалася як агітація фактами. У практиці це означало подачу лише тих фактів, які відповідали політико-ідеологічним цілям комуністичної партії, та повне замовчування або перекручування фактів, які, на думку координаторів агітації і пропаганди, цим цілям не відповідали.

Завдяки тривалій, масовій комуністичній пропаганді московському тоталітарному режимові значною мірою вдалося сформувати безлику людину-масу, позбавлену автохтонної історичної пам'яті, національної свідомості, духовності. Тому навіть нині в Українській незалежній державі іноді

серед журналістів і вчених можна почути думку про хибність, недоцільність розгляду пропагандистської, агітаційно-організаторської функції радіомовлення. Мовляв, це — атрибут комуністичних тоталітарних засобів масової інформації, які цілеспрямовано маніпулювали свідомістю і поведінкою народних мас. Повністю погоджуюся з А. Москаленком, що такі побоювання безпідставні, передусім, тому, що сам характер демократичних перетворень в Україні несумісний з маніпулюванням, примусовим утвердженням їхніх принципів. Мова йде про те, щоб за допомогою радіопередач розкрити перед людиною закони її власного буття, національного середовища, основні тенденції історичного процесу, навчити її самостійно мислити, приймати правильні рішення. "Вести пропаганду за ідею, за віру, за своє переконання, якими можна послужитися для людства, є не лише морально оправданим, але й в найвищій мірі конечним, — підкреслювалося у Літературно-науковому віснику. — Не можна твердити, що справедлива справа не потребує пропаганди, що правда сама побідить своєю силою. Правда побіждає в дійсності шойно тоді, і лише тоді стає правдою, як стільки то й стільки людей перейнялось нею до тої міри, що вважають своїм обов'язком переконати в цьому ще й інших людей" [10, с. 449—450]. Ця думка, висловлена ще у 1929 р., надто важлива й тепер, коли радіомовлення, як і всі ЗМІ, покликане допомогти жителям України об'єктивно і чітко усвідомити суть ідеології будівництва громадянського суспільства на засадах етнічної єдності, всебічного розвитку, духовно-національного утвердження титульної української нації, створення належних умов для культурного і соціального розвитку національних меншин.

Пропагандистська функція зумовлена нагальною потребою дохідливо роз'яснювати теоретичні та практичні проблеми будівництва суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової Української держави, гуманістичну суть національної ідеї, питання відродження, становлення й утвердження національних духовних цінностей, культури, функціонування української мови. Адже "все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хворобливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими "вселюдськими" фразами покрити своє духове відчуження від рідної нації", — підкреслював І. Франко [25, с. 284]. Логіка формування морально здорового, правового, демократично-гуманістичного суспільства така, що його стан залежить від національного духу кожної особистості. Подальша розбудова української державності повинна базуватися на основі триєдності соціально-економічного, духовно-інтелектуального і національного в цьому процесі.

Тому будь-яка інформаційна діяльність, що зачіпає інтереси і потреби тієї чи іншої людини або українського суспільства загалом — незалежно

від того, чи стосується вона соціальних проблем, політики, культури, економіки, — повинна бути спрямована не тільки на інформування своєї аудиторії, а й на формування високих моральних якостей, національної свідомості, громадянської гідності. Інформування радіослухача повинно ґрунтуватися не тільки на правді, а й на турботі про духовний стан людини і суспільства, що включає розкриття позитивних рис української ментальності, національних ідеалів, а також боротьбу з розповсюдженням зла, гріха, пороків. Радіомовлення, всі засоби масової інформації не повинні пропагувати насилля, ворожнечу і ненависть, національний, соціальний і релігійний розбрат, а також гріховні людські інстинкти, хоча б заради комерційних інтересів. Журналісти, які володіють потужним впливом на аудиторію, несуть моральну відповідальність за виховання людей, особливо молодого покоління і дітей. Постійне злорадство, кепкування над вадами української ментальності породжує почуття невпевненості, загноєності, песимізму, ущербності. Не применшуючи, не забілюючи негатив, потрібно підносити, пропагувати шляхетні, героїчні, патріотичні, жертвовні риси українців. Дивитися на істинне треба істинно, міряти велике належить великими мірками. Українська нація цього вартує, вона дотримується принципів гуманності, толерантності, поваги до інших націй, їх культур, але на своїй землі має природне право бути повноцінним господарем. Цьому активно сприяють ті журналісти, які дотримуються високих професійних стандартів, що базуються на моралі, духовності, українській національній свідомості.

3-поміж пропагандистських радіопередач виділяються свіжістю думки, образністю, глибиною аналізу суспільно-політичних, культурологічних, духовних проблем програми Л. Кузьменко, Л. Островської, Т. Косенко, В. Орлової, В. Герасим'юка, Т. Теодорович, В. Марусика, Б. Кучера, І. Демчука, М. Лугової, М. Лубкович, В. Пелеха та ін. Вирізняється чистий і ласкавий, дзвінкий і водночас м'який, сказати б, інтимний голос Е. Бабчук, авторки і ведучої публіцистичних передач Національної радіокомпанії України. М. Кагарлицький влучно визначив, що у самотньому циклі "Суботні зустрічі" Е. Бабчук виявила себе володаркою людських душ. Вона вміє не тільки захопити своїм героєм ефір, а й викликати любов до нього слухачів. У кожному помічає оту "родзинку", яка є сутністю та індивідуальною неповторністю співрозмовника. Радіожурналістка наділена рідкісним даром опромінити свого героя добротворчою енергією і ненав'язливо повести тільки їй відомими стежками у відкритий ефір [8].

Атмосфера затишку, доброзичливості, взаємоповаги, емоційної наснажливості — важливі складові успіху радіопередач Е. Бабчук. Кожен її вихід в ефір супроводжується оригінальними прелюдіями-імпровізаціями, в яких —

і філософські роздуми про долю українського народу, його культуру, містечтво, і гострі дотепи, і влучні докори, і хвилюючі рядки з листів радіослухачів про наболіле, і гарні місточки до героя — співбесідника. Та й сама вона завжди відверто радіє, сумує, хвилюється, посвячуючи нас у чергову радіорозмову наодинці зі совістю. Е. Бабчук знає ціну любові й зради, а тому йде на свої розмови безкомпромісно, нікого не остерігаючись, нічого не приховуючи, ні перед ким не запобігаючи. Йде — як уперше й востаннє — на бій за високу духовність України, її зерна любові потрапляють у добрий ґрунт, проростають, врожаються в людських душах. Бо ж вона — будитель совісті, приспаної ментальності свого народу, який століттями стогнав у чужому ярмі. Зрештою, вона — борець за українські душі, мудрий навчитель і порадник.

Призначення пропагандистських радіопередач — роз'яснювати животрепетні, гострі, нез'ясовані проблеми політико-ідеологічного, соціально-економічного, національно-духовного життя. Вони повинні містити науково-обґрунтовані, вмотивовані, зрозумілі, дохідливі, переконливі відповіді на запитання, які цікавлять, хвилюють радіослухачів.

4.4. Агітаційно-організаторська функція

Виникнення радіо зумовлене багатьма чинниками, насамперед, розвитком продуктивних сил, потребами вдосконалення соціальних, економічних, культурних зв'язків між людьми. Адже "від того, як підготовлені люди для виконання тих чи інших виробничих, соціально-політичних і громадських функцій, наскільки вони усвідомлюють характер завдань, як вони розташовані й організовані в різних клітинах соціального організму, як взаємодіють, наскільки точно узгоджують свої вчинки з суспільними вимогами й принципами, нормами права й моралі, передусім залежить успіх побудови й нормального функціонування громадянського суспільства" [16, с 67]. В умовах становлення незалежної держави агітаційно-організаторська діяльність радіомовлення набуває особливого значення. Мовиться не стільки про безпосередню організацію поведінки людей, їх мобілізацію на вирішення конкретних політичних, господарських, культурних чи інших життєво-практичних проблем. Ідеться про своєрідний агітаційний вплив радіопередач на вироблення соціальної орієнтації людей, формування державницького мислення, національної свідомості, спонукання до ефективних дій.

Інформуючи про соціально важливі, цікаві факти, події, явища, розповідаючи про непересічних людей, радіомовлення у такий спосіб спонукає слухачів осмислювати свій спосіб життя, ситуації, в яких вони пере-

бувають, відповідно реагувати, діяти, тобто відбувається самоусвідомлення. Добротворчі вчинки, дії людей ґрунтуються на чітких християнсько-духовних, національно-моральних, політико-ідеологічних орієнтирах державного будівництва. М. Монтень зауважив: "Будь-яке пізнання прокладає собі шлях у нас через почуття" [14, с. 519]. Думка й емоції нерозривні. Не можна впливати спочатку на розум, а потім на емоції. Радше навпаки, не зачепивши емоцій (вони завжди "ближче" до сприймання світу), дарма намагатися пробудити розум. Річ не в тому, що важливіше — здоровий глузд чи емоції, а в тому, на які саме емоції, для чого і з якою метою впливають, куди, в яке русло спрямовують розум.

Ефективність здійснення агітаційно-організаторської функції радіомовлення залежить від поєднання у передачах раціонального, емоційного, логічного, психологічного чинників. Реалізується ця функція у різних напрямках: обговорення законів Верховної Ради України, президентських указів, урядових рішень, документів різних партій, висвітлення виборчої кампанії, розповіді про господарські здобутки, реформування економіки, критика недоліків у сферах соціально-економічного, політико-ідеологічного, культурно-духовного життя й утвердження соціальної справедливості, рекламна діяльність тощо. Для цього використовують різні радіожанри: інформаційне радіоповідомлення (хронікальне, коментоване, полемічне), звіт, коментар, інтерв'ю, репортаж, бесіду тощо. Популярними стали прямі радіоєфіри, в яких беруть участь керівники державних органів, галузевих структур, різних установ. Спілкування з громадянами в радіоєфірі, їх пропозиції, поради, критичні зауваження є важливим організуючим поштовхом для поліпшення роботи. Опосередкований, психологічний вплив на свідомість людей є коригуючим важелем їхньої поведінки у державотворчому процесі.

Отже, правдиве, всебічне інформування, об'єктивне інтерпретування, пояснення, тлумачення фактів, подій, явищ у радіоєфірі несе у собі бажаний позитивний агітаційно-організуючий заряд.

4.5. Просвітницько-педагогічна функція

Ще з XVIII ст. існувала думка, що журналістика має виконувати функцію освіти та виховання людей. Передусім, ідеться про науковий стан речей у світі, який, зрозуміло, потрібно пояснювати.

У нинішніх умовах просвітницько-педагогічна функція радіомовлення проявляється по-іншому. Насамперед, це пов'язане з високим культурно-освітнім рівнем радіослухачів, розвинутою системою освіти, зі значним

комунікативним досвідом. Радіо несе нові, не заангажовані комуністичною ідеологією знання з історії, літератури, мистецтва, науки, відкриваються нові імена українських учених, прозаїків, поетів, художників, композиторів, політичних діячів. Поповнювати свої знання можуть радіо-слухачі різних професій, віку, рівня освіти. Кожний може знайти в радіо-програмах щось цікаве і корисне для себе, коли спрацьовує система "потреба — інтерес — цінність".

"Потреби — інтереси — цінності" — це морально-психологічний ланцюжок, яким, наприклад, пронизана освітньо-пізнавальна радіопередача "Дорога до храму", що прозвучала по третій програмі Національної радіокомпанії 25 березня 1998 р. Доцільно передати її зміст.

Коли намагаєшся збагнути значення храму, згадуються слова М. Гоголя: "Архітектура — також літопис світу, вона промовляє тоді, коли вже мовчать пісні...". Справді, в архітектурних спорудах та інших ансамблях наче зупиняє свій лет історія, відображаються її піднесені й трагічні епохи. Велич доби давньоукраїнської держави — Київської Русі розкривала Десятинна церква — перший храм, збудований на славу християнства. Софійський собор, зведений Ярославом Мудрим, нагадує не лише про важливу перемогу давніх українців над печенігами, а й про розквіт держави у час єднання її земель та утвердження столиці.

Архітектурні форми, перейняті духом народу, який їх витворив, і він, той дух, постає у незнищених кам'яних символах. Ідею храму важко збагнути, навіть дослідивши всі деталі споруди — від підвалин до бань та хрестів, оволодівши знаннями та характеристиками різних стилів і творчої індивідуальності видатних зодчих. Згадаймо, приміром, неповторність храмових споруд видатних українських архітекторів — /. Григоровича-Барського, А. Меленського, С. Ковніра...

Можливо, роздумуючи про храм як явище не лише архітектури, а й духовності — і, передусім, духовності, — краще покладатися на поетів, аніж на знавців архітектури. Ліна Костенко у романі "Маруся Чурай" так передає своє бачення храму.

*І ось він — Київ!
Возсіяв хрестами.
Пригаслий зір красою
полонив.
Тут сам Господь
безсмертними перстами
Оці священні гори осінив.*

Сприйняття храму глибоко символічне. Викликаючи захоплення, храм став символом краси та її особливого призначення у світі. Краса церкви,

храму постає не лише як естетична категорія, це не тільки гармонія ліній та форм, це — єдність естетичного та етичного. Краса ототожнюється з добром, а добро приходить лише од Бога. Красивим є лише те, що зійшло від Нього або до Нього звернуте. Краса існує тільки у Божественному, в тому, що освячує мертву симетрію. Споруда, позбавлена вияву духу, стає якщо не потворною, то безликою. Її не освячать ані оригінальність архітектурного задуму, ані майстерність будівничих.

Символічне значення мають і місця, де розташовані наші храми. А їх же будували лише у мальовничих просторах. Згадаймо церкви та собори на київських, чернігівських, новгород-сіверських, почаївських, кременецьких горах... Як зазначив дослідник давньоукраїнської культури В. Кусков, "місце красне", що обиралося для будівництва храмів, розташовувалося переважно на узвишсях, з яких відкривалися широкі обрії. Храм підносився над "світом дольним", над забудовами звичайними, призначеними для життя і праці. Він наче злітав до піднебесся, линув мовбито до обителі Божества. До тої ж високості підносилася й душа людини, яка поривалася за обрії земні, до світу вічного та істинного.

Радіопередача "Дорога до храму" — один із багатьох прикладів задоволення просвітницько-педагогічних потреб людей, яке здійснює радіомовлення, впливаючи на вироблення у них своїх ідеалів. Оскільки до завдань радіоорганізацій належить передача кращих зразків, цінностей і норм буття, які є гідними та можливими для опанування людиною, що загальноприйняті у суспільстві, то радіо в абстрактній формі акумулює уявлення людей про добро і зло, ефективні шляхи задоволення морально-духовних потреб, що можуть бути метою всього життя.

Просвітницько-педагогічні радіопередачі можна поділити на три групи:

1. *Навчальні передачі*, що розраховані на тих, хто вчиться у навчальних закладах. Радіо не підмінює, а доповнює систему освіти. Мета таких передач — не просто дати деяку суму знань, а стимулювати інтерес до них, розвивати допитливість, дати потрібні поради. Чим повніше використовуються під час підготовки радіопередач специфічні властивості радіо, тим повніший успіх освітньо-пізнавальних передач.
2. *Передачі широкого просвітницько-педагогічного плану*, що присвячені різним проблемам науки, культури, мистецтва. Вони не тільки задовольняють загальну допитливість, але й дають корисні, потрібні всім знання, наприклад, з екології, педагогіки, юриспруденції, медицини, реформування економіки тощо. До таких передач, наприклад, належать "Конституція. Держава. Стабільність", "Ринок від "А" до "Я", "Слово", "Артикул", "АБЦ — або це, або інше".

3. *Передачі, що розраховані на групи спеціального зацікавлення:* садоводів, колекціонерів, автолюбителів тощо. Часто вони містять утилітарні поради, задовольняють значну категорію радіослухачів.

4.6. Виховна функція

Виховання — складний, багатоаспектний процес. Його комплексний характер вимагає також системного підходу. У процесі виховання важлива, передусім, інформаційна взаємодія між вихователем і тим, кого виховують. "Вихователь впливає на почуття та інтелект людини, повідомляючи їй, доводячи до її свідомості інформацію, змістом якої є соціальна дійсність, прагнучи, щоб ця інформація стала порадиником у її ділах і вчинках" [16, с 68—69].

Виховний процес дає бажаний результат, якщо ґрунтується на чіткій національно-педагогічній концепції. На цьому неодноразово наголошував у авторській радіопрограмі "Якби ми вчилися так, як треба..." академік А. Погрібний (у минулому — перший заступник міністра освіти України). Він доклав чимало зусиль, щоб Міністерство освіти України розробило "Концепцію національного виховання", яка була схвалена Всеукраїнською педагогічною радою у червні 1994 р. Доля цього документа ілюструє напругу ідеологічної боротьби в державі, у тому числі на ниві педагогіки, виховання. "Концепція національного виховання" зазнала таких нападів лівих сил, що Міністерство освіти на противагу їй підготувало новий документ — "Концепцію виховання в національній системі освіти", який і перебуває нині (як офіційний документ) на озброєнні освітян і в якому саме національні орієнтири виховання значною мірою знейтралізовані. Так, терміни "нація", "національна інтелігенція", "духовна еліта" вжито тут без жодного зв'язку з Україною, українством. А хіба може бути національне виховання поза українською національною ідеєю, поза українською мовою? Так само дивною видається і теза про потребу врахування регіональних особливостей у вихованні. Хіба не відомо, як спекулюють цим поняттям проросійські політичні сили, що провадять у деяких регіонах "національне виховання" на основі протидії українській національній ідеї, українській історії, культурі?

Одне з найпринциповіших питань демократизації освіти в умовах нинішньої України — мова навчання і виховання. Отже, демократичною може бути тільки та освіта, яка функціонує рідною мовою, яка обернена до національних витоків. "Говорити про демократизацію у сфері освіти, виховання без повносилового утвердження української — тепер державної мови, то фарисейство і облуда", — зазначав А. Погрібний [21].

В сучасних умовах особливо загострилися дві світові тенденції: а) глобалізація (економіки, торгівлі, інформаційних процесів тощо) і б) ренаціоналізація світу, тобто духовне і національне відродження народів та народностей, творення їхніх нових держав. Однак вектори цих тенденцій "не лише не збігаються, а часто є протилежними за дією, за національними інтересами держав, особливо колишніх метрополій і колоній, — підкреслив професор С. Вовканич. — Відсутність рівнопартнерського діалогу не сприяє виникненню синергетичного (додаткового, спільнодіючого) ефекту співпраці світової спільноти" [4]. Це яскраво видно на прикладі ставлення Росії до України.

Усе більше документальних праць свідчать, що Москва після 1654 р., перетворюючи Україну на свою колонію, вбирала політичну експансію в шати "братерського єднання". Досить ознайомитися з книжкою "Присяжні книги 1654 р. Білоцерківський та Ніжинський полки", яку впорядкували доктор історичних наук, професор, о. Юрій Мицик (Київ) та аспірантка одного з канадських університетів М. Кравець, щоби в тисячу тисячний раз відчути, зрозуміти фальш тези В. Путіна, що Переяславська угода справила величезний позитивний вплив на розвиток України, яку він виголосив під час виступу з нагоди закриття Року Російської Федерації в Україні. "Присяжні книги" незаперечно викривають міф про "добровільне приєднання України до Росії", який досі експлуатують вороги самостійної України в Росії та в Україні.

Безперечно, історія України багата на приклади героїзму, самопожертви, високого духу заради волі, незалежності, утвердження мови, культури духовності. Однак переяславський процес не припинився. Росія за будь-яких умов намагається утримати Україну у своїх лабетах, продовжує духовно калічити українців. Нинішнє тотальне російщення органічно переплелось з глобалізацією, яка призводить не лише до американізації, а й африканізації України, нівеляції національного життєвого середовища.

"Я маю бабусь — на Луганщині та Волині, а сама живу в Києві. Тому точно знаю, що немає різниці між нами, українцями, — підкреслює Віра Орлик. — Протидії заходу і сходу нема, просто інколи двоє хороших людей не розуміють одне одного. І це не війна, а лише небажання розуміти і поважати точку зору іншої людини. Річ не в мові спілкування, а у ставленні до неї, у повазі й любові до рідної української. Чомусь замість того, щоб об'єднуватися, ми боремося самі із собою. Ми пошкоджуємо частинки власного тіла замість того, щоб його лікувати, і стаємо слабкими; ми руйнуємо себе із середини. Ми не хочемо зрозуміти, що Україна — неподільна, що кожне найменше селище по обидва боки Дніпра створює її самобутність. І я щаслива, що живу в Україні, такій бідній і такій багатій..." [20].

Аморальними, злочинними є перепони на шляху повернення української мови в Україні до свого природного стану функціонування, в якому вона уже була б, якби не чужі і доморошені асимілятори. Швидкість і оперативність, з якою Росія здійснила окупацію нашого інформаційно-культурного простору, забезпечили два чинники: асиміляція населення на сході країни, що зруйнувало мовний кордон із Росією, і проросійська орієнтація влади.

Новітні асимілятори через ЗМІ наполегливо поширюють міф про лінгвістичну близькість української і російської мов, мовляв, природно, що російська мова для українців є рідною. Якоюсь дивною односторонністю характеризується ця "близькість" — лише на користь Москви. Але погляньмо на таблицю "Лексичні відстані мов", що у лінгвістичному музеї Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Що бачимо? Українська мова відрізняється від польської на 30 % ; від болгарської — на 32; від чеської — на 36; від російської — на 38 % . Отже, причина засилля російської мови в Україні не в лексичній близькості, а в політиці, метою якої вигублювання українського етносу, недопущення розквіту української України. Питання "бути чи не бути українській мові", "національному інформаційному просторові" означає "бути чи не бути українській Україні". Тому таке гостре мовно-культурне протистояння в Україні, яке підживлюється багатьма ЗМІ, працівники яких ігнорують національними, загальнолюдськими, морально-етичними стандартами професійної праці.

В Україні після століть російщення панує і вільно розвивається російська мова, їй ніхто і ніщо не загрожує. Діти росіян, як і представників інших національних меншин, що компактно проживають, мають змогу навчатися у рідних школах. Для збереження української мови в Україні як державі, що виникла на засадах реалізації українським народом природного права на своє державне самовизначення, однозначно потрібне державне стимулювання її розвитку і функціонування в усіх сферах життєдіяльності, а не правове закріплення "ситуації, яка існує в реальному житті" після століть геноциду, етноциду і лінгвоциду українців у московсько-царській та московсько-комуністичній імперіях.

Злочинно zdeформована мовна ситуація в Україні може бути виправлена цілеспрямованою уніфікованою гуманітарною, освітянською політикою держави і тісним економічним поєднанням регіонів, що сприятиме якнайшвидшому національному самоототожненню українців. Регіональна мовна й освітянська політика, за яку на весь голос ратують комуністи, соціалісти та їх підспівувачі, тільки призведе до застою, замороження зросійщеного стану, поглиблення етнічних особливостей і відчуження між східним, центральним, південним, північним і західним регіонами, що,

безперечно, може стати реальною загрозою існування соборної Української держави.

Тільки запеклі недруги здатні бажати і робити все, активно використовуючи також деякі радіоорганізації, щоби всі українці втратили морально-психологічні засади рідної мови і так розірвали природний зв'язок зі своїм родом, Нацією, позбулися відчуття потреби у своїй державі. Адже мова — універсальний феномен, що є основою не тільки всіх предметів навчання та виховання, а й почуттів, мислення, пам'яті, отже, світовідчуття й світорозуміння, совісті й честі, етики й естетики, зрештою — мірою освіченості й духовності, мудрості й гуманізму громадянської гідності кожної людини, нації, держави.

Значна частина діяльності радіомовлення (майже всі його функції) спрямована на виховання національно свідомого громадянина — патріота України, активного учасника державотворення. Виховний вплив радіомовлення залежить від конкретної мети, завдань і особливостей тих груп слухачів, яким адресовані передачі. Виховний характер мають усі передачі Національної радіокомпанії для дітей, юнацтва, молоді. Радіо є також інститутом виховання політичної культури, державотворчого, економічного мислення. Чимало радіопрограм спрямовані на розвиток підприємницької ініціативи, важливості глибокого розуміння національних і загальнолюдських цінностей, підвищення діловитості, відповідальності, творчого пошуку шляхів, що ведуть до виходу зі складної соціально-економічної ситуації тощо. Під впливом радіопередач деякі слухачі переглядають свої уявлення, погляди, тобто здійснюється прямий виховний ефект. Радіопрोगрами також сприяють активізації громадської думки стосовно тих чи інших соціальних проблем. І вже громадська думка виступає активним чинником виховання.

Важко перелічити всі конкретні методи, форми, прийоми діяльності радіомовлення в його функції виховання. Але зрозуміло, що передачі, які претендують на цю роль, повинні бути особливо переконливими, аргументованими, ненав'язливими, довірливими, володіти великим емоційним зарядом, здатністю захопити слухача. Важливе значення мають різні дискусії перед мікрофоном, що допомагають знайти істину, а також озброюють слухача аргументами в його життєвій позиції, на які він спирається під час міжособистісного спілкування.

Щоби досягнути виховного ефекту, потрібний точний розрахунок з боку журналістів — усіх творців радіопередач. Треба знати особливості способу життя, свідомості тих груп слухачів, до яких звернені передачі, а також можливості впливу всього радіомовлення, конкретних його форм і жанрів.

4.7. Естетична функція

Естетичні потреби людей належать не лише до важливих, але й складних духовних вимог. Аналіз радіопередач дає підставу привернути увагу до деяких специфічних чинників їх естетичного впливу. До них належать: єдність змісту і форми радіотвору; структура, побудова матеріалу у програмі, його зв'язок з іншими передачами; значення інформації, яку поширює радіо; емоційна насиченість радіопередачі, її природне звучання. На жаль, не всі радіопередачі відповідають цим психолого-педагогічним вимогам (чинникам), нерідко переважає суха ілюстрація, відверта, нав'язлива повчальність.

У майстерно підготовленій радіопередачі завжди міститься певна естетична вартість, що допомагає привернути увагу слухача, заволодіти його увагою, інтересом, принести йому емоційне задоволення, підсилити ефект співпереживання, причетності до події, явища, фактів, про які мовиться в ефірі.

Радіо транслює твори мистецтва, що є, як відомо, естетичним відображенням дійсності. Наприклад, по третій програмі Національної радіокомпанії "Культура" звучать класичні музичні твори, музичні програми "Народні самоцвіти", "Дорога до пісні", "Пісні пісень", літературно-мистецькі передачі, що становлять скарбницю української духовності. Кожний твір на радіо набуває свого, особливого забарвлення. Прозові твори, поезію виконують, зазвичай, відомі артисти. Радіо розкриває звуковий бік друкованого тексту. Чимало віршів, наприклад, звучить голосами не лише виконавців, але й авторів.

Записані спеціально для транслювання по радіо драматичні твори викликають особливе захоплення: відчуються всі тонкощі тексту, відтінки голосів, музики, шумів, що викликають асоціативне мислення.

Сприймання музики, пісень по радіо також характеризується своїми особливостями. Стерефонічне мовлення підсилює естетичні можливості музики, що звучить по радіо. Однак нині агресивно заповнюють ефір низькопробні шлягери, які неприродними чужинськими голосами також верещать на дискотеках, руйнуючи береги надії українського народу на відродження своєї мови, духовності, розвитку національної культури, традицій, звичаїв. Особливо згубно впливає насильницька, порнографічна, безнаціональна "масова культура", точніше антикультура на підлітків, молодь. Для них підсвідома агресія дуже небезпечна, бо заважає формуванню здорових морально-духовних вартостей, високохудожніх естетичних смаків, утвердженню національно-громадянської свідомості.

Небезпідставна тривога породжує думку: всеохопним наступом на українську мову, національну духовність, високі естетичні ідеали, державницьке прагнення хтось майстерно, витончено керує, цілеспрямовано коригує. Цей "хтось" добре знає, що радіомовлення є дуже важливим і тонким інструментом формування одухотворених естетичних смаків, морально-психологічних, національно-духовних цінностей. Від радіомовлення, як і телебачення, дуже залежить, яким виростає майбутнє української нації. Чи не тому годують молодь, усіх нас, спримітизованими витворами різних сурогатів від мистецтва, які так чи інакше спрямовані на розтління, денационалізацію, асиміляцію молоді.

Радіо є також творцем власного високоестетичного, оригінального радіомистецтва. Радіодраматургія Національної радіокомпанії налічує тисячі радіоп'єс, які слухало вже не одне покоління. Радіотеатр наближає до слухача думки і почуття митця звуковими образами, збільшує, відточує їх, робить чіткішими, розпізнавальними. Художня і смислова інтимність інформації, зверненість до окремого слухача створюють найсприятливіші умови для її сприймання. Радіотеатрові притаманна власна естетика.

Інтонанції голосу дають змогу відчути, уявити настрій людини, її темперамент, підсилити враження. Найменша фальш стає помітною. Мікрофон радіо примусив багатьох визнаних майстрів художнього слова по-іншому глянути на своє мистецтво. Слово, що звучить по радіо, народжується у безпосередній живій мові одночасно з думкою. "Бо писати — це не значить говорити за допомогою паперу, — зауважив майстер живого слова І. Андроніков. — А говорити — не те саме, що вимовляти вголос написане. Між цими процесами глибока різниця" [11, с 23]. Скульптурна відточеність у роботі перед мікрофоном важлива не тільки тому, що вона компенсує невидимість того, хто говорить, а отже, його міміку, жести, але й тому, що радіо доносить слово в дім кожного і мільйонів людей одночасно, воно повинно бути зрозумілим, емоційно добротним.

"Акустична культура" радіотеатру, яка більшою чи меншою мірою притаманна багатьом іншим радіопередачам, є важливим чинником естетичного виховання. Отже, радіомистецтво не зводиться лише до радіотеатру. Цікавим і важливим явищем є "звукові", "усні книги", тобто "література, що говорить". Це — імпровізація письменника, поета. І не тільки. Популярними є авторські програми, бесіди політиків, політологів, учених. Радіослухач має змогу бути присутнім під час виникнення думок, почуттів автора, постійно відчувати його ставлення до проблеми, що обговорюється, співпереживати. Автор також створює образи людей, про яких розповідає, оцінює факти, події, явища.

Отже, повноцінне естетичне задоволення слухачі отримують тоді, коли радіопередачі незалежно від теми і жанру інтелектуально багаті, цікаво побудовані, образні, емоційно наснажливі.

4.8. Розважальна функція

Багато людей чекає від радіо, як і від інших ЗМІ, задоволення потреб у розвагах, відпочинку та емоційній розрядці. Вони бажають за допомогою радіо на мить відійти від круговерті буденності. Можливість відпочити, розважитися — одна із привабливих рис радіомовлення, один із популярних мотивів прослуховування передач. Розважальні програми покликані допомогти скинути втому, напруження, підняти настрій, загальний тонус.

В ефірі звучать як передачі, спеціально призначені для розваг, так і ті, що разом із розвагами виконують інші функції. До перших належать музичні передачі, естрадні концерти, гумор, конкурси, вікторини. Розважальна функція тут близько підходить до естетичної, але все ж таки не зливається з нею. Естетичне переживання виникає внаслідок сприймання творів мистецтва, вимагає активного "включення" почуттів і думок слухачів, що у такий спосіб приносить задоволення. Розважальні передачі передбачають легке, невимушене ставлення до них. Тут важливий і намір, тобто психологічна готовність, схильність до певного споживання ефірної продукції. Але це не означає, що розважальні програми належать до другого сорту. Вони відповідають природній людській потребі у відпочинку, розвагах. До популярних розважальних радіопередач належать "На Україну повернусь", "Дійство". "Від суботи до суботи", "Сміхограй", "Веселий ярмарок", "А ми до вас в ранковий час", "Вечірній клуб актриси Лариси" тощо.

Р. Блюм зазначив, що існують дві концепції того, як ЗМІ можуть виконувати розважальну функцію. Одна концепція виходить з того, що ЗМІ надають перевагу, передусім, кожній темі, котра має розважальну цінність. Такий шлях також обрало чимало приватних радіостанцій. Інша концепція має на меті подавати якомога більше матеріалів на політичну, економічну та культурну тематику, подаючи їх як розважальну інформацію. Саме звідси виникло поняття *infotainment* (інформація + розвага).

На хвилях радіо Національної радіокомпанії, приватних радіоорганізацій звучать "Інформаційно-музичні програми", "Музично-інформаційні передачі", які, зрозуміло, подають соціально важливі новини і транслюють музичні твори, тобто інформують і розважають. За таким принципом працює "Промінь".

Розважальність, точніше захоплюваність — обов'язкова вимога до якості передач для наймолодших. Для дитини гра, пізнання, засвоєння різних життєвих навичок зливаються в єдину діяльність. Цю єдність враховують автори кращих радіопередач для найменших.

У розважальних радіопрограмах потрібно брати до уваги національні особливості, формувати повагу до українського народу, його культури, традицій, звичаїв, сприяти утвердженню здорового морального духу, взаємоповаги. Можливості радіо у цьому аспекті дуже великі. Популярність розважальних програм значно залежить від ведучого, його вміння спілкуватися, створювати передумови для вільної, невимушеної розмови як зі своїми співбесідниками, так і зі слухачами, а також від вибору тем, манери їх обговорення, враховування побажань і запитів аудиторії.

Розважальні радіопрограми покликані також формувати у радіослухачів не вульгарні та примітивні запити, а високі морально-етичні норми поведінки, здорові естетичні смаки, підносити інтелектуально-освітній рівень людей. Підготовка розважальних програм — це відповідальний аспект функціонування радіоорганізацій.

4.9. Функція спілкування

Спілкування як різновид соціальної інформації, як особливий вид інформаційного обміну є однією з умов існування людського суспільства. Особливу роль в активізації людини, на думку А. Чічановського і В. Шкляра, мають такі функції спілкування: організація і вдосконалення суспільного життя і діяльності, формування і розвиток міжособистісних відносин [26, с 24]. Дуже важлива роль належить спілкуванню у процесі будівництва Української держави, вирішення складних соціально-економічних, політико-ідеологічних, національно-духовних проблем. Спілкування завжди має конкретно-ситуативний характер і залежить від того, як складаються стосунки між його учасниками.

За допомогою радіо здійснюється безпосереднє й опосередковане спілкування між людьми. Безпосередня бесіда лідерів політичних партій за "круглим столом" радіостудії, яку транслюють, переходить в опосередковане спілкування з радіослухачами. Прямоефірні радіопередачі також мають водночас характер безпосереднього й опосередкованого спілкування. Учасники "прямого" ефіру у студії безпосередньо спілкуються між собою й опосередковано говорять з радіослухачами за допомогою технічних засобів, відповідають на їх запитання, дискутують. Прослуховування радіопередач, що записані на плівку, — це опосередковане спілкування. Ведучий радіопроеграми також спілкується з радіослухачами опосередковано.

Роль спілкування між людьми по радіо надзвичайно важлива, оскільки в життєвому досвіді людини все більше місця займає не особистий досвід, а досвід інших, тобто опосередкований, набутий, зокрема, з газет,

радіо, телебачення. Спілкування за допомогою радіомовлення порівняно з міжособистісним спілкуванням характеризується певними особливостями. Воно не супроводжується виражальними рухами (мімікою, жестами, пантомімою, позами), що несуть велике смислове й емоційне навантаження. Відсутній при цьому за винятком прямоефірних передач безпосередній зворотний зв'язок, що постійно коригує і стимулює процес спілкування. Бесіда у "прямому" ефірі — це обмін судженнями, репліками, емоціями, що характерні для безпосереднього спілкування.

У тих, хто спілкується з аудиторією в ефірі (передачі записані на плівку), зрозуміло, відсутні відомості про кожного слухача, немає інформації, в яких умовах відбувається процес прослуховування передачі. Це, безперечно, утруднює спілкування за допомогою радіомовлення. Але воно має і свої переваги. Це, насамперед, можливість концентрувати увагу на значних, важливих темах, відкидати випадкове, необов'язкове, банальне, чим буває наповнене міжособистісне спілкування. Завдяки радіомовленню слухачі мають змогу спілкуватися з цікавими людьми. Радіомовлення здатне переборювати відстані і час на шляху спілкування. Вмикається приймач, і в оселю слухача ніби входять люди, що знаходяться від нього на відстані тисяч кілометрів і розділені з ним десятками років, коли, наприклад, в ефірі звучать записи, зроблені давно. Інколи радіо для деяких слухачів є головним засобом, що задовольняє потребу в спілкуванні. Використовуються "звукові листи", "відкритий мікрофон".

Радіомовлення стимулює міжособистісне спілкування: пропонує теми для розмов, викликає обмін думками, інколи передачі стають предметом обговорення у навчальних закладах, трудових колективах тощо. Цікаві, важливі радіопередачі продовжують жити в розмовах між людьми, переповіданнях. Це — друге середовище їх існування. Але радіомовлення може мати і негативний вплив на міжособистісне спілкування: знижує зосередженість людей, коли, наприклад, ввімкнутий приймач вклинився у бесіду з друзями, в розмову батьків з дитиною тощо.

Від умілого використання механізму спілкування багато в чому залежить ефективність функціонування радіомовлення. Серед різних методів, способів, прийомів, що допомагають підсилити ефект спілкування, найважливішим є яскрава творча індивідуальність журналіста. Кваліфікація радіожурналіста, тобто його фаховий рівень, полягає також у вмінні вибрати цікавого співбесідника для спілкування з мільйонною аудиторією, дати йому оптимальну можливість проявити себе перед мікрофоном. Образність, емоційність, яскравість, точність, діалогічність мови, що звучить по радіо, — неодмінна умова продуктивного спілкування. Сприяє цьому і характер дискусійності в передачах, коли слухачеві не нав'язують готові рішення, висновки, а подають різні позиції, думки, коли його втягують

у процес активного обговорення тих чи інших проблем. З цією метою використовують листи, записані на плівку судження.

Конкретно-ситуативний характер життєдіяльності людей визначає своєрідність спілкування: згода — незгода, зіставлення уявлень і поглядів тощо. Так, радіо сприяє виробленню спільної думки про те чи інше явище, впливає на формування єдиного розуміння щодо шляхів реалізації української національної ідеї — побудови незалежної держави, поліпшення життєвого рівня людей.

Щоб радіоспілкування було ефективним, допомагало виробляти державницьке мислення, відповідальне ставлення до виконання своїх обов'язків кожного громадянина країни, радіожурналісти повинні бути висококваліфікованими фахівцями: насамперед, досконало знати українську мову і предмет бесіди, вміти викликати людину на розмову, самому бути цікавим оповідачем, відстоювати українські національно-державницькі інтереси і соціальну справедливість.

4.10. Інтегруюча функція

Функціонування, розвиток, зміцнення Української держави, докорінне поліпшення соціально-побутових, духовно-культурних умов життя, безперечно, залежить від організованих, наполегливих, сумлінних, чесних виробничо-творчих дій мільйонів людей на всіх щаблях суспільного організму. Досягнути гармонійної цілеспрямованості в їхній діяльності надзвичайно складно, адже громадяни українського суспільства різні за своїми ідеологічними, політичними переконаннями, культурно-духовними стремліннями, господарсько-побутовими навиками, психолого-етнографічними властивостями, що породжені століттями бездержавності, роз'єднаності, руйнівною московсько-комуністичною тоталітарною системою. "Нищівний тиск російського політикуму на українську людину проходить і проходить двома засадничими лініями: на саму людину як таку і на її українськість, — зауважує Анатоль Камінський. — У першому випадку — за царів і за генсеків КПРС — йшлося про витворення психіки слухняного, заавтоматизованого раба, позбавленого власної особовості, гідності й думки... У другому випадку при тискові на українськість — йшлося про виявлення української людини з її політичного українства та перетворення її на "політичного росіянина". І не важливо, чи це робилося, як у царській Росії, в ім'я царя, самодержав'я і державного православ'я, чи, як у червоній російській імперії, в ім'я паралельної триєдності: партії, радянського народу й інтернаціоналізму" [9, с. 27—28].

Збереження і розвиток української мови, культури, духовності є основою безпеки української нації, і на її захист повинні бути спрямовані охоронні дії органів державної влади, засобів масової інформації, громадських, політичних органів, коленого жителя України. Адже людина виступає не планетарною особою, планетарним громадянином, а конкретно-історичною, національно-культурною індивідуальністю.

На жаль, в Україні багато керівників ЗМІ, чимало високих посадовців з оточення нинішнього Президента і Прем'єр-міністра, значна частина депутатів Верховної Ради досі не усвідомили, що українська мова — це генетичний код української нації який поєднує минуле з сучасним, інтегрує її, програмує майбутнє і забезпечує буття нації у вічності. Відомо (а може ті, хто оточує Президента України, не хочуть про це знати?!), що за майже 350 років панування Московії над Україною було видано 479 циркулярів, указів, розпоряджень, спрямованих не на захист, а проти української мови, на її знищення. Це призвело до зросійщення, морально-духовного каліцтва мільйонів українців. Дискримінаційне становище, в якому опинилася українська мова внаслідок її упослідження російськими колонізаторами впродовж століть, сьогодні багатьом з ешелонів вищої влади дуже кортить законсервувати. Будучи секретарем Ради національної безпеки і оборони України П. Поропієнко на всю Україну заявляв про необхідність російськомовних груп навчання у ВНЗ (ніби на Сході й Півдні конституційне право студентів-українців на навчання українською мовою задоволене) та ще йому потрібний спеціальний телевізійний канал для російськомовних (ніби всі теперішні телеканали не є російськомовними).

На що спрямований також проект Закону про мови головного соціаліста О. Мороза? "Цілять справді у кореневу систему, де немає першорядного чи другорядного, бо все велике, — зазначає Борис Олійник. — І паспорт, з якого викреслили як "релікт тоталітаризму" позначку національності. І сегментована церква, де в самому православ'ї маємо чотири сегменти. І один із варіантів майбутньої регіоналізації, за якою чітко вгадується федералізація" [19]. Єдиний серед комуністів в Україні Б. Олійник підкреслює, що "треба не забувати, чийого ми роду, бо інколи складається враження, що деякі мої колеги бояться назвати себе українцями — видно, давить ще 37-й рік, де всіх, хто любив своє, обзивали націоналістами. Але ж нормальний націоналізм — це патріотизм. Нормальний націоналізм — це здорове начало. Якщо своїх не любиш — ніхто не повірить, що ти любиш інший народ. Антипод патріотизму є націонал-шовінізм" [18].

Але так не думає переважна більшість комуністів в Україні разом з прогресивними (Н. Вітренко) та звичайними (О. Мороз) соціалістами, соціал-демократами об'єднаними, регіоналами, союзниками Костусева, а також

чимало свіжоспечених під "помаранчевий колір" чиновників. Вони не хочуть знати, зрозуміти, що чужа інформаційна агресія нав'язує нині українцям чужі ідеали та інтереси; аскіологічна агресія нав'язує менталітет чужих держав і їх народів; агресія культурна нав'язує чужі звичаї, мову, психологію. Ці та інші форми агресії спрямовані на те, щоб усі українці остаточно втратили національні морально-психологічні засади рідної мови, культури, духовності, щоб назавжди було знищено українське життєве середовище, національний мікросвіт і макросвіт, щоб не дати утвердитися українській Україні.

До найтипівших форм зовнішньої інформаційної агресії належить масове завезення з Росії в Україну досить дешевих (порівняно з вартістю українських) російськомовних газет, журналів, відео- та аудіокасет, заповнення українського ефіру російськими телерадіопрограмами, насичення українського побуту чужоземною (російсько- й англомовною) "масовою культурою" (агресивною, цинічною, насильницькою, порнографічною). До внутрішніх форм агресії належить заснування і видання в Україні дуже великої кількості (порівняно до потреб росіян, які є громадянами України) російськомовних газет, журналів, книжок, засилля російськомовних теле- і радіоорганізацій, а також демонстративне ігнорування, зневажання української мови, культури, духовності багатьма працівниками — від найвищих до найнижчих владних структур. На це негативне явище також звернула увагу 13-річна дівчинка Анна Вакулєнко із с. Михайлівки Олександрійського району Кіровоградської області, яка у листі до редакції газети "День" запитує: "Чому народні депутати України виступають на сесії російською мовою, чому більшість телепередач, газет російськомовні; чому сільська інтелігенція не передплачує газети та журнали, обмежується лише маленькою газеткою з програмою ТБ, а їхні диспути зводяться тільки до обговорення "Вікон" Нагієва; чому відсутній українськомовний сектор Інтернету; чому, купуючи книжечку про тварин рідною мовою для молодшого братика, я заплатила 18 гривень?.." [6].

Зрозуміло, що люди, які вирішили стати провідниками українського суспільства, мають бути з твердою волею та послідовними у своїх національно-моральних переконаннях. "...Чому б політикам і чиновникам не продемонструвати свою непохитність та принциповість і, незалежно від ситуації, розмовляти рідною мовою? Це, крім іншого, сприяло б і вдосконаленню вимови та скороченню часу для перекладу думок на потрібну мову", — підкреслює С. Мекеда [12].

Мабуть, ніхто не буде отак зразу дискутувати з народним депутатом України В. Гошовським з Харківщини, який стверджує, що "молена говорити російською і щиро любити Україну" [5]. Таких прикладів є багато. До того ж в Україні не переслідують за спілкування російською, івритом,

китайською або іншою мовою. Чим більше людина знає мов, тим вона є освіченішою. Але після століть зневажання, приниження, переслідування, заборон української мови і примусового російщення українців національно свідомо державна еліта мала би своїм прикладом виховувати повагу, любов до державної української мови, як це роблять в Росії, Польщі, Ізраїлі, Франції.., а не закликати консервувати аморальну ситуацію, тобто зросійщеність мільйонів українців, не відтворювати нав'язану царським і комуністичним режимами малоросійську, хахлуйську психологію. Дивно, що народний депутат України В. Гошовський протиставляє патріотизм і націоналізм. Ці поняття взаємозалежні: високий дух націоналізму впливає із справжнього патріотизму, ширий патріотизм живиться гуманістичним націоналізмом. На жаль, цього не розуміє чимало працівників ЗМІ. Патріотизм і націоналізм єдиний, одухотворений морально-психологічний стан людини — українця, єврея, німця, росіянина, поляка, японця...

Автор підручника переконаний, що саме за таке відчуття патріотизму і націоналізму були покарані земляки народного депутата України В. Гошовського. "1951 (!) року за вироком закритого судового засідання розстріляли 33 студентів Харківського університету за ...відмову скласти іспити російською мовою, 800 — репресували; так, нізачо, загубили життя юних обдарувань, сповнених кращих сподівань. Ось у який спосіб Харків став "русским городом" [1]. А нині народний депутат України В. Гошовський дуже вболіває, щоб не було "насильницької українізації освіти", бо це, мовляв, "порушення прав людини". Невже добродій В. Гошовський не знає, що модель світу задається мовою. І якщо людина говорить російською мовою, то рано чи пізно вона стає росіянином за глибинними засадами психіки. Щоб відтворювати, успішно формувати українську свідомість, то, передусім, необхідне становлення, утвердження національної культури, а вона народжується, виникає, розвивається на цілісній мові. Тому надто важливими й нині є думки відомого демографа А. Вірта, який справедливо переконував у тому, що синдромами занепаду нації є зменшення народжуваності в країні, еротизація мистецтва, схилення перед чужим і занепад національної мови. Подібну ситуацію, на жаль, спостерігаємо в Україні. Наприклад, вірус російщення вже проник у найдальші гірські села Західної України, де на весіллях витанцьовують під Машу Распутіну, м'ясоедовську, низькопробну попсу "целуй меня везде", "верчу, кручу — тебя хочу".

Відомий мовознавець, член-кореспондент НАН України, автор книжки "Українська мова і мовне життя світу" О. Ткаченко визначає нинішнє становище української мови як близьке до кризового, оскільки вона не стала не тільки мовою загальнотериторіального поширення, як це мало б

бути де факто відповідно до її державного статусу; її не можна віднести до мов загальноетнічного поширення, оскільки на Сході значна частина українців вживає російську в побутовому спілкуванні.

Для того, щоб українська мова, як і інші державні мови, досягла рівня загальнотериторіального поширення, необхідно шляхом відповідної мовної політики, що її впроваджує керівна еліта, засоби масової інформації, зсинхронізувати мовний розвиток Західної і Східної України, тобто українська мова має стати мовою загальноетнічного поширення не тільки на заході, а й на сході. Лише після цього вона зможе стати й мовою міжнаціонального спілкування в Україні, отже, стати мовою загальнотериторіального поширення, як це властиво абсолютній більшості державних мов інших країн.

Боротьба за українську мову — це боротьба за майбутнє життя українців. Утвердивши в Україні українську мову, збережемо Україну як європейську націю, піднімемо в кожного українця дух національної свідомості. Адже мова — дім нашого буття, категорія духовна, світоглядна, націєтворча, — це матеріалізована свідомість, яка є основою формування й утвердження морально-психологічного явища — україноцентризму.

Ще у 1905 р. І. Франко у статті "Одвертий лист до Галицької української мол одежі" наголошував: "Ми мусимо навчитися чути себе українцями — не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів. І се почуття не повинно у нас бути голою фразою, а мусить вести за собою практичні консеквенції (висновки; результати. — *В.Л.*). Ми повинні — всі без виїмка — поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурнім стані, познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками і за-своїти собі те знання твердо, до тої міри, щоб ми боліли кождим її частковим, локальним болем і радувалися кождим хоч і як дрібним та частковим її успіхом, а головно, щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почували себе справді, практично частиною його" [24, с 405]. Ці думки спонукають до мобілізації зусиль, інтенсивної, невсипущої праці на шляху до відродження історичної пам'яті, подолання національного нігілізму і байдужості, розвитку національних, загальнолюдських гуманістичних почуттів. Адже серед сьогоднішнього ошуканого покоління є чимало громадян українського походження, які нехтують національною історією, культурою, символікою, зреклися рідної мови.

Національна радіокомпанія як ефективний інструмент емоційно-раціонального впливу виступає за громадянську злагоду, консолідацію суспільства і, незважаючи на різні платформи й напрями, відстоює ідеологічні засади українського державотворення, загальнолюдських цінностей, плюралізму думок, розкриваючи свій творчий потенціал у руслі

здійснення національної ідеї. В умовах жорсткої інформаційної антиукраїнської експансії національно свідомі радіожурналісти намагаються створити в аудиторії збірне, загальне уявлення про соціальне, суспільно-політичне, духовно-культурне життя в Україні, багатогранну дійсність у європейському і світовому контексті. Вхідження у світовий інформаційний простір — це аспект інтегруючої функції.

Найактуальнішим нині у сфері діяльності радіоорганізацій є створення здорового морально-психологічного мікро- і макроклімату для порозуміння й об'єднання різних регіонів України з метою спільного вирішення соціально-економічних проблем, питань розвитку української освіти, науки, культури на національних засадах. Не таємниця, що окремі журналісти, нав'язуючи сфальшовані, вульгарні, чужинецькі, колоніальні сентенції на все національне, руйнують позитивну спрямованість на сприйняття української мови, культури, пісні, музики, заважаючи, перешкоджаючи об'єднанню найрізноманітніших груп населення в єдиний соціально-політичний, духовно-культурний національний організм.

Головне — об'єднати українську націю не насильним підпорядкуванням одних соціальних груп чи класів іншим, а усвідомленням усіма найвищої самодостатності самовизначення нації, до якого вони мають іти шляхом взаємопорозуміння та згоди. "Не можемо бути ні плацдармом революції, ні плацдармом контрреволюції. Хочемо бути не об'єктом, а суб'єктом історії, — зазначалося у редакційній статті Літературно-наукового вістника ще у 1922 р. — Уважаємо, що найважливішим є зберегти чистою власну ідеологію, ясну змістом і активну волею, та ще — не знаючу сумніву віру. Коли сю ідеологію стратимо, найбільш героїчні зусилля нації п'ятнуватимуться тавром бандитизму. Коли її збережемо — здобудемо все... Числимося не з хвилимовим укладом сил, лише з тенденцією їх розвою. Віримо, що ця тенденція є за нами, а не проти нас" [17, с. 5]. Регулятивно орієнтовна функція нинішньої ідеології українського державотворення носить інтегральний характер, базується на органічному поєднанні національних інтересів конкретно-історичного розвитку України і загальнолюдських тенденцій.

Виконання радіомовленням функції всебічної інтеграції українського суспільства органічно пов'язане з державним забезпеченням функціонування національного інформаційного простору. Феномен невмирущості нації завжди містився і тепер міститься в інформаційному феномені збереження, незнищенності, розвитку слова у найширшому його значенні для суспільного розвитку. Від мови починається народ, бо не виник би він, не створивши окремої мови як вияву етнічної реальності. Формування етнічних, національних відмін людей відбувається одночасно з формуванням систем знаків комунікації — їхніх мов. Етнос, народ як суб'єкт культури

й історії — це, передусім, мовна спільнота. З часом вона або розчиняється в іншій спільноті чи спільнотах, або формується в націю, що змагає до цілісності, завершеної власною державністю. Саме з таких позицій треба оцінювати цілеспрямований наступ ворожих сил на українську мову, культуру, духовність. Вони добре розуміють живильну, інтегруючу силу національного інформаційного середовища для об'єднання регіонів, розвитку Української держави.

Ставши на захист української мови, Т. Шевченко розумів і твердив, що "...од Бога і голос той, і ті слова ідуть меж люди!..". Однак в Україні велика кількість урядовців, представників комерційних, партійних структур, чимало журналістів досі не може чи не хоче прийняти це як аксіому, ще дискутує, переконує (насамперед, самих себе), що українська мова в Україні має бути чимось іншим, ніж французька — у Франції, польська — у Польщі, російська — в Росії, естонська — в Естонії, демонструє на практиці, що "никакого малорусскаго..." чи то пак "украинского не хочу и не буду знать".

Реально не зробивши українську мову державною, перебуваючи в чужій інформаційній блокаді (російській чи американській), Україні важко буде повністю, глибинно реалізувати державотворчу національну ідею. Адже мова, впливаючи з непізнаних глибин людської природи, об'єднує, цементує спільноту — рід, народ, державу. Нам, українцям, потрібно всіма силами і способами домогтися того, щоб у кожній клітині державного організму повнокровно, життєдайно пульсувала українська мова. Важливу й ефективну роль у здійсненні цього завдання відіграють радіопередачі українською мовою з позиції національних інтересів України. Отже, метою мовлення радіоорганізацій є порозуміння, суспільне примирення, об'єднання всіх українських громадян незалежно від партійної, політичної, ідеологічної, релігійної заангажованості на єдиних засадах національного українського державотворення. Тому інтегруюча функція радіомовлення виконує місію своєрідного узагальнення інших функцій.

Питання для обговорення

1. *Визначення поняття "функція радіомовлення".*
2. *Функції засобів масової інформації в окресленні українських та зарубіжних учених.*
3. *Який характер мають функції радіомовлення?*
4. *Дайте визначення різних функцій радіомовлення.*
5. *Які процеси в Україні органічно виражають функції радіомовлення?*
6. *Суть функції інформування.*
7. *Фази розвитку громадської думки під впливом радіомовлення та інших засобів масової інформації.*
8. *Психолого-педагогічні механізми формування громадської думки.*
9. *Історична зумовленість пропагандистської функції радіомовлення.*
10. *Призначення пропагандистських радіопередач.*
11. *Особливість агітаційно-організаторської функції радіомовлення в Україні.*
12. *Напрями реалізації агітаційно-організаторської функції.*
13. *З чим пов'язане виявлення просвітницько-педагогічної функції в сучасних умовах?*
14. *Які ви знаєте групи просвітницько-педагогічних передач?*
15. *Основні національно-педагогічні засади виховної функції радіомовлення.*
16. *Чинники, від яких залежить виховний вплив радіопередач.*
17. *Специфічні чинники естетичного впливу радіопередач на слухачів.*
18. *На яких засадах повинні базуватися розважальні радіопередачі?*
19. *Які види спілкування здійснюються за допомогою радіо?*
20. *Особливості спілкування людей за допомогою радіо.*
21. *Охарактеризуйте залежність ефективності радіоспілкування людей від журналіста.*
22. *Визначальна роль інтегруючої функції радіомовлення.*

Завдання для лабораторних і практичних занять

Прослухайте заздалегідь записані радіопередачі, обговоріть їх.

Під час аналізу, осмислення тематики, жанрової палітри, виражальних засобів радіоматеріалів зосередьте увагу на функціях радіомовлення.

Чому функції тісно пов'язані з принципами діяльності радіоорганізацій і мають історичний характер?

Нині функції радіомовлення є вираженням політико-ідеологічних, соціально-економічних, духовно-культурологічних процесів в Україні. Поясніть чому.

Список використаної літератури

1. *Албул С.* Студентів Харкова розстріляли за відмову складати іспити російською мовою // Молодь України. — 2000. — 28 вересня.
2. *Блюм Р.* Журналістика у демократичному суспільстві: свобода преси, функції преси / Роль мас-медіа у плюралістичному суспільстві: Матеріали міжнародної конференції. — К., 1996.
3. *Бочковський Ольгерд Інполіт, Сірополко Степан.* Українська журналістика на тлі доби. — Мюнхен, 1993.
4. *Вовканич С.* Не даймо сильним загубити ні людини, ні нації // Молодь України. — 2001. — 2 серпня.
5. *Гошовський В.* Не треба плутати патріотизм і націоналізм // Голос України. — 2004. — 12 жовтня.
6. *День.* — 2004. — 7 квітня.
7. *Здоровега В.* Вступ до журналістики: Текст лекцій. — Л., 1994.
8. *Кагарлицький М.* Добротворча енергетика радіослова // Література на Україна. — 1997. — 13 лютого.
9. *Камінський А.* Динаміка визвольної боротьби. — Мюнхен, 1973.
10. *Когенс В.* Політика, пропаганда, преса і публіцистика / ЛНВ. — 1929. — Т. 99. — Кн. 5.
11. *Летунов Ю.* Время. Люди. Микрофон. — М., 1974.
12. *Мекеда С.* Наскільки українські політики є українськими // День. — 2003. — 10 жовтня.
13. *Миронченко В.* Основи інформаційного радіомовлення: Підручник. — К., 1996.
14. *Монтень М.* Опыты: В 3 кн. — М., 1980. — Кн. 1, 2.

15. *Москаленко А.* Вступ до журналістики: Підручник. — К., 1997.
16. *Москаленко А., Губерський Л., Іванов В. та ін.* Масова комунікація. — К., 1997.
17. Наші цілі / ЛНВ. — 1922. — Т. 76. — Кн. 1.
18. *Олійник Б.* "З українцями не можна довго жартувати" // День. — 2005. — 17 червня.
19. *Олійник В.* Наша доля — в наших руках // Літературна Україна. — 2005. — 9 червня.
20. *Орлик В. Я* — українка // Голос України. — 2004. — 29 жовтня.
21. *Погрібний А.* Якби ми вчилися так, як треба... // Говорить і показує Україна. — 1998. — 4 червня.
22. *Роскошный А.* Пресса в политической жизни общества. — Донецк, 1998.
23. *Фихтелиус Э.* Десять заповедей журналистики / Пер. со швед. Вероники Менжун. — М., 1999.
24. *Франко І.* Одвертий лист до Галицької української молодіж / Збір. творів: У 50 т. — К., 1986. — Т. 45.
25. *Франко І.* Поза межами можливого / Збір. творів: У 50 т. — К., 1986. — Т. 45.
26. *Чічановський А., Шкляр В.* Політика. Преса. Влада. — К.; М., 1993.
27. *Шулте Г.* Конфликты между властью и журналистами / Проблемы Восточной Европы. — Вашингтон, 1996. — № 45—46.
28. *Янків Т.* Mass media як християнські середники голошення правди / Засоби масової інформації й утвердження державного суверенітету України: Збірник матеріалів науково-практичної конференції. — Л., 1993.

Розділ 5

СТРУКТУРА РАДІОМОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Структуру національного радіомовлення України складають державні, недержавні (приватні) та громадські радіоорганізації, засновані юридичними та/або фізичними особами відповідно до чинного законодавства України, а також система Суспільного радіомовлення.

У своїй діяльності радіоорганізації керуються Конституцією, законами України та іншими актами законодавства України, реалізують основні завдання, визначені Законом "Про телебачення і радіомовлення", і щорічно звітують перед Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення.

Основними завданнями радіоорганізацій є:

- оперативне інформування радіослухачів про суспільно-політичні та інші події в Україні і за кордоном, про надзвичайні події та ситуації, офіційні повідомлення, роз'яснення рішень органів законодавчої, виконавчої та судової влади;
- створення та розповсюдження економічних, публіцистичних, культурно-освітніх, медико-гігієнічних, художніх, навчальних, розважальних, спортивних програм, а також програм для дітей та юнацтва;
- сприяння зміцненню міжнародних зв'язків України, зростанню її авторитету в світі [3, с 109].

В Україні функціонує 850—900 радіо- і телеорганізацій. Їх кількість може збільшуватися або зменшуватися залежно від матеріального стану організаторів телерадіокомпаній. Національна радіокомпанія України, обласні, міські, районні редакції радіомовлення, державна телерадіокомпанія "Крим" в Автономній Республіці Крим, державні регіональні телерадіокомпанії в Києві та Севастополі разом утворюють потужну систему взаємопов'язаних і об'єднаних спільністю завдань державних радіоорганізацій. Кожна з них має свою зону впливу, організаційну структуру, відповідні обсяги мовлення.

Управління державним (бюджетним) радіомовленням здійснюють Державний комітет телебачення і радіомовлення, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення — орган, який регулює взаємовідношення в державному (бюджетному) та недержавному (приватному) телебаченні та радіомовленні, видає ліцензії, стежить за дотриманням законодавства про телебачення і радіомовлення, здійснює художньо-культурний аналіз продукції, яку випускають в ефір телерадіоорганізації.

Національна радіокомпанія України — найбільш потужний засіб масової інформації, основою діяльності якого є активне сприяння реалізації державної політики в усіх сферах соціально-економічного, культурного та міжнародного життя незалежної Української держави.

До складу Національної радіокомпанії входить три програми внутрішнього мовлення і програма Всесвітньої служби радіомовлення України. Середньодобове мовлення всіх програм становить 94,5 години.

Перша програма — інформаційно-публіцистична, громадсько-політична, пізнавальна і художня. Близько 50 % всього часу відводиться інформаційним, громадсько-політичним передачам, а також мовленню для дітей і юнацтва. Решту часу займають літературно-драматичні, історичні, музичні та інші передачі. Перша програма працює на довгих, середніх хвилях, УКХ-діапазоні, а також дротовому мовленні й охоплює 100 % території України. Обсяг мовлення — 19,4 години на добу.

Друга програма — "Промінь" (молодіжний канал). Творчо-виробниче об'єднання "Промінь" складається з двох головних редакцій: молодіжних і художніх програм, до яких входять редакції суспільно-політичних, містецько-етичних, тематичних і музичних програм. "Промінь" працює на середніх хвилях, у діапазоні УКХ, верхніх частотах FM 105, а також на дротовому мовленні. Обсяг мовлення — 24 години на добу, охоплює 95 % території України.

Третя програма — радіо "Культура". Творчо-виробниче об'єднання художніх програм складається з редакцій літературних, історико-публіцистичних, розважальних програм, а також редакцій театру та радіопостановок, зарубіжних музичних програм і фондових записів, популярної та народної музики, класичної та сучасної музики, планування та аносування. Працює на середніх хвилях, УКХ-діапазоні та дротовому мовленні. Обсяг мовлення — 19,3 години на добу, охоплює понад 25 % території України.

Особливого значення набули літературно-публіцистичні й так звані авторські передачі, які сприяють новому осмисленню історичної та культурної спадщини нашого народу, вихованню високих патріотичних почуттів та державницької психології у широкої аудиторії слухачів.

"Всесвітня служба радіомовлення України" — державний радіоканал для інформування світової громадськості про внутрішню та зовнішню політику України, задоволення духовних потреб українців, які проживають за межами рідної землі. Передачі ведуться українською, англійською, німецькою та румунською мовами і тривають загалом 31,8 години на добу.

Президент Національної радіокомпанії України В. Набруско наголосив, що концепція мовлення Українського національного радіо ґрунтується на таких засадах:

1. За ідеологією Українське радіо виконує функції винятково державницько-будівничого характеру. Вони притаманні українським ЗМІ, оскільки в Україні відбувається водночас формування державницьких інституцій і, найголовніше, трансформація світоглядних позицій громадян держави. Це вимагає надзвичайно делікатного підходу, який визначається віковими, історичними, інтелектуальними, регіональними характеристиками окремих верств суспільства. Зламати світоглядні, психологічні стереотипи, сформовані впродовж багатьох десятиріч під впливом комуністичної ідеології тоталітарного режиму, не ображаючи почуття кожного громадянина суспільства, — справа надзвичайно складна і відповідальна.
2. За змістом Українське радіо надає перевагу програмам аналітичного характеру. Звучать передачі, зокрема, економічної тематики, де не тільки повідомляється про факти життя окремих виробничників, говориться про поширення передового досвіду, але й формується новий тип господаря-власника — людини мислячої, здатної працювати в умовах нетрадиційних, самостійно приймати рішення в різних конкретних ситуаціях.
3. Передачі політичної тематики також характеризуються нетрадиційними підходами. Водночас відбувається як переосмислення історичних подій минулого, так і оцінка сукупності сучасних фактів, явищ, суспільних процесів. Відбувається непростий процес формування нової політичної культури, національно-свідомого громадянина, який повинен приймати власні рішення за свою долю, за долю наступних поколінь.
4. Державницько-будівнича ідеологія та аналітичний зміст потребують неодмінно диференційованих за формою сприйняття програм. У цьому зв'язку на Українському радіо готуються спеціальні передачі освітньо-пізнавального характеру для дітей та молоді, роз'яснювально-аналітичні передачі для людей старшого віку. Зрозуміло, що різні за змістом і формою програми як суспільно-політичної проблематики, так і культурницької готуються в різних регіонах України, де традиції, менталітет, рівень національної самосвідомості неоднакові.

У стратегічному плані Національна радіокомпанія України проводить свою діяльність, що спрямована на формування цивілізованого українського духовного простору, який би ввібрав усю скарбницю здобутків історичного минулого і виробив сучасний рівень національно-суспільної свідомості, сформував демократичні державні інститути.

У плані тактичних підходів Українське радіо формує свою політику, виходячи з національних інтересів, — забезпечення, зокрема, політичної стабільності, громадянської злагоди, морально-психологічної рівноваги в умовах еволюційної трансформації суспільних відносин, а також вироблення активної соціальної мотивації громадян, передусім, у політичній та економічній сферах.

Отже, Національна радіокомпанія, оперативно та всеосяжно інформуючи населення про події, що відбуваються в державі та за кордоном, виконує конструктивну функцію, яка спрямована на утвердження державницьких засад у політичній, економічній, соціальній, культурній, духовній та інших сферах.

Національна радіокомпанія намагається створювати не опозиційну руйнівну атмосферу, як дехто розуміє в нинішніх умовах роль четвертої влади, а конструктивно-будівничу. Критичний метод як спосіб пізнання дійсності сфокусований на реалізацію української національної ідеї державотворення, об'єднання навколо неї потужної інтелектуальної сили. Що ж стосується суспільного негативізму, який, на жаль, для багатьох журналістів стає чи не головним принципом діяльності й яким відверто підміняють серйозний критичний аналіз суспільних процесів, — то це вкрай небезпечна тенденція, бо на рівні буденної свідомості створюється гнітюча психологічна атмосфера безвиході, зневіри у побудову Української держави, роздратування, нервозності. "Для того, щоб засоби масової інформації створювали позитивну соціальну енергію, необхідні також адекватні заходи і з боку владних структур, розуміння ролі мас-медіа в суспільному житті, відповідна моральна і матеріальна підтримка", — акцентував В. Набруско [4, с. 27].

На роботі Національної радіокомпанії серйозно позначається технічна відсталість технологічного обладнання. У спадок від колишнього Союзу залишилася недосконала, надзвичайно неефективна система поширення радіосигналу. Програми, які передаються в короткохвильовому діапазоні, транслюються через мережу надзвичайно дорогих, потужних, але мало-ефективних передавачів.

Важливими складовими частинами загальноукраїнського радіопростору є обласні організації радіомовлення. Наприклад, Донецьке обласне державне радіо розпочало мовлення дротами 16 травня 1927 р. Воно було одним із перших серед регіональних станцій на сході України і до 1996 р. —

єдиним з електронних засобів масової інформації Донеччини. У травні 1996 р. почав роботу другий канал (ефірний — 71,75 МГц) обласного радіо обсягом мовлення 12 годин на добу. Разом з дротовим каналом (2 години на добу) загальний обсяг мовлення обласного радіо становив 14 годин на добу. Наприкінці 1998 р. другий канал почав трансляцію своїх програм ще й у FM-діапазоні на частоті 102,6 МГц (16 годин на добу). З цього часу канал отримав назву "Радіо "Центр".

У 1999 р. на Донецькому радіо діяло два самостійні канали мовлення: перший — дротовий, з ефірним дублюванням у діапазоні УКХв на частоті 69,77 МГц (4 кВт) і в діапазоні СХв на частоті 711 МГц (40 кВт). Завдяки ефірному дублюванню програми першого каналу дротового мовлення можуть приймати понад 5 млн слухачів, включаючи мешканців сусідніх з Донецькою областей.

Другий — ефірний канал з позивними "Радіо "Центр". Поширення програм триває за допомогою двох передавачів: у діапазоні УКХв на частоті 71,75 МГц (12 годин на добу з 7.00 до 19.00; 4 кВт) і FM — 102,6 МГц (16 годин на добу з 7.00 до 23.00, 1 кВт). У вечірній час програми "Центру" дублюються на дротах по третій програмі Українського радіо.

Виходячи зі структури і творчо-технічних можливостей, працівники кожного обласного радіо складають тематичний план передач. З навчальною метою подаємо тематичну характеристику радіопередач Рівненського обласного радіо (табл. 5.1):

Таблиця 5.1. Тематична характеристика радіопередач

Назва передачі	Характеристика
1	2
"3 перших уст"	Виступи керівників центральних органів державної влади, місцевих органів виконавчої влади щодо реалізації внутрішньої та зовнішньої політики України
"Турбота про людей"	Аналітична передача про діяльність органів виконавчої та законодавчої влади в напрямі соціальної підтримки населення, подолання наслідків аварії на Чорнобильській АЕС
<i>Інформаційні передачі.</i> 1. "Огляд подій", "Новини Рівненщини", "Репортерський щоденник", "Наше місто", "Ринкові новини", "Тема дня", "Кримінальна хроніка" 2. "Європростір"	Останні події в області, Україні, за кордоном, коментарі до них, прямиє включення з місць подій, прогнози аналітиків, анонси Новини про життя українських громадян у Польщі, проблеми євроінтеграції, забезпечення позитивного іміджу України

1	2
<p><i>Суспільно-політичні передачі:</i></p> <p>1. "Тема тижня"</p> <p>2. "Діяльність депутатська"</p> <p>3. "У родинному колі"</p> <p>4. "Літа на зиму повернули"</p> <p>5. "Під кутом закону"</p> <p>6. "Минувшина"</p> <p>7. "Чекаємо лелеку"</p> <p>8. "Яй сім'я"</p> <p>9. "Назад в майбутнє"</p> <p>10. "Ми, браття, козацького роду"</p> <p>11. "Майстер основи", "Добра новина", "Перехрестя", "Світло зорі"</p>	<p>Основний напрям — подолання кризових явищ і створення умов для політичної стабілізації й економічного зростання, інформування населення щодо стану на ринку цінних паперів</p> <p>Виступи народних депутатів України та депутатів місцевих рад з питань їхньої діяльності</p> <p>Програма з питань сімейного життя, зміцнення генофонду України, соціального забезпечення багатодітних родин, сімейних традицій, виховання поваги до батьків</p> <p>Соціально-побутове обслуговування і життя ветеранів, інвалідів, громадян похилого віку</p> <p>Програми засновані з метою вивчення законодавства України, правового виховання населення. Юридичні консультації</p> <p>Розповіді про історію і сьогодення міст, селищ і сіл, визначні місця краю, важливі події, пов'язані з Рівненщиною</p> <p>Програма для вагітних жінок</p> <p>Життя молодого подружжя</p> <p>Історія українців, їхні традиції, важливі історичні події та постаті на теренах Рівненщини</p> <p>Історія українського козацтва, його традиції, важливі історичні події з участю козаків на теренах України і Рівненщини</p> <p>Проект "Спочатку було слово". Програми на християнські теми</p>
<p><i>Художні передачі:</i></p> <p>1. "Перевесло", "Звичаї нашого народу"</p> <p>2. "З невичерпаної кри-ниці"</p> <p>3. "Недільна світлиця"</p>	<p>Відродження і розвиток національної культури, звичаїв та обрядів народу, творчість письменників, художників, композиторів краю</p> <p>Автентична музика рівненського Полісся. Творчість відомих колективів, митців, художників, виконавців</p> <p>Утвердження моральних цінностей, взаєморозуміння, злагоди між людьми</p>

Закінчення табл. 5.1

1	2
4. "Крайній клуб" 5. "Звуки до портрету" 6. "Край Топ-Чарт" 7. "На хвилі блюзу" 8. "Вечірній експрес" 9. "Саундтрек-шоу" 10. "Українська ділянка" 11. "Демоверсія" 12. "Зона UA"	Творчість відомого музичного виконавця або композитора Альбоми музичних колективів, виконавців, музичні новини Хіт-парад Альбом блюзових виконавців Джазові хіти і замальовки до них Передачі про кіно, акторів, саундтреки до кінофільмів Національний хіт-парад Особливості музичних жанрів Ілюстровані музичні новини
<i>Передачі для дітей та юнацтва:</i> 1. "Загадкові слова", "Пізнайко", "Хто в пальто", "Знай наших", "П'ятий зайвий", "Перли-поперли" 2. "Я — солдат" 3. "Молодіжний паркан" 4. "Рубрика нюансів"	Радіоігри Передача про воїнів Збройних Сил України Передача про відпочинок молоді Профілактика СНІДу, наркоманії й алкоголізму
<i>Освітні передачі:</i> 1. "У дзеркалі слова" 2. "Енциклопедична скриня"	Мова як основа духовного життя, дотримання законодавчих актів про державну мову, відповіді на запитання слухачів Мовний етикет, тлумачення рідковживаних слів
<i>Спортивні передачі</i> "Спортреву"	Інформація та коментарі щодо спортивних подій
<i>Інші передачі, реклама, передачі на замовлення:</i> 1. Реклама 2. "Пісня в дарунок", "3 привітом"	Інформація виробників про свою продукцію та пропонувані послуги Вітання на замовлення колективів та громадян

У Дніпропетровському обласному радіо працюють такі творчі об'єднання: інформаційно-аналітичних програм, авторських та обмінних програм, художніх програм і програм другого каналу.

(Позивні)

Ведуча: Ви слухаєте Дніпропетровськ. Вітаю усіх наших радіослухачів. Перед мікрофоном Валентина Орлова¹.

(Музика)

Ведуча: Ніхто й ніколи, напевне, не може передбачити долю. І особливо, на перший погляд, зовсім незбагненні зустрічі. Хоча згодом, коли все станеться, і час знову наздоганятиме нові обрії, подивуєшся вже не збігові обставин, а величі і мудрій простоті людських вчинків...

(Музика)

В ефірі радіопрोगрама "Є в істині чудова простота".

(Музика)

Ведуча: Олександро Василівно, коли приходиться День Перемоги, як тут у Вас люди відзначають?

Толкачова: День Перемоги?! О-о, люди сходяться, Господи, старі й малі до могили братської. Мітинг роблять. Плачуть, роблять обід. І мене беруть туди. Споминаю загиблих. А вночі не сплю, все переходить в голову з минулого. Войну таку пережити...

(Музика)

Ведуча: Серед розлогих, зеленочистих навесні криворізьких степів, уздовж мальовничого Інгульця притулилася така собі латочка з хат, садків та городів, де інде лише залишки колишніх обійсть. Це — колишня Латівка, а по-нинішньому Новоселівка Широківського району.

Олександра Василівна Толкачова — найстарша за віком жителька, з березня її життя відраховує 88-ме річне коло. Вона тут народилася, тут і правнуків своїх виколисувала... Найменшенькому Максимові другий місяць, він теж березневий... Лишень подумати: скільки всього-всього було...

(Музична відбивка)

Це тепер вона живе "в післявоєнній хаті", тобто збудованій із чоловіком вже після війни, а від тієї старої, що вкрита була солом'яною стріхою, лишень місце, кілька дерев і безкінечні спогади...

(Музична відбивка переходить у кулеметно-автоматні черги, гарматні постріли)

¹ На II міжнародному конкурсі творчої майстерності працівників телебачення і радіомовлення "Професіонал ефіру України", який відбувся 2005 р. у Ялті, В. Орлову нагороджено дипломом і спеціальним призом у номінації "Радіоведучий" за передачу "Є в істині чудова простота".

Толкачова: Скільки було поранених! Там, німці через речку, а наші тут уже. Ті оттуда стріляють, а ці отсюда стріляють. І багато ранених наших. Хата велика наша — кругом лежали ранені... Тяжело ранені... Кричать, Боже мій. *(Схлипує)*.

Страшно даже вспомнить... *(Плаче)*. Уже нема, де й ложить. Приносять цього Вадима раненого. Ой, Боже, мій. Розривна пуля влучила у нього. Мама каже: "Положимо на ліжко його, бо уже нема, де ложити". Стогнав дуже.

(Музична відбивка)

Ведуча. Я — цветок юный, советский
Убит пулей немецкой.
"Вот и конец", — успел подумать.
Не вспомнил ни папу, ни маму.
Просто сполз в жидкую грязь,
На дно окопа, и тихо умер.

(Музична відбивка)

Ведуча: Вадим Сидур написав ці рядки далеко по війні, як відчуття отого, що трапилося із ним в Латівці. Йому було лише 20, молодшому лейтенанту кулеметного взводу. Що він встиг? Звичайно, народитися 23 червня 1924 року в Дніпропетровську, тут закінчити школу і запам'ятати найперше сильне відчуття від кам'яних баб у дворі історичного музею імені Яворницького. Вони і нині там, оті "балбали", потроху руйнуються від снігу та дощу... Потім війна, фронт, і оте "Я тихо умер", яке так схоже із незнаним ще тоді нікому "Меня зарыли в шар земной" Сергія Орлова...

Але ні, Вадим Сидур тоді не вмер, і коли вже після багатьох операцій зміг говорити, коли став одним із найвідоміших у світі скульпторів ХХ століття, художником, поетом, наче молитву промовляв: "Меня спасла Толкачева".

(Музична відбивка)

Толкачова: Я кажу: "А ти їсти хочеш?" А він "Умгу-у..." А як же його кормить? Повний рот крові. Я через дорогу побігла до медпункту. Кажу: "Він хоче їсти. Як його накормить такого?" Лікар дав резину, трубочку таку і каже: "Будете кормить через трубочку. У чайник будете наливать рідкого, а потім у трубочку. І так будете кормити". Думаю: "Чим же накормить?" Згадала, що у сусідки є корова. Вона корову у хаті припрятала, коли німці відступали. Побігла до неї, сказала, що дуже важкого больного привезли. Вона дала, і сказала приходити по молоко, поки він тут буде.

Ведуча: Тобто, кожна людина хотіла допомогти нашим воїнам.

Толкачова: Да. Я тоді прийшла, у чайник налила. Кажу: "Діма, буду кормить тебе". Він не говорить, тільки мигає. Розкриваю рот, він кривиться, бо болить. Кажу: "Больно, а терпіти треба..." І так його кормила тиждень чи два. Він жива людина, також хоче жити. Лікар приходив...

(Музична перебивка)

Ведуча: Ніхто не знає наперед своєї долі і хіба можна зважити попередньо цінність якоїсь зустрічі, події. Особливо в часи вселенських катастроф! У великій і страшній людській бійні Другої світової траплялося все, а головним все ж було

бажання різних людей — вистояти, вижити. "Усім живим жити хочеться" — промовляє Олександра Василівна і знов повертається до спогадів...

Толкачова: Приїжджають бричкою — через тиждень, а може більше. "Будемо везти в город", — каже вожчик. Що ж положити на соломі? Було у мене чотири овчинки — на шубу мама збирала. Хотіли пошити шубу. Ну, тут таке. Я кажу: "Діма, постелю овчинки, укрию тебе. Якщо благополучно доїдете..."

Ведуча:)/ Кривий Ріг везли його чи куди?

Толкачова: У Кривий Ріг повезли, а там больниця розбита. Повезли у Дніпро і там його лишили. Після того довго ніякої вісточки не було.

Ведуча: І після війни минуло багато років. Так?

Толкачова. Да. Після війни хату цю строїли. Год 20, мабуть, проминуло. Фотографію надіслав, у нього була жінка і двоє синів. Годи ж пройшли...

Ведуча: Уло-небудь із тих поранених людей, що були у вашій хаті, потім відгукнувся? Може, листа написав?

Толкачова: Ніхто, ніхто. Ото таки Вадим. Дякував мамі, мені за допомогу.

(Музична відбивка)

Ведуча: Із щоденника Вадима Сидура: "Я остался жить, но это произошло не сразу. Довольно долго я раскачивался между жизнью и смертью в госпиталях для челюстных и полосных, среди людей без челюстей и дрожащих мелкой дрожью искромсанных желтых животов. Голова моя после ранения все еще была постоянно окутана бинтами, пуля немецкого снайпера попала мне в левую челюсть, чуть ниже глаза и виска, раздробив и выбив все, что только было возможно. Потом прошла сквозь корень языка, почти отсекала его и разорвалась в углу нижней челюсти справа, образовав огромную дыру. Металлические осколки этой разрывной пули до сих пор сидят во мне. Операцию мне сделали в ЦИТО, там же изготавливались искусственные лица для тех, кто в прямом и переносном смысле потерял свое собственное на войне. Это осталось во мне навсегда. Я был один из тех, только мне больше повезло. Я считаю, что не совсем верно говорить о моем жгучем интересе к войне, насилию, бесчеловечной жестокости. Этот интерес даже не долг, а жизненная необходимость. Многие годы я пытаюсь и не могу освободиться от того, что переполнило меня в те времена".

(Музична перебивка)

Ведуча: З пережитого, перестражденного з'явилися скульптури Вадима Сидура. "Поранений" — суцільний кокон замість голови, лише відкрита щілина замість рота. Далі — "Переможець" — обрубок без ніг, рук, очей та вух, але із потужною чоловічою силою. Надреалістична жорстокість 20 століття і стиль. Це слухати важко, бачити майже неможливо. Свої скульптури Вадим Сидур назвав "Гроб-арт". Вслухайтеся в назви робіт "Треблінка", "Пам'ятник загиблим від насилля", "Пам'ятник загиблим від бомб", "Пам'ятник загиблим від любові".

...Багато-багато років його роботи ніде не виставляли. Комуністична ідеологія не приймала скалічених героїв, та й самого автора, в уяві якого могло таке народитися, чи сповна був розуму?! Потрясіння від побаченого було на Заході, насамперед, в Німеччині, де і встановлено більшість скульптур Вадима Сидура. Ті, з ким він воював на фронті, стануть його поціновувачами. Народжений у нашому місті і врятований українкою скульптор-єврей залишив людству кілька десятків скульптур,

графічні акварельні роботи, роман "Пам'ятник сучасному стану", поетичну книжку віршів, грандіозну метафізику "Гроб-арт".

У Москві, на Новогіреєвській вулиці, 37 є Московський державний музей Вадима Сидура. У Дніпропетровську, на його батьківщині, немає жодної роботи. Порівняно недавно лише з'явилася табличка на стіні школи, в якій він навчався.

(Музична відбивка)

Ведуча: "Дорогая Александра Васильевна! Димы уже нет. А мы все помним: "Саня Толкачева спасла мне жизнь". Он говорил это всегда. Сохранились три ваших письма 1948 года. Сохранилась фотография, где вы и ваш муж Василий Михайлович вместе. Дима вас очень любил. Если бы вы не кормили его через трубочку в хате, если бы не отправили его в бричке, закрыв тулупом, если бы вы не сделали всего того, что он вам писал в записках, не было на свете всемирно известного художника Вадима Сидура. Не стояли бы его памятники за границей, на Родине, не было бы у него жены и двух сыновей". З листа дружини Вадима Сидура Юлі до Олександри Толкачової.

(Музична відбивка)

Ведуча: Після 1944-го доля не подарувала щастя зустрічі селянки з Латівки Олександрі Толкачовій та скульптору Вадиму Сидуру. Дружина майстра, Юлія Львівна, надсилає листи з Москви. Олександра Василівна дуже любить їх одержувати і писати відповіді. Завжди, коли буває в церкві, ставить свічки і за померлого чоловіка-фронтовика, і за Вадима, який в її уяві завжди 20-літній. Міцним ще голосом виводить молитву.

(Співає молитву)

Ведуча: "Всю ночь мне снилось самое важное, единственное, объясняющее зачем жил, почему родился. Я наслаждался ясностью и простотой истины. Проснулся — ничего не мог вспомнить. Помню: больше никогда не узнаю смысла прожитой мною жизни".

Вадим СИДУР

(Музична відбивка)

Ведуча: Чи хто прочитає наперед свою долю, чи буде щасливим, чи справдяться мрії? Що здивує і що залишиться після тебе? Що то є життєва істина?

(На фоні музики)

...На городі Олександри Василівни Толкачової потихеньку проростає картопелька, кабаки і цибуля, які вона насадила з правнуком. Відлетіли за вітром пелюстки квітучої вишні на ганку, спить собака в буді і гуляє по дворі гордовитий півень... Травень 2005 року.

(Музика)

*Ведуча:*Прозвучала програма "Є в істині чудова простота". В ній вірші і спогади інваліда Великої Вітчизняної війни, орденоносця всесвітньо відомого скульптора, нашого земляка Вадима Сидура, і селянської мадонни із Латівки-Новоселівки Широківського району Олександри Василівни Толкачової.

Передачу підготували звукорежисер Раїса Олійник та журналіст Валентина Орлова.

Дякуємо письменнику Семену Заславському та бізнесмену Юрію Колесникову за допомогу у створенні передачі.

Валентина ОРЛОВА

В Івано-Франківському обласному радіо своя специфіка роботи. Генеральний директор обласної телерадіокомпанії Р. Андріяшко, який уже понад 30 років працює в цьому колективі (пройшов шлях від кореспондента до керівника), першим в Україні перебудував структуру редакцій таким чином, що немає старших і підлеглих — усі рівні. Ідея Р. Андріяшка така: кожен на своєму місці повинен бути генеральним директором.

Характеризуючи стиль роботи Р. Андріяшка, радіожурналісти Н. Асатурян і Б. Кучер наголосили, що він прагне бути керівником демократичним. Те, як він став генеральним директором ОДТРК, — перше серйозне свідчення цього. Власне, з його ініціативи вперше відбулися вибори претендентів на керівну посаду. Як генеральний директор він розпочав свою роботу з ідеями колективізму, колегіального характеру управління, спільного обговорення і прийняття рішень, щоб вони ставали органічною потребою людей. Такий підхід, задекларований у виступі перед колективом ще в іпостасі кандидата на посаді, видається органічною потребою самого Р. Андріяшка. Це той базис, на якому виростають всі інші пріоритети.

Він є підмурівком будови, де все тримається на відповідальності та самовідповідальності, на творчості й роботі без спонук, але може водночас стати бомбою сповільненої дії, коли підкоритися ілюзії самоплину. Якщо антидотом від застою не є авторитарний спосіб управління, то де шукати "демократичні ліки"? Очевидно, в підборі людей, у створенні їм відповідних умов для роботи: "Буде нам тут добре і цікаво — такими ж будуть наші передачі".

"Цей шлях складніший, — зазначають Н. Асатурян і Б. Кучер. — І тут підходимо до наступної тези, без якої демократизм втрачається: ставлення до людини як до Людини (з великої літери). Колектив особистостей — ось "коник" Р. Андріяшка. Підвищення авторитету і престижу кожного працівника — завдання двобічне, залежне як від керівника, так і від кожного. Водночас, "аби впливати на ситуацію, — стверджує генеральний директор, — треба заслужувати цього впливу". Інакше кажучи, треба самому бути особистістю, бути авторитетом не в авторитарному сенсі, стати каталізатором ідей, починань і новацій" [1]. Керівник Івано-Франківської ОДТРК сповідує принципи невтручання в творчий процес, свободи творчості, довіри до професійності працівників, нецензурування матеріалів. Винятком є хіба ті випадки, коли йдеться про розуміння державниць-

кої позиції, зіткнення виваженості та радикальності в оцінці подій, надто політичних.

Поміркваність — одне з улюблених слів Р. Андріяшка, характерна риса його стилю. І реформаторство, яке мирно співіснує з поміркваністю. А розпочинав він як революціонер: одразу, ще в 1990 р., започаткував інститут ведучих, замість усучіль дикторського прочитання новин і передач весь час ініціює зміни в структурі мовлення, запровадив нову систему оплати праці. У тематичному плані його реформи спрямовані на вдосконалення ефіру для його олюднення. Таким чином, можемо замкнути тему Людини, Особи, Особистості. У центрі журналістської уваги, на переконання Р. Андріяшка, має бути саме людина, її життя, проблеми, потреби, а також — люди особливі, тобто особистості.

Працівники Івано-Франківського обласного радіо готують низку циклових передач, осердям яких є пізнання особистостей в контексті духовності, моралі, традицій, національної самобутності, наприклад: "Хто ми на цій землі?", "Ви нам цікаві", "Знайомство зблизька", "Пізнай в собі людину", "Роде наш красний" (де особистості постають у сув'язі зі своїм родом, корінням). Причому зміни в структурі, спрямованості передач, у їхньому змісті, формі, тональності відбуваються еволюційно. Проводиться копітка, глибоко продумана організаційно-творча та психологічно-настрєва робота, щоб кожен відчув необхідність тієї чи іншої зміни, був і професійно, і душевно до неї готовий.

За роки керівництва Р. Андріяшка капітально відремонтовано й естетично вдосконалено приміщення, оновлені апаратно-студійне обладнання і транспортні засоби, впроваджено комп'ютерні технології, одержано 6 квартир. Зарплата кожного працівника колективу є справою честі генерального директора. Звісно, загальна соціально-економічна ситуація впливає на фінансове становище, проте кивати на неї — не в характері Романа Олексійовича. Його позиція — шукати виходи і можливості та підштовхувати до цього інших. Різноманітні організаторські питання, як-то: забезпечити колектив картоплею або яблуками на зиму й таке інше — були прерогативою Р. Андріяшка ще задовго до найвищого в колективі крісла.

"Не може бути, щоб ви не знали або не переживали", — ці слова, сказані в конкретному випадку, вцілюють "в яблучко" назагал. Знати й передбачати все можливе, а те, що діється в колективі, сприймати як особисте — цінні риси для керівника. Р. Андріяшко — стратег. Якщо вдаватися до асоціацій, то найпершою буде — шахіст. Тобто людина, яка йде вперед, прорахувавши максимум наступних кроків.

Н. Асатурян і Б. Кучер підкреслили: "Роман Андріяшко — той начальник, з яким просто вирішуються життєво-побутові проблеми. Увійти в становище колєного, допомогти й посприяти — це вже, мабуть, суто людські

якості, які в керівному кріслі набувають подвійної ваги. Особливо, коли поширюються не лише на нині діючий склад, але й на тих, хто вже ви-йшов на пенсію" [1].

У колективі Івано-Франківського радіо — три заслужених журналісти України, чотири лауреати обласної журналістської премії імені Богдана Бойка, є переможці Всеукраїнського телерадіофестивалю "Калинові острови" та інших творчих конкурсів.

До структури українського національного радіомовлення, як зазначено в Законі "Про телебачення і радіомовлення", також входять недержавні (приватні) радіоорганізації, які охоплюють мовленням понад 90 % території України.

Розвиток приватного радіомовлення України визначається двома напрямками. По-перше, відбуваються зміни в початковій локалізації станцій, тобто з установами потужніших передавачів, збільшенням кількості частот від однієї станції здійснюється перехід від мовлення "на місто" до регіонального ефіру. Станції прагнуть охопити власними програмами не тільки одну, але й декілька областей, виходити за межі України, співпрацювати із закордонними рекламодавцями.

Ідея створення у Львові першого в Україні незалежного національного радіо виникла у 1990 р. — у період загострення боротьби за вихід України з СРСР, побудову самостійної, соборної держави. Населення Львова, інших західних теренів усієї України хотіло почути оперативну, правдиву інформацію про політико-ідеологічну, соціально-економічну ситуацію, складне переплетіння бурхливих революційних подій. Офіційні засоби масової інформації, які перебували під суворим контролем комуністичних партійних органів, упереджено висвітлювали суспільно-політичний злам, оцінювали його негативно, трактували лише у руслі антиукраїнських комуністичних міфологем.

Але шлях від ідеї ініціативного комітету до її реалізації був досить важким. Тільки після перемоги на виборах національно-демократичних сил, коли головою Львівської обласної ради народних депутатів обрали В. Чорновола, було прийнято ухвалу про створення радіоінформаційного центру "Незалежність" (головним редактором якого став І. Чудик):

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА РАДА
НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ
IV сесія I демократичного скликання

УХВАЛА

31 січня 1991 року

№ 123

Про створення радіоінформаційного центру "Незалежність"

1. Схвалити рішення ініціативного комітету щодо створення радіоінформаційного центру "Незалежність" (Центр "Н") під егідою демократичних рад та Львівської Крайової Ради Народного Руху України.

2. Розглянути можливість надання приміщення по вул. Міцкевича, 28 у розпорядження Центру "Н" для розміщення технічних засобів, а також допомогти приміщенням для редакції.

3. Надати центру "Незалежність" фінансову допомогу в сумі 50 тисяч карбованців для придбання технічних засобів та оплати праці радіожурналістів.

4. Звернутися до державного комітету телебачення і радіомовлення з проханням зареєструвати радіоінформаційний центр "Незалежність" та надати йому технічну допомогу.

Голова обласної ради

В. М. Чорновіл

Перший випуск інформаційно-аналітичної програми радіоінформаційного центру "Незалежність" прозвучав по львівській радіотрансляційній мережі 27 вересня 1991 р. Творчий колектив тоді в основному складався з молодих журналістів. Підготовка перших програм проходила досить складно — у суперечках, творчих муках, інколи навіть у сварках. Палко дискутували з приводу позивних. Вибрали початок мелодії стрілецької пісні "За Україну, за її волю...". Звернулися до композитора І. Білозіра, щоб зіграв і записав мелодію. За один вечір було створено позивні, але... з музичної фрази пісні І. Білозіра "Встань з колін, народе мій". Позивні вразили своєю незвичністю і дотепер звучать по радіо "Незалежність". Перший випуск радіоінформаційного центру "Незалежність" починався так:

(Звучать позивні)

Диктор I: Говорить радіо "Незалежність".

Диктор II: Доброго дня, шановні слухачі. Дехто з вас вже, мабуть, десь чув або читав у пресі, що створюється нова радіостанція "Незалежність". Нелегким, повірте, був шлях до сьогоднішнього ефіру, і про це, як і багато про що інше, ще буде

йти мова далі, але перший крок зроблено. Радіо "Незалежність", як і належить будь-якому радіо, заговорило. З чим вітаємо вас і, звичайно, себе.

(Звучать позивні)

Диктор I: Отож, говорить радіо "Незалежність".

При першій зустрічі люди, звичайно, знайомляться. Не відступаємо від цієї традиції і ми. А ми — це наша, наразі, небагаточисельна, редакція у складі: Оксани Кунець, Наталки Биковської, Олега Гулика, Василя Чудика та Миколи Шевчука.

Отже, з нами більш-менш зрозуміло. Тепер — хто такі ви. Або, точніше, яким ми собі уявляємо нашого шановного слухача. Безперечно, навіть за найбільшого бажання цілком задовільнити інтереси всіх потенційних слухачів дуже важко. А тому ми прагнутимемо шукати свою аудиторію. Людей, небайдужих до того, що відбувається навколо нас. Людей, котрі вболівають за відродження нашої України і разом з тим — без чого, врешті, могутньої держави не збудуєш — роблять свою конкретну справу в економіці, сільському господарстві, культурі тощо. Ми — з цими людьми. І сподіваємося, що вони будуть з нами.

Диктор II: Хвилиночку, ми забули найголовніше — познайомити наших слухачів з головним редактором радіо "Незалежність".

Диктор I: Я сподіваюся, що дехто з вас знає його — це Іван Чудик, якого ще 31 січня цього року було затверджено головним редактором на сесії Львівської обласної ради. Тепер мусимо, перш за все, надати йому слово.

Диктор II: Пане Іване, засоби масової інформації вже набридли своїм передплатникам і слухачам, пережовуючи інформацію про відкриття незалежного радіо у Львові. А ми маємо можливість вийти в ефір тільки сьогодні. Чому?

Чудик: Відколи прийнято рішення про створення радіо "Незалежність", минуло чимало часу. Винні у тому "злі сили". Але я не хотів би згадувати про них в цей урочистий момент. Хай кануть у темряву. Хоча вони ще й досі існують. Ці "злі сили" стоять на перепоні виділення радіочастот, приміщення і багато чого іншого.

Диктор II: Ми тішимося з того, що маємо своє радіо. Але, що ми цим хочемо сказати, який зміст ви вкладаєте в поняття "незалежність"?

Чудик: Дуже складне питання. Бо відразу знайдуться опоненти, які скажуть, що незалежних засобів масової інформації не буває. Ось у мене замітка з неіснуючої вже нині "Вільної України", яка пророкувала, що ми станемо таким же націоналістичним "монстром", як газета "За вільну Україну", який почне прославляти "героїв українського народу— Бандеру, Шухевича, Шептицького, Петлюру, Коновальця та інших".

Як бачите, історія — це наш біль. Звичайно, ми не відмовляємось, що докладемо зусиль до відкриття її невідомих сторінок, щоб кожна людина усвідомила — я син великого українського народу, а не безбатченко-сирота на службі у "сусідів-братів". Старатимемося нейтралізувати вплив найстрашнішого злочину тоталітарної системи, яка протягом десятиліть сіяла зерна ненависті між народами та націями.

Що ж до абсолютної незалежності, то ми до неї і не прагнемо. Ми хочемо бути незалежними від будь-якого політичного втручання в діяльність редакції, партійного тиску на журналістів... Дотримуватись закону, принципів загальнолюдської моралі, мабуть, повинна не лише радіостанція, але й кожна людина.

Щоправда, є ще один аспект незалежності. Створивши радіостанцію і виходячи в ефір, ми не залежатимемо від наявності паперу, якого чомусь для деяких

видань не завжди вистачає, від поліграфічної бази і, навіть, якоюсь мірою від... танків на площі. Згадаймо про криваві події у Литві. У найважчі дні єдиним джерелом правди для литовців стала радіостанція у Каунасі"...

(Музика)

Минав час. Нині поруч з досвідченими журналістами працюють молоді. Усі вони дбають про задоволення потреб радіослухачів: поглиблюють, урізноманітнюють тематику і форми подачі матеріалів, музичне оформлення, дотримуються концепції функціонування радіо "Незалежність", стрижнем якої є національно-державницька позиція. Програми насичені українською національною добродійною енергією.

Перша трансляція передач "Радіо "Люкс" відбулася 1 січня 1994 р. Ця приватна радіостанція створювалася як інформаційно-музична. Упродовж останніх одинадцяти років її формат залишався незмінним. З часу заснування новини "Радіо "Люкс" були найоперативнішим джерелом інформації, оскільки транслювалися щогодини.

У той час жодна львівська радіостанція чи телеканал не подавали новини з такою періодичністю і в таких обсягах. У структурі тогочасного випуску новин місцева інформація становила 40 % , загальноукраїнська — 30 % і міжнародна — 30 % . Їх готувала одна служба інформації, яка працювала в три зміни. До кожної зміни входило два журналісти і диктор-асистент, який допомагав збирати та опрацьовувати інформацію.

З 1 жовтня 1995 р. "Радіо "Люкс" почало здійснювати регулярне цілодобове мовлення також на Київ і Київську область, згодом — на Житомир та Житомирську область. На 1 січня 2006 р. "Радіо "Люкс" є однією з найбільших мережевих станцій, яка здійснює цілодобове мовлення у 35-ти містах України. Таке мережеве розширення спричинило зміну структури радіоорганізації. Львівські передачі "Люкс-FM" транслюють на Львів та Львівську область, київські можна почути у Києві та в 35-ти містах України. Відбулося розмежування ефірів. Зі студії у Львові ретранслюють програми лише на Львів та Львівську область, в інших містах України аудиторії пропонують передачі з київської студії. Ці програми суттєво різняться за музичним та інформаційним наповненням — реклама в Києві здебільшого російськомовна, у музичній базі до 30 % російських пісень, а про новини слухач може дізнатися лише зі світу шоу-бізнесу. У Львові натомість з-поміж інших радіостанцій радіо "Люкс-FM" вирізняє якісна зарубіжна та українська музика, відсутність російської попси, мова з галицьким колоритом, наявність окремих оперативних служб львівських і міжнародних новин.

Радіостанція зорієнтована на радіослухачів вікової групи від 25—44-х років, з середньою та вищою освітою. "Радіо "Люкс" позиціонує себе у Львові як станція, що не зраджує українським традиціям.

З 2000 р. "Люкс" змінює пропорцію подачі новин — пріоритетними стають львівські (регіональні) новини, ротація яких відбувається за схемою 60—70% через кожних дві години. Новини розширюють жанрово. Окрім коротких хронікальних повідомлень, розширених радіоповідомлень та радіоповідомлень з коментарями, у випусках все частіше з'являється доволі багато прямих включень, телефонних інтерв'ю. Станція часами змінює формат на користь власне інформаційного радіо. Цілими добами на "Радіо "Люкс" творчий колектив проводить радіомарафони з дзвінками слухачів та бесідами з гостями у студії, якщо цього вимагає суспільний резонанс. Скажімо, як це сталося у дні Скнилівської трагедії чи Помаранчевої революції.

У 2001 р. "Радіо "Люкс" розширило свою діяльність, запроваджуючи телевізійне мовлення, тому акціонери та власники компанії у 2004 р. вирішили підсилити інформаційне наповнення ефіру. Тепер телерадіокомпанія "Люкс" є своєрідним донором для київських телевізійних каналів — чимало журналістів свою творчу кар'єру починали саме з "Радіо "Люкс".

Інформаційний випуск новин радіо "Люкс-FM" подано у звуковому додатку.

Безперечно, потрібно ще наполегливіше і цілеспрямованіше працювати над підвищенням фахово-інтелектуального рівня працівників, щоб "Радіо "Люкс" стало повноцінним зразком сучасного українського приватного радіо, основною метою якого повинно бути активне сприяння у формуванні державницького мислення, утвердженні національної духовності, високої культури, рідної мови в усіх клітинах суспільного організму.

У Законі України "Про телебачення і радіомовлення" зазначено, що для захисту інтересів національного радіовиробництва і спрямування інвестицій на розвиток національної бази радіомовлення не менше 50 % від загального обсягу мовлення кожної радіостанції мають становити передачі, які підготувала безпосередньо ця організація або інші юридичні особи, що діють в Україні.

Радіоорганізації зобов'язані вести мовлення державною, тобто українською, мовою. Мовлення на певні регіони може здійснюватися також мовою національних меншин, що компактно проживають на цій території. Мовлення на зарубіжну аудиторію ведеться українською і, відповідно, іноземною мовами.

Приватні радіостанції України повинні керуватися також положеннями Світової комісії з політики радіо і телебачення, яка розробила порядок функціонування для незалежних радіо- і телевізійних станцій у республі-

ках колишнього Радянського Союзу. Ці основні положення і порядок діяльності ґрунтуються на визнанні провідної ролі засобів масової інформації у формуванні демократичного суспільства та ролі громадян у забезпеченні успіху принципів демократії. Загальні положення для незалежних приватних радіостанцій, зокрема, передбачають дотримання таких вимог:

- а) забезпечувати радіослухачів новинами та інформацією, що сприятиме вихованню громадянських якостей;
- б) надавати можливість для висвітлення найрізноманітніших думок (у безпристрасній та урівноваженій формі) стосовно діяльності Уряду;
- в) надавати можливість для громадянського самовираження, зокрема, для нечисельних громадських груп;
- г) забезпечувати своєчасний показ досягнень у сфері культури;
- ґ) організовувати допомогу громадськості щодо вирішення освітніх проблем;
- д) стимулювати виборчу систему;
- є) сприяти діяльності Уряду;
- е) стимулювати розвиток економіки;
- ж) дотримуватися етичних норм, які гарантують незалежність від Уряду та інших установ, організацій, здатних поставити під загрозу журналістську об'єктивність [2, с 171—172].

У країнах Європи і світу з достатньо розвиненими засобами масової інформації приватні радіостанції, як правило, працюють винятково з одним форматом, що, до речі, вимагається відповідними законами. Специфікою радіостанцій України є робота з декількома форматами, здебільшого музичними. Причина цього — відсутність серйозної конкуренції між станціями на загальноукраїнському ринку.

Щоб не загубитися у насиченому ефірі, кожна приватна радіостанція захищає свою "нішу", створюючи й утверджуючи власний образ, спеціалізуючись на передачах для тих чи інших верств населення і категорій слухачів.

Досвід розвитку світового мовлення пропонує багатоваріантні вирішення перспективного функціонування українського приватного мовлення. Попри всі рекомендації українське приватне мовлення повинно ґрунтуватися на духовно-національних засадах, дбати про функціонування української мови і культури, сприяти розбудові та зміцненню незалежної, демократичної, соборної Української держави.

Однак деякі приватні радіоорганізації збіднюють, спрощують, а іноді навіть примітивізують національний інформаційний простір, бо в них на передньому плані винятково особисті, фінансові, а не державні, суспільні

інтереси. Окремі з них поширюють тенденційну, антиукраїнську, антидержавну інформацію, намагаються не лише зросійшити, але й американізувати українців. Законодавча робота, яка проводиться тепер в Україні, закладає передумови справжнього плюралізму думок в інформаційному просторі, який би, з одного боку, став відкритою системою, а з іншого — захищав би українську мову, культуру, духовність, прилучав слухачів до кращих надбань світового мистецтва, загальнолюдських цінностей.

Розвиток радіопростору, як і телевізійного простору України, є одним із важливих завдань будівництва Української держави, утвердження її суверенітету та незалежності. Конституція України відкриває нові горизонти для вдосконалення радіопрограм, які мають сприяти розвитку демократії, економічної, політичної, культурної, духовної сфер національно-суспільного життя. Передбачається зростання кількості радіопрограм, розвиток супутникових і наземних мереж розподілу програм, супутникового мовлення. Впровадження цифрових методів обробки сигналів у системах формування і трансляції передач також сприятиме інтеграції українського радіо у світовий інформаційний радіопростір.

Питання для обговорення

1. *Які радіостанції складають структуру національного радіомовлення України?*
2. *Охарактеризуйте основні завдання радіоорганізацій України.*
3. *Хто здійснює управління державними (бюджетними) радіоорганізаціями?*
4. *Хто регулює взаємовідношення в державному (бюджетному) та недержавному (приватному) радіомовленні?*
5. *Обсяг добового мовлення Національної радіокомпанії України.*
6. *Основна тематична спрямованість диференційованих каналів внутрішнього ефіру та на мовлення за кордон.*
7. *Концептуальні засади мовлення Національної радіокомпанії України.*
8. *Стратегічні й тактичні підходи мовленнєвої політики Національної радіокомпанії України.*
9. *Які чинники впливають на діяльність Національної радіокомпанії України?*
10. *Якими напрямами розвивається приватне радіомовлення України?*
11. *Якою мовою зобов'язані вести передачі радіоорганізації України?*
12. *Вимоги до приватних радіостанцій, які розроблені Світовою комісією з політики радіо і телебачення.*
13. *Специфіка роботи приватних радіостанцій України.*
14. *На яких засадах повинно базуватися функціонування приватних радіостанцій України?*
15. *Охарактеризуйте проблеми створення суспільного радіомовлення в Україні.*

Завдання для лабораторних і практичних занять

Окресліть завдання радіоорганізації.

З'ясуйте особливості функціонування державного, суспільного і приватного радіомовлення.

Вивчіть структуру радіоорганізацій тих областей, звідки Ви приїхали на навчання, а також — приватних радіоорганізацій тих міст, у яких розташований Ваш вищий навчальний заклад.

Список використаної літератури

1. *Асатурян Н., Кучер Б.* Твердо стоїть у заповіті своїм // Говорить і показує Україна. — 2003. — 17 липня.

2. *Гоян О.* Перспективи комерційного радіомовлення на Україні / Вісн. Київ, ун-ту. — К., 1993.

3. Закон України "Про телебачення і радіомовлення" / Українське законодавство: Засоби масової інформації. — К., 2004. — С. 100—127.

4. *Набруско В.* Національна радіокомпанія України: її становлення, інформаційна концепція, структура, історичне та суспільне покликання / Роль мас-медіа у плюралістичному суспільстві. — К., 1996.

Розділ 6

РІЗНОВИДИ РАДІОМОВЛЕННЯ

За сферами діяльності всі програми радіоорганізацій України можна поділити на: суспільно-політичні; художньо-мистецькі; рекламні. До першої сфери належать інформаційні, політико-ідеологічні, історично-культурологічні, соціально-економічні, освітньо-пізнавальні, релігійні, передачі для дітей та юнацтва. Друга сфера охоплює літературно-драматичні та музично-розважальні передачі. Третя — рекламні передачі.

Зрозуміло, що цей поділ дещо умовний, він зроблений переважно за предметно-тематичним принципом. Перша сфера далі поділяється за іншими засадами: функціональна (з якою метою?) й адресна (для кого?). Друга сфера поділяється на складові — літературу, драму, музику, тобто в основі предметно-тематична ознака: що відображається, що є змістовною ознакою програми.

Може видатися, абстрагуючись від назв цих двох сфер радіомовлення — "суспільно-політичне" та "художньо-мистецьке", — що друга сфера мовлення не суспільна, не має політико-ідеологічного забарвлення. Це не зовсім так. У будь-якій країні засоби масової інформації, у тому числі й радіомовлення, політико-ідеологічно заангажовані та мають суспільний характер. Отже, літературно-драматичні, музичні програми також спрямовані на пропаганду національно-духовних цінностей, художнє виховання радіослухачів на здобутках національного та світового мистецтва, формування здорових естетичних смаків. Отже, суспільний характер таких програм не викликає сумніву. Діапазон прояву ідеолого-політичних тенденцій простежується у відборі тих чи інших творів для ефіру і виконавців, у планово передбаченій підготовці музичного "фону" того чи іншого мовлення. Суспільно-політична заангажованість впливає з високої ідеї служіння своєму народові та культурі людства. "Журналіст, обдарований, але хиткий у своїх патріотичних почуваннях, не є придбанням для журналістики", — зазначав С. Сірополко [1, с 146].

Настрій, емоційний тонус аудиторії, що створюється музичними радіо-програмами, мабуть, також можна віднести до важливих суспільно-ідеологічних чинників. Отже, можна зробити висновок, що відокремлення

художньо-мистецького радіомовлення від суспільно-політичного і деяке протиставлення одне одному, що виникає у суто термінологічному аспекті, має дещо умовний характер.

Певна частка умовності допускається і тоді, коли окремо розглядаємо інформаційне мовлення. Адже у широкому розумінні всі програми, що транслюються по радію, несуть ту чи іншу інформацію. Однак є підстави виокремлювати із суспільно-політичного мовлення інформаційне. Випуски новин характеризуються універсальністю тематики інформації, що йде звідусіль до кожного радіослухача, їх зміст складається із найрізноманітніших оперативних повідомлень із усіх сфер життєдіяльності України і світу. В зв'язку з цим інформаційне радіомовлення — це окремий вид українського радіомовлення, основне призначення якого полягає у тому, щоб постійно тримати населення України в курсі поточних новин. Зрозуміло, що воно функціонує не ізольовано, а в тісній, органічній єдності з усіма суспільно-економічними, освітньо-виховними програмами. Радіожурналістика, як і вся журналістика, образно кажучи, перебуває на перехресті інформування й громадської діяльності.

Радіомовлення — це складне, багатогранне, поліфункціональне виробництво. Специфічний його характер полягає в тому, що воно є своєрідним виробником національно-духовних цінностей у досить-таки великих обсягах щодоби. Зібрані разом програми одного дня (хоч би ті, що піддаються переводу в текстову форму) склали би декілька томів із сотень сторінок. Таке виробництво також має свою внутрішню структуру, свої способи розподілу праці: численний загін радіожурналістів — кореспондентів, репортерів, оглядачів, коментаторів, редакторів, а також операторів, режисерів, дикторів, акторів та інших співпрацівників, які забезпечують безперервну дію "ефірного конвеєра". Від технологічної структури радіовиробництва також до певної міри залежить запропонований поділ українського радіомовлення на види.

6.1. Інформаційні радіопрограми

Радіожурналісти в інформаційних випусках оперативно розповідають про факти, події, що відбуваються в Україні та світі. Вони охоплюють політику, економіку, науку, літературу, мистецтво, музику, спорт, техніку, релігію, право, міжнародні відносини, побут, відпочинок, мораль тощо. Поділяючи інформаційні повідомлення за тематикою, В. Миронченко у підручнику "Основи інформаційного радіомовлення" (1996) поділяє інформацію на: політичну, економічну, наукову, культурну, правову, соціологічну, статистичну, релігійну.

За формою подання виділяє два види інформації — текстову та звукову. За способом підготовки інформація ділиться на заплановану, непередбачену, спеціальну.

Інформаційні випуски ("Новини"), інформаційно-аналітичні програми звучать на хвилях Національної радіокомпанії України, обласних, міських, районних радіоорганізацій, приватного (недержавного) радіомовлення. По другій і третій програмах Українського радіо передають інформаційно-музичні програми.

В інформаційних випусках і програмах звучать оперативні повідомлення про діяльність Президента України, Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, міністерств і відомств, політичних партій і громадських організацій, а також економічні, культурні, зарубіжні новини, спортивна інформація, повідомлення Держгідрометцентру України.

Зарубіжні кореспонденти Національного радіо регулярно засобами телефонного зв'язку висвітлюють основні події міжнародного, внутрішньополітичного, соціально-економічного та культурного життя країни їхнього перебування. Значна увага приділяється розвитку двосторонніх відносин з Україною в усіх галузях взаємодії держав на міжнародній арені, зокрема в міжнародних організаціях, діяльності українських дипломатичних представництв, життю діаспори.

Інформаційні випуски готують радіожурналісти в кожній області. Наприклад, у Дніпропетровську звучать щоденна інформаційна програма "Дніпрова хвиля", тижнева інформаційна програма "Дніпропетровщина", тематичні інформаційні програми "Фінансові новини", "Агровісник", а також тижнева інформаційно-публіцистична програма "Життя-буття".

У Рівному по першій програмі радіомовлення передають п'ятихвилинні "Огляди новин", 10-хвилинні "Інформаційні випуски", 15-хвилинні вечірні "Репортерські щоденники", щопонеділка інформаційно-аналітичні випуски "Рівненського радіотижня" і щотижневі інформаційно-аналітичні передачі "З перших уст", у яких з коментарями про виконання загальнодержавних і місцевих програм соціально-економічного розвитку, події в Україні та області виступають голова облдержадміністрації, його заступники, керівники управлінь і відділів облдержадміністрації. По другій програмі радіо "Нова хвиля" (FM 68,2 м) звучать інформаційні випуски "Огляд регіональних новин", "Такі справи", "За межею", "Вечір над Рівним", "Опівдні", "Спортивні новини". Журналісти працюють у прямому ефірі. Найважливіші події з життя висвітлюють у підсумковому випуску новин "Резонанс", "Коментар дня".

Тричі на день звучать інформаційні випуски по Луганському обласному радіо. Постійні рубрики: "Робота рад", "Турботи села", "Прес-інформ облдержадміністрації повідомляє", "Справи шахтарські", "Новини

культурного життя", "Спортивна сторінка" тощо. Інформаційно-аналітичний огляд подій тижня — у передачі "Панорама".

"Обласні вісті" радіослухачі Миколаївщини можуть почути десять разів на тиждень. По Сумському обласному радіо звучать "Інформаційні випуски", "Новини", "Інформаційно-музична програма "10 x 10".

Переважно у більшості обласних радіоорганізацій у вихідні звучать підсумкові інформаційні програми. Вони мають назви, сталі рубрики, усталену періодичність — здебільшого тижневу. Тривалість звучання підсумкових програм буває різною. Найчастіше вона коливається у межах від 25 до 60 хвилин. У Полтаві, наприклад, інформаційний радіожурнал "Виднокола" звучить і 30, і 40 хвилин. Тривалість залежить від обсягу матеріалу, який треба передати в ефір.

(позивні Полтавського обласного радіо)

Веду/а; Добридень усім нашим слухачам від ведучої Наталії Ляш, звукорежисера Едуарда Мацка, а також усієї творчої команди, яка працювала над цією програмою. Автор проекту журналіст Тетяна Кружко.

(Музична перебивка)

Знову неділя, і знову о цій порі ми вчергове зустрічаємося з вами, щоб разом погортати сторінки інформаційного радіожурналу "Виднокола"¹. А сьогодні на них ви почуєте таке:

Ведуча: За що ми боролися..

Голос: Закони, Конституцію ми порушувати не будемо, щоб вони не робили, як би не провокували владу на гострі, радикальні заходи — все буде в рамках закону.

Ведуча: Україна святкує День Європи.

Голос: Україна і Європа сьогодні, як ніколи, близькі.

Ведуча: Перлина у вінку регіонів Полтавщини.

Голос: Це решетилівська Венеція.

Ведуча: Державна візитка з портретом Богдана Хмельницького.

Голос: Але, хоч це і сучасна валюта, вона також має давню історію.

Ведуча: Мертвий предмет з людським почуттям.

Голос: На пам'ятник падає тінь, а на гранітному камені виступають краплинки води.

Але про все це за кілька хвилин, а зараз давайте пригадаємо основні події тижня, що минає.

(Музична відбивка)

Ведуча: Календар тижня.

(Музична відбивка)

¹ На II міжнародному конкурсі творчої майстерності працівників телебачення і радіомовлення "Професіонал ефіру України" Н. Ляш нагороджено дипломом і спеціальним призом за програму "Виднокола" у номінації "Інформаційна передача".

Кор.: Робочий тиждень на Полтавщині розпочався з засідання постійних комісій обласної ради. Як повідомив начальник головного фінансового управління обласної державної адміністрації Володимир Шапошніченко, доходна частина обласного бюджету за перший квартал цього року збільшилася на 20 %. Натомість загальний обсяг заборгованості по платежах склав 2 млн грн.

(Музична відбивка)

Кор.: У вівторок відбулося засідання постійної комісії обласної ради. Мова йшла про виконання Програми розвитку виокремленого обласного державного телерадіомовлення обласної державної телерадіокомпанії "Полтава" на 2004—2005 роки.

Цього ж дня розпочався півфінал Призма-чемпіонату — традиційних міжнародних змагань з художньої реставрації зубів у клініці студії "Аполонія".

(Музична відбивка)

Кор.: Засідання постійної комісії обласної ради з питань паливно-енергетичного комплексу та житлово-комунального господарства відбулося у середу. Депутати домовилися про співпрацю з "Державним підприємством "Полтавський регіональний центр з енергозбереження".

Цього ж дня відзначили Міжнародний День музеїв. З цієї нагоди у Полтавській галереї мистецтв організували концерт.

(Музична відбивка)

Кор.: У четвер голова облдержадміністрації Степан Бульба звітував перед журналістами, а через них — перед усією громадськістю Полтавщини про 100 днів роботи своєї команди і своєю особисто. Основним успіхом він назвав, насамперед, формування владної вертикалі, яка може виконувати завдання Президента та Уряду України.

Цього ж дня відбулось спільне засідання постійних комісій обласної ради з питань соціального захисту, аграрної політики та екології. Учасники засідання зазначили, що дохідна частина бюджету за 3 місяці порівняно з відповідним періодом минулого року збільшилась на 20 %.

А науковці в цей день говорили про стан розвитку та проблеми своєї галузі.

(Музична відбивка)

Кор.: У п'ятницю відбулося засідання 20-ї сесії обласної ради 4-го скликання. На засіданні Полтавського прес-клубу в цей день говорили про якість питної води на Полтавщині.

А працівники банківських установ відзначили професійне свято.

(Музична відбивка)

Кор.: У суботу в селі Радивонівка Великобогашанського району відбулася нарада з питань розвитку тваринництва в області.

(Музична заставка)

Ведуча: Однією з основних подій тижня, що минає, став звіт Президента та Уряду про 100 днів своєї роботи. Слідом за ними звітували і представники нової влади на Полтавщині. Голова обласної державної адміністрації Степан Бульба та його заступники розповіли журналістам обласних та районних засобів масової інформації про своїнабутки, недопрацювання та плани. Як виявилось, цифрові показники

роботи досить непогані всупереч песимістичним настроям на зразок "За що ми боролися?" А що вибороли — чув Олександр Бобошко.

Бобошко: Степан Бульба на прес-конференції розвіяв кілька міфів, що вже встигли обрости чутками і дали певним силам привід не для критики, а для критиканства. По-перше, комплекс весняно-польових робіт: з ним упоралися, отримавши навіть статус лідерства в державі із забезпечення селян пільговим паливом. За площею посівів сої та кукурудзи — друге місце. Нинішня ситуація з бензином — прерогатива явно не обласної влади, а ось здешевшення м'яса може стати реальністю. Керівник області визнав, що ціни на м'ясопродукти не вдалося стримати, не в останню чергу через те, що їх не ввозять з інших областей. Степан Бульба пообіцяв, що уже через кілька днів товаровиробники відчують зміни на краще, отримають місця на ринку для реалізації своєї продукції і ось завдяки чому.

Бульба: Ринок є власністю облспоживспілки, але з 2000 року його віддано в оренду приватній структурі, яка запросила смішну ціну за аренду цього ринку 15 тис. грн щомісяця при обліковому зборі надходжень щомісячному 800 тис. — 1 млрд грн. Коли я дізнався про це, то я, м'яко кажучи, порекомендував голові облспоживспілки розірвати оцей кабальний договір оренди. Позавчора відбувся суд, який виніс ухвалу про призупинення дії цього договору, а вчора ми реалізували ухвалу суду спільними зусиллями міліції, податківців, виконавчих служб, зробили це, як кажуть військові, "раптовно" і тому та сторона не встигла оговтатися.

Бобошко: Також Степан Бульба вибив ще один козир з рук своїх недоброзичливців: повідомив, що Верховна Рада задовольнила його заяву про складання депутатських повноважень, тому про два посадові стільці говорити відтепер немає сенсу.

Що ж до пікетування облдержадміністрації, то це, за словами Степана Бульби, нормальне явище, хоча вимоги пікетувальників не завжди обґрунтовані. Головне, як він пожартував, щоб організатори акції вчасно платили людям за сидіння у папках. А організатори голові обласної державної адміністрації відомі.

Бульба: Ініціатор — пан Анатолій Тихонович Кукоба і я можу детальніше пояснити, чому я такої думки. Ця акція є відповіддю на законні вимоги громадськості провести вибори міського голови в зв'язку з тим, що Кукоба не є головою міста *de jure*, а *de facto* продовжує керувати. Я сказав, що ні я, ні моя команда не потерплю, щоб на Полтавщині залишився анклав кучмізму, якою нині є Полтава. Уся Полтавщина повинна жити за законами України — подобається це комусь, чи ні, Закони, Конституцію ми порушувати не будемо, щоб вони не робили, як би не провокували владу на гострі, радикальні заходи — все буде в рамках закону.

Бобошко: Основними завданнями, над якими нині працює влада, Степан Бульба визначив: погашення усіх видів боргів в області, забезпечення соціального захисту і зайнятості населення, розвиток малого підприємництва, виробництво екологічно чистої продукції та реалізація програми "Збережемо енергоресурси Полтавщини". Так би мовити, тугувато із створенням 27 тис. задекларованих робочих місць, але завдяки програмі "Приватна ініціатива" 3200 людей було працевлаштовано. Словом, роботи новій владі вистачить. Хоча зроблено, як для 100 днів, багато, але, щоб закрити рота усім опонентам, ще треба докласти титанічних зусиль.

(Музична заставка)

Ведуча: І ще одна з проблем, остаточне вирішення якої висить у повітрі — вступ України до Європейського Союзу. Поки що, на жаль, рівень життя українців далекий від того, який ми бачимо з екранів телевізорів. Але все-таки хочеться жити красиво. Після подій помаранчевої революції Україна заявила про себе на увесь світ. А в ці дні наша Батьківщина перетворилася на справжню європейську і суспільну Мекку, перші сходинок до якої вималювалися на святкуванні Дня Європи. Про всі аспекти гучного слова розповідає Валентина Кружко.

(Музична відбивка)

Кружко: Що таке День Європи та з чим пов'язано це свято? Друга Світова є невід'ємною сторінкою в історії Дня Європи. Незважаючи на це, війна аж ніяк не затьмарила свята. Після великих руйнацій у Європі вирішили сказати: "Ні — війнам!". А щоб дійсно не проливалася кров, потрібно було шукати спільну мову між різними державами. І от 9 травня 1950 року міністр закордонних справ Франції Роберт Шуман виступив із Декларацією про європейську інтеграцію. Ця подія стала першим кроком на шляху єднання Європи. Наступного ж року вже був підписаний договір про єврооб'єднання вугілля та сталі. Саме тоді виникла перша шістка ЄС: Бельгія, Німеччина, Франція, Італія, Люксембург та Нідерланди. Вони були першими.

(Музична перебивка)

Сьогодні Європейський Союз — це сім'я демократичних країн, які спільно працюють заради миру і процвітання, забезпечення верховенства права. Незважаючи на різні традиції та мови, ЄС зближує.

(Музична перебивка)

День Європи — це символ мирної співпраці між різними державами в ім'я успіху та гармонійного розвитку. Це уособлення тієї моделі співіснування, коли є спільність інтересів та цінностей.

(Музична перебивка)

Наша держава — найбільша за площею в Європі та 5-та за кількістю населення — ще донедавна була "terra incognita" для європейців. Про нас знали лише як про країну, яка затьмарила світ прокляттям отрути полину — Чорнобилем. Сьогодні ж Україна перетворилась на справжню європейську музичну Мекку. До Києва з'їхалися гості з усього світу, аби почути та на власні очі побачити справжню музичну феєрію. Ювілейний 50-й конкурс Євробачення у нашій державі — не всім так щастить. Завдяки Руслані нас транслюють по всій Європі. Тож не дивно, що на звання європейської столиці 2010 року висунуто Київ. Головне, не втратити рівня за п'ять років. До того ж, за прогнозами фахівців, є всі підстави розраховувати на перемогу.

(Музична відбивка)

Україна і Європа сьогодні, як ніколи, близькі. Після помаранчевої революції, коли всі народи спостерігали за подіями на майдані Незалежності, почали говорити про неабиякі демократичні зрушення в нашій країні. Україна перетворилась на привілейованого партнера ЄС, а в майбутньому, можливо, стане кандидатом на вступ до Євросоюзу. Україна і Європа разом. Та, власне, ми ніколи не були в Африці. Ми — українці, ми — європейці.

(Музична заставка)

Диктор: Ви слухаєте радіожурнал "Виднокола".

(Музична заставка)

Ведуча: Все починається з малого: з зернини — хліб, з промінчика — зоря. Рух нашої держави до Європи також, як на мене, має набирати обертів з невеличких містечок та селищ. Коли дух Старого Світу проб'ється до найменшої шпаринки української душі, лише тоді кожен із нас відчує себе європейцем. Голова Решетилівської районної ради Іван Писаренко, мабуть, вже давно вважає себе частинкою цього зразка високої культури. У 2002 році він взяв участь у конкурсі "Інноваційна модель розвитку територій на основі ефективного використання природних ресурсів", що відбувся у рамках програми ООН. Спроба виявилася вдалою, і Решетилівка потрапила до дев'ятки кращих. Про старосвітські традиції та нові починання у містечку на березі Говтви — Тетяна Городянин.

(Музична відбивка)

Городянин: Решетилівський район — серце Полтавщини — розташований на перетині транспортних шляхів Київ — Харків та Київ — Дніпропетровськ. Цей край здавна відомий як центр вівчарства, килимарства та вишивки. Свого часу населений пункт відвідували визначні діячі нашої культури: Іван Котляревський і Тарас Шевченко. У маєтку графа Попова була одна із найбагатших в Україні бібліотека, — розповів голова спілки екскурсологів Полтавщини Анатолій Чернов.

Чернов: Сам Попов був знаний вельможа. Працював він з фаворитом Катерини II Потьомкіним. Йому Катерина II подарувала землю в Решетилівці і 1800 кріпаків. Він зробив тут маєток свій, вирив канали, посадив чудовий парк. Чому називається це Решетилівська Венеція — тут були канали, по котрим ходили на човнах. Багаті люди приїжджали сюди: вельможі з Петербурга, з Москви.

Городянин: І тепер кожного року навесні, аби подивитися традиційну художню виставку виробів місцевих умільців, сюди приїжджає багато гостей з найвіддаленіших куточків України і навіть з-за кордону.

Рівнинний рельєф, чорноземні ґрунти, чистота вод Псла і Говтви, відсутність в радіусі 100 кілометрів екологічно шкідливого виробництва, працьовиті і надзвичайно талановиті люди створюють хорошу інвестиційну привабливість та неповторний духовний колорит цього краю.

(Музична відбивка)

Не втратити майбутнє, не забути народних умільців — такими є пріоритети діяльності голови Решетилівської райдержадміністрації Антоніни Васильченко.

Васильченко: Кожен регіон, кожне містечко славне чимось по-своєму. Наша Решетилівська земля славна саме вишиванками, гобеленовим ткацтвом, решетилівськими смужками. І ми цим гордимось. Це наше, українське. Наша Решетилівська земля славиться також тим, що в неї працьовиті люди. Ви знаєте, я дійсно часто заворожуюче дивлюся на тих людей, що так вдало тримають голку із ниткою і роблять чудову справу. Сьогодні духовність, нація, людина, відродження нашої української культури саме повинно відбутися тут, в Решетилівці. Я хочу, щоб наша людина, а саме решетилівська, звучала на всю державу, звучала на весь світ.

Городянин: Кажуть, майже половина депутатів Верховної Ради одягається не деінде, а в Решетилівці. Народний депутат Валентина Семенюк замовляє сукні саме в цьому містечку. До речі, Президент Віктор Ющенко теж придбав на Сорочинському ярмарку решетилівську сорочку.

(Музична заставка)

Ведуча: Ви слухаєте радіожурнал "Виднокола".

(Музична заставка)

Ведуча: Звичайно ж, гарний одяг коштує недешево. Та якість виробів має виправдовувати свою ціну. Особливо це важливо для маленьких містечок, інфраструктура яких розвивається завдяки надходженням від однієї, інколи двох фабрик чи заводів. А не останню роль у фінансово-економічному здоров'як цілої держави, так і найменшого її населеного пункту відіграє стабільність грошової одиниці. А це вже прерогатива банківських установ, день працівників яких ми, до речі, відзначили цього тижня. Про те, якою ж валютою у різні часи оперували українські банки та їх прабатьки у розповіді Катерини Галактіонової.

(Музична перебивка)

Галактіонова: Окрім гривні, українці здавна користувалися ще й копійками, які і зараз знаходяться в обігу. Серед усіх грошей, за які можна було щось купити, були як шеляги і дукачі, так таляри і таланти, з якими нам справу мати не доводиться.

Складно уявити собі грошові операції з половиною копійки, не кажучи вже про одну її восьму. У наших же предків така монетка існувала.

Децто більшого номіналу — "дукач", від італійського слова "*dukato*", хоча окрім грошової вартості він мав ще й ювелірну цінність, адже "дукачами" українки прикрашали своє намисто.

Аж 75 копійок попросили б сьогодні в пункті обміну валют за "таляр". В Росії він мав назву "єфимок", а англійці та голландці користувались ним як "доларом".

(Музична відбивка)

У XVI столітті в німецькому місті Іоакімсталь карбували великі срібні монети, які для зручності називали "Іоакімсталлер". Назва міста в перекладі означає "Долина Іоакіма", на честь одного з німецьких князів. Срібло для монет добували в тих же місцях. Тож назва цієї грошової одиниці цілком виправдана, але коротшою і легшою для вимоги вона від цього не стала. От і почалося її словесне скорочення. Німці відкинули першу частину, росіяни — другу, залишивши лише "іоакім". Голландці та англійці перейменували срібний "іохімсталлер" на "долар". В Україні ж користувалися і "таллером", і "доларом", але означали вони неоднакові грошові величини. До того ж, прийшли в різний час і різними шляхами.

(Музична відбивка)

Талантом звемо ми зараз властивість людини робити щось краще за інших. В давнину ж "таланти" ходили з рук в руки на базарах.

У греків була така грошова одиниця, як "талантон". Вона важила 26 кілограмів срібла і мала приблизну вартість 55 фунтів. Але чомусь з роками слово "талант" втратило своє первісне значення. Можливо, причиною тому стала притча, в якій

говориться про те, як від'їжджаючи, один господар залишив своїм рабам по "таланту" золота.

Один із рабів пустив свій подарунок в обіг і заробив на цьому. Інший же — закопав "талант" у землю. Повернувшись, хазяїн похвалив першого раба і вилаяв другого, адже він не додав до свого "таланту" жодної "драхми". Цілком зрозуміло, що в притчі йшлося не про гроші, а про здібності й енергію двох людей. Але повернемося з далекого минулого до сьогодення.

(Музична відбивка)

У головному законі України — Конституції— зазначено, що наша держава має свою грошову одиницю, яка зветься "гривнею". Але, хоч це й сучасна валюта, вона також має довгу історію. Раніше "гривнею" називали мідну монету вартістю в 3 копійки. На ті часи ця сума була досить значною. Слово ж "гривенник" означало срібну монету номіналом в 10 копійок.

(Музична відбивка)

В оформленні сучасної гривні використали портрети історичних постатей. Зокрема, перевагу віддали Володимирі Великому, Ярославу Мудрому, Богдану Хмельницькому, Івану Мазепі, Михайлу Грушевському, Тарасу Шевченку, Івану Франку, Лесі Українці.

(Музична відбивка)

Відомо, що не всі українські гроші віддруковані у Канаді. Але маємо дві банкноти, які відрізняються своїм дизайном від усіх інших. Одна з них віддрукована у 1992 році в Канаді, інша в Києві у 1994-му. Експерти-боністи вважають, що 50 та 100-гривневі купюри виготовили для нас у Великобританії.

(Музична заставка)

Ведуца: Давню історію та цікаве сьогодення має не лише українська валюта. Гортаючи сторінки історичного літопису, відкриваються нові візерунки чорно-білого мережива. Візьмемо хоча б той факт про камінь, оповитий легендами з реальним підґрунтям, який плаче. Образно кажучи, мертвий предмет з людським почуттям. Побачити цю історичну пам'ятку-реліквію можна на славнозвісному Полі Полтавської битви.

(Музична відбивка)

Полтавська земля гордиться цією пам'яткою історії. А гучної слави вона набула завдяки героїзму козаків гетьмана Мазепи, полтавців, які виборювали незалежність у московського царя Петра I. Трагічні моменти цієї битви з ворогом назавжди вкарбувались у нашій пам'яті, а сторінки історії ще довго розповідатимуть майбутнім поколінням про сумні події минулого. Місце ж, де це відбувалося, назвали Полем Полтавської битви.

(Музична відбивка)

300 років виповнюється незабаром від дня цієї події. Проте земля ще і до цього часу зберігає в собі багато таємниць та навіює миті моторошного відчуття, від якого по тілу пробігають мурашки, а на очі навертаються сльози. Скажімо, хоча б той факт, коли саме в день Полтавської битви на пам'ятник падає тінь жінки. А на гранітному камені виступають краплинки води.

(Музична відбивка)

Очевидці й історики пояснюють таке явище по-різному. Його пов'язують з тим, що теперішній пам'ятник має не такий вигляд, як планувалося. За першою розробкою авторів — це мав бути пам'ятник із зображенням жінки-матері, яка тримає на руках загиблого сина, покритого прапором. Проте, коли такий монумент було створено, то шведська сторона побоялася на той час привести його в Полтаву. З часом було зроблено простіший пам'ятник у вигляді гранітної брили із тим же написом: "Шведам від співвітчизників". Так він виглядає і сьогодні.

(Музична відбивка)

Нині ж на цьому полі, площею понад 800 гектарів, розміщений музей. Ініціатором його створення був Іван Павловський — викладач історії колишнього Полтавського петровсько-кадетського корпусу. Історик зібрав для музею понад 300 експонатів і створив каталог цих зібрань. Розповідає заступник директора Державного історико-культурного заповідника "Поле Полтавської битви" Людмила Шендрик.

Шендрик: Іван Фролович, щоб створити колекцію музею, змушений був відвідувати музеї Києва, Петербурга, Москви. Встановив листування із шведським Королівським архівом, і шведські офіцери надали йому відповідні матеріали. Велика робота проводилася у тому напрямку, щоб відкрити окреме приміщення. Бо спочатку планувалося відвести під новостворенню музей дві кімнати у Самсонівському храмі. А лише на засіданні в Петербурзі міжвідомчої комісії було вирішено все-таки виділити кошти і збудувати окреме приміщення.

Ведуча: І ось у новому приміщенні з'явилися унікальні колекції старовинних книг, живописних картин, гравюр, портрети гетьманів, золоті та срібні медалі і монети, ікони, козацькі реліквії, що нагадують і розповідають про історичні події того періоду. Колекція зібрань час від часу поновлюється, адже дослідження археологів вимальовують нові і нові фрагменти героїчно-трагічної української історії.

Шендрик: *Іа* Полі Полтавської битви археологи віднайшли 30 курганів скіфського часу, які датуються тисячоліттям до нашої ери та століттям нашої ери. 1399 року на полі відбувалася грандіозна битва між Великим Литовським князем Вітовтом і монголо-татарськими ордами ханів Одегея і Тамір-Кудлуя. У 1658 році на цьому полі відбувалася битва між козаками законно обраного Гетьмана України Івана Виговського та козаками Полтавського полковника Мартина Пушкаря, який, плекаючи честолобиві плани тримати гетьманську булаву, розв'язав в Україні громадянську війну.

Ведуча: *Та*, мабуть, найціннішим у колекції музею є настільна книга "Битва під Полтавою 27 червня 1709 року та її пам'ятники" і сама діорама Полтавської битви, яку відтворили живописці відомої школи Грекова. Тож, і не дивно, що багата колекція привертала увагу ласих до наживи. За роки існування музею було тричі пограбовано. І найбільше під час Другої світової війни, коли колекцію евакуювали на Урал. А так, як опису експонатів не було, то повернулася вона назад дуже бідною. А останнім часом наші співвітчизники, так би мовити, "докладають рук" до історичних надбань. Адже думка "все, що бачу — моє", м'яко кажучи, затьмарює здоровий глузд. Уже не раз крали ланцюг, яким огорожений один з пам'ятників на цьому полі. Тому працівники музею змушені у буденні дні його знімати.

(Музична відбивка)

Після Великої Вітчизняної війни музей на полі було поновлено, проте не в старому приміщенні, а в іншому будинку — колишньому госпіталі, де свого часу практикував відомий хірург Микола Скліфосовський. Пізніше будиночок назвали Полтавською Швейцарією, бо його облаштування нагадує справжню закордонну країну. На цьому полі знаходиться також і садиба російського художника М'ясоєдова та колишній маєток Кочубея, де він зустрівся зі своєю коханою.

(Музична відбивка)

У кінці XIX століття на території уже Державного заповідника створили Дослідне поле, а пізніше Дослідну станцію. В історію Полтавського поля вписані і сторінки заснування відомого дендропарку, на території якого зібрано понад 100 видів рідкісних дерев і кущів. А заповідник включено до всесвітнього туристичного маршруту.

Тож, як бачимо, великий пласт української історії до нашої ери приховує у собі це поле на полтавській землі. Ще і сьогодні воно привертає до себе увагу археологів та істориків, які у пошуках намагаються відтворити правдиві сторінки історії нашої України.

(Музична відбивка)

"Історія — це роман, у який вірять", — писав філософ Сафір. Час іде, а істина вічна, як і сама історія. Це була остання сторінка інформаційної передачі "Виднокола". До наступної зустрічі.

(Звучить пісня)

Підготовка інформаційних випусків та програм — це складний творчий процес, в основі якого лежить відбір і верстка, тобто упорядкування, поєднання окремих найактуальніших журналістських творів у відведеному часовому відрізку для інформаційної передачі та їх оцінка. Щоби слухач довідався не лише про перебіг подій, але й почув оцінки з приводу подій, випусковий редактор повинен бути журналістом високої професійної кваліфікації, досвіду і національної свідомості.

Верстаючи інформаційний випуск чи програму, завжди потрібно думати про тематично-змістовну наповненість, композиційну побудову і жанрову різноманітність матеріалу. Доцільно підбирати інформацію за розділами: актуальні політичні, виробничі, наукові, культурні, спортивні новини тощо. Порядок розташування їх залежить від важливості на той чи інший момент. Щоб вибудувати матеріали в єдину інформаційну передачу, потрібно дотримуватися певних умов верстки.

Насамперед, потрібно враховувати політичну важливість події, про яку розповідається в інформації. Якщо можна сказати, що перша фраза інформаційного радіоповідомлення визначає успіх його сприймання, то перша інформація у випуску також значно впливає на "долю" його сприймання. Повідомлення, що відкриває випуск, повинно бути найважливішим, полі-

тично значущим для радіослухачів. Другою ставлять також важливу інформацію, але яка за своїм значенням і актуальністю поступається першій. Третя інформація за важливістю поступається першим двом. Але це не означає, що вона повинна бути менше цікавою, потрібною. Матеріали в інформаційному випуску потрібно верстати за політичною важливістю, враховуючи необхідність "полегшення" інформації з наближенням випуску до кінця. Закінчується передача інформацією про погоду, хоча повідомлення про погоду часто подають і на початку інформаційного випуску.

Верстка програми від найскладнішого до найпростішого зумовлена психологічними особливостями сприймання інформації на слух. Завантажуючись фактами, іменами, цифрами, оцінками ситуацій, увага слухачів притупляється, слабне й здатність до сприймання та переробки нових повідомлень. Залежно від цього поступово знижується змістовно-тематична складність випуску, що не вимагає від слухачів напруженої, зосередженої уваги.

Другою важливою умовою побудови інформаційного випуску є дотримання тематичної єдності. Якщо, наприклад, у першому повідомленні йдеться про важливий для України народногосподарський успіх на Донеччині, то за ним треба подавати супутню інформацію з інших регіонів держави (позитивну чи негативну). Актуальна інформація з політичного життя повинна супроводжуватися іншим матеріалом, що стосується цієї події, або відгуками на неї чи коментарем. Умова тематичної єдності передбачає добір новин у блоки (добірки), подачу їх під спільними рубриками.

Третя умова побудови випуску стосується "географії" інформаційних повідомлень. Вона передбачає подачу новин із різних областей. Якщо за тематикою важливі новини з різних географічних пунктів збігаються, то можливе їх об'єднання у спеціальний блок у рамках програми, але це трапляється рідко. Інколи два або кілька повідомлень з одного регіону, від однієї політичної партії чи якоїсь країни об'єднуються у випуску за методом контрастного протиставлення. Можливі також інші варіанти і способи верстання випуску новин, але за будь-яких умов цей процес підпорядкований основному завданню — відтворити живу картину дня у динамічному розвитку з відповідним підсумковим інформаційним випуском.

Четверта умова верстки інформаційного випуску передбачає оптимальне розташування коротких і довгих матеріалів, текстових і записаних на плівку репортажів, звітів, інтерв'ю, коментарів. Щоб не було одноманітності, потрібно вдало чергувати жанри, дбати про використання у кожному випуску різноманітних радійних форм. Такий підхід до верстки матеріалів сприятиме зміні темпоритму передачі. Прискорення темпу читання має чергуватися з його уповільненням, змістовна напруженість з її полегшенням, посилення голосу з його послабленням. Завдання полягає в тому, щоб, не

перериваючи нитку розповіді, плавно переходити від одного повідомлення до іншого і при переході щоразу збуджувати інтерес до наступного повідомлення.

6.2. Політико-ідеологічні передачі

Радіомовлення, як і інші засоби масової інформації, відіграє у політико-ідеологічному житті суспільства подвійну роль: воно і відтворює політику та ідеологію (репродукує), і творить (продукує). За тим, яку ідеологію, який комплекс ціннісних орієнтацій, яку систему ідейно-світоглядних, духовних і моральних цінностей пропагує, які акценти в контексті суспільно-політичної ситуації розставляє радіо, також з'ясовується характер і потенціал державницьких сил у суспільстві, уточнюються оцінки політико-ідеологічного процесу його учасників. Україна тепер вирішує велику і важливу проблему відновлення, відтворення і розвитку національної цивілізаційної ідентичності, філософії національно-державного усамостійнення в орієнтації на цінності загальнолюдського звучання.

Державотворче спрямування радіопередач і є тим самим лакмусовим папірцем, за яким перевіряються "якість" радіоорганізації, моральна, громадянська, світоглядна позиція журналіста. Чимало програм і передач Національної радіокомпанії України і місцевого радіомовлення є активними носіями політики та ідеології українського державотворення, виконує консолідуючу, будівничу роль в утвердженні правового, демократичного, соціально орієнтованого суспільства.

Різні політико-ідеологічні питання висвітлюють також обласні радіоорганізації. Наприклад, по Луганському обласному радіо звучать тематичні передачі *"Держава і ми"*, *"Депутати і життя"*, по Миколаївському — *"Людина і влада"*, по Сумському — *"Хто є хто?"* *"Студія політична"* — так називається щотижнева 20-хвилинна радіопередача, яка звучить кожної середи о 18-й год. 20 хв. по Львівському обласному радіо. Вона присвячена процесам державотворення, діяльності політичних партій, громадських організацій в Україні. У цій передачі беруть участь відомі політики, вчені, народні депутати, господарники.

Для ознайомлення подаємо одну із передач (прозвучала в ефірі 25 квітня 2004 р.) радіопрограми "Майдан" Дніпропетровського обласного радіо на компакт-диску.

Плюралістичний, дискусійний характер політико-ідеологічних передач повинен не сіяти суспільну дестабілізацію і розбрат, а цілеспрямовано підтримувати утвердження української національної ідеї, що ґрунтується

на глибоких історичних традиціях, які ведуть свій родовід з життєдайних джерел Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, Козацької держави, Української Народної Республіки, і є своєрідною духовною субстанцією, розпростороною на історичний час та культурно-етнічний простір буття українського народу та споріднених з ним історичною долею інших етносів.

Для України є актуальним збереження своєї самобутності, національної ідентичності, духовного і культурного відродження народу. Інакше ціна духовної інфляції дорого коштуватиме нам і нашим нащадкам. Зумовлено це не тільки подоланням комуністичної тоталітарної спадщини, а й тим, що наше суспільство нерідко стає об'єктом експансивного духовного, ідеологічного, культурного, інформаційного впливу. Тому дуже важливо пропагувати уніфіковану освітянську, гуманітарну політику, економічну інтеграцію регіонів, функціонування української мови в кожній клітині державного організму, що сприятиме національному самоототожненню українців, порозумінню між українськими громадянами різних національностей і досягненню мети — побудови Української держави.

6.3. Історико-культурологічні передачі

"Ідея державного самоздійснення" (О. Ольжич) не проросте врожайно в суспільній свідомості, якщо не посилиться процес національного самоусвідомлення, самоідентифікації українського народу. "Без формування певного типу культури, який би перетворився на основу державності, ускладнюється процес досягнення повноти національного самоусвідомлення в умовах власної держави. І навпаки, без національної самоідентифікації суспільство не сформує необхідний для зміцнення основ державності тип культури, — зазначив Микола Жулинський. — Саме тому національний фактор або ширше — націоналізм — відіграє сьогодні визначальну роль у формуванні системи ціннісних орієнтацій" [3]. Доречно згадати, як Е.-Д. Сміт визначив поняття "націоналізм". "Це доктрина про культуру й символічну мову та свідомість, його найперше завдання — створити світ колективних культурних ідентичностей або культурних націй" [3].

Український народ ще нині пожинає плоди багатовікового примусового відторгнення від власної мови, культури, історії, від їх морально-етичних норм і традицій, від загальнонаціональних базових цінностей.

Великий психологічний вплив на відродження історичної пам'яті, духовно-культурний розвиток народу, "проростання" національного "Я" справляють історико-культурологічні передачі. Серед них *"Україна*

в серці", *"Відвертість"*, *"Мандрівець"*, *"Відродження"*, а також авторські програми *"За Україну, за її волю"* Романа Ковалюка, *"Рік високого сонця"* Євгена Сверстюка, *"Відроджені імена"* Юрія Шаповала, *"Звенигора"* Анатолія Скрипника і Владислава Верстюка, *"Театр, захований в архівах"* Валерія Гайдебури, *"Божжа іскра Івана Огієнка"* Миколи Тимошика, *"Театр і книга"* Леоніда Криворучка, *"Україна і Крим: спільність історичної долі"* Володимира Сергійчука і Василя Чумака, *"А ми ту козацьку славу підніmemo"* Івана Біласа і Михайла Сироти, *"Українська ікона. Погляд через століття"* Дмитра Степовика, *"На хресті слова розіп'ятий"* Юрія Коваліва, присвячена творчості Євгена Маланюка, *"Подвижники української ідеї"* Василя Яременка, *"На межі тисячоліть"* Василя Герасим'юка, *"Пошуки майбутнього"* (Чесно про минуле і сміливо про майбутнє) Віктора Мороза, *"Якби ми вчилися так, як треба"* Анатолія Погрібного, *"20 хвилин з Володимиром Яворівським"*, *"Дивитись на зорю"* Віктора Чередниченка, *"Дзвони "Просвіти"* Олександра Коновця та ін.

Різні аспекти національно-духовного розвитку особи, української нації розглядають також автори й учасники передач *"Золоті ворота"* (сторінки нашої історії), *"Зі спадщини М. Грушевського"* (Історія України-Руси). У щотижневій програмі *"Український історичний календар"* подається інформація про дати, події, явища і найвидатніші постаті української історії. Образ рідного краю крізь призму його родоvodu, краєзнавчих етюдів, шкціців з історії міст і сіл постає перед слухачем у щотижневому радіожурналі *"Рідний край"*. Культурологічна прямоефірна програма *"Ярославів вал"* насичена матеріалами про найбільш помітні явища культурного життя України. У ній розглядаються проблеми, пов'язані з вітчизняною історією, українською духовністю, менталітетом. У програмі подаються також історичний та християнський календар, новини з видавництва, інформація про дослідження істориків, філософів, розповіді про визначних осіб України, пісні, музика.

Великою популярністю користується програма Е. Бабчук *"Суботні зустрічі"*, в яких розглядаються глибинні пласти української національної духовності, проблеми розвитку української культури, мистецтва, формування державницького мислення, почуття патріотизму.

Відомо, що духовність нації становлять найрізноманітніші форми національної культури. Духовний потенціал нації — передумова і головний рушій соціально-економічного оздоровлення суспільства. Якщо кожний громадянин України прагнутиме, мовлячи словами І. Франка, "виростати духом", формуватиме українською мовою новий, запліднений ідеєю повсякчасного руху і зросту духовно-національний клімат у суспільстві, то держава досягне динамічного розвитку. Цьому сприяють, наприклад, такі

радіопередачі, які готує на Дніпропетровському обласному телебаченні заслужений журналіст України Н. Старюк. Одну з них вміщено на компакт-диску.

В історико-культурологічних передачах наголошується, що подолання національно-духовної кризи є одним із головних чинників виходу з політичної та економічної кризи, стабілізації промислового та сільськогосподарського виробництва. Добре, що більшість авторів і учасників цих радіопередач намагається розглядати українську історію, культуру, духовність через призму органічних зв'язків із процесами в зарубіжжі. Тоді стає очевидним, що Русь-Україна була однією з наймогутніших, найосвіченіших країн Європи.

"Національне та соціальне самопочуття радіоаудиторії тісно пов'язані між собою. Вони відображають особливості етносоціальної політики регіону, держави в цілому, — слушно підкреслив заступник генерального директора Одеської телерадіокомпанії, кандидат політичних наук І. Ненов. — Думаю, що на державному рівні треба розпочати розробку загальної етнокультурної та етносоціальної програм. Вони повинні враховувати проблеми етносів усіх регіонів України, а також питання формування української самосвідомості, незважаючи на національність" [9, с. 33]. Цю принципово важливу думку намагаються враховувати під час тематичного формування програм на Одеському радіо. Тут, наприклад, п'ятьма мовами читають в ефірі історію України: українською, російською, болгарською, молдавською, гагаузькою. Радіослухачі схвально відгукуються про цикли та рубрики передач *"Плачайте мову"*, *"Якого роду-племі?"*, *"Краю мій красний, роде прекрасний"*, *"Історичні постаті України"*, *"Дійди до серця, Україно!"*. Визначальною ідеєю цих передач є думки Миколи Хвильового, який казав: куйте свою "залізну волю" і віднайдіть "загублену у віках віру" в наш народ, у наше майбутнє, в нашу молоду державу.

Стрижневою темою передач циклу *"Краю мій красний, роде прекрасний"* є відображення історії і традицій сіл та міст регіону. Особлива увага приділяється розповідям про місцеві легенди та національні традиції й обряди, що виділяють певний населений пункт з-поміж інших. Наприклад, деякі передачі розповідають про різні обряди сватання, весілля та вечорниць, відзначення релігійних і народних свят. Одещина є місцем переселення людей майже з усіх куточків Європи, тому й існує багато обрядів, які відрізняються не тільки етнічною приналежністю, а й суто територіальною. Передачі етнічної, етносоціальної та історичної тематики виконують певні функції. Н. Атанасова виокремлює такі з них:

1. Етнодиференційна функція, тобто підвищення рівня національної свідомості.

2. Соціальна функція — підтримання національного самопочуття.
3. Формування морально-ціннісних стереотипів мислення.

На хвилях Сумського обласного радіо систематично звучить цикл передач *"Спадщина"*, яку веде досвідчений журналіст, поет, літературознавець, член Спілки письменників України В. Скакун. З цієї програми слухачі довідалися про маловідомі сторінки з біографій видатного українського письменника, історика, критика, перекладача, етнографа, мовознавця, культурного діяча П. Куліпія, українського поета-лірика О. Олеся, визначного українського прозаїка, поета, публіциста, критика М. Хвильового, відомих українських письменників Б. Антоненка-Давидовича, І. Багряного, без творчості яких важко уявити історію, культуру і життя українського народу. У радіопередачах *"Із історії рідного краю"* широко розкривають, коментують, оцінюють забуті, заборонені раніше факти з історії минулого Слобожанщини, аналізують сучасне культурне життя.

Радіопередача *"Отчі пороги"* Закарпатського обласного радіо розкриває зв'язок минулого із сучасним, показує кращі здобутки у культурі, мові, формуванні національної гідності, збереженні звичаєвості, родинних традицій. Батьківський, материнський поріг — початок відліку добрих справ кожного з нас, утвердження сімейних, родинних, національних моральних цінностей, вироблення української історичної пам'яті — основне коло питань цієї передачі.

"Луганищина — рідний край" — так називається щотижневик Луганського обласного радіо.

Про історію рідного краю, історичну та культурну спадщину українського народу мовиться в передачі *"Відродження"* Миколаївського обласного радіо.

У радіопередачі *"Сторінки історії"* Львівського обласного радіо (звучить два рази на місяць по 25 хв.) беруть участь провідні вчені Галичини, української діаспори. Своїми розповідями вони заповнюють інформаційний вакуум, який упродовж десятиліть витворювала комуністична історіографія, доносять до слухачів правду про українські історичні події в європейському і світовому контексті, розповідають про видатних діячів України.

Добротворча енергія радіослова вселяє оптимізм, що на духовно-культурному, морально-етичному потенціалі українського народу можна власними силами побудувати Українську державу. Людина тоді має гідність, коли знає, що створено її руками, розумом і серцем.

6.4. Соціально-економічні передачі

Соціально-економічні процеси в Україні висвітлюють Національна радіокомпанія, обласні державні та приватні радіоорганізації. Основною темою передач є реформи в економіці України, соціально-побутові аспекти життя людей. Радіожурналісти, учасники передач роздумують над проблемами поглиблення ринкової економіки, організації управління виробництвом на державних, акціонованих приватних підприємствах, фірмах. Звертають увагу на психологію людей, які в процесі роздержавлення і приватизації стають власниками. Мова йде про соціальний захист населення, приватизацію квартир, використання майнових сертифікатів, отримання дивідендів тощо.

У передачі *"Банкір"* розглядаються питання банківської діяльності: про роль банків у здійсненні економічних реформ, функціонування господарських структур тощо. Програма *"Споживач"* висвітлює рух на захист споживачів товарів, розповідає про якість виробів і послуг, порушує питання соціального захисту населення тощо.

Передачі найстарішої радіостанції *"Колос"* адресуються сільським слухачам і висвітлюють питання організації сільськогосподарського виробництва, поліпшення умов життя сільських трудівників. Радіостанція розповідає про зарубіжний досвід господарювання, виставки та ярмарки сільськогосподарської продукції і техніки, порушує проблеми збереження чорноземів і підвищення їх родючості.

У суботу і неділю з 6-ї години 30 хвилин слухачі можуть налаштуватися на культурологічну хвилю радіостанції *"Колос"*. Їх співрозмовниками в цей час є, зазвичай, відомі поети, композитори, актори, учасники художньої самодіяльності.

Заслуговує на увагу практика послідовного і цілеспрямованого висвітлення економічної тематики в програмах Національної радіокомпанії України. У них звучать репортажі з місця подій, короткі інтерв'ю громадян різних професій, їхні листи з конкретних проблем: чи йдеться, наприклад, про промислову та соціальну політику, чи про розвиток і функціонування банківської системи, залучення іноземних інвестицій у різні галузі виробництва, про напрями діяльності уряду чи позитивний досвід роботи підприємств, сільськогосподарських колективів у нових умовах. Листи супроводжують аналітичні коментарі керівників Кабміну, міністерств і відомств, радників Президента України з економічних питань, глав держадміністрацій усіх рангів, провідних економістів про реальний стан економічних перетворень у країні, перспективність цих реформ і те, що заважає нашому поступу.

Активну ділову реакцію радіослухачів викликає передача *"Державні діти"*, якою привертається увага до соціально-побутових умов життя дітей-сиріт: навчання, працевлаштування, одержання житла тощо. Радіожурналісти її готують на високому професійному рівні.

Різні аспекти актуальних економічно-виробничих, соціально-побутових проблем розглядають обласні, міські, районні радіоорганізації. У Донецьку, наприклад, соціально-економічні питання висвітлюють у програмах і рубриках *"Економічний моніторинг"*, *"Люди, податки, держава"*, *"Місцева влада: проблеми, рішення"* та ін. На Луганщині про різні аспекти економічних і соціальних питань розповідають у передачах *"Проблеми регіону: сьогодні і завтра"*, *"Село і люди"*, *"Споживач і ринок"*. Журналісти Миколаївського обласного радіо готують циклові передачі *"Ринок і ми"* (реформування економіки села, становлення фермерства), *"Твій дім — природа"* (питання екологічної безпеки). Радіожурнал *"Карпати"* Закарпатського обласного радіо у полі зору тримає проблеми збереження безцінного багатства — лісів, родючих ґрунтів, полонин, річок, озер, водойм тощо.

По Львівському обласному радіо звучать передачі *"Господар"*, *"Сільські зустрічі"*, учасники яких розповідають про стан справ в агропромисловому комплексі області, наслідки його реформування на основі приватизації, проблеми розвитку фермерських господарств. Основна тема передачі *"Свій до свого"* — пропаганда та захист вітчизняного товаровиробника, викриття неякісної продукції як зарубіжної, так і місцевої.

Двічі на місяць у Полтавському ефірі звучала програма Д. Філіпського *"Реформи і реформатори"*. Сама її назва розкриває тематику: реформи в економіці промислового і сільського виробництва, приватизація і пов'язані з нею перетворення тощо. Значне місце в програмі відводилося висвітленню діяльності регіонального прес-клубу з ринкових реформ, засідання якого проводила обласна організація Співки журналістів України разом із Національною освітньою програмою ринкових реформ в Україні. Гостями прес-клубу були підприємці та банкіри, фахівці-економісти і фермери, промисловці й представники регіонального відділення Фонду держмайна України. До участі в передачах запрошували юристів, спеціалістів різних галузей, бірж, менеджерів фірм, центру сертифікатних аукціонів, консультантів Міжнародної фінансової корпорації.

6.5. Освітньо-пізнавальні передачі

Тематична спрямованість освітньо-пізнавальних передач впливає із сутності складних проблем державного будівництва, потреб радіослухачів: у всебічній інформації про Україну на тлі світової цивілізації, її минуле та

сучасне, мову, природу, екологію, створення і функціонування державно-національної системи освіти, яка, крім формування глибоких знань, повинна національно виховувати, згуртовувати, об'єднувати людей довкола національної ідеї; а також у прикладній інформації з усіх сфер життєдіяльності українського суспільства в контексті розвитку інших країн.

В освітньо-пізнавальних передачах, серед яких помітне місце займають *"Педагогічні роздуми"*, *"Сімейні вечори"*, *"Діти України"*, *"Планування сім'ї"*, *"Берегиня"* тощо, наголошується, що демократичною може бути лише та освіта, яка функціонує рідною мовою, бере сили з національних витоків. Директор Інституту українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор філологічних наук, професор П. Кононенко у виступах, бесідах, інтерв'ю по радіо наголошував, що Володимир Мономах, Г. Сковорода, Т. Шевченко, М. Максимович, М. Грушевський, інші видатні педагоги та державні діячі завжди бачили в синтезі освіти й виховання, науку й культуру, зміст, форми освіти і принципи та системи управління, бо, перш за все, мислили в єдності людину, землю і космос, інтереси особи, суспільства й держави, проблеми матеріального й духовного розвитку. Тому й стояли на позиціях гуманістичної, національно-державної, правової, демократичної педагогіки. Тип людини визначає тип суспільства, тому мета освіти — формування духовної особистості як основи духовної нації, цивілізації, культури. Який педагог, керівник — такий учень. Елітну людину, націю може сформувати тільки елітного духу інтелігенція, школа, — таким було кредо світоців вітчизняної педагогіки. Коли вона торжествувала — наставали періоди розквіту.

І навпаки: радянська педагогіка орієнтувалася на російсько-імперський месіанізм і тоталітаризм, а тому — на деперсонізацію, декласованість, денационалізацію, що неминуче вело до дегуманізації, суспільної деградації, кризи і людини, і держави, й освіти.

Уся наша історія, як відомо, писалася так, що ми стали і "молодшими" братами, і недержавним (психікою, розумом, волею) народом та неповноцінною нацією, через що й наші герої-борці за суверенітет та свободу стали "зрадниками, п'яницями, розбійниками", а зрадники й навіть вороги — героями... Нам пропонують виховувати дітей і молодь на "світових", а не "національних" цінностях, "забуваючи", що наші прапредки були творцями Трипільської, Березинецької й Черняхівської цивілізацій, могутньої держави Київська Русь і ще того часу стали творцями власної мови й писемності, своєї релігії й філософії (антеїзму, серця), педагогіки ("Почучення дітям" Володимира Мономаха) та права ("Руська правда" Ярослава Мудрого, "Вивід прав України" — Конституція Пилипа Орлика, універсали УНР тощо), досягли найвищих здобутків у хліборобстві (у тому числі й в Австралії, Канаді, США), промисловій сфері, науці (Україна —

космічна держава). Ще в XVII ст. Україна визнавалася найосвіченішою нацією-державою. Українське воїнство, полководці найвище оцінювалися Кромвелем, французькими, німецькими, інших країн державцями.

Нам же — центру Європи! — все ще рекомендується ввійти "в Європу", коли не зросійщуватися, то англізуватися...

Не треба глумитися над собою. Вивчаймо українську культуру, історію, педагогіку в органічних зв'язках зі світовою цивілізацією і побачимо себе у справжньому, правдивому дзеркалі. Варто нагадати, що 83 одруження великокнязівських родів наших були з імператорськими і королівськими дворами Англії та Іспанії, Данії і Норвегії, Німеччини й Швеції, Польщі та Візантії. Це свідчення того, що поріднитися колись з нашою державою було великою честю. Коли Ганна Ярославівна прибула до Франції, то вона єдина вміла розписуватися. І вона виховала короля Франції Філіпа, інших людей, і стоїть їй постамент серед наивидатніших людей цієї країни, але хто з нас знає, що ми зробили внесок і в цю державу? А ректори італійських, німецьких, польських університетів, які вийшли з нашої великої землі? І цей перелік можна продовжувати. Але в яких підручниках це написано? Діти виростають, вважаючи, що все багате, красиве, гідне поваги — десь там, і їхні батьки, виходить, нічого не створили. Навіть коли наші вчені реформували Росію за Петра I, і він за один раз забрав 15 найвизначніших професорів і поставив їх єпископами, навіть те, що Ломоносов рік вчився у Києво-Могилянській академії, — і те було записано, як велика шана, виявлена до нас. Не в нас вчилися, а ми, мовляв, повинні дякувати, що вони в нас побували. Ми і радіємо, що були в нас видатні люди. Але ж мова про те, щоб виховати покоління гідних людей, створити державу, яка буде, до речі, спиратися на власні сили.

Всебічне, гармонійне виховання повинно охоплювати знання уроків історії, розуміння проблем сучасності, спроможність не тільки теоретично окреслити, а й реалізувати свої плани щодо майбутнього. Оце і є українознавство, яке повинно ввійти не тільки в історію, мову, літературу, воно має піти в математику, фізику, біологію, в усі предмети, які розкривають світові феномени України, світове українство, наш стан, нашу історичну місію.

Про нагальні проблеми освіти в Україні, зокрема, про потрібність нових педагогічних концепцій національного виховання — першооснови демократичних засад освіти й виховання — наголошував у радіовисланнях голова Всеукраїнського педагогічного товариства імені Григорія Ващенка, академік АН вищої школи України А. Погрібний. Без повносилового утвердження української — державної — мови у сфері освіти й виховання говорити про демократизм, демократизацію у цій сфері — лише фарисейство, лукавство, облуда.

На лихо, нібито якихось наднаціональних, а насправді — наскрізь прокопчених у великодержавно-російській, імперській коптильні "демократів" розплодилося у царині освіти немало, і то вони зчиняють галас про "нарушення демократії" та "прав человека".

А насправді? Насправді порушеними поки що залишаються й історичні, й сучасні права цілої титульної нації — українців, і водночас права ще мільйонів конкретних, даруйте, "человеков" цієї нації, які не мають повноти задоволення своїх національних запитів, які часто з боями мусять виборювати право вчити своїх дітей українською мовою.

Національне виховання поза українською національною ідеєю, поза українською мовою — це абсурд. Звичайно, враховувати регіональні особливості у процесі навчання і виховання треба. Однак відомо, як спекують поняттям "регіональні особливості" відцентрові, найперше промосковські політичні сили, що здійснюють у ряді регіонів "національне виховання" на основі протидії українській національній ідеї, українській історії, культурі.

У руках освітян, батьків — майбутнє Української держави, від них найперше залежить національно-громадянська позиція, фізичне та морально-психологічне здоров'я покоління, яке вступає чи невдовзі вступить у самостійне життя.

За допомогою радіожурналу *"Право"* реалізується програма правової освіти. У ній розглядають проблеми становлення правової Української держави, тлумачать прийняті закони, обговорюють проекти нових законів, дають юридичні поради. Слухачі також довідуються про правові системи інших країн. *"Ваше право"* — так називається циклова передача Миколаївського обласного радіо з правової тематики за участю представників управління юстиції, прокуратури, міліції. Основна мета правової радіопрограми *"Артикул"* (Львівське обласне радіо), в якій беруть участь викладачі юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, працівники судів, прокуратури, адвокатури, управління юстиції, — конкретно, доступно, фахово пояснити радіослухачам приписи певного закону чи нормативного акта. Матеріали звучать під рубриками "Запитували — відповідаємо", "Юридичні консультації", "Один день в суді", "Юридичні діалоги".

Головне завдання передачі *"Закон і обов'язок"* — пропаганда політико-правових питань, утвердження у суспільстві цивілізованих, демократичних норм і принципів. Мова також іде про роботу і проблеми різних служб органів внутрішніх справ.

Радіопередача *"Дім, сад, город"* поширює знання серед широкого загалу слухачів, які прагнуть науково вести домашнє або дачнє господарство, повідомляє про нові сорти, гібриди, породи худоби і птиці як хімічні, так

і біологічні методи та засоби захисту рослин. Слухачам радять, як утримувати худобу і птицю, відгодовувати їх, надавати ветеринарну допомогу, доглядати за пасікою тощо. Виступають знавці із будівництва, садівництва, городництва, квітникарства.

До освітньо-пізнавальних передач належать також *"Ваше здоров'я"*, *"Автомобіль, дорога, ми"*, *"Успіх"*, *"Людина і ліс"*, *"Зелена планета"*. У програмі *"Ваше здоров'я"* звучать пізнавальні матеріали та консультації з типових "домашніх" проблем: догляд за малюками, харчування, психологія сімейних взаємин, планування сім'ї тощо. Порушуються питання, пов'язані з епідеміологічними захворюваннями, аналізуються процеси, що відбуваються на ниві охорони здоров'я, нові законодавчі акти у цій галузі. Слухачі довідуються про сторінки історії української медицини, традиції, імена визначних учених з цієї сфери.

Щотижнева радіoproграма *"Світ здоров'я"* Львівського обласного радіо порушує проблеми медичного обслуговування, суспільної та фізичної реабілітації хворих та інвалідів, вітчизняної фармації, пропагування здорового способу життя. На прохання радіослухачів авторитетні лікарі, вчені розповідають про сучасні методи профілактики і лікування різних захворювань, нетрадиційні та народні способи зцілення хворих, зокрема, про медичну синергетику, гомотоксикологію, хромобіологію тощо. Йдеться про християнське милосердя, допомогу бідним і знедоленим.

Природоохоронні знання поширює щомісячна циклова передача *"Людина і ліс"*. Йдеться про історію лісу, лісотехнічні спеціальності, рекомендації щодо поведінки в лісі. Звучать поради, як збирати гриби, ягоди, зілля, доглядати лісових мешканців, готувати делікатеси з лісових продуктів тощо. Слухачі довідуються про секрети догляду за лісом, ознайомлюються з календарем природи. Автор, відомий фітотерапевт Н. Зубицька у програмі *"Зелена планета"* порушує проблеми екологічного виховання, збереження здоров'я людей. Екологічну програму *"Зелена хвиля"* веде В. Маковій.

Радіoproграма *"Дай, Боже, добрий день!"* Закарпатського обласного радіо виходить в ефір щотижня. Основні рубрики: "Світ ваших захоплень", "Наш історичний календар", "Чисті джерела", "Будьмо людьми", "На меридіанах добросусідства", "Запитуйте — відповідаємо", "З перших уст", "Гострі кути дня", "Державні справи — вирішувати по-державному". Під рубрикою "Великі, але призабуті земляків імена" звучать розповіді про закарпатців, які стали окрасою європейської та світової культури. Пізнавальні народознавчі програми *"Мова звичаю"* і *"Річ"* (про історію речей, характерних для побуту українців) транслюють по Дніпропетровському обласному радіо.

Високу позитивну освітньо-пізнавальну, національно-патріотичну енергію несуть літературно-публіцистична програма *"Мова і нація"*, щотижневий радіожурнал *"Слово"*, які звучать по першій і третій програмах Національної радіокомпанії України. Автори журналу "Слово" на яскравих прикладах показують красу і багатство української мови, заохочують до її вивчення, інформують про нові словники. Звучать цікаві розповіді про походження окремих слів і словосполучень, багатство фразеології. *"Слово"* закликає кожного радіослухача відчутти особисту відповідальність за долю української мови, дбати, щоб вона запанувала у кожній клітині державного організму. Щотижня також звучить передача *"Після "Слова"* — додаток до радіожурналу "Слово". Ця програма допомагає кожному, хто хоче вдосконалювати свої знання з української мови, пізнавати таємниці її функціонування.

З січня 1989 р. на хвилях Донецького обласного радіо звучить навчально-пізнавальна передача *"Мова рідна, слово рідне"*, яку веде А. Загнітко — доктор філологічних наук, завідувач кафедри української мови Донецького університету, академік. Щомісяця у визначений час слухачі зустрічалися з авторською програмою А. Загнітка. І вони широко відгукувалися на неї. Скільки листів, зворушливих слів було на підтримку ідеї української культури на Донбасі!

З цієї "трибуни" радіо А. Загнітко навчився розмовляти не лише науковою "викладацькою" мовою, а й широкою, проникливою, завжди "від першої особи", зверненою до простої людини. "Радіопередача не є справою грандіозною, але регулярні її випуски (вже понад сто), на мій погляд, — це суттєвий внесок нашого автора в те, щоб "мова — душа предків" жила й розвивалася", — підкреслила І. Черниченко [14, с. 31].

Щирою любов'ю до рідної української мови позначений цикл передач *"Наша дума, наша пісня"* Сумського обласного радіо, який готує редактор В. Скакун разом із уродженцем с Курманів Недригайлівського району, членом-кореспондентом Академії педагогічних наук України, відомим поетом, перекладачем, лауреатом Державної премії імені Тараса Шевченка Д. Білоусом. Кожен такий випуск радіопрограми є своєрідним пізнавальним уроком з української мови та літератури для вчителів та учнів шкіл, усіх жителів області.

Чимало відгуків від слухачів Житомирщини надходить на радіопередачу кандидата педагогічних наук Л. Боднарчук. "Шановні працівники обласного радіо! Спасибі за передачу *"Рідна мова"*. Слухала її — ніби пила джерельну воду у спеку. Яка ж бо мелодійна наша українська мова! І дякувати Богу, що ми не втратили її... Пошли, Господи, Вам здоров'я". Лист підписано: "Мар'яна Нестерчук з Коростишева".

На хвилях Луганського обласного радіо звучить передача *"Барви рідного слова"*. Матеріали подають під рубриками "Живе слово", "Про слова і словники", "Культура мови керівника", "Як ми говоримо", "Буквоград, або цікава абетка", "Мова: сучасність і народні традиції" тощо.

Коло слухачів журналістки О. Луняк, звичайно, не обмежується вчителями Житомирської області, але саме вони є основним контингентом її передачі *"На педагогічну раду"*. За твердженням обласного керівництва освітян, така передача, яка регулярно з'являється в ефірі, в нашій державі єдина. З Міністерства освіти і науки України приїжджала спеціальна комісія, яка узагальнила досвід роботи обласного радіо та обласного інституту вдосконалення вчителів щодо підготовки такої передачі.

Старший редактор Полтавського обласного радіо І. Гончар готує передачу *"Перша партя"*. Буде її у формі уроку. "Перша партя" — назва з підтекстом. Саме з неї (першої парті) добре видно дошку, а вчитель не завжди помічає те, що діється у нього "під носом". Ця програма розрахована не лише на працівників освіти чи школярів. Її автор намагається об'єднати в ній слухачів різних професій і різного віку, щоб вони сприймали освітянські проблеми як власні, адже тільки національно освічені люди можуть бути дійсно вільними і свідомо будувати свою державу.

Освітньо-пізнавальні передачі створюють надійне підґрунтя для розширення і формування національно-гуманістичного світогляду і патріотичного почуття, громадянського виховання підростаючого покоління, набуття навиків співжиття у суспільстві, прищеплюють любов до рідної землі і природи, вміння берегти природне середовище — джерело повноцінного життя.

6.6. Релігійні передачі

Неминуча загибель комуністичного тоталітарного режиму під тиском народного гніву, проголошення Української незалежної держави створили природні передумови для вільного релігійного волевиявлення. Ніхто тепер не переслідує за віру в Бога, відвідування храмів, дотримання релігійних свят, традицій, звичаїв. Свідченням нинішньої свободи віросповідання є також те, що в Україні є значна кількість релігійних газет, теле- і радіопередач.

На радіохвилях України звучать християнські програми *"Благовість"*, *"Воскресіння"*, *"Голос любові"*, *"Віра. Надія. Любов"*, *"Жива надія"* (Сторінки вічної Книги) та ін. У них розповідається про Біблію — головне джерело Божого вчення, релігійну сутність людини, морально-етичні за-

сади християнства. У молитві людина розмовляє з Богом, а через Біблію Бог розмовляє з людиною.

На жаль, духовний процес пошуку і пізнання істини не позбавлений міжконфесійного непорозуміння, навіть протистояння, що також негативно впливає на консолідацію української нації та будівництво незалежної держави. Християнські радіопрограми намагаються допомогти віруючим самовдосконалюватися на засадах Божих Заповідей, пізнавати одне одного, єднатися, творити добро.

З листопада 1989 р. виходить в ефір радіо *"Воскресіння"*. Будучи єдиним релігійним радіоголосом у своїй батьківщині, журналісти радіо *"Воскресіння"* кільканадцять років тому ризикували стати диваками чи навіть вигнанцями не тільки серед своїх колег по перу, але й для атеїстично вихованої більшості. Нині це — один християнський радіоголос з багатьох, він зберігає першість серед християн-журналістів щодо тематики радіоматеріалів. Редакція радіо *"Воскресіння"* готує програми релігійно-інформаційного та християнсько-просвітницького змісту, розраховані на слухачів різних вікових і соціальних категорій, віросповідань і суспільних груп. Це — репортажі та інтерв'ю про непересічні події в Українських Церквах, радіопроповіді священників та виступи єпископів різних конфесій, розповіді про візантійський та латинський церковні обряди, радіоверсії сучасних богословських праць, знайомство з літургичним роком, розповіді про мистецтво іконопису, сакральну архітектуру, церковний спів та музику.

Автори радіо *"Воскресіння"* у своїх програмах проводять різні розвідки та дослідження, як, наприклад, свідчення віри репресованих священників УГКЦ, *"Релігії світу"* доктора філософії та мистецтвознавства Д. Степовика, матеріали про життя і діяльність митрополита Андрея Шептицького під назвою *"Андрей, Митрополит"*, статті наукового співробітника Інституту українознавства АН України Б. Завадки на тему поеми І. Франка *"Мойсей"*.

Особливе місце у програмах радіо *"Воскресіння"* посідає праця щодо поширення серед українських християн детальної та об'єктивної інформації про щоденне життя Церкви незалежно від того, про яку її гілку йдеться і в якій країні світу вона розташовується. Редакція активно співпрацює з авторитетними організаціями, аби служити місії безстороннього інформування своїх слухачів про події у релігійному світі, де б вони не відбувалися. Цю інформаційну присутність радіо *"Воскресіння"* знають в Україні і в усьому світі також як повідомлення Агенції релігійної інформації (API). Визнані інформаційні агентства світу, як, наприклад, CNS чи APIC, охоче посилаються на повідомлення API, якщо йдеться про події в українській християнській спільноті. Кількадесят кореспондентів з усіх куточків нашої держави і навіть Росії, Грузії та країн Прибалтики подають

для радіо "Воскресіння" свідчення з місця подій. Релігійні новини радіо "Воскресіння" — поки що унікальні в Україні за своєю переконливістю, свіжістю та способом подання.

На радіо "Воскресіння" отримали звукове життя визнані твори, такі, як книга відомого українського теолога Глави УГКЦ Блаженнішого Мирослава Івана кардинала Любачівського "Вірую в єдиного Бога", книга-інтерв'ю журналіста В. Мессорі з Іваном Павлом II "Переступити поріг надії", книга "Син Людський" православного священника Олександра Меня, роман польського письменника І. Добрачинського "Листи Никодима" тощо.

Оцінюючи діяльність радіо "Воскресіння", Мирослав Іван кардинал Любачівський зазначав: "Молодими невимушеними розмовами про різні аспекти віри радіо "Воскресіння" спонукає людей запитувати себе про своє ставлення до Творця — це перший крок до відкриття свого серця до дії Святого Духа, Котрий єдиний підносить людську душу. Постійність — це вимога періодичності, вимога щоденного виходу в ефір, але слід її відзначити, бо в нинішньому часі неодноразово ламається цей закон, коли стає важніше "комерційне" радше, ніж "соціальне" і "культурне". Випускати програми про духовне, культурне, і соціальне в час, коли модним є зовсім інші вартості, — подвиг" [7].

Великий інтерес у слухачів викликає також радіопроект "Благовість". Редакція отримала чимало позитивних листів-відгуків на читання "Самого Євангелія" і ґрунтовні, цікаві коментарі відомого вченого, доктора богослов'я Д. Степовика.

"Безбожницька комуністична система залишила нам важкий і гріховний спадок бездуховності і розбрату, розтління людських душ. Без оздоровлення нації, без очищення людської душі і тіла від гріховності, від зневіри, без повернення до Бога ми не зможемо далі споруджувати той Вселенський храм, що зветься Україною", — наголосив ведучий духовно-публіцистичних програм Івано-Франківського радіо, заслужений журналіст України Б. Кучер [5, с 40]. Позиція колективу Івано-Франківського радіо у висвітленні релігійно-церковної тематики полягає в тому, щоб не надавати переваги жодній із конфесій. Це знаходить відображення у передачі матеріалів, готовності співпрацювати з представниками будь-якої з церков. Якщо трапляються непорозуміння, то з обласного ефіру завжди звучать однозначні заклики до міжконфесійної злагоди, а взаємне порозуміння завжди знаходить підтримку і найширше висвітлення. Передають інформацію про почергове богослужіння в храмах, будівництво нових церков. Серед найавторитетніших робіт Івано-Франківських радіожурналістів — духовно-пізнавальна програма "Поклик Віри".

У 1997 р. перед святом Господнього Воскресіння спільно з Івано-Франківськими єпархіями Української греко-католицької церкви та Української православної церкви Київського патріархату обласне радіо започаткувало цикл духовно-публіцистичних програм *"Щоб усі були одно"*. В обласному ефірі мають можливість виступати представники будь-якої конфесії, монахи, семінаристи, представники влади, громадських і політичних організацій, хорові колективи, діячі науки, культури, освіти, окремі учасники художньої самодіяльності. Програма *"Щоб усі були одно"* — це заклик, який не є риторичним, який служить не задля красивих слів. Ця своєрідна засторога особливо актуальна сьогодні, коли частина українського народу з огляду на історичні обставини позбавлена національної гідності та духовності.

Як одне ціле розглядають міжконфесійну і міжнаціональну злагоду в державному радіомовленні на Тернопільщині. У тематичній щотижневій радіопрограмі *"Отчий світильник"*, яку веде доцент Педагогічного інституту Омелян Полянський, роз'яснюють в історичному аспекті основи правової Української держави, пропагують праці відомих українських релігійних, історичних та політичних діячів минулого з цих питань. Щосуботи в релігійній радіопрограмі виступають під рубриками *"Віра, Надія, Любов"*, *"Христос — хліб життя"*, *"Сторінками Біблії"* представники православної, греко-католицької та євангелістської церков. Вони закликають до єдності, міжконфесійної злагоди.

На Волині релігійну тематику висвітлюють у радіопередачі *"Наша духовність"*.

На Хмельниччині широкий позитивний резонанс мають передачі *"В ім'я Отця і Сина"*, *"Мати Бога в серці"*, *"Голос вічної любові"*.

На Закарпатті релігійні передачі звучать українською, угорською, словацькою, румунською і німецькою мовами, які виходять в ефір щотижня. Це — *"Слово — життя"*, *"Благословенного ранку, отчий краю"*, *"Хліб твоєї душі"*, *"Благовість у кожний дім"*.

Приділяють увагу висвітленню релігійно-церковної тематики в Причорномор'ї, на Придніпров'ї, Слобожанщині, в Донбасі. До найпомітніших програм належать *"На березі вічної ріки"*, *"Бесіди про чесноти християнства"*, *"Собори наших душ"*, *"Витоки духовності"*, *"Земне й надземне"*, *"З Богом у серці"*, *"Джерело"*.

Толерантне співіснування в українському ефірі радіопрограм різних конфесій дає підставу сподіватися, що настане той час, коли створиться та існуватиме єдина Українська християнська церква.

6.7. Передачі для дітей та юнацтва

Зрозуміло, що радіомовлення для дітей та юнацтва не існує відособлено, ізольовано від передач для дорослих. Усі передачі створюють єдину систему радіоінформування та впливу на слухачів. Але дитячі й юнацькі радіопроекти, насамперед, характеризуються педагогічною спрямованістю, їх головна мета — ввести дівчаток і хлопчиків у світ прекрасного, розвивати у них пізнавальні інтереси, природні здібності, естетичні смаки, сприяти національно-духовному розвитку, утвердженню патріотичних почуттів.

У дошкільні роки дитини радіо намагається простою і доступною формою розповісти про навколишнє середовище, дати перші елементарні відомості про різні предмети, події, явища, знайомить з кращими, доступними для дитячого сприймання, творами літератури і мистецтва. У програмах *"Вечірня колосанка"* кращі актори України розповідають молодшим слухачам найрізноманітніші казки. Адже казка — невичерпне джерело емоцій і почуттів. Вона вчить дітей відчувати і розуміти добро і зло, прекрасне і потворне, кумедне і трагічне. Дитина, сприймаючи казку, зіставляє поведінку персонажів із власними вчинками, прагне рівнятися на позитивних героїв передач. Через емоційне систематичне сприйняття передач українською мовою у маленьких слухачів підсвідомо формуються, зміцнюються відчуття і розуміння неперевершеної краси рідної мови, пісні, національного морально-естетичного ідеалу, які у майбутньому стануть основою національного громадянського патріотизму.

Радіомовлення для дітей середнього та старшого віку тісно пов'язане з програмами шкільного навчання і виховання. Воно допомагає розширювати і поглиблювати знання, які діти отримують у школі, розвиває їх допитливість, цікавість до історії, культури українського народу, його звичаїв, традицій. Для цього часто використовують радіогру, яка відкриває дійсність в образах і діях. У радіогрі, як і в праці, завжди є робоче зусилля, зусилля думки, почуття відповідальності, радість творчості. Учасники радіогри відтворюють різні аспекти життя, побуту і праці, наслідують дорослих, що сприяє цілеспрямованому формуванню особистості школяра. У такий спосіб радіопередачі не тільки вчать юних слухачів розуміти прекрасне, знати свій край, рідну Україну і пишатися нею. Вони виховують потребу в моральних вчинках, у праці заради розвитку своєї Батьківщини, розвивають творчі здібності, сприяють набуттю практичних навичок і вмій.

Для маленьких слухачів звучать передачі *"Барвисті сторінки"*, *"Казкова криничка"*, *"Країна Мудрагелія"*, *"В гостях у Веселой Нотки"*, *"Веселковий майданчик"*, *"Веселий трамвай"* та ін. У передачі *"Веселковий*

майданчик" ведуча разом із своїми слухачами "розфарбовує" цей кольоровий майданчик цікавою для дошкільнят інформацією, різноманітними інтерв'ю та репортажами. Вік слухачів (5—7 років) — це вік "чомучок", коли неодмінно хочеться про все дізнатися. Тому щоразу наприкінці передачі малятам дають завдання. Переможці конкурсу отримують призи.

"*Веселий трамвай*" — також ігрова передача для малят, метою якої є морально-естетичне виховання маленьких жителів України. Через спілкування з письменниками, композиторами маленькі слухачі пізнають світ, отримують інформацію про все, що робиться для малят у світі мистецтва. Ігрова форма передачі допомагає їм формувати почуття дружби, взаємовиручки, поваги до батьків, любові до природи України.

Письменник, лауреат премії імені Лесі Українки А. Костецький готує авторську передачу "*Легенди та билиці з козацької криниці*". У цікавій ігровій формі він знайомить дітей з історією України. А передача "*Країна Мудрагеля*" А. Костецького спонукає дітей до поглибленого вивчення української мови, її фразеологізмів, виховує любов до навчання, пізнання навколишнього світу. Передача "*Трайлик-читайлик*" знайомить з новими дитячими книжками, що побачили світ у видавництвах України. Великий інтерес у дітей викликають радіопередачі "*У нас в гостях журнал*" "*Малятко*" і та "*До*" "*Барвінка*" на *посиденьки*", в яких розповідається про щомісячні видання сучасних дитячих часописів України.

Радіопередача "*Клуб любителів казок*" знайомить радіослухачів з українською та світовою міфологією, з історичними та міфологічними джерелами казкових образів, легенд, міфів, переказів. Передача "*Музичні сходи*" навчає слухати і розуміти мову музики кращих композиторів світу, спонукає дітей до самостійної творчості, знайомить з їхніми ровесниками, лауреатами конкурсів "Нові імена України", прищеплює любов до народної пісні. Постійна рубрика "Музичний словничок" розкриває таємниці музичної грамоти та основних музичних термінів. Біолог Є. Гуменко веде ігрову радіопередачу для малят "*В гостях у царя Прокаріота*", виховує любов до природи, тварин, рослин — усього живого, що нас оточує.

Готуючи передачі для дітей та юнацтва, журналісти, режисери намагаються дотримуватися науково обґрунтованих вимог, серед яких найважливішими є: тісний зв'язок з навчально-виховним процесом і життям в Україні, роз'яснення складних суспільно-політичних, соціально-економічних, морально-психологічних процесів, пов'язаних із будівництвом незалежної держави, підпорядкування радіопередач багатим традиціям української і світової педагогіки; повне використання специфічних виражальних засобів радіо зі всебічним урахуванням вікових психофізіологічних особливостей дитячої, підліткової та юнацької аудиторії.

До передач, що сприяють нагромадженню знань, активному формуванню світогляду, здорових морально-етичних якостей та естетичних смаків у шкільної молоді, належать *"Твій світ"* (Літературний клуб для школярів), *"Школяда"*, *"Старшокласник"*, *"На гостинах у "Школяди"*, *"Школа у світлофора Моргайка"*, *"АБЦ — або це, або інше"*, *"Обрії"*, *"Вітрила"*, *"Квазар"*, *"Діжка Діогена"*, *"Музичний талісман"*, *"Музичний абонемент школяра"*, *"Сім нот"* тощо.

Про непересічні, важливі факти і події з життя, навчання, відпочинку школярів України та їх зарубіжних ровесників інформують програми *"Школяда"* і *"Старшокласник"*. Журналісти, ведучі розмовляють зі своїми слухачами невимушено, безпосередньо, з добрим розумінням суті матеріалу, про який йдеться у передачі. Вміють зацікавити середніх і старших школярів брати участь у різних вікторинах, конкурсах, іграх, спонукають надсилати листи і так залучають їх до підготовки передач. Конкуруючи з передачами для юнацтва комерційних радіоорганізацій, *"Старшокласник"* намагається у нинішній складний час політико-ідеологічного протистояння розкрити і показати молодим слухачам життєві перспективи в Українській державі, допомагає їм сформуванню національно-громадянське "Я", розвинути інтелектуально та духовно.

Дотримуючись вимог положення Національної програми "Діти України", створено цикли тематичних випусків програми *"Школяда"*: спортивні, військово-патріотичні (*"За світ встали козаченьки"*) та *"Школа виживання"*, мета яких — навчити дітей і підлітків правил поведінки в екстремальних ситуаціях (пожежа, хімічне забруднення місцевості, дорожньо-транспортні пригоди тощо). Співзасновниками та співавторами цих програм є провідні фахівці Міністерства внутрішніх справ, Міністерства надзвичайних ситуацій, Міністерства оборони, рятувальних та спеціалізованих служб.

Передача *"Таїна слова"* розрахована на середній та старший шкільний вік. Її завдання — прилучити школярів до краси рідної української мови, до розмаїття її словникового багатства; допомогти учням у вивченні синоніміки, розкрити таємниці слова та походження крилатих висловів, українських приказок та прислів'їв; на прикладі творів українських прозаїків, поетів навчити дітей мислити, розмовляти літературною мовою, допомогти їм у творчості, розширити словниковий запас, дати знання з мови поза шкільною програмою.

Програма *"Вибір"* прагне допомогти старшокласникам зорієнтуватися у проблемах дорослого життя, пропонує варіанти здобуття професії, можливості заробітку, інформує про діяльність служби зайнятості, нові навчальні заклади — ліцеї, гімназії, спеціалізовані класи, знайомить з їхніми учнями та випускниками. Про що не йшлося б у програмі — в основі морально-етичні, психологічні, громадянські аспекти життєвого вибору.

Щотижневий літературно-мистецький радіожурнал *"Вітрила"* ознайомлює з творчістю видатних митців України і світу, сучасних поетів і прозаїків різних літературних шкіл і напрямів. Слухачі радіожурналу беруть участь у роботі літературного факультативу, різноманітних конкурсах і вікторинах.

У радіоальманасі для допитливих *"Обрії"* підлітки зустрічаються з ученими, фахівцями з різних галузей науки і виробництва, дізнаються про цікаві наукові відкриття. Разом із дорослими займаються науковим пошуком. Юні слухачі також висловлюють власні гіпотези щодо того чи іншого явища природи.

Культурологічна передача для юнацтва *"Кольоровий світ"* ознайомлює слухачів з творами як українських, так і зарубіжних поетів, письменників минулого і сучасності. У передачі звучать інтерв'ю з письменниками і поетами, а також із дівчатами та хлопцями, котрі люблять книгу і самі роблять перші кроки в літературі. Автори репортажів розповідають про книжкові виставки, ярмарки, літературні вечори, конкурси. Слухачі *"Кольорового світу"* беруть участь у вікторинах, конкурсах. У Луганську поетична радіoproграма для дітей називається *"Соловейчик"*. Її веде поетеса Г. Гайворонська.

"АБЦ" — пізнавально-світоглядна програма для юнацтва. Уже назва програми свідчить про те, що зміст її може бути тематично необмеженим. АБЦ... Або це, або інше. Автори програми прагнуть не лише задовольнити допитливість юного слухача, а й вплинути на формування його світогляду. Бо, врешті, наші слухачі — це юні громадяни, які вже входять у життя і повинні мати сталі життєві позиції, які ґрунтуються на ерудиції, обізнаності, повазі та любові до історії своєї країни, її мови, культури, традицій, звичаїв.

Клуб юних любителів фантастики *"Квазар"* і клуб для допитливих *"Еврика"* щомісяця збирають на засідання обдарованих школярів — шанувальників наукової фантастики. В ефірах *"Еврики"* і *"Квазара"* виступають письменники, науковці, автори оригінальних ідей, проектів, які діляться з юнацтвом своїми роздумами, спостереженнями. "Сьогодні єдиний наш "суддя" і рецензент — це слухач. Він і теми пропонує, і ставить запитання, і пише про свій пошук, і просить більше розповідати про загадки нашого буття, про все те, до чого можна поставити визначення: аномальне", — зазначала ведуча програм *"Еврика"* і *"Квазар"* Г. Стоянова [11, с. 18].

Готуючи кожну передачу, автори прагнуть знайти в будь-якій інформації певну "родзинку". Подають такі повідомлення, які примушують молоду людину поміркувати, спонукають до активної думки. "Ваші передачі для нас, — чи не єдине джерело цікавої пізнавальної інформації. Адже

журнали до нас взагалі не приходять, а якщо й коли з'являються у нашому містечку, то ціни такі, що й не купиш. А радіо є в кожній хаті. У мене вдома воно практично не вимикається. Але, звичайно, я слухаю не все. Політика набридла, в економіці не розбираюся. А от послухаєш гарну пісню, красивий вірш і захоплюючу інформацію про якісь дива — легше на душі стає...", — написала десятикласниця з селища Делятин Івано-Франківської області. Це й зрозуміло. Адже юне покоління, та й не тільки воно, прагне до інформації, яка би проникала в душу, примусила частіше забитись серце, запрацювати розум. Урешті, розвинула б уяву, фантазію.

Розуміння цієї проблеми, а ще бажання журналістки Волинської теле-радіокомпанії Г. Бігун співпрацювати з талановитими дітьми і стали відправними точками при створенні радіостудії "*Вітряки*". Аналогічну назву має нова щотижнева програма Луцької міської редакції радіомовлення, її авторами є місцеві школярі та студенти Волинського державного університету.

Стосунки між учнями і вчителями, одвічна проблема дітей і батьків, підліткова злочинність, наркоманія, обов'язкове запровадження шкільної форми, дозвілля — це далеко не повний перелік тем, до яких звертаються студійці. Цінність репортажів, інтерв'ю, експрес-опитувань — у цілковитій довірі їх учасників до людини з мікрофоном, оскільки ця людина — їх ровесник, який мислить такими ж поняттями, який розуміє їхні проблеми.

Ініціатива, яку проявляють діти у пошуках тем, у їх подачі, стимулюється не лише морально. Існує домовленість про грошову винагороду дітям, які працюють над випусками. Популярна обласна газета "*Віче*" щомісяця надає сторінку для матеріалів студії "*Вітряки*". Це своєрідний дайджест радіовипусків і водночас реклама діяльності студії.

(ПОЗИВНІ)

Диктор I: В ефірі — Дніпропетровськ! Обласне державне радіо.

(Музична відбивка)

Диктор II: Усіх хлопчиків і дівчаток — менших і старших, а також ваших мам і татусів, бабусь і дідусів, — усі ваші родини вітає Таїсія Ковальчук — автор і ведуча передачі "*Стежка-мережка*".

(Музика)

Ведуча: Ви вже, мабуть, відзначили для себе, мої дорогенькі, що ті життєві хвили, які котилися нашими містами і містечками, селами і сільцями, ніби підсилюють оту неповторну сольну партію нашої природи, і осінь, пізня й жовтогаряча, поступається зимовій порі, яка теж до своїх барв додає і сонячності, і помаранчевості. Хоча й говорять в нашому народі, що грудень землю трудить і хату студить, грудень — не брат, холоднеча — не сестра, що смутний грудень, як прийде студень. Та все ж є сподівання на те, що і зимовий місяць принесе нам хороші, ясні

дні. І кожен грудневий день в українському звичаєвому календарі присвячений визначеній обрядодії, зимовому дійству. І серед вас, я маю на увазі вже школярів, мабуть, не знайдеться таких, що не чули, чи не знають, чи й не беруть залюбки участі в цих чудових зимових святках в нашій Україні.

Наші звичаї, обряди, свята — то є найбільше багатство українського народу. І своєю самобутньою культурою і вільнолюбним духом козацьким, спраглим до свободи і незалежності, до правди і справедливості, ми і цікаві в цьому світі іншим народам.

І, звичайно ж, останнього зимового місяця і дорослі, і ви, мої любі хлопчики і дівчатка, ні-ні! — а все ж згадуєте події, зустрічі, знайомства, що траплялись з вами протягом минулих місяців і які найбільше вам запам'яталися, і про які ви завжди будете згадувати. От і в "Стежці-мережці" цього разу згадаємо наших тепер уже давніх-давніх друзів, приятелів, і послухаємо голоси нових знайомих. Усі разом, дружнім гуртом поміркуюємо над тим, якою ви уявляєте свою державу Україну, чого очікуєте від майбутнього і чого бажаєте своїй Вітчизні, бо серед вас є багато її однолітків. А ви, наші любі хлопчики й дівчатка, менші і старші, а також ваші мами і тати, бабусі і дідусі, звичайно, озивається чи то поетичним словом, чи прозовим, як мовиться, але кожен відгукується найперше словом небайдужим.

(Шум майдану: голоси, музика)

Голос I: Назимова Марина.

Голос II: Назимов Сергій.

Голос III: Це — мій син, ми приходимо на майдан і висловлюємо свою думку: за Україну, за свободу, за чесні вибори...

Сергій: Я ходжу, щоб була українська мова і Україна...

Мама: Я вважаю, що діти повинні знати і бачити, як робиться історія, щоб чув правду...

Сергій: Я сприймаю це і вважаю, що можу зрозуміти...

Кор.: Тл підтримуєш свою маму і вважаєш, що вона обрала правильний в житті для себе шлях: вболівати за Україну і підтримувати її своєю працею...

Сергій: Так. Я вважаю, що це правильно.

Мзл/з/Політизувати дітей, може, й не потрібно, але вони дивляться телевизор, а те, що бачать, не завжди відповідає дійсності. Тому вони приходять на майдан, слухають іншу сторону, слухають інші речі, щоб зробити свій вибір.

Голос I: Елі на.

Голос II: Мария Иосифовна. Вы знаете, я очень довольна, что люди прозрели и независимо от того, кто победит, но мы рады тому, что люди имеют новое мнение и его отстаивают...

Ел/на: Просто интересно так...

Кор.: Що б ти хотіла побажати своїй державі в такі складні часи?

Еліна: Чтoбь \ справедливость была...

(Музична відбивка)

Ведучий: Стрімкий цей грудневий час... Багатий на різні події. Ви, мої дорогенькі, дорослішаєте, розумієте. Декотрі з вас вже встигли надрукуватися в колективних поетичних збірках, інші й власні перші книжечки-ластівочки мають, дехто вже й у вищій школі навчається. А ваші голоси, ваші вірші, ваше слово про

відчуття рідної мови, рідної країни зберігає наш невтомний репортер-звукозаписувач...

Пригадується мені теж зимова пора і розмова з Богданом Бурчаковим. Захоплень у хлопця багато, а серед них і поетична творчість. І в дитячій студії, якою професійно опікується поетеса Людмила Левченко, хлоп'ята і дівчатка (і Богдан в тому числі) читають не лише власні вірші. То ж Богдан найперше під час нашої зустрічі захотів прочитати вірш Лесі Українки, бо він переймається і її поезією...

Богдан Бурчаков: Я хотів би розповісти один вірш її, без назви.

(Читає)

Як дитиною, бувало,
Упаду собі на лихо,
То хоч в серце біль доходив,
Я собі вставала тихо.

"Що, болить?" — мене питали,
Але я не признавалась —
Я була малою горда, —
Щоб не плакати, я сміялась.

А тепер, коли для мене
Жартом злим кінчиться драма,
І от-от зірватись має
Гостра, злобна епіграма, —

Безпощадній зброї сміху
Я боюся піддаватись,
І, забувши давню гордість,
Плачу я, щоб не сміятись.

Кор.: Поети наші за те, щоб народ наш був і освічений, і культурний, і мову свою знав.

Бурчаков: Я вважаю, поети-патріоти старалися допомогти народові, старалися своє душею оспівувати народ вільний.

Кор.: Оі ти говорив про матінку-Україну, про вільний народ, а сам ти сучасна людина, ростеш при комп'ютерах, при телевізорах, при відиках. Власне, людина, яка росте в XXI віці. А якою ти уявляєш чи бачиш свою Батьківщину?

Бурчаков: 9\ Батьківщину уявляю вільною, країною незалежною ні від кого, найбагатша країна, в котрій все є, ця країна — найкраща в світі, я так вважаю.

Кор.: А що для цього треба робити, щоб вона справді була такою?

Бурчаков: Захищати нашу Україну-матінку, нікому не давати її покорити собі і оберігати її всім серцем і душею.

Кор.: Як тебе звуть?

Голос: Денис.

Кор.: Скільки тобі років?

Кор.: Гарно сказано, бо тільки те серце, яке тривожиться, може принести добро у цей світ.

Кирило: Я хочу прочитати один веселенький вірш... Це було написано після канікул на Донеччині, в бабусі, там російськомовне оточення. Я теж до п'яти років, поки був маленький, говорив російською мовою. Потім почав думати, чого буду російською. Я ж українець, як-не-як. Це трапилось після того, як ми почули кобзаря Івана Скотаренка, ми в парку були і він сидів під деревом і грав. І от я став і заслухався... З того часу і це, мабуть, вирішальним стало. Мама сказала, що досить, ми — українці, будемо розмовляти рідною мовою. Віддала мене в музшколу, клас бандури... Ну, от приїхав до бабусі, говорив українською мовою. І от трапилася така історія, про яку я написав у вірші.

(Читає)

Ой-йой-йой! Що ж то було?
 Як приїхав я в село —
 Стріли, наче НЛО...
 Я сказав: "Привіт Сашко!
 Як у тебе справи?"
 Він на мене очі трісь,
 Аж рота роззявив:
 "Яку місті на Дніпрі
 Мовою говорить?
 А у нас, отут в селі,
 Всі по русккі шпарять".
 Червоненькі піджачки,
 Вибриті голівки...
 "Нові русскі ми,
 Братки! Ти що ж —
 Український?!"
 Не сміши наших людей,
 Кинь свою бандуру.
 Від мови — регіт у курей.
 Як хтось вчить, то здуру".
 "Саню, Саню! По балді, може, тобі дати?
 Ми ж з тобою не круті.
 Рідне — гріх не шанувати".
 "Як то ми — не круті?
 Є у нас мобілки,
 Вакси сховано. Круті!
 Ще й на попi татуївки.
 Хочеш з нами дружбу мати, —
 Забудь хлопську мову.
 Баксів 20-ть можу дати
 Тобі за відмову".
 Стиснув міцно я кулак,
 Глянув в очі ниці,

Розмахнувся, чвак так чвак,
Дав йому по пиці.
...Минають дні, Санька нема.
Я трішечки злякався.
А чи не вбив дружка, бува,
Невже перестарався?
Коли це бачу: йде крутий
І посміхається раденько,
А поряд вся його рідня.
Братів там справді багатенько.
Тримайсь, козаче, — сказав я. —
Не обійдеться тут без крові.
Підходять: Що за маячня?
На чистій українській мові,
Медовій, ніжній, калиновій
Вітаються чемненько,
Вклоняються низенько.
Очам не вірю. Чортівня...
І пригадалися мені
Вірші пророчі і чудові.
Не треба слів, хай буде тільки діло,
Його роби — спокійний і суворий,
Бо є не люди, а люді,
Чия душа не доросла до слова,
Шанують грубу силу молодці.
Закон для них — кулак здоровий.
Звертаюся до тих, хто Бога в серці має:
Пора вже мову рідну —
Зневажену, затюкану і бідну
Законом дужим захистить,
Дух України відродить!

(Музична відбивка)

Ведуча: Це була програма "Стежка-мережка". До ефіру її підготували Тетяна Дацева і Таїсія Ковальчук.

Будьмо разом, моїдорогенькі. Хай вам щастить!

(Музика)

Таїсія КОВАЛЬЧУК

Коли у розважально-пізнавальній програмі *"Добрий вечір"* Запорізької телерадіокомпанії вперше прозвучала рубрика *"Ось які вони, наші діти"*, відгуків на неї довго чекати не довелося. Бо з усіх питань, які людині доводиться вирішувати впродовж свого життя, виховання дітей мало кого залишає байдужим. Журналіст А. Багуріна відразу ж знайшла правильний тон для розмови зі своєю аудиторією. Ніякої нав'язливої балаканини на

виховні теми, ніякого загального обговорення проблем. Бо, зрештою, кожна дитина — це особлива проблема. Але автор і ведуча рубрики досить впевнено почуває себе серед дітей, вміє їх розговорити, викликати на відверті роздуми про все — від оцінки стосунків із батьками до взаємовідносин у класі. І тоді в телефонній трубці можна почути шире задоволення дорослих слухачів: "Дякую! Виявляється, вони думають не тільки про розваги, але й мріють про майбутнє України, живуть нашими турботами". Інколи ж дзвінкий голос, в якому бринять нотки хвилювання, просить: "Я щаслива, що навчаюсь у своєму класі. Розкажіть про нас!". Добірку відгуків юних і дорослих слухачів вміщують під рубрикою *"Намисто"*.

Розважально-пізнавальна програма *"Діжка Діогена"* спрямована на розвиток філософського, образного мистецького мислення у дітей і підлітків. Побудована у формі гри, в якій беруть участь усі 10 муз. Програма дає змогу кожному слухачеві виявити свої людські якості та можливості, запрошує до складних роздумів над вічними життєвими категоріями, вчить добра та цілеспрямованості у досягненні поставленої мети.

Програма просвітницько-пізнавального характеру *"Школа виживання Миклухи Маклая"* прагне навчити радіослухачів виживати в екстремальних умовах. До участі в її створенні залучають провідних фахівців цивільної оборони, рятувальних служб, пожежної охорони, санепідемслужби та ін. У програмі часто інсценізують конкретні критичні ситуації на певних об'єктах, подають репортажі з туристських походів, спелеологічних експедицій, археологічних розкопок, проводять різноманітні тематичні вікторини з врученням призів переможцям.

Пізнавально-розважальна програма *"Музичний талісман"* адресована слухачам середнього і старшого шкільного віку. Мета цієї програми — виховання гарного музично-естетичного смаку у слухачів через ознайомлення з високохудожніми зразками різних стилів і напрямів, зокрема, української та зарубіжної класичної, народної, джазової, естрадної музики.

Передача *"Музичний абонемент школяра"* розповідає про композиторів-класиків і сучасних українських композиторів, життя яких пов'язане з творчістю для дітей, знайомить з творчістю юних музикантів. Така передача прищеплює слухачам любов до класичної і сучасної музики.

Пізнавально-розважальна передача *"Сім нот"* знайомить слухачів середнього шкільного віку з творами композиторів, що написані спеціально для дітей. Передача має такі рубрики: "Казковість у музиці", "Музика до мультфільмів", "Музика до театральних і радіопостановок", "Гумор у музиці" тощо.

Однак аполітичні, космополітичні працівники багатьох приватних і навіть деяких обласних радіоорганізацій інтенсивно насичують український інформаційний простір чужомовними низькопробними шлягерами

(вони також заповнили дискотеки, бари), що, зрозуміло, перешкоджає формувати у підростаючого покоління здорові естетичні смаки на кращих зразках українського національного і світового музично-естрадного мистецтва. Тому у нинішній складній суспільно-політичній ситуації, коли антиукраїнські, протидержавні сили не здаються, важливо постійно готувати для дітей та юнацтва доброякісні радіопрограми з обов'язковим урахуванням психологічних і фізіологічних особливостей розвитку школярів. Зокрема, варто звертати серйозну увагу на музично-розважальні передачі. Потрібно також за допомогою радіопередач виробляти у школярів стійкий імунітет до антиукраїнської ідеології та моралі. Цього можна досягнути, якщо радіопередачі, адресовані дітям і юнацтву, впливатимуть на їх національно-духовний, морально-психологічний, інтелектуальний, естетично-художній розвиток.

Найкраще сприймаються ті матеріали радіопрограм, що спонукають до пошукової діяльності. Більшість школярів надає перевагу передачам, у яких до слухачів звертаються із запитаннями, дають їм завдання, просять оцінити той чи інший факт, подію, явище, вчинок дорослої людини чи ровесника тощо. Учні охоче беруть участь у цікавих радіоіграх. Це спонукає їх користуватися підручниками, словниками, довідниками, спеціальною літературою, зустрічатися з цікавими людьми. З'ясовуючи якесь питання, наприклад, з української історії, культури, мистецтва, причини подій, явищ, юні слухачі виявляють свої знання, моральні цінності, емоційний настрій. У процесі такої активної діяльності формується свідоме ставлення до навчальної роботи, яке реалізується також через використання почутої інформації під час відповідей на уроках, написання творів тощо.

Емоційно насичена мова радіопередач — чи не найефективніший засіб впливу на почуття юних слухачів. Чітка національно-ідейна спрямованість, тематична актуальність, жанрова різноманітність, високий літературний рівень підготовки матеріалів, вміле використання специфічних виражальних засобів радіо є найважливішими чинниками, що сприяють цілеспрямованому вибору і сприйманню передач.

6.8. Передачі для молоді

Українська молодь щоденно перебуває під впливом величезного моря інформації. На її розум і серця здійснюють вплив телебачення і радіо, кіно і книги, газети і журнали, сучасні персональні, домашні продуценти відео-і аудіоінформації, різні форми особистого спілкування. У цьому бурхливому

морі інформації діють сили не тільки зі знаком плюс, але й з великим знаком мінус.

Проти України вже тривалий час ведеться інформаційна війна. Методи її розроблені й удосконалюються не нами. Ми у цій війні не є суб'єктом, не є однією з воюючих сторін. Ми є об'єктом. Війна йде на нашій території, власне, поле бою — наш мозок, мозок молоді, яка ще не виробила еталонів морально-національних, духовно-етичних цінностей. Етнопсихологічні, соціологічні, економічні та інші аспекти інформаційної агресії є також причиною того, що молодіжне середовище засмічено байдужістю і безкультурністю, цинізмом і брехливістю, вульгарністю й агресивністю, розпустою і злочинністю, космополітизмом і конформізмом...

З ким піде молодь? Кого молодь підтримає? Яку життєву позицію займе? Залишиться покірною масою, з якої нинішні прокомуністичні, промосковські сповідачі антиукраїнського, імперського мислення будуть ліпити собі подібних, чи свідомо стане на високоморальні засади національно-демократичного будівництва Української незалежної держави? Це не риторичні запитання. У них сконденсований одвічний біль за українську державність. Тому вони у різних аспектах обговорюються, висувуються на чільне місце в засобах масової інформації, зокрема, у молодіжних радіопередачах.

В "океані звуків", як образно називають ефір, також пульсують радіохвилі, що несуть і вселяють молодим слухачам енергію національно-гуманістичного, творчого гатунку, плекають доброту, християнську духовність, прищеплюють здатність самостійно протистояти моральним збоченням, брати активну участь у розбудові незалежної держави, де кожен молодий громадянин буде добре вчитися і працювати й, як наслідок — заможно жити в умовах демократії та особистих прав людини, гарантованих Конституцією України та "Загальною декларацією прав людини".

Молодіжне радіо "Європа-Центр" упродовж тривалого часу (існувало з жовтня 1994 р.) порушувало нагальні питання життєдіяльності молоді, намагалося підходити до висвітлення будь-яких явищ, ситуацій, подій системно і так відігравати в українському суспільстві інтегруючу роль.

Зосереджуючи увагу на проблемах будівництва Української держави, радіоканали "Культура", "Промінь" спонукають слухачів об'єктивно, всебічно оцінити історію України, здобутки культури, літератури, мистецтва, народної моралі у контексті загальнолюдських ідеалів, збагнути фатальну шкідливість псевдонауковості, яку десятиліттями насаджували комуністи й яка нищила, викорінювала український дух, національні, політичні традиції народу, якому не бракує ні оригінальності, ні багатства думок та ідей.

В актуальних інтерв'ю з авторитетними особистостями української науки, політики, культури, мистецтва підкреслюється, що відродження, становлення, утвердження національних цінностей, традицій і звичаїв, створених попередніми поколіннями, але вилучених, ефальшованих або замовчуваних протягом тривалого часу комуністичного поневолення, відкривають шлях до національної свідомості, цілеспрямованого державотворення. "Ми мусимо серцем почувати свій ідеал, мусимо розумом уяснювати собі його, мусимо вживати всіх сил і засобів, щоб наближуватись до нього, інакше він не буде існувати і ніякий містичний фаталізм не сотворить його нам, а розвій матеріальних відносин перший потопче і роздавить нас, як сліпа машина" [13, с. 285].

Найчистішим і єдиним живильним джерелом розвитку національної духовності, гуманістичних ідеалів є рідна мова. Саме у мові нація закодує всю свою історію, свій всебічний багатовіковий досвід, здобутки культури, світоглядні ідеї, свою самобутність. Національна мова — центральна нервова система людини. Мова формує націю, нація будує державу, держава повинна берегти, розвивати мову. Саме тому Конгрес української інтелігенції у своїй постанові вимагає від Президента України, законодавчої та виконавчої влади забезпечити функціонування української мови як державної, як засобу спілкування та інформаційного забезпечення на всіх рівнях державного й суспільного життя. Адже кожний народ, численний чи нечисленний, може внести в інформаційний скарб людства вагомий доробок, якщо створити умови для власного інформаційного потенціалу.

Національно свідомих журналістів болить, що широкий потік чужомовних детективних, удавано філософських, демонологічних, еротичних книжок і брошур полонив вулиці українських міст і селищ. Продовжується систематичне одурманювання молоді вдовою "свободою" безцензурного друку. А вагомих українських книжок, які повинні формувати у молоді національні та філософські цінності, свідомі громадянсько-патріотичні погляди на сучасне і майбутнє України, дуже мало. В Україні немає коштів на видання українських книжок.

Професор, академік А. Погрібний підкреслює: "Те, наскільки цинічно певні сили та політики обертають проти України її найпосутніші та найорганічніші прикмети — ті, поза якими вона просто не існує, спостерігаємо й на прикладі мовного питання, що має тенденцію виростати до розмірів саме питання кожного разу, як тільки в країні відбуваються чи то парламентські, чи президентські вибори. І це не випадково. Адже, як на мене, мова — то серцевинна точка, в яку найперше цілять, аби здійснити вбивство України. Цілять і з відверто зловорожих намірів, і з причини суто малоросійського "недомисля", як то полюбляв колись висловлюватися М. Хвильовий" [10].

Комуністи України не визнають вимог ст. 20 Конституції України, тобто Державних символів України (Державного Прапора України, малого Державного Герба України, Державного Гімну України) — основних атрибутів суверенної держави, тобто її фактичного існування. Народні депутати України від цієї партії носять депутатські значки неіснуючої держави — СРСР та УРСР. Мітинги, з'їзди Комуністична партія України проводить під червоними прапорами неіснуючої держави, портретами катів українського народу Леніна, Сталіна, які знищили незалежну Українську Народну Республіку, еліту української нації і десятки мільйонів селян голодомором. І сьогодні комуністи П. Симоненка залишаються вірними ідеї Леніна — Сталіна про те, що "Україна — невід'ємна частина Радянського Союзу, вірний форпост СРСР на Заході", та спрямовують свої зусилля на реставрацію імперії зла в новому форматі.

Член Української Центральної Ради М. Шаповал у 1924 р. писав, що Ленін смертельно ненавидів ідею самостійності України, був найжорстокішим україножером. Комуністи не дотримуються вимог ст. 10 Конституції України, ст. 15 Закону УРСР "Про мови в Українській РСР", рішення Конституційного Суду України від 14.12.1999 р., де зазначено, що державна мова в Україні — українська мова і що мовою з'їздів, сесій, конференцій, пленумів, засідань, зборів, нарад, інших зібрань державних, партійних, громадських організацій, підприємств, установ, навчальних закладів є українська мова. Як правило, комуністи у Верховній Раді послуговуються російською мовою. Чи ми хоч раз почули в Російській Державній Думі українську мову від росіян українського походження? Комуністи України торпедують (блокують) законопроекти, які спрямовані на виконання передвиборчої програми Президента України, підвищення життєвого рівня українців, побудови правової, демократичної держави, утвердження прав і свобод людини, верховенства права, злагоди в суспільстві, визнання УПА воюючою стороною. Затягують Україну в різні союзи з низьким рівнем життя населення, диктаторськими методами управління, військовими конфліктами, геноцидом. "Чи мають моральне і юридичне право представники цієї українофобської антидержавної партії бути депутатами рад всіх рівнів суверенної України, в яких ностальгія за СРСР і вся їхня практична політика підпорядкована ідеї відродження СРСР і принципу: "чим гірше — тим краще"?! Для них патріоти України "нашисти" та "фашисти", — роздумує Василь Непийвода. — Чи вшановують комуністи України пам'ять Грушевського, Петлюри, Винниченка, Коновальця, Бандери, Стуса, січових стрільців, студентів, полеглих під Кругами, вояків УПА? їм ближчі до душі і серця Муравйов, Каганович, Берія..! Антиукраїнський шабаш 15 жовтня 2005 року, який організували на Хрещатику у Києві комуністи, прогресивні соціалісти і так звані братчики — ще одне яскраве свідчен-

ня вірного служіння імперській Москві, зоологічної ненависті до національно свідомих українців, борців за незалежну Україну — вояків УПА, байдужості до проблем держави. Чим в Україні гірше — тим краще комуністам, прогресивним соціалістам, еседам, регіоналам, союзам: бо кожен із них забезпечує собі здійснення відповідних інтересів.

Своїми виступами, заявами в Криму, на сході України, в Київському театрі імені Лесі Українки лідер Прогресивної соціалістичної партії України Н. Вітренко сіє і розпалює міжнаціональну ворожнечу, збуджує суспільство, щоб викликати ненависть до нової влади, паплюжить українські національні ідеали і грубо порушує чинне законодавство.

СДПУ(о), Партія регіонів України беруть під захист та на поруки кримінальних авторитетів, у хуліганській формі зривають пленарні засідання Верховної Ради, були активними на сіверодонецькому шабаші, окремі їхні представники закликали до силового варіанта повалення демократичної влади в Україні та розчленування її території. Вони ж чинять спротив виконанню передвиборчої програми В. А. Ющенка, яку підтримала більшість населення України. В їхніх депутатських фракціях знайшли притулок і захист особи, які не дружать із законами" [8].

Керівники держави, областей, передусім, піклуються про задоволення мовних і духовних потреб росіян та інших національних меншин. Наприклад, там, де етнічні українці становлять $\frac{3}{4}$ усього населення, на 100 корінних жителів припадає лише 7 газет рідною мовою, тоді як на 100 росіян — 54 газети російською. У Криму, де проживає майже 700 тис. українців, виходить лише одна газета українською мовою з 363 зареєстрованих видань.

Ще 16 видань виходять кримсько-татарською, вірменською, німецькою, грецькою та болгарською мовами. $\frac{2}{3}$ періодичних видань — російськомовні. До речі, становище української газети "Кримська світлиця" жалюгідне. Складним є становище україномовних газет також у Донецьку, Одесі, Дніпропетровську, Миколаєві, Запоріжжі, Харкові. Національні видання там ледве животіють, зазнаючи за потуранням місцевої влади постійних утисків з боку ворогів української незалежності.

У столиці України — Києві — з'являються все нові і нові газети, серед них — жодної української. Теле- і радіоэфір заповнила російська мова. Переважну більшість передач в Україні ведуть російською, розкручуючи маховик зросійщення, а національну культуру в засобах масової інформації блокують. Десятки російськомовних комерційних теле- і радіостанцій працюють у Нікополі, Запоріжжі, Павлодарі, Кривому Розі. Жодної з українським мовленням. І це — у козацькому краї! Українофоби докладають усіх зусиль, щоб роздержавити радіо і телебачення й у такий спосіб розправитися зі всіма залишками української мови у засобах масової інформації,

розширити попсовську естраду та масову російськомовну "жовту" пресу, поглибити патологічне засилля російськомовного стилю життя у сфері підприємництва тощо. Потік уседозволеності особливо негативно впливає на молодь. Несформована психіка калічиться, ламається від щоденних ін'єкцій передозованого насильства, крові, сексу. Внутрішній світ людини, особливо ж молоді, не повинен бути порожнім. Якщо у ньому не формується істинна духовність, високоетична національна культура, християнська мораль, то тут же заповнюється їх заміниками — ерзац-культурою, лжедуховністю, національним нігілізмом тощо.

Зрозуміло, що право кожного народу на існування, розвиток його культури, мови, духовності є природне. "Всі народи, які дійшли до добробуту, освіти, доброго ладу, дійшли тільки завдяки тому, що мали просвіту на своїй рідній мові, — підкреслював М. Грушевський. — Бо інакше як на своїй народній українській мові не стане наш народ просвіченим, не вийде з теперішньої темноти, злиднів і пониження" [2, с 25]. Ці думки не втрачають актуальності й сьогодні.

9 листопада 2005 р. у Сімферополі відбулося відкриття VI Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика. За п'ять років конкурс набув неабиякої популярності серед школярів та студентів в Україні та за її межами й утвердився як дієвий чинник пробудження інтересу молоді до рідної мови й утвердження національної свідомості. Конкурс у 2005 р. особливий уже тим, що його стартовим майданчиком став поліетнічний Крим, регіон, у якому є політичні сили, що спеціалізуються на штучному роздмухуванні пристрастей навколо мовного питання.

Міністерство освіти АРК й освітянська громадськість поставилися до організації конкурсу з належною відповідальністю. Церемонія відкриття в українській піколі-гімназії м. Сімферополя (на якій прозвучали привітання Президента України та Голови Верховної Ради) відзначалася святковістю атмосфери, зацікавленістю школярів і студентів змістом, суттю змагання, яке на них чекало і в якому вони змогли випробувати себе, вдосконалити свої знання української мови.

Однак надто різним було висвітлення у ЗМІ цієї актуальної суспільно-політичної події. Безперечно, Національна радіокомпанія України, газети "Літературна Україна", "Слово Просвіти", "Українське Слово", "Кримська світлиця" та деякі інші газети детально розповіли про VI Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика, який за досить короткий час перетворився на масштабну патріотичну й освітню акцію, широко відому як в Україні, так і за її межами. "Тут знаходять спільну мову школярі й студенти, вчителі й меценати. Упевнений, цей конкурс виконує благородну місію — підносить престиж державної мови, навчає молодь любити й шанувати рідне слово", — підкреслив у привітанні Президент України В. Ющенко [6].

Однак чимало приватних радіоорганізацій взагалі про цю світового значення подію не сказали жодного слова, а декотрі перекрутили її глибинну суть, наче змовилися з Національною телекомпанією України. 9 листопада 2005 р. на Першому національному телеканалі у вечірньому інформаційному випуску о 21.00 з'явився "репортаж", у якому не тільки перевернуто характер події (відкриття конкурсу), а й викривлено сам задум тієї благородної справи, яка освячена іменем видатного мецената і патріота П. Яцика.

На тлі відеоряду розкладених пасьянсом 50-гривневих банкнот ведуча Ю. Бориско каже: "У Криму вивчати державну мову школярів заохочують гріпими. Шістсот учасників зібралися в єдиній на півострові українській гімназії. Мінімальний приз за вільне володіння мовою — 50 гривень, максимальний — 7 тисяч доларів. Підтримати свідомих дітей зголосилися закордонні меценати, батьки і діди яких народилися в Україні".

Група видатних українських культурно-громадських діячів В. Загорій, Є. Залуцький, М. Слабошпицький, В. Панченко, В. Баранов, Л. Тарасова, С. Короненко і М. Мариненко у відкритому листі Президенту України В. Ющенку, Голові Верховної Ради України В. Литвину, президенту НТКУ В. Докаленку, керівникам ЗМІ виклали суть претензій до телеканалу. У "репортажі" взагалі нічого не сказано про саму подію, до якої причетні мільйони школярів, студентів і педагогів; озвучено абсолютно глумливий текст, який починався з того, що в Криму вживання української мови намагаються стимулювати грішми: коштує це 7 тис. доларів. Глядачів дезінформували: їм не повідомили, що йдеться про конкурс; натомість, все звелось до грошей і тільки до грошей. Крупним планом показали на весь екран якісь 50-гривневі купюри, черги, — і жодного слова про головне, тобто про відкриття VI міжнародного конкурсу з української мови. Сюжет пішов в ефір як анонімний. Не було зазначено прізвищ автора "репортажу" та оператора. Усе це дуже нагадало нам "журналістику" кучміських часів".

Як з'ясувалося, журналістка Т. Гураль підготувала зовсім інший матеріал, але в Києві його перекрутили. "Важко уявити, що таке неподобство є лише виявом професійної недбалості. Можливо, йдеться про речі серйозніші — свідому компрометацію справи, метою якої є утвердження українства? Не просто подив чи природне обурення, а тривогу викликає той факт, що все це прозвучало на Першому національному (!) каналі Українського телебачення. Само собою напрошується запитання про те, які пріоритети сповідують його керівники та журналісти. Невже все це відбувається у нас, в Україні, в післяпомаранчеву добу, після того, як Президент держави щоденно повторював на Майдані, що бути українцем — то велика честь і гордість. А чи можна бути українцем без української мови?", — запитують автори відкритого листа [6].

На жаль, чимало журналістів, керівників ЗМІ в Україні ігнорує українську мову. Це яскраво продемонстрував В. Докаленко, коли його призначили президентом Національної телекомпанії України.

Людина, яка не хоче в Україні спілкуватися державною, українською, мовою, будь-що хоче керувати державною, Національною, телекомпанією. М. Драгоманов, якби жив нині, то, мабуть, сказав би, що політики, журналісти, які галасують про надання російській мові в Україні статусу державної (офіційної) є гіршими, ніж "турки зовнішні" (хоча, зрозуміло, що турки як етнос, як країна тут зовсім ні до чого). "Турки внутрішні" — оте, на жаль, "незнищимо паскудне плем'я перевертнів та перекинчиків, малоросів, котрі і є сьогодні таки головним гальмом на шляху нашого повносилового національного утвердження" [10].

У широкому тематичному діапазоні радіопрограм для молоді йдеться також про національні пріоритети в економіці, політиці, культурі, мові, інформаційному просторі... Кореспонденти Українського радіо у "прямому" ефірі розповідають про різноманітні сфери молодіжного життя в областях, інформують про культурно-мистецькі, економічні новини. У радіопередачах для студентів широко висвітлюється проблема формування майбутньої еліти української нації та держави.

Популярними є програми *"Година з Галиною Дмитрієнко"* і *"Ввечері з Галиною Дмитрієнко"*. У цих передачах заслужена журналістка України шукає відповіді на питання, які турбують молодь, намагається вислухати, дати слушні поради, допомогти хлопцям і дівчатам. Вони пишуть листи, які озвучує Г. Дмитрієнко, приходять до редакції, де у них беруть інтерв'ю. У певний час молоді слухачі телефонують до редакції. Відвертість співрозмовників, виважений підхід до поставлених питань, актуальність підібраних тем і матеріалів, щирість, безпосередність розмови — основна запорука популярності цих програм. Г. Дмитрієнко має чимало клопотів і від деяких представників влади, але робить святу справу — допомагає людям.

Молоді радіослухачі мають можливість у "прямому" ефірі зустрітися з відомими науковцями, літераторами, музикантами, керівниками громадських організацій і фондів та іншими цікавими гостями студії. Приділяється увага проблемам наркоманії, захворювання на СНІД, молодіжної злочинності. Допомагають журналістам вирішувати ці питання психологи, педагоги, лікарі, наркологи та інші фахівці.

Розвиткові українського спорту, підготовці олімпійських "зірок" присвячена передача *"Олімпійське сходження"*. У передачі *"Все про футбол"*, *"Спорт за тиждень"* підсумовують і аналізують найважливіші події з українського і світового спортивного життя.

Радіопередачі *"Наша Армія"* і *"Польова пошта"* висвітлюють життя армійської молоді, її участь у будівництві Збройних Сил України. *"Наша Армія"* розповідає про місце і значення Української армії у політичній і державній системі України, аналізує військово-політичний курс держави, роз'яснює основні положення воєнної доктрини. *"Польова пошта"* широко використовує листи як від військовиків, так і від їхніх рідних. Подаються звукові листи, репортажі з місця служби, військових навчань. Передають пісні на замовлення.

Передачі молодіжного радіо завжди можна впізнати. Вони вирізняються щирістю, відвертістю ведучих, для яких не існує табу у виборі тем, відсутністю намагання згладити гострі кути, спрощеним, узагальнюючим підходом до життя, увагою і повагою радіожурналістів до тих, для кого вони працюють.

6.9. Літературно-драматичні передачі

Відомо, що впродовж століть московський царський режим таємними і гласними, санкціонованими на "височайшому" рівні та в кабінетах місцевих чиновників актами, циркулярами, указами, розпорядженнями забороняв друковане й усне українське слово, фальшував історію, щоби переконати простий люд у "другосортності", "безперспективності" "малоросійського наріччя", знищити українців як етнос.

Комуністично-московська духовна жандармерія була ще підступнішою, жорстокішою. Проголосивши головну міфологему — обстоювання інтересів трудящих мас і будівництво справедливого, ідеального суспільства рівних громадян, — комуністичні вожді і вождики сім десятиліть люмпенізували масову свідомість. Але, щоб цього досягти, треба було нейтралізувати національну еліту, яка становила серйозну загрозу тоталітарному режимові. Фізично винищуючи вчених, письменників, художників, акторів, композиторів, висококваліфікованих спеціалістів, національно свідомих політичних діячів, добрих сільських господарів — цвіт української нації, тоталітарний режим масованою фразеологією виполював зі свідомості результати і продукти національного і загальнолюдського досвіду, духовну спадщину минулих епох і, що головне, цим самим нівелював особистість через відчуження її від попередніх форм культури і цивілізації. Комуністичні ідеологи здійснювали з класових позицій дозування подачі народові надбань національної і світової культури й зобов'язували до відповідної, знову ж таки в межах необхідних ідеологічних координацій, їх інтерпретації.

Нині Українське радіо активно допомагає повернутися до життєдайних джерел духовності. Літературно-драматичні передачі виконують одну з найважливіших функцій у процесі з'єднання розірваних зв'язків нашої історії і культури, традицій і звичаїв, відродження і прищеплення любові, пошани до рідної мови, особистісного самоствердження, що сприяє формуванню національної самосвідомості, — основи національної єдності, соборності, державності.

У рубриці *"Сторінки літературної класики"*, наприклад, прозвучали сторінки роману "Останні орли" М. Старицького, оповідання "Збентежена вечеря" Олени Пчілки, уривки з творів О. Кобилянської, оповідання "вудильниці" Н. Кобринської, новела "Дияволиця" Г. Хоткевича, оповідання "Екзамен" Б. Грінченка, сторінки роману "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" Панаса Мирного, новела "Чудний епізод" В. Винниченка, оповідання "Острів любові" О. Олесея, сторінки повісті "Тіні забутих предків" М. Коцюбинського, оповідання В. Підмогильного "Іван Босий", оповідання "Сито, сито..." Григора Тютюнника, оповідання "Анкета" Г. Косинки, сторінки роману "Берег любові" О. Гончара, оповідання Г. Григоренка "Сватання", уривки з творів А. Головка, сторінки роману "Джен Ейр" Ш. Бронте, уривки з творів Г. Флобера, сторінки роману "Дім без господаря" Г. Бея, інсценовані сторінки роману "Пармський монастир" Стендаля, роману "Над Німаном" Е. Ожешко, оповідання У. Фолкнера та ін.

Українське радіо ознайомило радіослухачів з *"Антологією сатири і гумору"*, до якої ввійшли твори Остапа Вишні, О. Ковіньки, С. Олійника, О. Черногуза, В. Івановича, П. Ребра, Д. Чередниченка, В. Скомаровсько-го, В. Бойка, Ю. Ячейкіна, Б. Нушича та ін.

Серед розмаїття передач, що покликані активно віддзеркалювати літературний процес в Україні у найпірпїих аспектах та історичних ракурсах, значне місце посідають циклові передачі. До таких довгожителів та тих, що покликані відгукуватися на потреби часу, належать програми:

— *"Кобзар"* — радіоальманах, у якому щотижня звучить Шевченкове слово, виступають відомі письменники, літературознавці, критики зі словом про творчість Кобзаря;

— *"На межі тисячоліть"* — щотижнева публіцистична програма, до якої запрошують діячів культури України, щоби поділитися своїми роздумами, баченням майбутнього, перспективами розвитку національної культури на зламі тисячоліть;

— *"Поетична сторінка"* — щоденна передача, в якій звучать найкращі здобутки поетичної скарбниці України, переклади українською мовою найвидатніших поетів світу, голоси сучасних молодих виконавців, а також записи із золотого фонду Українського радіо;

— *"Цікаве літературознавство"* — циклова програма, в якій розповідається про таємниці творчого процесу, загадки народження того чи іншого твору, про долю митців, які відіграли значну роль у розвитку літератури. Радіорозповіді про представників різних народів світу, чия творчість найвище оцінена, звучать у передачах *"Нобелівські лауреати"*.

Завдяки радіо жителі найвіддаленіших районів України мають змогу ознайомлюватися з високими зразками національної та світової літератури, зустрічатися, перебуваючи у себе вдома, з прозаїками і поетами, акторами і режисерами, критиками і мистецтвознавцями. Так радіо прилучає мільйони людей до світу прекрасного, допомагає збагнути глибини художньої творчості, сприяє вихованню естетичних смаків. Використовуючи різні форми і жанри, редакції будують свої програми диференційовано, адресуючи їх певним категоріям слухачів з урахуванням їх духовних потреб, рівня підготовки.

Читання творів по радіо поєднує в собі характерні особливості театру й естради, монодрами і радіокомпозиції. Це дає змогу інтерпретувати прозу, максимально зберігаючи авторські відступи і роздуми. Водночас актори глибоко досліджують характери персонажів, перевтілюючись до вимог психологічної театральної драми. Важко передати великий роман або повість у декількох передачах, не збіднюючи їх скороченням. Як правило, творці різних радіоциклів за творами українських і зарубіжних авторів не прагнуть переказати всі сюжетні лінії, а зосереджують увагу слухачів на головній думці твору й основних персонажів.

Гіркі асоціації викликало, наприклад, оповідання "Білий кінь Шептало" В. Дрозда, яке написане ще у середині 1960-х. Білий кінь Шептало, нестримно прагнучи свободи, втікає з бригадної конюшні, але, скуштувавши волі, голодної та холодної, повертається самохіть знову до тої ж конюшні, під батіг конюха Степана.

Українське суспільство після десятиріч більшовицького тоталітаризму жадібно солодило душу омріяною свободою, але смак її для переваленої більшості населення виявився аж занадто гірким, і колишня спільна кошара стає для багатьох усе принаднішою. Трагедія нації у тім, що для значних верств населення нинішня бідність, незахищеність трудящої людини і безкарність відвертих злочинців, грабіжників загального добра стали синонімами незалежності України. Звичайно, незалежність України, свобода думки і слова, навіть свобода підприємництва але ніяк не означали неминучого розвалу економіки держави, розграбування її багатств, як і капіталізації суспільства на рівні капіталізму печерного, давно відкинутого країнами справді цивілізованими. Але саме такі зміни були вигідними верхівці тогочасного суспільства як державній, партійній, так і кримінальній.

Роздумуючи над суспільно-політичною ситуацією в Україні, В. Дрозд зазначав, що "у наших урядових структурах так рясно недавніх лєнінцїв, більшовицьких практиків і теоретиків, що дозволю собі для більшої дохідливості дещо перефразувати відомі слова колишнього "вождя і вчителя": "З розвиненою національною духовністю незалежна Україна можлива, без такої духовності про неї не може бути і мови". Поки вищі урядовці цього не усвідомлять, нам загрожує морок бездуховності, зросійщення або американізація культури, а отже — й української душі.

Давні вважали, що на початку світу існували три речі: Бог, Світло і Свобода. Хай тяжко, хай не без помилок, але ми будемо новий світ — незалежну Україну. Несвобода — духовна смерть не лише для письменника, митця, але й для парламентарія, для демократії взагалі. Оберігаймо ж Свободу, не декларовану словесно, а забезпечену мудрими державними законами, свободу не для юрби грабіжників із великої дороги до незалежності, а свободу для кожної чесної, трудящої людини. Робімо спільно все, аби унеможливити повернення назад до тоталітаризму.

За Свободу доводиться дорого платити, але ця неминуча плата мусить бути справедливо розподілена між усіма верствами суспільства. Інакше неминуче в суспільстві — нове насильство, а слідом за насильством — нова кошара для усіх сухих, без винятку". Так закінчив виступ В. Дрозд.

Важливим напрямом літературно-драматичних передач є пропаганда українського та зарубіжного мистецтва. Національне радіо має великі фонди, які репрезентують літопис українського театру. Зберігаються визначні спектаклі, в яких звучать голоси великих акторів України: А. Бучми, Г. Юри, Н. Ужвій, В. Чистякової, Я. Геляса, М. Крушельницького, О. Кусенко та багатьох інших. У *"Театрі перед мікрофоном"* звучать радіоверсії театральних вистав за участю талановитих, відомих акторів. *"Радіо-театр"* — це театр великих і малих форм. У ньому представляють вистави, які записані спеціально для радіо та відповідають законам звукового театру і не йдуть у театрах, а також оригінальні радіоп'єси та інсценівки прози і поезії. Радіоальманах *"Театральні обрії"* репрезентує сторінки історії, театральної академії, запрошує на прем'єри і проби, фестивалі і гастролі. Розповіді про своєрідне мистецтво театральних художників, українську школу сценографії звучать у передачах *"Сценографія і сценографи"*. Радіорецензії на нові вистави можна почути в передачах *"У театрі прем'єра"*. У *"Театральних діалогах"* беруть участь видатні митці. Програми ілюструються фрагментами з творчих доробків співрозмовників. Про нові імена на драматургійній ниві йдеться у передачі *"Гільдія драматургів представляє"*. Програма *"Школа українського перекладу"* пропагує високе мистецтво українського перекладу світової драматургії для театру і ра-

діотеатру. Герої оповідей — М. Рильський, Г. Кочур, І. Стешенко, М. Вороний та ін. Авторська програма *"Про тих, кого пам'ятаю і люблю"* знайомить радіослухачів з видатними митцями — авторами, режисерами, театральними діячами.

Ознайомлюючи радіослухачів з неповторним світом художньої літератури і драматургії, що приховують у собі невичерпні моральні, естетичні, філософські глибини, літературно-драматичні передачі дають прекрасні можливості творчого осмислення всієї сукупності художнього та інтелектуального багатства, створеного кращими представниками української і зарубіжної культури. У процесі пізнання відбувається своєрідне морально-психологічне очищення і зміцнення національно-духовних засад. Драматичні твори, які звучать по радіо, відкривають слухачеві простір для уявлення й асоціацій, залучають його до активного процесу співтворчості.

6.10. Музично-розважальні передачі

Важко, неможливо уявити нині світ без музики, без музичного мовлення. Радіус його дії надзвичайно великий. У музичних передачах використовують найрізноманітніші форми і жанри цього виду мистецтва: від народної пісні до опери, від концертів симфонічної музики до розважальних програм із використанням найсучасніших "біт", "рок", "диско" — всього того, що за міжнародною термінологією називається поп-музикою.

Музика міцно ввійшла у життя людей, досягає практично будь-якої аудиторії, долаючи державні кордони і мовні бар'єри. Музичні радіопередачі — одна з основних сфер естетичного, духовного виховання, формування художніх смаків.

Десятки різних музичних передач є у всіх програмах Національної радіокомпанії України. *"Вечірня студія "Ліра"* репрезентує різні аспекти музичного життя країни. На сторінках передачі постійно висвітлюється музичне життя Києва та інших міст України. Йдеться про нові концертні програми українських артистів, їхні гастролі, про нові твори українських композиторів. Гості студії "Ліра" — композитори, співаки, диригенти, музикознавці. Постійна рубрика передачі — "Музичний календар". У ній відзначаються ювілейні дати видатних музичних діячів. Різноманітна й жанрова палітра передачі, яка охоплює різні стилі класичної та сучасної музики.

"Співучі голоси України". Музичні програми під цією рубрикою розповідають про видатних співаків нашої країни. Тут звучать твори у виконанні майстрів минулого, використовуються їхні архівні записи, широко представлено і сучасне вокальне мистецтво України.

"В концертному залі". У передачах цієї рубрики слухачі мають можливість почути трансляційні записи з концертних залів столиці, здійснені нещодавно, а також у минулі роки. Тут звучать записи видатних вітчизняних та зарубіжних митців.

"Музичні адреси України". Такі передачі мають загальноосвітній характер. У центрі уваги журналістів редакції — надбання українського класичного мистецтва, ознайомлення з визначними місцями, що пов'язані з історією національної культури та її діячами, забуті, а також маловідомі сторінки української музики.

За пропозицією радіослухачів створюється концертна програма з коментарем "Музика для вас". Програма "У колі різних муз" торкається багатьох аспектів взаємозв'язку музики з іншими видами мистецтва: малярством, театром, етнографією, а також художнім словом тощо.

Фольклорна програма "Дзвонкова криниця" включає ґрунтовні аналітичні матеріали з історії фольклору, побутування, регіональних відмінностей тощо.

У передачі "Шануймося, друзі!" доктор філологічних наук Ф. Погребенник розповідає про історію створення патріотичних і ліричних пісень минулого.

Естрадна програма "В обідню пору" представляє яскравих виконавців, нові пісні. Необтяжений легкий конферанс ведучого, ретельно відібрані музичні номери сприяють створенню гарного настрою у слухачів в обідню пору.

У програмі "Віч-на-віч з естрадою" висвітлюється стан сучасної естради, її течії, перспективи розвитку. У циклі "З фондів Українського радіо" фольклорної радіостудії "Золоті ключі" звучать бесіди з відомими виконавцями фольклору, спогади митців, розповіді про народну пісню. Яскраві зразки фольклору також звучать у передачі "Народні самоцвіти".

Програма "Кобзарський майдан" створена з метою популяризації кобзарського мистецтва в усіх його жанрових і стильових різновидах. Представлене традиційне та сучасне виконавство. Рубрики "Віхи" — важливі дати в історії кобзарства; "Кобзарське багатоголосся" — розповіді про виконавців, ансамблі, капели; "Ракурси" — нові сучасні напрями бандурного мистецтва; "Традиції і жанри" — жанрове розмаїття кобзарського репертуару (думи, козацькі, історичні, жартівливі пісні, інструментальна музика); "Бандуристи запрошують" — висвітлення різноманітних акцій (фестивалів, конкурсів, концертів тощо).

"Свят-коло". Мета програми — сприяти пробудженню національної свідомості через самобутність традиційної культури України. У передачі звучать музичні записи автентичного фольклору з фондів радіо, кращі зразки світової класичної музики.

Естрадна програма *"Пісенна фантазія"* пропагує нові твори, прем'єри пісень переважно ліричного характеру. Пісенні замовлення радіослухачів виконує передача *"На ваші замовлення"*.

До музично-розважальних і гумористично-розважальних належать передачі *"Від суботи до суботи"*, *"А ми до вас в ранковий час"*, *"Добрий день"*, *"Сміхограй"*. Остання, наприклад, пропонує радіослухачам жарти, гуморески, анекдоти, гумористичні історії, пародії на рекламу — від автора та радіослухачів. Оригінальна за змістом та формою вікторина, жартівливі українські естрадні та народні пісні.

На хвилях Донецького радіо звучать музичні та розважальні передачі *"Музична карусель"*, *"Поп-машина"*, *"Весела скринька"*, *"Світ жінки"*, *"Щопонеділка з Богданом Дутчаком"*, Житомирського — *"І жартома, і всерйоз"*. Вони піднімають настрій, захоплюють слухацький загал цікавими конкурсами, розвагами, подають багато інформації пізнавального характеру.

"Львів музичний", *"Аколада"*, *"Меломан"* — мистецькі, музично-розважальні програми Львівського обласного радіо, де звучать радіонариси про видатних митців, репортажі з конкурсів, фестивалів, оперних і симфонічних прем'єр, музичних шоу. Радіожурналісти пропагують українську та зарубіжну класику; народну музику, розповідають про молодих композиторів і виконавців.

Одні музичні передачі розраховані на найширшу аудиторію, інші — на підготовлених слухачів, які хочуть розширювати свої знання з тих чи інших питань історії і теорії музики, виконавської майстерності тощо. Широкий тематичний діапазон передач: ознайомлення з класикою, розповіді про видатних українських і зарубіжних композиторів, диригентів, майстрів вокального мистецтва, учасників різних естрадних груп, публіцистичні передачі про сучасну українську та зарубіжну пісню, шляхи розвитку музично-пісенної української культури, інформація про визначні події музичного життя в Україні та за кордоном, інтерв'ю з зірками української і зарубіжної естради тощо.

Однак у величезній кількості модних пісень і танцювальних мелодій, які щоденно звучать у передачах приватних радіоорганізацій, надто багато чужомовної не кращої якості продукції. Вона, як не прикро констатувати, породжує у частини української молоді псевдоестетичний конформізм, скептичне, а то й зневажливе, ставлення до національної музичної культури, агресивність. Це морально-психологічне явище пов'язане з тим, що музика, як і книжки, фільми, спектаклі, телепередачі, предмети побуту — все, що оточує нас, має інформаційно-енергетичні поля і взаємодіє з такими ж структурами людини, здійснюючи певний вплив. Ступінь та якість цього впливу залежить від рівня підсвідомої агресії будь-якого об'єкта.

Інформація, що викликає позитивні емоції, проходить у підсвідомість без перешкоди, укорінюється глибоко і зберігається досить довго. У зв'язку з тим, що підсвідомість працює, так би мовити, в автономному режимі, то може приймати інформацію самостійно і некритично. Талановиті твори, в тому числі і музичні, завжди несуть у собі заряд гуманізму, високих помислів, доброчинності, бо рівень їх підсвідомої агресії дуже низький. Він практично не шкодить. Отже, митці впливають на підсвідомість слухачів. Тому спілкуватися, працювати з великою аудиторією людей повинна людина з мінімальним рівнем підсвідомої агресії та максимальним наповненням любові, доброзичливості.

Особливо високий рівень агресії у так званій масовій культурі, що пропагує аморальність, жорстокість, вульгарність, зневагу, культ сили. У полі дії цієї "культури" перебуває значна частина підлітків, юнацтва, молоді. Для них підсвідома агресія найнебезпечніша, бо перешкоджає формуванню здорових морально-духовних цінностей, високохудожніх, справжніх естетичних смаків, утвердженню національно-громадянської свідомості. Тому гігієна духовного життя підростаючого покоління повинна бути також у центрі уваги радіоорганізацій, що поповнюють ефір музично-розважальними передачами. Складність, передусім, полягає в тому, що треба навчитися поєднувати протилежні поняття: ідеалізм і матеріалізм, релігію і науку, логіку й інтуїцію, високу духовність і практицизм, сполучати національні та загальнолюдські почуття, постійну любов до світу і людей з різними повсякденними емоціями.

6.11. Рекламні передачі

Сучасну рекламу розглядають у двох площинах:

- 1) реклама — складова частина маркетингу, що має за мету збути вироблену і заплановану до виробництва продукцію;
- 2) реклама як складова частина ЗМІ широко використовується у передвиборних та інших політичних кампаніях, для поширення соціальних і гуманітарних цінностей. За допомогою політичної реклами створюється імідж політичного діяча.

У Законі України "Про рекламу" підкреслено, що "реклама — інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформулювати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їх інтерес щодо таких особи та товару" [4, с 265].

Рекламна інформація, що призначена для популяризації чи підтримки певних суспільних подій, інтересів політичних партій, релігійних та

громадських організацій, віднесена до сфери дії інших законів. Ми розглядаємо рекламу в соціально-економічній сфері, завдання якої полягає у вмінні знайти, показати, зробити послугу, окреслити потреби, задовольнити інтереси споживача.

У радянські часи, коли панував держплан, реклама вважалася примхами "загниваючого" капіталістичного способу життя. Соціалістичний товар був таким чудовим, що не потребував зайвого розхвалювання. Розберуть. Справді розбирали, бо не мали з чого вибирати. Найкращою рекламою була черга або діставання дефіциту, імпорту з "чорного ходу", "за знайомством". Але з першими кроками переходу до ринкових відносин після розпаду СРСР реклама все владніше ставала складовою бізнесової діяльності. Підприємливі люди активно взялися опановувати рекламні жанри і завойовувати рекламне поле.

Через високі ціни на телерекламу та зменшення доступності газетної реклами обсяг радіореклами значно збільшився. Цьому сприяли розгалужена сітка радіомережі, оперативність і швидкість подачі, низька вартість і зручність сприйняття.

Аналізуючи рекламу як суспільне явище, В. Бугрим визначив її стратегічні і тактичні функції. До *стратегічних функцій* належать:

1. Ідеолого-пропагандистська, суть якої полягає у формуванні іміджевої чи товарної ідеології стосовно фірми, підприємств та їхньої продукції. Це вплив на світогляд, традиції та суспільні цінності.
2. Інтегративна (консолідує, об'єднує), яка проявляється в тому, що сприяє об'єднанню людей у їх ставленні до тих чи інших груп товарів, послуг тощо. Реклама задовольняє потребу споживача ідентифікувати себе як зі світовим співтовариством, так і з певною групою людей, з їхніми специфічними запитами. Для фахівця вміння використовувати інтегративну функцію означає об'єднувати в підході до реклами потреби суспільства із запитами окремої людини.
3. Культурно-освітня, що сприяє ширшому пізнанню дійсності і підвищує пізнавально-освітній рівень людей. Реклама прилучає до досягнень науки і культури, технічного прогресу, світового соціально-економічного досвіду.
4. Естетична, яка реалізується у формуванні сприйняття і ставлення до виробників і продукції. Вона має бути використана для формування краси та доброго смаку, розуміння етико-естетичної сутності.
5. Економічна, суть якої полягає в тому, що реклама є одним із найпотужніших двигунів економіки, механізмом підвищення ефективності

виробництва, розвитку і задоволення потреб людей і суспільства та зростання попиту на товари і послуги. Рекламу орієнтує виробництво на ринковий розвиток.

Тактичні функції відповідають конкретним обставинам маркетингу щодо стимулювання просування предмета реклами на ринку. Найголовніші з них:

1. Інформаційна, що реалізується в донесенні відомостей про рекламодавців та їхню продукцію до споживачів, створюючи обізнаність і даючи певні орієнтири на ринку.
2. Комерційна, яка впливає з механізму реклами, що переважно сприяє реалізації товарів і послуг, щоб отримати дохід і прибуток.
3. Управлінська функція, що передбачає пряме втягнення реклами в систему адміністративного впливу на населення, ступінь якого визначається і залежить від характеру держави. Рекламу є основою для прийняття рішень та інструментом менеджменту. Фахівці в таких випадках повинні бути справжніми посередниками між владою і населенням, між рекламодавцем і споживачем, між радіомовленням і аудиторією.
4. Організаторська, яка проявляється в тому, що реклама стає ініціатором певної суспільної акції, збирає людей на спільні дії своїми рекламними кампаніями. Прикладом цього можуть бути благодійні акції, сезонний розпродаж тощо.
5. Комунікативна, яка сприяє спілкуванню людей, викликає ті чи інші судження, наштовхує на певне сприйняття і є своєрідним місточком у маркетинговій і менеджментській комунікації.

Емоційний вплив реклами залежить від форми подачі, переконливості обраних аргументів і виражальних засобів, новизни та визначеності рекламної інформації, змісту, матеріальних і духовних потреб людей тощо. Радіорекламу впливає на емоційну і раціональну сфери сприймання інформації.

Радіорекламу втілюється в різноманітних жанрах: оголошення, репортажі (інформаційні експрес-випуски), споти, скетчі, піоти, радіофільми тощо. Для цього використовують усі виражальні засоби радіо. Найпоширенішим поки що залишається оголошення. Короткий і конкретний текст із адресами, телефонами, переліком переваг та послуг у певній частоті повторень досить ефективний. Часто використовуються і такі жанри, як репортаж, інтерв'ю (бесіди, консультації...). Здебільшого вони діють як непряма реклама, можуть бути разовими або ж передаються з певною періодичністю. Яскравий словесно-звуковий малюнок з місця події та

"живі" враження, емоції, а також інформація з уст компетентної людини переконують, як відомо, найсильніше. Застосовуються також складніші у композиційному і режисерському вирішенні жанри, де вжито всю гаму звукових технічних досягнень. Наприклад, скетч. Це — невеличка п'єса жартівливого змісту. Розкриває ідею реклами побічно, у формі логічно-емоційних висновків самого слухача. Будується на грі акторів, шумових, музичних ефектах.

З розвитком приватних радіоорганізацій зросла роль реклами як джерела доходів, що й породило негативний зворотний бік цієї форми журналістського маркетингу. Дбаючи про свої, комерційні, а не про державні, суспільні інтереси, у багатьох радіоорганізаціях рекламу висувають на чільне місце, однак нерідко порушують визначені законом вимоги до реклами і принципів рекламної діяльності. Всюдисуща американізація з досвідчено-витонченим і довготривалим російщенням завдають величезної морально-психологічної шкоди українському населенню.

Рекламування, як з'ясувалося, — це також специфічний аспект політико-ідеологічного впливу на слухачів. Примітивна, низькопробна реклама принижує історично-культурних діячів, ображає гідність українського народу, вульгаризує народні звичаї, традиції, побут. Реклама повинна викликати гордість за свою націю, формувати здорові естетичні смаки, високоморальні помисли.

У сучасних умовах, коли реклама перетинає кордони і дуже динамічно поширюється в різних країнах світу, постає проблема її належної адаптації до національно-психологічних особливостей кожного народу. Українська реклама повинна відрізнятись від західної чи східної, оскільки маємо зовсім різні культурні традиції, володіємо своїм менталітетом (способом бачення світу, його сприйняттям і відображенням). Менталітет охоплює такі поняття: мову, магію, міфи, мистецтво, мораль, історію, культуру, національну пам'ять, релігію, ставлення до життя та праці тощо.

Завдяки унікальному дослідженню "Ментальність і реклама", яке виконане під керівництвом директора Вищої школи паблік рілейшнз і реклами при Всеукраїнському культурно-науковому фонді Тараса Шевченка В. Бугрима у співавторстві з спеціалістом реклами Т. Компанець, розроблено рекомендації щодо створення ефективної національної реклами.

По-перше, потрібне досконале знання народу, його культури, історії, набутоків, традицій, звичаїв, символів — усього, що охоплює поняття "ментальність". Люди люблять насолоджуватися символічною цінністю речей і світу взагалі.

По-друге, треба з'ясувати низку важливих питань щодо рекламних процесів у кожній окремо взятій країні. Під час підготовки національної реклами треба ретельно вивчити і врахувати у своїй практичній роботі такі аспекти:

1. Значення реклами в цій чи іншій країні, місцеві особливості рекламування.
2. Засоби масової інформації та правила рекламування в них.
3. Місцеві особливості та навколишнє середовище.
4. Особливості споживачів цієї країни.
5. Ставлення до вашого продукту в цій країні, стадію його життєвого циклу.
6. Правила рекламування вашого типу товару в цій країні.
7. Національно-символічне значення кольорів у цій країні.
8. Які національні герої та образи найбільш прийнятні для цієї країни?
9. До стандартного оголошення додайте "національний колорит".
10. Добре вивчіть місцеву мову та врахуйте можливі лінгвістичні неузгодження.
11. Чи варто використовувати в рекламних оголошеннях іноземні слова?
12. Які рекламні матеріали можна використовувати у цій країні (тільки місцеві чи й іноземні також)?

По-третє, треба намагатися створити національну рекламу такою, щоб вона була зрозумілою, прийнятною, приємною тому народові, на який вона, власне, і розрахована, тому вона повинна спиратися на глибинні культурні цінності народу [12, с. 54].

Підготовка реклами — це досить важливий і складний творчо-інтелектуальний процес. Для того, щоби реклама була ефективною і не викликала у слухачів негативних емоцій, роздратування, потрібно формувати чітку рекламну стратегію, використовувати засоби і форми рекламування з обов'язковим урахуванням соціально-економічної, морально-психологічної і навіть політико-ідеологічної ситуації у суспільстві.

Отже, повноцінний рекламний радіотвір залежно від змісту, спрямованості та мети повинен бути змістовно і композиційно завершеним сполученням слова, музики і документальних звуків. Створюючи радіорекламу, виробники і замовники повинні постійно пам'ятати і відчувати глибоку відповідальність за вплив цього різновиду радіомовлення на формування української культури, духовності, естетичних смаків.

Питання для обговорення

1. *На які сфери можна поділити програми українського радіомовлення?*
2. *Тематична спрямованість інформаційних повідомлень.*
3. *Види інформації.*
4. *Умови побудови інформаційних випусків.*
5. *Яке призначення політико-ідеологічних передач?*
6. *Назвіть і проаналізуйте політико-ідеологічні передачі.*
7. *Яке значення історико-культурологічних передач у процесі формування української національної самосвідомості?*
8. *Які найважливіші питання висвітлюються у соціально-економічних передачах?*
9. *Що зумовлює потребу готувати і транслювати освітньо-пізнавальні передачі?*
10. *Які передачі носять освітньо-пізнавальний характер?*
11. *Тематичні аспекти релігійних радіопередач і їх роль у подоланні міжконфесійного непорозуміння.*
12. *Характерні особливості радіопередач для дітей та юнацтва.*
13. *Головна мета передач для дітей та юнацтва.*
14. *Тематичний діапазон передач для молоді.*
15. *Які найважливіші функції літературно-драматичних передач?*
16. *Які ви знаєте музично-розважальні передачі? Охарактеризуйте їх роль в естетичному вихованні.*
17. *Аспекти сучасної реклами.*
18. *Назвіть стратегічні та тактичні функції реклами.*
19. *Вимоги до створення ефективної національної реклами.*

Завдання для лабораторних і практичних занять

Запишіть з ефіру різні радіопередачі, прослухайте їх, обговоріть і визначіть, до яких сфер вони належать.

Розкрийте тему радіопередачі, використовуючи виражальні засоби, зосередьте свою увагу на тематичних особливостях.

Список використаної літератури

1. *Бочковський Ольгерд Інполіт, Сірополко Степан*. Українська журналістика на тлі доби. — Мюнхен, 1993.
2. *Грушевський М.* Про українську мову і українську школу. — К., 1991.
3. *Жулинський М.* Культура — головна концепція в політиці та історії // Час / Time. — 1997. — 17 січня.
4. Закон України "Про рекламу" / Українське законодавство: Засоби масової інформації — К., 2004. — С. 264—284.
5. *Кучер Б.* Щоб усі були одно // Телерадіовісник України. — 1997. — № 7.
6. Літературна Україна. — 2005. — 17 листопада.
7. Мета. — 1999. — 19 листопада.
8. *Непийвода В.* Тіні з минулого. Чи законні в Україні антиукраїнські партії? // Літературна Україна. — 2005. — 17 листопада.
9. *Ненов І.* Радіо у формуванні національної свідомості слухачів // Телерадіовісник України. — 1997. — № 6.
10. *Погрібний А.* Дещо про національні пріоритети та стратегію націоналізму // Літературна Україна. — 2005. — 24 листопада.
11. *Стоянова Г.* В ефірі "Еврика" // Телерадіовісник України. — 1994. — № 5.
12. Телерадіовісник України. — 1997. — № 7.
13. *Франко І.* Поза межами можливого / Зібр. творів: У 50 т. — К., 1986. — Т. 45.
14. *Черниченко І.* Від першої особи // Телерадіовісник України. — 1998. — № 1.

Розділ 7

ЖАНРИ РАДІОЖУРНАЛІСТИКИ

Кожен радіожурналіст покликаний найефективніше реалізувати функції радіомовлення, що тісно пов'язані з принципами діяльності радіоорганізацій. До передумов здійснення цього важливого суспільного завдання належить моральна відповідальність і високий професіоналізм радіожурналіста.

Спираючись на монографію О. Сичивиці "Моральна відповідальність вченого і суспільно-історичний процес" [14], розглянуто сутність, предмет, види, фактори та механізм реалізації моральної відповідальності науковців, ми підкреслюємо, що феномен моральної відповідальності радіожурналіста є багатовимірним і характеризується широким розумінням своїх складових та проявів. Він виникає і формується на перетині знань та емоцій особи, її ціннісних орієнтацій і національно-громадянських переконань, елементів віри й установок, різноманітних моральних почуттів, потреб, інтересів тощо.

Під моральною відповідальністю радіожурналіста розуміють особливий стан свідомості, в якому інтегруються раціональність, чуттєво-емоційні аспекти функціонування його духовного світу, знаходять своє відображення різноманітні відношення та оцінки, в контексті яких функціонує радіомовлення і діє кожний радіожурналіст. Моральна відповідальність радіожурналіста спонукає його не забувати про інтереси і потреби свого народу: сприяти розвитку духовно-інтелектуального потенціалу української нації, її мови, культури, науки, дбати про утвердження демократії, свободи слова, взаєморозуміння, поваги між людьми різних національностей, всебічної інтеграції українського суспільства.

Високий професіоналізм радіожурналіста охоплює "вміння оперативного інформувати, відгукуватися на актуальні питання, глибоко і компетентно проникати в суть суспільних подій і явищ, правдиво узагальнюючи їх з певних групових, державних, загальнолюдських інтересів, сміливо, аргументовано, цікаво і переконливо втілювати власні думки і думки співрозмовників у стислій і досконалій формі, домагаючись певних духовних

і практичних результатів" [5, с. 32]. Будучи безпосереднім учасником комунікативного процесу, радіожурналіст використовує певні способи побудови і подачі матеріалу для вирішення конкретного творчого завдання.

Радіомовлення за час свого розвитку вже створило більш-менш стійку систему жанрів. Але перед тим, як будемо їх характеризувати, з'ясуємо, що таке "жанр". Перші судження про жанр знаходимо у "Поетиці" Арістотеля, хоч сам термін починають вживати значно пізніше. Слово "жанр" (від фр.) — означає рід, вид. Професор В. Здоровега слушно зазначає, що слово "жанр" не однозначне. Широко поширене у східнослов'янських мовах, воно не вживається, скажімо, у польській. Під словом "вид" (*gatunek*) тут прийнято розуміти як рід, так і вид літературного твору. Його визначальними ознаками вважають різноструктурні елементи: предмет відображення, тип мовної організації, будови, композиції твору.

С. Ожегов подає три тлумачення слова "жанр": "1. Вид творів у галузі якогось мистецтва, які характеризуються тими чи іншими сюжетними і стилістичними ознаками... 2. Живопис на побутові сюжету... 3. Манера, стиль..." [11, с. 163]. У "Літературознавчому словнику-довіднику" літературний жанр трактується як "один з головних елементів систематизації літературного матеріалу, що класифікує літературні твори за типами їх поетичної структури", розрізняючи при цьому літературний рід (загальне), літературний вид (особливе), різновид (жанр) [9, с. 417]. Навіть відкинувши суто мистецьке трактування жанру як картини на побутові сюжету (так званий жанровий живопис), трояке значення терміна зберігається. В одному випадку жанром називають відповідний рід (лірика, драма), у другому — вид (роман, поема), у третьому — різновид (детективний, історичний, науково-фантастичний, соціально-побутовий роман). Трапляються ще складніші ситуації, коли поняття "жанр" має або надто широке, або вузьке значення. У літературній практиці про публіцистику, скажімо, говорять і пишуть як про жанр. Водночас ми знаємо, що для публіцистики характерна жанрова багатоманітність. Бо ж публіцистика — це не тільки стаття, а й нарис, есе, відкритий лист, фейлетон, памфлет тощо [5, с. 142—143].

Отже, жанр — це більш-менш стійка форма пізнання і відображення, а в мистецтві — творення дійсності. У журналістиці під жанром прийнято розуміти "усталений тип твору, який склався історично і відзначається особливим способом освоєння життєвого матеріалу, характеризується чіткими ознаками структури" [4, с. 76]. Наголошується, зазвичай, на тому, що кожен жанр відзначається конкретною роллю в системі ЗМІ і характеризується певною композиційною організацією матеріалу. Правда, поділ журналістських матеріалів на жанри до певної міри умовний, "має скоріше не практичний, а теоретичний характер, — зазначає колишній голов-

ний редактор газети "Вечірній Київ", нині професор Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заслужений журналіст України В. О. Карпенко. — Жанрові особливості на практиці певною мірою розвиваються, в матеріалі одного жанру подибуємо елементи іншого" [6, с 205].

Для читача, радіослухача чи телевізійного глядача не так важливо, якого жанру матеріал звучить по радіо, опубліковано у газеті чи показують по телевізору. Чимало людей достеменно не знає, що таке жанри. Головне для них, — щоб матеріал був цікавим. Детально феномен цікавого в журналістиці розглядає професор В. Здоровега у підручнику "Теорія і методика журналістської творчості" [5, с 38—49]. Ми торкаємось тут цього питання у зв'язку з класифікацією журналістських матеріалів за жанрами. Будь-яку людину зацікавить журналістський твір, коли в ньому доступно розповідають про свіжу і неординарну новину, поєднано новизну факту та новизну думки, коли важливе подано цікаво. Якщо новизна і незвичність факту є найпершим способом зацікавлення, то новизна, оригінальність думки і подачі його — другий спосіб зацікавлення реципієнта.

Отже, у нинішніх умовах інформаційного буму, глобалізації, інформаційних війн за серця і розум людей, проблема задоволення цікавості реципієнтів набуває особливого значення. Щоб цікаво писати, розповідати, показувати про соціально важливі факти, події, явища, журналіст повинен дуже добре знати особливості та можливості того засобу масової інформації, у якому він працює. Тобто, не лише володіти інформацією, мати про що сказати, а — що найголовніше — вміти сказати! Тому значення ознак жанру, його специфіки, можливостей реалізації творчого задуму не тільки скорочує і полегшує шлях до досягнення мети, а й робить його плідотворнішим.

Структура радіожанрів, їх риси і властивості склалися історично. Деякі із жанростворюючих елементів існували до виникнення радіомовлення у газетних і журнальних жанрах, інші створювалися і розвивалися на радіо впродовж становлення самого радіомовлення.

Жанр володіє рядом постійних, стійких ознак. Випадкові елементи, які можуть входити у склад жанру, а можуть і не входити, не справляють суттєвого впливу на характер жанру. Так, в оперативному коментарі міститься інформація, повідомлення. У той же час, інформаційне повідомлення не є суттєвою ознакою жанру коментаря, оскільки коментар — це не стільки факт, скільки думка компетентної людини про факт. Інформаційне радіоповідомлення може мати в собі елемент коментаря. У цьому випадку інформаційне радіоповідомлення називають коментованим. Однак, в інформаційному радіоповідомленні думка коментатора не є обов'язковим елементом.

Конкретне призначення жанру визначає його місце в усій системі радіомовлення, виступає його визначальною ознакою і в той же час формує його характерні риси. Радіожурналістика продовжила шлях, по якому йшов розвиток преси. Але паралельно з освоєнням жанрів преси радіомовлення поступово створювало свої специфічні, характерні тільки для нього жанри. Виникнення одних і зникнення інших жанрів або їх елементів, зміна суспільної значущості того чи іншого жанру, співвідношення між ними, словом, їх постійна еволюція — закономірне явище.

Будівельним матеріалом, з якого формуються окремі жанри, служать елементи, що окреслюють риси жанру і відмежовують його від інших жанрів. Наявність або відсутність основних елементів говорить про належність твору радіожурналістики до цього жанру, визначаючи його характеристику, місце, значення. Словом, це ті "стійкі" ознаки, ті суттєві елементи, без яких твір немислимий. Особливості жанру визначаються не тим, що інколи в ньому є, а тим без чого він немислимий і що становить його сутність, закон, за яким він створюється.

Болгарський вчений Ст. Станчев назвав сім основних елементів, які, на його думку, характеризують журналістські твори і визначають жанр. Це — тема; характер опису фактів; кількість, якість і масштаб суджень; літературна форма і якість матеріалу; характер спостережень і спосіб вивчення матеріалу; теоретичне охоплення; обсяг матеріалу [16, с 323—326]. Зрозуміло, кожний жанр визначається не одним із названих елементів або ознак, а всією їх сукупністю.

Отже, вивчення і роз'яснення жанрових ознак не є, як декому здається, даремною тратою часу. Це має велике практичне значення. Радіожурналіст, щоб успішно виконувати поставлені перед ним завдання, повинен добре знати "зброю", за допомогою якої можна цього досягнути, тобто щоразу вибирати найбільш актуальний для тієї чи іншої мети жанр і майстерно володіти цим жанром.

Професор В. Здоровега називає такі критерії поділу журналістських творів на жанри:

1. Об'єкт відображення, тобто конкретний життєвий матеріал, який лягає в основу журналістського твору. Звичайно, про одну і ту ж подію чи явище можна розповісти у замітці, репортажі, статті, романі. У сучасній журналістській практиці безліч випадків, коли про одну і ту ж подію повідомляють радіо, телебачення. Газети ширше її коментують, аналізують, ставлячи в контекст інших подій і явищ. Цілком закономірний і зворотний процес, коли про серйозну публікацію у тому чи іншому виданні стисло повідомляють інформаційні агентства, радіо і телебачення. І все ж певний аспект явища може

бути найліпше відображений саме у відповідному жанрі. Тут ми не беремо до уваги такий універсальний жанр, як замітка, бо коротко повідомити можна про все на світі.

Ведучи мову про залежність твору журналістики від об'єкта відображення, варто мати на увазі, що всю сукупність творів журналістики можна поділити на дві нерівнозначні жанрові групи: твори, які безпосередньо відображають дійсність (замітка, кореспонденція, лист, репортаж, нарис, фейлетон) і твори, які характеризуються опосередкованим об'єктом пізнання, є вторинними щодо реальності (рецензія, огляд преси, звіт, частково інтерв'ю тощо). У вторинних творах журналіст має справу з уже відображеною кимсь дійсністю. Автор зіставляє відображення із життям, із власною позицією, а іноді просто інформує про те, що хтось сказав, написав, задекларував.

2. Призначення виступу (матеріалу). Мова про мету, яку перед собою ставить редакція і конкретний автор. Якщо журналіст хоче просто повідомити про той чи інший факт, подію (а це найперше призначення ЗМІ), то маємо справу з хронікальним повідомленням, заміткою, тобто тим, що переважно об'єднується поняттям "новина". Коли ж необхідно детальніше відтворити подію, автор вдається до звіту, репортажу. Коли позиція людини, її погляд на те чи інше явище, її думки і висновки потребують діалогічної форми відтворення реальності, то у права вступає такий жанр, як інтерв'ю у його різноманітних модифікаціях — від фіксації висловлювання людини до аналітичного діалогу між журналістом і його співрозмовником.

Необхідність не просто повідомити про щось, а проаналізувати явище, сукупність фактів, суспільні процеси, порушити ту чи іншу підказану життям проблему спонукає використовувати коментар, статтю, огляд, бесіду тощо. Ще складніше завдання ставить перед собою нарисовець чи публіцист-сатирик, есеїст. Нарис дає можливість розкрити ті чи інші тенденції, явища, процеси через зображення людини, соціальні групи людей. Це один з найбільш людинознавчих жанрів, який зближує журналістику з художньою літературою. Політичний портрет, який сьогодні майже витіснив, з огляду на певні причини, традиційний портретний нарис, відображає за допомогою певних соціолого-публіцистичних засобів відповідні політичні постаті, що діють на політичній арені. Сатиричні замітки, фейлетон, особливо памфлет, дають змогу висміяти, засудити негативні явища, відступи від норм моралі.

3. Масштаб охоплення дійсності, масштаб узагальнення. Цей критерій дає змогу не тільки вирізняти матеріали інформаційно-описові й аналітичні, а й диференціювати літературні різновиди у групі аналітичних жанрів. Це особливо впадає в око під час порівняння таких усталених форм публіцистики, як коментар, стаття, огляд. Вони, крім інших ознак, різняться саме широтою охоплення життя, масштабністю узагальнення.
4. Особливості літературно-стилістичних засобів вираження задуму. Одні мовностилістичні прийоми використовують в замітці, інші — в есе чи фейлетоні. Те, що виглядає цілком природним у діловій кореспонденції (цифрові виклади, практичні поради, описи технологічних процесів), не годиться для нарису чи заміток публіциста, у яких має бути наявним образне відтворення дійсності, і зовсім не підходить для нарису інструктивний стиль мислення. Надмірна суб'єктивність бачення, метафоричність викладу, природна у жанрах художньо-публіцистичних, може бути не тільки зайвою, але й протипоказаною в офіційному повідомленні. Особливих мовностилістичних засобів вираження думки, публіцистичної ідеї потребують есеїстичні, сатирико-публіцистичні жанри, зокрема фейлетон, памфлет, для яких автор мусить знайти не тільки комічну ситуацію, не тільки сатиричний образ, а й відповідний тон розповіді, мовні засоби комізму, тобто вміння опрацювати факт сатирично. Нерідко фейлетон, сатиричний огляд від початку й до кінця тримається саме на мовностилістичних прийомах іронії і сарказму [5, с. 144—146].

Як уже згадувалося, радіомовлення спочатку використовувало прийнятні для нього жанри преси і літератури. Чимало тих жанрів використовує і дотепер у їх первісному вигляді (зрозуміло, у звуковій інтерпретації), не змінюючи їх основних елементів. Інші жанри радіомовлення асимілювало, пристосовувало до своєї природи, підкорегувавши головним чином композиційно і мовностилістично, але суттєво не змінило їх жанрових характеристик. Разом з тим утвердження радіомовлення як нового, специфічного комунікативного засобу призвело до трансформації ряду традиційних жанрів, збагачення їх новими елементами, до створення нових, можливих тільки в радіомовленні способів відображення дійсності.

Відмінність жанрів радіожурналістики від жанрів газетної журналістики обумовлено специфікою радіокомунікації. Ключ до розуміння особливостей формування радіожанрів дають специфічні виражальні засоби, якими оперує мовлення. За своєю суттю радіопередача — це акустичне відображення дійсності. В основі його лежать мовлене слово, музика, шуми тощо. Ці компоненти в сукупності характеризують радіожанри взагалі як родові поняття, яке виражає специфіку творчої діяльності на радіо.

Отже, особливості радіожанру визначаються слуховим сприйманням, специфікою радіокомунікації. Основні її моменти — звукове зображення дійсності, усна творчість, можливість безпосереднього впливу на слухача, передача інформації про подію у процесі її розвитку або після того, як звукова картина події і супроводжуюча її розповідь журналіста були записані на магнітну стрічку.

Посилаючись на те, що матеріальною формою існування радіожурналістики є звук і що вона реалізується за допомогою спонтанної (імпровізованої) мови, або читання тексту (в чистому вигляді або поєднані з іншими звичними елементами), деякі автори [8, с. 37] бачать в радіожанрах певний тип звукового зображення дійсності — такий тип зображення (і комунікації), якому притаманний особливий комплекс суттєвих, а, отже, і специфічних властивостей.

Інші автори [18, с. 12] стверджують, що жанри радіожурналістики характеризуються такими важливими особливостями:

1. Документальним усним мовленням, яке використовується різними жанрами радіодокументалістики.
2. Акустичним відображенням події і місця дії, тією роллю, яку відіграє у журналістському описі події звукова характеристика.
3. Ілюзією участі, яка створюється з допомогою радіотехнічних засобів, журналістських прийомів і справляє на слухача сильний психологічний вплив.
4. Психологічною напругою і емоційним звучанням, що досягається за допомогою монтажу, багатим інтонаційним забарвленням усної мови та музичним оформленням.

Російський радіожурналіст і дослідник Л. Мархасьов зазначав, що основними жанрами є усна радіорозповідь, радіобесіда, радіорепортаж і радіонарис, а "всі інші гібриди цих жанрів" [17, с. 11]. Зрозуміло, що погоджуватися з цією класифікацією радіожанрів немає підстав.

Під впливом існуючої практики естонський радіожурналіст В. Пант назвав у своїй класифікації сорок чотири жанри [17, с. 12]. Його естонський колега І. Тріккель справедливо критикував В. Панта за відсутність ясного критерія диференціації жанрів. Однак сам віддав помітну перевагу існуючій у той час на радіо практиці. І. Тріккель виділив три групи радіожанрів:

- 1) жанри, запозичені з газет (форми короткої інформації);
- 2) газетні жанри, пристосовані до специфіки радіо (лекція як особлива форма статті на радіо);
- 3) радіоспецифічні жанри (репортаж, інтерв'ю, бесіда) [18, с. 12—14].

Болгарський учений М. Мінков у класифікаційній схемі радіожанрів виділив родові, видові та власне жанрові ознаки [10, с. 11—13]. Ділення на роди обумовлено методом відображення дійсності. Родова ознака вирізняє власне журналістику від художнього мовлення.

За видовими ознаками М. Мінков розмежував жанри радіожурналістики на:

- 1) інформаційно-актуальні;
- 2) аналітично-коментуючі;
- 3) художньо-документальні.

Виходячи з того, що радіожурналістика родове поняття, то, враховуючи специфічність радіожанрів, М. Мінков виділив такі види:

- 1) монологічні;
- 2) діалогічні;
- 3) акустичні.

Основними ознаками монологічних жанрів є: особиста розповідь (усна творчість), опис, аналіз, коментування дійсності. До видової групи монологічних радіожанрів належать кореспонденція, виступ, коментар, бесіда тощо.

Для діалогічних жанрів визначальними ознаками є відображення дійсності розмовними засобами (діалог). До цієї групи належать інтерв'ю, розмова перед мікрофоном, дискусія.

Основна ознака групи акустичних жанрів — наявність звукової картини дійсності, яка доповнює усне мовлення. До цієї групи належить звукова інформація, радіорепортаж, радіонарис та інші жанри.

Надумку М. Мінкова, класифікація жанрів, яку він запропонував, дає можливість розглядати радіожанри, з одного боку, як вияв журналістської діяльності, з другого боку, як вираження специфічності радіотворчості, тобто підходити до них з двояким критерієм.

Український вчений В. Качкан [7] і російський В. Ярошенко [19] всі жанри радіожурналістики поділяють на інформаційні, інформаційно-публіцистичні та художньо-публіцистичні. Ю. Бараневич визначає три роди радіожанрів — інформаційний, публіцистичний і художній. Кожний рід жанрів він поділив на дві видові групи. До інформаційних жанрів належать хронікальне радіоповідомлення, радіозамітка, радіозвіт, радіоогляд газет (перша видова група), інформаційний радіовиступ, радіокоментар, радіоінтерв'ю, радіорепортаж (друга видова група). Публіцистичні радіожанри: радіопромова, радіобесіда, радіоогляд, радіокомпозиція (перша видова група), радіозарисовка, радіонарис, радіорозповідь, радіофейлетон (друга видова група). До художніх радіожанрів належать: радіомонтаж

спектаклю, радіоінсценізація (перша видова група), радіофільм, радіоп'єса (друга видова група) [1, с. 11, 63, 133, 192—193].

Вивчення жанрів української преси, радіомовлення і телебачення в основному базується на предметно-функціональному підході до їх класифікації. Це пояснюється спільністю призначення жанрів усіх засобів масової інформації, їх генеральною функцією — інформуванням і формуванням громадської думки.

Диференціація жанрів залежить від диференціації мети радіожурналістських повідомлень, весь широкий спектр яких спрямований на розширення діапазону впливу на аудиторію. Призначення жанрів визначають три основні способи відображення дійсності журналістикою:

- а) повідомлення фактів, новин;
- б) інтерпретація фактів, подій, явищ;
- в) образно-публіцистичне розкриття фактів, подій, явищ.

Спираючись на ці три способи відображення дійсності, В. Смірнов визначає такі три групи радіожанрів:

- 1) інформаційні (замітка, огляд преси, радіозвіт, радіоінтерв'ю, радіорепортаж);
- 2) аналітичні (радіоогляд, радіо-бесіда, радіокореспонденція, радіокоментар, радіопромова);
- 3) документально-художні (радіонарис, радіокомпозиція, радіофейлетон) [15, с. 12].

Ця система відображає основну різницю жанрів; групова ознака при цьому є визначальною, переважаючою. Але діалектика буття жанрів вимагає врахування їх міжвидових зв'язків, які виявляються у тому, що елементи інформаційності, аналітичності, образності тією чи іншою мірою властиві жанрам, які входять у різні видові групи. Крім цього, жанри мають свої різновиди, які також урізноманітнюють видову систему.

Рухливість, гнучкість жанрів пояснюється складністю і динамічністю тих подій, явищ, які відображає радіожурналістика, локальністю завдань кожного конкретного журналістського твору, місцем у передачі, характером і обсягом матеріалу, методом роботи кореспондента, метою редакції і самого автора, його особистим досвідом, рівнем майстерності.

Взаємодія і взаємозв'язки жанрів у системі виявляються двояко: по-перше, будь-який жанр як такий "відтінюється", виділяється іншими жанрами, буття одного жанру опосередковано впливає на функціонування сусідніх жанрів; по-друге, жанри зазнають безпосереднього взаємовпливу але до взаємопроникнення. Будучи елементом системи, тобто компонентом, який залежить від функціонування всієї системи, будь-який жанр

у той же час володіє відносною самостійністю. У зв'язку з цим варто пам'ятати глибоке зауваження М. Бахтіна: "Ніколи новий жанр, народжуючись на світ, не скасовує і не замінює ніяких жанрів, які раніше уже існували. Усякий новий жанр тільки доповнює старі, тільки розширює коло уже існуючих жанрів. Адже кожний жанр має свою переважаючу сферу буття, стосовно якої він незамінний. Але в той же час кожний суттєвий і значний новий жанр, який одного разу появився, здійснює вплив на все коло старих жанрів: новий жанр робить старі жанри, так би мовити, свідомішими, він заставляє їх ліпше усвідомлювати свої можливості і свої межі" [2, с. 360].

Розвиток радіожурналістики — це двоєдиний процес виділення, виокремлення жанрів, набуття ними нових ознак і інтеграції жанрів, їх взаємопроникнення, взаємозбагачення. Цей процес також впливає на рухливість жанрових меж.

В основі жанрів радіожурналістики міститься інформаційне повідомлення. Інформаційні передачі повідомляють найважливіші факти, виявляють найзагальніші зв'язки і відносини. Усе багатство відтінків подій заховано за фактами. Слухачеві пропонується тільки результат певних дій, подій, явищ. Індивідуальність автора також залишається за межами хронікального повідомлення, виявляється частково й опосередковано лише у виборі факту.

Факт або групу фактів із хронікального повідомлення можна розгорнути в радіокореспонденцію, радіокоментар, радіорепортаж, радіонарис, радіобесіду. У такому випадку в процесі освоєння дійсності засобами різних жанрів розкриваються складніші зв'язки і ставлення до них автора, його національно-громадянська позиція. При цьому в інформаційно-аналітичних жанрах домінує інтерпретація фактів. Факт ніби виводиться на іншу орбіту, набуває інших зв'язків. Оцінка фактів, подій цікавить журналіста в контексті аналізу соціального явища, публіцистичних роздумів. У художньо-публіцистичних жанрах факти осмислюються як засіб художньо-публіцистичного показу людини або проблеми.

Розгортаючи соціальні зв'язки, радіожурналіст залучає нові факти, аналізує, узагальнює, розглядає їх причини. Він показує слухачеві процес розвитку стосунків, конфлікти, мотиви поведінки героїв, їх внутрішній світ. І кожний жанр по-своєму вирішує ці завдання. Разом з новими фактами, з відображенням різних подій розгортається, збагачується думка публіциста. Спрямованість, розвиток цієї думки визначаються завданням, яке він вирішує засобами того чи іншого жанру.

Використовуючи жанри преси як основу, освоюючи специфічні можливості, обумовлені звуковою природою мовлення, розробляючи арсенал власник виражальних засобів, радіожурналістика створювала й удоско-

налювала систему своїх жанрів. Варто зазначити, що жанри радіожурналістики у процесі розвитку відчували вплив не тільки преси, але й усного мовного спілкування, усної пропаганди, театру, кіно, а пізніше й телебачення.

Цілісну систему сучасних жанрів радіожурналістики можна охарактеризувати як сукупність жанрів, динамічні зв'язки яких (як внутрішні, так і зовнішні) визначаються:

- потребами відображення дійсності з метою впливу на вирішення цілого комплексу проблем українського державотворення, входження України в європейську та світову спільноту держав;
- функціонуванням радіожурналістики у системі засобів масової інформації;
- типом творчості — інформаційно-публіцистичним;
- акустичними особливостями комунікаційного каналу;
- закономірностями внутрішнього розвитку жанрів, їх взаємодією.

До жанроутворюючих елементів належать виражальні та мовностилістичні засоби радіожурналістики. Наприклад, інформаційне повідомлення не потребує інших засобів, крім слова, що звучить; у той же час репортаж неможливий без шумів, які характеризують подію, без звукової картини події. Живе, не завчене слово, спонтанні відповіді на питання радіожурналіста є суттєвими ознаками радіоінтерв'ю. Коментар і бесіда будуються переважно без залучення інших виражальних засобів, крім слова. У радіонарисі можуть бути використані всі три основні виражальні засоби, тобто слово, шуми та музика.

Варто підкреслити, що кожний жанр визначається не за наявністю у ньому однієї-єдиної ознаки, а за сукупністю декількох ознак, які всередині цього жанру містяться у певному співвідношенні і взаємодії. "Нехтування специфікою радіожанрів наказує автора матеріалу втратою аудиторії. Адже можливості, якими володіє радіо, приховують у собі спокусу різного експериментування і, природно, досягнення нових успіхів і нових невдач" [12, с 123]. Наприклад, легкість переходу в записаних на стрічку матеріалах від одного об'єкта до іншого, можливість зміщення межі часу та простору, динамічна, монтажна побудова радіопередач, зміна ритму, ємкість, яка дає можливість вмістити (при інших рівних умовах) в одиницю часу значно більше інформації, ніж це практично можливо у життєвих ситуаціях, — усе це нерідко призводить до піднесення різних умовностей радіо у своєрідний культ; при цьому не дотримуються досить чіткої межі між умовностями, які допускаються і навіть потрібні, й умовностями, які абсолютно неприйнятні.

Знання особливостей радіожанрів — це інтелектуальні, професійно-психологічні засади, які дають можливість радіожурналістові, передусім молодому, повніше й ефективніше використовувати ті чи інші жанри для підготовки передач.

Хоч теорія жанрів досить глибоко розроблена у світовій і українській журналістській науці, але досі не вироблено єдиної класифікації. Наприклад, О. Гриценко та В. Шкляр у підручнику "Основи теорії міжнародної журналістики" виділяють три основні групи жанрів: інформаційно-публіцистичні, аналітично-публіцистичні та художньо-публіцистичні, які в загальних рисах охоплюють жанрові різновиди. В. Карпенко вважає, що ця схема не враховує деяких особливостей жанрових груп і окремих жанрів, які перебувають у постійному розвитку. Тому він деталізує наведений поділ, виокремивши в групи інформаційні, аналітичні, художньо-публіцистичні, сатирично-гумористичні та зображувальні жанри [6, с. 205]. Кандидат філологічних наук, завідувач кафедри телебачення і радіомовлення Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доцент О. Гоян вважає, що "сучасна теорія радіожанрів спирається на класичну систему жанрів і схему їхнього поділу на інформаційні, аналітичні та документально-художні" [3, с. 113]. У підручнику "Радиожурналістика" також названо три відносно стійкі групи жанрів: "інформаційні, аналітичні, документально-художні (інколи їх називають художньо-публіцистичними)" [13, с. 186]. Професор факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, заслужений журналіст України В. Здоровега підкреслює, що "різні жанри журналістики прийнято групувати відповідно в інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні" [5, с. 147]. Це групування жанрів базується на таких засадах: в інформаційних жанрах домінує повідомлення про соціально значущі факти, події, явища, в аналітичних — аналіз, оцінка, узагальнення фактів, подій явищ; у художньо-публіцистичних творах — поєднання аналізу й образно-художнього осягнення реальності. Взаємодіють документальне та художнє начало.

Отже, в основі радіожанрів три основних способи відображення дійсності:

- 1) повідомлення фактів (новин);
- 2) інтерпретація фактів і подій;
- 3) художньо-публіцистичне розкриття фактів, подій, явищ.

Тому ми вважаємо, що ці способи відображення дійсності створюють відповідно три відносно стійкі групи жанрів радіожурналістики:

1. *Інформаційні*: радіоповідомлення, радіозвіт, радіоінтерв'ю, радіорепортаж, радіовиступ, радіоогляд преси.

2. *Аналітичні*: радіокореспонденція, радіокоментар, радіобесіда, радіо-огляд.
3. *Художньо-публіцистичні*: радіонарис, радіофейлетон, радіокомпозиція, радіофільм, оригінальна радіодрама.

Однак, поділ журналістських творів на жанри і жанрові групи досить умовний. Жодна кваліфікована схема, характеристика радіожанрів не можуть бути прийняті як аксіома. Жанри постійно розвиваються і вдосконалюються. Хоча в теорії можна досить чітко вказати межі жанру, визначити його структуру та функції, на практиці досить часто відбувається змішування і взаємодія основних елементів різних жанрів. Процес зміни жанрів подібний рухові по спіралі. Це — збагачення одного жанру елементами іншого, народження нових жанрових форм унаслідок синтезу різних жанрів. Наприклад, помітне місце серед жанрів радіомовлення зайняли авторські передачі. Удосконалення радіожанрів викликається потребою повніше та багатогранніше висвітлювати нашу дійсність, складні процеси українського державного будівництва, політичного, економічного, соціального, культурного життя. Пошук жанрового вирішення для того чи іншого конкретного журналістського матеріалу завжди обумовлений, насамперед, особистістю радіожурналіста: його професіоналізмом, моральністю, національною гідністю, громадянською позицією. Журналістський матеріал повинен відповідати об'єктивним закономірностям суспільного розвитку. Його мета — створити у споживача інформації національно-гуманістичний світогляд, державницьке мислення, які б сприяли повноцінній самореалізації особи, її прав і свобод, утвердженню особистої, патріотичної відповідальності за долю Української держави.

Повідомлення, висвітлення, дослідження, оперативний аналіз, коментування фактів, подій, явищ дійсності складає ядро радіожурналістики. Усе складніше (та й цього не вимагається!) відділити інформацію від публіцистики. Інформація, тобто фіксація та повідомлення фактів, і публіцистика, тобто їх аналіз, коментування і узагальнення — все частіше зливаються в одному творчому процесі.

Питання для обговорення

1. *Суть моральної відповідальності радіожурналіста.*
2. *Загальне поняття про жанр як більш-менш стійку літературну форму твору.*
3. *Критерії поділу журналістських творів на жанри.*
4. *Трансформація ряду жанрів преси і літератури у радіожанри.*
5. *Характерні особливості жанрів радіожурналістики.*
6. *Історичний характер розвитку радіожанрів.*
7. *Способи відображення дійсності радіожурналістикою.*
8. *Відносно стійкі групи жанрів радіожурналістики: інформаційні, аналітичні, художньо-публіцистичні.*
9. *Сучасні тенденції розвитку жанрів української радіожурналістики.*

Завдання для лабораторних і практичних занять

З'ясуйте рівень теоретичних знань студентів про жанри радіожурналістики.

Під час підготовки до лабораторного заняття запишіть на звуконосії радіопередачі. На занятті прослухайте їх, обговоріть радіоматеріали, визначіть їх жанрову приналежність, охарактеризуйте стійкі ознаки того чи іншого радіожанру.

Список використаної літератури

1. *Бараневич Ю.* Жанры радиовещания. — К.; Одесса, 1978.
2. *Бахтин М.* Проблемы поэтики Достоевского. — М., 1963.
3. *Гоян О.* Основи радіожурналістики і радіоменеджменту: Підручник. — 2-ге вид., доп. — К.: Веселка, 2004.
4. *Григораш Д.* Журналістика у термінах і виразах. — Л., 1974.
5. *Здоровега В.* Теорія і методика журналістської творчості: Підручник. — 2-ге вид., перероб. і доп. — Л.: ПАІС, 2004. — 268 с.
6. *Карпенко В.* Журналістика: основи професійної комунікації. — К., 2002.
7. *Качкан В.* Жанры радянського радіомовлення. — К., 1976.
8. *Лесняк Р.* К теории жанров / Проблемы радиоспецифики. — София: Научно-методический кабинет Болгарского радио, 1967.
9. Літературознавчий словник-довідник. — К., 1997.
10. *Минков М.* К проблеме жанров в радиовещании / Телевидение и радиовещание за рубежом. — М., 1973.
11. *Ожегов С.* Словарь русского языка. — М., 1985.
12. Основи радіожурналістики / Под ред. Э. Г. Багирова, В. Н. Ружникова. — М., 1984.
13. Радиожурналістика: Учеб. / Под ред. А. А. Шереля. — М., 2000.
14. *Сичивиця О.* Моральна відповідальність вченого і суспільно-історичний процес. — Л., 2000. — 274 с.
15. *Смирнов В.* Радиоочерк. — Ростов, 1984.
16. *Станчев Ст.* Теория и практика печати. — София, 1964.
17. Телевидение и радиовещание за рубежом. — М., 1973.
18. *Триккель И.* За специфику / Проблемы радиоспецифики. — София: Научно-методический кабинет Болгарского радио, 1967.
19. *Ярошенко В.* Информационные жанры радиожурналистики. — М., 1976.

Розділ 8

ІНФОРМАЦІЙНІ РАДІОЖАНРИ

8.1. Радіоповідомлення

Призначення і жанрові особливості інформаційного радіоповідомлення. Інформаційне радіоповідомлення несе у собі новину: інформує, повідомляє радіослухачів про суттєву, соціально значущу зміну в реальній дійсності, тобто задовольняє людську потребу — знати, що важливого і цікавого відбувається у світі, в Україні, у своїй області, місті чи районі. "Подієва інформація, фактологічне інформування, повідомлення новин — основа журналістики, — підкреслює В. Здоровега. — Подієва інформація, або новини, — лише частина величезної кількості різноманітної інформації різного ступеня складності" [11, с 158].

Радіоповідомлення прирівнюється до замітки у періодичній пресі. Мабуть, тому цей радіожанр також називають "інформаційною заміткою" [23; 49], "інформаційним повідомленням (заміткою)" [7, с 113], "радіоповідомленням (заміткою)" [30, с 186]. Радіожурналісти-практики часто оперують поняттями "інформація" і "новина", розуміючи під ними жанр "радіоповідомлення". В. Миронченко зазначає, що не можна ставити знак рівності між інформацією і новиною. "Адже інформація — це загальний і ширший термін, він є родовим щодо терміна "новина". Новина, навпаки, — термін вужчий, ним позначається конкретний різновид суспільної корисної інформації — лише нова інформація [26, с 125].

Ми вважаємо, що серцевиною інформаційного радіоповідомлення є новина, яка заслуговує на увагу громадськості. В інформаційному радіоповідомленні йдеться не лише про нові, актуальні події. Новинами можуть бути ті події, які сталися давно, але з певних причин досі не відомі громадськості. По радіо та інших ЗМІ також повідомляють про події, які ще мають відбутися. Новиною може стати оцінка події, висловлена думка про неї відомими людьми, спеціалістами. У зв'язку з тим, що подія — це переміна в обмежений відрізок часу, то факт цієї зміни і є новиною, про яку слухачі дізнаються з інформаційного радіоповідомлення. Репортер по-

кликаний подати факт так, щоб він зацікавив найбільшу кількість радіослухачів. Зрозуміло, що кожен подію можна висвітлити з різних позицій. Ракурс подачі матеріалу залежить від вибору журналіста. Однак незалежно від політико-ідеологічної заангажованості радіожурналіст повинен поінформувати про новину неупереджено, об'єктивно, правдиво.

Отже, новини (основою будь-якої новини є факт!), які в редакції відбирають для радіоповідомлення, повинні допомагати громадянам орієнтуватися у складному та суперечливому світі, розуміти процеси суспільно-державної життєдіяльності. Не варто піддаватися спокусі вибору легких, приємних усім або сенсаційних новин. Репортер повинен прагнути висвітлювати те, що має значення для багатьох. Потрібно вміти простежити зв'язок між подіями та їх впливом на умови життя людей. На жаль, інформаційні радіоповідомлення про новини часто бувають поверховими, уривчастими. Комерціалізація радіо, як і всіх ЗМІ, веде до спрощення подачі новин, а також — різних уявлень, домислів і навіть вимислів. Насильство, секс, злочини, нещасні випадки, скандали заповнили інформаційні радіоповідомлення. Окремі інформаційні служби потрапляють у володіння транснаціональних корпорацій, служать за правилами великого, нерідко злочинного бізнесу. Вони ігнорують українські національні інтереси, їм байдуже до справжньої, моральної, журналістики, її ролі в розбудові соборної, вільної, демократичної, правової Української держави. Пильна увага з боку багатьох радіоорганізацій до боротьби між окремими особами, кланами, мафіозними групами, політичними партіями, смакування скандальних історій веде до того, що радіослухачів позбавляють можливості вникнути у важливі питання соціально-економічного, політико-ідеологічного, духовно-культурного, національно-громадянського розвитку України.

Виходячи з того, що первинним, найголовнішим завданням радіоорганізацій є повідомляти, інформувати про суспільно значущі факти, події та явища, радіожурналіст повинен постійно себе запитувати: "Що корисного дає радіослухачам те чи інше інформаційне радіоповідомлення? Якою енергією — позитивною чи негативною — воно насажене? Які новини для району, області, краю, держави є першорядними і другорядними?"

Щоб праця радіорепортера не була даремною, щоб він побачив, почув, відчув, збагнув, зрозумів і зумів цікаво, захопливо розповісти своїй аудиторії про те, що нового відбулося, відбувається чи відбудеться, то він, крім загальної, інтелектуальної, моральної підготовки, повинен також добре знати жанрову природу інформаційного радіоповідомлення, його жанрові особливості, ознаки.

Найхарактернішими жанровими особливостями інформаційного радіоповідомлення є оперативність, подієвість, актуальність, достовірність,

конкретність. Ці ознаки визначають особливості збору матеріалу, методику його опрацювання, зміст і жанрову форму радіоповідомлення.

Оперативність, подієвість, новизна радіоповідомлення вимагають від журналіста професійної орієнтації в усіх сферах життєдіяльності району, області, краю, держави, а також великої мобільності. Адже потрібно оперативно повідомляти про те, що відбулося, відбувається чи буде відбуватися: щойно, сьогодні, вчора, завтра. Якщо вимога достовірності виключає із інформаційного радіоповідомлення таку ознаку, як домисел, то вимога оперативності відділяє радіоповідомлення від таких жанрів, як, наприклад, радіонарис, радіобесіда, що також достовірні, але їм не притаманна ознака оперативності.

Змістовою основою інформаційного радіоповідомлення, предметом зображення є факти живої дійсності, тобто конкретні події. Вище вже говорилося, що подія — це перемінна, а факт зміни є подієюю новиною. У цьому спостерігається дещо спільне з радіорепортажем. Однак у змістовій основі цих двох жанрів є суттєва різниця. В інформаційному радіоповідомленні йдеться в основному про те, що вже трапилось. Автор радіорепортажу розповідає про те, що відбувається зараз, у цей момент; він є очевидцем чи учасником події, безпосередньо реагує на те, що відбувається. Щоб підготувати інформаційне радіоповідомлення, не обов'язково бути на місці події.

Однак якою б не була методика підготовки інформаційного радіоповідомлення, воно, безумовно, повинно бути достовірним, тобто відповідати істині, базуватися на точних, конкретних, перевірених фактах. Радіореporter зобов'язаний повідомляти про те, що напевно добре знає. Якщо він сам не був на місці події й отримує інформацію з якогось іншого джерела (розповідь очевидця, повідомлення преси, висловлювання політичного діяча тощо), то повинен послатися на те джерело. Інформаційне радіоповідомлення не буде сповна правдивим, якщо зі сукупності фактів, які характеризують подію, буде подано тільки один, вихоплений із контексту події. Якщо радіожурналіст хоче повідомити про один факт, то він повинен вивчити ситуацію, тобто побачити і проаналізувати його в зв'язку з іншими фактами, які разом із ним характеризують фрагмент дійсності. Достовірне лише те інформаційне радіоповідомлення, в якому використано найважливіші факти, що визначають сутність, актуальність і значення події.

Готуючи інформаційне радіоповідомлення, репортер повинен уміти визначити актуальність події, її новизну в суспільно-політичному житті, а також зорієнтуватися у можливій зацікавленості (незацікавленості) аудиторії новиною. На думку шведського журналіста Е. Фіхтеліуса, "новини — це емоційне сприймання і традиційні уявлення в рівних пропорціях. Досвідчений журналіст найчастіше може розпізнати риси доброї новини у почуті або побаченому. А справжня новина впливає на нас, насамперед,

емоційно" [38, с. 13]. Якщо новина наповнена корисною для радіослухачів інформацією, насичена позитивною енергією, то актуальність, суспільна цінність радіоповідомлення зростає.

Отже, радіоповідомлення — найоперативніший і найпростіший радіожанр, за допомогою якого інформують про різноманітні суспільно важливі та цікаві новини з метою задоволення пізнавальних потреб радіослухачів.

Вимоги до інформаційного радіоповідомлення. Кожний журналіст під час підготовки інформаційних матеріалів керується певними вимогами — творчими правилами, нормами, які є важливим компонентом передумов ефективного впливу на реципієнтів. Проникаючи у нашу свідомість, інформаційні радіоповідомлення несуть із собою не лише конкретні імена, цифри, факти, а й певні думки про них, короткі характеристики, тобто "формують, змінюють установки ставлення людей до фактів дійсності, постачають населенню цілих країн думки й оцінки, активно впливають на політичну поведінку величезних людських мас, проводячи їх в рух для досягнення певних суспільних цілей, або ж навпаки, в стан політичної сплячки й моральної нестями" [46, с. 14].

На основі осмислення праць різних авторів, насамперед, О. Гояна [7], В. Здоровеги [11], В. Карпенка [13], Г. Лазутіної [16], В. Миронченка [26], Е. Фіхтеліуса [38], В. Ярошенка [49], радіожурналістської практики, у тому числі власної (автор підручника 10 років працював редактором, старшим редактором Івано-Франківського обласного радіо, кореспондентом Українського радіо по Івано-Франківській області), вважаємо, що інформаційне радіоповідомлення має відповідати таким вимогам:

1. Будь-яке інформаційне радіоповідомлення повинно відзначатися новизною, **свіжістю**. Чим своєчасніше інформування про новину, тим вища її цінність. Чим більше часу проходить з моменту події, тим менший інтерес до неї. "Повідомлення, які не збагачують наше уявлення про світ, не відповідають на животрепетні питання, інтересу не викликають" [18, с. 129]. Про новину треба інформувати в момент її зародження чи розвитку. На запитання "Коли?" радіоповідомлення повинно відповідати конкретно "Щойно", "Годину тому", "Сьогодні", "Вчора". Такі радіоповідомлення, як зазначають психологи, викликають у людей почуття задоволення від усвідомлення поінформованості — стану, що його більшість розглядає як безперечну престижну цінність. Якщо ж інформація про подію застаріла, то її не можна називати новиною. Тим більше тоді, коли про неї

- вже написано в газетах, передано по телебаченню, а потім повідомляє радіо, до того ж такими самими словами і в такому ж обсязі.
2. Кожне висловлювання, ім'я, дата, назва, вік, адреса, цитата, наведені в інформаційному радіоповідомленні, повинні бути **точними, доказовими**. Їх не можна ні перекручувати, ні прикрашати, оскільки журналіст згадує про реальних, невигаданих людей, про фактичні події. Точність стосується не лише деталей, подробиць, прізвищ, титулів, посад, місця події, а й загальної структури побудови матеріалу: як розташовані факти, з якими акцентами їх подає журналіст. Адже легко викривити важливість певного факту, приділивши йому надто багато уваги в той час, як він є малозначущою деталлю. Готуючи радіоповідомлення, нічого не можна брати на віру, потрібно *застосовувати перехресний спосіб перевірки фактів*, бо й авторитетна людина, яка повідомила про подію, не застрахована від помилки.
 3. Щоб у радіослухача склалося достовірне, правдиве уявлення про подію, то інформаційне радіоповідомлення повинно бути **об'єктивним**. Об'єктивність базується на точному, правдивому викладі радіоповідомлення про подію, а не на тому, як бачить або хоче її подати упереджена чи зацікавлена особа. До відображення дійсності (факту, ситуації, проблеми) радіожурналіст повинен підходити чесно, безсторонньо, неупереджено, як літописець і документаліст сучасності. А це зобов'язує його повідомляти про подію за принципом "так було" або "так є". Правда, досягнути об'єктивності досить важко. Емоції, оціночні судження репортера легко можуть проникнути у тканину інформаційного радіоповідомлення. Об'єктивність інформаційного радіоповідомлення виключає інтерпретацію події.
 4. Журналістська практика підтверджує мою думку, що нинішня репортерська діяльність не зводиться лише до збору фактів та їх розповсюдження засобами масової інформації. Погоджуюся з доцентом факультету журналістики Московського державного університету імені М. В. Ломоносова Г. Лазутіною, що, будучи "атомами" об'єктивного світу, факти зв'язані з ним більшою кількістю ниток, ніж нам вдається відобразити" [16, с 137]. Тому справжні завдання радіожурналіста полягають не лише в тому, щоб зібрати факти і механічно передати їх по радіо. Радіожурналіст повинен, по-перше, встановити, де, коли і за яких обставин цей "атом" дійсності себе виявив. По-друге, радіожурналіст має визначити суттєві зв'язки цього факту (насамперед, причинно-наслідкові), тобто зрозуміти, що викликало цей факт (подію) і як він може вплинути на стан справ. По-

третє, радіожурналіст покликаний побачити ті кольори, деталі факту, які можуть перетворити його в структурний елемент майбутнього матеріалу, в засіб для інформаційного радіоповідомлення. Такий творчий підхід репортера до підготовки радіоповідомлення забезпечить його збалансованість. Збалансованість радіоповідомлення про новину базується на плюралізмі, який визначає множинність думок, позицій, поглядів, терпимість до суперництва різних партій, спілок, організацій, об'єднань у намаганні розкрити всю різноманітність політико-ідеологічних, соціально-економічних, національно-громадянських тактичних і стратегічних інтересів утвердження соборної української України. Інформаційне радіоповідомлення вважається збалансованим, якщо репортер розповідає про подію з урахуванням усіх фактів, що стосуються її, і розташує ці факти у логічному співвідношенні один до одного. Повне і збалансоване висвітлення події не означає, що до радіоповідомлення потрібно притягати найменші деталі, які не впливають на змістову об'єктивність.

5. Важливо, щоб радіореporter завжди знаходив суспільно значущі новини, до яких радіослухачі виявляють інтерес. Треба мати чітке уявлення, які питання є найголовнішими для району, області, краю, держави. Отже, оцінка і відбір новин належать до найскладніших аспектів щоденної журналістської практики. "Старанні репортери, — зауважує Девід Еверетт, — здається, завжди натикаються на таке, що їх дивує, в результаті своєї "роботи ніг". Ті, хто не виконує великої "роботи ногами", ніколи не стають видатними репортерами"... [10, с 3].

Для того, щоб інформаційне радіоповідомлення зацікавило слухача, репортерів потрібно добре знати "спектр його очікувань". Коли журналіст знає механізм сприйняття соціально значущого радіоповідомлення, володіє необхідними та достовірними даними про інтереси аудиторії, то він з великого потоку фактів відбирає найвагоміші, суспільно значущі, які дають можливість у загальному процесі розвитку виявити типове, значне, суттєве і задовольнити людський інтерес. У теорії журналістики поняття "людський інтерес" означає зацікавленість кожної окремої людини життям інших людей. Пізнаючи інших, ми пізнаємо самих себе. "Тому найкращий шлях зробити новини цікавими — не обезлюднювати їх, — підкреслює В. Я. Миронченко. — Розповідати про різні випадки та ситуації, в яких опиняються люди. Досить часто короткі розповіді про ці випадки є цікавими, дещо емоційними і до того ж мають гумористичне забарвлення" [26, с 133]. Отже, інформаційні радіоповідомлення повинні

задовольняти людський інтерес, сприяючи формуванню морально-психологічних, національно-духовних цінностей, здорових естетичних смаків, піднесенню інтелектуально-освітнього рівня. Тому завжди треба пам'ятати, що слухачі цікавляться не лише достовірністю інформації про ту чи іншу подію, але також її морально-духовною суттю, що є запорукою ефективного впливу радіомовлення на утвердження національно-громадянської свідомості.

6. Репортер повинен добре розуміти, що інформаційне радіоповідомлення треба писати популярно, доступною мовою, якщо можливо, то уникати незрозумілих термінів, іноземних слів, а в разі крайньої необхідності використання — пояснювати їх. Природа інформаційного радіожанру диктує **лаконічний стиль**. Найконцентрованіше це виявляється у хронікальних повідомленнях. Стислість вислову, лаконічність впливають з точності викладу матеріалу. Інформаційне радіоповідомлення не терпить багатослів'я, а тим паче марнослов'я. **Бездоганність формулювань гарантує точність висловлювання**, не допускає двозначності у сприйманні радіоповідомлення. Адже сприймання радіоновин пов'язано зі слухом. Тому кожна фраза повинна бути до кінця продумана, виважена, відточена, щоб її інформаційна насиченість була максимальною.

У багатьох радіоповідомленнях (насамперед, хроніці) про факти, події не розповідають, їх тільки називають, дотримуючись традиційно офіційного тону. Діловий характер радіоповідомлень залежить також від використання великої кількості власних імен, назв різних підприємств, організацій, установ, партій, географічних пунктів тощо. Використання цієї лексики впливає із жанрових особливостей радіоповідомлення, пов'язане із загальною тенденцією до точності, максимальної об'єктивності, конкретності, достовірності інформування. Звичайно, вимога лаконічності **не** означає, що всі повідомлення мусять бути максимально короткими, а кожне речення — спрощеним. Радіослухач хоче знати новину у повному обсязі. І через це будь-яке намагання "скоротити повідомлення" про подію веде до невинного лаконізму, дратує слухачів, змушує їх вдаватися до інших джерел інформування.

Дуже важлива вимога — **про традиційне писати нетрадиційно**. Адже нерідко важливе за змістом інформаційне радіоповідомлення не доходить до розуму і серця людини і, як наслідок, не дає задуманого ефекту. Причина — поверховий, описовий підхід до викладу матеріалу. У радіоповідомленні **словом має бути тісно, а думкам — просторо**. Для цього також використовують емоційно забарвлену лексику: епітети, метафори,

фразеологізми, порівняння, елементи сатири тощо. **Яскравість мовностилістичних засобів** забезпечує динамічність викладу радіоповідомлення.

Різновиди інформаційних радіоповідомлень. Залежно від характеру новин, соціального, політичного, культурологічного значення факту, події, явища, ступеня їх повчальності, обсягу інформації, способу викладу матеріалу, мовностилістичних засобів розрізняють такі різновиди інформаційних радіоповідомлень: хронікальне, розгорнуте, коментоване, полемічне.

Хронікальне радіоповідомлення (хроніка) є найкоротшим, воно звучить 10–15 секунд, характеризується лаконізмом, інформаційною насиченістю, оперативністю. Найпростіші і водночас найпоширеніші хронікальні радіоповідомлення констатують суспільно значущі події, відповідаючи на запитання "Що відбулося? Де?" Інколи вказується також "Коли". Це своєрідний "лід". У хроніці немає подробиць, подія не деталізується.

Хронікальне радіоповідомлення

- Українська ракета-носіє "Зеніт" у рамках міжнародного проекту "Морський старт" успішно вивела на орбіту супутник зв'язку. Ракета стартувала з океанської платформи "Одиссей".
- У Києві проведено "круглий стіл" на тему: "Необхідність страхування аграрного сектора України. Можливості та перспективи".
- "Хроніку помаранчевої революції" презентував ведучий "5 каналу" Данило Яневський. Це видання — "збірник" інформаційних повідомлень телеканалу, що відтворюють події листопада-грудня 2004 року майже погодинно.
- В офіційному логотипі "Євробачення-2005" змінено написання назви нашої столиці. Тепер латиною на лого писатимуть Kyiv (Київ), а не Kiev (Києв). Цей варіант уже використовується на офіційних сайтах конкурсу.
- Всеукраїнське молодіжне об'єднання "Молодь — надія України" провело акцію на підтримку українізації телевізійного мовлення біля будинку телеканалу "Інтер" у Києві.
- У неділю, 3 квітня 2005 року минуло 15 років відтоді, як на вежі львівської ратуші піднято державний прапор України.
- Незвично відзначила 50-річний ювілей Ігоря Білозора Львівська дирекція "Укрпошти". Поштарі, яких підтримали Львівська міська рада та обласна Спілка журналістів, випустили конверт з портретом композитора, який намалювала художниця Олена Журавель.
- Сьогодні в Міжрегіональній Академії управління персоналом відкрилась виставка робіт народного художника України, лауреата Національної премії імені Тараса Шевченка Данила Нарбути та заслуженого діяча мистецтв України, професора Черкаського національного університету Віктора Клеменка під назвою "Гетьман Богдан Хмельницький та його полковники".

- Учора у Львові відбувся перший з'їзд випускників факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка. Подія пройшла в рамках святкування 50-річчя факультету.
- На Івано-Франківщині відбулося Всеукраїнське свято писанки. Лауреатом писанкарського мистецтва стала 10-річна школярка Марічка Гаврилюк.
- Конкурс "Міс Ізраїль-2005", який щойно закінчився у Хайфі, виграла 21-річна репатріантка з України Олена Ральф.
- У Кубку-меморіалі пам'яті 7-разового олімпійського чемпіона Віктора Чукаріна, який у 35-те проведено у Львові, взяли участь юні гімнасти Молдови, Росії та України.

Важливість хронікального радіоповідомлення полягає в тому, що воно дає можливість охопити велику кількість різноманітних суспільно значущих фактів. Темою хроніки може бути будь-яка за масштабами подія. Хронікальне радіоповідомлення — це "зріз з будь-яких найважливіших подій без яких-небудь оцінок і коментарів" [1, с. 14]. Його цінність впливає із суспільної значущості факту, його актуальності, соціальної рельєфності. Привертаючи увагу радіослухачів до події, хронікальне радіоповідомлення втягує їх в оціночний процес. У цьому, насамперед, полягає важливість цього радіожанру.

Фіксуючи реальність в окремих її виявах, хронікальні радіоповідомлення відображають таким чином розвиток дійсності в її природному процесі, тобто відтворюють якщо не безперервний рух, то хоч найважливіші його етапи. Хроніку можна подавати в інформаційних випусках або об'єднувати в добірки так, як це роблять газети, але, зрозуміло, не копіюючи їх. Підкреслюємо, що лаконізм не повинен спричиняти одноманітність викладу матеріалу. Потрібно завжди творчо підходити до підготовки хронікального радіоповідомлення. Його потрібно будувати так, щоб не створювати передумов для варіантного розуміння, різнойменного тлумачення події.

Розгорнуте радіоповідомлення не тільки інформує про факт, подію, явище, а й розкриває його зміст, суспільно-політичне значення. Зміст кожного розгорнутого інформаційного радіоповідомлення, зазвичай, відповідає на запитання "Що? Де? Коли? Як? Чому? Хто?". Усі ці запитання логічні, закономірні. Вони природно виникають у радіослухача, як і у будь-якої людини під час безпосереднього щоденного спілкування. Відповідь на запитання "Що відбулося?" становить головний зміст розгорнутого радіоповідомлення.

Розгорнуте радіоповідомлення

- Майже 3 млн дол. збирається направити уряд Сполучених Штатів Америки для збільшення фінансування проекту технічної допомоги на вугільних шахтах України. Згідно з цими цифрами фінансування проекту збільшиться у 2,5 рази, що пов'язано з певними успіхами у співпраці між Державним наглядом охорони праці України й Адміністрацією з нагляду за безпекою праці на шахтах США. Спочатку обсяг фінансування проекту становив 2 млн 300 тис. дол. і був спрямований на вдосконалення системи провітрювання вугільних шахт і дегазації вугільних пластів. Також він передбачає поставку шахтам України новітнього обладнання з буріння свердловин і співпрацю виробників та наукових працівників обох країн.
- Державний меморіальний музей Михайла Грушевського у Львові поповнився новими унікальними експонатами — це копії єдиних документальних свідчень про перебування першого Президента України на засланні в Казані протягом 1912—1916 років. Їх привіз і передав музеєві голова українського товариства у Татарстані "Вербиченька" Євген Савченко. Гість розповів, що документи знайшов через щасливий збіг обставин у національному архіві республіки Татарстан. І з них випливає, що видатного українського історика вислали до Татарстану за звинуваченнями в українському сепаратизмі. Тут же є довідки про майновий стан першого Президента, адреси, за якими він жив, стан здоров'я. Крім того, за свідченням спеціалістів, документи висвітлюють нові нюанси біографії видатного науковця.
- Президент України Віктор Ющенко присвоїв народному депутату Левку Лук'яненку звання Героя України. Це найпочесніше звання присвоєне за громадянську мужність і самовідданість у відстоюванні ідеалів свободи та демократії, значний внесок у розбудову і розвиток Української держави. Левко Лук'яненко народився в 1927 році, закінчив юридичний факультет Московського університету імені М. В. Ломоносова, після служби в армії працював у райкомах партії Львівської області. Він — організатор партії Український робітничо-селянський союз. У 1961 році кгебісти його заарештували і **суд** московського комуністичного режиму засудив борця за Україну до розстрілу. Пізніше смертний вирок замінили на 15 років позбавлення волі в таборі суворого режиму. Вийшовши на волю, Левко Лук'яненко стає членом-фундатором української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод. У 1977 році Левка Лук'яненка знову заарештували і засудили на десять років таборів суворого режиму і п'ять років заслання. За незалежної України Левка Лук'яненка тричі обирають народним депутатом. У парламенті нинішнього скликання він член фракції Блоку Юлії Тимошенко. Майже два роки Левко Лук'яненко був послом України в Канаді. Він — співавтор декларації про державний суверенітет України, автор Акту проголошення незалежності України.
- Найприємнішим для українців моментом цього річного Каннського кінофестивалю є те, що у конкурсі короткометражних стрічок перемогла робота уродженця Надвірнянського району, що на Івано-Франківщині, Ігоря Стрембіцького "Подорожні". Наше бажання віднайти та плекати власну ідентичність

нарешті було оцінене на екрані і заявило про себе на церемонії вручення нагороди. Кореспондент польської "Газети виборчої" Тадеуш Соболевський написав у своєму звіті з церемонії нагородження: "Молодий режисер вибіг по нагороду, але оторопів, коли йому надали слово. Йому дали російського перекладача, який, як було чути через мікрофон, заохочував Стрембіцького: "Говорі по рускі!". Тоді Стрембіцький відповів на всю залу: "Я не можу розмовляти російською, бо я українець".

Після отримання "Золотої пальми" Ігор Стрембіцький сказав: "Я щасливий, що ви були спроможні оцінити мої зусилля. Я також дуже щасливий за Україну. Дуже дякую вам!" А вже на пресовій конференції для переможців Ігор розповів, що це його перший фільм на 35-міліметровій плівці, і що, з огляду на важку ситуацію з кіно на його батьківщині, він робив його три роки: віднімав маленькими частинками по 120 метрів плівки.

Соціально-політичне звучання розгорнутого радіоповідомлення залежить від того, який конкретний факт поставлено на його початку. Це, поперше, підкреслює його значущість; по-друге, перша фраза (або декілька перших фраз) завжди найбільше привертає увагу аудиторії і тому її ліпше розуміють і запам'ятовують. Новина набуває більшої переконливості і дохідливості, коли автор знаходить додаткові деталі, які ілюструють основний центральний факт — основу розгорнутого радіомовлення. Звичайно, основний факт радіоповідомлення не повинен губитися у масі другорядних деталей, потопати у багатослів'ї. Журналістська практика свідчить, що не існує єдиного рецепту щодо послідовності відповідей на запитання "Що? Де? Коли? Як? Чому? Хто?", оскільки не існує і двох однакових подій. Проте досвідчений репортер завжди знає або відчуває, що можна або ж треба винести наперед у повідомленні саме у цей момент. Залежно від початку матеріалу він подасть відповіді на інші запитання. Правда, **не** завжди розгорнуте інформаційне радіоповідомлення відповідає на всі запитання, хоч дає мінімальний простір для самовираження журналіста, але вилучає його суб'єктивне враження. "Здатність розгорнутого інформаційного радіоповідомлення виходити за межі хроніки, доповнити новину суттєвими подробицями та деталями ставлять його в ряд найважливіших форм подачі новин по радіо, — наголошує В. Я. Миронченко. — Воно ніби наближає до слухачів зображуваний об'єкт, подає його великим планом. А досягається ця мета шляхом точної фіксації тих важливих деталей і подробиць, які зацікавлюють слухача, розширюють горизонти його уяви про зображуваний предмет" [26, с. 249].

За змістом розгорнуті інформаційні радіоповідомлення бувають позитивними відгуками про важливі суспільно-політичні події (**радіоповідомлення-відгук**), пропозиціями щодо поліпшення національного життєвого середовища (**радіоповідомлення-пропозиція**), подяками за добротинство

(радіоповідомлення-подяка). Радіоповідомлення-подяки звучать також у концертних програмах. Важлива роль належить **критичним радіоповідомленням**. Адже "викриття недоліків — не тільки соціально-побутова, морально-психологічна, а передусім політична справа, яка вимагає відповідального, гуманістичного підходу до неї" [21, с. 133].

Радіоповідомлення-відгук

- "Дивну політичну непослідовність виявляє народний депутат Олександр Мороз. З одного боку, він разом із однопартійцями Луценком, Рудьковським, Семенюк, Вінським ніби й підтримує українство в особі Віктора Ющенка, а з другого — оголосив українству війну, вніс до Верховної Ради законопроект про надання російській мові статусу офіційної, — написав Іван Вовчанський із Чапаєвки Черкаської області. — Олександр Мороз мав би знати, що в Україні ущемлена мова не російської меншини, а титульної нації. Це добре видно, коли відвідуєш книгарні, кіоски. Їхні вітрини переважно заповнені російськомовними книжками, журналами, газетами. Більшість телеканалів, армія, міліція, вищі навчальні заклади — російськомовні. То де ж те духовне відродження України, про яке весь час заявляли керівники держави? Добра заздрість виникає, коли розмірковую, як розумно, патріотично розв'язали мовне питання у прибалтійських державах".

Радіоповідомлення-пропозиція

- "Прикро говорити, яку мету собі ставлять ті посадовці й усіма шанований соціаліст Олександр Мороз, що пропонують проголосити російську мову офіційною на всій території України. Для чого нам такі "патріоти України", які зневажають своє рідне слово, свою рідну мову, — підкреслює у листі до редакції радіо Йосип Палятинський з міста Кіцманя Чернівецької області. — Вважаю за необхідне обговорити це питання в усіх трудових колективах, особливо в школах, середніх і вищих навчальних закладах і звернутися з вимогою до новообраного Президента держави, Кабінету Міністрів стати на захист рідної мови, державності українського народу. На озброєння взяти відкритий лист Олександрові Морозу від доктора філологічних наук, письменника, просвітянина Олександра Пономарева. Мене як громадянина України, колишнього вчителя української мови й літератури, глибоко турбує проблема української мови в нашій державі, — наголошує Йосип Палятинський. — Чому ми весь час повинні схилити голови перед чужим, чому свого цураємося, чийх батьків ми діти? Усе це потрібно вирішити у вищих ешелонах влади, а особливо ми віримо новому Президентові Віктору Ющенку, Кабінету Міністрів на чолі з Юлією Тимошенко. За ними вирішальне слово. Україна була, є та буде. Допоки є мова, — доти існуватиме нація".
- В історичній інавгураційній промові 23 січня 2005 року перед мільйоннолітнім Майданом і перед усім українським народом, яка кожним реченням, кожним словом своїм проінята українською національною ідеєю, Віктор Ющенко проголосив: "Ми змінимо українське життя".

Доброчинні зміни потрібні майже в усіх сферах буття нашого суспільства. Для прикладу: ми й досі беззастережно відзначаємо радянське свято 8 березня — "Міжнародний жіночий день". Хоча саме на ці дні припадає стародавнє біблійне свято Пурім. Чи тактовно накладатися на біблійне свято, чи доречно берегти радянські традиції за умов, коли наші далекі предки — давні українці — відзначали чимало великих своїх національних свят, кожне з яких можна назвати жіночим. Серед них — свято Лади, давньоукраїнської богині весни і кохання, свято Першого Березоля.

Чимало країн світу в другу неділю травня вшановують День Матері, а зародилося це свято на терені Оратанії— України, зокрема в городищах і селах Надросся.

За переказами, Перше Березоля є також суто національним святом Червоної Калини, що постає в народній творчості як поетичний символ України. До наших днів дійшла ця легенда. Отже, "Перше Березоля постає як велике національне свято, — підкреслюють Наталка Поклад, Ніла Підпала, Сергій Плачинда. — Тому пропонуємо Всеукраїнський Жіночий День перенести на 1 березня й оголосити його так само святковим і неробочим".

Радіоповідомлення-подяка

- Велика група працівників станції Сарни Рівненської області у листі до редакції Львівського обласного радіо написала: "Ми щиро вдячні дорожньому комітету профспілки Львівської залізниці на чолі з Андрієм Синишиним за те, що подбав про повноцінне Великодне свято для соціально незахищених". 220 багатодітним сім'ям, що мають по п'ятеро і більше дітей, та 80 родинам залізничників, що втратили годувальника на виробництві протягом останніх 12 років, вручили святкові продуктові подарунки. Подарунки привезли у найвіддаленіші куточки семи областей, які охоплює Львівська залізниця.
- Ми, три тисячі одеситів, дуже добре відчували, що значить справжній депутат, який відстоює інтереси людей свого виборчого округу. Ось уже рік триває протистояння жителів дев'яти будинків і міської влади за єдину зелену зону мікрорайону — Поляна. Влада хотіла побудувати на ній дві елітні багатопверхівки з підземним паркінгом на сотню авто. Але Олексій Козаченко і його помічники: депутат Одеської міськради Дмитро Танцюра і референт Лариса Козловська відразу простягнули руку допомоги. Вони забезпечили консультації з фахівцями і зв'язок з офіційними інстанціями.

Незважаючи на зайнятість, Олексій Козаченко не раз бував на нашій Полянці. Він взявся представляти інтереси своїх виборців мікрорайону "Шкільний" у Києві у найвищих інстанціях — від Держбуду України до Верховної Ради.

Ми дуже вдячні за все, що зробив для своїх виборців Олексій Козаченко і пишаємось, що в нас такий депутат".

Так написали до редакції Одеського обласного радіо 128 виборців мікрорайону "Шкільний".

Критичне радіоповідомлення

- Наталя Лазебник із села Почапінці Лисянського району Черкаської області написала до Національної радіокомпанії України: "Уже 21 рік я живу в мальовничому селі Почапінці, що на Черкащині. Посеред села в оточенні столітніх каштанів приховався цукровий завод — наша краса, гордість, наш шматок хліба, наша надія. Маленька цукроварня, заснована ще паном, із часом переросла у велике підприємство — нині ВАТ "Почапінський цукровий завод". Ні революція, ні війни не зруйнували його. Односельці охороняли і берегли його як зіницю ока, бо він є маленькою частинкою нашої історії, він — наше життя. Тут збереглися панські будівлі й братські могили.

Та нині все кругом занедбане. Наші вищі керівники зруйнували наше підприємство. Уже три роки намагаємося підняти завод із прірви, але зусилля марні. Податкова інспекція та кредитори намагаються знищити його. Боляче дивитися на безробітних людей, боляче бачити, як співається мо-
лодь...

Я сподіваюся, що це радіоповідомлення почують Юлія Володимирівна і Віктор Андрійович, обласні та районні керівники. Я благаю вас: не дайте зруйнувати нашу останню надію! Якщо розріжуть завод на металобрухт, зникне село, зникне маленька частинка України. Ми хочемо працювати, ми хочемо відроджувати нашу державу".

- "Перед святами обійшов усі кіоски й пошти міста і ніде не знайшов вітальних листівок українською мовою. Зате російською, красивих і яскравих — повно, — повідомив Григорій Якименко з Дніпродзержинська. — Але навіть мені посилати друзям у Росію їхні листівки?! Звідси, напевно, й починається знищення всього українського. А далі йдуть газети, книжки, школи..."

Розгорнуте інформаційне радіомовлення може бути озвучене документальним записом з місця події (озвучене радіоповідомлення). Композиція озвученого радіоповідомлення залежить від часової послідовності події, що розгортається, або від тематично виділених суттєвих її елементів. Документальні записи в озвученому радіоповідомленні, зазвичай, виступають як моменти події, послідовність яких не залежить від волі автора, і звучання їх подібне звучанню в дійсності. Вони також можуть бути організовані радіожурналістом.

Озвучене радіоповідомлення

Кор.: У роботі колеги Міністерства освіти і науки, як уже повідомлялося, брав участь Президент Віктор Ющенко. Він у своєму виступі не так критикував систему освіти, як орієнтував еліту нації (так глава держави назвав учасників колеги: ректорів вищих навчальних закладів, керівників регіональних управлінь освіти) на "творення громадянина". На переконання Президента, в нинішню, нереформовану систему, вкладати нові кошти недоцільно. Раціонально "вкладати їх у зміни".

Ющенко: Завтрашній день у цьому глобальному світі виграється не кількістю видобутого вугілля, залізної руди. Завтрашній день виграється тільки двома

способами — освіта і технології. Закликаю вас до активних дій, пам'ятайте, що відповідаєте не лише за освіту.

Кор.: Своє бачення реформування галузі глава держави викладав не з папірця, був відвертим і вимогливим, що частина еліти нації сприйняла неоднозначно. Дехто з учасників колегії Міністерства освіти і науки (щоправда, в кулуарних обговореннях) не сприйняв окремі вимоги Президента, вважаючи їх необґрунтованими і передчасними. Час покаже.

Кор.: На Волині побував Почесний консул України у Парагваї, відомий у Південній Америці бізнесмен та меценат Андрій Троцюк, який володіє 12-ма тисячами гектарів землі. Йому 41 рік, але на землю історичної батьківщини Андрій Троцюк ступив вперше. До шести років він не розмовляв іспанською мовою, бо у домі панував (і панує нині!) український дух. Дід Андрія Володимир Троцюк був одним із сотень емігрантів, бідним селянином із "забитого" поліського села Синове. Але рід не лише не пропав, а й розжився. Андрій Троцюк збудував найбільший у Південній Америці православний храм, українську школу. Завдяки високому культурному та фінансовому авторитету української діаспори у місцях, де компактно проживають українці, їхньою мовою розмовляють й представники інших народів. Мимоволі задумаеться над тим, яку ж національну свідомість мали прості волинські селяни, яких доля змусила стати емігрантами?!

Сільський голова з Синового Марія Кіпець розповідає.

Кіпець: На зустріч з багатим земляком зійшлося п'ять сімей з його родини. Обід відбувся у хаті тітки Марії: були вареники, пироги, сало й "народна" горілка. Родичам земляк подарував не сувеніри, а вручив гроші, так само зробив пожертву на місцевий храм, у якому хрестили і діда, і батька, і всю родину. Тисячу доларів Андрій Троцюк передав на відновлення Святомиколаївського Милецького монастиря (він у сусідньому з Синовим селі), де нині реставрують унікальну фреску Богоматері, яку датують ХІ століттям. У цей монастир, без сумніву, ходив і його дідуньо Володимир...

Включення документальних записів, участь у передачі журналіста (правда, не завжди обов'язкова) нерідко дає повід змішувати озвучене радіоповідомлення з радіорепортажем. Але, незважаючи на спільні, на перший погляд, риси, обидва жанри відрізняються один від одного як своїм конкретним призначенням, так і рівнем драматургічності, художності в зображенні події. Озвучене розгорнуте радіоповідомлення призначене головним чином для інформування про загально значущі факти. Тут журналіст — переважно інформатор. Він звертає увагу радіослухачів на яскраві, найважливіші моменти події головним чином заради інформаційно-пізнавального ефекту.

Коментоване радіоповідомлення — це невеликий за обсягом інформаційний матеріал (1—2 хв.), у якому не лише сповіщається факт, що характеризує суть події, але й міститься роз'яснення, тлумачення, еле-

мент оцінки цієї події. Коментоване радіоповідомлення містить у собі два елементи: по-перше, інформацію про факт; по-друге, чийсь думку про цей факт: автора, коментатора, оглядача, спеціаліста, політичного діяча тощо. Коментування дає можливість радіослухачеві довідатися, що ховається за фактом (подією) і що з цього приводу думають інші люди. Оціночні судження потрібно виносити за рамки самого радіоповідомлення. Не можна змішувати нейтральний, інформаційний текст радіоповідомлення про подію з текстом-тлумаченням, текстом-оцінкою події.

У коментованому радіоповідомленні документальні факти є основою, опорою матеріалу, а аргументація доповнює їх. Але це не фундаментальний аналіз, не глибока оцінка, а роз'яснення, популяризація події. Такі тлумачення можуть бути не лише текстовими, а й усними. Автор коментованого радіомовлення прагне відповісти на запитання: що означає ця новина, її суть, яке її значення для людини, родини, суспільства, України? З цією метою також використовується "метод чесного репортера", тобто автор ділиться своїми думками, міркуваннями з приводу події. Таку радіожурналістику називають "особистісною", "персоніфікованою".

Коментовані радіоповідомлення є дуже цінними, потрібними, бо дають можливість одразу ж за інформацією про факт пояснити його значення. Це допомагає радіослухачеві зрозуміти суть факту, з'ясувати для себе його місце у ланцюжку інших фактів, подій, явищ. В. Миронченко називає чотири основних способи коментованої подачі радіоповідомлень:

1. Залучення до тлумачення та оцінки новин офіційної та компетентної особи.
2. Короткий огляд передісторії події, історична, біографічна довідка. Для кращого висвітлення і роз'яснення новини ці дані вміщуються відразу ж після початку радіоповідомлення, в якому її описано. Так створюється тло, на якому виникла, відбувалася й набула завершення ця новина.
3. Уміле узагальнення, за допомогою якого можна одиничне піднести до рівня особливого, загального чи типового.
4. Яскраве порівняння. Діапазон порівнянь у коментованому радіоповідомленні може бути доволі широким — від простого до розгорнутого та контрастного. Застосування їх дозволяє глибше розкрити, яскравіше змалювати зображувану новину [26, с 253—256].

Коментоване радіоповідомлення

- Із благословенням і лауреатським дипломом Всеукраїнського фестивалю духовної пісні "О Мати Божа, о райський цвіте!" повернувся до Ніжина з Тернополя дитячий зразковий хор "Сяйво". Цей колектив виступає під орудою

заслуженого працівника культури України Сергія Голуба. Мистецтвознавець Любов Венгер так охарактеризувала цю подію.

Венгер: Під час виступу на сцені Будинку культури "Березіль", де проходив фестиваль, "Сяйво" справді осяяло і душі слухачів, і сцену високою виконавською майстерністю. Зал завмер в екстазі слухання божественного співу.

У Зарваницькому монастирі ченців-студитів, у храмі Різдва Божої Матері за виконання "Єдинородного сина" К. Стеценка та "Ангел вітав" В. Маркова талановитих хористів благословив настоятель. Брат Тарас, до сліз схвильований співом перед образом Зарваницької Божої Матері "Під твою милість" Д. Бортнянського, зізнався: "Такого виконання цієї молитви я ще не чув".

Глибокому й проникливому виконанню духовних творів сприяють і такі фестивалі, й участь юних хористів у церковних літургіях. Адже керівник хору, директор Ніжинської дитячої музичної школи, є також регентом хору церкви Всіх Святих у Ніжині.

- Відомий американський теле- та кіноактор Джек Паланс відмовився від звання народного артиста Росії на фестивалі російських фільмів у Голлівуді. Коментуючи це повідомлення української служби Бі-Бі-Сі, журналістка Євгенія Мелетик зазначила, що Джек Паланс, який народився у 1920 році як Володимир (Волтер) Палагнюк, є американцем українського походження. На кінофестивалі "Російські ночі" у США, що проходив під патронатом президента Росії Володимира Путіна, звання народних артистів Росії мали отримати два актори — лауреати премії "Оскар" Дастін Гофман і Джек Паланс.

Отримуючи нагороду, Дастін Гофман зауважив, що його батьки родом із "Киева, що в Росії", і висловив вдячність "російському народові" за допомогу в перемозі над Німеччиною. Він подякував їм за те, що вони врятували його бабусю, яка б могла "перетворитись на шматок мила".

Джек Паланс (Володимир Палагнюк), вийшовши на сцену, сказав: "Я почувуюсь так, неначе я помилково зайшов не в ту кімнату. Я гадаю, що російський кінематограф цікавий, але я не маю нічого спільного з Росією або російським кінематографом. Мої батьки народилися в Україні: я — українець. Я не росіянин. Тому прошу вашого вибачення, але мені тут не місце. Буде краще, якщо ми підемо". І вийшов із залу в супроводі дружини та президента голлівудської фундації "Тризуб" Петра Борисова.

Цей інцидент досить повчальний. Хоч як це не дивно, для нас самих. Коли ми начебто з делікатності мовчимо, чуючи, як росіяни й Олесандра Довженка, й Сергія Параджанова, й Кіру Муратову називають "своїми" режисерами. "Володимир Путін знає, що Російська імперія неможлива без України, — підкреслив Петро Борисов. — Тому він веде наступ на всіх фронтах: військовому, промисловому, енергетичному, релігійному й культурному".

- Творчий вечір артистки Донецького академічного муздрамтеатру Любові Доброноженко спершу планували провести на малій сцені. А провели на великій, бо чимало знайшлося бажаючих потрапити на концерт. Артистка вокальної групи підготувала сольний виступ, включивши до програми кла-

сичні, народні та сучасні твори. Такі події у драматичних театрах нечасті: право голосу треба заслужити. Слухав свою колишню студентку і народний артист України Микола Момот.

Момот: Я чекав цього вечора з особливим хвилюванням. Адже минув рік, як Любов Доброноженко закінчила консерваторію. Радий, що моя учениця в хорошій формі. У неї красивий тембр і велике бажання оволодіти секретами вокалу. Гадаю, з часом Люба посяде гідне місце на сцені.

Уперше на сцену рідного театру Люба вийшла ще третьокурсницею. А вже на державних іспитах голова комісії схвально відгукнувся про "європейський рівень", який продемонструвала випускниця Любов Доброноженко.

Готувати коментовані радіоповідомлення нелегко. Це — своєрідне журналістське мистецтво, воно досить складне, точне. Щоб його досягнути, треба підвищувати фаховий рівень, шанувати гідність радіослухачів, обов'язково втілювати в життя основне право на свободу слова та засобів масової інформації, що закріплене в Конституції України. "Головною передумовою й тут залишається коректність і чистота журналістського ремесла" [2, с 22].

Полемічне радіоповідомлення. Якщо коментоване радіоповідомлення роз'яснює, тлумачить, дещо оцінює факт, подію, то у полемічному радіоповідомленні наявні не лише оцінка факту, події, а й заперечення чиеїс позиції, зіткнення поглядів, ідей, концепцій тощо. "Полеміка, — писав Іван Франко, — є безперемінна умова боротьби думок, інтересів, поступу громадського. Без неї не обходиться дневникарство, бо день за днем виявляє якусь громадську хибу, фальшиву думку, котру треба зараз же й показати, не дожидаючи, поки таких проявів набереться на книгу наукової праці, в котрій можна тим спокійніше їх оглядати, що деякі з них "відійдуть в минуле", іноді навіть з тими громадами, в котрих вони творились" [39, с 126].

Полеміка, дискусія, еклектика і софістика, — це чотири різновиди суперечки. Суперечка — це зіткнення думок, позицій, під час якої кожна із сторін аргументовано відстоює своє розуміння проблеми, що обговорюється, і намагається відкинути доводи іншої сторони [12, с 181].

Отже, **дискусія** — суперечка, що спрямована на досягнення істини, під час якої використовують тільки коректні прийоми суперечки; **полеміка** — суперечка, що спрямована на перемогу над опонентом, під час якої використовують тільки коректні прийоми; еклектика — суперечка, мета якої досягнення істини, але для цього використовують і некоректні прийоми; **софістика** — суперечка, метою якої є досягнення перемоги над опонентом. Для цього використовують як коректні, так і некоректні прийоми.

Полемічне радіоповідомлення

Тремтить кожна моя жилочка від обурення і горя!

Ну, що ж це за союзник з нами стояв на Майдані, оцей (Олександр Мороз?.. Господи! Усе починається знову... У 1994 році після перших виборів Президента України Л. Кучми, який тільки пообіцяв був поставити перед парламентом питання про надання російській мові статусу офіційної, усе, що ще живе було тоді в Україні, що ще дихало українством, повстало, криком шевченківського болю закричало проти цього геростратівського, "п'ятиколонного" наміру Президента — не бути цьому, бо офіційна мова юридично означає — державна. А надання цього статусу ще одній мові, крім мови корінної української нації, призведе до остаточного знищення української мови, ослабленої 350-річним національним гнобленням України Російською імперією.

І ось через 10 років по тому знову за рибу гроші! Знову ставить питання про надання російській мові статусу офіційної не хто інший, як наш союзник у боротьбі за перемогу Віктора Ющенка Олександр Мороз. Та що ж це за союзник, який закладає під українську справу, під майбутнє України, під духовне буття українського народу не просто міну уповільненої дії, а цинічну, нахабну, невідворотну, миттєво вибухову торпеду навідної дії, від якої ніяк уже не ухилитися Україні.

Та подивіться, п. Морозе, на брежневську конституцію. Вона констатує, що державною мовою в Україні є українська мова. І ніякої іншої — ні державної, ні офіційної мови нам тоді не нав'язувалося. То що, ми 14-й оце рік боремося за Незалежність, щоб утратити навіть те, що нам гарантувала брежневська конституція?..

Я, український письменник, який живе на своїй багатостраждальній українській землі вже 70-й рік, запитую: чи є в нас здоровий глузд? Чи є він у Олександра Мороза? Є! Закладаюсь головою, у Мороза є глузд, є чітке розуміння того, що він чинить. Він розуміє, що наданням російській мові статусу офіційної підписує українській мові, українському народові, Україні смертний вирок.

Василь ЗАХАРЧЕНКО,

*лауреа т Національної премії України
імені Тараса Шевченка*

Я — українка. Шаную і люблю мову свого народу. Пишу через те, що по радіо почула вислови Миколи Жулинського про наш український правопис. Із ним докорінно не згодна. Життя — не стояча гнила вода. Вже встановилися правила правопису. І здається мені, що нічого не треба повертати назад. Варто мислити по-новому. Багато хто хоче вдягти нас у шаровари. А життя ж іде вперед, змінюється наше світосприймання, поновлюється мовний запас. Для молоді часом дивно звучать так звані повернення до минулого. У мене онука в 10-му класі. І коли вона натрапила на назву географічної карти — мапа — це викликало в неї подив. Та нехай уже буде, як є. Аби утвердилася державна мова.

Наша, українська мова гарна, чарівна без отих теперішніх невідомо для чого взятих іноземних слів. То якийсь "піар", то "рейтинг", то "екзитпол". Маємо море словників, у тому числі слів іншомовного походження, але пояснення цих слів там немає. То для чого всі ці ігри навколо української мови?

Так, у нас багато росіян і зросійщених українців. Але ж у Росії та й в інших державах — багато українців. Але, даруйте... Хто це в Росії запровадить українську мову офіційно? Та ніколи. Отож тільки українська мова — і ніяких "піарів", "рейтингів" і т. ін., бо коли є таке, то чому ж не "прівет", "здрасте"...

Відстоюймо українську мову, але не головою, повернутою назад. Дивімося вперед!

Діана ЛЕВИЦЬКА,
пенсіонерка, м. Немирів

Я — учень 11-го класу провінційної школи, маю 16 років і ті ж радощі та клопоти, що й решта моїх однолітків. Для мене є дуже прикрим і нестерпно образливим те, що досі не покарано злочинців, які рознімали українців 70 років, що, вмикаючи ввечері телевізор, мушу слухати мову, якою лаяли мою прабабу, забираючи з хати останній краєць хліба, що всілякі зайти й виродки наважуються називати нас "козлами" та "хохлами", і що ми, нащадки Шевченка, дозволяємо це робити. Невже 350-річне рабство нас так і не навчило боронитися?! Якось потрапила мені до рук газета "Комуніст". З яким же цинізмом автори публікацій паплюжать усе українське! На її першій сторінці вміщено результати соціопитувань, за якими буцімто 58,1 % громадян України хочуть до ЄЄП. Отакої! Ще й 14 років не сповнилося, як вирвалися з "братніх" обіймів. Далі — ще гірше. Газета безсоромно звинувачує нову владу, котра намагається "перетворити українців на покірних рабів, які бездумно виконують усі вказівки заморських хазяїв". Так і хочеться запитати: а що робили ви з нашим народом майже століття? Чи, може, азійське ядро "рідніше"?

Посеред мого обласного центру стоїть величезний, квітами обсаджений пам'ятник Леніну. Так, тому самому, який залив Україну кров'ю і якого гарненько прилаштовано на покуті "Комуніста". Нехай численні прибічники "єдиної і неделімої" розкажуть мені, чому ніде у світі немає пам'ятника А. Гітлеру чи Б. Муссоліні. Адже у шкільній програмі курсу з історії в одному ряду стоять радянський більшовизм, італійський фашизм та німецький нацизм. Множиться вселенське зло. Та наше завдання — спинити його.

Андрій КЛИМЧУК,
с. Нова Борова,
Володарсько-Волинський район,
Житомирська обл.

В. Здоровега, О. Івін, І. Хоменко детально проаналізували, описали мистецтво суперечки, полеміку в журналістиці [11; 12; 43], підкресливши, що передумовою успішного ведення полеміки і дискусії є політична можливість вільного обміну думками, ведення діалогу, тобто політичний плюралізм. Ми тут звертаємо увагу на те, що інформаційний жанр — полемічне радіоповідомлення — "приписалося" на радіо в роки незалежної України. Складність його підготовки полягає в тому, що за 1,5—3хв. потрібно аргументовано заперечити опонентові, утвердити у свідомості слухачів свою думку, свою позицію. Хоч полеміка спрямована на пошук істини, наближення до неї та утвердження своєї позиції, потрібно пам'ятати,

що перемога помилкової думки, яку здобуто завдяки різним маніпуляціям, — недовговічна і не здатна принести моральне задоволення. Засоби полемічного радіоповідомлення повинні бути коректними. На жаль, багатьом учасникам полеміки на радіо та в інших ЗМІ бракує досвіду та культури полеміки; вони забувають, що полемізувати варто з ідеями, поглядами, а не з людьми, тому намагаються "дістати" опонента. "Полеміка, дискусія, не просто гра, спектакль, а спроба розв'язати невіршені, не всім зрозумілі питання. Немає сенсу починати полеміку, коли автор не може сказати нічого нового і не готовий вислухати іншого" [11, с 140—141]. Корисність полеміки визначають логічні елементи будь-якого доказу. Це, по-перше, теза, яку берешся відстоювати. Вона повинна формуватись по можливості точно і чітко, інакше радіослухач не зрозуміє, проти чого виступає і що захищає автор. А це передбачає зрозумілий і повний виклад головної думки, проти якої виступає, яку намагається спростувати автор. По-друге, є аргумент, тобто істинне судження, яке не потребує додаткових доказів. У цьому контексті актуальними є слова І. Франка: "Коли... на аргументи противників відповідають тільки контраргументами, на цитати — цитатами, на виводи історичні — виводами, значить звертаються тільки до розуму, до переконання, то Випієнський робить щось іншого, він порушує душу, апелює до чуття морального, старається усю істоту чоловіка подвинути в напрямі своїх думок і ідеалів" [39, с 54]. По-третє, будь-яке полемічне радіоповідомлення — це, хоч невеликий, але ланцюг суджень, послідовно розвинута думка, система аргументів, щоб "мову чуття перекласти на мову розуму" [41, с 215].

Методика підготовки інформаційного радіоповідомлення. Процес підготовки радіоповідомлення починається з добору потрібного для висвітлення обраної теми фактичного матеріалу. З лавини фактів, подій, явищ, якими насичена наша дійсність, треба безпомилково вибрати лише ті, що дійсно нові, вагомі та цікаві. Важливо за частковим фактом побачити типове явище, його взаємозв'язки з іншими подіями, явищами. А для цього потрібні національно-політичні почуття, широта і глибина мислення. Вміння шукати інформацію, опрацьовувати її — важлива частина журналістського професіоналізму. Прийнято вважати, що є три головні джерела інформації: предметно-оречевлене середовище, документ, людина. Звідси впливають методи збирання інформації: метод спостереження (включене та невключене, відкрите та приховане, систематичне та несистематичне (випадкове), польове та лабораторне; метод вивчення документів (історичний, літературний, психологічний, юридичний, лінгвістичний, логічний, текстологічний тощо); метод інтерв'ю (складається з трьох етапів підготовки: загального, конкретного, психологічного); соціологічний метод (контент-аналіз, експеримент тощо) [20, с 22—61].

Доречно тут назвати основні джерела радіоповідомлень, з яких живляться інформаційні служби радіоорганізацій. Це: 1) власні кореспонденти, які акредитовані в областях України і за рубежом; редактори та кореспонденти, які працюють у штаті інформаційних радіоредакцій; позаштатні кореспонденти; 2) інформаційні агентства (державні, громадські тощо); 3) прес-центри, прес-служби; 4) газети (всеукраїнські, обласні, міські, районні); 5) Інтернет.

Підготовка радіоповідомлення включає старанну перевірку фактично-го матеріалу. Щоб правдиво, точно інформувати населення, радіожурналіст повинен бути чесною, акуратною людиною. Необхідно чітко записувати прізвища, імена, по батькові людей, назви політичних партій, громадських організацій, машин, приладів, матеріалів, цифри, географічні назви тощо; не соромитись перепитати, детально з'ясувати, коли щось не зрозуміло. Уточнюють факт в офіційних органах, у кількох осіб (перехресний метод перевірки фактів). Від точності, достовірності фактів, об'єктивної їх оцінки залежить не лише авторитет радіоредакції, сила пізнавально-виховного впливу радіоповідомлень, а й моральний стан людини, колективу, про яких повідомляло радіо.

Нагадуємо, що важливою умовою, за якою варто будувати інформаційне радіоповідомлення, є відповідь на відомі уже шість запитань: "Що? Хто? Де? Коли? Чому? Як?". Отже, "Що?" — це подія (наукове відкриття, пуск шахти, партійний з'їзд, повінь, пожежа тощо); "Хто?" — люди, які опинилися в центрі події; "Де?" — місце, де відбулася подія, на якій території відчуються або будуть відчуватися наслідки цієї події; "Коли?" — час і тривалість події, а також очікуваний ефект у часі; "Чому?" — пояснення причин події; "Як?" — відповідь на це запитання може бути подана в описі фактів, які стали причиною або настали за подією (науковим відкриттям, урядовою заявою, ухвалою нового закону).

Практична цінність того чи іншого радіоповідомлення по-різному визначається радіослухачами. Вона залежить від того запасу знань, якими володіють радіослухачі про цю подію або явище. Якщо повідомлення значно перевищують рівень знань аудиторії або, навпаки, нижче цього рівня, то ступінь його сприймання, ефективність його впливу буде рівна нулю [23, с 43]. Матеріал, призначений для масової аудиторії, повинен бути розрахований на людину, яка перебуває у звичайному повсякденному полі дії системи ЗМІ. Але навіть у цьому випадку потрібно враховувати, що повідомлення не може бути однаково сприйняте всіма. Можливий "конфлікт нерозуміння" між частиною аудиторії і редакції.

Д. Любосветов привертає увагу до двох основних причин такого конфлікту. По-перше, він виникає внаслідок низького рівня знань частини аудиторії з того чи іншого питання (історичний, політичний, соціальний,

економічний, мистецький та інші аспекти). По-друге, це може бути конфлікт протилежної властивості, викликаний надто високим ступенем поінформованості другої частини слухачів [23, с. 43—44]. Звідси ситуація, що не може бути інформаційних повідомлень, які розраховані на всю аудиторію. Проте, максимально — наскільки це можливо — універсалізоване, зрозуміле для всієї маси слухачів повідомлення є ідеалом для кожної радіоорганізації. Хоча цього не можна досягнути до того часу, поки у суспільстві залишається відмінність у рівні освіти, культури, розумінні національної ідеї державного будівництва, поінформованості тощо, але до цього треба прагнути. Отже, масова, публічна інформація повинна бути розрахована на певний рівень уявлень громадськості про ту іншу тему, але не бути нижче цього рівня.

Для того, щоб переданий по радіо матеріал краще сприймався слухачами, потрібно і саме радіоповідомлення будувати таким способом, який дає можливість легше засвоїти закладену в ньому інформацію. Теорія і практика журналістики виробили ряд таких способів, які застосовуються також на радіо.

Один із них: побудова повідомлення відрізками або шарами, кожний з яких містить наполовину менше інформації, ніж закладено, у попередньому. Вираженням цієї концепції є класичне правило "перевернутої піраміди", яке застосовується при підготовці новин і схематично може бути зображено так (рис. 8.1):

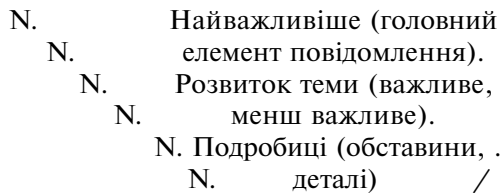

Рис. 8.1. Правило "перевернутої піраміди"

Згідно з правилами "перевернутої піраміди", головну ідею або висновки пишуть на початку радіоповідомлення. Ставка всього матеріалу робиться на перше речення, або, як його ще називають, "лід". Якщо "лід" містить відповіді на кілька запитань, то його називають узагальнюючим. Перше речення повинно бути простим, не дуже довгим. Отже, радіослухачі з першої фрази чи двох-трьох можуть довідатися про суть радіоповідомлення.

Наступні речення розташовані за знижувальним ступенем важливості. Другорядні факти, додаткові деталі, пояснення вміщують у кінці матеріалу або просто упускають.

Такий принцип побудови інформаційних радіоповідомлень найпоширеніший. Однак неухильне дотримання цієї схеми побудови радіоповідомлення може призвести до суттєвих недоліків — стильової одноманітності матеріалів, а часом (коли це робиться надто схематично) перша фраза інформації перетворюється у складний ребус. Річ у тім, що журналіст спочатку повідомлення повинен відповісти на основні запитання про подію: "Хто? Що? Де? Коли? Чому? Як?". Тому принцип "перевернутої піраміди" піддається критиці. Однак критичні зауваження не варто сприймати як істину в останній інстанції. Не існує одного рецепту, придатного для всіх випадків. Певна тема, конкретний матеріал вимагають у кожному випадку свого підходу до вибору композиції повідомлення, використання всього арсеналу прийомів, які є у розпорядженні радіожурналістики.

Існують також інші способи побудови інформаційного радіоповідомлення. До них належить також схема "звичайної піраміди" (рис. 8.2). Основний сенс такої схеми побудови радіоповідомлення — привернути увагу слухача "інтригуючим початком". Тому спочатку подають деталі, а потім головне. У цьому випадку схема побудови радіоповідомлення виглядає так:

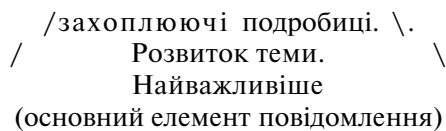

Рис. 8.2. Схема "звичайної піраміди"

Починаючи з цікавого повідомлення, радіожурналіст створює передумови зацікавленості матеріалом. Якщо йому вдалося привернути увагу, то розвитком теми, повідомленням фактів він ненав'язливо підводить слухача до самостійного висновку, узагальнення. Радіоповідомлення при цьому будується за принципом поступового нарощування вражень.

Існує також структурна модель побудови радіоповідомлення за схемою "прямокутника" (рис. 8.3):

Інформаційний привід, деталі
і головний елемент повідомлення
розподіляються серед пояснюючого,
коментуючого матеріалу

Рис. 8.3. Структурна модель побудови радіоповідомлення за схемою "прямокутника"

Такий спосіб переважно застосовується під час підготовки радіоповідомлення на неоперативну тему.

Для всіх трьох схем (способів) побудови інформаційного радіоповідомлення характерним є поділ на основні блоки: вступ (інколи його називають "вітриною"), головна частина (корпус), кінцівка. Надзвичайно важливим у радіоповідомленні є вступ тому, що саме він визначає, чи буде слухач сприймати радіоповідомлення взагалі. Радіожурналістська практика виробила різні види вступу. Найчастіше готують вступ, який інформує аудиторію про якусь подію, а у головній частині (корпусі) ця інформація логічно розвивається — від найважливіших фактів до менш важливих. Буває також підсумовуючий вступ, який узагальнює причини і результати події, а потім у хронологічному порядку розкривається зміст того, що відбулося. Нерідко вступ будується на цитаті, якщо мова йде про публічний виступ відомої особи (політичного, громадського діяча, вченого, письменника тощо).

Знання охарактеризованих моделей побудови інформаційних радіоповідомлень допомагає радіожурналістам, насамперед, молодим, швидше і ліпше писати свої матеріали. Зрозуміло, що формули в журналістиці — річ умовна і часто навіть безплідна, оскільки мова йде про творчість, а творчість не завжди вкладається у прокрустове ложе формулювань. Ці схеми — лише допоміжний засіб, і вони ще не дають можливості створити свій індивідуальний стиль. Такий стиль може виробитися лише на основі знань, досвіду, національно-моральних переконань, літературного та художнього смаку — словом усього того, чого вимагається для підготовки глибокого та яскравого матеріалу, який не можна написати ні за якими стандартними навчальними формулами. Але не можна написати і без їх знання. Описані вище конструкції інформаційного радіоповідомлення виникли й утвердилися у практиці роботи телеграфних агентств, преси, радіомовлення і телебачення. Приклади можна знайти в інформаційних випусках Національної радіокомпанії України, обласних телерадіокомпаній, приватних радіоорганізацій.

Отже, а) радіоповідомлення завжди й за будь-яких умов повинні спиратися на важливі, реальні, а не вигадані відомості (факти, дані, знання); б) радіоповідомлення мають бути цікавими, тобто задовольняти індивідуальні інтереси слухачів; в) радіожурналіст повинен знати аудиторію, якій він адресує повідомлення. Тобто, треба готувати радіоматеріал для конкретної людини, яку репортер добре знає, й яка за рівнем освіти подібна до типового слухача його радіостанції. Такою людиною може бути: товариш, мама, сестра або навіть редактор. Оскільки радіожурналіст не може знати особисто всіх слухачів, то, звичайно, готує радіоповідомлення для абстрактних реципієнтів. Якщо ж уявити собі конкретну людину, чії інтереси і рівень освіти відомий, то можна досить об'єктивно оцінити, чи зрозуміє вона підготовлене радіоповідомлення. Варто дотримуватися правила: "Не переоцінюйте ерудицію вашого слухача, не недооцінюйте його інтелект!" Завжди потрібно чітко уявляти собі, що хочу сказати радіослухачам. Отже, щоб зрозуміло писати, говорити, то треба чітко мислити. Для того, щоб оцінити, наскільки вдало підготовлене радіоповідомлення, то треба собі відповісти на запитання:

- Яка головна думка цього радіоповідомлення?
- Що я повинен сказати радіослухачеві, щоб аргументувати або пояснити свою думку?
- Чи є в цьому повідомленні зайве, що не стосується до головної думки?
- Чи є логіка у послідовності речень, і чи допомагає така послідовність пояснити або аргументувати основну ідею?

Щоби радіослухач відчув подієвий, оперативний характер інформації, яка звучить в ефірі, застосовують спеціальні прийоми, акцентуючи її подієвий характер. До них належить, наприклад, згадка в інформаційному повідомленні про час, коли відбулася подія, або час, коли отримано інформацію. Чим швидше новину передають в ефір, тим гостріше і з більшою увагою її сприймають слухачі.

Після того, як змістова підготовка матеріалу закінчена, радіожурналіст опрацьовує його стилістично. Це означає, що для радіоповідомлення треба знайти таку мовну форму, яка відповідає вимогам радіо. Будь-яку фразу слухач повинен зрозуміти; всі складні, незнайомі слухачам слова і вислови потрібно усунути, а якщо їх використання обов'язкове — пояснити або розшифрувати. Фрази інформаційних повідомлень повинні бути, якщо це можливо, короткими, зазвичай, містити не більше 10—15 слів. Безперечно, не всі фрази повинні бути однаково короткими, інакше вони прозвучать уривчасто і будуть погано сприйматися на слух. Колене слово кожного радіоповідомлення повинно бути необхідним і виправданим.

Динаміка інформаційного радіоповідомлення досягається, насамперед, уживанням у ньому іменників і дієслів. Якщо під час редагування інформації треба вибрати або дієслово, або дієслівний іменник, перевагу варто надати дієслову. Наприклад, фразу "Своїм успішним виступом у Берліні капела бандуристів "Думка" завоювала у Німеччині багато шанувальників" варто подати так: "Капела бандуристів "Думка" успішно виступила в Берліні. Вона завоювала багато шанувальників у Німеччині".

Будь-яка фраза газетного повідомлення, зазвичай, перевищує 15—20 слів і може містити кілька думок. У газеті це закономірно і виправдано, оскільки читач може зупинитися і вникнути у зміст будь-якої фрази. Під час підготовки такої інформації для радіо із одного складного речення ліпше зробити кілька простих, уникаючи, якщо можливо, дієприкметникових і дієприслівникових зворотів, розгорнутих підрядних речень. Кожна наступна фраза радіоповідомлення повинна логічно продовжувати попередню. Тільки за такої умови інформація створить у слухача картину, яка логічно розвивається, залучить його до співучасті, співпереживання.

Радіо володіє такою специфічною і надзвичайно цінною властивістю, як здатність використовувати документальні записи. Висловлювання державного, політичного, громадського діяча, героя події, записані на звуконосій і включені у радіоповідомлення, надають йому великої переконливості. Найбільш вдалим вважається використання запису в інформаційному повідомленні тоді, коли виступ є логічним продовженням попереднього тексту. Причому плівка із записом промовця повинна йти за текстом журналіста (диктора) без паузи, через такий проміжок часу, якби журналіст продовжував читати текст далі. Подібний прийом називають звуковим документальним цитуванням.

Варто зазначити, що є різниця між інформаційними матеріалами, які радіо отримує від агентств, та радіоповідомленнями власних кореспондентів. Інформаційне повідомлення агентства надходить до радіоредакції у письмовому вигляді з позначкою дати і має традиційний початок. Наприклад: "Богота, 25 липня. Пренса Латина. У Боготі почався з'їзд..." або: "Київ, 20 серпня. УНІАН. У Києві відбулася..." тощо. Це ж повідомлення на радіо повинно починатися не із зазначення дати джерела інформації, а з викладу суті справи, головного факту. Наприклад: "Українські вчені продемонстрували сьогодні новий, перспективний метод зварювання металу...". Виклад суті справи на початку радіоповідомлення загострює увагу слухача, і, перш ніж він вирішить, слухати далі інформацію чи ні, він уже схопив її суть.

Сприймання радіоматеріалів носить суб'єктивний характер. Кожна людина на основі почутого малює у своїй уяві картину події, спираючись на власний життєвий досвід. Але суб'єктивне забарвлення отриманої інфор-

мації знаходиться в межах тієї фактичної основи, яка міститься в інформації. Тому в радіоповідомленні, крім інформації про факт як такий, корисно інколи гранично лаконічно намалювати картину того, що відбулося або відбувається, тобто дати відповідь на питання "Як?". Деяке збільшення кількості слів під час опису події щедро окупиться тим, що слухач з допомогою такого опису наочніше і точніше уявить собі подію і, безумовно, ліпше зрозуміє і запам'ятає повідомлення.

Використовуючи в інформаційному радіоповідомленні висловлювання державних, політичних, громадських діячів, варто, наскільки це можливо, частіше повторювати у тій чи іншій формі їх імена і посади. Такі повторення потрібні тому, що радіослухач, на відміну від читача газети, не бачить імен, які надруковані в газетному тексті; він потребує неодноразового нагадування про того, кому належить те чи інше висловлювання. Другою причиною, яка створює потребу частого нагадування у різних формах про героя події або про автора певного висловлювання, є велика рухливість аудиторії радіо, а також та суспільна обставина, що радіо слухають без зосередженої уваги.

Якщо читачі газет надають перевагу інформації, що ілюстрована фотографіями, то радіослухачі значно ліпше сприймають озвучене радіоповідомлення. Але слухачі ставляться до змісту озвученої інформації доскіпливіше. Сам характер події підказує радіожурналісту, коли варто використовувати живий голос. Жанрові особливості озвученого радіоповідомлення вимагають спеціального підходу до його створення. Насамперед, треба мати при собі звукозаписуючий апарат (магнітофон) або попередньо зроблені записи. Це — технічна умова.

Творчий процес створення озвученого повідомлення можна розділити на три етапи: підготовку, організацію і запис. Підготовка містить у собі два аспекти: технічний і творчий. Технічний бік справи полягає в тому, що журналіст повинен перевірити стан свого магнітофона, з'ясувати умови і можливості запису, щоби мати у своєму розпорядженні деякий час до початку події і встановити на місці апаратуру. Творча підготовка вимагає від журналіста, щоби він був ознайомлений з матеріалом, який допоможе йому орієнтуватися у події.

Дуже важливим є момент організації "сирого" матеріалу. Подія (об'єкт озвученої інформації) може відбуватися досить довго, а радіоповідомлення про неї повинно бути гранично коротким. Отже, треба вміти відбирати з події найтипівіше, вузлові моменти, щоби за 2—3 хв. слухачі змогли отримати про неї яскраве і досить повне уявлення. Послідовність висвітлення цих моментів повинна бути найдоцільнішою, відповідати перебігу самої події. Підготовка озвученого радіоповідомлення вимагає від журналіста таких якостей, як спостережливість, фахова вправність, ерудиція.

Варто звернути увагу на використання у радіоповідомленнях (радіопередачах взагалі) різних скорочень. Такі скорочення, як ООН, США, СНД, відомі більшості радіослухачів. Але подібних скорочень у політичній мові мало. Значно більше таких, зміст і значення яких відомі небагатьом. Їх не тільки треба подавати повністю, але й, наскільки це можливо, розшифровувати, пояснювати. Звичайно, у кожному конкретному випадку радіожурналіст визначає потребу розшифровки, зважаючи на рівень підготовки передбачуваної аудиторії.

З великими труднощами сприймаються на слух і запам'ятовуються цифри. Тому під час підготовки інформаційного радіоповідомлення досвідчений репортер намагається звільнити його від цифр. Він залишає у тексті найважливіші цифри, причому тільки такі, зміст яких слухач може легко зрозуміти і засвоїти, спираючись на власний практичний досвід. Цифри корисно давати у порівнянні, особливо з тим, що добре відоме слухачеві. Щоб уникнути помилок при читанні, цифри у тексті пишуть словами.

Під час підготовки до випуску інформаційне радіоповідомлення друкують на окремому аркуші паперу. Кожні 15 рядків машинописного тексту становлять приблизно одну хвилину звучання в ефірі. Виходячи з цього, журналіст (випусковий редактор) попередньо підраховує час звучання кожного радіоповідомлення і всього випуску в цілому. Маючи у своєму розпорядженні багато інформаційних радіоповідомлень, надрукованих на окремих стандартних аркушах паперу, черговий редактор має можливість легко оперувати ними, використати їх у тому чи іншому порядку, поєднанні у кількох інформаційних випусках.

Особливості підготовки радіоповідомлення породжуються, по-перше, специфічними можливостями й обмеженнями, які створюються мікрофоном і характером комунікатора, а, по-друге (це також має важливе значення), — особливими вимогами до інформації, що передається, з боку реципієнтів, їх можливостями сприймати радіоповідомлення.

Усі ті якості, які притаманні інформації "взагалі", — достовірність, правдивість, актуальність, об'єктивність та інші, — зберігають свою важливість в радіоповідомленні. Тут також інформація набуває нових рис, які полягають не лише в неперевершеній оперативності. Свої корективи вносять і структура, і мова, і стиль, і особливо виражальні засоби, які використовує радіомовлення.

Писати "нетрадиційно" — значить відступати від набридливого шаблону і дрібних тем, мертвих "залізобетонних", "тоннокілометрових" і довідкоподібних радіоповідомлень. Сухі статистичні дані потрібно перекладати на мову емоційних, переконливих живих образів, показувати характерні риси нашої дійсності, розвитку й утвердження української держави, насамперед, через національне життєве середовище, через конкретних

людей. Варто писати просто, зрозуміло, лаконічно, але це не значить, що стиль радіоповідомлення має бути "телеграфним". "Телеграфний" стиль переважає у хроніці; в інших різновидах інформаційного радіоповідомлення використовується вся гама мовностилістичних засобів, що дає можливість факт, подію, явище "змалювати словами". Глибоке розуміння значення кожного слова, правильний логічний і граматичний їх зв'язок є передумовою чіткого стилю. Автори інформаційних радіоповідомлень ніколи не повинні ігнорувати вимоги, які диктує мікрофон писемному текстові, призначеному для читання по радіо і розрахованому на слухове сприймання.

Стиль інформаційного радіоповідомлення повинен поєднувати в собі природність, невимушеність і офіційність. "Розмовність" стилю — ідеальна якість кожного матеріалу, призначеного для радіо, але інформаційному повідомленню, в якому головний зміст складають фактичні дані, потрібна певною мірою "офіційна" тональність звучання. Як холодна протокольність, так і зайвий "задушевний" побутовізм є однаково шкідливими. У самій природі радіоповідомлення закладена можливість персоніфікувати навіть "найсухіші" новини. На радіо голос перетворюється у психологічний і соціальний паспорт особи, яка спілкується через мікрофон. Інформація, своєрідність мовних зворотів, слів, думок — усе це створює портрет людини, дає слухачеві досить повне уявлення про неї.

Така додаткова, або, як її називають, "несмислова", інформація у пресі неможлива. Текст, переданий по радіо, набуває "забарвлення мовця". "Авторське радіомовлення" охоплює найбільшу частину радіоефіру. Для сучасного актуального радіоповідомлення характерна особистісна інтерпретація отриманих повідомлень. У своєму найповнішому вияві радіоповідомлення зв'язує слухачів з подіями в момент їх здійснення або повідомляє про них з допомогою розповіді журналіста — очевидця події, знайомить слухачів з допомогою мікрофона з героями подій або дає можливість слухачам звертатися до найкомпетентніших джерел інформації. Безперервність радіопрограм (більша частина радіостанцій світу передає програми цілодобово) і їх розгортання в часі дозволяє не тільки негайно висвітлювати нові факти, події та явища, але й стежити за розвитком подій, інформуючи про це радіослухачів.

Інформаційне радіоповідомлення може володіти всіма тими якостями, про які говорилося вище, тобто містити важливий, цікавий факт, бути оперативним, актуальним, достовірним, об'єктивним, правдивим, конкретним — і все ж таки не приверне увагу слухача, якщо літературно безпорадне, бідне мовою, стандартне за формою подачі. Зрозумілість і виразність викладу досягається за умови чіткості замислу інформування, ретельного відбору фактів. Важливо вміти осмислювати факти, тобто добувати із фактів думки.

8.2. Радіозвіт

Призначення і жанрові особливості радіозвіту. Радіозвіт також належить до найбільш розповсюджених інформаційних жанрів. Це слово похідне від "звітувати", тобто розповідати про побачене, почуте. Треба відрізнати, наприклад, звіт науковий, фінансовий, господарський від журналістського радіозвіту. В основі ділового звіту — опис підсумків певної роботи, показ шляхів досягнення її результатів. Об'єктом зображення у радіозвітах різного роду засідання — наради, конференції, з'їзди, сесії, зустрічі, симпозиуми, дипломатичні прийоми тощо, під час яких обговорюють актуальні питання економічного, соціального, наукового, освітнього, культурного, політичного розвитку.

Радіозвіт — це не протокол, **не** звичайне переповідання виступів, а вдумливий журналістський виклад обміну думок з метою найповнішого відображення суспільно значущої події, яка виражена словом. Отже, автор радіозвіту не тільки інформує, про що важливе говорили, наприклад, на з'їзді партії, а й має можливість проаналізувати, узагальнити висловлені думки, пропозиції, критичні зауваження, передати атмосферу події, охарактеризувати поведінку її учасників. У радіозвіті, зазвичай, подають "спресоване", найголовніше, про що говорилося на засіданні, радіослухачі довідуються про квінтесенцію події. Ця жанрова особливість радіозвіту все яскравіше виявляється в сучасних умовах дефіциту часу.

В. Здоровега справедливо зазначає, що жанр звіту за комуністичної тоталітарної системи був одним з найнудніших, особливо у газетах. Звіти із партійних з'їздів, комсомольських конференцій, сесій Верховної Ради СРСР за своєю безплідністю і нецікавістю могли рівнятися хіба що з передовими статтями у партійних газетах. Однак, з настанням так званої перебудови звіт стає чи не найцікавішим, найпопулярнішим за змістом жанром журналістики. Причини зрозумілі — стався вибух довго затискуваної розумової та емоційної енергії. Особливою популярністю користувалися прямі трансляції по радіо та телебаченню засідань Верховної Ради, численних багатолюдних мітингів, які в Україні називають вічами. "Звіт посів належне йому місце, — підкреслює В. Й. Здоровега. — Журналісту належить вибрати свіжі, оригінальні думки, співзвучні зі завданнями дня" [11, с 168]. Отже, з розвитком нової політичної ситуації в Україні жанр радіозвіту, не змінюючи своєї головної функції, наповнюється новим змістом, стає жвавішим, рухливішим, барвистим, наскільки дозволяє сама подія.

Вимоги до радіозвіту. У практиці засобів масової інформації Франції звіти прийнято вважати "інформаційним жанром, який потребує беспосе-

редньої присутності журналіста на місці події. Звіт "фотографує", а не коментує подію" [5, с. 25]. Наше трактування звіту трохи інше. Його призначення — максимально точно, інформаційно насичено, цікаво, повчально повідомляти про перебіг суспільно значущої події. Отже, **радіозвіт — це жанр, що не лише повідомляє, але й аналізує, оцінює важливі суспільно-політичні події, для яких характерна дія, виражена у слові.**

Межі між жанрами рухливі. Але основні особливості кожного жанру треба знати, щоб орієнтуватися у тому, що відбувається у цих межах і в їх примежових зонах. Добре знаючи межі, ми зможемо спостерігати й аналізувати процеси дифузії радіожанрів, які справляють серйозний вплив на їх зміст і форму. У процесах дифузії радіожанрів бачимо як позитивні, так і негативні тенденції. Прикладом може бути радіозвіт. Якщо радіозвіт абсорбує публіцистичні елементи (публіцистичні відступи радіожурналіста під час розповіді про конференцію), то за таких умов радіозвіт може виходити за межі інформаційного жанру. Друга ситуація: постійно прагнучи до короткості викладу, радіозвіт нерідко наближається до радіоповідомлення за формою і методикою відтворення фактів. У результаті — переважає одноманітність і монотонність, що ускладнює сприймання слухачами радіоматеріалу.

Радіослухач очікує від радіозвіту об'єктивної, "живої", або "активної", інформації про сутність того, що відбулося. Тому, обираючи подію для радіозвіту, радіожурналіст оцінює її, виявляє ставлення до неї, виконує важливу регулятивну функцію. При цьому дотримується вимоги — оперативно, правдиво, точно відтворювати подію, не допускати навіть найменших помилок. З особливою достовірністю ставиться до викладу виступів промовців, ні в якому разі не має права вдаватися до вимислу чи домислу. Не менш шкідливим є згладжування у радіозвітах гострих кутів, замовчування критики, яка звучала на конференції, зборах тощо.

Безперечно, важко підготувати радіозвіт про подію, яка триває не одну годину, а час в ефірі обмежений. Про все, що говорилося на нараді чи міському віче, не розповісти. Вимогливий, сумлінний радіожурналіст уважно, продумано відокремлює головне, щоб не втопитися у другорядних деталях, загальних фразах, які мало про що говорять. На жаль, окремі радіожурналісти не вміють вибрати між загальними фразами та фактами; поза увагою залишаються саме факти. Так виникає інформаційний вакуум, бо разом з фактами вихлюпують і думки, часом дуже суттєві, актуальні. Чим ґрунтовніше, старанніше радіожурналіст готуватиме звіт, тим сильнішими будуть його власні морально-професійні позиції та авторитетнішою радіоорганізація.

Різновиди радіозвітів. Радіозвіти за формою подачі, змістовим наповненням неоднорідні. Видова характеристика радіозвітів зумовлена творчим

задумом автора й особливостями відображення дійсності. Залежно від мети, яку висуває перед собою радіоорганізація, звіт може мати лише інформаційний або аналітичний характер.

Найоперативніше, найлаконічніше повідомляє про подію (збори, нараду, конференцію, мітинг тощо), яка відбулася сьогодні або вчора, **короткий хронікальний радіозвіт**. Він мало чим відрізняється від розгорнутого (розширеного) радіоповідомлення. Короткий хронікальний радіозвіт оперативно розкриває суть, політичну спрямованість події, але не дає повного, детального уявлення про неї. Перші речення — це повідомлення про саму подію: у живому мовленні виділяються голосом репортера (ведучого передачі), а в газеті — певним шрифтом. Нерідко хронікальний радіозвіт передує розгорнутому звітові, викликаючи таким чином інтерес у радіослухачів до майбутньої всебічної розповіді про подію.

Короткий хронікальний радіозвіт

- 22 квітня 2005 року в Києві відбувся черговий, VII з'їзд Всеукраїнського товариства "Просвіта" імені Тараса Шевченка. На з'їзд прибули делегації з усіх областей України.

З'їзд дістав благословення від Його Святості Філарета, просвітяни прочитали молитву "Отче наш" та виконали Державний Гімн України.

Привітання від Президента України Віктора Ющенка та Голови Верховної Ради Володимира Литвина оголосили заступник Держсекретаря Маркіян Лубківський та народний депутат Іван Драч. Просвітян України привітав та виступив перед ними зі своїм баченням просвітницької роботи віцепрем'єр-міністр Микола Томенко.

Зі звітом про просвітянську роботу протягом 2001—2005 років виступили голова "Просвіти" Павло Мовчан та відповідальний секретар Центрального правління Микола Нестерчук.

В обговоренні звіту взяли участь Ярослав Пітко (голова Львівського крайового об'єднання), Василь Чепурний (Чернігівська "Просвіта"), Микола Гук (м. Севастополь), Степан Волковецький (м. Івано-Франківськ), Володимир Семистяга (м. Луганськ), Марія Олійник (м. Донецьк), Микола Кульчинський (м. Полтава), Олена Фещенко (м. Черкаси), члени Центрального правління, професори Олександр Пономарів та Анатолій Погрібний, Михайло Горинь (голова Українського всесвітнього конгресу українців), Георгій Філіпчук (відповідальний секретар Конгресу української інтелігенції), Микола Плав'юк (колишній президент України в екзилі), директор Видавничого центру "Просвіта" Василь Клічак та ін. Усього на з'їзді прозвучало 32 виступи.

З'їзд заслухав звіт Контрольно-ревізійної інспекції, мандатної, редакційної комісії, прийняв ряд ухвал, заяв та звернень до Президента України, Голови Верховної Ради, Прем'єр-міністра України щодо стану української мови, духовності, освіти, культури, українських паспортів, членів ОУН-УПА.

З'їзд обрав голову Товариства — ним знову став Павло Мовчан. Головну Раду, Контрольно-ревізійну комісію. Було внесено поправки до Статуту Товариства.

- З ініціативи Київського крайового братства ОУН-УПА, Центру національного відродження імені Степана Бандери, за сприяння історичного клубу "Холодний Яр" та Київського міського Будинку вчителя, у Києві відбувся вечір пам'яті Головнокомандувача УПА, генерал-хорунжого Романа Шухевича — Тараса Чупринки. Вечір відкрив голова Київського крайового братства ОУН-УПА Орест Васкул, який зачитав звернення Голови Проводу Організації Українських Націоналістів Андрія Гайдамахи до учасників заходу.

З доповіддю на тему "Роман Шухевич — нескорений борець за Українську Самостійну Соборну Державу" виступив директор Центру національного відродження імені Степана Бандери, заступник голови Молодіжного Націоналістичного Конгресу Олег Вітвіцький. Він, зокрема, зазначив: "У новітній історії особливе місце посідають події Другої світової війни, яка стала найкривавішою і найнасиченішою за подіями в історії людства. Війна стала не лише ареною для світових надпотуг, а й фронтом боротьби для багатьох поневолених націй. Зокрема, до таких відносимо й українську націю, з віковою історією, зі славними традиціями, але, на той час, без власної держави. Здавалось, така ситуація мала б віднести українців на другорядні ролі у світовому протистоянні, але проти такого стану речей повстали ті, хто все своє життя присвятив боротьбі за найсвятіше для себе — Україну. Націоорганізуючим чинником у цій боротьбі виступила Організація Українських Націоналістів.

Найактивнішу участь у цій боротьбі брав Роман Шухевич — яскрава постать на небосхилі українського визвольного руху. З висоти часу його сміливо можна назвати рушійною силою визвольної боротьби в час Другої світової війни".

Член Центру досліджень визвольного руху Роман Грицків охарактеризував висвітлення постаті Романа Шухевича в сучасній історіографії.

Під час другої частини вечора прозвучали мистецькі виступи, які чудовим співом завершив народний хор "Гомін".

Точне й якнайповніше відтворення події з усіма її подробицями у відповідній часовій послідовності дає **прямий інформаційний (загальний розгорнутий) радіозвіт**. У таких радіозвітах розповідається, зазвичай, про події політичного та суспільного життя, що мають офіційний характер. Автор такого радіозвіту точно, докладно повідомляє про те, що відбулося. Хоч немає авторського коментаря, його позиція виявляється через більшу чи меншу деталізацію повідомлення, добір фактів, деталей, подробиць.

Прямі інформаційні (загальні розгорнуті) радіозвіти характеризуються послідовним, досить таки повним викладом, документальним відображенням події. Однак, не варто думати, що легко підготувати радіозвіт, де автор (автори) не займається аналізом виступів, не узагальнює їх, не робить

глибоких висновків. Автор повинен дуже добре орієнтуватися у ситуації і відібрати з великої кількості фактів найбільш значущі, принципово важливі. У цьому, а також у коротеньких коментарях (епітетах, стислих характеристиках, вступі, закінченні) виявляється оцінка події. У прямому інформаційному (загальному розгорнутому) радіозвіті може повністю прозвучати головна доповідь або її уривки, цілі виступи чи їх уривки або стислий переказ доповіді, вступів.

Прямий інформаційний (загальний розгорнутий) радіозвіт

Кор.: У столичному Національному драматичному театрі імені Івана Франка відбувся літературно-мистецький вечір "Життя духовного основа" з нагоди відзначення 70-річчя Національної спілки письменників України. Народна артистка України Лариса Кадирова, щиро привітавши присутніх, запросила на першу сцену країни голову Національної спілки письменників України Володимира Яворівського, заступника державного секретаря України Маркіяна Лубківського, народного депутата України Миколу Жулинського, Київського міського голову Олександра Омельченка та заступника міністра культури і туризму Олену Бенч.

Відкриваючи вечір, Володимир Яворівський підкреслив.

Яворівський: Доля літератури нічим не відрізняється від долі нації. Коли селян за розпорядженням Сталіна заганяли у колгоспи, то щось подібне було і з нашою творчою Спілкою. І нині багато хто замислюється: а для чого вона, навіщо відзначати ювілей того, що відшуміло і до чого ми вже ніколи не повернемося. Проте, згадаймо, чи був хоч один літератор поза її межами? Виключали зі Спілки? Так, було в її історії усяке. Проте, були й такі велети, як М. Рильський, В. Сосюра, керували Спілкою такі особистості, як О. Гончар, П. Загребельний, Ю. Мушкетик. І яка нація не пишалася б такими іменами, як Ліна Костенко, Д. Павличко, М. Ткач?

Ще від Шевченка так склалося, що письменник — це більше, ніж письменник, він має обстоювати і мову, й інтереси нації. Ми вистояли у період кучмізму, захистили власну честь і гідність, коли у серпні минулого року Будинок літераторів перебував під колосальним пресом: телефони вимкнули, рахунки закрили, і щодня можна було очікувати, що приміщення захоплять під офіс Кучми. Не можна не згадати й унікальний наш з'їзд, з якого почалася Помаранчева революція, бо саме письменники першими вийшли на вулиці. Варто згадати, що й серед депутатів Верховної Ради різних скликань є чимало письменників.

Кор.: Спогади із проекцією на майбутнє, і на цьому варто особливо наголосити, панували того вечора у театрі. Спогади були різними. Від ледь не легендарного, пов'язаного з красенем-півнем, за якого у помаранчеві дні голова Національної Спілки письменників України правив у міського голови дві квартири для письменників, до сумних, часом трагічних, подеколи гідних пригодницького жанру.

Зачитавши привітання митцям від Президента України Віктора Ющенка, Маркіян Лубківський, згадуючи про те, чого коштувала його батькові, поетові, робота у Спілці, висловив переконання, що вона не має права вмерти, вона житиме не одне десятиріччя, можливо, на нових засадах, але виконуватиме ту саму функцію: гуртувати, об'єднувати, підтримувати людей. М. Жулинський, виголошуючи привітання від Комітету з питань культури і духовності Верховної Ради, окремо зупинився на складнощах проведення через ВР закону про українську мову як державну.

Як директор Інституту літератури імені Тараса Шевченка Національної академії наук України, промовець зазначив, що свого часу влада поклала на цей заклад обов'язки цензора, але в його стінах працювали такі видатні особистості, як В. Стус й І. Світличний, Ю. Бадзьо, Л. Коваленко, Михайлина Коцюбинська, Л. Кречотень та багато інших творців української незалежної думки.

Юрій Мушкетик у своєму виступі навів цікаві факти, пов'язані, зокрема, з проведенням Пленуму 1987-го, коли вперше пролунали звинувачення на адресу влади у придушенні розвитку української мови. Йшлося також про роль Спілки у створенні "Руху", Товариства української мови, нині відомого як "Просвіта".

Своє бачення новітньої історії Національної спілки письменників України пристрасно виклав лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка, Герой України Дмитро Павличко.

Павличко: Це ми з Драчем пішли до Кравчука і сказали: або ми друкуємо програму "Руху", або ми виходимо з партії. І Кравчук злякався. Ми пішли колективно, бо це не міг зробити ніхто один.

Кор.: Згадав Дмитро Васильович, як 1959 року на з'їзді письменників його критикував сам П. Тичина за книжку "Правда кличе", яка була заборонена і порізана на січкарні. Саме підтримка М. Рильським, А. Малишком давали молодому поетові силу.

Павличко: Спілка письменників потрібна не для того, щоб письменники писали. Вона існує для того, щоб створювати між митцями атмосферу солідарності, середовище, яке ушляхетнює талант. Ми створили таку атмосферу, за якої була проголошена Українська самостійна держава. І така Спілка потрібна буде завжди. Вона існує, щоб створювати дух нації, показувати владі на недоліки, хоч би яка вона була, але є люди, які стоять вище за неї, яких ніщо не може знищити, навіть смерть, бо вони пишуть книжки, а, отже, — вічні.

Кор.: Лауреат Національної премії України імені Т. Шевченка 2005 року виконавчий директор Ліги українських меценатів Микола Слабошпицький осмислив шлях Спілки письменників і тих, хто не вцілів на косовицях смерті.

Слабошпицький: До скронь класиків були приставлені пістолети, і влада диктувала їм, немов за Державиним: співай, пташко, співай. За це й навішувала орденни. Саме тоді письменники мусили ставити свічку й Богові, й чортові. Варто лише згадати долі М. Бажана і П. Тичини, М. Рильського і М. Стельмаха. У ті часи Спілка була тим, чим було суспільство, й іншою бути не могла. П. Загребельний казав, що письменник, як і політичний діяч, повинен мати можливість виговоритися. Отож, варто побажати присутнім говорити про те, що хоче чути, знати Україна, й не цуратися того, що робить наша влада для України.

Кор.: Гість з Австралії Михайло Гоян, який за власні кошти поповнює бібліотеки України, подякував письменникам за все, що було зроблено впродовж останнього часу, побажав видавати більше книжок, аби митці бачили, що їхня праця недалема.

Любов Голота, головний редактор "Слова Просвіти", згадуючи часи свого прийняття до Спілки, у зворушливій формі запропонувала висловити подяку всім письменницьким дружинам і дітям, чия повсякденна увага й розуміння своїх чоловіків, батьків прислужилися до видання літературних спогадів, збережених рукописів. "Думаю, — сказала вона, — що це і їхнє свято". Наприкінці святкового вечора лауреат

Національної премії України імені Тараса Шевченка В'ячеслав Медвідь запропонував привітати письменників, які проживають в обласних центрах, районах і селах, і на яких лежить найбільший тягар творчої, громадської й культурної роботи. Промовець наголосив, що велику увагу Спілка приділяє й роботі з молоддю. Свідчення цього — конкурс "Гранослов", україно-німецька премія імені Олеса Гончара.

Не обійшлося у виступах без нарікань на адресу сучасної влади. Втім, неодноразово лунало зі сцени, що справжні майстри красного слова завжди були до неї в опозиції. Хоч і те правда, що в цьогорічному бюджеті подвоєно кошти для НСПУ, для підтримки спілчанських друкованих органів, книговидавництва.

Перед письменниками виступили лауреати Національної премії України імені Тараса Шевченка, народні артисти Неоніла Крюкова, Анатолій Паламаренко, заслужений артист України Іван Красовський, а також кuartет "Явір".

Хвилиною мовчання вшанували присутні пам'ять колишнього політв'язня, воїна УПА, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка Івана Гнатюка, чие серце перестало битися саме в ці дні.

Присутніх у залі також привітали Київський міський голова О. Омельченко, заступник міністра культури і туризму О. Бенч, голова Національної спілки журналістів України І. Лубченко, відповідальний секретар, заступник голови Всеукраїнського товариства "Просвіта" імені Т. Г. Шевченкам. Нестерчук, народний художник України В. Перевальський та відповідальний секретар Національної спілки художників України І. Мельничук.

За активну громадську й культурну діяльність і з нагоди 70-річчя Національну спілку письменників України нагороджено Почесною грамотою Київського міського голови О. Омельченка. Виступаючи, Олександр Омельченко також зазначив.

Омельченко: А от історія з півнем, — то щира правда. І якщо пообіцяв за нього Володимирові Яворівському дві квартири, то їх одержали А. Крим та Н. Гнатюк.

*Кор./*Нагородами Київського міського голови відзначено групу відомих українських письменників, ветеранів Другої світової війни, учасників бойових дій.

Дмитро КОНОВАЛОВ

Популярними є **прямі радіотрансляції** (наживо) сесій Верховної Ради України, сесій обласних, міських рад. Пряму трансляцію сесійних засідань Верховної Ради здійснює перший канал Національної радіокомпанії України. На відміну від прямого інформаційного (загального розгорнутого) радіозвіту трансляція (наживо) повністю відтворює подію.

По радіо також звучать **аналітичні звіти**. Радіожурналісти не лише послідовно переказують зміст виступів на зборах, нарадах, а, передусім, намагаються згрупувати, зіставити, оцінити, проаналізувати те, про що говорилося, висловити своє ставлення до проблеми.

Аналітичні радіозвіти поділяють на **тематичні та проблемні**. У **тематичному радіозвіті** автор виділяє із великої розмови головну тему. Для підготовки тематичного радіозвіту до уваги може братися один або декіль-

ка виступів. Це дає можливість вводити у матеріал власний аналіз, додаткові факти, найповніше висловити особисті враження. Практикується розгляд кількох питань, пов'язаних між собою. Висвітлення перебігу події у тематичному радіозвіті може бути неповним і не відповідати дійсному її розвиткові у часі. Такий радіозвіт здебільшого суб'єктивний. Адже, починаючи з теми і закінчуючи узагальненнями, — це результат журналістського бачення і розуміння суті події. Тематична спрямованість радіозвіту відповідає позиції радіоорганізації, необхідності акцентувати увагу на тому чи іншому питанні.

Тематичний радіозвіт

Кор.: "Наша Україна" встановила монумент жертвам Батуринської трагедії.

Плющ: *І*а кожному кроці можनावладці розповідають нам, як вони люблять Україну та українців. Де ж ці любителі сьогодні?

Кор.: Це запитання Івана Плюща відповіді не потребувало. Кучма, Медведчук та інші представники влади, що проігнорували вшанування пам'яті жертв однієї з найтрагічніших подій нашої історії— кровавої розправи московських військ Меншикова і князя Голиціна над українськими козаками та мешканцями Батурина — вкотре довели свою неукраїнську сутність. Хоча доводити це кучмівському режимові, власне, вже давно не потрібно — народ і без того все чудово розуміє.

Суботнього ранку 10 квітня 2004 року мешканці Чернігова, Ніжина, Прилук і самі батуринці почали сходитися до того місця, де триста років тому безжально вбивали тисячі їхніх прапрадідів. За радянських часів про криваву розправу над батуринцями, коли у 1708 році війська Петра I перетворили гетьманську столицю Івана Мазепи на згарище, а його мешканців (за одними джерелами 15 тисяч, за іншими — 20 тисяч) просто порубали на шматки, історики воліли мовчати. Задля власної безпеки...

Перед Великоднем мешканці Батурина відклали святкові приготування й прийшли на місце, де колись височіла батуринська фортеця. На її схилах київські та чернігівські скульптори встановили високий 11-метровий хрест із бронзовим розп'яттям Ісуса. Біля його підніжжя, поки підтягувався народ, кілька чоловіків викопали могилу. В ній після короткої панахиди і перепоховали прах козаків та мешканців, що стали жертвами Батуринської трагедії. Останки нещасних нещодавно знайшли місцеві археологи під час розкопок у центральній частині старого міста.

Розповідає автор монумента Анатолій Гайдамака.

Гайдамака: Раніше про Батуринську трагедію було відомо одиницям, треба щоб про це знала вся Україна. Хрест — це наша плата за те, що ми так довго не знали власної історії. Він не даватиме забути про криваву розправу над батуринцями. У нас так прийнято, що на цвинтарі ми ставимо хрест, тому я зумисне не вигидав якогось помпезного монумента.

/Сод/Автори проекту сподіваються, що таким чином про Батурин знатимуть не тільки в Україні, а й за кордоном. До речі, гроші на спорудження пам'ятника, як і на розкопки, збирали з усієї України й діаспори. Ідея ж ушанувати пам'ять жертв Батуринської трагедії належить блоку "Наша Україна" та громадській ініціативі

"Відродження Батурина". Саме представники "Нашої України" ще кілька років тому після зустрічі в Батурині пообіцяли увічнити пам'ять убитих армією Петра I українців.

На відкриття монумента приїхали лідер "Нашої України" Віктор Ющенко та його соратники: Іван Плющ, Юрій Костенко, В'ячеслав Кириленко, Павло Мовчан, Ігор Тарасюк, Іван Драч, а також народний артист України Дмитро Гнатюк. Згодом "нашоукраїнці" обіцяють зробити цілий меморіальний комплекс, присвячений жертвам Батуринської трагедії. Виступаючи, Віктор Ющенко, зокрема, сказав.

Ющенко: Батурин і досі для мільйонів українців залишається порожнім звуком, але курган з хрестом — це не просто місце: на ньому стояли за волю, українську незалежність наші прадіди. Мої друзі і я далі робитимемо все для того, аби відродити історичну пам'ять українців, утвердити у свідомості державницькі прагнення.

Кор.: Подальша доля розкопок залежить від фінансування. "Якщо діаспора не перешле нам гроші, то продовжувати розкопки палацу Мазепи та місця трагедії у серпні цього року не буде за що", — розповіла директор заповідника "Батурин — гетьманська столиця" Наталія Реброва. Водночас оздоблювальні роботи біля хреста поновляться вже за кілька місяців. Скульптори обіцяють оздобити розп'яття підсвіткою, так що хрест виднітиметься з батуринського пагорба на кілька кілометрів, у тому числі з автошляху Київ — Москва. А на самих схилах протягом року посадять молодий бузок. Кажуть, романтик Мазепа, який стояв на чолі Батурина, з усіх рослин найбільше любив саме ці пахучі кущі.

Тетяна БО ГУН

Проблемний радіозвіт — важлива форма постановки актуальних питань з різних сфер життєдіяльності України. Повідомлення про подію, виступи на зборах є лише приводом для підготовки радіозвіту. Радіожурналіст бере до уваги тільки окремі думки, пропозиції, критичні зауваження промовців, звертає увагу на деякі поведінкові елементи — настрої, тон доповіді та виступів, використовує для підготовки радіозвіту також деякі додаткові, нові факти. Хоч аналіз у проблемному радіозвіті виходить за межі основної події, проте він пов'язаний з нею, розкриває ті чи інші її риси, характер, спрямованість. Зосереджуючи увагу на питаннях важливого суспільного звучання, автор дає оцінку події, що послужила приводом для підготовки проблемного радіозвіту. Робота над таким радіозвітом вимагає від журналіста ширшої ерудиції, здатності до аналітичного мислення й відповідного авторитету.

Проблемний радіозвіт

Кор.: Перспективи створення суспільного телерадіомовлення в Україні обговорювали на парламентських слуханнях 13 квітня 2005 року народні депутати, урядовці, журналісти. Ця проблема також хвилює громадськість. Ще 1997 року Верховна Рада України прийняла закон про створення суспільного мовлення. Однак дотепер навколо цієї теми точиться багато дискусій.

Вице-прем'єр-міністр з гуманітарних питань Микола Томенко висловився так.

Томенко: Сьогодні треба закінчити всі дискусії і почати робити суспільне мовлення. Бо, попри те, що невелика група людей не підтримує його створення, головні гравці — Президент, Верховна Рада, Кабінет Міністрів і громадськість — "за". Суспільне мовлення робиться не для партій і виборів, а для журналістів і суспільства. Це має бути якісний продукт, який посідатиме перші місця в рейтингах. Перший крок до його створення — наглядова рада, яка в перспективі призначатиме керівників. Другим кроком має стати визначення принципів редакційної політики. Треба також визначити і статус цього каналу.

Кор.: На переконання Миколи Томенка, це мусить бути державне підприємство, і журналісти мають отримувати пристойну зарплату. Треба зберігати державне фінансування в частині освітніх, культурологічних, дитячих програм.

Однак, щоб підійти до створення суспільного телебачення, потрібно розвіяти деякі міфи, переконаний голова Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення Віталій Шевченко.

Шевченко: Не завжди держава, маючи власні ЗМІ, захищала національні цінності. У певний період була щоденна політична фальш. Те, що державні ЗМІ виконують функцію суспільну, — теж хибна теза. А якщо суспільне мовлення існуватиме поряд з державним, то українці двічі платитимуть за різну правду.

Кор.: Перший заступник голови Комітету Верховної Ради з питань свободи слова та інформації Сергій Правденко переконаний, що суспільне мовлення потрібне, й це нікому не треба доводити.

Правденко: Закон треба доповнити статтями про принципи і способи формування наглядової ради суспільного телерадіомовлення, про те, хто призначатиме і відкликатиме їх, про кількість та права членів, можливості та обов'язки стосовно призначень і звільнень президентів телекомпаній, наявність юридичної служби та служби зв'язків з громадськістю. Варто передбачити і фінансування.

Наглядова рада має безперешкодно призначати та звільняти президентів суспільного телебачення та радіомовлення. Вона також може відстежувати наповнення, рівень програм, витрачання коштів. Відповідати за якість, духовність, достовірність.

Кор.: Перші два-три роки, на думку парламентарія, суспільний канал треба фінансувати з держбюджету — до 100 млн грн щороку. Паралельно створювати накопичувальний фонд розвитку суспільного телерадіомовлення на основі спеціальних податків — з реклами тютюну, грального бізнесу, лотерей, спонсорських внесків.

Головний редактор газети "Голос України" Анатолій Горлов зазначив, що необхідно окреслити пріоритети. Зокрема, визначити програмну політику суспільного телерадіомовлення, джерела технічного і фінансового забезпечення, знайти виконавця, створити систему управління. І починати треба не з системного управління, а зі створення програмної політики. Суспільний канал, на його переконання, не повинен заробляти гроші й бути комерційним. Інакше це буде "чергова іграшка в руках групи політиків чи фінансових магнатів". А наглядову раду, підкреслив головний редактор "Голосу України", треба створити винятково на громадських засадах.

Президент національної телекомпанії України Тарас Стецьків висловився за створення суспільного мовлення на базі УТ-1, державний статус якого не повинен підлягати сумніву.

Стецьків: Першим кроком до цього має стати надання УТ-1 статусу державного підприємства. Але головним тут повинно бути дотримання трьох принципів: власність — державна, зміст — суспільний, нагляд — громадський.

Кор.: Правда, промовці не були однастайні в тому, бути чи не бути суспільному мовленню. Щоб розв'язати цю актуальну проблему, потрібно ще детально, всебічно її обговорити, чітко визначити засади функціонування суспільного мовлення, окреслити його програмну політику, джерела фінансування, кадрове забезпечення.

Сергій КОРОБКОВ,
Наталя ЯРЕМЕНКО

Існує три типи радіозвіту. У першому — суть доповіді, промов, документів передають без будь-яких цитат. Повідомляють про конференцію, коротко розповідають про зміст доповіді, виступів, документи, які ухвалила конференція. У другому типі радіозвіту зміст доповіді, виступів, документів не лише викладають, а й цитують. У третьому типі — найважливіші промови відтворюють повністю. У відтворенні цитат (авторське "виконання") виявляється специфічність радіозвіту — слухач чує не тільки те, про що говорить виступаючий, але й як він говорить. Його голос передає його ставлення до того, що обговорюють на форумі. Якщо передається повністю доповідь, виступи, то разом з ними чути реакцію залу. Це вже такий елемент, який зближує відображення дійсності з природним перебігом події, елемент, який можна назвати репортажним, але це не повинно вести до змішування цих двох жанрів. На практиці нерідко радіозвіт оголошують як радіорепортаж на тій підставі, що він записується на місці події.

Методика підготовки радіозвіту. Готувати радіозвіт про важливі суспільно-політичні події, що виражені вербально, — завдання досить відповідальне. Методика підготовки радіозвіту, як і матеріалів інших жанрів, включає задум, вибір теми, створення відповідної концепції, написання твору. Однак, робота над радіозвітом має ряд особливостей.

Радіоредакція визначає, про яку подію підготувати радіозвіт. Нерідко називаються головні питання, що повинні стати основою майбутнього матеріалу. Під час попередньої підготовки уточнюється тема радіозвіту. Остаточна кристалізація її відбувається на зборах. Тут головним чином здійснюється розробка теми. Зіставляючи виступи, оцінюючи їх, порівнюючи почуте на зборах з прочитаним і почутим до зборів, автор формулює думки, виробляє позицію. У процесі вибору і розробки теми також визначають різновид радіозвіту, його композицію. Однак, є чимало прикладів, що остаточний варіант радіозвіту "народжується" в радіоредакції.

Найновіші технічні засоби дають можливість радіожурналістові записувати весь перебіг зборів і водночас осмислювати, занотовувати найцікавіше, найважливіше, щоб звернути увагу на записане на магнітній стрічці під час монтажу матеріалу. Після зборів радіожурналіст обов'язково уточнює порядок денний, прізвища і посади виступаючих, цифри, факти, назви тощо. Не залишає поза увагою жодного нез'ясованого питання. Ознайомлюється з доповіддю, ухвалою зборів. Бере інтерв'ю в учасників події.

Для роботи над радіозвітом вимагається оперативність, висока літературна майстерність, морально-психологічна, інтелектуальна, професійна готовність радіожурналіста. Не кожен може бути спеціалістом у всіх жанрах, але підготувати добрий радіозвіт зобов'язаний уміти кожен радіожурналіст. Це вимагає ґрунтовного знання питання, про яке йшлося на зборах, уміння виокремити головне та дохідливо про нього розповісти.

Немає єдиних вимог стосовно того, в якому обсязі варто викладати у радіозвіті зміст доповіді чи скільки хвилин давати у записі. Це залежить від політики радіоорганізації, різновиду звіту. Не применшуючи актуальності та вагомості доповіді, варто підкреслити, що нерідко саме у виступах є багато цікавих фактів, думок, корисних порад, пропозицій, критичних зауважень, спрямованих на поліпшення роботи. Підтримка радіоорганізацією виступаючого сприяє підвищенню його громадської активності.

Радіожурналіст приходить на збори (нараду, конференцію тощо) з конкретною метою — підготувати позитивний радіозвіт. Але буває й так, що збори організовані погано. Що ж робити? "Підтягнути" їх у майбутньому радіозвіті чи взагалі нічого про цю подію не говорити по радіо? Обидві позиції неправильні. Треба розповісти про збори об'єктивно, щоб на цьому прикладі показати, як їх не варто проводити. Це може бути проблемний (критичний) радіозвіт. Безперечно, необхідно пам'ятати, будь-яке критичне зауваження на адресу зборів повинно бути доказовим і справедливим. Зрозуміло, що конкретність критики не зводиться лише до згадування тих чи інших прізвищ. Важливо зберегти, донести до радіослухача зміст, суть критичного виступу, домогтися, щоб критика була переконливою, давала привід для роздумів. Водночас радіожурналіст зобов'язаний відрізнити критику здорову, конструктивну від критиканства, замаскованої або відкритої демагогії.

Осмислюючи побачене та почуте на зборах, радіожурналіст не має права забувати про важливий обов'язок — підтримувати все цінне, позитивне, висловлене виступаючими, що стосується питання українського державного будівництва, функціонування органів влади, розвитку, утвердження національного життєвого середовища, української мови, культури, духовності. Адже збори, конференція, сесія — це кваліфіковане обговорення

соціально-економічних, наукових, виробничих, культурологічних, морально-духовних проблем, втілене у пункти і параграфи ділової ухвали, рекомендацій, програму завтрашніх дій. І від радіожурналіста вимагається у проблемному чи тематичному радіозвіті глибоко, всебічно проаналізувати суть пропозицій, прийнятих рішень; відмежувати головне від другорядного, підтримувати те, що спрямоване на поліпшення умов життя населення, утвердження демократичних засад розвитку соборної України. Зробити це можна тоді, коли знаєш, про що пишеш.

На зборах (конференціях, симпозіумах тощо) виступають по-різному. Одні явища схвалюють, інші — гнівно критикують, треті — висміюють, четверті — не зауважують, залишають збоку, хоч інколи саме вони заслуговують на увагу. Щоб передати дух, настрої, цілеспрямованість розмови (дискусії, полеміки) образно і цікаво, найчастіше використовують прямий інформаційний (загальний розгорнутий) звіт.

Радіозвіти зі судових засідань подаються так, щоб викликати у радіослухачів огиду до злочинності, корупції, зловживань і вселити в них віру в те, що будь-який злочин, як би хитро він не був задуманий і здійснений, неминуче буде розкритий, а винних покарано. Не смакування сенсаційних подробиць, не мимовільне захоплення спритністю злочинця, не скрупульозний виклад його пригод, а соціально-психологічний аналіз причин спустошення душі, тягар наслідків злочину для суспільства, громади, окремих людей і особисто для злочинця, його беззастережна приреченість у всіх випадках і за будь-яких умов — ось що важливе і необхідне у судовому радіозвіті. Судові повідомлення по радіо не повинні займати багато часу. Необхідно, щоб кожний радіозвіт із суду (найчастіше, короткий хронікальний), окрім інформації про конкретну судову справу, злочин і покарання, пропагував основи права, виховував повагу до українського закону.

Оперативність, сувора документальність, інформаційна насиченість звіту несумісні з неохайністю, розхристаністю викладу. Навпаки, вони передбачають точність у викладі думки, вимогливість до слова, тобто високу культуру в роботі. "Змішувати факти й коментарі в тексті неприпустимо!" [5, с. 27]. Для того, щоб радіослухачі мали досить повне уявлення про зміст, розвиток події, щоб передати його найважливіші моменти, радіожурналіст записує перебіг події на магнітну стрічку (повністю або вибірково). Це залежить від актуальності того, що відбувається, від осіб, які беруть участь в обговоренні проблеми. Як уже зазначалося, основна робота журналіста над радіозвітом полягає в умінні оцінити виступи ораторів.

Потрібно враховувати й особливості запису при великому скупченні людей: вибір точки, місця для встановлення мікрофона, можливість оперативної заміни касет. Досвідчені радіожурналісти не все підряд записують, а, орієнтуючись у ситуації, вмикають мікрофон у найвідповідальніші

моменти. Правда, це часто загрожує втратами: "з'їданням" початку фраз, уривками висловів...

Загалом, робота журналіста над радіозвітом продиктована особливостями радіокомунікації: вміти робити багато тут, зараз же, під час запису учасників події. Із відібраних записів перевага надається найяскравішим виступам, при цьому враховується й якість запису. Потім журналіст разом з оператором монтує, збирає весь матеріал у радіостудії, записує свій текст, чергуючи його в хронологічному порядку з фрагментами документальних записів учасників події. Варто мати на увазі, що під час такого монтажу спостерігається невідповідність фону запису в залі (шум, атмосфера) із записом у радіостудії (спеціальна акустика). Тому радіожурналісти вдаються до маленьких хитрощів: "підкладають" його під свій виступ у студії, створюючи вигляд прямої трансляції.

У сучасних умовах радіожурналіст може вільно викладати зміст події, збагачуючи її додатковими фактами та урізноманітнюючи форми подачі матеріалу. В одному випадку доцільно використати хронікальний радіозвіт, в іншому потрібно підготувати прямий інформаційний (загальний розгорнутий) радіозвіт, в якому охопити весь комплекс питань, порушених на зборах, у третьому — тематичний або проблемний, у четвертому — обмежитись подачею якогось одного, особливо цікавого, виступу на зборах, у п'ятому — дати репліку з приводу того чи іншого виступу або прокоментувати його. Однак, свобода вибору зовсім не відкидає відповідальності за переданий по радіо матеріал. За всіх обставин радіожурналіст несе моральну відповідальність за сказане слово, він повинен володіти високими професійними якостями: політичною зрілістю, національною свідомістю, патріотизмом, вдумливістю, моральністю, літературною майстерністю тощо. Тільки за таких умов інтелектуальна, теоретична підготовка вказує правильний шлях у лабіринті фактів і творчому процесі. Адже "правда не проаналізованого і не осмисленого факту ще не здатна дати повного і глибокого уявлення про правду життєвого, суспільного явища, яке за цим фактом стоїть" [19, с 149].

8.3. Радіоінтерв'ю

Призначення і жанрові особливості радіоінтерв'ю. Інтерв'ю в перекладі з англійської (*interview*) означає "зустріч", "бесіда". Треба розрізняти інтерв'ю як метод одержання різноманітної інформації для написання журналістських творів [20; 48] та інтерв'ю як жанр. Специфіка інтерв'ю як жанру полягає в тому, що факт, подія, явище, їх суспільно-політичне

значення розкривається через повідомлення, оцінку компетентного співбесідника, який володіє важливою, цікавою інформацією. Надання її "з перших рук", через пряму мову створює відчуття більшої достовірності.

Специфіка радіоінтерв'ю полягає в тому, що журналіст записує матеріал на звуконосій або передає його одразу в ефір. Це — жива розмова, живий діалог. Якщо для газети журналіст заздалегідь пише текст, літературно опрацьовує матеріал, може стискати фрази співбесідника, виражати його думки чіткіше, може переписати, змінити форму своїх запитань, то радіоінтерв'ю народжується під час розмови. Технічний запис у такому випадку перетворюється у творчий процес з кінцевим результатом. Якщо радіоінтерв'ю йде в ефір не зразу, то журналіст зможе його змонтувати: дещо скоротити довгі шматки, викинути другорядне, зробити динамічним, але змінити сам процес розмови, її характер він не може.

Радіоінтерв'ю, що передає живі голоси учасників розмови, на відміну від газетного інтерв'ю, документальніше та емоційніше. Радіожурналіст у ньому — посередник між носієм інформації та аудиторією, при цьому посередник — активний, творчий. Робота над радіоінтерв'ю вимагає від журналіста великої підготовки і професійної майстерності, особливо коли передача йде наживо в прямому ефірі. Адже сучасному радіослухачеві замало отримувати готові судження. Він хоче зрозуміти, відчути реальні обставини, сам думати над ними. Саме радіоінтерв'ю, в якому важлива і корисна для слухачів інформація викладається у формі запитань і відповідей, створює ефект співучасті. У цьому якраз особлива принада радіоінтерв'ю, оскільки воно сприймається на слух легше, з більшим інтересом, ніж суцільний текст. Таким чином досягається інформаційна, пізнавальна, виховна мета.

Отже, характерною жанровою ознакою радіоінтерв'ю є його діалогічність. Активна участь журналіста у розмові дає йому в руки диригентську паличку. Він конструктор розмови. Від нього залежить, чи з'явиться у співбесідника бажання відповідати, чи вийде цікава розмова перед мікрофоном. Радіожурналіст в інтерв'ю виступає у кількох ролях: він автор запитань, виконавець, організатор і значною мірою режисер передачі. На думку М. Мінкова, радіоінтерв'юєр повинен відповідати таким вимогам:

- а) бути гідним, рівним партнером у розмові;
- б) добре знати інтерв'юйованого. Чим більше журналіст знає про свого співбесідника, тим точнішими, змістовнішими будуть задані йому запитання;
- в) не забувати про мету інтерв'ю і про завдання редакції (інтерв'ю не тільки задовольняє допитливість, а й виконує роботу пропагандиста);
- г) мати добре поставлений голос" [24, с. 29].

На відміну від закордонного досвіду, наприклад, французьких журналістів, які не вважають радіоінтерв'ю ні дебатами, ні дискусією, а місію журналіста вбачають тільки в тому, щоб ставити запитання, в українській радіожурналістиці не тільки допускаються, а й бажані в радіоінтерв'ю елементи дискусійності. Адже в такому випадку схрещуються різні думки — журналіста і співрозмовника. Від цього інтерв'ю стає експресивнішим та динамічнішим. "Думки, висловлені інтерв'юйованим і оприлюднені, вважаються його інтелектуальною власністю. Нерідко вони виходять окремим виданням за його авторством. Але перпіопощтовхом до висловлювання цих думок був журналіст і його запитання, — зазначає В. О. Карпенко. — Тому було б справедливіше авторами інтерв'ю вважати обох співрозмовників. Тим більше, коли інтерв'ю підготовлене за усною бесідою і коли журналіст займає активну позицію, схиляючи співрозмовника до дискусії" [13, с 209].

Тривалість радіоінтерв'ю залежить від багатьох обставин, але переважно воно триває від 2 до 10 хв. Радіоінтерв'ю може бути самостійною передачею, складовою частиною радіогазети, радіожурналу, інформаційного випуску, елементом інших жанрів (радіорепортажу, радіонарису, радіокомпозиції, радіофільму).

Структура інтерв'ю містить два основних елементи: запитання, які задає журналіст конкретній особі, та її відповіді. Ролі цих двох учасників передачі зовсім різні: один (інтерв'юер) володіє інструментом для отримання інформації, яка цікавить радіослухачів, другий (інтерв'юйований) є носієм, джерелом тієї інформації.

Хоча радіоінтерв'ю і газетне інтерв'ю, можна сказати, близькі "родичі", між ними існує велика різниця. Як зазначалося вище, вона виявляється, наприклад, уже в тому, що у газетному інтерв'ю журналіст сам викладає відповіді на задані ним запитання. Навіть стенографічний запис чи запис на диктофон і після розшифрування спеціально опрацьовується для преси. На радіо в ідеальному випадку інтерв'ю створюється у той самий момент, коли журналіст розмовляє з людиною. Записане на стрічку інтерв'ю зберігає риси справжнього документа, зберігає голос, стиль мови, інтонації співрозмовників. Зміст інтерв'ю в газеті відповідає на запитання: "Що сказав інтерв'юйований", а інтерв'ю на радіо, — "Що і як він сказав". І. Андроніков зазначив, що в усній мові те, як людина сказала, часто перетворюється у те, що вона сказала. Специфіка документальності тут полягає у неповторності інтонації, своєрідності індивідуальної мовної манери людини.

Журналіст-газетяр опрацьовує і готує матеріал інтерв'ю після того, як відбулася його розмова з інтерв'юйованим; радіожурналіст, навпаки, скрупульозно готується до самого процесу, акту взяття інтерв'ю, тобто значна частина його зусиль пов'язана з підготовкою до інтерв'ю. Відповіді на

запитання, поставлені радіожурналістом, одночасно з журналістом отримують і слухачі, і таким чином вони ніби стають учасниками розмови з компетентною особою, яка володіє важливою і цікавою інформацією. Газетяр може на свій розсуд змінити порядок запитань у матеріалі, який готує для преси, упустити одні запитання і відповіді, детальніше, ґрунтовніше викласти інші. Радіожурналіст у випадку, коли інтерв'ю зразу передається в ефір, позбавлений такої можливості. Описовий текст, який широко застосовується у газетних інтерв'ю, на радіо використовується рідко, зазвичай, на початку інтерв'ю або у підсумковій частині, тобто за межами, за думками основного матеріалу.

Телевізійне інтерв'ю, на відміну від газетного і радіоінтерв'ю, дає можливість довідатися не тільки про те, що і як сказала людина, а й побачити процес народження думки, слова, фрази. Тільки по телевізору ми можемо побачити миттєві душевні вагання, ледве вловимі рухи очей, легку усмішку тощо.

Об'єктивною передумовою виникнення радіоінтерв'ю є громадський інтерес до подій чи проблем, що в цей момент цікавлять аудиторію. Головне призначення інтерв'ю — задовольнити цей інтерес: виявити авторитетну думку про цю подію чи проблему, отримати інформацію, яка буде важливою і корисною для слухачів. "Інтерв'ю приваблює журналістів невичерпними можливостями для розкриття внутрішнього багатства людини — її думок, сподівань, передбачень, показу її політичних переконань, світогляду, ставлення до тих чи інших подій, проблем тощо", — зазначив В. Миронченко [25, с. 6]. Оскільки діалог перед мікрофоном призначається для передачі по радіо, він помітно відрізняється від тих діалогів, які щоденно ведемо у побуті. У житті, як відомо, ми часто користуємося різного роду скороченнями, жаргонізмами, жестами, зрозумілими тільки для співрозмовників. Інтерв'ю ж для радіо вимагає граничної чіткості та зрозумілості у постановці запитань та викладі відповідей. Адже слухачі не мають змоги ставити запитання-уточнення. Ця обставина змушує репортера бути дуже уважним під час інтерв'ю, пильно стежити за тим, щоб зміст його постійно залишався зрозумілим для слухачів.

Підкреслюємо, що мета бесіди радіожурналіста з людиною, яка володіє необхідною суспільно значущою інформацією, — отримати і повідомити радіослухачеві:

- а) нові, невідомі раніше факти про важливу, цікаву для багатьох подію;
- б) проаналізувати, прокоментувати факти, події, явища, які викликали інтерес громадськості;
- в) ознайомити населення з думкою офіційних осіб про ті чи інші суспільно вагомні питання, проблеми, роз'яснити їх суть, порадити, як подолати труднощі, досягти намічених цілей.

Отже, особливість **радіоінтерв'ю** полягає в тому, що, на відміну від інших радіожанрів, воно є **результатом праці журналіста і співбесідника, має діалогічний характер**. Якщо оціночні судження про факти, події, явища висловлює авторитетна особа, чия компетентність і принципова позиція не викликає сумніву, то створюються передумови впливу радіоінтерв'ю на формування громадської думки. Інтерв'ю емоційно впливає на радіослухачів, бо дає можливість охарактеризувати особливість співбесідника, розкрити його внутрішній світ, передати його думки, прагнення, настрої, кількома штрихами змалювати обстановку, в якій проходила бесіда. Розмовляти може один (група журналістів) з однією або кількома особами одночасно. Хоч радіоінтерв'ю — жанр інформаційний, але володіє можливостями публіцистичного осмислення реальної дійсності, часто має аналітичний характер.

У будові радіоінтерв'ю чітко простежуються три структурні частини: введення (підводка), діалогічна частина і кінцівка. Введення — це органічна складова частина радіоінтерв'ю, що знайомить слухачів з суттю проблеми, допомагає їм зорієнтуватися у ситуації, довідатися про інтерв'юйованого. Пишуть введення, зазвичай, у тексті для читання диктором чи ведучим радіопередачі. У ньому коротко повідомляється причина, що спонукала репортера звернутися до цієї особи із запитаннями, а також наводиться певна кількість даних про інтерв'юйованого (посада, науковий ступінь, наукове звання, місце праці, прізвище, ім'я, по батькові тощо) — невелика, але завжди достатня, щоб показати його компетентність з проблеми, що порушується. Після введення (ознайомлення) йде бесіда репортера з інтерв'юйованим (діалогічна частина радіоінтерв'ю). Кінцівка містить логічно-інтонаційну крапку радіоінтерв'ю.

Вимоги до радіоінтерв'ю. Перед засобами масової інформації постійно стоїть завдання говорити читачам, телеглядачам, радіослухачам про те, чого вони не знають, роз'яснювати те, чого вони не розуміють. Тому радіоінтерв'ю повинно прямо і безпосередньо виконувати цю функцію. Отже, найважливішого передумовою інтересу до радіоінтерв'ю є злободенність, суспільна значущість теми, питань, які стали предметом бесіди. На жаль, декому здається, що радіоінтерв'ю є дуже простим жанром, мовляв, найпростіше задати людині декілька запитань і записати відповіді. Чому ж тоді не часто доводиться чути добре інтерв'ю? Мабуть, саме тому, що, насправді, інтерв'ю — один із найважчих жанрів. Багато молодих радіожурналістів спочатку охоче беруться інтерв'ювати будь-кого і про будь-що, але присоромлені зовсім несподіваною невдачею, поступово охолоджуються і, трапляється, надовго зберігають антипатію до інтерв'ю.

Головна біда багатьох інтерв'ю та, що вони бувають до неможливого нудними, страшно подібними одне на одного. Другий недолік — розсипчастість.

З деякими інтерв'ю можна робити що завгодно: поставити останні запитання з відповіддю на початок або в середину, забрати цілі шматки — все буде непоміченим.

Мабуть, як жодний інший жанр, інтерв'ю вимагає попередньої підготовки журналіста. Треба дуже добре знати, про що будеш запитувати співбесідника. "І я насамперед самому собі повинен дати звіт про те, чому іду задавати питання саме цьому вченому, саме про цю сферу діяльності, чим мене та інших захоплює ця наука, які її таємниці мені та іншим цікаві, які відгадки-відкриття пробудили у мене і в інших інтерес", — підкреслював радіожурналіст А. Ревенко [31, с 30].

Журналіст повинен так підготуватися до розмови, щоби під час неї міг точно і ясно сприймати відповіді, був здатний задавати питання не лише придумані заздалегідь, а й спрямовувати розмову, відводячи свого співбесідника і від збитих місць, прописних істин, і від надмірного насичення відомостями, які зморять радіослухача.

Радіоінтерв'ю повинно бути лаконічним. Це не значить, що воно обов'язково має бути коротким. Ні, зазначає А. Ревенко, нехай звучить хоч півгодини. Але півгодини воно може звучати за умови, якщо із нього до межі витиснута "вода", якщо забрано все, що заважає розвитку і, відповідно, сприйманню думки. При цьому потрібно домогтися від співбесідника яскравої мови, насиченої порівняннями, прикладами. Репортер повинен дати йому відчуття, що за запитаннями, за увагою до його відповідей — велика аудиторія радіослухачів, які з живим зацікавленням сприймають розповідь. Витиснути "воду" — не значить висушити бесіду.

Жанр радіоінтерв'ю тим важкий, що у нього, по суті, лише два компоненти: запитання і відповідь. Тому й особливі вимоги до мови, емоцій, внутрішньої зацікавленості та глибини змісту. Тут особливо важлива робота над кожною деталлю. Хоча основне навантаження і лягає на запитання і відповіді, інтерв'ю зовсім не виключає розповіді журналіста і про людину, з якою бесідує, і про ситуацію, в якій відбувається розмова.

Інколи вдаються до "паперової" форми інтерв'ю, коли журналіст підносить радіослухачеві записане на стрічку читання заздалегідь заготовлених запитань і відповідей, і видає це за живу бесіду. Думка повинна народжуватися якби на очах у слухача, він повинен відчувати її пульсацію, намагаючись передбачити її розвиток. Тоді радіослухач стає невидимим учасником діалогу. Ця давня, характерна для європейської культури форма розвитку думки, вчення, що відрізняється від традицій візантійського монологічного мислення, бере початок від Платона, від його знаменитих "Діалогів". У жодному радіожанрі так, як у радіоінтерв'ю, не виявляється функція радіожурналістики бути виразником не тільки громадської думки, а й демонстрації, репрезентації інтелекту українського суспільства.

Французькі теоретики і практики журналістики вважають, що "інтерв'ю" є журналістською ініціативою, яка передбачає розпитати ключову особу ситуації, щоб дізнатися інформацію, роз'яснення, погляд і повідомити новини зацікавленій аудиторії у формі запитань і відповідей" [5, с. 32—33]. Радіожурналіст, окрім оперативного поточного інформування про факти, події, явища, повинен постійно шукати і спонукати розкритися тих людей, які "знають більше, вміють робити свою справу краще, ефективніше, ніж інші" [11, с. 169]. Радіоінтерв'ю зацікавлює слухачів не лише тоді, коли воно на злободенну, суспільно значущу тему з цікавими авторитетними людьми, а й інформаційно насичене, змістовне, жваве, динамічне, правдиве, публіцистично загострене. Дотримання цих найважливіших вимог до радіоінтерв'ю забезпечує повне розкриття його жанрових можливостей. Отже, **радіоінтерв'ю — бесіда журналіста з компетентною, авторитетною людиною на суспільно значущу тему, призначену для передачі по радіо**. Мистецтво інтерв'ю — це мистецтво діалогу. Радіожурналіст не тільки задає запитання, а й, коли потрібно, висловлює свою думку, може прокоментувати відповіді співбесідника, інколи посперечатися з ним, підтримати бесіду вдалою реплікою, зробити публіцистичний відступ.

Різновиди радіоінтерв'ю. У літературі існують різні класифікації інтерв'ю. В. Миронченко поділяє інтерв'ю на такі різновиди:

- а) класичне інтерв'ю (одержати авторитетні роз'яснення з питань внутрішнього і міжнародного життя від компетентних осіб — політичних, громадських, наукових, культурних діячів, відповідальних господарських працівників, зарубіжних гостей тощо);
- б) інтерв'ю-анкета (опитування) — з'ясування думок громадськості про певну проблему, подію чи окрему особу, якщо вони становлять предмет загального інтересу;
- в) інтерв'ю-портрет (розкрити особу опитуваного. Досягається двома шляхами — опитуванням самого героя інтерв'ю та опитуванням людей, що близько знають героя і можуть дати йому характеристику) [25, с. 7—12; с. 270—271].

Е. Фіхтеліус вважає, що потрібно розрізняти інтерв'ю думок, інтерв'ю з очевидцем, інтерв'ю-"конфронтації", прес-конференції і фактичне інтерв'ю [38, с. 74]. Мета інтерв'ю думок — довідатися думку респондента з конкретного питання. У нас таке інтерв'ю називається інтерв'ю-анкета. Інтерв'ю з очевидцем — це розмова з людиною, яка стала свідком якоїсь події. В інтерв'ю-"конфронтації" є можливість, так би мовити, притиснути до стінки владоможців, змусити їх пояснити свої вчинки. Тут, по суті, відсутня дружня бесіда. Темп і тактика проведення такого інтерв'ю носить

наступальний характер. З чисто практичних міркувань не завадить приберегти найгостріше запитання під кінець бесіди. Трапляється, що після жорсткого запитання співбесідник у стані роздратування покидає кімнату. Це треба передбачити.

"Загнаний у кут" політик або можновладець нерідко вдається до оборони з допомогою методу "Чеккер". Цей метод вперше застосував Р. Ніксон під час передвиборчої кампанії 1952 р. Його звинувачували у хабарництві. Він виступив у прямому ефірі з промовою. Заявив, що готовий відзвітуватися за кожний зароблений і використаний цент. Його дружина навіть не мала можливості купити норкову шубу. Мовляв, уся ця історія — результат безмежних нападів злостивців-лібералів. Вони зайшли дуже далеко: звинуватили Ніксона в тому, що він узяв у подарунок (тобто хабар) плямистого коккер-спанієля Чеккера. "Нехай вони говорять, що спаде їм у голову, а собаку ми залишимо у себе", — урочисто оголосив Ніксон і виграв симпатії телеглядачів, створивши перед камерою образ люблячого чоловіка і друга тварин. Його вибрали віце-президентом.

Метод "Чеккер" полягає в тому, щоби викликати, розбудити почуття симпатії і співчуття до себе, мовляв, журналісти-злостивці переслідують єдину мету — очорнити і нашкодити мені, моїй сім'ї. Репортер, який веде інтерв'ю, повинен бути готовий до використання такої тактики з боку свого співбесідника і бути на чатах, щоби не потрапити у розставлені сіті. Треба повернути хід бесіди від жорсткої до доброзичливої, мирної, але спокійної, впевненої, щоб показати слухачеві чи глядачеві, що сльози насправді крокодилачі.

В. Здоровега поділяє інтерв'ю на три групи: оперативно-інформаційні, цікаво-розважальні, пізнавально-аналітичні. Головне в оперативно-інформаційному інтерв'ю — оперативність, точність; у цікаво-розважальному — незвичність, інтригуюче-розважальне начало; у пізнавально-аналітичному — оригінальність, глибина і значущість суджень. Зрозуміло, що тут маємо справу з умовністю і відносністю поділу, бо глибинно-пошукові за змістом розмови теж можуть бути інтригуюче цікавими. Інтерв'ю, яке зачисляємо до інформаційних жанрів, стрімко наближається до сфери журналістської аналітики, навіть художньо-публіцистичного мислення [10, с 170].

Залежно від мети, змісту матеріалу, методу його освоєння і викладу по радіо, ми розрізняємо такі різновиди радіоінтерв'ю (безперечно, з певною умовністю): **офіційні** (протокольні), **суто інформаційні**, **портретні** (інтерв'ю-зарисовка), **проблемні** (публіцистичний діалог), **інтерв'ю-анкета**, **прес-конференція**, **інтерв'ю-полілог** (бесіда за "круглим столом").

Офіційні (протокольні) радіоінтерв'ю — це відповіді на запитання радіожурналістів державних, політичних діячів, керівників офіційних зарубіжних делегацій з приводу тих чи інших важливих подій, внутрішньої і зовнішньої політики держави тощо. Запитання такого радіоінтерв'ю, зазвичай, стандартні, заздалегідь відомі. Характерною особливістю цього радіоінтерв'ю є те, що воно містить здебільшого не індивідуальну оцінку чи думку конкретної особи, а виражає позицію уряду, держави, партії, громадської організації. Такі радіоінтерв'ю нерідко мають вагу важливих політичних документів.

Диктор: Прем'єр-міністр України Юлія Тимошенко дала інтерв'ю журналістам Бі-Бі-Сі та інших провідних британських ЗМІ: "Дейлі Телеграф", "Санді Телеграф", "Обсервер".

Кор.: З'являється багато інформації про розбіжності, що існують у владній команді. Розбіжності, які б могли бути подолані за зачиненими дверима, а не публічно. Чому це не вдається зробити?

Тимошенко: По-перше, наша політична команда — це коаліційна команда. Одномоментно в Україні на робочі місця, на державну службу прийшло 18 тис. нових людей на всіх рівнях влади. І спрацюватися одразу ж такій команді, звичайно ж, дуже важко. Щоб це зрозуміти, треба згадати перший рік подружнього життя, коли дві особи не завжди знають, що робити. І я вам скажу, що цей перший період пошуку гармонії ми подолаємо і будемо працювати чітко і злагоджено.

Кор.: Ніл з Віктором Ющенком ви у повній згоді у всіх питаннях і чи все ж таки хочете стати Президентом України?

Тимошенко:)/ нас є Президент, якого, я гадаю, ми матимемо не менше 10-ти років. Тому в нас іще тривалий час президентом буде чоловік, а не жінка. Як будь-яка команда, ми можемо мати різні погляди на якісь питання, але головне, що ми знаходимо у ході дискусії правильне рішення. Я з великою повагою ставлюся до нашого Президента і допомагатиму йому у всьому, аби навести порядок у державі.

Кор.: Ви не відчуваєте, що закордонна преса дуже багато уваги приділяє тому, як ви виглядаєте, і не завжди достатньо уваги тому, що ви робите як прем'єр-міністр? І як ви вважаєте, чи готова Україна до жінки-президента?

Тимошенко: Ну, по-перше, найголовніше, що преса цьому надає увагу. І тут можна було б поставити крапку. Значить, це цікаво. Політика, яку зараз здійснює новий уряд, — справді унікальна. Наприклад, якщо вести мову про легалізацію тіньової економіки. Це цілком чітко характеризується бюджетними цифрами. Не підвищуючи податків, не змінюючи податкових ставок, за останні місяці ми одержали вдвічі більше доходів у бюджет, ніж у такому ж місяці минулого року одержав попередній уряд. Це характеристика того, якими темпами скорочується тіньова економіка в Україні. Ми реалізували мрію наших громадян — дуже суттєво, до 40 % збільшили пенсію, ми вирішили колосальну кількість, море соціальних проблем.

Новий уряд буквально за кілька місяців зупинив надпотужні потоки контрабанди через територію України. Насправді, ми намагаємося відкрити Україну для усіх, хто хотів би тут займатися бізнесом, і ми дуже системно прибираємо усе те, що

заважає прийти в Україну потужним іноземним компаніям. І я впевнена у тому, що уряд зробить життя в Україні багатшим і справедливим.

/Сод; Люди, які брали участь у помаранчевій революції, не лише підтримували Віктора Ющенка, але й виступали проти Леоніда Кучми, бо вважали попередній режим корумпованим. На сьогодні багатьом здається, що влада недостатньо активно і швидко провадить розслідування стосовно Леоніда Кучми. Що ви думаєте з цього приводу?

Тимошенко: Мені теж здається, що не надто швидко це вирішується, не так, як би мені хотілося. Але я сьогодні не генеральний прокурор і не вищий суд, тому я не можу ухвалювати рішення стосовно Леоніда Кучми. Але я знаю, що це людина, яка у народу України заслужила того, щоб відповідати перед законом. Мені б хотілося, щоб він швидше все ж таки постав перед судом і пояснив, як він десять років поведився з нашою країною.

Кор.: У Росії все ще лунають звинувачення на вашу адресу. Коли цей конфлікт розв'яжеться і чи не боїтеся ви арешту?

Тимошенко: Це насправді давно перевірений сталінський метод, яким ще не припинили користуватися деякі політики. Але вони не розуміють, що час вже змінився, і ламати незручних політиків через коліно — зовсім безперспективна справа. Росія має змиритися з думкою, що Україна — незалежна і потужна держава, яка має незалежних і відданих своїй країні політиків. Я гадаю, що ці наслідки впливу на Україну зникнуть ближчим часом.

Можливо, в Росії комусь не подобається те, що я справді дуже напружено займаюся диверсифікацією енергоносіїв в Україну. Дійсно, перед тим, як ми з вами зустрілися, відбулася нарада про оголошення тендеру на будівництво нового нафтопереробного заводу, який буде орієнтований на російську нафту. Можливо, не подобається те, що новій владі дуже довіряє населення України. Але в будь-якому разі, це не привід погрожувати репресіями.

Кор.: Чи дала російська сторона якісь гарантії, що вони припинили переслідування?

Тимошенко: Слухайте, я давно вже про це забула. Чому ви про це так довго пам'ятаєте? Ніякі гарантії мені насправді не потрібні. Тому що ці гарантії нічого не варті. Я гадаю, що найголовніше — що ми будуємо нову Україну. А вся інша метушня мені просто не цікава.

Кор.: Коли із вашого чоловіка буде знято звинувачення і коли він зможе повернутися в Україну?

Тимошенко: А я думала, що засоби масової інформації дуже добре поінформовані! Усі справи проти мого чоловіка давно закриті судами, суди визнали, що у його діях не було складу злочину. І єдиний його "злочин" — що він чоловік опозиційного політика. Він давно у сім'ї, він в Україні. І зараз, мені здається, він почуває себе достатньо спокійно і впевнено.

/Со?; Вас називають "залізною леді". Вам подобається, що вас порівнюють із колишнім прем'єр-міністром Великої Британії Маргарет Тетчер?

Тимошенко: Безперечно, для того, щоб Україна стала цивілізованою державою, м'якотілий прем'єр не згодиться. І я думаю, що залізна хватка зараз дуже потрібна у роботі уряду, і я цим користуватимуся дуже широко.

Диктор: Ви слухали інтерв'ю з прем'єр-міністром України Юлією Тимошенко.

Диктор: Валерія Новодворська четверте десятиріччя є незмінним персонажем російської політики. Відверта і епатажна, вона ріже правду в очі владомощам усіх рангів і мастей — байдуже, який суспільний лад панує в Росії. Валерія Новодворська — один з лідерів Демократичного Союзу Росії — партії, що рішуче засуджує війну в Чечні та спроби деяких московських політиків відновити СРСР. Інтерв'ю, яке пропонуємо вашій увазі, Олег Стецишин взяв у Валерії Новодворської у липні 2002 року.

Кор.: ЧІЛ ВИ справді вірите, що сьогодні ще можливо реанімувати СРСР?

Новодворська: Російське керівництво завжди хотіло лише одного — відновлення Радянського Союзу. Воно спить і бачить, як би все повернути назад. А оскільки так просто до України добратися не можна, то намагається "дістати" вас газом, нафтою, економічною залежністю. Москва хоче зробити Київ своїм сателітом, позбавити незалежності, тому тримайтеся подалі від її газу й нафти, від її обіцянок та авансів! Ви повинні розуміти, що Росія, керована чекістами, які до 1953 року нищили вашу Західну Україну і здійснювали там ґеноцид, — ворог. Причому не тільки України, а й усього цивілізованого світу.

Що ж стосується Білорусі, то там мало патріотів, національно свідомих людей. А ті, що є, отримують повістки до суду за критику пана Лукашенка. Хоча нині вже всі розуміють, що Олександр Лукашенко хоче дорого продати Білорусь, залишитися сатрапом, який сам розпоряджається усіма ресурсами.

Його не задовольняє становище звичайного слуги, йому хочеться ще й шоки надимати, удавати, що він незалежний диктатор. Тому йдуть торги. Росія прагне якомога дешевше купити Білорусь, а Білорусь хоче продатись якнайдорожче. Якщо, звісно, можна вважати Білоруссю її громадян-"совків" та Президента.

Кор.: Майже сто років тому відомий український політик Володимир Винниченко заявив, що демократизм багатьох росіян розвіюється, тільки-но заходить мова про українську незалежність...

Новодворська: Так, тому що російський істеблішмент має глибоко закорінену імперську, а б навіть сказала, ординську свідомість. Наші політики змушені нібито миритися із самостійністю України. Вони ж бо не можуть сказати, що хочуть знову завоювати вашу державу, адже тоді вибухне великий скандал. До того ж, росіяни чудово розуміють, що у вас є "западенці", що так просто Україна не здасться. Це не Білорусь. Вони, я повторюся, силкуватимуться будь-що відібрати у вас незалежність. Тому бійтеся москалів, які приносимуть вам дари.

Кор.: /Мабуть, непросто говорити в Росії те, що не збігається з офіційною позицією влади?..

Новодворська: До цього я звикла. І взагалі, я тут ворог народу, зрадниця. Та навряд чи влада може мене чимось налякати. Зрозуміло, що нині ми, російські демократи, живемо в себе на батьківщині, як у ворожому тилу, бо перебуваємо у прямій конфронтації з державою. Та поки що вони не поспішають нас посадити, не знаю, правда, чи надовго їх вистачить.

Кор.: Я так розумію, що Ви як дисидентка не в захопленні від того, що главою вашої держави став колишній співробітник спецслужб?

Новодворська: "Не в захопленні" — зам'яко сказано! Ми боролися проти його приходу до влади, але, як бачите, у Росії рабів виявилось достатньо, вони й обрали колишнього розвідника. Була б шия, ярмо завжди знайдеться!

Кор.: Як Ви розцінюєте спроби російського й українського керівництва поліпшити відносини з Євросоюзом та НАТО?

Новодворська: Росія обдурює цим увесь світ. Наприкінці Другої світової війни у Сталіна також були дуже гарні стосунки з Рузвельтом та Черчиллем. Наслідок — уся Східна Європа потрапила в ярмо Радянського Союзу. Щось подібне цілком може статися й тепер, коли Захід дасть московським лідерам індульгенцію на розправу з їхніми противниками.

Кор.: Цікаво дізнатися про Вашу думку щодо нинішнього становища в Україні...

Новодворська: *Вен* здається, що Кучма — не найкращий захист незалежності. Я думаю, що керівником держави треба обирати політика, який має розвинену національну гідність і ліберальні погляди. Скажімо, такого, як Ющенко, такого, як ця ваша феноменальна жінка Тимошенко.

Кор.: А кого би Ви побажали в керівники своїй батьківщині?

Новодворська: Гадаю, кожна країна була б щаслива мати такого президента, як Вацлав Гавел. Я була б задоволена, якби на чолі нашої держави стала така людина, як, наприклад, колишній правозахисник Володимир Буковський. Григорій Явлінський також міг би бути цілком пристойним президентом. До речі, своєю чесністю і порядністю він, на мою думку, має завдячувати великою мірою саме походженню — адже виріс Явлінський у вас, у Західній Україні.

Диктор: Ми передавали інтерв'ю журналіста Олега Стецишина з громадсько-політичним діячем Росії Валерією Новодворською.

Суто інформаційні радіоінтерв'ю покликані повідомити думку авторитетної особи, доброго фахівця про актуальні факти, події, явища. Воно, зазвичай, є оперативним. Передбачається, що радіожурналіст знає запити радіослухачів і відповідно до них формує запитання. Для суто інформаційного радіоінтерв'ю є важливими такі якості, як злободенність, новизна інформації, її компактність, об'єктивність. У радіоінтерв'ю не повинно бути невідомих масовій аудиторії слухачів понять, назв, термінів, що заважають зрозуміти суть розмови.

Диктор: Олесь Дяк — поет, бард, освітянин, батько маленького Михайлика і син борця за незалежність України — Михайла Дяка. Запрошуємо послухати інтерв'ю Марії Криштопи з Олесем Дяком.

Кор.: Пане Олесю, ким був для Вас Ваш батько?

Дяк: Якщо говорити банальні речі, то він був для мене взірцем у всьому. Ми дуже мало з ним жили разом, тому виховання, впливи відбувалися через листи. Я дуже дорожив зустрічами з батьком. Коли його заарештували, мені було сім років. Десять років ми спілкувалися здебільшого епістолярно. Хоча щороку ми з мамою й родичами їздили до нього. Перше побачення для мене було знаковим, я тоді став великим патріотом. На зустрічі була присутньою кагебістка, яка верещала весь час: "Разговаривайте человеческим языком!" А батько казав, що ми — українці, і спілкування іншою мовою для нас неприйнятне. Я злякався, що ця жінка може перервати нашу зустріч. Тоді я подорослішав, тоді почалося формування моєї свідомості.

Кор.: У школі не було гоніння з боку вчителів?

Дяк: Весь час був пресинг. Я організовував втечі класу на Великдень до лісу. Директорка наша була росіянкою, вона кожну втечу коментувала так: "Эти гады ползучие снова убежали в лес". Мама мені казала, що так робити не варто, бо в директорки хворе серце, але я продовжував організовувати втечі. Постійно тиснули й на мою маму. Коли батько помер, я був другокурсником Івано-Франківського технікуму фізичної культури. На другий день я ще не знав про смерть батька, а мене викликали в партком, — виявилось, що ця інформація транслювалася по радіо "Свобода", Коли навчався у Львівському університеті, мене виключили, мабуть, не через батька, а через те, що організовував похід на похорон Володимира Івасюка. Я не міг влаштуватися на роботу, не міг чотири роки поновитися в університеті. Мене тоді "посадили" на мові й літературі, а тепер ті професори приходять на мої авторські вечори й тиснуть руку і кажуть, що вони не мали вибору. Можна говорити про всепрощення, бо мене ці події загартували.

Кор.: Чи відчувалася якась підтримка з боку батькових товаришів?

Дяк: Одним із ув'язнених по справі "Український національний фронт" був отець Ярослав Лесів, правда, отцем він став пізніше. Він отримав лише шість років, як наймолодший. Коли Ярослав Лесів звільнився, то спочатку приїхав до мене й мами, привіз листа від батька. Він замінив мені батька в духовному плані. Я вважав, що дуже зобов'язаний цій людині, тому частково фінансував створення пам'ятника, встановленого на його могилі (тоді я мав на це кошти після гастролування в Німеччині), потім підготував і видав книгу тюремної лірики отця Лесіва, яка називалася "У небі пісня обірвалася", — це майже все, що він написав.

Можу сказати про Зіновія Красівського, який був для мене взірцем. Якимось він подарував мені свою фотографію з написом "Великому сину великого батька". Я розумів, що це — аванс, але все одно був окрилений.

Кор.: Яким чином Ваш батько потрапив до школи міліції?

Дяк: Якщо пригадаєте, у Прибалтиці національний рух прийняв таке рішення — займати керівні посади. У нас це було неможливо. Для батька ця професія була близькою. Йому хотілося іншої міліції, але і тут він поведив себе мужньо і чесно. Саме таким і запам'ятався людям.

Кор.: Як діяльність Вашого батька сприйняли бабуся і дідусь?

Дяк: Вони підтримували його. У бабусі було 10 дітей, але вона дорожила кожним. Бабуся плела шкарпетки для партизанів. Вона їх сплела близько трьох сотень. Вони й нас підтримували. Я, до речі, весь час відчував підтримку якихось людей — неафішовану, але серйозну.

Кор.: А як батько ставився до Вашого захоплення поезією?

Дяк: Звісно, він хотів, щоб я займався спортом, але нічого не нав'язував. Батько був толерантною людиною і вважав, що для дітей понад усе — гени та батьківський приклад. Тому, хоча й хотів щоб я став юристом, але не наполягав. Тому я до сьогодні намагаюся займатися тим, чим хочу.

Кор.: Вдається?

Дяк: Дуже тяжко. В останній біографічній довідці я написав, що все ще перебуваю на творчій роботі. Але для мене творчою є і громадсько-політична діяльність. Я тягну на собі багато проектів, деякі сам фінансую. Під час Помаранчевої революції я давав концерти перед студентами.

Кор.: Захоплення музикою — це спосіб самовираження?

Дяк: Частково. Я з людьми спілкувався через поезію. У такий спосіб я дружу з людьми, які мені якось замінили батька. Такою людиною, до речі, є Леонід Талалай.

Кор.: Ініціатором видання альбому спогадів про батька були Ви?

Дяк: Але без підприємця Ігоря Мельника, який був спонсором проекту, це було б неможливим. Для нього це теж було якимось духовним очищенням. Він згадував, як його батько прийшов якось додому і пошепки розповідав мамі про синьо-жовтий прапор на гошівській зупинці, — цей випадок у нього був нерозривно пов'язаний з іменем мого батька.

Кор.: Які ще проекти втілюєте в життя?

Дяк: Це освітній проект "Школа". Ніколи не відмовляюся від пропозиції виступити перед школярами. У Львові таких виступів було десь сорок. Це робиться не нав'язливо, я задекларував своє бажання через пресу. Проект давно вийшов за межі області. На Прикарпатті я виступав уже разів двадцять.

Кор.: Ви — автор багатьох збірок...

Дяк: Восьми. Три останні висунуті на здобуття обласної премії Маркіяна Шашкевича. Приємно, що поцінували не лише читачі. Хоча, скажу відверто, я далекий від Спілки. Буваю там дуже рідко, бо та стихійність мене дратує. Роль Спілки — це не тільки іноді збирати людей, а й велика освітянська робота — паралельно з "Промісією".

Кор./Тобто, письменник для Вас, — насамперед, освітянин?

Дяк: Саме так. Кобзарська форма життя, філософське розуміння життя, вічна мандрівка. Коли ти пишеш — потребуєш самотності, а коли твір готовий, — потребуєш спілкування. Я намагався друкуватися, поки мені секретар журналу "Жовтень" (тепер "Дзвін") не відкрив очей: мене довго не друкували, бо я був у "чорному списку". А музика не мала такої ізоляції. Тому я організовував багато виступів — із власним оркестром троїстих музик. Я грав в оркестрі "Черемош" і багато співав, за що ставав лауреатом багатьох конкурсів — українських і міжнародних.

Кор.: Вашій сім'ї не надто заважає сковородинський спосіб життя?

Дяк: Я дуже домашній, хоч рідко буваю вдома.

Кор.: Ваше найзаповітніше бажання?

Дяк: Щоб було добре — моїй сім'ї, народу. Якщо я живу їхніми болями й радіщами, то нехай цих радощів буде більше. Я хочу бути гарним батьком для свого сина.

Кор.: Успіхів Вам у Вашій роботі й творчості.

Дяк: Успіхів у цьому й іншим.

Диктор: Ми передавали інтерв'ю журналістки Марії Криштопи з поетом, бардом, освітянином Олесем Дяком.

Проблемне радіоінтерв'ю (публіцистичний діалог). У ньому розглядаються актуальні питання українського державотворення: політика, економіка, культура, наука, освіта, соціальна сфера тощо. Глибокі, докорінні зміни, які відбуваються в Україні, вимагають повного напруження сил, енергії, ініціативи, наполегливої боротьби з корупцією, хабарництвом,

зловживаннями, інертністю, консерватизмом, зобов'язують радіожурналістів психологічно перебудуватись, по-новому мислити, щоб сприяти формуванню у громадян України державницьких інтересів, зміцненню міжнародних зв'язків України, зростанню її авторитету у світі.

Проблемне радіоінтерв'ю вимагає чітких запитань; обов'язковим для нього є зіставлення думок, відстоювання особистої думки, громадянської позиції. "В ідеалі проблемне інтерв'ю — діалог, суперечка чи бесіда, назвіть, як вам завгодно, — зазначає Л. Плешаков. — Мені воно бачиться таким гострим поединком двох майстрів-фехтувальників, де запитання-відповідь — влучні відточені удари шпаг. Правда, у ЗМІ частіше подибуємо інтерв'ю, що нагадують футбольний матч, де гра йде в одні ворота. На жаль, наші, журналістські" [29, с. 58].

Проблемне радіоінтерв'ю нерідко має характер загостреного публіцистичного діалогу. Метою такого діалогу — з'ясувати істинні причини і наслідки того чи іншого явища, всю правду про нього. Унаслідок взаємодії двох осіб — інтерв'юера та інтерв'ююваного розкривається вся правда в цілому. Діалог носить дослідницький характер. Радіослухач чує народження слова, стає ніби співучасником розмови. Динамічний, психологічно насичений діалог, по-перше, допомагає радіослухачеві швидше зрозуміти думку і простежити за її розвитком, по-друге, зв'язати окремі частини, блоки розмови в єдине ціле і, по-третє, робить радіослухача ніби учасником бесіди.

Диктор: Юрій Бадзьо народився 1936 року на Закарпатті. Закінчив українське відділення філологічного факультету Ужгородського університету. Після трьох років учителювання вступив до аспірантури Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка. Під час навчання та після закінчення аспірантури надрукував низку літературно-критичних статей, на які схвально відгукнулася громадськість. Член ради Клубу творчої молоді, першої неформальної організації в Україні.

1965 року на прем'єрі фільму "Тіні забутих предків" був серед тих, хто виступив із публічним протестом проти політичних арештів. На партійних зборах в Інституті літератури відстоював свою позицію. За це його виключили з КППРС, позбавили можливості працювати за фахом. Був редактором, перекладачем, вантажником. 1979 року Юрія Бадзя заарештовано за звинуваченням в "антирадянській агітації та пропаганді". Вирок — сім років табору суворого режиму (Мордовія) і п'ять років заслання (Якутія). Політичної боротьби з тоталітарною імперією не припиняв і за колючим дротом.

Із січня 1989 року — в Києві. Як активний учасник політичного та громадського життя стає одним із творців, відтак головою Демократичної партії України — першої заявленої української партії, опозиційної до КПУ. У грудні 1992 року на її другому з'їзді Юрій Бадзьо знімає свою кандидатуру на посаду голови партії, щоб повернутися до наукової роботи. Від 1993 року співробітник Інституту філософії НАН України. Автор багатьох ґрунтовних публікацій, фундаментальної монографії "Право жити". До вашої уваги інтерв'ю Миколи Славинського з Юрієм Бадзьом.

Кор.: Шановний пане Юрію! Ви все свідоме життя воювали словом за визволення рідного народу від імперського гніту, інтелектуального поневолення й духовної несвободи. Які Ваші взаємини з нинішньою українською владою?

Бадзьо: Ми з нею в стані війни. Бо вона, як і попередня, радянська, влада колоніальна, окупаційна. Згадайте заголовки (ідеї) деяких моїх публікацій: "Поразка української революції" (1997), "Україна і Малоросія — співіснування неможливе" (1999), "Підпільна нація. Нове завоювання України" (2003)...

До речі, про стан війни. Це не публіцистична фраза. Ще 1990 року я писав у газеті "Голос України", що з Росією треба укласти мирний договір. Бо Україна втратила свою державність — і козацьку державу в епоху Богдана Хмельницького, і УНР на початку ХХ століття — внаслідок російської агресії проти нас. Українська самосвідомість не стане зрілою, доки ми не поставимо проблему свого національного становища в політико-правовий історичний контекст.

Кор.: Але ж незалежна Україна постала мирним чином...

Бадзьо: І "мирним чином" ми втратили здобуту перемогу...

Кор.: Утратили? Тобто ви вважаєте, що в серпні 1991 року влада потрапила до українських рук?

Бадзьо: Так, проголошення незалежності України було здобутком не лише українських антикомуністичних сил, а й того прошарку компартійної номенклатури, який прихильно сприйняв процес суверенізації республіки, а потім і її повну державну незалежність.

На жаль, ми не зуміли закріпити перемогу, розвинути її. Замість того, щоб консолідуватися з тими радянськими кадрами, які об'єктивно сприяли творенню незалежної України й українському національному відродженню, антикомуністичне українство, передусім в особі Руху-партії, оцінюючи процеси під вузькопартійним кутом зору, повело фронтальний наступ проти так званої партократії. Не розуміючи, що державу не можна збудувати, якщо немає цілісного, зрілого політичного класу, достатньої кількості кадрів, соціальні інтереси яких збігаються з визвольною метою народу.

У процесі визволення потрібна солідарність між усіма ідеологічними течіями, потрібна єдність на основі мети. Новий український актив не усвідомив цього. Дорічкові вибори Президента й Верховної Ради привели до влади нові політичні сили.

Кор.: Саме вони вустами Леоніда Кучми проголосили, що "національна ідея не спрацювала"...

Бадзьо: Малося на увазі, що ідея українського національного відродження й творення національної держави нежиттєздатна, безперспективна. Це була антиукраїнська декларація. Від декларації влада згодом відмовилася, але вона не змінила своєї політики, спрямованої на утвердження окупаційного *status quo*. Тому вона влада антиукраїнська.

Кор.: Якби ми вдруге обрали президентом Леоніда Кравчука, то...

Бадзьо: Формула "якби" доречна в історіографії, адже варто аналізувати різні варіанти розвитку подій. Справа не в особі Кравчука, а в логіці історичних процесів. Тут треба виділити два моменти — соціальний і національно-політичний. Друга російська імперія, СРСР, через неефективність, нежиттєздатність економічної системи занепадала, природним чином доходила свого кінця. Соціальні сподівання

народу закономірно пов'язувалися зі зміною влади, демократизацією, отже, і з перспективою української незалежності. Для українців усе залежало від "дрібниці": чи є кому опанувати хід подій, адекватно відповісти на запити історії. На час кризи імперської влади і системи ми не мали надійного політичного проводу, але за Л. Кравчука — і значною мірою завдяки йому як лідерові української течії в КПУ! — почався процес злиття двох прошарків політичного українства, компартійного й антикомуністичного, процес, який і міг започаткувати творення нового, українського, політичного класу. Оце й була українська перспектива — не війна ідеологій, а порозуміння на основі визвольної мети, бо в нашому випадку проголошення незалежності — це ще не визволення від окупації. Згадаймо: Леонід Кравчук прийшов на з'їзд Руху, виступив і запропонував співпрацю. Політично це було для нього дуже відповідальне й ризиковане рішення. І що ж? Рухівці, образно кажучи, відкинули простягнуту руку. Пізніше хвалилися, що відіграли вирішальну роль у проведенні дострокових виборів.

Кор.: То була помилка?

Бадзьо: То була політична незрілість. Антикомуністичний загін українських сил не був готовий до адекватного сприйняття подій. Наслідок відомий: Україна й досі в умовах окупованої країни. З цього й треба виходити, оцінюючи нинішнє становище й міркуючи про те, що робити далі. Ворожу українській свободі, нашим основоположним правам і потребам діяльність легалізовано, їй надано прав громадянства, тобто узаконено як норму демократії; українське національне питання (а воно не лише існує, а й визначальне — для всього суспільства!) на державному рівні навіть не ставиться; влада не має чесної національної політики, зокрема в сфері культури, усе полишено на волю егоїстичних стихій, головню — вульгарного агресивного дикого капіталу, якому чужі українська духовність і майбутнє народу.

Та парадокс, історична прикметність ситуації в тому, що не має цілісного погляду на становище та відповідної цілеспрямованої політики й українська громадськість — політична та культурна. Ми вийшли з імперії настільки ослабленими — інтелектуально, політично, психологічно, що спромагаємося лише емоційно та імпульсивно реагувати на ворожі випадки проти нас, не осмислюючи, на якому відтинку історії — української, європейської, світової — перебуваємо, не творячи з розрізнених середовищ організованої конкурентоздатної сили. Ми ще не маємо зрілого політичного середовища й зрілої політичної еліти. Саме тому не можемо поставити проблему власного становища як проблему політичну й самодостатню. Зробивши помилку на початку 90-х років минулого століття, узявши за пріоритет не визволення, а ідеологію, ми розчинилися в демократії. У такому стані перебуваємо й нині. Це безперспективна позиція. Якщо не поставимо питання про наше становище та перспективу як проблему народу-нації, то не переступимо межі, за якою можна сказати: перемогу забезпечено, настав час неквапно, спокійно облаштовувати свій український дім. А сьогодні ще немає українського дому. Немає! І поки про це не скажемо на повен голос, Україна стогнати в болоті, в якому вона опинилася.

Кор.: Чому не було й досі немає політичного порозуміння між самими колишніми політв'язнями, які виборювали, а нині прагнуть утвердити українську державність?

Бадзьо: Причина передусім психологічна: комуністичний тоталітаризм був для нас ірраціонально жорстоким, тому й імпульсивне сприйняття тієї епохи також ірраціональне, неісторичне — повний моральний розрив із нею, повне відчуження від її ідей та управлінських кадрів. На цьому "закономірному" ґрунті й виросло... те саме більшовицьке дерево: перевага ідеології, класового підходу над гуманною прагматичністю політичної поведінки в ім'я мети, національної свободи. Виверти трапляються дивовижні. Скажімо, політв'язень голосує проти Акта проголошення незалежності України! Чому? Бо не було спочатку заборонено КПУ. УРП, партія, скажу так, радянських політв'язнів, входить не до Блоку В. Юценка, а Юлії Тимошенко, яка демонструє мітингову єдність з П. Симоненком, її ж колишній член проводу, редактор різко опозиційної до влади газети "інформаційний бюлетень" (м. Кременчук) послідовно, в дусі ідейно-політичного знищення, таврує В. Юценка, маючи за ідеал... О. Мороза.

Кор.:к якщо Юлія Тимошенко візьме участь у наступних президентських виборах?

Бадзьо: У такому разі вона виконає роль Наталії Вітренко, відомої банківської "диверсантки" проти О. Мороза. Шансів перемогти немає, а забрати від В. Юценка певну кількість голосів може. Між іншим, мені здається, що "режим" спробує скористатися такою можливістю.

До "своїх" президентів і претендентів на президентство я ніколи не ставився апологетично — ні до Л. Кравчука, ні до Є. Марчука. Критично міркую і про В. Юценка (у цьогорічній "Підпільній нації"). Але 12-річний досвід творення держави Україна не похитнув мене в переконанні, що мій вибір правильний, що в нас не було і немає вибору: у 1992—1993 роках, на виборах 1994 року нам варто було згуртуватися на підтримку Л. Кравчука, у 1999 року — Є. Марчука, а нині єдиний НАШ кандидат — В. Ющенко. Він не декларує, але виразно уособлює УКРАЇНСЬКИЙ вибір, згуртовує навколо себе українські організовані середовища, його ідеологія, і це можна розглядати, як "друге видання" актуальної історичної тенденції "кравчуківського" часу — початок формування національного політичного класу. Об'єктивно це стратегічний напрям, а тактика — що ж, це право вибору В. Юценка...

Кор.: Ми вже понад дванадцять років живемо в незалежній державі. Чому в ній і досі такий малопотужний український чинник? Чому те, що ми належимо до одного народу, не бере гору над вузькопартійними пристрастями, клановістю, соціальними суперечностями? Чому українці чи не в усіх сферах більше роз'єднані, ніж об'єднані? Зрештою, чому не консолідує нас саме усвідомлення, що ми — українці?

Бадзьо: Приказка "де двоє українців, там три гетьмани" — фальшива, тенденційна. Ми нормальний народ, винятково не "нормальна" геополітична константа, яка визначала нашу долю протягом століть: агресія з усіх боків, зазіхання не тільки на наші землі з метою експлуатації природних ресурсів, а й на нашу етнічну, культурну визначеність. Тривалість несвободи, жорстокість репресій проти нас, неповнота соціальної структури народу, відсутність політично та економічно панівних верств, — усе це гальмувало становлення національно-політичної свідомості українців, негативно впливало на нашу психологію. Щоб випростатися, просто потрібен час. Ми не мали його ні в добу Хмельницького, ні після проголошення Української Народної Республіки.

Кор.: Але ж нині такий час маємо!

Бадзьо: Ні, не маємо. Рубіж несвободи та смертельних загроз не перейдено, українського часу, тобто інерції нашого напрямку поступу, не витворено. Росія не залишає надії втягнути нас у свій політичний простір, відновивши в іншій формі свою імперію. Виразний знак цього — ініціатива створення ЄЄП, єдиного економічного простору. Його суть — у понятті "єдиний". Себто в ліквідації національних економік як цілісної суверенної економічної структури. Ми вже мали "єдину союзню державу", "єдиний народногосподарський комплекс", нарешті — "єдиний радянський народ".

Кор.: Шановний пане Юрію! Як на мене, суспільство готове до вирішального ривка в майбутнє. Потрібен лише каталізатор, стрижень, навколо якого воно консолідувалося б і рішуче заявило про свою українську волю.

Бадзьо: Ні, суспільство не готове до пориву. Ривок був у 1991 році. Та ми не скористалися нагодою. Не заявили виразно й твердо про свої історичні права, не окреслили чітко своєї мети: народ залишився без орієнтиру на майбутнє, у суспільстві запанували розгубленість і апатія.

Українські політики мало працюють із суспільством. Потрібна стратегія — виховати людину, свідому своїх громадянських і національних прав, внутрішньо вільну і вольову. Звичайно, для цього мусимо мати широкий кваліфікований погляд на проблеми, розроблену ідеологію визволення і системну програму дій, професійно й переконливо відповідати на запити життя.

Кор.: к тим часом Ваше ґрунтовне, воістину бунтарське "Право жити", вийшовши з "підпілля", і досі не посіло належного місця в духовному світі українства.

Бадзьо: Виміряти це важко. Книжка має пристойний тираж, її розіслано у вузівські та обласні бібліотеки країни, у зарубіжні славістичні центри... Вийшла вона у 1996 році, тодішню передмову до видання я закінчував закликом: "Творімо Україну українську, Україну в собі і навколо себе!" Сьогодні формулу "українська Україна" можна почути-прочитати часто.

Але ви маєте рацію. У науковому світі монографію не оцінено належно. Старі кадри сприймають її і як критику себе, нові ще не мають інтересу до аналітичного погляду на ту епоху. Та й непрофесійному читачеві мій трактат дається нелегко. "Право жити" — праця теоретична. Щоб з нею предметніше ознайомитися, треба мати інтелектуальний інтерес до проблем, розглянутих у ній. Натомість дехто дивувався: і що там треба було писати сім років? Мовляв, і так усе ясно.

Ми віками жили, та й зараз живемо, в умовах виживання. Гніт такий нелюдський, що в нас не залишається снаги для аналітичного сприйняття обставин. Тоді як проти України працюють потужні політичні та інтелектуальні сили! Внутрішні та зовнішні. Ми мусимо стати перед ними у всеозброєнні — світоглядному, інтелектуальному, організаційному. Щоб перемогти.

Диктор: Ви слухали інтерв'ю журналіста Миколи Славинського з колишнім політв'язнем, нині співробітником Інституту філософії НАН України, автором фундаментальної монографії "Право жити" Юрієм Бадзьом.

Диктор: ^ ефірі інтерв'ю письменниці Наталки Поклад з письменником Юрієм Краснощокком, автором документального детективу "Диявольська гра". Підзаголовок книжки: "Досє важливого, але небажаного свідка".

Кор.: Що спонукало вас, Юрію Івановичу, написати цю книжку?

Краснощок: Я хотів, щоб український народ знав правду.

Кор.: Про що правду?

Краснощок: Про національно-визвольну боротьбу найкращих синів України за її державність і незалежність, про геноцид українського народу та його трагедію.

Кор.: Ваша книжка зав'язана на розслідуванні злочину спалення культурного центру Києва і руйнації Успенського собору Печерської лаври. Чому?

Краснощок: Знищення Хрещатика й Успенського собору восени 1941 року було трагічним елементом національно-визвольної боротьби українського народу й детективною зав'язкою мого журналістського розслідування про трагедію Києва і киян, про трагедію всього українського народу в боротьбі за незалежність — проти нацизму й більшовизму.

Кор.: Якщо не секрет, а чому вас так вразило руйнування Хрещатика і центру Києва?

Краснощок: Бо я був живим свідком, я бачив, як у період із 22-го по 28 вересня 1941 року вибухали й палили будинки з людьми. Хіба це можна забути? Перед моїми очима стоїть вибух у магазині "Дитячий світ" на розі вулиць Прорізної та Хрещатика. Окупанти облаштували там комендатуру. Стоячи біля універмагу, я бачив великі черги киян і біженців, що зібралися біля комендатури. Люди прийшли туди — хто одержати перепустку на виїзд із Києва, хто отримати дозвіл на перебування в Києві, — це були здебільшого біженці. Інші прийшли, щоб здати мисливську зброю, радіоприймачі. Перед будинком зібралась велика юрба, бо ж багато хто прийшов просто "продати витрішки" й поцікавитись, що то воно за окупанти... І раптом у дитячому магазині гримнув потужний вибух — і всіх ураз накрило кам'яними брилами, кусками цегли, палаючими трісками й колодами... У моїх вухах до сьогодні стоїть страшний вереск юрби. Закривавлені люди бігли, куди очі бачать, від пекельного будинку, а багато хто кинувся всередину — рятувати когось або просто знетямлений. Горіла цінна архітектурна споруда, горіли люди. Мене ж вибуховою хвилею відкинуло на асфальт тротуару.

Кор.: Хто ж знищив культурний центр Києва та Успенський собор? Є дві версії: одні кажуть — окупанти, інші — більшовики. Де правда?

Краснощок: Колись Лев Троцький, — власне, перед тим, як його, на замовлення Сталіна, вбили агенти НКВС, — дав дуже чітку характеристику і Гітлеру, й Сталіну: "Різниця між Гітлером і Сталіним така ж, як між дияволом і вельзевулом, що ведуть диявольську гру". Київ і Україна стали заложниками цієї гри. Тому я так і назвав свою книжку. А стосовно того — хто, то в кримінальних слідчих є таке поняття, яке на латині звучить "кюі продест". Тобто, кому вигідно? Точніше — мотив злочину. Коли будеш знати мотив, знайдеш і злочинця.

Спочатку повість називалась "Терористична акція "Смерч"" — про знищення Києва. А коли питання стало ширше, коли я вийшов на національно-визвольний рух і побачив, яку диявольську гру вели й німецькі окупанти, й більшовики навколо нього — не лише, скажімо, навколо ОУН та УПА, а й стосовно свідомих людей, націоналістів, на сході України, які нелюдські методи використовували, — я змінив назву.

Коли став з'ясовувати питання замахів і вбивств, вийшов на громадянську війну і побачив, як не дали більшовики створити Українську державу. Що було зробле-

но? Знищувалась наша еліта, обезголовлювалась нація. Подібне триває і нині, але це вже інше питання. А тоді усіляко старались перетягнути еліту в свої ряди, оскільки серед неї були здебільшого свідомі й тверді люди, — їх знищували, як-от Шумського, Грушевського, Кримського... Спочатку приймали з квітами, а згодом знищували як ворогів народу.

Отже, таємниця руйнування Хрещатика й Успенського собору — лише зав'язка, а головне питання — боротьба народу за своє визволення. Я хотів дати відповідь: що то була за гра довкола цього народу між двома силами — більшовизмом і фашизмом.

Кор.: Ви пройшли довгий лабіринт пошуків, проробили важку дослідницьку роботу. Як, Юрію Івановичу, сприймає суспільство вашу книжку?

Краснощок: Вона вийшла накладом 5 тисяч примірників за сприяння Фундації імені Івана Багряного як благодійна акція. Майже вся пішла до бібліотек, у різні організації, громадські й політичні.

Уривки з книжки друкувались у різних газетах: "Факти", "Урядовий кур'єр", "Час", "Літературна Україна" тощо. Було створено кілька радіофільмів, що звучали на українському радіо. З'явилися рецензії в газеті "Нація і держава", "Шлях перемоги", "Свобода" (США) та інших. Зараз отримую багато листів, люди телефонують і приходять. Книжка сприймається з інтересом, — якщо відверто, я й не сподівався такого.

Кор.: Без перебільшення, інформація з неї ошелешує. Адже ми стільки не знаємо про підводні камені знакових подій у нашій історії, про закулісся історичних поворотів.

Краснощок: Люди переживають, людей цікавить і хвилює, що ж буде з нашою Україною завтра. Інформація справді перевертає їхнє світобачення. І навіть ті, хто, так би мовити, не зовсім національно пробуджений, зокрема багато росіян, — читають і сприймають її позитивно. Книжка написана доступною мовою і легко адаптується.

Звісно, є такі читачі, які запитують: а чи це все правда? На жаль, правда. Моя книжка не звинувачує — вона констатує.

Кор.: Як писав Винниченко, українську історію не можна читати без брому. Ви подали, так би мовити, під мікроскопом історичний шлях України завдовжки лише в 100 років. Чи не відкрилась вам ота тайна: чому в нашого доброго народу — така Голгофа?

Краснощок: Скажу відверто, я багато думав над цим. Мені дуже шкода мого народу. Я його не звинувачую. Чому? Бо хто лиш не знущався з нього, хто лиш не хотів підкорити: турки, татари, поляки, німці, росіяни... Всі хотіли оволодіти цим народом, його багатою землею і територією, що завжди мала і зараз має стратегічне значення. Через це в наших людей виробилась позиція: моя хата скраю — від біди. А біда в нас — постійно, тож, аби якось вижити, виростити дітей, — займали таку позицію. Бо іншого виходу врятуватись не було. Подивіться: за минуле століття Україною прокотилось три війни: Перша світова, громадянська й Друга світова, і ця понищила Україну більше, ніж будь-яку іншу республіку, хоч, нема що казати, й Білорусі дісталось, але саме в Україні розгортались головні битви, які зачіпали, насамперед, населення: його грабували, нищили, вбивали, тлумили, мучили, заганяли в концтабори, — така доля, вона примушувала по-рабському схилити

голову. І я в книжці пишу: "Сподіваюсь, що невдовзі народ прокинеться, відчує себе гордим, — бо те, що пережито, так просто забути не можна: або ж виживеш, або ж загинеш; або станеш рабом, або борцем-героєм. Вірю, що народ збереже в собі дух, відродить у собі кращі гени пращурів, знайде своїх вождів і ще буде щасливо й мудро жити — як гордий народ".

Кор.: Мене, неопіта, страшенно вразило, як підступно було вбито не тільки Руднева, Щорса, Любченка, Леонтовича, — ай таких лідерів націоналістичного руху, як Сенік та Сціборський, — я вже не кажу про головних провідників: Петлюру, Коновальця, Бандеру. Невже служби безпеки оунівців не могли вчасно розгадати підступів НКВС?

Краснощок: Є багато запитань — і поки що без відповідей. Гинули одні, а інші залишались, хоч були ваговитіші для організації і мали б загинути перші... Час ще розставить усе по своїх місцях. А розбрат, посіяний підступними вбивствами, працює, на жаль, і сьогодні. З іншого ж боку — терористи НКВС, що виконували присуди начальства і вбивали політичних супротивників, були так само вбиті згодом у спину, бо диявольська гра — без правил.

Коли я почав працювати над книжкою, спочатку керувався інтересом, а коли збагнув, у яке страхіття вліз, я, лежачи тяжко хворий у лікарні в Печерській лаврі, дав обітницю Божій Матері, що, як тільки одужаю, розкажу, хто ж таки зруйнував Успенський собор. І я одужав. І виконав обітницю.

Не так легко давалась праця: нападали, лаяли... і це не перша така моя книжка — перед нею була "Гільйотина для маршалів": я дослідив, чому ми втратили у війні майже 30 мільйонів солдат і що таке "процес Тухачевського": фашистської змови не було, а лиш запекла боротьба між Троцьким і Сталіним за владу.

Кор.: Нападали і лаяли, бо ви руйнували їхню усталену, відшліфовану цензурою схему української історії?

Краснощок: Так. Зокрема, я швидко розкрив трагічну долю Олексія Береста, українця, який першим підняв прапор над рейхстагом, — це розділ "Таємниці перемоги". До речі, за кількістю Героїв Радянського Союзу — стосовно кількості населення — Україна займає перше місце серед республік СРСР, та й по загиблих ми теж на першому місці.

При нагородженні маршал Жуков... викреслив прізвище українця О. Береста зі списку, бо колишній вахмістр царської армії не любив політпрацівників. Але це лише частина правди. Жукову хотілося догодити Сталіну, щоб у героях штурму і встановленні Прапора Перемоги обов'язково були росіянин і грузин. Кожна дивізія сунула в ті списки свого, відштовхуючи ліктями справжніх героїв. Штабні "іменинники-прапорноносці", яких бойові солдати на чолі з лейтенантом Берестом витягали потім на дах рейхстагу і разом з прапором, під ворожим вогнем тримали на своїх руках, були в списках першими. Звісно, прямий і чесний лейтенант Берест висловлював своє незадоволення, а солдати підсміювалися з "системи встановлення переможного прапора".

Ці розмови стали відомі начальству й органам СМЕРШу, з якими у Береста вже був конфлікт. Знайшли привід і, не маючи змоги його "вкусити", досить уже відомою людиною був Берест у 3-й ударній армії — голими руками не візьмеш, — зібрили на нього досьє і підсунули маршалу Жукову під час представлення до нагороди.

За те, що Берест примусив капітулювати і взяв у полон гарнізон рейхстагу, його нагородили орденом Бойового Червоного Прапора, але в Москву, куди повезли Прапор Перемоги на Парад Перемоги в липні 1946-го, його не послали. Замість цього герою взяття Берліна доручили супроводжувати ешелон... з репатрійованими радянськими громадянами. А потім досвідченого кадрового офіцера звільнили в запас. Ніде його ім'я не згадувалось. Єгорову й Кантарії розробили легенду — як вони "встановили прапор"...

Потім знайшли причіпку і... засадили Береста на 10 років до тюрми. Однополчани захищали Олексія, та їх ніхто не слухав. Береста випустять із пермських таборів лише в 1958 році. І тоді на його захист виступлять ветерани його полку. Лише після цього і довгих урядових нарад у 6-томному виданні "Історія Великої Вітчизняної війни" з'являться правдиві рядки про встановлення прапора. Але епопея тривала: на 20-річчя Перемоги Прапор Перемоги урочисто ніс росіянин сержант Самсонов, якого й близько не було в групі Береста, а самого Береста Брежнев навіть не запросив до Москви... З листопада 1970 року, рятуючи з-під коліс поїзда дівчинку, Олексій Берест загине.

Рік тому київські письменники — ветерани війни — зініціювали листа до Президента України з пропозицією-проханням перепоховати останки героя Берліна, якого розтоптала радянська система, з глухого сільського цвинтаря на Ростовщині до пам'ятника Невідомому Солдатові в Києві: і щоб увічнити пам'ять Олексія Береста, і водночас підтвердити, що Україна не та, яку звільняли, а та, яка звільняла — себе й інших. І цим відновити історичну справедливість, яку, через політичні махінації, порушила радянська влада, не давши Бересту Героя Радянського Союзу, — й по-смертно присвоїти українцю-герою Олексію Бересту звання "Герой України".

Кор.: У книжці ви, Юрію Івановичу, використовуєте дуже багато документів. Де їх брали, як знаходили ці свідчення часу?

Краснощок: Слушне запитання, бо справді не в усі архіви сьогодні вже є доступ, зокрема в архів КДБ. Документи — це моя праця десятиріч. А крім того, я вже навчився збирати потрібну інформацію з інших джерел — читати все "між рядками", а потім зв'язувати кінці з кінцями. А ще — книги: шукав, позичав, купляв; ще — журнали, роздуми, порівняння. У моїй книжці — тисячі окремих статей, складене плетиво ліній і фактів. І поміж них я як приватний слідчий мав розкрити злочин, знайти мотив, вказати на винного. Перечитав усього Старинова, зокрема його "Записки терориста", і багато там знайшов. Вилловлював російську літературу про спецназ. Оглядав місця подій, шукав свідків. Перегорнув, образно кажучи, гори літератури й преси. І ось тільки тепер нарешті з'ясував, де і як загинула, виходячи з Києва, група, яка його мінувала...

Пошуки дуже складні, зокрема про партизанський рух чи, скажімо, про І. Кудрю, — я перечитав усіх генералів. Маю й знахідки: в книжці писав про нашого собаку Флору, якого взяли для підривання танків. Мене звинуватили в неправді, — мовляв, такого не було, це вигадка, у нас берегли і людей, і собак... А ось переді мною — журнал "Военная летопись" і два фото, а під ними — підписи: "Рота собак-винищувачів танків — у складі інженерного підрозділу Брянського фронту". І, певно, пора клубові собаківників у Голосіївському лісі будувати пам'ятник собаці-підривному, бо така рота собак-підривників була сформована в Києві 1943 року.

Кор.: Кожен письменник, пишучи книжку, хоче нею щось сказати своїм читачам. Що хотіли сказати ви? І чого хотіли нею досягти?

Краснощок: Книжка — попередження громадянам України про загрозу нової всесоюзної диктатури, яка може призвести до нової війни. Я не хочу, щоб гинули діти, щоб люди ставали заложниками диявольської гри, яка поступово розгортається довкола нас. А ще я хотів цією книжкою сприяти торжеству справедливості. Не було б сьогодні незалежної України, якби не було національно-визвольного руху — ОУН та УПА, борців і вояків, яких несправедливо заплъовано радянською пропагандою і до цього часу не визнано як героїв, — про це моя книжка на підставі документів і розповідає. Вже понад десятиріччя існує незалежна Україна, а в нас досі триває громадянська війна. Диктатор Іспанії Франко вже багато років тому встановив громадянський мир у країні, де кипіла громадянська війна, відбулося примирення і соціалістів, і фашистів, усім надано рівні перед законом права і призначено пенсії. А в нас комусь потрібно роздмухувати ворожнечу між "східняками" й "західняками", а вояки УПА, що боролися за волю України, за державу і незалежність, досі поза увагою держави, — це і парадоксально, і страшно.

Кор.: Коли не велика таємниця, то що зараз на робочому столі в письменника Юрія Краснощока?

Краснощок: Не таємниця: працюю над новою книжкою "Полювання на кра-сунь". Це буде документальний детектив про відомих розвідниць різних країн — жертви розвідок деспотичних систем.

Кор.: Дуже цікаво. Будемо чекати виходу книжки. А вам, Юрію Івановичу, здоров'я і гарної творчої весни.

Диктор: Ми передавали інтерв'ю письменниці Наталки Поклад з письменником Юрієм Краснощоком.

* * * * *

Диктор: У травні цього, 2005 року, факультет журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка відзначатиме свій 50-річний ювілей. З нагоди цієї дати студентка Ірина Процик взяла інтерв'ю у професора кафедри радіомовлення і телебачення, академіка Академії наук вищої школи України Олександри Антонівни Сербенської.

Абд/Олександро Антонівно, в одній зі своїх праць Ви говорите, що для журналіста знання мови — це не просто обізнаність з граматичними правилами, засвоєння різних мовних формул, — це, перш за все, здатність відчувати мову як стихію, а що найголовніше, це — розвинуте почуття відповідальності за мовленнєві дії свої і середовища, в якому живеш. Направду, це золоті слова. Скажіть, будь ласка, чи були умови для реалізації власне такого підходу до професійного мовлення на новоствореному факультеті журналістики?

Сербенська: Дуже цікаве запитання. І тут справді постає перед очима минулих 50 років; у мене трішечки менше, бо я з 1959-го року викладаю на факультеті журналістики. Але скажу так, хай, можливо, не на 100 відсотків, але на початку 50-х років, безперечно, такі умови, про які ви кажете, були. Львівський університет у післявоєнні роки був, якщо вживати поширене тепер слово, українськомовний. У коридорах, на кафедрах розмовляли українською, ця мова була побутовою ви-кладачів, їхніх сімей. Вони нею спілкувалися на вулицях, в установах, в магазинах.

У середовищі інтелігентних людей плекали її чистоту. Але діяла й інша тенденція. Комуністична система руйнувала українськість, карала змагання до самостійності і волі, було безжальне знищення національно-визвольного руху. Тюрми, гулаги, розстріли, цинічне ломлення душ і творення нової людини. Ці дві тенденції зіштовхувалися в душах, своєрідно проявлялися у взаєминах з людьми, у психіці, резонували у всіх сферах життя. Не винятком був університет та новостворений факультет. Сюди приходила молодь з виробництва, юнаки після демобілізації з армії, з різних соціальних верств, середовищ. Були й такі, що зазнали вже певних лихоліть, сім'ї їх були репресовані. Але вони прекрасно усвідомлювали, яке значення для журналіста-практика має добре володіння мовою. Це були дорослі люди, які розуміли своє покликання і свою функцію в журналістиці.

Кор.: Якщо порівняти, то яка ситуація тепер? Наскільки змінився факультет, зокрема, мовленнєвий рівень студентів?

Сербенська: Що я можу сказати?! То був факультет, якому тільки доручали готувати для "низової" преси людей. Університет мав у верхах, я би сказала, таку репутацію "сільського" університету. Тут дуже важко приживалася ота загальна тенденція, щоб запроваджувати чи переводити всі предмети на викладання російською мовою. Тепер студенти повинні знати краще, але щось дуже суржик заповнив. Приходять з різних регіонів. Можливо, це школа щось не доробляє. Але все ж таки відчутна якась, я би сказала, послаблена імунна система до мови. Не у всіх є те прагнення пізнати і володіти гарною українською мовою. Але треба сказати, що тільки у 1993 році утворена кафедра радіомовлення і телебачення. І ми змогли багато зусиль докласти до того, щоб справді готувати висококваліфікованих спеціалістів для теле- і радіо. Але, на жаль, не завжди можемо похвалитись, що вони є висококваліфіковані. Чомусь знизився рівень відбору тележурналістів, навіть радіожурналістів, для виходу в ефір. І артикуляція не є завжди досконалою, та і суржикові слова бувають, не завжди бачу прагнення робити текст гарний, вишуканий. Все це є величезна праця. Можемо сказати, що знову дві тенденції. Є тенденція усвідомлення того, що це потрібно робити, але є тенденція така, що багато випадкових людей потрапляє на факультет журналістики.

Кор.: А от з чим, вірніше з ким, Ви пов'язали б успішну роботу факультету з дня його заснування і аж до сьогодні? Кого з викладачів Ви б хотіли згадати? Адже, безперечно, тут працювало багато талановитих людей?

Сербенська: Я би хотіла кілька слів сказати про тих, які, власне, викладали українську мову і практичну стилістику. А серед них були дуже цікаві постаті. Одним із перших — це був викладач, правда він не мав ступеня, Микола Степанович Лимаренко. Він перейшов до нас із Львівського поліграфічного інституту, де був деканом, завідувачем кафедри. Він мав дуже солідну філологічну підготовку. То був надзвичайно вимогливий викладач. Я мала щастя працювати в нього асистентом один семестр, бо він скоро помер, хворів тяжко. Але хочу сказати — це була дуже добра школа для мене.

Другою такою постаттю, якої довго ще не забудуть студенти, був нині покійний Володимир Михайлович Кибальчич. Дуже інтелігентна людина. У нього була нешаблонна інтерпретація фактів, він використовував майстерно дуже різноманітні дидактичні методи, багатство вдало дібраного матеріалу. Він велику роботу проводив як лектор, читав лекції для журналістів-практиків.

І ще одна постать була дуже цікавою на факультеті — це професор Юліан Костьович Редько. Він читав українську мову на першому і другому курсах. Але теж був не "свій". І шукали зачіпки, щоб його тільки звільнити, просто "з'їсти". Підіслали студента, а він з якимось прийшов виданням, так званим націоналістичним, і питає: а що це таке? Професор махнув рукою і каже: дурниці. І за те, що він не доповів про цього студента, що він не зробив з того великої відповідної політики, його оголосили як такого, що "політично короткозорий". І довели до того, що він пішов спочатку з факультету, а пізніше дуже брутально взагалі його усунули із кафедри української мови, де він працював професором.

Це справді незабутні постаті, і, я думаю, що сьогодні, коли ми говоримо про ті здобутки, які має факультет, про тих добрих наших випускників, які працюють на різних посадах, часто відповідальних, треба згадати і тих, які дуже багато праці вклали, щоб це реноме факультету, власне воно було добрим, високим. Я знаю, що в ці часи випускників з Львівського університету радо брали по всій Україні для українських газет, і вони себе почували, як кажемо, "на коні".

/top.; Ви згадали про випускників факультету журналістики. Як відомо, ви починали працювати на філологічному факультеті нашого університету. Та все ж більшість Ваших вихованців все-таки журналісти. Чи підтримуєте Ви стосунки зі своїми випускниками саме з факультету журналістики?

Сербенська: Мені завжди приємно з ними зустрічатися. Я стежу за багатьма, вони якимось контактують зі мною, працюють, і не тільки у Львові, а й Києві. Подиву гідною є, наприклад, діяльність тендітної тілом, але мужньої духом Людмили Коханець; щиро симпатію викликає залюблений у людей Микола Босак, він в Києві працює; віддаю належне цілеспрямованості Володимира Боденчука, він нині очолює газету "Молодь України"; шаную безкомпромісність Романа Пастуха; позицію Богдана Вовка, — це з наших львівських; радію, що не втратила своєї безпосередності і романтичності Зірка Мензатюк, вона теж в Києві працює; достойно, я би сказала, тримає нашу патриціанськість в Одесі Йосип Бурчо; прагне розумного балансу між нами, українцями, Тетяна Вергелес у "Високому Замку"; щиро поважаю подружжя Краснодемських, Зою і Володимира, вони теж в Києві, за їх вірність рідній журналістиці; Ярину Коваль, за те, що вміє бачити наші ходи вгору і вниз. Я подивляю, як вміє добре "поперчити свою страву" Наталія Балюк; тішуся, що до наших "галицьких лицарів" записували Любу Сорокіну, хоч не дістала відзнаки, але вона варта доброго слова; залюбки спостерігаю за невтомною Яніною Чайківською — це з Тернопільщини; за професійним зростанням Парасковії Дворянин, вона працює на радіо "Люкс". Продовжувати можна багато.

Але я би хотіла окремо сказати про тих випускників факультету, які очолили може не тільки журналістську, чисто практичну роботу, а й іншу. Скажімо, доктор наук Мирослав Романюк, який сьогодні є директором бібліотеки імені Стефаніка НАН України. Він зробив колосальну справу, організувавши вивчення української преси. Очолює прекрасне видавництво "Світ" наш випускник, кандидат наук Ігор Мельник; очолює видавництво "Веселка" лауреат Національної премії України імені Шевченка Ярема Гоян. Я, правда, може забагато від них вимагала, тримала, як кажуть, в "чорних" рукавицях.

Кор.: Думаю, вони мають Вам за що дякувати. Адже Ви працювали не стільки для себе, як для них. Та й далі працюєте. Пишете книжки, друкуєте наукові праці.

Турбуєтеся про нашу рідну мову, відстоюєте її чистоту і красу. Хоча, на жаль, є багато таких, які роблять навпаки. Навіть журналісти не завжди стежать за своїм мовленням. Але, з іншого боку, така ситуація може стати й величезним стимулом для подальшої, ще інтенсивнішої наполегливої, праці не лише викладачів, а й студентів. Як ви гадаєте?

Сербенська: Ви знаєте, я задоволена, наприклад, вашим курсом, де справді багато студентів наполегливо вчиться. Вони розуміють, що, ота мова, яку вони винесли з дому — це добре, але треба провести не раз і корекцію артикуляційної бази; не раз усунути з мовлення оті інтерферовані вислови, які принесені від північних сусідів. Популярними "кальки". Хоч кальки можуть бути позитивні і негативні. Українська мова в дуже цікавому зараз стані, я би сказала, вона виграє навіть перед російською мовою в тому, що має дуже багато згорнутих потенцій, які ще не розкриті. У студентів величезне поле для розкриття поетики мови, її милозвучності, естетики, утворення вишуканих текстів. Я не кажу, що вони мусять бути лише якісь наукові, але навіть розважальна програма може бути вишуканою, наснаженою українським духом. Отже, тут є цілина для наших радійників, телевізійників. Живе слово — слово, яке мовлене, і таким його зробили, щоб воно йшло просто до серця людського, виховувало добро, любов, чистоту у взаєминах, плекало порядність людську, моральні засади. Без цього ми перестанемо бути просто людьми.

Кор.: І ще таке запитання. Щоб ви хотіли побажати викладачам і студентам, зокрема тим студентам, які тільки прийшли на факультет журналістики і для яких 50-річний його ювілей здається чимось на межі реального?

Сербенська: Чому на межі реального Ви кажете?

Кор.: Тому що для них — це було давно, і їм, мабуть, важко уявити, яка титанічна праця була вкладаєна в його розвиток. Адже вони мають тепер вже все готове.

Сербенська: Що побажати? Любові. Любити себе. Знаєте, це окрема тема, про яку ми не раз говорили з вами, навіть в польських журналах колись таку дискусію провели. Що означає? Є відома християнська заповідь: "Люби ближнього свого, як себе самого". А що означає любити себе самого? Насамперед, удосконалювати себе як фахівця, як професіонала і як мовну особистість. Любим працю, любім себе в тій праці, бо без праці нічого нема. Як казав Франко: "Лиш праця світ таким, як є, створила, лиш в праці кріпне мужа сила, лиш в праці варта і для праці жить". Але ми мусимо знати, що без того нічого нема. Без наполегливої праці, без роботи в бібліотеках. Шануйте ті свої роки студентські. Це, мабуть, ті роки не те, що найкращі, бо є молодість, бо є завзяття, є бажання, є мрії, є очікування чогось приємного. Але це є час формування себе, інтенсивного такого формування. Те, що тепер вберете, ви навіть не відчуєте, як воно десь там закладається в тому нашому комп'ютері, в тих наших нейронах. А потім воно дає якісь плоди. Читати дуже багато. Я не кажу, що все варте уваги. Але читати треба багато. А як для людей усно мовної професії на спеціалізації радіо і телебачення, де ми з вами працюємо, то там ще більше посилена робота. Треба постійно говорити, бути готовим на будь-яку тему виступити. Вміти сказати, але й мати що сказати. Але то треба дуже багато знати. Для журналіста нема зайвих знань. Любіть свою професію. Вона дуже цікава. Я завжди кажу, що журналістом бути — стан душі. Треба плекати в собі той стан. І розуміти: що я ще можу зробити, щоб бути кращим журналістом? Це є професія текстотворців. І ще би я сказала: це відповідальність за свої мовленнєві

дії. Ви сказали, що то є добрі слова, але я відповідаю за дії свої, за своє оточення, і якщо йдеться про журналістів-телевізійників і радійників, то і мовленнєві дії каналу. Тут теж є ще неоране поле.

Кор.: Щиро дякую Вам, Олександро Антонівно, за розмову, за добрі поради. І бажаю успіхів у подальшій вашій праці. Я думаю, Ви зможете ще багато зробити для майбутніх студентів, і щоб вони змогли продовжити вашу працю. Нагадую, що гостем нашої студії була доктор філологічних наук, професор кафедри радіомовлення і телебачення Львівського національного університету імені Івана Франка, академік Академії наук вищої школи України Олександра Сербенська.

Ірина ПРОЦИК

Прес-конференції — групові, масові радіоінтерв'ю. На прес-конференціях одна або більше авторитетних, компетентних осіб інформують присутніх журналістів про ту чи іншу суспільно важливу подію, ситуацію чи явище. Традиційними стали прес-конференції керівників Української держави (Президента, Прем'єр-міністра, Голови Верховної Ради), голів обласних державних адміністрацій, партійних і громадських діячів тощо. Важливо на таких прес-конференціях задавати чітко сформульовані, актуальні запитання, щоб отримати вичерпну відповідь і донести її до радіослухачів. Є два способи оприлюднення розмови на прес-конференції: а) пряма радіотрансляція і б) повний запис на магнітну стрічку, з якого створюється радіопередача про прес-конференцію.

Диктор: За роки незалежності в Україні сформувалася широка мережа телерадіоорганізацій. Однак їхня діяльність неповністю відповідає потребам суспільства та зростаючим вимогам споживачів інформації. На цьому наголошувалося під час спільного розширеного засідання Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення та вченої Ради інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, в якому брав участь і виступив завідувач кафедри радіомовлення і телебачення Львівського національного університету імені Івана Франка, професор Василь Лизанчук. Після засідання відбулася прес-конференція Василя Лизанчука.

Кор.: Н\лн\ загальнонаціональний та місцевий ефір телерадіокомпаній України переважані художньо неповноцінною продукцією. Окрім того, часто не дотримується розумне співвідношення між власною й придбаною ефірною продукцією, поширена незаконна ретрансляція програм іноземних та деяких вітчизняних компаній. Багато радіоорганізацій обмежується лише музичними програмами не найкращої якості й короткими випусками новин. Така ситуація, зазначав директор Інституту журналістики Володимир Різун, — результат недосконалої кадрової політики керівних ланок телерадіоорганізацій: навіть на кращих каналах чимало творчих працівників не має спеціальної освіти. Василю Васильовичу, прокоментуйте, будь ласка, цю ситуацію.

Лизанчук: Так, нині важлива проблема — підготовка, формування національно свідомих журналістів. Підкреслюю — саме національно свідомих. Адже сьогодні

в нашому ефірі панує чужомовна масова культура. Це понад 35—38 відсотків російською мовою та за 30 відсотків англійською мовою пісні і тільки 7—8 відсотків української. Таке спостерігається переважно на FM-радіостанціях. Там чужомовна продукція почувається вільно. Низькопробні, невисокого гатунку фільми, що ними нас годують телебачення, не формують національно-духовні якості, а розбещують, насамперед, молодь і дітей. Завдання українських теле- і радіожурналістів — виховувати в людей державницьке мислення, розкривати гуманістичний зміст української національної ідеї, складовими якої є державна незалежність, самоповага, добробут людей. Дуже важливо повернути українцям історичну свідомість, дати їм, за словами Григорія Сковороди, духовний меч як найвищу духовну, моральну, естетичну цінність...

Кор.: Виховання телевізійного та радіожурналіста в національному дусі лягає на плечі навчальних закладів...

Лизанчук: Безперечно. Нагромаджено чималий досвід у формуванні як найкращих якостей майбутніх кадрів ефіру в Інституті журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка та факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, якому цього року виповнюється 340 років (прес-конференція відбулася у січні 2001 р. — *В. Л.*) Утім, нині в нашій державі ще 15 навчальних закладів готують журналістські кадри. Останнім часом з'явилося чимало приватних вищих навчальних закладів.

Кор.: Пане Василю, а у Львівському університеті давно працює кафедра радіомовлення і телебачення?

Лизанчук: З 1993 року. На кафедрі 5 докторів наук. До викладання залучаємо й фахівців-практиків. Створено навчальні студії — радіо й телевізійну. Там студенти отримують свої програми, які транслюються по обласному радіо й телебаченню, на хвилях радіо "Незалежність", телеканалі "Міст". Маємо задум створити на базі навчальної телерадіостудії студентський інформаційно-аналітичний телерадіоцентр.

Кор.: Недавно вийшов і ваш підручник "Радіожурналістика: засади функціонування".

Лизанчук: Так, за допомогою Національної радіокомпанії України, зокрема підтримки президента компанії Віктора Набруска, цей підручник побачив світ. Частина коштів виділила Львівська облдержадміністрація. Тепер працюю над другою книгою підручника — "Жанри радіомовлення, методика підготовки матеріалів".

Кор.: На спільному засіданні Нацради і вченої ради Інституту журналістики ви обговорили проблеми держзамовлення на підготовку журналістів...

Лизанчук: Це важлива проблема. Бо ж не таємниця, що нині в багатьох теле- й радіомовних компаніях працюють люди, далекі від журналістики, котрі часто-густо не відчують глибокої професійної відповідальності за висловлену думку, слово, через відсутність цих засад нерідко з'являються низькопрофесійні, шкідливі пробами. Особливо відзначаються "Русское радио", "Наше радіо", "Радіо-Довіра", які ні з того, ні з сього можуть раптом почати провокаційну, підбурливу двогодинну дискусію на тему: "Кому мешає російський мовний бар'єр? Мешає ли он кому-то вообще на крайне?". Про захист української державної мови в їхніх передачах чомусь не йдеться.

Кор.: Вимагають пильної уваги й суто технічні питання...

Лизанчук: От-ю, про це хотілося хоча б побіжно сказати. Ми зараз дбаємо про розвиток кабельного телебачення, продукуємо короткохвильові FM-станції, при

цьому руйнуємо так зване дротове, "сільське" радіо. Згадаймо повоєнні роки: країна в руїнах все ж таки знаходила кошти для радіофікації міст, сіл і навіть малих хуторців. У кожному домі лунав голос Москви й Києва. Нині маємо незалежну державу, відбуваються складні політичні, морально-психологічні процеси... Як ніколи, зараз простому трудівникові в глибинці потрібне живе слово, яке б доносило правду історичних перетворень, підбадьорювало б зневірених, кликало у завтра. Та тисячі й тисячі сіл в Україні вже не чують українського слова, української музики — свого радіо. Телевізори, якщо і є, не замінять його. І газети при нинішньому безгрошів'ї не кожен передплачує. Отож велика частина населення не має свіжої правдивої інформації. Як на мене, треба повернутися до старого, перевіреного життям, дротяного радіо. Поновлення його не вимагає великих фінансових витрат. Тут головне — здолати спротив сил, котрі не хочуть, аби Національна радіокомпанія, яка твердо стоїть на чітких українських державницьких позиціях, доносила в кожен дім країни правдиве слово, що захищає й розвиває культуру, мову, духовність.

/for.: Може, тут зарадить громадське, чи пак суспільне, телебачення, про яке сьогодні стільки розмов?

Лизанчук: Роздержавлення засобів масової інформації, на мою думку, позбавить країну своїх телерадіоканалів, залишить Президента України, Уряд, Верховну Раду без свого впливу на маси. Суспільне телебачення не повинно бути в руках олігархів, більшість яких, на жаль, не мають національно-державницького мислення. У них на першому плані бізнес, збагачення. Та і як громадськість зможе контролювати суспільну мережу телерадіокомпаній, коли в неї немає грошей?

Кор.: Життя не зациклюється на політичних чи економічних проблемах... Люди із задоволенням слухали та дивилися б розважальні, гумористичні передачі...

Лизанчук: Ой, хоч не нагадуйте мені про гумор. В Україні, як на мене, пародія на нього почалася ще від Штепселя з Тарапунькою, котрі породили суржиковських "сердючок", "довгоносиків", "кроликів", "мамадистів" та масу інших низькопробних програм, які претендують на гумор. До речі, є чимало журналістів, котрі кажуть: "Народ хоче таких передач, і він їх сприймає". Такі передачі із сороміцькими анекдотами, котрі паплюжать усе українське?! Журналісти не повинні самі опускатися до примітивного рівня, а навпаки, виховувати смаки людей. На превеликий жаль, у нас більшість вибирає шлях, куди легше, і вірить у те, у що легше повірити. Бо це не змушує, як казав Василь Стус, "натруджувати думку". Ота легкість — конформістська, космополітична, аморальна — через радіо й телебачення вповзає в душі з підступністю наркотику, аби потім убити все живе — здорове, духовне, національне, високе — й перетворити націю на біомасу. Проти цього має повстати інтелектуальна громадська думка. І Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення повинна реагувати на такі "програми".

Кор.: Це треба враховувати під час перереєстрації теле- й радіокомпаній, видачі нових ліцензій...

Лизанчук: Так, безперечно. Скажімо, Франція себе захищає: за зневагу до французької мови можна сісти на шість місяців до в'язниці або заплатити 9 тисяч американських доларів штрафу. Коли Гонконг став китайським, упродовж доби замінили на вівісках всі написи англійською мовою на написи китайською, і влада зобов'язала урядовців протягом року вивчити китайську мову.

Кор.: Ви впевнені в тому, що журналісти радіо й телебачення, виховані в Львівському університеті, понесуть у народ України українське слово, пісню, збудять українську свідомість?

Лизанчук: Звичайно, впевнений. Викладачі нашої кафедри, факультету, університету в цілому докладають усіх зусиль, аби майбутні журналісти України за сучасних умов зайняли конструктивну державотворчу позицію, на високому професійному рівні доносили до слухачів і добротворче слово, і пісню українську, і гуманістичну національну ідею, щоб у кожній клітині державного організму запанувала українська мова, висока мораль.

Диктор: Прес-конференцію завідувача кафедри радіомовлення і телебачення Львівського національного університету імені Івана Франка, професора Василя Лизанчука висвітлював публіцист Федір Зубанич.

Актуальні проблеми економічного, соціального, культурного розвитку на сучасному етапі обговорюються за "круглим столом". Справжній "круглий стіл" починається там, де є безпосереднє спілкування учасників, реальне обговорення, спрямоване на дослідження актуальності проблеми, яка хвилює не тільки тих, що зібралися, а й широке коло радіослухачів.

Радіоінтерв'ю-лолілог (бесіда за "круглим столом") — групове, масове інтерв'ю, яке у своїй основі також має драматургію. Вона полягає у зіставленні позицій (а інколи і зіткненнях), у прагненні співбесідників виявити свою позицію, поділитися своїм досвідом, **щось** підтримати, щось відкинути. Радіожурналіст під час такої бесіди — і ведучий, і режисер, і дослідник, і інтерв'юер, і гостинний господар, і представник громадськості. Він задає тон розмові, спрямовує її у необхідне русло. Особливого морально-психологічного напруження і глибоких професійних знань вимагають прямоефірні радіопередачі. Адже журналіст тут виступає не лише інтерв'юером. До вже названих функцій додається ще потреба бути регулятором, своєрідним диригентом діалогу між радіослухачами і учасниками (учасником) радіопередачі. Адже важливо зберегти динамізм передачі, забезпечити інформаційну насиченість діалогу, дати можливість якнайбільшій кількості слухачів задати запитання і забезпечити ґрунтовні відповіді на них.

Радіоінтерв'ю-полілог передбачає демократичність стосунків. За "круглим столом" не повинно бути статистів, номінальних учасників, представлених пізніше в радіопередачі двома-трьома незначними репліками. "Круглий стіл з гострими кутами", тобто цікавими думками, несподіваними ідеями, оцінками, виходить тоді, коли "стіл дійсно круглий": учасники обговорюють проблему на основі повної рівності, ширості, зацікавленості.

Радіослухачі позитивно оцінюють інтерв'ю-полілог (бесіду за "круглим столом") не за кількість наведених тих чи інших фактів, а за глибину роздумів, оригінальність висловлених думок. До того ж, і самі факти треба

вміло відбирати: одні будуть інформувати слухачів про стан справ в обговорюваній галузі або сфері діяльності, інші стануть підмогою для аргументів і висновків учасників. Добре, якщо приклади, які наводять під час бесіди, будуть неоднозначними. Тоді вони можуть стати предметом дискусії, основою для формування громадської думки.

Диктор:)! бесіди за "круглим столом" газети "Літературна Україна" беруть участь письменник Володимир П'янов, редактор відділу літературної критики Олена Логвиненко, редактор відділу публіцистики Анастасія Богуславська, редактор відділу поезії та прози Галина Тарасюк.

Логвиненко: Володимире Яковичу, наскільки важливе нині слово критика, особливо для тих, хто робить перші кроки в літературі?

П'янов: Колись Павло Григорович Тичина говорив: "Не критикуйте молодих, не намагайтеся вивищитися над ними, може, якийсь із них — то син Бога". Я також вважаю, що не можна піддавати нищівній критиці нікого, особливо молодих, треба оцінювати митця за його кращими, а не гіршими зразками. Головне — настроювати на досягнення високого.

Пам'ятаю, як Тичина захищав тоді ще молодого Олеся Гончара, який навчався в університеті. Гончар написав оповідання про радянського воїна, котрий захоується в словачку. Оповідання надрукували в газеті, а потім Гончара почали звинувачувати ледь не в зраді батьківщини: "Як міг зробити таке радянський воїн!" Тичина мудро сказав, що новела є продовженням кращих традицій Горького, Коцюбинського і Шолом-Алейхема. Він послався на трьох велетнів — російського, українського та єврейського. Так критики підтримували молодих письменників, які потім стали подією в українській літературі.

Богуславська: В\л працювали в той же час, коли набув сили рух шістдесятників. Чи вважаєте Ви причетним себе до нього?

П'янов: Сьогодні обмежують шістдесятників до 5—6 чоловік, але це були практично всі письменники того періоду, і навіть старших можна віднести до цього руху. Після 20-го з'їзду партії, коли було розвінчано культ особи, коли можна було сказати значно більше, ніж раніше, накопичені почуття протесту, патріотизму начебто прорвалися. Тому, гадаю, зводити процес до 5—6 чоловік несправедливо, бо, по суті, більшість тих, хто жив у цей період, були учасниками того процесу.

Логвиненко: Який би Ви вирізнили твір художньої літератури, що заповнив Вас по-справжньому?

П'янов: На жаль, я такого твору не помічаю в сучасній літературі.

Логвиненко: А з класики? Ось я, наприклад, коли прочитала "Жовтий князь" Василя Барки, то довго була під враженням прочитанного. І не можу зрозуміти, чому Шевченківську премію Барці дали лише посмертно, чому твір стільки разів "відсували!"

П'янов: Відсували тому, що діаспора... А "Жовтий князь" вражає тому, що такі автори вистраждані — це стосується і Багряного, і Барки. В них дуже багато особисто пережитого. Ці романи вражають нас своєю сутністю і гостротою життєвих проблем. Сучасних таких, на жаль, нема.

Логвиненко: Але ж твори Ліни Костенко чи Марії Матіос високо оцінюють...

П'янов: Я був присутній у Спільці під час обговорення пропозиції висунути роман Марії Матіос на Шевченківську премію. Тоді Анатолій Дімаров, а він виступав луже захоплено, питання поставив навіть трохи патетично: "Що ви, жінки-літератори, робите з нами, письменниками?!" Справді, сьогодні у літературі значною мірою вивищилися жінки: Галина Тарасюк, Катерина Мотрич, Наталка Поклад, Софія Майданська.

Я вам скажу, що в історії нашого народу жінка була берегинею роду. Традиційно так складалося, що козаки чи чумаки їхали, а все лишалося на жінці. За радянських часів жінки хоч не були вільними, при тому, що комуністична влада рад декларувала рівноправ'я, але все ж здобували освіту, досвід, нагромаджували свої ооздуми, і, звичайно, рано чи пізно це мало знайти відображення в жіночих творах. Жінки в нашій літературі вчать жити, в тому числі й чоловіків.

Богуславська: Володимире Яковичу, з чого починався Ваш шлях як критика? Чи писали Ви художні твори до того, як стали критиком?

П'янов: Я вперше побачив своє друковане слово в районній газеті, коли начався в 5-му класі. Писав до районної газети. Після закінчення школи мене як активного дописувача взяли в редакцію "районки". Писав тільки про те, що знав. Столиця тоді була в Харкові, звідти приїздили до нас письменники. Перший, з ким я познайомився, був Дмитро Бедзик. Я з ним їздив по району. В таких поїздках письменники набирали собі матеріалів для романів. Інколи їм замовляли нариси. Пізніше і я став писати нариси й оповідки.

Нас так налякав голод 33-го року, що ми більше не хотіли залишатися в Україні. То ми з батьками поїхали на Кубань. У моїх батьків було 7 синів, більшість з них ще школярі, аж раптом виявилось, що там, куди ми приїхали, нема жодної української школи. Батьки збунтувалися і повернулися, а хату тоді вже було продано, то довелося поселитися поруч. Потім я працював у Краснограді, і звідти вже пішов до армії в сорок першому році, й відразу потрапив на війну.

...Школу свою пам'ятаю. Тільки вона тоді стояла на вигоні, а тепер опинилася вже у садку. Там тепер вікові дерева...

На війні був у піхоті в 307-й стрілецькій дивізії, яка формувалася на Черкащині. Був на воронезьких фронтах. Першу гвинтівку треба було здобути у бою. Найбільше запам'яталось, як потрапив і таки вийшов з оточення.

(Дзвінок із села)

П'янов: Це з рідного села. Я їм щороку передплачую необхідні газети та журнали — "Соняшник", "Освіту", "Пізнайко", "Літературну Україну", звідки вони й дізналися, що я сьогодні буду брати участь у бесіді за "круглим столом". Директор, колишня викладачка української мови та літератури, дякувала, вітала зі святами. Я обіцяв, якщо будуть сили, приїхати до них навесні виступити перед дітьми.

Тарасюк: Колись у Спільці проводилися семінари, на яких навчалася творча молодь. Як Ви оцінюєте потенціал тих колись початкуючих поетів та прозаїків, яким тоді було 18—20 років? Чи виправдали ми Ваші надії?

П'янов: Ці семінари проводили Міністерство освіти, ЦК комсомолу та Спілка письменників. ЦК комсомолу брав на себе тільки роботу поза семінарами, тобто показував Київ, водив молодь у театри. Міністерство освіти забезпечувало транспортування і проживання тут дітей. Як правило, їх влаштовували в школах-інтернатах

під час канікул. Діти, молодь, які приїжджали, потім спілкувалися, листувалися і немовби змагалися між собою, хто краще писатиме.

З тих юних хлопців та дівчат, які відвідували наші семінари, в науку і літературу пішло дуже багато. Наприклад, професор Лідія Дунаєвська, доктор наук і літературознавець Юрій Ковалів, який починав як поет. Особливо приємно, що з наших семінаристів виявилися дуже талановитими й утвердилися в літературі такі прекрасні письменниці, як Ніна Гнатюк, Валентина Островська, Галина Тарасюк, Ганна Чубач. До речі, саме я колись порадив їй взяти цей псевдонім. Це дівоче прізвище її матері, таке колоритне, гарне, народне.

Сьогодні теж проводять семінари, але вони одноманітні. А тоді були лекції, семінари, критикували один одного, а потім кращих друкували. Уявляєте, що то було для хлопця чи дівчини з села — побачити свої вірші у всеукраїнській газеті? Влітку ми проводили такі семінари в Одесі, а восени в Ірпені.

Тарасюк: То сучасна література Вас не надихає?

П'янов: Немає зараз того запалу, що був раніше, коли були тиск і цензура. До того ж, Кучма, який мав бути гарантом нашої держави, сам виступив з хибним висновком, що начебто національна ідея не спрацювала. А що ти розумієш під висловом "національна ідея" і що треба для того, щоб вона спрацювала? Трапився мені якось один з кучминих виступів. Я його зіставив із Валувевським циркуляром, то в одному місці він майже повністю збігається. Я не думаю, що наш колишній президент читав цей указ, просто це однакова ментальність.

Тарасюк: А як Ви вважаєте, чи для письменників буде щось краще після Помаранчевої революції?

П'янов: Річ у тому, що це вияв нової якості українського народу. Революція привернула до України увагу цілого світу, і всі з цікавістю дивилися на це нове явище, хоча ми усвідомлюємо, що то накопичення почуттів та думок перейшло в нову якість. У нашій пам'яті є і Крути, і голод, і переслідування в 47-му році, і переслідування шістдесятників. Усе це нагромаджувалося і тепер вилилося в Помаранчеву революцію. І при цьому яка толерантність, яка єдність! На Майдан вийшли зовсім різні покоління. Ця безкровна революція відкрила багато таємниць. Тепер стало видно, що Кучма — ставленик Москви. Бо коли в нього становище захиталося, він одразу поїхав до Москви, а Путін приймав його десь на задвірках.

Тарасюк: І яка роль літератури в тому, щоб ми йшли до чогось ідеального, до того, за що ми стояли на майданах?

П'янов: Література, безперечно, відіграла свою роль. Скажімо, такі романи, як "Собор", оповідання А. Кондратюка — вони зароджували у народу сумніви щодо перебування комуністів при владі. Зараз в літературі можуть бути різні прийоми, але головне — це утримати той високий рівень натхнення, якого досягли люди наприкінці 2004 року. Я сам не був на Майдані, бо вже сили не ті, але люди казали, що там зовсім інший світ, аура така, як у храмі.

Диктор: Радіоінтерв'ю-полілог з письменником Володимиром П'яновим записала Анастасія Богуславська.

Портретне радіоінтерв'ю (радіоінтерв'ю-зарисовка). Мета цього радіоінтерв'ю — показати людину, всебічно розкрити її духовний світ, риси характеру, погляди, думки, нахили, смаки. Бажане досягається двома

шляхами: опитуванням самого героя та опитуванням людей, які близько знають його і можуть дати йому характеристику. В обох випадках для радіо важливо не лише те, що говорять опитувані, а й те, як вони це говорять. Це "як" допомагає слухачам повніше, чіткіше уявити портретовану особу. Отже, для радіожурналіста, який готує портретне радіоінтерв'ю, велике "значення має оволодіння поетикою діалогу, тонкою драматургією інтерв'ю, полемічним мистецтвом" [11, с. 171]. Володіючи цими професійними якостями, журналіст зможе підготувати портретне радіоінтерв'ю, яке є ніби невеликим драматичним твором із своєю зав'язкою, кульмінацією і відповідними висновками:

Диктор: Тоді, коли виборювалася наша Незалежність, коли студенти кинули себе на холодний асфальт майдану, який став першим клаптиком незалежної території України, разом з ними — те бачили всі телеглядачі — голодувала народна артистка України Ніла Крюкова. Журналістка Ганна Дениско давно хотіла розпитати Нілу, що її вивело тоді на Майдан Незалежності, і, якось зустрівши артистку у Спілці письменників, вона записала інтерв'ю з нею.

Кор.: Інтерв'ю залишилося недоговореним, недописаним, але сьогодні запрошую радіослухачів ознайомитися саме з таким. Хай буде все, як є, як мовилося, без жодних уточнень і стилістичних прикрас. Просто — голос. Голос народної артистки України, лауреата Шевченківської премії Ніли Крюкової. Один з тих голосів, які вимолили Україну і вивели з безгоміння.

Ніло, наше покоління має не так багато людей, здатних кинутися на барикади. Дехто звик озиратися, мовляв, вік, посада, звання зобов'язують бути поміркованими. Чому вас не зупинили ні звання, ні можливі неприємності на роботі?

Крюкова: Напередодні студентського голодування у нас ночували друзі моєї доньки Мирослави, що приїхали зі Львова. Я почула, які вони вимоги ставлять, і зрозуміла, що це — мої однодумці. А як вони вже пішли та лягли на цей холодний граніт, і я побачила цих дітей, то відразу ж до них приєдналася. Мирослава була в охороні, вона голодувати не могла за станом здоров'я, то я собі й вирішила, хай вона маму охороняє.

А взагалі, я не думала, що потім буде. Діти пішли вперед, і я зрозуміла, що назад не треба озиратися. Треба йти тільки вперед, і діяти, діяти! Ще, мабуть, якесь почуття — дванадцяте, тринадцяте, двадцять п'яте — мені підказало, що на студентів, може, менше зважатимуть, а мене вже Україна знала, на той час я була популярною (перепрошую, що так кажу, але багато людей мене любило), то своєю участю я заявлю про громадянську позицію і свою, і свого покоління.

Але сталося це не так спонтанно, оцей протест у мене давно в крові. Та й ким же треба бути, щоб без протесту сприймати ті заборони, з якими постійно стикалася, працюючи у філармонії! Доходило до речей трагікомічних. От у Глазового є баечка про Цибулину й Картоплину. Там Картоплина каже, що вона тепер "картошка", Цибулина ж дивується, бо вони обидві з одного села, а закінчується все мораллю:

"І між людьми зустрічаєш лукаву породу,
Яка хати цурається і рідного роду".

То за цю гумореску я ледь не позбулася роботи — це було 1973-го року.

Кор.:к що за історія вийшла з прем'єрою "Марусі Чурай"? До Полтави доходить розповіді про три ляпаси Ліни Костенко директорів філармонії і таке інше...

Крюкова: 1981 року вийшов роман у віршах Ліни Костенко "Маруся Чурай". Про нього мені сказав Григір Тютюнник. Була декада української культури в Азербайджані, ми пливли на кораблі, стояла осінь, задуми оті страшні уже в Григоровій голові були. Він мене підкликав і спитав, чи прочитала "Марусю Чурай". Кажу, книжки не можу дістати. "Тобі дасть її Олекса Шеренговий. Ти прочитай і зроби. Бо ти єдина в Україні зможеш і посмієш". Ото він мені сказав, а я того Олексу не бачила, а Григір пішов із життя, і в мене був шок, як у всіх нас. І я ніби про це забула. А потім, коли життя стало таким нестерпним, що хотілося щось зробити, не дай, Господи, таке, як зробив Григір, коли посилилося відчуття, що зашморг затягується, — я раптом схопилася за цю ідею. Прочитала "Марусю Чурай" і сказала собі — я це зроблю! Григір сказав мені це зробити — я зроблю. І я зрозуміла також, що більше одного разу я цього не прочитаю. Але впевнена була, що хоч один раз "Марусю" почують.

Кор.: Як поставилася до цієї ідеї Ліна Костенко?

Крюкова: Вона сказала: "Ніло, я вам вірю. Що хочете, те й робіть". Почалися репетиції на Оболоні у квартирі Галини Менкуш, бандуристки, щоб ніхто й не знав. І так мене захопила ця робота, що все летіло.

Настає день, коли бачимо, ще вже треба виходити на сцену. А виступати я хотіла не в якомусь Будинку культури, а в Колонному залі філармонії, щоб шуму було багато, щоб це була подія. Бо ж знаю, що це буде один лише раз!

А тут саме один директор пішов, а Лобанов ще не прийшов, і я в оце безвладдя зуміла випустити афішу. Афіші по всьому Києву розклеєні, люди квитки розкупили, аншлаґ-переаншлаґ, і тут якраз Лобанов прийшов. Я кажу, що маю здати на художній раді роботу, бо 29 січня 1981 року мала читати. А він відповідає, що двох годин часу в нього немає, щоб я назавтра на 20 хвилин уривки приготувала.

І раптом наступного дня, коли мала засідати художня рада, директор приходить, дивиться перелякано, махає пальцем мені перед очима і каже: "Чітайте всьо, от коркі до коркі". Я зрозуміла: уже настукано. Членам хударди ролі роздано. Будуть "клеїміть пазором". На тій раді тільки Діана Петриненко не могла нічого сказати, вона моя подруга, вона сиділа й плакала.

/Гор.; Чим же ваша й Ліни Костенко "Маруся Чурай" так налякала "бійців ідеологічного фронту"?

Крюкова: Казали, що я неправильно розставила акценти. Навіщо я взагалі взяла це? "Зачем это ворошить?" — обурювався директор. Допитувалися, чого це я з такою любов'ю все це читаю? Звідки така глибина? Звідки сльоза?

Кор.: Так це ж добре — і глибина, і сльоза, і любов...

Крюкова: Усе це разом називалося "націоналістичними проделками Крюкової". Далі тиждень я не їла — не пила, мене водили по кабінетах, тикали межі очі пальцем: "Чья это была инициатива?". Міністерство культури, ЦК, КГБ, міськком партії... А найбільше доводилося ходити до директора: прийдеш, там якісь люди сидять і все допитуються — про ту ініціативу. Ну, а я кажу, що ініціатива була Бажана, а наштовхнув на думку Григір (він уже для них недосяжний), а так — це моя ідея.

Залишаються два дні до вистави. Відмінити вони її не можуть, бо це буде скандал, їм треба, щоб вистава ніби відбулася, але щоб її ніхто не бачив, щоб вона провалилася і т. п. І вони заготовляють запрошення у Будинок культури заводу "Арсенал". А мене допинають, що текст не літований.

— Як? Адже роман виходив у світ, усі цензурні рогатки перейшов!

— Но это же другой жанр! — відповідають мені.

І о восьмій вечора кажуть, що коли я до сьомої ранку все надрукую, то, може, залітують. Я розриваю зошит на кілька частин і до півночі розношу по друзях, а о шостій ранку збираю — і о восьмій у кабінеті директора. Тут з'ясовується, що треба ще йти брати письмовий дозвіл у автора. А як я читала Гончара, Шевченка чи Пушкіна, то хіба брала в них дозвіл?

А це вже було 29 січня. Ліна Костенко подивилася на мене й каже:

— Вас немає. На вас самі синці. Вони вас довели до того, що ви сьогодні нічого не зможете прочитати.

Я розумію, що Ліна Василівна має слухність. Але тепер уже я не вільна не читати: вони вже мене наказом по філармонії зобов'язали читати в БК "Арсенал", заборонивши читати у філармонії,

Не буду розповідати про всі перипетії того дня, але один епізод згадаю. 17-та година. Заступник директора сідає за кермо, директор саджає мене спереду, як під конвоєм, везуть додому по костюми. Вдома тітка дивиться на мене з жахом. Іду до сусідів, щоб подзвонити, — супроводжувачі за мною, іду в туалет — ногу між двері ставлять. Певно, думали, що зашморг затягну, як Григір.

Того вечора я читала на автопілоті. Був момент, коли голову підняла — і чую, що падаю. Пам'ятаю тільки те, що було після вистави: Діана і Павло Громошенко прийшли й одтирають мені руки й ноги. Павло, царство йому небесне, і каже: "Ніло, доки ти читала, Ліна викликала директора філармонії в коридор і вліпила ляпаса".

А про те, що ляпас був не один, я довідалася під час слідства.

Кор.: Що, справу завели?!

Крюкова: А як же інакше? "Две украинские буржуазные националистки готовили в Киеве восстание, и приехали главари из Львова...".

Кор.: І що ж вас питали?

Крюкова: Ліну питали: "Как же вы могли, такая известная поэтеса, дать пощечину должностному лицу?". А вона каже: "Це неправда, я його вдарила не раз, а тричі: за Марусю, за Нілу й за себе". — "А почему ударили директора?" — "Бо він найнижче сидить. Тих, хто вище, я не дістану, та в мене й рук і ніг не вистачить, щоб їм усім дати ляпаса".

Оце все по Києву розходиться, стільки людей знає, скільки розмов, сміху... То довелося справу спустити на гальмах. Викликали директора і пояснили, що в усі часи, коли жінка давала ляпаса, чоловік просив пробачення.

Мені потому дали медаль "За трудовую доблесть" ...і заборонили читати Шевченка. Був вечір Шевченківський в університеті, прошу, дайте хоч що-небудь прочитати, хоч "Причинну", "Реветь та стогне". — "Читай "Чуття єдиної родини"".

Кор.: Пам'ятаю, яким святом для душі і розуму була ваша "Маруся Чурай", коли ви привезли її до Полтави...

Крюкова: То була вже відлига — Ліну Костенко на здобуття Шевченківської премії висунули. Ми записували виставу на Українському телебаченні. Ставили й тут

спиці в колеса. Студії не давали. Записували в музеї Лисенка. Техніку дали тільки на чотири години. Мікрофон хусточкою перев'язаний. Але всупереч усьому — ми виставу записали, і той внутрішній спротив, яким горіли наші душі, в ній відбився. Певно, запис уже знищили, розмагнітили, а шкода.

Кор.: Як нині складаються ваші стосунки і з телебаченням, і з організаторами концертної діяльності?

Крюкова: На телебаченні сьогодні знімають тих, хто має гроші. Тих, хто читає Шевченка, Тютюнника чи Гончара, туди не кличуть. В основному працюю по школах. Це прикро, що тільки школи лишилися, але приємно, що працюю з молоддю.

Тих, кому за 50, за 40, уже, як кажуть, могила виправить, а юні душі вбирають усе добре й вічне, якщо його талановито подати.

Кор.: Доводилося якось чути від одного директора філармонії, що він запрошує на гастролі своїх друзів із Росії, бо українські артисти дорого коштують. Скільки ж коштує концерт народної артистки Ніли Крюкової?

Крюкова: Мій сольний концерт коштує 98 гривень. Це входить у мою зарплату. Але чомусь запрошують тих, що вивозять з України тисячі доларів. Подивіться, чи мають роботу Тарас Петриненко, Ніна Матвієнко...

Кор.: А кого ще ви вважаєте людьми, близькими вам по духу?

Крюкова: Їх багато. Марійка Миколайчук, Валя Ковальська, Діана Петриненко, Ніна Павленко, Неля Москвіна, Валя Третякова, Ніна Писаренко, Тамара Гриценко... Серед молоді ціную братів Морозів, бандуриста Тараса Силенка — дуже гарна людина. Це проблема — позакінчували діти Інститут культури, мають талант і українську душу, а мусять сидіти без роботи. Мирославині товариші — також мої друзі. Дуже багато гарних людей стрічалося мені на життєвому шляху. Але багато і розчарувань. Та не настільки, щоб вішати голову, хникати, панікувати. Хіба моїй матері було легше, як за палички працювала? Що ж, я цього не пам'ятаю, як сиділа голодна у хаті під дірвяною стріхою, у дощ відра підставляла та ночви, щоб долівку не залило?

Кор.: На жаль, у багатьох наших земляків пам'ять чомусь виявилася короткою...

Крюкова: Нагадуєш про пережите таким, а вони кажуть: "Он Алла Пугачова співає: "Было, было, было и прошло". Яюсь під час минулих виборів, агітуючи за Олеся Шевченка, зайшли в один тракторний табір. А там крик підняли, мовляв, у колгоспі було гарно жись, а ми, бандерівці, ту щасливу жись поруйнували. Викричалися, а я й питаю: "Чого ж ви всі такі старі? (А їм усім понад 60). Якщо в колгоспі так було гарно, то де ваші діти?" — "У містах, там, де й ви". — "Правильно, і я втікала з колгоспу, і мені паспорт не давали".

А тут і голова нагодився. Молодий чоловік, але ж який хамовитий! Зрозуміло, чому люди в цьому селі такі озлоблені. "Вон з моєї землі!" — кричить. "А це земля не ваша, а наша, українська", — кажу. — "А ти стій взагалі, слиною не цвіркай". І всі ці дядьки в присутності цього хама стали ніби ще меншими, наче в землю повгрузали. "Ну, от, бачите, — кажу, — хто вами керує, а була б моя українська влада, хіба б так до людей ставилася? Він же мені в сини годиться, а матюччя гне".

А взагалі, риба гние з голови. Лобіюють усі безчинства мафіозі оці, з'єднані зі структурами, що були при владі ще за комуністів. Хто сьогодні розкошує? Діти

партноменклатури. Батьки ще про комунізм галасували, а дітям будували "цвіту-щий капіталізм".

Біда в чому? Наш народ ще не готовий обирати патріотів. Як тільки народ доросте до того — Україна стане державою нашої мрії.

Вона стане державою нашої мрії ще й тому, що вже народжується українська еліта. Хай поки що тонкий шар, але вона є в кожному місті. Їх мало, але коли я дивлюся на ці одухотворені обличчя — чи студентів Могилянки, чи учнів наших національних шкіл, чи молодих митців — я знаю, що в Україні є майбутнє.

Кор.: Настав драматичний, болісний 2001 рік. У людському морі, що під маєвом державних стягів зібралося біля Верховної Ради протестувати проти відставки уряду Ющенка, я не зустріла її. Але моя колега, ділячись враженнями від того дня, сказала: "Бачила Нілу Крюкову. Зосереджена, сувора, пасіонарна, в одязі, як до походу, вона немов палала сама і запалювала інших".

Ця вість теплою хвилею огорнула серце. Надто багато людей нашого з Нілою покоління, загорівшись на початку 90-х, до їх кінця дійшли хатоскрайниками, здатними лише з погордою повчати тих, хто намагається щось зробити для того, щоб очистити український корабель від слизняків, мулу та різних черепашок-прилипал. А вона так і йде по життю з білою пов'язкою на чолі, яку одягла колись на Майдані Незалежності — першій вільній території Незалежної України.

Диктор: Ви слухали інтерв'ю з народною артисткою України Нілою Крюковою, яке підготувала журналістка Ганна Дениско.

* * * * *

Диктор: Степан Пушик — поет, прозаїк, публіцист, драматург, пісняр, учений, фольклорист, громадсько-політичний діяч, народний депутат першого демократичного скликання, лауреат Шевченківської премії, премій фундації Українського вільного Університету в Нью-Йорку імені Воляників-Швабінських, імені Стефаніка, Чубинського, Ірчана, Копиленка, почесний член "Просвіти" і Національної спілки краєзнавців, член українського ПЕН-клубу та НТШ, професор Прикарпатського національного університету імені Стефаніка, кандидат філологічних наук... Запрошуємо послухати інтерв'ю, яке дав Степан Пушик журналістці Дарині Назарчук.

Кор.: Степан Пушик — автор півсотні книжок, близько 120 пісень (та яких! — "Любисток", "Треба йти до осені", "Козак гуляє", "Пісня про матір", "Яблука падають"). Особливо врожайним був цей рік, в якому письменник відзначив своє 60-річчя: побачили світ перші книги шеститомника, дві книжки для дітей — "Зелена Борода" і "Новинкар", збірка поезій "Сенети", в дорозі до читача книжка прози, з'явилося і видання про самого Пушика — "Слово і доля".

Степане Григоровичу, що Ви відчуваєте, дивлячись на довгі полиці своїх книг?

Пушик:!До життя не змарнував. Хоча, здається, був запрограмований на більше.

Кор.: Що в житті згадується найперше?

Пушик: Дитинство. Мама вийшла заміж за вдівця з двома дітьми і народила нас четверо. Коли помер батько, мені було 13, сестрі — 11, братові — 6 і меншій сестрі — рік. Дуже бідували, а тут ще маму оштрафували, буцімто вона взяла кілька буряків у колгоспі. Мама від того захворіла, і я залишився в сім'ї за старшого. П'ятнадцятирічним працював на фермі. Щоб вижити, рятувалися вишнями, суницями.

Жили в старій хаті, що протікала. Тож завжди мріяв збудувати для сестер гарні будинки. Що й зробив, коли став журналістом і письменником.

Кор.: Щоб так багато встигнути, треба бути дуже організованим...

Пушик: Життя привчило. Колись працював рахівником, старшим економістом і мусив плани та звіти здавати точно в строк. Три роки служив в армії, звик до дисципліни. Працював шість років в обласній газеті і знаю, що таке здавати матеріали "в номер". А ще мав добрих учителів, бачив, як працюють Олесь Гончар, Павло Загребельний, Роман Федорів, Роман Іваничук, Ліна Костенко. У Літінституті мій керівник Валерій Дементьев радив: хочеш чогось досягти — щодня працюй або хоча б сиди за робочим столом вісім годин. Тож гасло "ні дня без рядка" — моє буквально. Лише щоденників, які ведуть вже сорок літ, маю 300 томів. А кожен том десь 200 сторінок. Думаю, в мене найбільший щоденник на планеті, більший навіть від щоденника корейця, якого занесено до Книги Пннесса. Не кажу вже про записи усної народної творчості. Зокрема, на основі своїх фольклорних записів видав "Казки Підгір'я", "Золоту вежу", "Срібні воли", "Українські тости".

Кор.: Як складається ваш робочий день?

Пушик: Сплю шість годин на добу. Прокидаюсь о 5-й ранку. Біжу до парку, до свого дуба, біля якого роблю комплекс вправ. Як нема снігу, ходжу по парку босий. З квітня по вересень щодня купався в Бистриці й у міському озері, а тепер більше влітку. Потім сідаю працювати або йду в університет читати лекції. Працюю, як правило, до 14-ї години. Тоді йду по редакціях або на базар. До речі, там зібрав фольклору не менше, ніж у наукових експедиціях. Повертаюсь додому — і знов за роботу. Чергую прозу, поезію, фольклор, наукові статті...

Кор.: Ви працюєте в різних жанрах. А який улюблений?

Пушик: Важко сказати. Вірші — як дощ: то кілька в день, то за кілька днів — один. Буває, до якогось рядка повертаєшся аж через 20 років. А проза — роман "Галицька брама" писав 10 років, "Страж-гору" — півроку. Драматургія — це ніби хочеш скинути з душі камінь. А пісня — то маленька драма, мікротеатр. Маю і свій жанр — роман з народних уст. У той час, коли рекомендували писати про людей праці і вихолощували з творів усе живе, я почав писати свою "фольклорну" прозу. Завжди хотів, щоб мої твори пахли Карпатами, весняною землею. Зібрав 15 тисяч приказок і прислів'їв, 500 казок, кілька тисяч пісень, примовок, переказів, загадок, ігр та забавлянок, коломийок, підготував два томи легенд. У свої твори намагаюся вносити нові слова, щоб збагатити нашу мову. Адже слова, як і люди, втомлюються. Одним треба дати відпочити, а інших узяти в танець, як молоду дівчину.

Кор.: А як виникла думка видати збірник українських тостів?

Пушик: Тости я збирав паралельно. Досі такої книги не було, і мені здалося, що це несправедливо стосовно нашого народу. А мій улюблений тост був надрукований у першому номері "Голосу України". Написав я його в залі Верховної Ради, а потім він поширився як народний. Ось він: "Музики, грайте! Зачаруйте грою! Нам вечір цей солодший од вина. Жіночий одяг так блищить, як зброя. Тож вип'єм за роззброєння, до дна!".

Кор.: *Нv* означає це, що жінки у Вашому житті грають особливу роль?

Пушик: Відповідаю так: "Півміста я перелюбив, півобласті мене любило". А як серйозно, то з дружиною ми щасливо прожили 33 роки, ще чотири перед тим дружили. Виростили двох дітей, є троє онуків, які люблять дідові вірші і вже самі потроху римують.

Кор.: Ви з тих письменників, які заробляють на життя творчістю?

Пушик: Колись могло так бути, а сьогодні гонорарів майже не платять. Досі пам'ятаю свій перший гонорар 1959 року — 4 карбованці 40 копійок. А високі гонорари почав отримувати тоді, коли став Шевченківським лауреатом. Потім усе "згоріло", і настали нелегкі часи.

Кор.: Праця в університеті задля заробітку?

Пушик: Ні, мені дуже цікаво працювати зі студентами.

Кор.: Довгий час Ви керували літоб'єднанням, вели літстудію для початківців. Чи суворий Ви наставник?

Пушик: Ставлюсь до молодих дуже обережно. Але інколи треба і посварити, щоб людина пішла доброю дорогою. Та навіть літстудійці, що не стали літераторами, тепер принаймні можуть розрізнити, де література, де халтура, де ерзац, а де справжнє.

Кор.: У вас багато премій і нагород. Яка з них найдорожча?

Пушик: Шевченківська премія. У нашій сім'ї був культ Шевченка. Мати часто читала нам його, тож моє життя оповите цим святим іменем. Я очолював обласне товариство української мови імені Шевченка. Створив з телевізійниками фільм про Кобзаря у Казахстані. Організував вечір і кошти переказав на відновлення спаленої хати батьків Тараса. І живу на вулиці Шевченка, поблизу Шевченкового парку, де завжди стрічаю новий день.

Кор.: Відомо, що у Вас гострий язик, на який, не дай Боже, потрапити...

Пушик: Язик мій — ворог мій, але і мій самозахист. Люблю грати героя, коли душа болить. Насправді ж хворобливо переживаю, коли мені насвинячать. Тому сам намагався нікому не чинити зла. Коли в 1972 році інтелігенцію примушували підписати листа, в якому схвалювалися арешти дисидентів, відмовився.

Кор.: У Вас завжди багато друзів. А де компанія — там і спокуса...

Пушик: Коли мав великі гонорари, то ми часто "водили козу" — ішли з однієї кав'ярні до іншої. Але після ГКЧП я розчарувався у багатьох своїх колегах. Та й творчість літературну, наукову завжди любив більше, ніж випивки.

Кор.: Ви відомий любитель розіграшів. Про це ходять цілі легенди!

Пушик: Якось я виступив у Верховній Раді і сказав, що Україну довели до того, що такий-то професор (який мені добре дозолив) ходить на лекції без шарпеток. Після цього тому професорові стали надсилати посилки зі шарпетками, навіть з Канади. А взагалі парламент й Івано-Франківськ я закидав пародіями й епіграмами.

Кор.: А Вас удавалося комусь розіграти?

Пушик: Мені помстився гуморист Павло Добрянський. Якось я розклеїв оголошення, що він візьме на квартиру двох гарних студенток, дзвонити після 23-ї години. Павло здогадався, хто йому влаштував веселе життя, і відплатив: прочитав оголошення, що пропала собака в одних людей, і подзвонив їм, буцімто вона у мене. Дійшло до того, що те подружжя робило у моїй квартирі обшук. З'ясувалося, що пропала собака в колишнього кадебіста.

Кор.: Чи бувало Вам соромно за якісь свої вчинки?

Пушик: Завжди роблю підсумок дня і часто себе картаю за якісь слова. Бувало, людина мені добро зробила, а я не зумів їй віддячити. А бувало, й навпаки. Думаю, кожен з нас має небесний комп'ютер, який визначає нашу поведінку, і з цим нічого

не вдієш. Бог кожному з нас дає право вибору і каже: не спи, працюй! Але часто замість працювати ми шукаємо собі виправдань.

Кор.: к як рятуєтесь, коли на душі кепсько?

Пушик: Беру рюкзак, тікаю в гори. Зрозумів, що не мудріший за людей, які там живуть. Скільки я там зустрів талановитих особистостей, які почувають себе самотніми оленями, бо їх не розуміє оточення, з них сміються, бо вони не такі, як усі. Дай Боже те опублікувати, що я від них позаписував!

Диктор: Ми передавали інтерв'ю журналістки Дарини Назарчук з лауреатом Національної премії України імені Тараса Шевченка, письменником Степаном Пушиком.

Радіоінтерв'ю-анкета передбачає оперативне експрес-опитування на вулицях міста, в залах засідань, в концертних залах, в фойє театру, на стадіоні тощо. Зазвичай, задається одне-два запитання, інколи — три. Запитання потрібно сформулювати і задати так, щоб відповіді на них були цікавими для широкого кола радіослухачів. На основі відповідей створюється уявлення про те чи інше явище, подію, факт, які викликають інтерес у громадськості. Радіоінтерв'ю-анкети допомагають радіоредакціям краще уявити слухачів, з'ясувати їх інтереси, нахили, уподобання. Інтерв'ю-анкета часто є своєрідним соціологічним дослідженням:

Диктор: Радіоінтерв'ю-анкета Сергія Барашевського.

Кор.: У чому виявляється ваш патріотизм?

Юрій Квас, архітектор: Мій патріотизм виявляється у тому, що я щодня дотримуюсь встановлених державою правил. Адже, як відомо, ставлення людини до дрібниць свідчить про її відношення до глобальних речей. Я перехожу вулицю на зелене світло, працюю, голосую на виборах, розмовляю українською мовою — це мій патріотизм. Я також думаю, що товари іноземного виробництва на наших ринках — це хороший стимул для нас розвивати своє патріотичне ставлення до України.

Тамара Петрова, продавець газетного кіоску: Зараз усі критикують владу за те, що підвищилися ціни на бензин, тарифи на воду. При цьому вони забувають, що це уряд тієї держави, в якій вони живуть. Я приймаю мою державу такою, якою вона є, і не критикую її. Я вірю в те, що майбутнє буде кращим.

Юлія Терлецька, викладач англійської мови: Сильним патріотом я себе не вважаю, хоч треба було б. Найбільше це почуття прокинулося під час помаранчевої революції. Коли я була в Чехії, то всіляко намагалася популяризувати українську мову, хоч нам казали: "Українців тут не люблять. Розмовляйте якою хочете мовою, тільки не російською чи українською"... Зрада патріотизму — це коли люди їдуть за кордон працювати на користь чужої держави, а зі своєї тікають.

Ігор Когут, музикант: Мій патріотизм не виявляється ні в чому. Але я патріот. Хоча б тому, що не люблю тих людей, які розкрадають багатства України. Наразі держава мені не заважає, і я їй теж не заважаю. Наші шляхи якимось не перетинаються. Патріотизм — це мати власний бізнес, заробляти непогані гроші і платити по-

і_=-<и. А ще час від часу купувати українські товари і таким чином підтримувати 4 онального виробника.

Опитував Сергій БАРАШЕВСЬКИЙ

* * * * *

Диктор: Радіоінтерв'ю-анкета Дмитра Синяка.

Кор.: Які риси характеру вас найбільше дратують у людях?

Зеновій Джичко, інженер, 60 років: Нахабність, безпричинна неприязнь. Буває, эдиш в автобус і незнайома людина починає обливати тебе брудом. Та ще так, _; вуха в'януть. Ні з того ні з сього. Особливо мене дратує, коли цій людині менше Е сімнадцяти. Зауваження у таких випадках, наскільки я розумію, користі не прино- : -ть, а тільки шкодять. Мабуть, людей після радянської доби треба виховувати так, ш це робив Мойсей: сорок років водити пустелею.

Павло Сентий, студент, 23 роки: Закритість і брехливість. Я завжди намагаю- : = переконувати знайомих бути відкритішими і правдивішими зі мною. Однак сила -ереконань, звичайно, залежить від того, наскільки мені потрібно, щоб саме ця -одина змінила думку і почала подобатися мені ще більше.

Софія Громіш, двірник, 54 роки: Терпіти не можу, коли про когось говорять -оза очі. Прийди, скажи у вічі, що думаєш, посидимо, розберемося. А пліткувати — _е просто жакливо. Прикро, що часто пліткують люди, які вірять у Бога, ходять до _еркви. Почнеш боротися з цим — станеш ворогом номер один. Тому я мовчу — Богім суддя.

Володимир Тарнавський, юрист, 26 років: Скупість, жадібність. Цим рисам я протиставляю особистий приклад, а словами виховую дуже рідко. Прямо вихову- вати когось, наскільки я зрозумів на власному досвіді, дуже неефективно.

Марина Ємець, підприємець, 40 років: Не люблю, коли в людях кипить злість коли вони брешуть у вічі. А ще коли носять у собі образу, нічого не кажучи. За кілька днів дріб'язковий бур'ян може вирости у величезне дерево. Тому я, коли бачу неприязнь до себе, намагаюся розговорити людину і витягнути колочку, що засіла в її душі.

Опитував Дмитро СИНЯК

* * * * *

Диктор. Радіоінтерв'ю-анкета Оксани Білоус.

Кор.: Коли ви востаннє були в театрі?

Ірина Петрівна, 32 роки, менеджеру: Із племінницею під час новорічних кані- кул на дитячій виставі.

Олександр, 79 років, студент: Давно, мабуть, торік. Зате кілька днів тому хо- див на хокей!

Марина Павлівна, 43 роки, бухгалтер: Я обожаю театр. Ходжу на вистави принаймні раз на два тижні.

Станіслав Іванович, 37 років, директор приватного підприємства: Ми з дру- жиною іноді влаштуємо собі "вихід у світ". Але частіше буваємо у філармонії на концертах класичної музики. А ще — з дітьми ходимо у цирк.

Опитувала Оксана БІЛОУС

Розвиваючи традиції українських сатириків, гумористів, готують також **критичні, сатиричні та гумористичні радіоінтерв'ю**. Радіоінтерв'ю як жанр інформаційний не менш продуктивно "працює" в аналітичних радіопередачах. Його авторитет забезпечується змістовністю та свіжістю інформації "з перших рук". Вплив на громадську думку радіоінтерв'ю, які переходять у публіцистичний діалог, полягає в тому, що вони привертають увагу громадськості до певного явища, виявляють і коригують різні позиції. Разом з учасниками діалогу радіослухач стає не тільки співучасником пошуку істини, а й дослідником. Сприймаючи запропоновану систему аргументів, радіослухач її перевіряє. Діалогічна форма спілкування, яка лежить в основі європейської культури, виявляється надзвичайно плідною, бо відкриває нові можливості для процесу переконання.

Методика підготовки радіоінтерв'ю. Підготовка до радіоінтерв'ю проходить три нерозривно взаємопов'язаних і невіддільних на практиці етапи: загальний, конкретний, психологічний [48, с 44].

Загальна підготовка журналіста до радіоінтерв'ю складається з інтелектуальних і професійних знань, національно-громадянської свідомості, морально-духовної зрілості, глибокого володіння рідною мовою: в Україні — українською, Польщі — польською, Росії — російською, Японії — японською. Ці засадничі чесноти журналістської творчості здобуваються, нагромаджуються, усвідомлюються під час сумлінного навчання і цілеспрямованої практичної роботи.

Конкретна підготовка до радіоінтерв'ю включає визначення мети бесіди і характеру необхідних відомостей, вивчення предмета інтерв'ю і майбутнього співбесідника, попереднє обдумування змісту розмови, складання запитань, домовленість про час і місце зустрічі, добре володіння звукозаписуючою технікою.

Психологічна підготовка до радіоінтерв'ю здійснюється як загальним, так і конкретним типами роботи. Зосереджується увага на виробленні у себе необхідних психологічних якостей, набутті знань про інтерв'ю як ситуацію соціально-психологічного спілкування, процес сприйняття людиною людиною. Здійснюється "програмування (прокручування) психологічної ситуації" конкретного інтерв'ю, психологічне настроювання (мобілізація, готовність) на бесіду.

"Від журналіста, крім сумлінної підготовки, знання теми, співбесідника, вимагається, щоб він володів драматургією інтерв'ю, іноді полемічним мистецтвом, належним темпераментом. Це у процесі розмови, — підкреслює Т. Шуміліна. — А під час написання інтерв'ю? У своїх кращих зразках подібні матеріали є ніби невеликим драматичним твором із зав'язкою, кульмінацією і висновками, у якому якщо і нема розв'язки, то

хоч накреслені можливі її варіанти. Це допомагає привернути увагу читача (радіослухача. — *В.Л.*) до проблеми" [47, с. 15].

У журналістській практиці бувають випадки, коли інтерв'ю відбувається незаплановано, несподівано, експромтом. Але успішно його може здійснити радіожурналіст з доброю загальною підготовкою, який глибоко оволодів психологічними засадами проведення ґрунтовних, складних за змістом і емоційною насиченістю бесід. Весь життєвий і практичний досвід радіожурналіста виявляється у такому випадку підготовкою до радіоінтерв'ю.

Отже, основою успішного радіоінтерв'ю є старання, всебічна підготовка журналіста. Вибір, вивчення теми інтерв'ю передбачає широке, глибоке ознайомлення з предметом інтерв'ю — подією чи проблемою, що хвилює аудиторію, та всебічне знайомство з людиною, в якій журналіст буде брати інтерв'ю. Адже лише той, хто володіє предметом бесіди, зможе запитати про суттєве.

Є різні джерела щодо вибору теми (навіть проста спостережливість може підштовхнути до цікавої теми) та довідкового матеріалу про предмет розмови й особу (інтерв'ююваного): прес-релізи, сторінки Інтернету, урядові доповіді, наукові зустрічі та лекції, звіти про ту чи іншу форму діяльності, довідники, спеціалізовані журнали, газетні публікації, теле- і радіопередачі, поінформовані люди, власний архів, а також сам інтерв'ююваний. Якщо журналіст не знає минулого свого співбесідника, то він ніколи не зможе виявити півправди у його словах і не зрозуміє, де його слова розходяться з ділом.

Вивчення проблеми, збір інформації допоможе з'ясувати всі можливі грані й аспекти досліджуваного питання. Треба визначити, в яких взаємозв'язках перебувають ці аспекти, який вплив на розвиток ситуації можуть мати соціальні, економічні, екологічні, політичні та інші інтереси зацікавлених сторін. Доцільно звертати увагу на будь-яку допоміжну інформацію. Радіослухачі хочуть знати передісторію проблеми, які заходи повинні вживати офіційні особи, як проблема може відбитися на слухачах, і що самі радіослухачі можуть зробити для поліпшення ситуації. Чим ретельніше журналіст підготується до радіоінтерв'ю, тобто, чим більше опрацює матеріалу, тим цікавіші судження отримає на свої запитання.

Важливі й цікаві думки про методику підготовки до інтерв'ю, зокрема вивчення теми, висловив лікар-космонавт Б. Єгоров. Він зустрічався з багатьма журналістами і це дало йому підставу розділити їх на категорії: "До першої категорії я відношу тих, — зазначив Б. Єгоров, — хто приходить на зустріч добре підготовленим до неї. Завжди відчувається, що ця людина переглядала літературу, ознайомила з якимось, хоч, може, і не зовсім їй зрозумілим матеріалом, але вона щось довідалася і прийшла розмовляти по суті справи, а не просто так, куди крива виведе. Її поважаєш,

їй хочеться допомогти зрозуміти те, що вона сама не зрозуміла під час вивчення літератури, але намагалася зрозуміти. Такому кореспондентові можна вибачити багато.

Але бувають і такі — це вже друга категорія, — які всі своїм виглядом прагнуть показати, що їм не треба знайти суті питання, розуміти його... Вони ніби стоять вище від цього. їм важливо одержати інтерв'ю, записати розповідь на магнітофонну стрічку, мовляв, потім розберусь. Я не вважаю таких людей журналістами — швидше, це люди при журналістиці. Зазвичай, їх матеріали поверхові, нецікаві, сірі чи що. Але апломбу в таких людей хоч відбавляй. І, як правило, такі кореспонденти володіють й іншими неприємними якостями: вони настирні, нетактовні, ставлять часом такі запитання, що на них не хочеться відповідати. Крім того, невміння подати матеріал такі люди часто підмінюють надуманою сенсаційністю, що, зрештою, шкодить всім: і самому кореспондентові, і слухачеві, — найбільше — виступаючому. Після зустрічі з таким кореспондентом і на інших починаєш дивитися з побоюванням" [44, с 7].

Радіожурналіст може й не знати всіх тонкощів, усіх деталей проблеми — їх у разі потреби роз'яснить сам фахівець, — але він зобов'язаний знати, що вони існують. Це знання допомагає йому спрямовувати бесіду у потрібне русло, продумати такі запитання, у відповідь на які він одержить цікаву й корисну інформацію. Якщо журналіст не вивчить теми інтерв'ю, він не зможе й конкретизувати запитання. Вони виходитимуть у нього надто широкими і загальними, як, наприклад, "Розкажіть, будь ласка, про розвиток спорту в останні роки". Бути готовим до радіоінтерв'ю означає, що журналіст якоюсь мірою може передбачити, які відповіді викличе те чи інше запитання, а тоді можна заздалегідь підготувати й альтернативні подальші запитання.

Під час вивчення теми і вибору опитуваного (це нерідко відбувається одночасно) потрібно обов'язково звертати увагу на мову майбутнього інтерв'ююваного, адже його мова є вагомим, якщо не головним, складовим елементом забезпечення сприймання радіоінтерв'ю. Для телебачення велику роль відіграє також телегенічність.

Отже, здобуті добрі знання про предмет розмови та інтерв'ююваного — це неоціненна послуга під час підготовки запитань для радіоінтерв'ю. Адже запитання — це початок відповіді для слухача. "Запитання зображає форму думки, у ньому виражений момент переходу від незнання до знання, від неповного, неточного знання до точнішого" [22, с 4]. Запитання — один із засобів пізнання дійсності журналістом. Ще наші предки бачили у запитанні шлях до дослідження особистості. "Для мене найголовніше, — говорив Сократ, — дослідження запитання, — хоча може трапитися, що при цьому ми досліджуємо і того, хто запитує, тобто мене са-

мого, і того, хто відповідає" [28, с. 219]. Саме так і відбувається у більшості інтерв'ю. І лише тоді, коли інтерв'юер добре знає обговорюване питання. "Змістовність, точність і тонкість висловлених співбесідником суджень у величезній більшості випадків — результат точності і тонкості запитань, які задавав журналіст" [37, с. 89].

Істина не дається зразу. Одним із засобів її осягнення є діалог. Радіоінтерв'ю передбачає здобування істини діалогічним шляхом публічно. Це приваблює радіослухачів. Зростає активність радіослухачів під час прямоефірних передач, коли вони мають можливість задавати запитання, дискутувати. Це зобов'язує ведучого радіопередачі добре готуватися, щоб не згнъбитися, бо у комунікаційному трикутнику (учасник передачі — радіожурналіст — радіослухач) журналіст є ключовою фігурою, який повинен уміти запитати, відповісти і спрямувати діалог в ефірі.

Готуючи запитання для інтерв'ю, радіожурналіст повинен вирішити для себе, яке інтерв'ю він збирається зробити, про що і з якою метою, а також скільки задаватиме запитань загального плану і скільки конкретних. Досвідчені журналісти задають загальні запитання, щоб отримати об'ємну картину. Але цим не треба зловживати: конкретні запитання дають конкретний матеріал. Д. Бреді у своїй книзі "Майстерність інтерв'ювання" радить починати інтерв'ю із загальних запитань у тих випадках, коли співбесідник почуває себе комфортно у присутності журналіста, і якщо він не позбавлений ораторської жилки. Загальне запитання дає йому можливість виговоритися. Коли співбесідник скований, ліпше йому задати конкретне запитання, на яке йому легко буде відповісти [42, с. 18].

Добрими вважаються короткі, точні та прості запитання. Кожне запитання повинне розглядати лише один аспект події, проблеми, явища. Задаючи два запитання в одному, дозволяємо інтерв'юйованому ухилитися від відповіді на незручне запитання, надаючи йому можливість відповісти лише на одне з двох запитань. Запитання варто задавати у питальній, а не стверджуючій формі. Його формулювання повинно надати інтерв'юйованому можливість сказати те, що він думає, відчуває або пережив, що він знає. Тому потрібно уникати запитань, на які можливі однозначні відповіді "так" або "ні". Наприклад:

- Ви встановили рекорд з важкої атлетики?
- Так.
- Ви хвилюєтесь перед виступом?
- Ні.
- Ви з дитинства відчули прихильність до спорту?
- Так.
- Ви не пропускаєте жодного тренування?
- Так.

- До вас відразу прийшла слава?
- Ні.
- Приємно бути рекордсменом?
- Так.
- Щиро дякую вам за цікаві та змістовні відповіді для нашого радіо.

Готувати запитання треба старанно, але це не означає, що під час інтерв'ю треба сліпо і беззаперечно іти за підготовленими записами. Найліпше добре імпровізувати на основі підготовленого. Канадський репортер, письменник і викладач журналістики Д. Савотські вважає, що основоположними принципами методу підготовки питань є такі: запитання повинні бути відкритими, нейтральними і простими.

Один із способів підготовки до інтерв'ю — задати складені запитання собі. Чи може журналіст сам відповісти на ті запитання? Цей простий тест нерідко виводить журналіста на альтернативні, додаткові запитання, які потрібні для повноцінного радіоінтерв'ю.

Д. Савотські склав список десяти "смертельних гріхів" журналіста під час роботи над радіоінтерв'ю. Варто заборонити, на його думку, такі запитання:

1. Запитання, що допускають односкладові відповіді "так" чи "ні".
2. Стверджувальне речення замість запитального.
3. Два запитання в одному.
4. Перевантажені запитання.
5. Навідні для відповіді запитання.
6. Коментарі та власні оцінки в запитанні.
7. Припущення і домисли у запитанні.
8. Навішування ярликів у запитанні.
9. Перебільшування у запитанні.
10. Надто складні для розуміння запитання [38, с. 67].

На мій погляд, не з усіма цими "гріхами" можна погодитися. У публіцистичному діалозі повинна бути зрозумілою також позиція автора. Отже, можуть бути авторські оцінки, коментарі тощо.

Є також запитання, якими, так би мовити, не варто мучити слухача, але їх потрібно задавати для отримання потрібних даних, щоб якнайповніше підготувати інтерв'ю. Адже репортер має зробити узагальнення даних. Інтерв'ю повинно висвітлювати і роз'яснювати складні аспекти того чи іншого питання, проблеми, ознайомлювати слухачів з думкою респондента, його почуттями і враженнями, а не сухо перелічувати нескінченні факти і цифри. Репортер повідомляє факти, а відповідальні особи пояснюють, як і чому щось відбулося.

Готуючись до інтерв'ю, журналіст повинен не тільки сформулювати і записати запитання, але й продумати їх хронологію, опрацювати структуру бесіди: її зав'язку, розвиток, закінчення за законами драматургії. Це особливо важливо для радіо, по якому чути питання і відповіді. Правда, радіожурналістам не так складно зробити монтаж, але в ідеалі потрібно авати запитання у логічному порядку. Якість інтерв'ю тоді значно поліпшується. Воно стає упорядкованішим і продуманішим.

Не треба боятися задавати запитання, які комусь здаються наївними. Важливо пробудити емоційну та спонтанну розповідь про те, що відбулося. Запитання, які декому здаються безглуздими, на думку Е. Фіхтелиуса, призводять до несподіваних, глибоких і цікавих відповідей. Прикладом подібних питань є:

- Що ви відчуваєте?
- Що ви маєте на увазі?
- Як ви собі це уявляєте?
- Що ви збитаєтесь робити тепер? [38, с. 66].

У добре продуманому інтерв'ю обов'язково присутні декілька основних запитань, які розвивають інтерв'ю у хронологічному порядку і за законами логіки. Такі запитання складають остов радіоінтерв'ю, його драматургічну основу. Окрім них, існують і так звані наступні, або альтернативні (уточнюючі), запитання. Залежно від відповідей співбесідника вони можуть носити уточнюючий, коментуючий або заперечуючий характер. Ці запитання можна підготувати заздалегіть — спеціально для конкретного інтерв'ю або виробити якусь універсальну форму.

Інтерв'юер повинен бути готовим задавати непередбачувані запитання, які впливають із бесіди. Це, можливо, найскладніший момент у радіоінтерв'ю. Може скластися ситуація, що на сформульоване заздалегіть запитання отримуєте несподівану відповідь, яка вимагає раптової і спонтанної реакції. Тому до непередбачуваного в інтерв'ю треба бути завжди готовим. Раптовий поворот інтерв'ю нерідко буває найцікавішим. Саме тоді розмова може набути зовсім несподіваного характеру, розрядити обстановку, або, навпаки, розпалити пристрасті.

Безперечно, дуже важливим об'єктивним фактором, який визначає успіх або невдачу майбутнього інтерв'ю, є особистість інтерв'юйованого. Його індивідуальність, так би мовити, "задана", і журналіст не в змозі її змінити, у той час як систему запитань і свою поведінку він не тільки може, а й повинен скоригувати до особистості інтерв'юйованого й обставин бесіди. Ця вимога не стосується людей, яким журналіст задає запитання на вулиці під час інтерв'ю-анкети.

Особистість інтерв'юйованого висувається на перший план під час підготовки портретного радіоінтерв'ю. Тут переважне значення має соціально-психологічна, моральна, соціальна характеристика.

Тому потрібно підготувати декілька основних "робочих" запитань, які впливають із чіткого усвідомлення завдання матеріалу, попереднього вивчення теми й особистості майбутнього співбесідника. Ці запитання містять у собі квінтесенцію матеріалу, який має намір підготувати журналіст. Також потрібно сформулювати декілька додаткових або тактичних запитань, які дозволяють спрямувати розмову у потрібне русло, якщо інтерв'юйований непомітно для себе відійде від теми, відповідь на одне з основних запитань несподіваним чином або, скажімо, спробує ухилитися від принципово важливого запитання.

Запитання повинні передбачати розгорнуту відповідь. Послідовність запитань і можливі варіанти відповідей журналіст повинен старанно продумати, враховуючи мету і композицію запланованого радіоінтерв'ю. Здатність передбачити можливі варіанти поведінки людей у відповідь на відповідні дії завдяки вже відомій про них інформації і на цій основі виробляти стратегію і тактику своїх вчинків психологи називають рефлексією. Рефлексування властиве не лише шахістам, але й досвідченим журналістам. Щоби пересвідчитися, як буде людина поводитися перед мікрофоном, яким обсягом інформації вона володіє, як висловлює свої думки, влаштовують попередню бесіду. Але це не повинна бути повна і точна репетиція того, що треба буде сказати під час запису, бо людина виговориться раніше потреби. Під час попередньої бесіди доцільно торкатися лише побічних аспектів головної теми розмови, щоб інтерв'юйований освоївся у "радіокухні".

Автори посібника з екологічної журналістики Ш. Фрідман і К. Фрідман вважають, що не треба боятися задавати співбесіднику гострі запитання, які застають його зненацька. Правда, цим можна поставити співбесідника у незручну ситуацію. Щоб якимось згладити незручність, доцільно, по-перше, задавати запитання ніби від третьої особи, мовляв, хтось цікавиться цим питанням; по-друге, задавати запитання ніби ненавмисно; по-третє, не задавати незручних запитань на початку інтерв'ю. Треба почекати, поки створяться довірливі стосунки із співбесідником. Після гострого запитання доцільно задати декілька легких запитань у кінці радіоінтерв'ю, щоби залишити співбесідника у доброму настрої. "Останнім запитанням підсумуйте інтерв'ю і запитайте співбесідника, чи не пропустили ви чогось дуже важливого" [42, с 18—19].

Інколи доцільно спочатку радіоінтерв'ю залучити співбесідника у невимушену розмову на загальні теми, щоби встановити з ним контакт. Лише після цього можна задавати серйозні запитання. Проте кожна людина

змагає індивідуального підходу. Якщо, наприклад, ви будете забирати час у занятої людини непотрібними розмовами, то це тільки викличе роздратування. Ще один спосіб почати інтерв'ю — це коротко викласти суть проблеми і пояснити, чим ця тема вас зацікавила. Нарешті, тактовно за-
дайте запитання про позицію вашого співбесідника з приводу певної про-
блеми. Наприклад: "Я чув, що ви не схвалюєте (те то, те то). Чи не могли би пояснити, чому?". Акуратно вибирайте і формулюйте запитання. Інтерв'ю повинно бути ретельно організовано, тому складіть план і дотримуйтеся його впродовж бесіди. Якщо розмова набирає несподіваного повороту, і з цього може бути цікавий матеріал, не бійтеся відступити від початкового плану бесіди.

Отже, після виконання "домашнього завдання", тобто вивчення теми (предмета розмови, майбутнього співбесідника) й обдумування, складання запитань молено записувати радіоінтерв'ю. Цей етап створення радіоінтерв'ю не менш відповідальний. Від нього залежить, щоб не дарма була затрачена попередня праця. Тому радіожурналіст не повинен розхолоджуватися. Він зобов'язаний створити потрібну невимущену, природну, дружельобну морально-психологічну атмосферу для розмови перед мікрофоном. Треба враховувати сковуючий вплив мікрофона. Тому ліпше проводити інтерв'ю у звичайній для інтерв'юйованого обстановці — там, де він живе або працює, де почуває себе спокійно та впевнено. Для бесіди треба зручно сісти чи стати на оптимальній відстані, добре розташувати звукозаписуючий апарат. Мікрофон треба тримати не ближче, ніж на півметра від співрозмовника. Треба враховувати тональність його голосу. Кореспондент, задаючи запитання, не повинен говорити голосніше або тихіше інтерв'юйованого. Не можна давати мікрофон інтерв'юйованому у руки. Під час запису не треба чіпати провід, який з'єднує мікрофон з магнітофоном (йдеться про портативний магнітофон "Репортер"). Якщо кореспондент бере інтерв'ю в однієї людини, то ліпше її посадити поруч перед мікрофоном, а не з другого боку столу. Високу якість документального запису на магнітофонну стрічку забезпечує добре володіння звукозаписуючою апаратурою. Не варто починати інтерв'ю (у тому випадку, якщо воно пишеться на стрічку) з технічних маніпуляцій — регулювання рівня запису, простого відліку (один, два, три...) тощо. Словом, не треба привертати зайвий раз увагу співбесідника до техніки запису.

Переважно поведінка інтерв'юйованого залежить від дій і поведінки радіожурналіста. Професіоналізм інтерв'юера не лише в умінні невимущено "щось" запитати. "Буває дуже неприємно, коли приїжджає до мене кореспондент, задає питання, а я відчуваю, що йому все одно, з ким бідувати — зі мною, з будівельником, з інженером чи продавцем, тільки б інтерв'ю взяти", — з гіркотою зауважила відома кіноактриса Н. Фатеєва [33, с. 41].

Для того, щоб інтерв'юований з прихильністю поставився до журналіста, щоб надати жвавості інтерв'ю, репортер повинен уміти уважно слухати. Адже вміння слухати — важлива передумова успішного інтерв'ю. Є чимало випадків, коли репортер, щоб показати свою обізнаність або для утвердження власної позиції, починає домінувати в розмові. Він формулює довжелезні запитання, змушуючи опитуваного лише підтакувати йому. "Це — прикмета незрілої манери взяття інтерв'ю, — підкреслює В. Я. Миронченко. — Кваліфікованим вважається той журналіст, який уміє слухати і говорить лише те, що треба сказати. Слухати співрозмовника, до речі, важко, а слухати його "професійно" ще важче тому, що слухання — активний процес. Він вимагає від журналіста чималих зусиль і зосередження на темі розмови. Розмова йде продуктивніше, коли опитуваний бачить справжню, а не підробну зацікавленість журналіста темою інтерв'ю. Удаваний же інтерес губить інтерв'ю, гасить його швидше, ніж відверта нудота на обличчі журналіста" [26, с 274].

Репортер повинен уміти дивитися співбесіднику в очі. Інколи достатньо одного поруху брів або погляду, кинутого на оповідача, щоб той продовжував розвивати тему. Радіорепортер може підтримувати розповідь свого співбесідника легким похитуванням голови або приязною усмішкою, а от кивки тележурналіста дратують глядачів і заважають сприйманню бесіди. Такий же негативний ефект викликає і безмежне підтакування радіорепортера під час інтерв'ю, його вигуки тощо. Відповідь на запитання радіожурналіст повинен вислухати мовчки. Не варто перебивати співбесідника на півслові, нехай договорить своє речення до кінця. Це не тільки вияв ввічливості стосовно співбесідника, але й спосіб полегшити наступний монтаж інтерв'ю. Монтувати запис, у якому двоє говорять в один голос або перебивають один одного, надто складно. Безперечно, інколи потрібно перервати безмежний потік слів співрозмовника. Але робити це треба приязно, ввічливо і, якщо це можливо, пояснити, чому вимушені перервати його. Репортер, який уміє слухати, перебиває тоді, коли оповідач на секунду замовкає, щоб передихнути. Взагалі, нерідко мовчання може замінити найліпше запитання. Запитальний погляд журналіста, кивок голови або пауза без єдиного слова можуть викликати найнесподіваніші відповіді.

Кожному журналісту хочеться, щоб інтерв'ю проходило безпосередньо і невимушено, але цього важко добитися. І репортер, і інтерв'юований розуміють, що за кожним словом стежать слухачі. Навіть під час невимушеної і природньої атмосфери мікрофон завжди буде нагадувати, що бесідуєть не два давні приятелі. Журналіст уважно слухає співбесідника, щоб не пропустити чогось несподіваного або цікавого. Хочемо ми того, чи ні, мікрофон так чи інакше впливає на змістовний та емоційний бік справи інтерв'ю. Лише дуже незначна кількість людей здатна говорити перед мікрофоном так же природньо, як у повсякденному житті.

Часто людина, яка дає інтерв'ю, втрачає впевненість у собі, її розгубленість тим більша, чим менше у неї навичок публічних виступів. Тому завжди під час бесіди треба враховувати цей "мікрофонний ефект". За таких умов виявляється фахове вміння радіожурналіста працювати з людьми. Гумор, добра усмішка, декілька "легких" запитань з початку розмови допомагає зняти нервову напругу у співрозмовника. Треба вміти поводити розмову так, щоби інтерв'юваний відчув себе досить вільно, зміг спершу розговоритися про якісь звичайні, прості речі, а потім непомітно для себе став би відповідати на основні запитання.

Якщо є потреба задавати уточнюючі запитання на кшталт: "Я правильно зрозумів, Ви дотримуєтеся такої думки?", або "Ви думаете, що?..", то це треба робити спокійно, ввічливо. Не варто форсувати бесіду. Треба дати можливість людині самій подолати паузу, яка виникла під час інтерв'ю. Потрібно спокійно почекати, показуючи зацікавленість і даючи зрозуміти співбесідникові, що його труднощі природні. Як уже зазначалося, кращий інтерв'юер — той, хто вміє слухати.

Під час інтерв'ювання кількох людей одночасно потрібно приділяти увагу послідовності їх виступів. У звичайній бесіді люди схильні перебивати, доповнювати один одного, особливо, якщо тема близька всім, і кожному є, що сказати. У безпосередньому спілкуванні це виглядає досить природно. Тому не досить досвідчений радіожурналіст інколи піддається спокусі провести інтерв'ю саме так. Під час запису йому здається, що все йде добре і цікаво. Проте, коли стрічка прослуховується пізніше у студії, результат приголомшує: виходить неймовірний "вінегрет" із уривків фраз, вигуків, сміху тощо. Працювати з таким матеріалом надзвичайно важко (доводиться здійснювати трудомістку, "ювелірну" роботу, щоби вмонтувати непотрібні шматки) або зовсім неможливо, бо створюються інтонаційні обриви, провали. Тому під час багатостороннього інтерв'ю треба стежити за тим, щоби один одного не перебивали (про це варто заздалегідь попередити). Цієї вимоги треба дотримуватися і під час прямоєфірної передачі. Потрібно пам'ятати про те, щоби перші слова кореспондента не накладалися на кінець попереднього висловлювання інтерв'юваного, бо це створить ускладнення під час монтажу передачі.

Можливий, звичайно, монтаж зробленого запису інтерв'ю. При цьому допускається переставлення запитань і відповідей, поділ інтерв'ю на частини, які перемежуються коментарем автора-журналіста. Але у подібних випадках, визначаючи жанр такого матеріалу, правильно буде говорити не про радіоінтерв'ю, а про розповідь кореспондента із студії з використанням попередньо записаних фрагментів інтерв'ю.

Як самостійна передача інтерв'ю володіє композиційною і сюжетною завершеністю. Воно містить у собі групу взаємопов'язаних і взаємообумовлених

запитань у межах певної теми і відповідно групу відповідей, які висвітлюють тему з більшою або меншою повнотою. Інтерв'ю як складова частина складної передачі або як елемент іншого жанру не претендує на композиційну або сюжетну завершеність.

Практика поставила перед радіожурналістами, які працюють у жанрі інтерв'ю, декілька творчих запитань. Чи варто попередньо ознайомлювати інтерв'юваного із запитаннями? Може, ліпше назвати тільки тему майбутньої розмови, а конкретні запитання задавати лише під час бесіди? Чи варто попередньо записувати зміст запитань і відповідей? Однозначної відповіді на ці запитання немає. На власному журналістському досвіді пересвідчився: якщо інтерв'ю на складну суспільно-політичну, соціально-економічну чи іншу важливу, актуальну тему, до якої треба ґрунтовно готуватися, то інтерв'юваного треба за кілька днів ознайомити з основними запитаннями. Водночас треба мати у запасі декілька запитань, задавши які, оживимо перебіг бесіди, бо інтерв'юваний буде роздумувати над змістом відповіді. Тоді у бесіду, яка велася ніби "по писаному", ввірветься дух справжнього діалогу, під час якого глибше розгорнеться інтелектуально-професійний набуток співбесідника. Вважаю, що робити попередній, пробний запис інтерв'ю не варто, бо під час основного запису бесіди можна буде "недорахуватися декількох важливих" суджень чи фактів. Доведеться з пробного "дубля" робити основний, а це також може призвести до зниження якості інтерв'ю. Якісь часткові попередні, пробні записи запитань і відповідей можна зробити, щоб почути, як вони звучать. Коли готуємо суто інформаційне радіоінтерв'ю, то достатньо назвати тему розмови. Якщо тема складна, тобто готуємо проблемне радіоінтерв'ю, то таки потрібно ґрунтовно обговорити можливе змістове наповнення запитань.

Щоб застрахувати себе від можливих помилок і непорозумінь, радіоінтерв'ю у кінцевому вигляді варто показати, дати послухати своєму співбесіднику. Це дуже важливо при висвітленні складних проблем суспільно-політичного, соціально-економічного, національно-духовного життя.

У зв'язку з тим, що найціннішим матеріалом в радіоінтерв'ю є думка, судження, тлумачення інтерв'юваного, а не дані, які журналіст може отримати з інших джерел, то інформаційне навантаження повинні нести слова кореспондента, а оцінкове — слова інтерв'юваного. Кажуть, культура — це те, що залишається, коли людина забуває все. Інтерв'юер може все забути, але не безкорисливу повагу до співбесідника — безвідносно до його посади, становища, популярності. Тільки власною національно-патріотичною, морально-інтелектуальною глибиною, професійно-громадянською зрілістю ми здатні виміряти духовну глибину, компетентність інтерв'юваного й ознайомити з ним радіослухачів.

8.4. Радіорепортаж

Призначення і жанрові особливості радіорепортажу. У радіорепортажі можна реалізувати всі можливості радіо, повністю використати його специфіку. Радіорепортаж поєднує сильні сторони інформаційного радіоповідомлення (оперативність, актуальність, насиченість тексту) та елементи радіопубліцистики (емоційне, образне відображення події з певною її оцінкою).

Слово репортаж прийшло в українську мову з французької (*reportage*), яке, відповідно, походить від латинського *reportage* — повідомляти, доповідати). Витоки репортажу дослідники шукають у древніх хроніках, літописах, де стисло зафіксовано події минулого. Вперше репортажами стали називати інформації про засідання англійського парламенту. Авторами таких репортажів були представники преси — репортери, які були присутніми на засіданнях. Репортажі також публікували у газетах Франції, Німеччини, США, а в другій половині XIX ст. цей жанр активно розвивається в Росії.

В українській пресі репортаж "приписується" значно пізніше, адже тривалий час колонізатори утискали, забороняли українську мову, культуру. Зародки репортажу можна відшукати у "Зорі Галицькій". Згодом класичні репортажі друкувала газета "Діло" та інші періодичні видання Галичини і Буковини. Як підкреслює В. Здоровега, досить популярними серед читачів на той час були репортажі Р. Голяна. У 20-ті роки XX ст., до утвердження комуністично-сталінського тоталітарного режиму, репортаж розвивався в українській пресі та літературі. Активно використовували у своїй творчості цей оперативний жанр Б. Антоненко-Давидович, М. Йогансен, М. Трублаїні, П. Усенко та багато інших.

Зрозуміло, що у газетних та радіорепортажах за радянських часів лише оспівували "героїзм будівників соціалізму і комунізму", "щасливе життя під зорею Кремля", "методи роботи новаторів і переможців соціалістичного змагання" тощо, творили "свого роду епос" [32, с. 6] комуністичної епохи. Торжествувала віртуальність: те, чого не було, вважали, що воно є і його яскраво пропагували, а те, що було (насильство, катування, тортури, винищення національно свідомих українців, голодомори, зросійщення, нищення українського національного життєвого середовища тощо) вважалося, що його нема. Такою була "мудра політика КПРС", на ідеологічних засадах якої примусово функціонували ЗМІ.

У нинішніх умовах функціонування радіомовлення України головне призначення радіорепортажу — оперативно, правдиво, об'єктивно інформувати, розповідати, описувати, показувати, оцінювати події реального

життя у розвитку, утверджуючи у свідомості всіх людей гуманістичний зміст української національної ідеї, основною сутністю якої є державна незалежність, соборність, демократія, свобода, самодостатня цінність особистості, патріотизм, громадянська позиція, порядність, чесність, господарська дбайливість, забезпечення функціонування української мови в усіх сферах життя і всебічний розвиток національних меншин, взаємоповага між ними, висока духовність і матеріальний достаток.

Основними жанровими ознаками радіорепортажу є **документальність, достовірність, об'єктивність, оперативність**, які базуються на актуальності інформації. Якщо у радіозвіті мовиться про те, що відбувалося на зборах, конференції, партійному з'їзді тощо (радіожурналіст ознайомлює з доповідями, виступами, ухвалями, рекомендаціями), то радіорепортаж розповідає про подію, виражену в часі та просторі (будівництво і пуск домни, відкриття школи, політ у космос, жнива, спортивне змагання тощо).

Радіорепортажу притаманні специфічні властивості — наявність звукової документальної картини події, яка дає можливість слухачеві вгамувати допитливість і повірити тому, що відбувається. Документальні шуми, які передають атмосферу, обставини події, розповідь кореспондента, яка малює пейзаж, портрети людей і, на кінець, живі голоси учасників репортажу — все це створює "ефект присутності", допомагає слухачеві здійснити мандрівку на місце події.

Ритм, динаміка, "калейдоскопічність" — це характеризує репортаж. "Статичного репортажу бути не може, як не може бути сидячого репортера", — сказав російський репортер Є. Рябчиков [9, с. 67]. З усіх жанрів "звукової" публіцистики репортаж найдинамічніший. Характерні особливості радіорепортажу: "подієвість, "ефект присутності" (термін кінематографа), динамічність, одночасність розповіді з подією, яка відбувається. Без цих компонентів репортажу не може бути. Якщо у репортажі нема хоча б одного з цих елементів, він перестає бути репортажем. Це уже інший жанр" [9, с 69].

Якими б різними не були різновиди радіорепортажу, для всіх характерне одне: репортер — безпосередній очевидець того, що відбувається, він описує подію, доповнюючи опис своїми особистими враженнями і зауваженнями. Отже, опис події є основною ознакою репортажу. "Репортаж — це інформаційний матеріал, який дає слухачеві наочне уявлення про подію, побачену очима журналіста-учасника" [36, с. 5]. Щоб надати можливість слухачеві побачити розвиток події на власні очі, репортеріві потрібно динамічно передати свої враження. "Тому цей жанр вважається суб'єктивним, він відображає події, звертаючись до відчуттів" [34, с 7], адже об'єктивні події, факти, настрої слухач сприймає через призму суб'єктивного ставлення репортера до того, що відбувається.

Радіорепортаж — не механічне відображення події, подібне, наприклад, до трансляції сесії Верховної Ради, з'їзду партії, зборів, мітингу тощо з традиційним протокольним дикторським текстом. Він є відображенням життя через авторське сприймання, через призму певної ідеї, яка обумовлює сюжетну лінію репортажу.

Радіорепортаж відрізняється від усіх інших жанрів насамперед подієвістю й оперативністю. Репортаж завжди повідомляє щось нове. Репортер не тільки описує подію, але й показує слухачам її розвиток, розкриває її зміст. Об'єктом репортажу служать переважно явища, події, процеси, а також реакція людей на ці події, явища і процеси.

"Радіорепортаж — це динамічне, документально-достовірне і разом з тим художнє відображення об'єктивної, обмеженої у часі і просторі дійсності, створюване засобами сучасної радіотехніки та живого слова репортера, присутнього на місці події" [6, с 24]. Радіорепортаж дає яскраву уяву про подію, відтворює її звукову картину, ніби переносить слухачів в атмосферу цієї події. Отже, головною і визначальною рисою будь-якого радіорепортажу є одномоментність перебігу події з її відображенням засобами радіо. "Тому в радіорепортажі важливими є три ефекти: достовірності, присутності і співпереживання" [30, с 202].

Вимоги до радіорепортажу. Вимоги до радіорепортажу впливають із його жанрових особливостей і тісно переплітаються з ними. Поєднуючи у собі кращі якості інформації — оперативність, злободенність, лаконічність і найсильніші риси публіцистики — її емоційність, образність і наступальність, радіорепортаж з успіхом виконує завдання правдивого відображення сучасного життя, впливу на індивідуальну і громадську думку. Репортер завжди повинен пам'ятати, що радіослухач від нього далеко і для того, щоб його переконати, "треба знайти необхідні аргументи, правильно їх упорядкувати і сформулювати" [35, с 283], тобто так будувати свою розповідь, так використовувати звукові образи, щоб вони створювали в аудиторії уявлення найбільшого наближення до дійсності.

Щоб дати можливість слухачеві побачити і відчути те, що побачив і відчув на місці події сам журналіст, радіорепортаж повинен відповідати як загальним вимогам до радіоповідомлення (новизна, стислість, достовірність, цікавість), так і специфічним вимогам (динамізм, емоційність і яскравість зображення, драматургізм, ефект присутності, картинність). Своєрідність стилістики радіорепортажу в тому, що "автор повинен вміти із плетива життєвих обставин і подій сконструювати відповідний конфлікт і послідовний сюжет" [11, с 173].

Яким би досконалим не було дослідження, вислуховування учасників і свідків подій, на підставі цього не можна одержати цілісної картини.

Радіожурналіст сам повинен створити причинно-наслідкову картину подій, стежити за тим, щоб лінія його розповіді ні на мить не відхилялася від відомих йому фактів. Концепцію "точного факту" послідовно відстоював відомий репортер Е. Е. Кіш. Проблему поєднання точного факту з творчою фантазією він розв'язав з допомогою методу "логічної фантазії". "Певна річ — факт — це лише компас репортера, — зазначав Е. Е. Кіш. — Вирушаючи у подорож, він (репортер) має потребу у підзорній трубі — логічній фантазії. Тому що з допомогою дослідження місця події, розповідей учасників і свідків події і висловлюваних при цьому передбачень не можна отримати цілісної картини стану речей. Він (репортер) повинен сам відтворити хід подій від причин до наслідків, стежачи лише за тим, щоб лінія його оповіді ні на волосинку не відхилялась од відомих фактів" [14, с 20—21].

Інформаційна, виховна дієвість радіорепортажу величезною мірою залежить від його абсолютної правдивості та документальної точності. Вимисел протипоказаний йому так само, як радіоповідомленню, радіозвітові чи іншим радіожанрам. Російський журналіст Я. Голованов у репортажі "Бермудський трикутник" писав: "Я не метеоролог, не океанограф і не фізик, але як журналіст скажу: від слів також багато залежить. Одна справа написати: "корабель потонув", друга — "корабель щез, більше ніхто і ніколи його не бачив". При бажанні один і той же набір фактів, навіть нічого не опускаючи і не додаючи, можна суто словесно дуже по-різному прикрасити" [6].

Незнання повноти важливості та конкретики перебігу обставин події або загострений суб'єктивізм радіожурналіста інколи виражаються в тому, що з того чи іншого явища він виділяє якусь одну ознаку і на її основі будує свій радіотвір. Залишаючи за рамками радіорепортажу розмаїтість деталей, подробиць, реальну суть зв'язків усіх фактів, репортер позбавляє слухачів можливості збагнути, пізнати об'єктивність події. Причиною дефіциту довіри до авторського висловлювання є також підтасовування фактів до виробленої раніше схеми радіорепортажу.

Добрі фахівці вміють поєднувати сувору документальність, конкретність, правдивість, оперативність з мальовничістю, емоційністю та яскравістю відображення події у радіорепортажі. Радіорепортаж дуже програє, коли перевантажений розлогими міркуваннями, складними порівняннями, заплутаними асоціаціями. Натомість є вдалим, коли трансформує подію у спектакль з реальними персонажами, діями, декораціями і справляє емоційне враження на слухача, дає побачити, почути, пережити те, що відчував на місці події репортер. Це потребує "простоти викладу, присутності на місці події, ритмованої розповіді, впевненості слухача в тому, що ви таки були свідками події, актуальності, індивідуалізованості цитат,

уточнень, унікальності самої події, добре індивідуалізованих персонажів, уваги до одної — щонайбільше трьох дійових осіб, уваги до одної чи кількох сценок, відстороненого погляду на подію, оригінальності" [5, с. 31].

Взявши до уваги визначення жанру репортажу [21, с. 172] у посібнику "Теорія і практика радянської журналістики", яке зробив автор цього підручника, вважаємо, що **радіорепортаж — оперативний жанр, в якому динамічно, документально, яскраво й емоційно з використанням звукових виражальних засобів радіо відтворюються події реальної дійсності в їх розвитку через безпосереднє сприймання автора, що створює враження присутності радіослухача на місці події.**

Оперативна (зі словами "щойно", "сьогодні", "вчора") розповідь репортера про подію повинна розкрити якусь нову рису дійсності, збагатити, розширити уяву слухача про життя і складні процеси, що в ньому відбуваються. Адже радіорепортаж — це, передусім, розповідь про нове, про ще невідомі факти або незнайому подробицю вже відомого явища. Усе це вимагає від радіожурналіста широкої ерудиції, професійного вміння бачити всі грані нового та його перспективи, а також знати особливості і можливості радіожанру.

Різновиди радіорепортажу. Відомий російський радіо- і тележурналіст Ю. Летунов виділив такі різновиди радіорепортажу:

1. "Живий" репортаж, який передається безпосередньо з місця події, тобто прямий ефірний радіорепортаж.
2. Текстовий радіорепортаж або радіорепортаж із студії, тобто репортаж, який створюється після повернення журналіста з місця події. Працюючи над створенням радіорепортажу в студії, журналіст втрачає той емоційний стан, у якому він був на місці події. Натомість цей радіорепортаж дає можливість відібрати найголовніше, дати концентровану інформацію.
3. Проблемний радіорепортаж або радіорепортаж-лекція. Тут ідеться про виступ спеціаліста не зі студії, а безпосередньо з місця, де він працює (конструктора або робітника біля машини, агронома у полі, вченого у лабораторії тощо).
4. Радіорепортаж-композиція або інсценований радіорепортаж. Він складається із документальних записів, які розповідають про конкретних людей, події. Але для підсилення емоційного впливу на слухачів у такий радіорепортаж вводяться звуки, не тільки записані на місці події, але й взяті з фонотеки. У такі репортажі вводять також музику, вірші.

5. Радіорепортаж-коментар. Тут журналіст виступає у ролі коментатора події, прагнучи за короткий час ознайомити радіослухача з подією, яка тривала довший час. Окремі думки, твердження коментатора репортер ілюструє документальними записами, зробленими на місці події, тобто у цій формі журналіст прагне дати звукову "фотографію" події.
6. Радіорепортаж у формі колективної бесіди або дискусії.
7. Радіорепортаж-нарис, або пізнавальний радіорепортаж. Цей вид радіорепортажу дуже близький до дорожніх заміток. Він розповідає не тільки про подію, але й ознайомлює радіослухача зі всім новим, що побачив журналіст під час поїздки країною, містом або під час відвідування цікавого об'єкта [17, с 56].

Французькі журналісти вважають, що репортаж — не коментар, не аналіз, не історичний огляд, не приватний щоденник, не список подій чи речей, не туристичний буклет і не розслідування, а певна новела, есе, в якому присутні описи сцен, дійових осіб, декорацій, запахів, звуків, кольорів. Вони визначають такі різновиди репортажу:

1. Бачене. У такому виді репортажу подається стислий виклад, словесне фото окремої ситуації, посеред якоїсь сцени або події. Мова такого репортажу дуже жива, дозволяє кожному реципієнтові вихопити якусь дуже характерну мить події і побачити її на власні очі.
2. Щоденний репортаж (великий або малий). Він довший за обсягом, описує вир буденного життя для того, щоб дозволити реципієнтові побачити більше фактів, здобути більше інформації, показати життя в його розвитку. Тут уже значно більше дійових осіб.
3. Газетний репортаж. Це — довший і ще насиченіший деталями матеріал, характерний переважно для газет або щотижневих видань. Розгорнутий репортаж потребує описів, цитувань дійових осіб, деталей тощо. Він дозволяє читачеві не лише побачити подію, а й зрозуміти її. У газетному репортажі потрібно відновити все, як було [34, с 7—8].

У підручнику "Радіожурналістика", який вийшов на факультеті журналістики Московського державного університету, названо три види радіорепортажу: "подієвий, проблемний, пізнавальний" [30, с 202]. В. Здоровега зазначив, що широкий діапазон різновидів репортажу прийнято поділяти на подієві (прямі і непрямі) або інформаційні, коли автор відтворює певні події властивими для цього методу відображення методами опису фактів і особливо подій. Так званий проблемний репортаж охоплює виді-

лення нерозв'язаних питань, процесів. Такий репортаж може містити критику, полеміку. Об'єктивне критичне відображення дійсності є передумовою для її зміни, але не самою зміною. Подані факти і розгортання епісаних подій повинні лише сприяти цьому процесу. Художні репортажі у літературній практиці нерідко називаються документальними повістями, документальними розповідями, художніми нарисами. Ця сфера художньої публіцистики давно стала предметом дослідження літературознавців [11, с 174–175].

У посібнику "Теорія і практика радянської журналістики" ми поділяли репортажі на події і неподії, а також на суто інформаційні, прозємні, репортажі-роздуми, критичні та колективні репортажі [21, с. 174–177]. Узагальнивши дослідження про природу, жанрові особливості, різновиди репортажу, а також нинішню радіожурналістську практику в Україні, зважаємо, що доцільно, насамперед, розрізнити: **а) прямий ефірний радіорепортаж (наживо) і б) радіорепортаж, змонтований у студії з попередніх записів на місці події.**

Прямий ефірний радіорепортаж (наживо) звучить одночасно з подією, яка відбувається. Він має величезну силу емоційного впливу, оскільки завжди наповнений диханням самої події. Радіослухач ніби переміщується на місце події за допомогою всіх п'яти органів чуття журналіста: зору, слуху, смаку, дотику, запаху.

Під час прямого ефірного репортажу складається ситуація, коли слухач ніби опиняється з репортером в однакових умовах: ні той, ні той не знає, що буде наступної хвилини. Уся різниця лише в тому, що один з них розповідає, а другий слухає. Це надає прямому ефірному репортажу особливої цінності, неповторної чарівності.

Нинішні технічні умови дають можливість транслявати прямоефірні радіорепортажі. Це, передусім, залежить від радіожурналістів, які повинні вміти вільно поводитися з мікрофоном, швидко реагувати на все, що відбувається перед очима репортера; схопивши головне, зрозуміло і виразно розповісти про побачене. Важлива вимога до репортера — володіння доброю дикцією, культурою мови і талантом оповідача. Якщо радіожурналіст володіє цими даними, він може про будь-яку подію розповісти точно і переконливо. Крім цього, репортеру потрібно завжди бути впевненим у собі, вміти зберігати самовладання за найнепередбачуваніших обставин. Недопустимо, щоб репортер надто захоплено виражав власні почуття і милувався собою. Дуже важливо, щоби радіожурналіст умів бачити події очима відсутнього слухача, а не присутнього глядача. Тільки за такої умови йому вдасться розповісти про подію переконливо і дохідливо. Безперечно, ці якості радіорепортера-професіонала приходять з часом. Чим більший досвід у радіорепортера, тим багатшими за змістом і цікавішими за формою

стають його прямоефірні радіорепортажі, в яких найяскравіше виявляють себе "ефект присутності" слухача й одночасність розповіді з місця події.

Отже, потрібна сумлінна підготовка до ведення прямого ефірного радіорепортажу. Від репортера (коментатора) прямого ефіру вимагається винахідливість, спритність, моментальна реакція, які, безперечно, базуються на глибокій загальній (інтелектуальній), конкретній і психологічній підготовці.

Змонтований радіорепортаж будується на основі зроблених на місці події документальних звукозаписів. Необхідність записувати радіорепортаж на магнітну стрічку з подальшою передачею пояснюється як технічними причинами, так і тим, що подія відбувається у години, коли більша частина аудиторії не може слухати радіо, бо зайнята роботою тощо. Тому радіорепортаж доводиться переміщати у часі і скорочувати на носіїві звукового матеріалу час дійсної події, що нині має неабияке значення — подій, що варті уваги, дуже багато. Репортер зі зроблених звукозаписів відбирає для монтажу найважливіше, найсуттєвіше, найдинамічніше, найемоційніше. Це дає наочну картину того, що відбувалося у відведений для радіорепортажу час.

Потрібно підкреслити, що радіорепортаж є синтетичним жанром, який об'єднує у собі елементи радіонарису, радіоінтерв'ю, радіозвіту, радіоогляду, збагачує їх емоційно і дає картинне уявлення про розвиток події. По суті, радіорепортаж є мозаїкою, яка складається з елементів багатьох жанрів. Це змушує декого з теоретиків радіожурналістики (наприклад, Ю. Летунова) і радіожурналістів-практиків дрібнити радіорепортаж: на багато різновидів, залишаючи поза увагою головні, визначальні його ознаки. Про них йшлося вище.

Ми вважаємо, що залежно від змістового наповнення події, її суспільно-політичної значущості, програмної концепції радіостанції **змонтований радіорепортаж може бути суто інформаційним і проблемним.**

Інформаційний радіорепортаж (змонтований) містить у собі пізнавальну інформацію. Радіорепортаж повідомляє про подію, описує ситуацію і лише стисло може висловити своє ставлення до почутого, побаченого. Головна мета такого радіорепортажу — ознайомити слухачів з тим новим, цікавим, важливим, що відбувається у різних сферах життєдіяльності суспільства, владних структурах.

Диктор: З нагоди вшанування пам'яті великого сина України Тараса Шевченка в Палаці мистецтв відбувся літературно-мистецький вечір "І буде правда на землі". Запрошуємо Вас, шановні радіослухачі, побувати на цих урочистостях з нашим кореспондентом Галиною Рокецькою.

(Звучить фрагмент пісні "Думи мої...". На фоні журналістка розповідає)

Кор.: У залі панує своєрідна величаво-театральна аура. Відчувається, що серед публіки немає байдужих людей до творчості великого Кобзаря, до української сні. Для створення особливого національного колориту по обидва боки вздовж дів розвішані вишиті рушники. Дівчата в українських строях привітно зустрічають Е:IX бажаючих, що прийшли віддати належне співцеві народних дум.

(Звучить закінчення пісні "Думи мої...")

Кор.:Тримаючись один за одного, а радше, підтримуючи, на сцену виходить • зпела бандуристів "Карпати" Українського товариства сліпих, художнім керівни- • ем якого є заслужений працівник культури України Ярослав Харкаліс. До речі, цей <олектив славних кобзарів у червні відзначатиме свій 50-літній ювілей. Розмовляю з диригентом — заслуженим діячем мистецтв України Ярославом Мелехом.

Мелех: Я вважаю, що ми, бандуристи, покликані виконувати твори на вірші ЖеВ4еНКа. І взагалі, на вірші Шевченка співається дуже добре, бо сама поезія в нього дуже співоча. І хто би з композиторів не писав на його вірші, мені здається, що -эганих немає творів, тому що композиторів надихає прекрасна поезія Шевченка. Дуже люблю Шевченка, Шевченко збурює дуже глибокі почуття.

Вривається в зал мелодія "Рече та стогне Дніпр широкий", яку підхоплюють всі присутні)

Кор.: На сцену виходить тріо бандуристок "Червона калина": Марія Сорока, оина Шуст-Назарчук, Ірина Содомора. Слухаймо разом, як задушевно, чарівно, ззорушливо звучать у їхньому виконанні пісні на слова Тараса Шевченка та укра- -ські народні пісні.

(Звучить "Ой у полі могила з вітром говорила")

Кор.: Звертаюся із запитанням до заслуженої артистки України Марії Сороки. Зи пройшли Тарасовими шляхами з Петербурга до Канева. Що це означає для Вас, для Вашої творчості?

Сорока: У тріо бандуристок "Червона калина" щаслива доля. У далекому 1986 році ми зустрілися із славним кобзарем, гомером України Олексою Чуприною. Олекса -уприна — це духовний промінь, який єднав Схід і Галичину. Саме цей кобзар -звив нас до Чернечої гори і промовив: "Я вас віддаю під опіку Тараса". З того -асу щороку ми їдемо на Шевченківські вечори до далекого, холодного Санкт-Пе- "ербурга у березні, а в травні пісні "Червоної калини" лунають в Каневі на Чернечій ~зрі. Тріо "Червона калина" є учасником історичного походу "Останнім шляхом Коб- заря", який відбувся року Божого, 1991-го. І, напевно, колись, коли я буду гортати і'орінки своєї творчості, то похід цей буде найпам'ятніша і найцікавіша сторінка на моїй творчій кобзарській дорозі.

(Музична перебивка)

Кор.: Ведуча програми, письменниця Марія Чумарна читає у своєму перекладі . <раїнською мовою поему Шевченка "Тризна".

(Фрагмент "Тризни")

Кор.: І знову заворює присутніх своїм співом капела бандуристів "Карпати", -звмирущий Шевченків "Заповіт" виконує весь зал.

Як умру, то поховайте
 Мене на могилі
 Серед степу широкого
 На Україні милій,
 Щоб лани широколі,
 І Дніпро, і кручі
 Було видно, було чути,
 Як реве ревучий.

Поховайте та вставайте,
 Кайдани порвіте
 І вражою злою кров'ю
 Волю окропіте.
 І мене в сім'ї великій,
 В сім'ї вольній, новій
 Не забудьте пом'янути
 Незлим тихим словом.

(Бурхливі оплески. Вигуки "Слава", "Слава Україні!", "Браво!")

Кор.: Виходжу із Палацу мистецтв, переповнена світлими почуттями. Мимоволі очі зупиняються на портреті Тараса Шевченка, який своїм докірливо-проникливим поглядом ніби промовляє:

Схаменіться, будьте люде,
 Бо лихо вам буде...

Задумаймося над цими словами великого сина України.

(Звучить інструментальна музика "Доле моя, доле моя")

Диктор: Ви слухали радіорепортаж Галини Рокецької.

* * * * *

Диктор: Запрошуємо прослухати репортаж журналістки Тетяни Тихонової.
(Мчить поїзд, створюючи своєрідний шум: колеса відмічаються на стиках рейок)

Тихонова: Помалу зменшуючи швидкість, потяг наближається до Львова. До звичного ритму руху додається ще один: ваше серце мимоволі намагається достукатися до серця міста, до якого ви потрапляєте вперше. Або навіть не вперше, але після тривалої розлуки. Як ти тут, Львове, без мене? Побачити Париж і вмерти. Можливо, й так. Але... Побачити Львів і не вмерти. Чому б і ні? Натомість скласти про нього свою казку-легенду.

(Пісня про Львів. Стишується, на її фоні триває розповідь)

Львів занесено до культурної спадщини ЮНЕСКО. Львів'яни називають його містом тисячі і одного лева. Скам'янілі постаті царя звірів ви побачите на майданчиках, у вуличках та провулках, на подвір'ях, подіумах і постаментах. Леви охороняють будинки, державні установи, партійні штаби, музеї, школи, бізнесові резиденції та представництва транснаціональних корпорацій. Служба. Але не встигнете ви звикнути до левів кам'яних, як життя знову приємно дивує. То львівські левиці — живі й життєрадісні, привітливі та усміхнені — змусять забути про те, що вам аж

ніж не сімнадцять, і що у вас були конкретні плани в цьому місті. Де ще можна дозволити собі знайомитися з привабливою панянкою, запропонувавши їй прогулятися цвинтарем? А у Львові це цілком природно і навіть стильно, адже мова про Личаківський цвинтар. Його алеями можна не лише прогулюватися, розмірковуючи про філософські категорії, а, скажімо, читати вірші дамі серця. Вірші, звісно, зикарбувані на могильних плитах, але яка то поезія!

(Лірична музична перебивка)

Де ще можете запросити незнайомку на філіжанку кави? В більшості тих міст, які не-Львів, слова такого не відають — "філіжанка". А головне — незнайомка може виявитися справжньою поціновувачкою кави, а в інших містах яка кава?

Але ми таки відволіклися. Серйозний турист має цікавитись історією, архітектурою та пам'ятками міста. Отже, слухайте екскурсорода, котрий уже не раз делікатно поглядає на вас.

Екскурсорода: Щоб захистити рідні землі від загарбників, галицько-волинський князь Данило Галицький збудував замок на Княжій горі (в наш час гора Високий Замок), назвавши його ім'ям сина — Льва Даниловича. Високий замок — лісиста гора, унікальна місцева туристична Мекка. Невідомо, чи залишиться у вашому серці видна місто, що відкривається з її вершини, а підйом на гору, будьте певні, з пам'яті не зітреться — захоплюючий, цікавий, важкий.

(Лірична музика)

Тихонова: Відчути дух славетного міста можна й прогулюючись стародавніми вуличками Львова. Дефілюєш цими вузькими змійками, вимощеними бруківкою та оточеними з двох боків високими будинками, і, здається, потрапляєш в Середньовіччя. Нехай і ненадовго, бо ось мигнув нікелем новітній автомобіль, повернувши до реальності. Він здається тут зовсім чужим.

Так і складається у кожного своя, неповторна казка про Львів. Місто з відтінками на різні випадки життя, різними смаками та ароматами, мелодіями та мотивами.

(Пісня про Львів)

Тетяна ТИХОНОВА

Уже зазначалося, що за своїм характером радіорепортаж — інформаційний жанр. Проте у багатьох радіорепортажах переважає аналіз події, привертається увага до життєвих проблем, використовуються публіцистичні елементи, звучить публіцистична пристрасть і емоційність. Для досягнення цього застосовуються різні літературні прийоми і пряме звернення до слухачів. Ось чому радіорепортаж варто вважати як інформаційним, так і аналітичним, публіцистичним жанром. Його кращі зразки піднімаються до рівня аналітики, публіцистики. Для них характерні оперативне відображення найактуальніших подій, глибоке розкриття сутності фактів, сміливе трактування їх, прагнення до активного впливу на слухача, емоційність і яскравість мови. Отже, радіорепортаж є також засобом аналізу, роздумів, критики, узагальнень, жанром проблемним, який не втрачає документальності, драматургічності, наочності.

Проблемний радіорепортаж, зазвичай, починається з місця події. Автор, змальовуючи якусь подію, на основі документальних звукозаписів ретельно аналізує ситуацію: зіставляє факти, досліджує їх взаємозв'язок у нинішньому та історичному аспектах, вивчає причини і наслідки проблеми, критично оцінює. Отже, проблема у такому радіорепортажі ставиться і розглядається на конкретних фактах, спонукає до роздумів.

Потрібно привернути увагу до двох взаємовиключних аспектів, що стосуються радіорепортажу. По-перше, визначені різновиди радіорепортажу не є раз і назавжди даними, застиглими. Досвідчені радіожурналісти намагаються знаходити нові грані цього жанру, щоб впливати на людську підсвідомість. По-друге, у літературі можна прочитати, що репортаж — "король інформаційних жанрів" [13, с. 207]. Однак класичні радіорепортажі тепер не часто звучать на хвилях радіо. Журналіст О. Шалайський зазначив: "Причин цьому декілька, однак найсуттєвішою виглядає така: для того, щоб написати репортаж, потрібно витратити досить багато часу, а окрім того, блискуче володіти мовою" [45, с. 27]. До цього варто додати, що радіорепортаж — найскладніший інформаційний жанр, який потребує найвищої професійності, досконалості стилю і бездоганного володіння звукозаписуючою технікою. Документальні записи повинні "розвивати" ті події, про які слухач уже знає з хронікальних повідомлень, бути цікавими, захоплюючими, розширяти пізнання слухача про те, що він уже знає. Тому потрібна скрупульозна праця. На радіорепортаж молено затратити 2—3 дні. Багато часу йде на монтаж документальних записів.

Диктор: Журналістка Зоряна Кріт веде репортаж з Хрещатика про відзначення 60-річчя Перемоги у Другій світовій війні.

(Святкові марші у виконанні духових оркестрів. На цьому фоні чути багатоголосе "Ю-щен-ко!", "Ю-щен-ко!")

Кор.: Це скандування "Ю-щен-ко!" несподівано лунає з узбіччя Хрещатика у відповідь на оголошене в "лівітанівсько-радянському" стилі: "Попереду колони — Президент України Віктор Ющенко!"

(Музика. Гасла "Слава Україні!", "Ура!", "Ющенко!")

Це явно не ветерани, але Ющенкові, який щойно прибув з Москви (перед Хрещатиком було ще покладання квітів до могили Невідомого солдата), все одно приємно — він приязно махає гвоздиками в бік тротуару. Іноді, щоправда, доводиться знімати у привітальному жесті іншу, порожню руку, бо ту, що з гвоздиками, раптово перехоплює дочка. Софійці набридло йти з одного боку тата, і вона перебігає на інший.

("Ю-ля!", "Ю-ля!". Бурхливі оглєски. "Ю-ля наша!")

Такими оваціями зустрічають Прем'єр-міністра України Юлію Тимошенко, яка також крокує поряд із ветеранами, час від часу схилиючись до котрогось із них.

~зруч ідуть спікер парламенту Володимир Литвин (щось обговорюючи з першою 5ді Катериною Ющенко), інші керівники та урядовці. На звичні паради це анітрохи не схоже, але виглядає напрочуд душевно. Єдине, що трохи псує урочистий настрій, — безліч фотокореспондентів, які хаотично бігають попереду колони й затують перших осіб держави разом із ветеранами.

Такою я бачу урочисту ходу Хрещатиком. Дехто з ветеранів хулить її останніми словами.

Голос: Хіба це діло — створювати якийсь натовп, жодного тобі урочистого астрою! Інша справа — справжній військовий парад...

Кор.: Інші ветерани втирають сльози розчулення з того, що влада нарешті "оставилася до них по-людськи.

Голос: Я вперше відчув, що мене справді поважають як визволителя Батьківщини, а не "для галочки" махають руками з трибуни.

Кор.: Дощ, який шпарив із самого ранку, на цей час трохи вщух: подекували, ніби з літаків розпилювали спеціальну "антихмарну" рідину, а її вистачило тільки на півгодини ясної погоди. Потім з'ясувалося, що над Києвом, на відміну від Москви, ніхто нічого не розпилював, і стихія сама постановила: над Хрещатиком дощу не буде. Зате потім, уже коли з кінцевого пункту ходи — Європейської площі — ветеранів на автобусах повезли РQ музею Великої Вітчизняної війни, небесна канцелярія відігралася.

(Громи б'ють, блискавки, пролив ний дощ)

Але природна стихія не має такої сили, щоб зіпсувати святковий настрій. Дощ ущуає. Уже парує солдатська каша і чекають на старих солдатів бойові 100 грам. До присутніх звертається Президент України Віктор Ющенко.

Ющенко: Уже 60 років для моєї нації 9 травня — це суміш печалі й радості. За чотири роки війни Україна заплатила за свою свободу, право жити на своїй землі більше 10 мільйонів життів своїх синів і дочок. Це дуже велика плата, щоб жити вільно на своїй незалежній землі. Мій батько пройшов через пекло війни і фашистських концтаборів. Молю, прошу вас, живіть якомога довше серед нас, допомагайте нам будувати вільну, демократичну Україну. Таку, як хотіли Богдан Хмельницький, Іван Мазепа, Володимир Великий чи Ярослав Мудрий.

(Оплески. Гасла "Слава ветеранам!", "Слава Україні!")

Кор.: На очах деяких ветеранів блищать сльози. А далі пролунала фраза, яка декого з них змусила тихцем вилятися, декого — замислитися, а хтось, сидячи перед телевізором, зітхнув: нарешті. Нарешті ми маємо таку владу, яка не боїться 9 травня на урочистостях з нагоди перемоги Радянського Союзу над фашистською Німеччиною сказати:

Ющенко: У своїх серцях ми простили німців, японців, поляків, ми простили всіх, хто, можливо, був на другій стороні окопу. Ми не встигли простити тільки самих себе. Ветерани Великої Вітчизняної, на жаль, поки що не подали руку ветеранам Української Повстанської Армії. Я знаю, наскільки цей процес важкий. Але я звертаюся до вас, знімаю перед вами шапку і прошу вас — подайте один одному суку. Це потрібно майбутньому України, щоб ми продемонстрували — в українському суспільстві все гаразд.

Кор.: І знаєте, реакція на ці слова Ющенка "радянських" ветеранів була далеко не такою негативною, як можна було б подумати. Здається, вони у своїй більшості просто замислилися. Чи не про те, що багаторічні чвари з бійцями за незалежність України — це всього лише наслідок сліпої довіри до владної пропаганди? Тієї влади, часи якої вже давно минули...

Диктор: Ми передавали репортаж Зоряни Кріт про відзначення 60-річчя Перемоги у Другій світовій війні.

* * * * *

(Радіопозивні)

Диктор I: Говорить Івано-Франківськ.

(Лемківська мелодія)

Диктор II: "Зустрічі на лемківській ватрі". Репортаж із VII Всеукраїнського фестивалю Лемківської культури "Дзвони Лемківщини". Автор і ведуча — Наталія Асатурян.

(Музика, святковий шум, гамір)

Асатурян: "Вітаме!" — так, по-лемківськи зустрічає учасників фестивалю Монастириськ, або ж, як багато хто каже, і як повідомляє в'їзна таблиця — Монастириська... Тут, у Монастириську (чи Монастириськах), де компактно проживають лемки, де є лемківський музей, і прижився Всеукраїнський фестиваль "Дзвони Лемківщини". Два перших були в Гутиськах, а це — вже 7-й.

Фестиваль відбувається 4—5 червня. Бог не шкодує сонця. І коли, вже в лісі, розгорнулися суцвіття парасоль, згадується етимологія — пара соль (для сонця)...

До лісу, де сцена, амфітеатр і ціле фестивальне наметове містечко, включно з торговими рядами, спрямовується марш-парад.

(Маршова музика, вітальні вигуки)

Все містечко споглядає на святкові колони. Вітає їх.

(Радісні вигуки: "Чудово!", "Гарно!", "Слава Україні!")

А зараз сідаємо в автобуси і вирушаємо до головного місця проведення фестивалю.

(Маршова музика, гул від'їжджаючих автобусів, жарти, сміх)

Під'їжджаємо. Над сценою відкривається тужне гасло фестивалю "Цне мі ся за тобов, мій лемківський краю". На програмках (доволі дорогих — 5 грн) — епіграф з лемківського поета Івана Русенка: "Я родився твоїм сином, — доля моя бідна. І люблю тя, Лемковино, моя мати рідна!". Відкривається фестиваль.

Голос I: Дзвонять дзвони Лемківщини,
Де юж ватра в семей раз
Розправляє свої крила,
І скликає лемків, нас.

(Дзвони дзвонять)

Голос II: Дзвонять дзвони Лемківщини
І летять із далі в даль,
Зустрічає їх привітно
Наш лемківський фестиваль.

(Дзвін дзвонів мішкується. На фоні триває розповідь)

Асатурян: На фестиваль з'їхалися лемківські колективи, учасники лемківських ~:вариств, гості з 3-х областей Галичини, а також — з Києва, з Польщі, з Молдови... Серед владних мужів — керівники Тернопілля, району, міст Тернополя, Мона:иририськ, Бучача. Івано-Франківщину представляє заступник голови обласної дер:авної адміністрації Богдан Томенчук. Цікавлюся: Ви не вперше на ватрі?

Томенчук: Я вдруге.

Асатурян: А ці фестивалі стали для вас відкриттям чогось особливого?

Томенчук: Щоб вони стали відкриттям незвіданої культури, то тут мали б по~ужно попрацювати науковці. Це так само, як гуцульські, бойківські фестивалі. Але ми знайшли форму на той момент — їх треба було наповнити змістом. Робити знкурсну програму автентичною. Автентичність має бути на першому місці.

Асатурян: Скажімо, такий лемківський фестиваль є якоюсь надією, що ця куль:ура може вживитися в чужу землю?

Томенчук: Думаю, що є. Але для лемків не зовсім чужа ця земля, якщо міряти великими мірками. Це — українська земля, а вони українці...

Асатурян: Але ж безпосередньої материзни позбавлені...

Томенчук: Так, материзни позбавлені, але все-таки не територія творить наїзд, а власне культура творить народ. Всі культури — і лемківська, і бойківська, "уцульська — з одного, українського кореня... Безперечно, можна тепер сприяти розвитку лемківської культури. Але знайдуться такі, які нададуть цьому потужного політичного забарвлення, і це може перерости у територіальні претензії. Хоча териториальні претензії були би історично справедливими. Але вони стають заручниками у сьогоденній політиці. Я зрозуміло висловлююся, думаю...

Асатурян: А чому Ви все-таки приїхали?

Томенчук: Хочеться якоїсь свіжої ідеї, хочеться переколошматити те, чим є моя свідомість. Я не хочу, щоби вмирили наші бойківські фестивалі, і гуцульські, зле би вони жили не в такій формі...

(На фоні пісні Тори наши...)

Асатурян: Піднято прапори — державний і фестивалю. Відзвучали гімни — України та лемківські "Гори наши" у виконанні львівської "Лемковини". Запалюють затру. За традицією фестиваль благословляє лемківський священик — о. Анатолій Дуда. І звертається до загалу.

Дуда: Христос Воскрес!

Голоси: Воістину Воскрес!

Дуда: Зо щирого серця вітаме вас, дорогенькі і миленькі, з нашим лемківським святом! Дякуючи Богові, же так численно поприїжджали, поприходили, зійшлися, жеби бути разом. Але пам'ятайте, де би лемко не жив, де би лемко не бил, свое мусить шанувати, любити, кохати і на своїм стояти. Бо поки ми жиємо, бог дає здоров'я — маємо пам'ятати, що ми — лемки, подорожувати до своїх рідних земель, залучати молодь, наших дітей, внуків і правнуків. Бо без нашої молодезі майбутнє не є. Тому мусимо разом, дорогі, в єдності, в любові до Бога, в любові до ьтжччт^ъ 'rфc&w*» wuss^w} <ул<рга^ <&цзд^да&ччу& ідодоК ^ед^здцмил к •z&агахччт за гальну українську культуру.

(Оплески)

Ведуча фестивалю: Запрошуємо на сцену голову Всеукраїнського товариства "Лемківщина" Олександра Венгриновича.

Венгринович: Як ся маєте, дорогі краяни і гості! Позвольте мі щиро вітати вас з нашим святом, нашого субетносу — семим Всеукраїнським фестивалем лемківської культури, який приурочений до 60-ї річниці депортації. Депортація поставила нас, лемків, на межу зникнення. Депортація забрала у нас все, але не забрала у нас великої любові до Лемківщини, де закопані наші корені. Нині Монастирська є лемківським Єрусалимом, де з'їжджаються тисячі наших краян, жеби бути разом, зберегти тоту самобутню лемківську культуру, щоб зберегти наші традиції і звичаї. Ми прийшли, зібралися, жеби передати все лемківське нашим дітям і внукам. Але нам прикро, що минає 60 років від часу депортації, де нас 500 тисяч за національними ознаками вигнали з наших етнічних земель, де ми прожили більше тисячі років, але до цього часу не прийнятий закон про депортацію і не дано політичної оцінки цим подіям. Ми маємо велику надію на нову владу, на Помаранчеву революцію, в якій тисячі лемків брали участь і разом зі всім українським народом відстоювали свободу і демократію.

(Оплески)

У нас є біль на серці, але є й надія. Я хочу твердо заявити, що Всеукраїнське товариство "Лемківщина" проводить і буде проводити велику роботу з питань захисту наших прав, відродження Лемківщини і побудови демократичної, процвітаючої України.

(Лемківська мелодія)

Асатурян: Трохи інформації від організаторів, що таке лемківський фестиваль у Монастирських. Кожного року в програму входять хід-парад учасників, урочисте відкриття і закриття свята, запалення і гасіння ватри, пролог — літературно-музична композиція (цього року велике театралізоване дійство "Земля, розіп'ята на хресті історії" підготувало Терехівлянське вище училище культури). У концертній програмі бере участь до 80-ти мистецьких колективів та окремих виконавців. У цьогорічній програмі я нарахувала близько 90, серед яких, до речі, відома лемківська співачка Анничка, дуєт "Червоне і чорне", сестри Мальгівські, незамінна велична львівська "Лемковина" — велике розмаїття назв. З нашого краю — "Бескид", гурти і виконавці з Івано-Франківська, Калуша, Рожнятова, Долини, Коломийщини. Ця ватра, зазначають організатори фестивалю, збирає до 7 тисяч краян. У ніч з суботи на неділю — молодіжна забава. Паралельно з концертом — конкурси. Зазвичай, продається лемківський календар, лемківська преса.

Щороку, протягом 2-х перших вихідних червня на ватрянному полі звучить лемківська пісня, музика і танці, еднаючи серця.

(Звучить лемківська пісня)

Знаю, що тривалий фестивальний калейдоскоп важко вкласти в 10-хвилинний радіорепортаж. Шукаю те, з чого робитиму "печворк" — клаптиковий гобелен до ефіру. "Зустрічі на лемківській ватрі" — розмови, бесіди, мережані вихопленими фрагментами з неперервного потоку виступів — саме те, що дозволяє і відчутти атмосферу свята, і вкупі дещо проаналізувати, зрозуміти, відкрити...

Прошу сказати: звідки Ви приїхали?

Голос: Зі Львова.

Асатурян: Хто ви є? Ви та відома "Лемковина"?

Голос: М/А лемки. Я родився у Польщі, на Лемківщині. Краківське воєводство.

Асатурян: Скільки вам було, коли вас висилали з рідних земель?

Голос: Сім років.

Асатурян: Але Ви добре пам'ятаєте...

Голос: Пам'ятам добре. Так. Тепер приїхав на рідні місця, то я знайшов тото місце, де моя хижка була. Але там лишилося тільки каміння...

Асатурян: к зараз Ви належите до "Лемковини"?

Голос: В "Лемковині".

Асатурян: Багато років?

Голос: О! Уже понад 30 років.

Асатурян: А Ви?

*Голос:*к я також лемко. Теж мав сім років. Він вигнаний у 1945, а я у 1946 році. Ми ще перехувувались по лісах у Словаччині. Думали, що то пройде. Але таки вигнали нас. Завезли у Кіровоградську область. Там під час війни села були знищені, спалені. Люди жили майже в землянках. Нас туди товарняком привезли. Вночі з поїзда викинули, як худобу. Люди вмирили. Виходили з вагонів, падали на землю і вмирили — з розпуки тої, з жалю, з болю за несправедливість.

Асатурян: Потім ваші родичі повернулися ближче до рідних місць...

Голос: Пішки йшли. Тікали. Ми не повернулися, тікали, бо нам не дозволяли. З Кіровоградщини пішли, дійшли до Монастирськ. У 1947 році цілу зиму ночували у Монастирських, а на весну пішки добралися до Львова. Думали, що ближче до границі і вернемося додому. Але границя була заперта і так ся лишили навечно тут.

*Асатурян:*У хорі "Лемковина" більшість людей, які переселені з Польщі?

*Голоси:*Так. Правда, спочатку виключно самі лемки були. А тепер уже змішані. Частина повмирала, відійшла, а молодь зараз не дуже хоче йти до нас. Ми вистали на любові до своєї пісні, до Лемківщини, до України.

Асатурян: А як вас звать?

Голос: Іван Сушко.

Голос: А я Федір Добровольський.

Асатурян: Який зараз ваш репертуар?

Сушко: Поповнюється. У нас в репертуарі певно 200 пісень.

Добровольський: За основу ми беремо завжди лемківську пісню.

*Сушко:*Запишіть слова, які ми співаємо там, у Польщі, коли приїжджаємо туди.

Ми тут росли,
Нам тут співали
Розстріляні ліси й поля.
Ми жили тут,
І тут вмирили.
То наша батьківська земля.

(Звучить фрагмент лемківської пісні)

Асатурян: Скажіть, будь ласка, Ви звідки приїхали?

Голос: З Підзамочка, Гусятинський район, Тернопільщина.

Асатурян: Ви теж з лемків?

Голос: Аякже?! Я сама лемкиня.

Асатурян: Як звать вас?

Голос: Дарка Мистківська.

Асатурян: Ви, напевно, пісні ті пам'ятаєте ще з рідних місць?

Мистківська: (радісно) Пам'ятаю.

Голос I: Вони нам молодшим підказують, вчать нас обрядових пісень. І кожний виступ — це новий обряд. Щоб не вмерли звичаї і традиції.

Асатурян: Більшість колективу — лемки?

Голос II: Майже всі, відсотків 95. Вони беруть своїх дітей, внуків і навіть уже правнуків приводять.

Асатурян: Ви на фестивалі вперше?

Голос: (здивовано) О, ні! Скільки є фестивалів, стільки ми є їх учасниками.

Асатурян: А хто Ви є?

Голос: Я голова бучацького лемківського товариства Ніна Олиняк.

Асатурян: З вашої точки зору, що головним є у роботі товариств?

Олиняк: Найголовніше завдання — згуртувати лемків, щоб були разом. За комуністичних часів була така політика, що не можна було казати, що ти лемко, що ти переселенець.

Асатурян: Як Ви думаєте, розсіяна лемківська культура може втриматися, зберегтися?

Олиняк: Ви розумієте, у мене є велика віра, надія навіть завдяки таким фестивалям. Тут люди набираються стільки душевного заряду, тої теплоти, енергії, що спонукає людей гуртуватися.

(Звучить лемківська пісня)

Асатурян: Я прочитала у Вас на бейджіку, що Ви — Надія Нагловська, ведуча. Ви часто берете участь в таких фестивалях?

Нагоцька: Це четвертий фестиваль, у якому беру участь.

Асатурян: А звідки Ви?

Нагоцька: Я з міста Калуша Івано-Франківської області. З маминої і батькової сторони я лемкиня. Вони переселенці з Польщі.

Асатурян: Вам не байдужа лемківська культура?

Нагоцька: Звичайно, мені це подобається. Перший раз, коли мене батько привіз у 1992 році у Ждиню, я виступала з ансамблем і хором.

Асатурян: А Ваш батько хто?

Нагоцька: Василь Шкимба. Він зберіг лемківську мову, говірку. Ми супроводжуємо оголошення про виступи жартами, приповідками. Ці фестивалі добре влаштовують. Цього року людей значно більше, ніж торік.

(Жарти, сміх, розмови)

Голос: Це є лемки з Києва — сестри Мальгівські: Уляна і Наталя.

Асатурян: Пемк\вш, \лиа — коренева земля для Вас?

Уляна: Так, у нас бабця і батько з тих сторін, а ми народилися тут, на Івано-Франківщині, тепер живемо в Києві, наша творча діяльність у Києві.

Наталя: Ми є у лемківському товаристві у Києві. Атмосфера тут чудова.

Уляна:)/ Монастирську ми вперше. Торік ми їздили до Польщі.

Асатурян: У вашому репертуарі багато лемківських пісень?

Наталія: Ви знаєте, це сталося під впливом Оксани Білозір. Ми її вихованки. Але вона нас підштовхнула до лемківської пісні. Вона якось принесла збірник лемківських співанок і сказала: "Я дуже хочу, щоб ви заспівали пісню "Ой Дунаю, 1 -аю!"".

Уляна: Нас це зацікавило і ми почали співати ці пісні. Де б ми не співали, то завжди даруємо лемківські пісні. Люди просто в захопленні. Дякують нам.

Голос: Я Катерина Русин, з Рожнятова, але родом я з Лемківщини, з Beskidів. Коли нас переселяли, мені був дев'ятий рік. Всю цю трагедію народу описала у книжці "Обереги Карпат".

Асатурян: Ви були після виселення у себе на батьківщині?

Русин: Була я, була на Beskidах. На моєму подвір'ї стоїть великий готель триповерховий. Те місце, де ми шмаття прали, де мама вибілювала полотно, — там іраз два озера. В одному пструги, а в другому марени. Господарі кажуть: "Ми вимо і туристам готуємо, або вони самі собі готують". Дуже нас гарно прийняли в Польщі, на моєму подвір'ї.

Асатурян: Ви пам'ятаєте ті пісні, що в дитинстві чули?..

Русин: Більшість пісень, які співала мама: "Як я заспівам трьома голосами", "Женися, женися, зелений Beskиде", "На червено сонце сходить", "Ой верше, мій £9рше", "Чиє то полечко незоране"... Та всі пісні, які співалися там, мені дуже подобаються, я їх поширюю, хочу, аби мої діти співали.

Асатурян: 1уї Ви з колективом?

Русин: Так. Нас тут є 23 чоловіки.

Асатурян: Враження від фестивалю?

Русин: Фестиваль, я би я сказала, незабгненний. Особливо виступ теребовлянців "Земля, розіп'ята на хресті". Ця вистава чудесна, надзвичайно продумане оже слово, кожна дія, що відтворює повністю жахливу історію депортації лемків.

(Тужлива лемківська мелодія)

Асатурян: Заглиблюємося в ліс, до столів, де поважних гостей і журналістів осять грибним борщом, капустаним салатом та гречкою з м'ясом, ми (на той час з колегою — і художницею, і письменницею, і наставницею юних журналістів, лемкинею Анною Кирпан) насамперед частуємося розмовою. Підходимо до персон із Тернопільської адміністрації, кажемо їм, що Тернопільське товариство доволі поважне серед собі подібних і його голова не просто так став головою Всеукраїнського об'єднання.

Голос: А все починалося від вас, коли у вас уже було товариство, ми їздили по зонах і створювали осередки.

Асатурян: Цей фестиваль має якусь підтримку від Тернопільської обласної злади?

Голос: Звичайно. Досить велика підтримка. Особисто я декілька разів їздив у Міністерство. Ми добилися Всеукраїнського статусу, що дає право на якесь мінімальне фінансування.

Асатурян: Чому Вас це переймає, чому Вам це потрібне?

Голос: А мене це переймає, бо я є з родини лемків. Батьки мої з-під Криниці: батько із села Розтока Мала, моє прізвище Розтоцький, а мама із села Чачин. Це іоруч два села були.

Асатурян: То прошу сказати, хто Ви?

Голос: Заступник начальника управління культури обласної адміністрації Розтоцький Михайло Дмитрович.

Асатурян: Зацікавлює кожний виступ творчих колективів, кожна пісня, невимущена розмова, кожна інформація із колишнього і нинішнього життя лемків. Придивляюся, вслухаюся у розповіді. Хочу побачити чоловіка, уже літнього, який, мені сказали, приїхав з Польщі. Нарешті ми зустрілися.

Голос: "Звуся Федір Гоч, або по-нашому, по-лемківському, Фецьо. Лемко з-під Бескида з діда-прадіда. Родом із села Зиндранова, район Кросно, гміна Дукля, там, де є музей лемківської культури. Уже 36 років існує.

Асатурян: З вашої легкої руки?..

Гоч: Но так, найбільший вклад мій, але помагали і родина жінки, і сини, і актив лемківський помагав, мої колеги.

Асатурян: Крім того, що в Зиндранові є музей, то є ще щорічне свято "Од русаль до Яна". Прошу розказати для тих, що ніколи не чули, що це таке?

Гоч: Що таке русалья? Русалья — то старе лемківське слово і не тільки лемківське — старослов'янське. Це зелені свята. Але ми назвали "Од русаль до Яна". Це буде у цьому році 14-те свято 30—31 липня. А крім того, я радий, що другий раз в Монастириськах. Змінилося величаво на краще. Величаво, бо такого не було, як я був три роки тому. І гостинно, і колективи цікаві, і програма дуже захоплююча...

Асатурян: Це свято схоже на те свято, що у Вас, чи все-таки воно інакше?

Гоч: Трошки схоже. Але наше свято ми називаємо "Музейне свято лемківських традицій". А тут можна назвати не музейне свято, а "Свято лемківських традицій і культури".

Асатурян: У вас більше обряди показують, звичаї.

Гоч: Так. Як жінки пряли, як ґонти чоловіки робили, господарювали. При музеї є хата, є знаряддя і є що показати.

Асатурян: А в Зиндранові збереглися традиції лемківські, побут лемківський?

Гоч: Це трошки збереглися, але чимраз менше. Асиміляція шалена. На свята Різдвяні, Великодні частина святкує за нашими звичаями, але уже не всі.

Асатурян: Чл маєте Ви тепер підтримку від польського уряду, державних установ?

Гоч: До цього часу Міністерство культури нам виділяло гроші на організацію наших свят. А минулого року не дали і ми то свято проминули, це мало бути 13-те свято, але не відбулося. Останнім часом відбувається зміна самоврядної влади і обіцяють допомагати.

Асатурян: З тим, що Польща і Словаччина вступили до Європейського Союзу, чи змінилося щось у лемківських проблемах?

Гоч: Можна повісти, що то закороткий час, рік часу — то замало. Можемо переходити границю між Польщею і Словаччиною без перешкод, є можливість більше контактуватися нам у справах культурних. Є можливість запрошувати лемківські колективи із Словаччини до нас, їхати нам до них. Але треба ще багато працювати, щоби було більше контактів, єднання.

(Звучить лемківська пісня)

Асатурян: Тим часом свято триває. Підходимо знову до сцени, зачаруємося співом родинного тріо Шпіндів з Підволочиська. Направду — багато талановитого і колоритного...

Ведуча програми: А тепер будеме видіти фольклорно-етнографічний колектив вла Глибока Коломийського району. Просиме!

{Звучить лемківська пісня}

Голос: Враження дуже гарні. Ми привезли ансамбль пісні і танцю "Бонарівка". Ілектив існує більше десяти років, багато молоді.

Асатурян: Що вас пов'язує з лемківською культурою?

Голос: Дружина моя лемкиня. Я з того дуже радий, гордий, щасливий. Вона ї-ато для мене значить у моєму становленні як музиканта, бо то є дуже високий зень лемківської культури.

Асатурян: Назвіться, будь ласка.

Голос: Дмитро Мачошак. Керівник колективу "Бонарівка" села Глибока Коло- .-йського району.

Асатурян: "Бонарівка" — це є особлива назва для колективу?

Мачошак: Так. Оці люди, що тепер живуть у селі Глибока — це люди, яких ниселили із села Бонарівки під час депортації із Польщі в Україну.

Ведуча програми: До вашої уваги капела "Бескид". Місто Івано-Франківськ, .дожній керівник, заслужений працівник культури України Петро Чоловський.

{Звучить фрагмент лемківської пісні}

Асатурян: А перед сценою — це б бачити — постійно групки малечі. Навпочіп- .- в русі, в святі... Поволі спадає спека, непомітно підкрадається вечір. Біля на- зтів газдині розгортають скатертини, викладають пиріжки, налисники, котлети, • звбаси, плов, помідори, огірки, міцні та неміцні напої. Автентичні співанки зміню- йся танцювальною музикою, куряться димки, розмовляють про липень — про Ватру в Ждині, на Лемківщині. Ближчають ближні, об'єднані єдиним чуттям землі, це залишилися їхні (де залишилися наші, адже і рід мого батька теж з переселених українців), де залишилися наші корені.

{Лемківська мелодія, на фоні диктор каже}

Диктор: Радіорепортаж "Зустрічі на лемківській ватрі" з VII Всеукраїнського фестивалю лемківської культури "Дзвони Лемківщини" підготувала і провела Ната- ~я Асатурян.

Наталя АСАТУРЯН

Методика підготовки радіорепортажу. Робота над радіорепортажем з основному складається з трьох етапів — підготовчого, безпосереднього запису на місці події та, якщо потрібно, написання репортерського тексту, запису його в студії і монтажу радіорепортажу. Орієнтуватися у виборі події, що має бути об'єктом радіорепортажу, допомагає журналістові його інтелектуальна (загальна) підготовка, національно-громадянська позиція, збізнаність з проблемами економічного, соціального, культурного, спортив- ного та іншого способу життя району, області, вміння у тій чи іншій події знайти загальноукраїнські інтереси. Інакше можна побачити лише те, що нежить на поверхні, про що вже розповідалося, і, як наслідок, радіорепор- таж не зацікавить слухачів.

Під час першого етапу роботи над радіорепортажем потрібно: а) дізнатися докладніше, куди саме прямуєш. "Покопатися" в довідці краєзнавця, здобути за щонайменший час якнайбільше інформації про місце радіорепортажу, про людей, які там живуть, їхні звичаї і традиції; б) дослідити попередню історію події, яку потрібно висвітлити, щоб не витратити час на це вже на місці. Варто зателефонувати заздалегідь людям, які, можливо, будуть корисні у пошуках інформації; в) хоч мінімально збагнути контекст, маючи мінімум інформації. Джерела для цього — документація, книжки, вирізки з газет, колеги-журналісти на місці, спеціалісти в цій галузі, можновладці, асоціації, приватні особи [34, с. 11].

Якщо є можливість, доцільно пожити з людьми, про яких збираєшся розповісти, щоб вони "забули" про журналіста, сприймали його за свого. За таких умов подію та її учасників видно ніби зсередини. Перед очима постають характерні деталі події, про які кажуть, що це — просто-таки "родзинки" радіорепортажу. Радіореporter на місці події (другий етап роботи над репортажем) повинен занотовувати все у записник, записувати на магнітну стрічку, не забути позначити у своєму записнику, зафіксувати на "репортері" (диктофоні) час, місце, дату. Збираючи інформацію, її треба ретельно перевіряти, уточнювати, звертати увагу на узгодження побачених, почутих фактів з контекстом події. Викладач паризької школи журналістики Л. Лякур підкреслював, що "реporter — журналіст, який позичає свої почуття іншим. Він є уповноваженим читача, який його відряджає на місце події, щоб той потім усе йому розповів. Репorter має бути вкрай чутливим, спостережливим, активним, інакше кажучи — оголеним нервом" [4, с. 36].

Щоб успішно вести радіорепортаж, журналіст повинен володіти навиками суміжних творчих і технічних професій, які існують на радіо. Для ведення прямого ефірного радіорепортажу необхідно бути одночасно і журналістом, і режисером, і оператором. Треба вміти правильно розрахувати найвдаліші моменти включення і точки розташування мікрофонів, відібрати шуми, які найяскравіше передають характер події, органічно поєднати їх із своєю розповіддю. Детальний характер розповіді, пояснення багатьох зовнішніх виявів події є обов'язковими елементами радіорепортажу. Шуми не повинні заглушувати або перебивати слова журналіста. Важливо психологічно себе настроїти. Вихід в ефір вимагає граничної концентрації уваги, мобілізації всіх духовних сил, самовладання.

"Радіорепортаж — це не вправа з красного письменства, а вираження глибокого знання автором висвітлюваної проблеми. Як може вести репортаж людина, яка сама не зуміла розібратися у тому, що відбувається? Будь-який радіорепортаж вимагає великої, інколи досить трудомісткої підготовки. У протилежному разі кореспондент може опинитися у безглуздій

гуації. І вся його робота через легковажне ставлення до своєї справи ізедеться до запису на стрічку матеріалу, який немає нічого спільного : радіожурналістикою" [8, с. 30]. Скрупульозне знайомство з об'єктом, про -ний піде мова у радіорепортажі, незалежно від його різновиду, допомагає : найти якісь цікаві, захоплюючі штрихи, вирішити, як найкраще викори- :тати акустику. Проте репортер, як справжній художник, повинен нама- :гетися не користуватися колись знайденим прийомом. Щоразу, беручи і руки мікрофон, доцільно шукати нові непроторені шляхи, думати про :нотепні повороти, вдалі вислови, які надають радіорепортажу певне емоцій- :не забарвлення.

Коментатор угорського радіо Д. Сепеші підкреслював, що радіокомен- :татор повинен, окрім точної передачі подій, знаходити час і місце, щоб :зключити у репортаж усякі цікаві, а то й смішні моменти. Це розряджає :напругу слухачів. До того ж поєднання хвилювання і гумору робить ре- :портаж привабливішим і цікавішим. Д. Сепеші радив своїм колегам уваж- :но використовувати різноманітні шуми. Адже деякі радіожурналісти за- :надто захоплюються звуковими ефектами. Безперечно, вони надають радіо- :репортажу природності, правдивості, але не треба втрачати міру, всьому є :межа. Веде, наприклад, кореспондент репортаж із ковальського цеху ав- :тобусного заводу, то грюкіт ковальських пресів дійсно підтверджує, на- :скільки ця техніка різноманітна і могутня. Та репортер починає бесідува- :ти із робітником, і шум, що продовжується, вже стає перешкодою. Потім :автор, не відходячи від машини, запитує про роботу головного інженера. :І все це на фоні незмовкаючого гулу машин. Такий шум тільки дратує :слухача. Чи не ліпше сказати: "Шановні слухачі, тут, як чуєте, досить :таки шумно. Давайте відійдемо у бік, туди, де тихіше, і шум не буде зава- :жати нашій бесіді". Адже головне у будь-якому радіорепортажі — це :людське слово. І ніщо не повинно заважати сприйманню його. Уміле ви- :користання акустичного середовища — одна з умов успіху радіорепортажу.

Радіожурналіст може відобразити подію двома способами: як сторонній :спостерігач або як активний учасник події. Це залежить від часової фор- :ми, в якій ведеться репортаж. У першому випадку репортер, який перебу- :ває, скажімо, на зернозаготівельному пункті, говорить: "Тільки що бачив, :як потужний самоскид господар (називає прізвище) розвантажив добірне :зерно пшениці". А у другому: "Зараз господар (називає прізвище) натис- :кує на пристрій самоскида, короб повільно піднімається, а із нього золо- :тим потоком сиплеться добірне зерно пшениці". Між цими двома прийо- :мами суттєва різниця. У першому випадку показ події, яка відбулася, :у другому — слухач бере участь у тому, що відбувається зараз, ніби з його :безпосередньою участю.

Класичний радіорепортаж будується за законами драматургії. Якщо ці закони порушуються, то порушується і достовірність репортажу, правда життя виглядає фальшивою. Проте закон сюжетної побудови не можна зводити до суми формальних прийомів. Дуже важливо зробити цікавий початок радіорепортажу. Не лише тому, що в ньому автор мотивує вибір теми, події, інформує про її місце і час. Ці дані вводять слухача у курс справи, налаштовують на певні очікування. Є головніше призначення вступу — заінтригувати слухача, створити своєрідний внутрішній "гачок" зацікавленості, на якому слухач буде триматися до закінчення радіорепортажу. Після інтригуючого початку настає кульмінаційний момент "здійснення" події. Радіожурналіст робить "звукову фотографію", розповідає про подію, про своє ставлення до неї. При цьому важливо знайти свій, оптимальний кут (ракурс) подачі матеріалу. Мистецтво радіожурналіста полягає не в тому, щоб нав'язати свою думку "в лоб", а в тому, щоб змусити слухача відчувати атмосферу, в якій знаходиться репортер, так, як відчуває сам журналіст. Свій настрій доцільно передавати не стверджувальними реченнями, а напівтонами. "Репортер повинен спробувати опинитися на тому самому рівні, що і його співбесідник, — підкреслює О. Шалайський. — Тобто і не виглядати зверхньо, і "не клеїти з себе дурника". Людина повинна відчувати, що спілкується з рівним собі. Зрозуміло, що це буває важко, а подекуди й неможливо" [45, с. 30]. Недостатнє знання специфіки радіожанру, недооцінка особливостей відтворення звукової дійсності нерідко призводить до невдач.

Закінчується радіорепортаж висновками, узагальненнями. Вони повинні органічно впливати з канви розповіді, бути невід'ємною частиною композиції радіорепортажу, який захоплює слухача динамікою розвитку події, майстерними монтажними прийомами, індивідуальним мовним стилем, акустикою, цікавими деталями.

Підкреслюємо, що найважливішим виражальним засобом радіорепортажу все ж таки є слово. Воно передає думку й емоції. Зміна мовних потоків, виступи перед мікрофоном різних людей, зміна ролей, ритму, темпу створюють поліфонію радіорепортажу. Радіорепортер повинен володіти добрим голосом, витонченою дикцією. Стиль радіорепортажу повинен бути:

- а) *простим*. Слова зрозумілі для широкого кола слухачів, уникати вживання складних, спеціалізованих слів та складних речень, статистичних даних, довгих назв, абревіатур;
- б) *багатим*. Для того, щоб слухач зміг побачити та відчувати все те, що побачив і відчув радіожурналіст, треба подавати якомога більше деталей. Вибирати з синонімічного ряду такі слова, що найвлучніше передають відчуття, атмосферу події;

- в) *живим*. Варто використовувати цитати та описи людей, живі сценки. Вводити в радіорепортаж героїв, що найхарактерніші для події чи явища. Саме це дозволить зробити радіорепортаж живим, вдало передати особливості місцевості та персонажів;
- г) *точним*. Слова адекватно відбивають подію. Для цього теж варто користуватися словником заради точного опису деталей одягу, оточення тощо. Потрібно точно відбирати лише характерні факти;
- г) *ритмованим*. Потрібно чергувати фрази та абзаци, короткі та довгі речення, що дає можливість вибудувувати окремий ритм.

Російський радіожурналіст А. Ревенко вважає, що "радіожурналіст перед мікрофоном повинен бути артистом. Він також повинен уміти передати у звуці кожне написане ним слово, вміти відтінити голосом думку, правильною інтонацією повідомити, передати слухачеві свої почуття. Тим більше, він повинен майстерно володіти своїм голосом, щоб не підмінювати репортера професійним читцем. Радіослухач легко розрізняє поставлений голос актора від голосу кореспондента з його безпосередньою кострубатістю, яку він йому прощає" [31, с. 23]. Створюючи радіорепортаж, журналіст ні на секунду не повинен забувати, що він покликаний якомога ліпше, зрозуміліше, повніше відобразити нашу дійсність, дивовижно різноманітне, багатогранне, дуже складне життя. Будь-яке питання, кожний життєвий випадок, про який береться розповісти радіожурналіст, має свої характерні особливості, свої неповторні риси. І тому щоразу методи відображення подій і фактів повинні бути оригінальними, новими і несподіваними. Ми можемо виробити різні системи ведення радіорепортажу, які допоможуть нам у роботі, але ніколи ми не зможемо підпорядкувати життя з його дивовижною різноманітністю розробленим канонам. У кожному конкретному випадку журналіст вирішує, як йому будувати радіорепортаж, щоб слухач був задоволений.

Справжній репортер, який дивує і приваблює слухачів своїми знахідками і різноманітністю своєї майстерності, досягає успіху лише за умови, коли він сам достеменно зрозумів усе, що відбувається, якщо він глибоко проаналізував весь матеріал. Як уже зазначалося, будь-який радіорепортаж вимагає від репортера загальної культури, ерудиції, вміння вникнути у суть справи і великої підготовки. Лише за таких умов радіорепортаж ліпше за інші жанри відкриє для слухачів особливі грані у нашому повсякденному житті, в такому знайомому і такому невідомому світі, що оточує нас. Досягне він цього з допомогою мікрофона, який точно зафіксує все, що звучить. Чи злітає в небо потужний реактивний літак, чи кричать чайки над палубою корабля, чи працює в полі комбайн, чи неповторно читає свої гумористичні твори, співає коломийки М. Савчук — мікрофон записує все,

запам'ятовує саме життя. Він свідчить, що подія відбулася так, а не інакше, він служить документальною ілюстрацією до оповіді репортера з місця події.

Читач газетного репортажу повинен, вникаючи у написане, створювати собі уявлення про те, що відбувалося. Радіорепортаж ніби робить слухача живим свідком події. Шуми для слухача не лише акустичний документ, вони сприяють емоційному сприйняттю того, що відбулося. Інколи звуковий запис здатний викликати гаму найрізноманітніших почуттів у слухача. Річ не лише у точному відтворенні звукового ефекту, а, насамперед, у тому, що репортаж відтворює реальну дійсність такою, якою вона була в момент події. "Радіорепортаж — це ніби "законсервована" подія у всій її свіжості. У будь-який момент він може емоційно і точно оживити саму подію, заставити слухачів знову пережити її" [8, с. 26]. Найголовніше під час підготовки репортажу — домогтися повного логічного взаємозв'язку між розповіддю репортера і звуковими ефектами. Тільки у такому випадку шуми потрібні репортеру, у протилежному випадку вони лише дратують слухача, заважають сприймати основне в оповіді репортера. Адже, як уже підкреслювалося, — головне у будь-якому репортажі — живе, яскраве, мудре слово.

Водночас є зарубіжні приклади, де майже відмовилися від живого слова журналіста. У таких репортажах основне навантаження падає на звукову картину, яка записана з допомогою захованого мікрофона і потім змонтована відповідно до задумів автора. Французький радіореporter І. Сури отримав міжнародний приз "Італія" за репортаж про волоцюг з берегів Сени, де звучали лише документальні звуки (свиток поліцейського, репліки перехожих тощо). Аналогічні репортажі роблять на польському, фінському радіо. У нас трохи інша ситуація: коли заходить мова про захований мікрофон, піднімається питання про професійну етику журналіста. Безперечно, зловживати цим способом підготовки репортажів не варто. Якщо застосовувати захований мікрофон, то з великою обережністю, щоб не ставити у незручне становище і "героїв" репортажу, і слухачів. Проте потрібно визнати, що захований мікрофон дає можливість максимально ґрунтовно показати якийсь бік життя — в учасника репортажу не виникає боязні перед мікрофоном. Розмова людей у магазині, трамваї, кафе тощо дає незліченні можливості для отримання гострих, багатих на різні нюанси, правдивих кадрів про найдошкульніші проблеми життя. Готуючи у такий спосіб радіорепортаж, дуже "важливо не перетинати межу вуаеризму (підглядання) і заходити настільки далеко, наскільки дозволяють совість та журналістська етика" [34, с 12].

До безпосереднього вивчення фактів, ситуацій, явищ належить "метод маски", тобто переміна професії. Чимало написано, як змінювали професії

Л. Рейснер, М. Кольцов, Г. Вальраф. У Львові "методом маски" користувалася Є. Божик, а нині час від часу змінює професію журналіст газети "Високий Замок" Д. Синяк, який виступає то у ролі клієнта медвितверезника, то продавця чи торговця на ринку у Польщі або прикордонника чи просто співробітника міліцейської патрульної служби. Ю. Пересунько, який завідував відділом газети "Сільські вісті", працював під час жнив комбайнером; газета друкувала його репортажі та щоденник жнив. Завдання полягало в тому, щоб, залишаючись журналістом, домогтися злиття з колективом, завоювати цілковиту його довіру. "Повинен сказати, що ця незвична ситуація (нібито я комбайнер, але в той же час і журналіст) породила багато труднощів з точки зору професійної етики, — зазначив Ю. Пересунько. — У багатьох випадках подолати їх мені вдалось завдяки тактові і широті керівників господарства, всіх хліборобів... Писати доводилось у дощ, інколи вночі, інколи між загінками, коли працював мій перший комбайнер. Чесно кажучи, я думав, що якимсь чином відпочину, маю на увазі зміну роботи. А виявилось, що праця хліборобська споріднена з нашою журналістською роботою, споріднена саме постійною нервовою напругою, необхідністю бути готовим до будь-яких випадковостей" [27, с 19—20].

Під час підготовки радіорепортажу важливо дотримуватися двох тенденцій, двох словесних стихій, що надають йому яскравості і багатоплановості. Це — тенденція до суворої документальності, достовірності, точності відтворення події, явища, ситуації і тенденція мальовничого, емоційного зображення дійсності, прагнення не тільки відобразити подію, але й показати своє ставлення до неї. Кожна з цих тенденцій впливає з природи радіорепортажу, але співвідношення їх дуже важливе. Найліпші шуми, музика потрібні лише тоді, коли вони служать підтвердженням думок і слів репортера. Недарма кажуть, що мікрофон — це вухо слухача, а сам кореспондент — його очі.

Потрібні думки, влучні слова не завжди приходять у потрібний момент. У тому-то й полягає майстерність репортера, щоб зуміти коротко, емоційно та переконливо розповісти про найголовніше і важливе, розкрити суть події. У той же час репортер повинен уміти підпорядкувати яскравий опис події головній меті свого радіорепортажу. Не можна забувати, що мета репортажу — не безстороння фотографія дійсності. Репортер повинен уміти надавати відповідне забарвлення змістові репортажу. Тому велике значення має звучання голосу репортера. У жодному разі він не повинен бути монотонним, байдужим. Адже людський голос дивовижно різноманітний у своїй виражальності. Горе, розчарування, байдужість, ненависть, любов — усе можна виразити словами, і тут не останню роль відіграє інтонація, з якою вимовляють ці слова. Вони не повинні різати слух. До

речі, одним із важливих складників права бути радіожурналістом має бути привабливий голос. Той, хто збирається працювати на радіо або телебаченні, повинен навчитися володіти голосом. Це мистецтво неможливо опанувати лише за підручниками. Голос — інструмент репортера, над його поставленням потрібно серйозно працювати і вчитися використовувати всі його можливості. Радіожурналіст повинен дивуватися, сумніватися, змінювати інтонацію голосу. Але робити це треба тільки у тому випадку, якщо цього вимагає ситуація. Він може сміятися, якщо є привід для радості. Але ніколи не має права грати як актор, до того ж поганенький актор. Слухач лише тоді проймається довірою до репортера, коли він завжди і скрізь буде залишатися самим собою. Певна річ, усе це не так легко дається. Ось чому справжнім радіореporterом може стати не кожен. Навіть той, хто обдарований "божою іскрою", повинен наполегливо працювати над своєю мовою, повсякденно розширювати свій кругозір, світогляд, відточувати майстерність оповідача. Вимовивши фразу, репортер повинен думати про те, яке враження справить вона на слухача, як він сприйме її. А головне — він повинен бути національно свідомим, з державницьким мисленням, займати громадянську позицію, добре знати життя, вболівати за людей, уміти вибирати для репортажу події, які в цей момент найближчі слухачеві, найбільше хвилюють його.

Тут доречно згадати слова О. Купріна: "Я не раджу писати про те, чого ви ніколи не бачили і не відчували. Це завжди буде непереконливо тому, що переконливість, мені здається, створюється головним чином деталями, подробицями, вихопленими з самого життя, навіть якщо ви тільки уявили це життя... Але як важко знаходити ці деталі. Інколи вони у тебе перед самим носом, а ти їх не бачиш. Треба навчитись не тільки дивитися, а й бачити" [3, с. 131]. На жаль, майстерність багатьох радіожурналістів не піднімається до рівня розвитку сучасної радіотехніки. Вони не знають особливостей і можливостей радіожанрів. Нерідко радіорепортажами називають прямолінійні, сухі, нудні радіозвіти. Чимало радіожурналістів не розмовляє із слухачами, а декламує свої матеріали; тон переважно безапеляційний, трибунний.

Уже створилися такі умови, що тим, хто опановує журналістський фах, доведеться зазнавати значних змін у способах і умовах роботи впродовж більшої частини своєї професійної діяльності. Інформаційна революція висуває нові вимоги до журналістики. Мільйони людей мають можливість працювати з комп'ютерами. Багато людей мають підключення до Інтернету, його використання збільшується з неймовірною швидкістю. Абоненти мають можливість ознайомлюватися з новинами, які поступають зі всіх інформаційних агентств світу. Інтернет також надає доступ до сотень, якщо не тисяч, газет і журналів усього світу. Тепер громадяни можуть кори-

: туватися прес-архівом з необмеженими можливостями. Це дає змогу перевірити доступність журналістського матеріалу. "Доступ до документів Інтернету доповнює продукт журналістської праці, але не змагається з нею, і швидше навпаки, — підкреслює Ерік Фіхтеліус. — Попит на журналістів, сортують, відбирають, "розфасовують" і подають новини, що вилітають з усього везростаючому потоці інформації, надалі зростатиме. Попит зростатиме на журналістів високого фаху, який об'єднує інтелектуальні, мольні, національні, професійні якості" [38, с 139]. Авторське самовираження у репортажі виявляється трьома способами: радіореporter "подає факти для роздумів, описує їх і розмірковує над ними" [15, с. 14].

Завдяки сучасним інформаційним технологіям радіоаудиторія зможе виявляти, заперечувати, відкидати репортерів, які подають викривлені або упереджені радіорепортажі про події. У громадськості буде можливість вибирати тих радіожурналістів, які добре володіють своїм фахом, здатні іо'ективно і цікаво розповісти про суспільно важливу подію. Критична : вимоглива частина радіоаудиторії з допомогою нової технології отримує повніший і оперативніший відгук на свої вимоги. Це означає, що влада переходить від того, хто подає інформацію, до того, хто її споживає. Тому зимогливість радіореporterів самих до себе зростатиме. Журналістська добродичність, моральність, патріотизм і професіоналізм стануть визначальними. Достовірність радіорепортажу, як і будь-якого іншого радіоповідомлення, і наміри його автора відіграватимуть визначальну роль. Чітка демаркація меж між журналістикою та іншими формами розповсюдження новин буде відігравати вирішальну роль для довіри журналістам з боку аудиторії. Це вимагає від радіожурналістів найближчого майбутнього традиційних професійних навиків у поєднанні з орієнтацією в сучасних технологіях. Нова роль радіожурналістики вимагає дотримання всіх усталених правил журналістської творчості і знань про сучасні інструменти подачі і розповсюдження інформації. Радіожурналіст майбутнього стане своєрідним художником мистецтва, який не тільки володіє предметом обговорення і добре пише, але й уміє працювати зі звуком і зображенням. Подібно до радіореporterів, які вже сьогодні самі записують і монтують свої матеріали.

Цифрові технології не тільки спрощують радіожурналістську роботу, але роблять її цікавішою і захоплюючою. Той радіореporter, якому хоч раз довелося монтувати свій сюжет на комп'ютері, вже ніколи за своєю волею не повернеться до старих методів роботи. Радіомовлення і телебачення стрімко переходять до цифрової техніки на всіх етапах створення матеріалу. Записаний на цифрове обладнання звук або зображення можна швидко завантажити в комп'ютер для подальшого монтажу плівки. Радіоматеріали

монтуються на звичайних персональних комп'ютерах зі спеціальним програмним забезпеченням і досить потужною пам'яттю. Упродовж усього монтажу комп'ютер працює з оригіналом плівки, тому різні епізоди можуть перекидатися або скорочуватися безмежну кількість разів без шкоди технічній якості запису.

Сучасні програми "нелінійного" (цифрового) монтажу дозволяють працювати з одним і тим же оригіналом запису кільком працівникам одночасно. Крім того, радіореporter може починати процес монтажу ще під час запису, скажімо, промови, виступів. Такий монтаж також може вести кілька працівників одночасно, що дає можливість створювати різні версії матеріалу для різних інформаційних випусків. При цьому в радіорепортажі вирізняється авторське "Я". Разом з "Я" радіожурналіста вливається живий інформаційно-публіцистичний струмінь: безпосередні відчуття, враження, переживання спостерігача або учасника події, оцінка, роздуми, коментарі — все це у підсумку створює у радіослухача "ефект присутності". Однак участь репортажеского "Я" у структурі радіорепортажу не безмежна. Йому протистоїть вимогливість до документально точного зображення події, яка не залишає багато місця для особистого, суб'єктивного. Однак у проблемних радіорепортажах для глибшої характеристики події часто необхідними є відступи-спогади, додаткові факти. Кожна тема до загальних засад методики підготовки радіорепортажу обумовлює також особливі творчі елементи.

Отже, слухачі сприймуть радіорепортаж, що побудований за законами драматургії: напружений сюжет, динамічний показ події, кульмінаційна нота, яка підсилює ідею і створює гармонійну єдність специфічних складових радіорепортажу.

8.5. Радіовиступ

Призначення і жанрові особистості радіовиступу. У багатоголосі радіопередач (журналісти, ведучі, диктори, інтерв'юювані) виокремлюють короткі виступи політичних, державних, партійних, громадських діячів, представників ділових кіл, працівників народного господарства, науки, освіти, культури, спорту тощо. Вони розповідають про цікаві, важливі факти, події, явища реальної дійсності. У радіожурналістській практиці ці короткі, інформаційні радіоматеріали називають радіовиступами (виступ перед мікрофоном).

Як зазначалося вище, головною жанровою характеристикою радіоінтерв'ю є його діалогічний характер (питання — відповіді). Інтерв'юер за-

питує, інтерв'юований — відповідає. Перший визначає коло питань, якими цікавляться радіослухачі, від імені яких він входить у контакт з інтерв'юованим, другий розкриває суть запитань, дає на них вичерпну відповідь. Радіовиступи — це монологи. Той, хто виступає перед мікрофоном, не лише першоджерело інформації; він сам вирішує, в якому обсязі подавати інформацію про факт, подію, явище, до яких аспектів привернути увагу слухачів. Якщо в інтерв'ю автор своїми запитаннями може уточнювати якісь факти, судження, оцінки, деталі перебігу події, то під час радіовиступу радіожурналіст відсутній, господарем радіоефіру у відведений час є людина, яка виступає перед мікрофоном. Організатор радіовиступу визначає тему, окреслює її зміст, тривалість виступу перед мікрофоном (1—5 хв.). Нерідко теми пропонують виступаючі — носії важливої та цікавої для слухачів інформації. З допомогою радіовиступів також реалізується свобода слова, плюралізм думок.

Особливість сприймання виступу по радіо полягає в тому, що зникають усі проміжні ланки між людиною, запрошеною до мікрофону, та аудиторією. Виступаючий виходить на мінімально коротку відстань спілкування із слухачами, які дістають цікаву для них інформацію "з перших рук" — від людей, прямо причетних до суспільно важливих подій, явищ, процесів розвитку держави. "Виступ перед мікрофоном — це короткий суб'єктивний монолог, — зазначає В. Я. Миронченко. — Він має епічний характер, що найчастіше розвивається у двох напрямках" [26, с 276]. Якщо радіовиступ містить відчуття про подію, спогади або враження, то він характеризується розважливістю оповіді, емоційністю, зворушливістю. Якщо ж виступаючий передає свою думку про подію, відгукується на неї, протестує, то такому радіовиступу притаманні інтерпретація, раціональність висловлювання, коментування. Однак ці радіовиступи мають спільні жанрові особливості, які виявляються у внутрішній переконаності виступаючого, його індивідуальній манері мислення, висловлювання своїх думок. Отже, **радіовиступ — це короткий монолог авторитетної людини про соціально значущі, цікаві факти, події, явища суспільно-державного життя.**

Вимоги до радіовиступу. У зв'язку з тим, що характерною особливістю радіомовлення є загальність, широкомасштабність слухання, то радіовиступи мають бути побудовані так, щоб зацікавити слухачів. Виступаючий перед мікрофоном повинен не лише володіти суспільно значущою інформацією, а й уміти її викласти, щоб його слова глибоко проникли у свідомість слухачів, спонукали до добрих вчинків в ім'я утвердження демократії, прозорості діяльності представників усіх трьох гілок влади, розбудови української України.

Виступаючий перед мікрофоном не може обмежуватися лише повідомленням фактів. Факт служить початковим пунктом розповіді, пояснення,

оцінки ситуації. Повідомлення про факт, подію, явище та їх роз'яснення у цьому жанрі урівноважуються. Радіовиступ є обґрунтований лише тоді, коли предмет його розповіді є факти, що лежать у сфері професійної компетентності, моральності відчуттів виступаючого, який має власну думку з цього питання. Виступаючий перед мікрофоном — це пропагандист своєї позиції, яка, безперечно, не повинна виходити за стратегічні межі національних інтересів України.

Різновиди радіовиступів. Уже зазначалося: радіовиступи завжди пов'язані з певними подіями, що вже відбулися або ще відбуваються. Залежно від мети виступи перед мікрофоном поділяють на такі різновиди [26, с 276—277]:

- 1) радіовиступ-звіт;
- 2) радіовиступ-коментар;
- 3) радіовиступ-відгук;
- 4) радіовиступ-спогад;
- 5) радіовиступ-звернення.

Переважно радіовиступи звучать в інформаційних випусках. Також можуть бути окремою радіопередачею. Це залежить від призначення й обсягу мовлення (4—5 хв.). Інколи використовують радіовиступи в інших радіожанрах (радіорепортаж, радіонарис, радіокомпозиція, радіофільм).

Диктор:)/ Верховній Раді зареєстровано законопроект № 3410-8 "Про внесення змін до Закону України "Про мови в Українській РСР"", що регламентує провідні засади функціонування української та інших мов. Основний зміст документа: українська мова є, як і раніше, державною, але запроваджується також статус офіційних мов, що ними на всій території України мають бути українська і російська, а в адміністративно-територіальних одиницях, де поширені інші національні мови, допускається на підставі рішень місцевої влади використання як офіційних також і цих мов. Законопроект дозволяє офіційно використовувати (в роботі, діловодстві тощо) не тільки одну з офіційних мов, й не тільки мову і більшості населення, а й просто — "мову, прийнятну для населення даної місцевості".

Запрошуємо послухати виступ "Пам'ять в історії" лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, письменника Юрія Мушкетика.

Мушкетик: Вони бредуть через усю нашу історію. Це розпочалося з татарських часів на Русі, коли київський митрополит, сидючи в татаро-мордовсько-чудській Москві, називався київським і, підтримуваний татаро-монголами, посилав свої повеління і керував церковними справами (й не тільки церковними) по всій Русі.

Особливо ж це проявилось в козацькі часи. Два яскраво виявлені терени. Одні козацькі ватажки накладали головами, конали на палях, під батогами в ім'я України, їх багато: Сагайдачний, Сулима, Павлюк, Острянин, Гуня, Наливайко, Бородавка, Дорошенко, Мазепа, Орлик, Виговський, Полуботок і ще й ще; інші запродували її діями супроти її національних інтересів, насамперед, це Тетеря, Брюховець-

<ий, Многогрішний, Самойлович. З Російської історії вони випали (взагалі Москва -є має своєї історії, від свого зародження вона була проміжним пунктом зі збирання - = татарської данини), вони були їм не потрібні — виконали своє холуйське призначення, й квит. Деяким (Многогрішному, Самойловичу) було ще й щедро заплачено — Сибіром, де вони й сконали. В українській історії вони залишилися зрадниками, запроданцями, "гряззю Москви", й тяглася ця брудна тасьма далі до косіорів, і2 щербицьких. Надто брудно й гірко вона прославилася через мовне питання, адже без мови немає нації, і знівелювати її, знищити ставало першочерговим завданням всіляких перевертнів білодідів і маланчуків. Скажи мені, як ти ставишся до . країнської мови, і я скажу, хто ти, до якого ряду ти належиш. Сьогодні це проявилось особливо. Так, Янукович у своєму вибудуванні кар'єри вибрав нівелювання, знищення української мови й у кінцевому результаті програв. Бо десь у глибинах етносу, народу, в його грудях живуть національна гордість, національний біль, і цей компас ставить у відповідальний час людей на праведну путь. А що веде тих, інших, по чорному шляху — ми також знаємо, і яка по них пам'ять в історії, в народі — також. А тільки ж оцей перебіг, переступ вражає надто гірко. Так, я, незважаючи на різність політичних поглядів, завжди зараховував Олександра Мороза до тих, хто прагне порядності, справедливості, істинності. І ось раптом такий мовний кульбіт, переступ — з одного ряду в інший — підступний проект з розмивання, нівеляції української мови, припудрений демагогічною сухозлотицею. А так же хрестився Шевченком і Франком!

На що розраховує? Що здобуде? А нічого. Окрім осуду, зневаги. А щодо власного поступу — назавжди поставив на собі хрест.

Диктор: Ви слухали виступ лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, письменника Юрія Мушкетика.

* * * * *

Диктор: Надаємо слово лауреатові літературної премії імені Івана Франка, члену Національної спілки письменників України з Івано-Франківська Геннадію Бурнашову.

Бурнашов: Відверто скажу: я не проти, щоб російська мова була й офіційною, й державною, але... в Росії.

Я — росіянин, але в Московії не народився і навіть там ніколи не жив. Для мене, уродженця Казахстану, Україна, де я живу змалечку, стала найдорожчою Батьківщиною, тому ніякої російської "Родіни" мені не потрібно. Тут я ріс, виховувався, здобув престижну освіту, одружився з україною-галичанкою з репресованої більшовиками сім'ї, тут народилися мої діти та онуки, в моїй сім'ї панує українська мова. Мова — це душа нації, і я захищатиму з усіх сил душу українського народу, в лоні якого маю щастя жити.

Геннадій БУРНАШОВ

Диктор: Слово про Олеса Бердника виголошує лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка, депутат Верховної Ради, поет Борис Олійник.

Олійник: Гарні люди вмирають завжди передчасно... чомусь.

От поганим, здається, й тисячоліття замало.
 І кричу я в розпуці: — О мамо Природо, пильнуйсь:
 Чи не вкралась похибка у корінь твого праначала?!
 Та стоїть вона мудро на древньому пружі Дніпра
 І великою правдою чорну журу мою палить:
 Все в природі доцільно — погане насправді вмира,
 А хороша людина лише переходить у пам'ять.

Навіть для українців, схильних до романтизму, постать Олеся Бердника не вельми звична. Він не вписувався ні в минулий режим, ні в нинішній. Позаяк усі режими — навіть супердемократичні, за своєю природою, хоч-не-хоч, а змушені думати про земне, про владу. І як її здобути, а потім — утримати. І тут князь світу сього з-за лівого плеча лукаво нашіптує, що не важливий метод, а важливий результат.

Олеся Бердник — постать духовна, сказати б, піднебесна. В ньому фізичне і духовне було в ідеальній гармонії. Високий, урочий, він стремів і сам до горніх висот, і кликав, і вів за собою громаду. І ззовні, і внутрішньо він належав до касти жерців, пророків, проповідників. Мрія його — створити Духовну Республіку — вела подвижника все життя.

Відтак, він стоїчно зносив удари долі, в'язниці, заборону на друк. І знову брався за своє. Офіційна критика внесла його в реєстр письменників-фантастів. І ми, сірі, в переважній більшості сприймали цю версію. Але для Олеся Бердника — то була не фантастика, а спосіб його мислення і діяння, реальність, одягнена в шати незвичайного і незвичного для обивателя.

Я мав щастя і знати його особисто, і редагувати деякі його твори, зокрема "Чашу Амріти". То були воістину найкращі, просвітлені духом години мого життя.

На преглибокий сум, він до розпачу рано пішов од нас у піднебесся. У мене, грішного, таке відчуття, що неміч Олеся Бердника почалася з моральної туги за тим, що і в цьому суспільстві, яке він виборював і за яке страждав, до влади прилипли особини, котрим усе ж ближче князь світу цього, а не небесний Вседержитель.

Але будьмо оптимістами на своїй не купленій і поки що не проданій землі! Справа цього могутнього духовного енергоносія не згасла, вона вже ввійшла в генетичний код свідомих українців. І саме ця духовна частина суспільства особливо гостро відчуває відсутність Олеся Бердника. Бо такі, як він, нині у нас, як і в усі часи, явище рідкісне. Але без них життя було б нецікаве.

Диктор: Перед мікрофоном виступав лауреат Національної премії України, депутат Верховної Ради, поет Борис Олійник.

* * * * *

Диктор: Запрошуємо послухати виступ журналістки Наталії Ротай про те, що одесити встановили пам'ятник російській імператриці Катерині II.

Ротай: Черговий іронічний пам'ятник, який за одеською традицією з'явився 1 квітня в саду Літературного музею, для багатьох українців став справжньою несподіванкою. І річ навіть не в тій загадковості, якою організатори одеської Гуморини завжди намагаються огорнути новий міні-монумент (зазвичай, навіть найдопитливіші журналісти могли "витагти" із запеклих конспіраторів хіба що назву нової скульптури; інформація про її вигляд та символіку розкривалася тільки вранці

квітня). Річ у тім, кого саме зобразив київський скульптор Олег Черноіванов у групі "Одеських читачів", що відкрилася під гаслом "Одеса сама знає, що читати, а у що :зеледець загортати". Хто б міг передбачити, що найбільшим поціновувачем одеської (себто й української теж) літератури виявиться... російська імператриця Катерина II в оточенні своїх фаворитів та "перших мужів" Одеси! На вигляд це практично зменшена копія відомого монумента із площі Потьомкінців "Катерина і фаворити", із тією лишень різницею, що в Одесі всі персонажі "озброїлися" книгами. Князь Іотьомкін читає Бабеля. Платона Зубова зацікавили "12 стільців" Ільфа та Петрова, де Рібас гортає "Збірку творів Михайла Жванецького", а Деволан намагається оозібратися в пугівнику по Одесі. Сама ж Катерина, яка возвеличується над рештою, тримає в руках "Російсько-український розмовник".

Може, це такий специфічний одеський гумор, який не всі розуміють, і насправді ніхто не збирався увіковічнювати пам'ять особи, яка нещадно вибивала з України зільний дух, дощенту зруйнувала Запорозьку Січ, скасувала Гетьманщину та ввела на українських землях кріпацтво. Але більшості українців, які добре знають історію, такі жарти навряд чи будуть до вподоби. Тож авторам сміливої ідеї доведеться добряче попрацювати, аби довести, що пам'ятник одеському читачеві — не знуцання над патріотами нашої держави.

Наталія РОТАЙ

Методика підготовки радіовиступу. Головні складники підготовки радіовиступів перед мікрофоном — вибір теми і відповідного виступаючого, який би зумів змістовно, переконливо, правдиво, оригінально розповісти про важливу подію, актуальне суспільно-політичне явище. Адже слухача треба зацікавити. Кожний радіовиступ — це розмова з мільйонами різних за характером, віком, професією, освітою, світоглядом, смаками людей. Їх треба собі уявити, поспробувати у думках звернутися до них, а вже потім записуватися у студії чи виходити прямо в ефір. Радіослухачам, до речі, не байдуже, хто і як з ними розмовляє, хто до них звертається. Млявий, інертний радіовиступ не викличе зацікавленості у радіослухачів.

Радіовиступ — це також самовираження людини, її національно-громадянської позиції, морально-духовних устремлінь, переконань, уподобань. Тому і вибір теми, і вибір виступаючого — дуже важливий підготовчий етап. Можна відштовхуватися від актуальності теми, а потім шукати людину, яка би її розробила і донесла сутність до слухачів. Або навпаки — досвідчений політик, громадський діяч, учений, бізнесмен пропонує тему, журналіст її схвалює (або не схвалює, залежно від актуальності, важливості), визначає обсяг, час виходу в ефір. Але за будь-яких умов радіожурналіст сам повинен добре розуміти ситуацію, з'ясувати і визначити конкретні запитання, які він хоче поставити радіовиступаючому.

Інформаційний привід радіожурналіст формулює у введенні до виступу — слова для ведучого чи диктора. Введення і сам радіовиступ — це два основні структурні елементи цього жанру. Радіовиступ сприймається найкраще, якщо мова образна, коли відчувається, що виступаючий вболіває за те, про що розповідає. Отже, людина, яка опинилася перед мікрофоном, покликана сказати таке і так, що знайшло б живий відгук у серцях радіослухачів. Цю вимогу повинен, насамперед, пам'ятати радіожурналіст, коли добирає виступаючого. Він зобов'язаний (якщо є текстовий запис) уважно вчитати текст виступу, щоб українська мова виступаючого була літературною, простою, дохідливою для слухачів. Можливо, потрібно деяким виступаючим нагадати, що в Україні державною мовою є українська, а у статті 9 Закону "Про телебачення і радіомовлення" записано: "телерадіоорганізації ведуть мовлення державною мовою". Лише там, де компактно проживають національні меншини, мовлення також може здійснюватися мовою національних меншин. Якщо виступаючий записується без тексту, робить фактичні мовні помилки, то, не соромлячись, треба його ввічливо зупинити і перезаписати ті чи інші абзаци, речення. Після запису радіовиступ потрібно кваліфіковано змонтувати: вилучити обмовки, фактичні, мовні помилки, невиправдані паузи, підкреслити найістотніше.

8.6. Радіоогляд преси

Призначення інформаційного радіоогляду преси — ознайомити слухачів з найважливішими матеріалами періодичних видань про політичне, економічне, наукове, освітнє, соціальне, культурне, літературне та інше життя країни, області, міста; виокремити публікації, в яких різні думки про актуальні життєві питання; зіставити різні оціночні позиції авторів матеріалів з позицією оглядача та його радіоредакції, поінформувати аудиторію про найцікавіші, найбільш неординарні, сенсаційні матеріали, що опубліковані у пресі; виконати відверто рекламне завдання, привернувши увагу слухачів до будь-якого конкретного видання.

Найважливішими **вимогами до інформаційного радіоогляду преси** є оперативність, достовірність, актуальність, інформаційна насиченість, інтригуючий виклад матеріалу. Несучи стратифіковану інформацію, радіоогляд преси таким чином сприяє виділенню й популяризації цікавих починань тієї чи іншої газети.

Зазвичай, можуть бути радіоогляди однієї або кількох газет. Автор радіоогляду преси об'єднує матеріали за тематикою, адресним (географічним) принципом, або, навпаки, підкреслює багатоманітність питань, про які

написано в газеті. Інколи в інформаційному радіоогляді преси називають і у же важливу публікацію, зацікавлюють нею слухачів, а потім у визначений час її зачитують по радіо. Отже, інформаційні радіоогляди преси будуть в **основному загальними, тематичними. Є також малі форми оглядів преси.**

Ведучий: Огляд газет на радіо "Ера-FM".

(Музична перебивка)

Голос: Доброго ранку! У студії Ія Сухіташвілі.

(Музична перебивка)

Кор.: Льв серпня почнеться евакуація єврейських поселень у Палестинській автономії. Влада Ізраїлю збирається переселити 21 єврейське поселення із сектора Газа та 4 великі поселення із західного берега річки Йордан. Газета "День" пише, що допоки компенсацію за це вирішили отримати 60 % людей — майже 2000 родин, які повинні залишити свої домівки. Видання зазначає, що нині поселенці, які хочуть їхати з рідних місць, проводять бурхливі акції протесту. Як очікується, евакуація триватиме впродовж місяця. Уже прогнозують, що противники відступу змагатимуться й далі потрапити в поселення. Утім тепер це уже військова зона проникнути до неї буде набагато важче. Адже з півночі 14 серпня перебування ізраїльтян у секторі Газа вважатиметься незаконним. І протягом наступних двох днів солдати та поліцейські будуть заглядати до кожної домівки, повідомляючи поселенців, що вони повинні евакуюватися. А з 17 серпня ізраїльські силові структури (Кабінет міністрів прийняв відповідне рішення) почнуть евакуювати поселенців з їхніх будинків. Якщо виникатиме потреба — навіть силоміць. До речі, після виселення бульдозери знищать усі житлові та громадські будівлі, які було розташовано у цьому регіоні.

(Музична перебивка)

Чотириста сімдесят однієї гривні в Україні може досягнути рівень прожиткового мінімуму у наступному році. "Факти" зазначають, що проект закону про бюджет 2006 практично готовий і в ньому уже вказано відповідну суму для прожиткового мінімуму, розрахованому на основі показників інфляції, яка наступного року, за даними Міністерства економіки, може скласти трохи більше 9 відсотків.

(Музична перебивка)

У найближчі п'ять років в Україні планується активне будівництво та реконструкція доріг. У цьому зв'язку, як пише "Інвест-газета", уряд уже затвердив 22 інвестиційні програми. Для того, аби їх реалізувати, необхідно не мало, не багато — 7 мільярдів доларів. Поки що цих грошей немає — потрібні інвестори. Але, як стверджують експерти, на них можна розраховувати лише у випадку законодавчих змін, які б врахували інтереси інвесторів у разі збитків.

(Музична перебивка)

Тисячам людей, які приїхали на півострів Крим оздоровитися та відпочити, псує настрої будівельний ажіотаж. Адже, як зазначає "Голос України", мріяли насолодитися тишею та красою кримської природи, а потрапили, як то кажуть, у гомінливі

кам'яні джунглі. На жаль, незважаючи на запевнення урядовців про те, що влітку у Криму забороняється будівництво, насправді бачимо зовсім іншу картину. Для прикладу можна взяти хоча б Ялту або Алушту. Як стверджують журналісти газети, тут курортники змушені милуватися не морськими, а будівельними пейзажами, оскільки у розпал курортного сезону триває реконструкція набережної.

(Музична перебивка)

Ви слухали короткий огляд української преси, який підготувала та провела Ія Сухіташвілі. Бажаю вам гарного та приємного дня. Залишайтеся з нами.

* * * * *

(Музична перебивка)

Ведучий: Національне радіо. Нам є про що розповісти.

(Музична перебивка)

Кор.: До Вашої уваги огляд деяких українських видань.

Створена 1995 року пілотажна група військово-повітряних сил "Українські соколи" стала заявкою України на входження до еліти розвинених авіаційних держав світу. За п'ять років "Соколи" підтвердили серйозність цієї заявки, з успіхом виступаючи на авіашоу у різних країнах світу та в Україні. Проте держава власноруч ліквідувала предмет своєї гордості. Як і чому таке стало можливим? Про це ви можете дізнатися з чергового номера газети "День".

(Музична перебивка)

Після нових вибухів на складах боєприпасів у Новобогданівці проблема утилізації та знешкодження вибухонебезпечних речовин набуває знову особливої актуальності. Як повідомляли ЗМІ, Ізраїль береться допомагати Україні у розв'язанні цієї проблеми. Воно й не дивно. Якщо взяти до уваги, що після розпаду Радянського Союзу на території України залишилося мільйони тонн боєприпасів, переважно застарілих, ракетного пального та інших вибухонебезпечних і токсичних виробів колись могутнього військово-промислового комплексу. Тепер усі вони потребують негайного знешкодження, а потім і утилізації. Фахівці із Севастополя винайшли унікальну технологію комплексного застосування бактеріальних і фізико-хімічних методів утилізації боєприпасів. Докладніше про цей винахід ви зможете дізнатися з чергового номера газети "Урядовий кур'єр".

(Музична перебивка)

"Винахід наших учених — водяна бомба", — пише газета "Сегодня", — зацікавив Міністерство з надзвичайних ситуацій. Відомий український вчений, професор Володимир Захметов-Брегит, який розробив принципово нові методи боротьби з вогнем, створив і унікальну бомбу. Існуюча протипожежна техніка непридатна для вирішення завдань, пов'язана з пожежами на складах боєприпасів. Там потрібні специфічні підвісні бомби, які можна підривати з безпечної висоти, щоб не стався новий вибух. За розрахунками вченого, гвинтокрила машина з підвісною десяти-тонною платформою здатна доправити до місця пожежі 40 бомб і погасити за один виліт до 16 тисяч квадратних метрів палаючої території. Нині водяній бомбі, розробленій професором Захметовим, немає альтернативи у справі вирішення проблем Новобогданівки.

(Музична перебивка)

Кияни вже звикли до того, що взимку грітимуться всі. І справні платники, і злісні :ержники. Київенерго все ж намагалося вибити кошти за надані енергоресурси, д'єднуючи гарячу воду в цілих будинках. Але це лише викликало обурення у бага-DOX мешканців. Адже від'єднували не окремі квартири неплатників, а всі. Цьогоріч і.'туація може змінитися радикально. Завдяки спеціальному винаходу можна буде блокувати помешкання боржників. Полтавський водоканал винайшов новий метод іоротьби з боржниками, розробивши спеціальний пристрій, який може перекривати водопостачання в окремі квартири багатоповерхового будинку. Докладніше -ро цей пристрій розповідає газета "Вечірній Київ".

(Музична перебивка)

Затриманий минулого тижня в Пологах Запорізької області підозрюваний у ско-енні понад трьох десятків згвалтувань та убивств неповнолітніх може бути відомим "авлоградським маніяком, який наводив жах на мешканців Дніпропетровської об-асті в середині 80-х років минулого століття. Чому тоді вбивці вдалося втекти? З ексклюзивному інтерв'ю газеті "Факти" про події 20-річної давності розповів ко-лишній заступник начальника Дніпропетровської міліції Анатолій Білий.

(Музична перебивка)

Острів Хортиця — унікальна пам'ятка природи, історії та культури України. / зв'язку з корегуванням генерального плану розвитку національного заповідника Хортиця", яке проводиться згідно з Указом Президента, постало питання про реалі-зацію заходів, що були запрограмовані давно, але досі не реалізовані. Вони вклю-чають комплексні археологічні, національно-дослідні, відновлювальні, будівельні та інші заходи за різноманітними провідними науково-експозиційними темами запо-зідника. На замовлення дирекції Національного заповідника "Хортиця" в інституті Київпроектреставрація розроблено низку проектів упорядкування, відновлення та музейофікації об'єктів заповідника. Реалізація цих проектів започаткує один з найці-кавіших музейних куточків заповідника. Він органічно доповнюватиме рекреаційно відпочинкові та оздоровчі заклади міста Запоріжжя, розташовані у цій частині Хор-тиці. Докладніше про ці проекти розповідає газета "Урядовий кур'єр".

Це був огляд деяких свіжих номерів вітчизняних газет.

(Музична перебивка)

* * * * *

Ведучий: Ви слухаєте Національне радіо.

(Музична перебивка)

Кор.: А зараз у нашій програмі огляд матеріалів деяких сьогоднішніх вітчизня-них видань.

Нещодавно російська влада знову порушила проблемне питання: про скасу-вання поїздок українських громадян до Російської Федерації за внутрішніми пас-портами і без штампів митниці. За словами першого заступника міністра закор-донних справ України Антона Бутейка питання про в'їзд українців в Росію за закор-донними паспортами вирішиться уже у вересні. Свій погляд на проблему пропонує читачам газета "Сьогодні".

(Музична перебивка)

Відтепер оформити закордонні паспорти для українського громадянина стане значно дешевше. За розпорядженням антимонопольного комітету усі платні послуги у відповідних установах будуть скасовані. Про це під заголовком "Закордонні паспорти стануть дешевшими" пише видання "Вечірні вісті".

(Музична перебивка)

З 5-го по 8-ме серпня Національний банк України не виходив на міжбанківський валютний ринок. Це спричинило дефіцит гривні і відповідно зростання курсу української національної валюти до долара США, що викликало занепокоєння у банкірів. Прогнози щодо подальшого розвитку подій на фінансовому ринку України вміщено на сторінках газети "Україна молода".

(Музична перебивка)

Рахункова палата перевірила використання коштів державного бюджету України, виділених минулого та позаминулого років і у першому кварталі цього року на фінансову підтримку виробництва продукції тваринництва та рослинництва. Як свідчать результати цієї перевірки, Кабінет міністрів та Мінагрополітики у 2003—2004 роках не створили ефективної системи фінансової підтримки виробництва продукції тваринництва і рослинництва. Внаслідок цього у державі не забезпечено стабільного розвитку і прибутковості сільськогосподарського виробництва. Понад третина підприємств галузі залишаються збитковими, різко зменшилося поголів'я худоби в усіх категоріях господарств і населення. Реалізація худоби за той же період зменшилася майже вдвоє. Докладніше про нинішню ситуацію на аграрному ринку України можна прочитати на сторінках газети "Урядовий кур'єр".

(Музична перебивка)

В країні пік народжуваності. Принаймі, так стверджують київські лікарі. Адже, за їхніми словами, кількість вагітних впродовж останніх шести місяців збільшилася вдвоє. Медики роблять оптимістичні прогнози і говорять про швидке подолання демографічної кризи. Адже саме завдяки збільшенню народжуваності, на думку експертів, населення України може швидко зрости до 52 мільйонів. Водночас ті ж самі лікарі зазначають, що більшість нинішніх молодих мам із середнім і низьким соціальним статусом і основним стимулом народжуваності для них зараз стали виплати при народженні дитини. Чи витримає українська економіка демографічний стрибок у державі? Це питання з'ясовує газета "День".

(Музична перебивка)

Щороку вищі навчальні заклади України випускають величезну кількість юристів і з кожним роком таким випускникам влаштовуватися на роботу дедалі складніше. Колектив видання "Юридична практика" вирішив обминати питання якісної підготовки майбутніх юристів. Поза увагою газети залишилася і ситуація з працевлаштуванням випускників юридичних навчальних закладів України. Натомість газета порушує не менш актуальне питання: з чого почати свою діяльність юристові-початківцю? Відповідь вміщено на сторінках "Юридичної практики".

Це був огляд деяких публікацій сьогоднішніх українських видань.

(Музична перебивка)

Методика підготовки інформаційного радіоогляду преси. Під час підготовки радіоогляду перед журналістом часто постає проблема вибору вигононь, ієрархії матеріалів: про які газети варто говорити; які публікації доцільно виносити на перше місце в огляді, які треба детальніше розглягти, а про які лише згадати (назвати їх)? Є декілька важливих чинників, що впливають на позицію оглядача. Його політична заангажованість (неіінгажованість), національно-громадянська позиція, моральність, дотримання справедливості, життєвий досвід, орієнтація радіоорганізації тощо.

Принципово важливо, щоб в радіоогляд преси за певний період часу тиждень, місяць тощо) потрапляли всі газети, які виходять, наприклад, Києві, Донецьку, Львові, Івано-Франківську, Сумах, а не лише окремі, вибрані на смак оглядача. Щоб цього не траплялося, щоб не оглядали, наприклад, лише матеріали російськомовних газет, а було належне місце з України для україномовних видань ("Літературна Україна", "Українське ілово", "Народна газета", "Шлях Перемоги", "Молодь України", "Українська газета" та ін.), то в радіоорганізації, можливо, повинен бути графік :гляду газет чи якась інша форма справедливого, об'єктивного відбору преси для радіоогляду.

Отже, оглядач повинен бути добрим професіоналом, всебічно орієнтуватися у суспільно-політичній, соціально-економічній, морально-психологічній ситуації в країні, області, місті, щоб огляди преси відповідали очікуванням слухацької аудиторії, якою б вона не була різною в світоглядному аспекті.

Визначивши тему і завдання радіоогляду, потрібно також виділити для висвітлення певне коло питань, потім обрати газети (газету), вивчити гли'пну розробки проблеми, жанрову палітру, взаємозв'язок з іншими публікаціями і тоді можна готувати радіоогляд преси. Може бути й інша ситуація: спрямованість радіоогляду виникне лише після ознайомлення з публікаціями однієї чи кількох газет. Та яким би не був творчий процес підготовки радіоогляду, автор повинен дотримуватися об'єктивності, правдивості, нести слухачам позитивний заряд енергії, утверджувати високі морально-духовні цінності, українську національну гідність.

Питання для обговорення

Радіоповідомлення

1. *Визначення інформаційного радіоповідомлення.*
2. *Призначення інформаційного радіоповідомлення.*
3. *Жанрові особливості інформаційного радіоповідомлення.*
4. *Чи можна ставити знак рівності між інформацією і новиною?*
5. *Що є серцевиною інформаційного радіоповідомлення?*
6. *Основні вимоги до інформаційного радіоповідомлення.*
7. *Різновиди інформаційних радіоповідомлень.*
8. *Хронікальне радіоповідомлення (хроніка).*
9. *Характерні особливості розгорнутого радіоповідомлення.*
10. *Різновиди розгорнутого радіоповідомлення.*
11. *Елементи коментованого радіоповідомлення.*
12. *Основні способи коментованої подачі радіоповідомлень.*
13. *Характеристика полемічного радіоповідомлення.*
14. *Логічні елементи доказу у полемічному радіоповідомленні.*
15. *Складники методики підготовки інформаційного радіоповідомлення.*
16. *Найважливіші джерела інформації для підготовки радіоповідомлень.*
17. *Особливості підготовки озвученого радіоповідомлення.*
18. *Перехресний метод перевірки достовірності фактів.*
19. *Радіоповідомлення у вигляді "перевернутої піраміди".*
20. *Побудова радіоповідомлення за формою "звичайної піраміди".*
21. *Радіоповідомлення за схемою "прямокутника".*
22. *Мова і стиль інформаційних радіоповідомлень.*

Радіозвіт

1. *Призначення радіозвіту.*
2. *Об'єкт зображення у радіозвіті.*
3. *Жанрові особливості радіозвіту.*
4. *Визначення радіозвіту.*
5. *Вимоги до радіозвіту.*
6. *Різновиди радіозвітів.*
7. *Короткий хронікальний радіозвіт.*
8. *Прямий інформаційний (загальний розгорнутий) радіозвіт.*
9. *Пряма радіотрансляція важливих суспільно-політичних подій.*

10. *Порівняльна характеристика короткого хронікального радіозві-
ту, прямого інформаційного (загального розгорнутого) радіозвіту та
-рямої радіотрансляції важливих суспільно-політичних подій.*

11. *Змістове наповнення аналітичних радіозвітів.*

12. *Тематичний і проблемний радіозвіти: що у них спільного і у чому
:лягає їх відмінність?*

13. *Методичні засади підготовки радіозвіту.*

14. *Особливості підготовки радіозвітів із судових засідань.*

15. *Які професійні якості потрібні журналістові для підготовки ра-
діозвіту?*

Радіоінтерв'ю

1. *Дати визначення радіоінтерв'ю.*

2. *Призначення радіоінтерв'ю.*

3. *Жанрові ознаки радіоінтерв'ю.*

4. *Елементи структури радіоінтерв'ю.*

5. *Порівняльна характеристика інтерв'ю і газетного інтерв'ю.*

6. *Вимоги до радіоінтерв'ю.*

7. *Характеристика різновидів радіоінтерв'ю.*

8. *Офіційні (протокольні) радіоінтерв'ю.*

9. *Суто інформаційні радіоінтерв'ю.*

10. *Проблемне радіоінтерв'ю (публіцистичний діалог).*

11. *Прес-конференції — групові, масові радіоінтерв'ю.*

12. *Радіоінтерв'ю-полілог (бесіда за "круглим столом").*

13. *Портретне радіоінтерв'ю (радіоінтерв'ю-зарисовка).*

14. *Радіоінтерв'ю-анкета.*

15. *Критичні, сатиричні та гумористичні радіоінтерв'ю.*

16. *Методичні засади підготовки радіоінтерв'ю.*

17. *Етапи підготовки до радіоінтерв'ю: загальний, конкретний, пси-
хологічний.*

Радіорепортаж

1. *Призначення радіорепортажу.*

2. *Жанрові ознаки радіорепортажу.*

3. *Визначення радіорепортажу.*

4. *Специфічні властивості радіорепортажу.*

5. *Чим відрізняється радіорепортаж від інших радіожанрів?*

6. *Вимоги до радіорепортажу.*

7. *Стилістика радіорепортажу.*

8. Концепція "точного факту" у радіорепортажі.
9. Різновиди радіорепортажу, різні підходи до їх визначення.
10. Прямий ефірний радіорепортаж.
11. Радіорепортаж, змонтований у студії з попередніх записів на місці події.
12. Яким може бути змонтований радіорепортаж?
13. Інформаційний (змонтований) радіорепортаж.
14. Проблемний радіорепортаж (змонтований).
15. Зіставлення інформаційного та проблемного репортажів.
16. Етапи підготовки радіорепортажу.
17. Способи відображення події у репортажі.
18. За якими законами будується класичний радіорепортаж?
19. Яким повинен бути стиль радіорепортажу?
20. Можливості та мета використання репортером "методу маски".
21. Репортерське "Я" у радіорепортажі.

Радіовиступ

1. Призначення радіовиступу.
2. Жанрові ознаки радіовиступу.
3. Порівняльна характеристика радіовиступу та радіоінтерв'ю.
4. Вимоги до радіовиступу.
5. Різновиди радіовиступів.
6. В яких радіожанрах використовують радіовиступи?
7. Головні складники методики підготовки радіовиступів.
8. Основні структурні елементи радіовиступу.

Радіоогляд

1. Призначення інформаційного радіоогляду.
2. Вимоги до радіоогляду преси.
3. Малі форми радіооглядів преси.
4. Загальні радіоогляди преси.
5. Тематичні радіоогляди преси.
6. Методика підготовки радіоогляду преси.
7. Чинники, що впливають на позицію оглядача преси.

Завдання для лабораторних і практичних занять

Радіоповідомлення

Прослухавши та обговоривши записані по трансляції інформаційні радіоповідомлення, запропонуйте тему свого розгорнутого, коментованого чи полемічного радіоповідомлення. Підготовлені радіоповідомлення запишіть у навчальній радіостудії, а потім прослухайте, обговоріть їх та вберіть найкращі (за змістом, формою, стилем написання та озвучення) для передачі по радіоінформаційному центру "Незалежність" або по обласному радіо.

Радіозвіт

Закріпивши знання з теорії жанру, особливості його різновидів і методики підготовки, обговоріть звіти, що звучали по радіо.

Відвідайте збори, наради, конференції, засідання тощо, підготуйте прямий інформаційний (загальний розгорнутий), тематичний або проблемний звіти, запишіть їх у навчальній радіостудії. На наступному занятті ці радіозвіти прослухайте та обговоріть.

Радіоінтерв'ю

Розгляньте інтерв'ю як метод одержання різноманітної інформації для написання журналістських творів та інтерв'ю як жанр.

Прослухайте радіоінтерв'ю, проаналізуйте його різновиди, порівняйте радіоінтерв'ю з телевізійним і газетно-журнальним інтерв'ю.

Визначіть тему свого інтерв'ю, домовтеся з людиною, в якій будете його брати, підготуйте основні питання, запишіть інтерв'ю у навчальній радіостудії.

Студенти академічної групи ознайомлюються, обговорюють, визначають професійний рівень підготовки цих радіоінтерв'ю.

Радіорепортаж

Зверніть увагу на історію репортажу, особливості радіорепортажів, специфіку їх підготовки. Порівняйте прослухані радіорепортажі та радіозвіти, зверніть увагу на спільні риси та характерні відмінності, осмисліть причини різкого зменшення кількості репортажів на радіо.

Визначіть теми своїх репортажів, ретельно їх підготуйте і запишіть у навчальній радіостудії за схемою прямого виходу в ефір. Після запису радіорепортажів прослухайте, обговоріть і оцініть їх.

Радіовиступ

Осмысліть теоретичні засади радіовиступу. Прослухайте записані на звуковий носій радіовиступи, визначіть їх різновиди (радіовиступ-звіт, радіовиступ-коментар, радіовиступ-відгук, радіовиступ-спогад, радіовиступ-звернення).

Визначіть теми радіовиступів студентів перед мікрофоном, запишіть їх у навчальній радіостудії, а потім обговоріть, оцініть кожний студентський радіовиступ.

Радіоогляд

Прослухайте записані по трансляції радіоогляди преси й обговоріть їх. Підготувавши свої радіоогляди преси, запишіть їх у навчальній радіостудії, обговоріть та оцініть.

Список використаної літератури

1. *Бараневич Ю.* Жанры радиовещания. — К.; Одесса, 1978.
2. *Вайріх Д.* Етика і журналістика. — К., 2000.
3. *Вержбицкий Н.* Встречи с Куприным // Звезда. — 1957. — № 5.
4. *Вуароль М.* Гід газетяра. — К., 2000.
5. Гід журналіста: Збірка навчальних матеріалів, складена за французькою методикою вдосконалення працівників ЗМІ. — К., 1999.
6. *Голованов Я.* Бермудский треугольник // Комсомольская правда. — 1979. — 13 января.
7. *Гоян О.* Основи радіожурналістики і радіоменеджменту: Підручник. — 2-ге вид., доп. — К.: Веселка, 2004.
8. *Губельман В.* Мысли о репортаже / Радиорепортаж. — М., 1967.
9. *Дзаридзе Л.* Звуковая документальность события / Радиорепортаж. — М., 1967.
10. *Еверетт Д.* Учебный пособие репортера. — К., 1999.
11. *Здоровега Б.* Теорія і методика журналістської творчості: Підручник. — 2-ге вид., перероб. і доп. — Л.: ПАІС, 2004. — 268 с.
12. *И вин А.* Логика для журналистов: Учеб. пособ. — М., 2004.
13. *Карпенко В.* Журналістика: основи професійної комунікації. — К., 2002.
14. *Киш Э.* Репортажи. — М., 1964.
15. *Кость С.* Методичні поради до роботи над репортажем (За матеріалами книги И. Бех-Карлсена "Бути свідком: репортаж як метод і жанр"). — Л., 1993.
16. *Лазутина Г.* Основы творческой деятельности журналиста: Учебник для вузов. — М., 2001.
17. *Летунов Ю.* Репортаж и жизнь / Радиорепортаж. — М., 1967.
18. *Лизанчук В.* Замітка / Теорія і практика радянської журналістики (Основи майстерності. Проблеми жанрів) / Під ред. проф., д-ра філол. наук В. Й. Здоровеги. — Л., 1989.
19. *Лизанчук В.* Звіт / Теорія і практика радянської журналістики (Основи майстерності. Проблеми жанрів) / Під ред. проф., д-ра філол. наук В. Й. Здоровеги. — Л., 1989.
20. *Лизанчук В., Кузнецова О.* Методи збирання і фіксації інформації в журналістиці. — К., 1991.
21. *Лизанчук В.* Репортаж / Теорія і практика радянської журналістики (Основи майстерності. Проблеми жанрів) / Під ред. проф., д-ра філол. наук В. Й. Здоровеги. — Л., 1989.
22. *Лиматов Ф.* О природе вопроса / Вопрос. Мнение. Человек. — М., 1971.

23. Любосветов Д. Йо законам эфира. — М., 1979.
24. Минков М. К проблеме жанров в радиовещании / Телевидение и радиовещание за рубежом. — М., 1973.
25. Миронченко В. Диалогічні жанри радіомовлення. — К., 1978.
26. Миронченко В. Основи інформаційного радіомовлення: Підручник. — К., 1996.
27. Пересунько Ю. Сезон на комбайне // Журналіст. — 1979. — № 1.
28. Платон. Сочинения. — М., 1968 — Т. 1.
29. Плешаков Л. Хочу спросить... // Журналіст. — 1981. — № 5.
30. Радиожурналистика: Учеб. / Под ред. А. А. Шереля. — М., 2000.
31. Ревенко А. Заповедное слово. — М., 1975.
32. Рід Д. Десять днів, що потрясли світ. — К., 1977.
33. Телевидение и радиовещание. — 1981. — № 5.
34. Техніка репортажу. — К., 2000.
35. Томан І. Мистецтво говорити: Пер. з чес. — 2-ге вид. — К., 1989.
36. Триккель І. Некоторые вопросы теории репортажа / Радиорепортаж. — М., 1967.
37. Ученова В. Гносеологические проблемы публицистики. — М., 1971.
38. Фихтелиус Э. Десять заповедей журналистики / Пер. со швед. Вероники Менжун. — М., 1999.
39. Франко І. Іван Вишенський і його твори / Зібр. тв.: У 50 т. — К., 1981. — Т. 30. — С. 7—211.
40. Франко І. Інтереси польського панства і правдяньська наявність // Народ. — 1891. — № 8.
41. Франко І. Слово про критику / Зібр. тв.: У 50 т. — К., 1981. — Т. 30. — С. 214—218.
42. Фридман Ш., Фридман К. Пособие по экологической журналистике. — Тасіс, 1998.
43. Хоменко І. Еристика: мистецтво полеміки. — К., 2001.
44. Человек с микрофоном // Советское радио и телевидение. — 1968. — № 7.
45. Шалайський О. Репортаж — рідкісний жанр української журналістики/ Техніка репортажу. — К., 2000.
46. Шерковин Ю. Процессы человеческой памяти // Советское телевидение и радиовещание. — 1970. — № 9.
47. Шумилина Т. Из первых рук // Журналіст. — 1982. — № 1.
48. Шумилина Т. "Не могли бы вы рассказать...". — М., 1976. — 137 с.
49. Ярошенко В. Информационные жанры радио журналистики. — М., 1976.

Розділ 9

АНАЛІТИЧНІ РАДІОЖАНРИ

Основою аналітичних радіожанрів є оцінювання фактів, подій, явищ. Аналітика в радіожурналістиці належить до складних і суперечливих явищ. Слово "аналіз" грецького походження і у буквальному перекладі значає розкладання, розчленування. "Аналізом називають процес мисленнєвого, а також частково реального розчленування предмета, явища (зокрема і відношення між предметами) на частини, з метою ліпшого, детальнішого їх розгляду. Протилежний аналізу синтез, тобто поєднання різних елементів, сторін, предметів, явищ у єдине ціле, систему. Аналіз і синтез здійснюється як у практичній діяльності, так і у процесі пізнання" [3, с 184].

Отже, аналітичні радіожанри покликані не просто повідомляти про те, що, коли, де і як відбулося, а обов'язково пояснити, чому так сталося, які причини і наслідки події чи явища, що треба чекати і чого бажано уникнути у тому чи іншому процесі тощо. Аналітичні радіожанри відрізняються від інформаційних ступенем проникнення в суть події, явища. Як підкреслювалося вище, інформаційні радіожанри в основному називають, повідомляють; аналітичні — анатомують. Тому, зазвичай, аналітичні радіожанри за хронометражем триваліші в ефірі, ніж інформаційні. Адже аналітична радіожурналістика порівняно з інформаційним (в основному зовнішнім) відтворенням дійсності вимагає від радіожурналістів компетентного, глибокого проникнення у суть події, явища, критичного осмислення змісту, прогнозування.

Правда, групування радіожанрів, як ми вже зазначали, на інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні трохи умовне. Віднесення радіорепортажу чи радіоінтер'ю до інформаційних жанрів не позбавляє можливості їхніх авторів також давати предметний аналіз тих чи інших подій, явищ, життєвих процесів. Газетна кореспонденція чи радіокореспонденція "перебуває" то в сім'ї інформаційних, то в групі аналітичних жанрів. Це залежить від характеру об'єкта відображення, мети підготовки твору, рівня осмислення фактів, мовностилістичних засобів втілення

журналістського задуму. "Досить умовно виділяючи в окрему групу аналітичні методи відображення в журналістиці, не можна не зважати на те, що цей аналітичний метод своєрідно модифікується у художньо-публіцистичних жанрах, які традиційно прийнято, і не без підстав розглядати окремо" [2, с 184].

Завідувач кафедри телебачення і радіомовлення Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доцент О. Гоян слушно підкреслює, що аналітичні жанри радіожурналістики відзначаються вживанням публіцистичного стилю, який характеризується аналітично-порівняльним сприйняттям навколишньої дійсності та дозволяє інтерпретувати її щодо викладу актуальних повідомлень суспільно-політичної, соціально-економічної, науково-культурної, спортивної тематики тощо [2, с. 113]. Отже, якщо у суто інформаційних радіожанрах головним завданням репортера є точно, чітко викласти факти і поінформувати про події, то в аналітичних радіожанрах (де також потрібна об'єктивність, правдивість) важливішими є авторські оцінки, виражені з допомогою різних засобів, залучаючи інтонацію і пряме звернення до думок і почуттів слухачів. Факти, на яких побудовані аналітичні радіоматеріали, є своєрідним будівельним матеріалом радіожанру. На відміну від радіорепортера, що йде на місце події переважно за інформацією, радіожурналіст, який готує аналітичний матеріал, іде в основному за цікавою, неординарною думкою.

9.1. Радіокореспонденція

Призначення і жанрові особливості радіокореспонденції. Кореспонденцією називають листи, дописи до редакції. Як жанр кореспонденція зародилася у більшовицькій пресі; вона була основним жанром на сторінках газети. У посібнику "Теорія і практика радянської журналістики" опубліковано таке визначення: **"Кореспонденція — один з важливих аналітичних жанрів, який, використовуючи достовірні, об'єднані спільністю теми факти, публіцистичними засобами відображає певну сторону сучасної дійсності, обмежену місцем і часом"** [10, с. 195].

Професор В. Здоровега вважає, що кореспонденція часто нагадувала мішок, у який засипалися факти. Розуміючи дискусійність такого підходу до кореспонденції, він зауважує, що в сучасній періодиці, за винятком деяких архаїчних за характером районних газет, такий примітивно-описовий жанр майже відсутній, хоч кореспонденти ЗМІ і сам процес кореспондування існують завжди. Бо "в журналістиці завжди існуватиме потреба оперативно описати чи проаналізувати певну сукупність фактів, йти від конкретного до загального. Зразки таких публікацій трапляються і у сучасній періодиці" [3, с 196].

Радіокореспонденція виконує як інформаційну, так і аналітичну функції. Межа між ними визначається глибиною узагальнення і висновків, які -: обов'язковим елементом цього радіожанру і впливають з детального опису суті та характеру події, її оцінки журналістом. Узагальнення і висновки в радіокореспонденції значно ширші і глибші, ніж в радіоповідомленні. Зрозуміло, що з допомогою радіоповідомлення слухачі пізнають переважно те, що лежить, так би мовити, на поверхні. Автор аналітичної радіокореспонденції переходить межу суто "чистого" інформування.

Правда, проникнення у сутність події, явища містить елемент суб'єктивного, відхід від нібито зрозумілої конкретики. Професіоналізм радіожурналіста полягає в тому, щоб через суб'єктивне пізнати об'єктивне і донести правду радіослухачеві. Цього можна досягнути, коли творчість радіожурналіста базується на морально-духовних, національно-громадянських, патріотичних засадах, знанні специфіки того чи іншого радіожанру.

За формою викладу матеріалу, часом звучання (2—4 хв.) в ефірі радіокореспонденція близька до радіовиступу. Але радіокореспонденцію, зазвичай, оприлюднює радіожурналіст. Якраз журналістське читання (усна розповідь) надає матеріалові, в основі якого аналіз, оцінка фактів, особистісне забарвлення, підсилює емоційний вплив на аудиторію. Слухачі розуміють, що про суспільно значущу подію їм розповідає безпосередній очевидець чи учасник, і це збільшує їхню довіру до радіоматеріалу. "На відміну від репортажу, що показує шматок життя, кореспонденція його аналізує та узагальнює, — зазначає В. О. Карпенко. — Автор не тільки повідомляє факти, а й дає їм оцінку; не ТІЛЬКИ РОЗПОВІДАЄ, ЩО СТЯЛОСЯ ЧИ відбувається, а й намагається розібратися в причинах, висловлює власні думки, припущення, прогнози" [4, с. 211].

Вимоги до радіокореспонденції. Вище підкреслювалося, що радіокореспонденція — це розповідь радіожурналіста про актуальні події, явища соціально-економічного розвитку. Ця жанрова особливість обумовлює такі основні вимоги до радіокореспонденції:

- а) щоб радіокореспонденція не була мішком, у якому гамузом насипані різні факти, то із великої кількості відомих журналістові фактів потрібно відібрати, осмислити, узагальнити такі, які би у взаємозв'язку правдиво, всебічно розкривали "шматок життя". Радіожурналіст покликаний так зобразити "шматок життя" реальної дійсності, щоб у радіослухачів викликати зацікавленість, спонукати їх до вироблення активної громадянської позиції;
- б) звідси впливає природність спілкування, розмовний стиль викладу матеріалу. Висловлюючи особисте ставлення до питань, порушених у радіокореспонденції, ділячись із слухачами власними враженнями

від спостереження, вивчення документів, їх аналізу, радіожурналіст повинен уміти це робити просто і природно, ніби він розмовляє з найближчою йому людиною;

- в) важливою вимогою до радіокореспонденції є стислість, компактність викладу, що забезпечує інформаційну насиченість. У багатослів'ї губиться головна авторська думка, втрачається логічна послідовність, словесна виразність. Чим стисліше висловлювати думки, тим важче, бо треба не тільки витиснути всю "воду", а й добитися того, щоб розповідь була гранично зрозумілою і доступною.

Різновиди радіокореспонденції. Теоретичне осмислення радіожурналістської практики дає підставу стверджувати, що радіокореспонденція існує у двох видах: **інформаційна й аналітична**. Вони відрізняються одна від одної, насамперед, способом освоєння матеріалу.

Інформаційна радіокореспонденція — це повідомлення про тематично згруповані факти без ґрунтовної їх оцінки. Її основна мета — привернути увагу радіослухачів до суспільно важливих подій, явищ, наштотхнути їх на роздуми. Інформаційна радіокореспонденція є перехідною формою від первинного інформаційного до аналітичного жанру. Як уже зазначалося, інформаційна радіокореспонденція — це розширене радіоповідомлення, що ознайомлює слухачів з подією, яка має громадський інтерес, соціально-економічне, господарське значення, подає новий штрих сучасної дійсності. У такій радіокореспонденції переважає констатація події, явища, процесу, розповідь містить пояснення позитивних або негативних фактів. Характерною особливістю є інформаційна новизна, наведення свіжих прикладів, зіставлення фактів, використання лаконічних екскурсів у минуле. Усе це виконується на рівні докладного повідомлення, хоч і не виключається певна оцінка фактажу. Радіожурналіст привертає увагу слухачів новизною відомостей, виразністю фактів, актуальністю теми. Отже, основне в інформаційній радіокореспонденції — повідомлення про важливі, цікаві факти реальної дійсності, споріднені певними особливостями.

Диктор: На Великдень — уперше після десятиліть руйнацій — осяяний весною і урочими дзвонами — покликав віруючих на літургію золотoverхий Володимирський собор у Херсонесі.

(Дзвонять дзвони)

Диктор: До вашої уваги кореспонденція журналіста Віктора Хоменка.

Кор.: Тут, у Херсонесі, а за давньоукраїнськими літописами — Корсуні, в 988 році прийняв хрещення Великий київський князь Володимир. А встановлення ним православ'я як державної релігії Київської Русі посприяло зміцненню як самої країни, так і її міжнародного престижу.

Аби увічнити пам'ять про це видатне діяння київського зверхника, у 1892 році -а головній площі сивого Херсонеса здійснювався грандіозний двоповерховий храм ! ==того рівноапостольного князя Володимира. Будували майже 30 років. Ущент йнувала — зачинену в 1921 році, вкрай занедбану в роки атеїзму — всеслов'ян- :ьку святиню остання війна. Лише унікальність видатного храму врятувала його від істаточної загибелі. Постановою уряду від 1997 року "Про заходи підготовки і свят- . зання в Україні 2000-ліття Різдва Христового" собор взято під охорону держави, і - отримав статус пам'ятки архітектури, було ухвалено рішення про його віднов- ення.

Високі класні фахівці всієї України працювали у суворій відповідності з проекта- ми кресленнями XIX століття, щоб оновлений у душі древніх візантійських храмів :сбор максимально відповідав оригіналу і зберіг свою первозданну душу і значен- -я. В результаті величну церкву підняли з руїни повністю, влітку 2001 року було :свячено головний хрест на відновленому 36-метрової висоти сяючому золотом полі, який добре видно з моря і прилеглих районів Севастополя. Два наступних :ки майстри безнастанно відновлювали неповторний орнаментальний і сюжет- ий художній розпис.

У кінці березня на щойно вимощеній дорозі до храму встановили й освятили ~ам'ятник Святому апостолу Андрію Первозваному, споруджений зодчим Іваном •.авалерідзе за моделлю скульпторів Ростислава Сінька і Василя Вінайкіна. Уста- -овлений у цьому святому місці, особливо дорогий українцям за пророцтво і на- родження святості Києва, образ одного з найближчих учнів Христа — апостола -ндрія — нагадує, що тут він займався місіонерською діяльністю, як і особливо ~оважані діячі Церкви — святі просвітники Кирило та Мефодій, Папа Римський Кли- мент, інші першохристияни і проповідники православної віри. Тепер парафіяни і про- -ани мають можливість милуватися величчю і красою усіх 54 колон храму з італій- ського мармуру, сімома купольними хрестами, прекрасними розписами, різьбле- ними, з позолотою іконостасами, кольоровими вітражами, витонченими люстрами з найбільшим в Україні панікадиллом вагою майже у дві тонни. Небайдужа до духов- ності душа не втримається від молитовної подяки усім, хто зберіг і відновив з руїни перлину християнства.

Віктор ХОМЕНКО

Диктор: "Українська книжка чи китайські шкарпетки?". Кореспонденція Мико- ли Махоні.

Кор.: Якби я запитав кого-небудь, де зараз можна купити хорошу українську <нижку, не кожен мене зрозумів би. Дехто взагалі сказав би, мовляв, знайшов проблему, хіба сьогодні це головне?

Не другорядне. В народі давно кажуть, що не самим хлібом живе людина. Це справді так. Хоч яким би тяжким було матеріальне становище, а мистецтво, літера- тура, взагалі духовне життя — невід'ємні частини людського буття. Саме висока нтелектуальна активність допомагає людині формувати міцний моральний дух, сприяє у подоланні матеріальних труднощів.

Моє ставлення до книжок особливе. Я — давній книголюб. Моя власна домашня бібліотека налічує близько двох тисяч видань. Переважають у ній класичні твори українських та російських письменників, мемуари, історична література, політична публіцистика тощо. Є книжки хороші й не дуже...

Тож запитання, де купити хорошу книжку, — зовсім не риторичне.

Останнім часом я відвідав у Дніпропетровській, Кіровоградській, Запорізькій областях і в Криму багато книгарень. Чи можна їх так назвати? Здебільшого, то магазини змішаних товарів, де продають усе — від парфумів і біжутерії до трусів і шкарпеток. Усе, крім хорошої української книжки.

Звісно, "смаки" у людей різні: що для одних добре, то для інших — не дуже, або взагалі погане. То і книжки мають бути різні за тематикою, змістом, сюжетом, жанром тощо. Але справа в тому, що майже скрізь — 85—90 відсотків видань — такі "літературні шедеври", як, наприклад, "Тарзан", "Марія", "Секрети сексу" тощо. Тобто, як кажуть, є все, окрім того, що треба. Треба не те, що розбещує наше молоде покоління, породжує у нього жорстокість та бездуховність, а те, що активно сприяє національному патріотизму, вихованню людини, формуванню в ній високої громадянської свідомості й відповідальності за подальшу розбудову нашої Української держави. Саме таких книжок у нас нині бракує. Вельми шкода!

Микола МАХОНЯ

Головною особливістю аналітичної радіокореспонденції є аналіз фактів, подій, явищ. В аналітичних радіокореспонденціях порушують актуальні, важливі питання трансформації українського суспільства в усіх сферах життєдіяльності, розкривають їх внутрішній смисл. Радіожурналіст аргументовано, компетентно, пристрасно викладає матеріал, його розповідь рухається від часткового до загального. Встановивши причинно-наслідкові зв'язки між фактами й явищами, осмисливши і проаналізувавши можливість впливу конкретного чинника на конкретну ситуацію, радіожурналіст нерідко висуває на розгляд громадськості насущну проблему, яка потребує розв'язання, тобто спрямовує радіослухачів до активної діяльності заради доброго завтрашнього для України. Отже, аналітична радіокореспонденція ґрунтується на осмисленій системі соціально значущих фактів реальної дійсності, відображенні різних поглядів на ті чи інші події, явища, що обумовлює шляхи розв'язання проблеми, наближення до істини.

Диктор: "Від безробіття — в "копанку". Кореспонденція журналістики Ганни Хрипункової.

Кор.: Нелегальні саморобні міні-шахти — так звані копанки — продовжують цілком активно діяти на території Донецької області. Одним із найсприятливіших місць для незаконного вугледобування, як і раніше, залишається місто Сніжне, де виробки пролягають практично біля самої поверхні та дозволяють добувати вугілля без "зайвих" трудовитрат. При цьому в місті тривають регулярні рейди з виявлення "гірників"-нелегалів, які попри все продовжують працювати в "копанках".

Голова Незалежної профспілки шахтарів, народний депутат України Михайло Е злинець зазначає.

Волинець: Нелегальні шахти-"копанки" працюють тому, що це вигідно. Вигідно тим людям, які намагаються вижити і вести свій бізнес. Вигідно місцевим : станам влади, силовим структурам, які "кришують" бізнесменів-нелегалів, вигідно: кримінальним елементам, які купують це вугілля. Вигідно це й директорам державних шахт, які скуповують видобуте в "копанках" вугілля. Вони постачають :о на свої підприємства, розбавляють пустою породою. А потім удають, що зсе це щойно з надр, отримуючи при цьому з держбюджету дотації на кожен видобуток тонну.

Кор.: Робота в "копанках" небезпечна для життя гірників. Є чимало смертель-,;х випадків. Там навіть експлуатують працю жінок і дітей. Крім усього іншого, "Зрушують екологію. Вирубують ліси, щоб укріплювати місця видобутку. Змінюються русла рік, які потрапляють через нелегальні "копанки" в державні шахти. У результаті, затоплення загрожує цілим регіонам. Не платять податки до місцевих бюджетів. Не розв'язують соціальні проблеми.

Волинець: Щоб запобігти використанню "копанок", треба здійснювати реальний контроль за використанням надр. Винні мають відповідати за всією суворістю закону. Але звинувачувати треба не бідного шахтаря, а кримінальні елементи, про- <урорів і співробітників міліції, які все це покривають.

Кор.: Останнім часом міліція розпочала закривати найбільші з шахт-"копанок", що поставлені на промислову основу. Ті ж, хто працює в підвалах і льохах, продов- <ують працювати. Але й їх не складно знайти. Досить проїхати вулицею чи заглянути в пункт прийому вугілля, де його централізовано відвантажують "замовникам".

Ганна ХРИПУНКОВА

Диктор: "Квіти на граніті. До чиїх імен покладаємо їх?" Відповідь на це запитання у кореспонденції Анатолія Солонського.

Кор.: Пам'ятаю (це, власне, можуть пригадати мільйони колишніх школярів), чк 1 травня чи 7 листопада нас, малих, шикували у школі і вели у центр села, там . сквері — два старих обеліски. До свят їх підновляли, протирали написи: "Слава -ероям Октябрю, погибшим от рук бандитов". Скільки таких у містах, селищах, селах!.. Так ось, нас майже ще немовлятами привчали, що це і є наші герої, що квіти зсенародної поваги належать їм. Ніхто навіть не питав: а хто ж ті бандити, що на- змілились підняти руку на героїв?

Та приходиться час — весняним вітром відносить геть мішуру, і все стає на свої місця. Виявляється, "герої Октябрю" — це червоний продзагін, який увірвався в наше село відбирати у селян хліб, вигрібали його не без крові (про ці події у моїй Ново- : ^асівці є сторінка у відомих спогадах нашого нескореного земляка генерала Пета Григоренка). А було ж і без того голодно, і мої односельці, рятуючи своїх діток зід голодної смерті, вчинили спротив кривавим грабіжникам... То хто ж тут бандит, з хто герой? Кому ми довгими десятиліттями покладали квіти? Подекуди це, влас- е, й триває.

То що, скажете, поруйнуймо ті могили? Ні, звичайно. Тим паче, що грабували й убивали обдурені, засліплені комуністичною пропагандою люди. Суддя їм — Бог. Ми ж вдячні Господу за те, що пам'ять народна — незнищенна. Туман і дурман відступають — імена справжніх героїв оживають, і вдячні люди — без ніякого, повторимо, стороннього шикуння — ідуть до могил, встановлюють пам'ятні знаки і пам'ятники, покладають до відроджених імен квіти пошани.

Ось так з'явився незвичайний пам'ятник у Холодному Яру на Черкащині. Влада, нагадаємо, на жаль, непричетна до нього. Це свята народна пам'ять віднайшла 15-тонну кам'яну глибу, встановила її на місці подвигу незабутніх холодноряців у важкі часи змагань за незалежну Україну, вирізьбила на камені образ знаменитого дуба Залізняка... Оце справді народний пам'ятник! Хто був у Холодному Яру, той, певне, як і я, тулився до того легендарного дуба, під яким, кажуть, гайдамаки святили ножі, де обдумував знаменитих "Гайдамаків" Тарас Шевченко. Холодний Яр — взагалі незвичайне місце в країні. Тут відчуваєш козацький дух. Навіть назви вулиць у селах досі відлунюють славною історією: Перша сотня, Друга сотня...

Як несхожий цей пам'ятник на ті монументи, що повсюдно славлять "героїв Октябрю"! Будете в Запоріжжі — придивіться до обличчя бетонного корчагінця — мимоволі здригнетесь від того нелюдського виразу ненависті й жорстокості. А будете в Києві біля річкового вокзалу — прочитайте напис на монументі революційним морякам — знову мимоволі здригнетесь від спрямованої на вас люті і жадови кривавої помсти...

А тут — легендарний дуб. Символ спокою, надійності і нескореності. Саме ці властивості холодноряських героїв відображає такий пам'ятник. Зокрема, великої і славної родини Чучупаків. Нещодавно у Києві відбувся вечір пам'яті незабутніх братів, їх було четверо. Старший, Петро, закінчив церковно-приходську школу і вчителював. Знався з Миколою Лисенком. Допоміг здобути освіту молодшим братам. Василь та Олекса теж учителювали. Орест загинув у Першу світову.

В 1919 році Холодний Яр повстав проти червоної навали. Василь став головним отаманом, Петро — начальником штабу повстанського загону. Холодноряська республіка тримала кругову оборону — і від більшовиків, і від Денікіна. Це були переконані народні ватажки, які мали перед собою чітку мету — незалежну Україну. Про це виразно свідчить, зокрема, звернення повстанців до української еліти.

12 квітня 1920 року Василь Чучупака вступив у свій останній бій. Оточений зусібіч, він не здався ворогові — застрелився. Петра, скрученого дротом, червоні добивали на очах у 5-річної доньки Ліди. Дівчинка тоді кинулась на катів: "Не дам тата!..".

І ось 89-річна Лідія Миколаївна піднімається на сцену в залі Будинку вчителя, припадає до портрета батька і дядька Василя...

А потім звертається до залу:

— Спасибі вам, добрі люди. Бережіть те, за що віддали життя герої Холодного Яру!

Хай не дивує вас, що назвали її Миколаївною, хоч вона — дочка Петра Чучупаки. Справа в тому, що рідня багатьох "бандитів" довгими десятиліттями мусила ховатися, доводилося змінювати навіть прізвища, аби уникнути тавра "дочка ворога народу" тощо.

Багато для відродження пам'яті холодноярських героїв — борців за незалежну Україну — зробив історичний клуб "Холодний Яр" та його керівник письменник Роман Коваль. Сьогодні дедалі ширше відомі імена отамана Івана Лютого-Лютенка, Ларіона Завгороднього, Трохима Голого та багатьох інших. Та й не тільки холодноярських. За кожною такою родиною, за кожним лицарем — яскрава історія, гідна окремої книги чи кіноповісті.

Відроджується пам'ять героїв. Кладімо ж квіти нашої шани до славних імен.

Анатолій СОЛОНСЬКИЙ

Методика підготовки радіокореспонденції. Під час підготовки радіокореспонденції суттєву роль відіграє вибір теми. Радіожурналіст, безумовно, повинен розповісти про такі факти, події, явища, соціально-економічні процеси, які привертають увагу слухачів. Тема радіокореспонденції — це її стрижень, головний предмет оповіді, коло життєвих явищ і пов'язаних з ним проблем. Після вибору теми настає час її розробки (часто ці два етапи здійснюються паралельно). У реалізації теми особливе значення має її конкретизація, визначення найсуттєвішого. Кожну тему можна по-різному розробити. З'ясувати, як саме це здійснити — одне з перших важливих завдань автора. Потрібно визначити відповідний ракурс, сформулювати чітку авторську позицію, а це зумовлене дотриманням демократичних засад розвитку суспільства, вимогами свободи слова, плюралізму думок, українськими національними інтересами.

Вибрана і розроблена тема (вибір об'єкта, аналіз, систематизація, осмислення фактів) втілюється у належну словесну форму. Спосіб викладу (використання мовностилістичних засобів) — не самодостатній фактор, а чітка відповідність життєвому матеріалу. Досі серед професіоналів-радіожурналістів триває дискусія про те, чи обов'язково в радіокореспонденції використовувати "додатковий звук", тобто документальні записи учасників події або акустичні засоби, що характеризують атмосферу події. Цю суперечку розв'язує кожний радіожурналіст по-різному, залежно від творчого задуму. Інколи потрібно підсилити позицію автора живим голосом авторитетної людини, її аргументацією, оцінкою. Але це треба робити вміло, щоб не руйнувати плину, ритму розповіді радіожурналіста. Якщо врахувати, що хронометраж радіокореспонденції невеликий, то можна і без документального запису; достатньо переконливої оповіді радіожурналіста, який повинен обрати оптимальний композиційний варіант радіокореспонденції, щоб зацікавити слухача і втримати його увагу. Недосконалість композиції іноді є результатом невмілого використання зібраного матеріалу, недостатнього осмислення взаємозв'язків фактів та їхньої суті.

Під час висвітлення важливих подій радіожурналісти часто готують два види матеріалів: інформаційне радіоповідомлення і радіокореспонденцію,

яку можна використати не лише у новинних випусках, а й у різних оглядових передачах за день, тиждень, місяць. Адже радіокореспонденція повніше і переконливіше висвітлює суспільно значущу подію.

9.2. Радіокоментар

Призначення і жанрові особливості радіокоментаря. Радіокоментар — невід'ємна частина функціонування радіожурналістики. Коментар (з лат. *commentarium*) — записки, тлумачення: 1) тлумачення певного тексту або книги; 2) додаток у кінці книги, примітки до тексту в підрядкових виносках з поясненням окремих місць, термінів та виразів. Коментатор (від лат. *commentator*) — винахідник, вигадник — особа, що пояснює соціально-політичні та інші події й явища, закони, тексти з деякими оцінками їх; укладач, автор коментаря. Коментувати (від лат. *commentor* — обмірковую, пояснюю) — пояснювати, тлумачити; складати коментар.

Радіокоментар — це думка компетентної людини — журналіста або спеціаліста — про явище, подію, факт. На відміну від інтерв'ю, де журналіст веде розмову ніби від імені слухачів і пропонує компетентній особі відповісти на ті питання, які (він так вважає) цікавлять слухачів, у радіокоментарі журналіст або спеціаліст висловлює свою думку про той чи інший факт, подію, явище, пояснює, тлумачить, оцінює їх. Радіокоментар — це роздум, тлумачення, аргументоване осмислення факту, події, явища з метою впливу на свідомість слухачів, створення громадської думки.

Радіокоментарю притаманні елементи наукового підходу до вивчення події, явища, політично-ідеологічних, соціально-економічних, національно-культурних процесів. Цей аналітичний жанр за формою близький до інформаційного радіовиступу. Радіокоментар — це також радіовиступ, але коментатора з тлумаченням того чи іншого питання, роз'яснення якого потребує слухач. В інформаційному радіовиступі людина говорить про подію, явище, процес, свідком або учасником якого вона сама була. Радіокоментатору не обов'язково бути на місці події — бути її учасником або очевидцем, але він повинен знати все детально про цю чи аналогічну подію. Лише тоді він зробить правильні висновки із аналізу події, про яку розповіло радіо, показало телебачення чи написала газета. Досягається це шляхом аналізу, осмислення фактів у їхніх взаємозв'язках, викладом підоснови і можливих наслідків тих чи інших подій. Варто підкреслити, що загальні методи аналізу є спільними для будь-якого виду мисленнєвої діяльності [5, с. 17—18]. Їх досліджує загальна теорія пізнання. Відповідно виділяють традиційні, "нові", непрямі, загальні та гіпотетичні методи

аналізу. До так званих традиційних відносять ті, які налагоджують зовнішні зв'язки між явищами, подіями: порівняльні, історико-культурні, біографічні, генетичні тощо. До "нових" належать структурний, семіотичний, генетичний аналізи. Загальними, непрямими методами аналізу дехто називає аналіз літератури, періодики про об'єкт дослідження, статистичний аналіз та аналіз соціологічних анкет. Гіпотетичні ґрунтуються на здогадці, припущенні, вгадуванні. Сюди належать уже версії, прогнози і навіть пророцтва. Існує навіть такий розділ науки, як евристика, в основі якої лежать інтуїтивні вирішення проблеми [3, с. 208].

Хоч радіокоментар належить до аналітичних жанрів, він завжди має подієвий привід. Правда, не обов'язково повинен бути прив'язаний до останніх подій. Радіокоментар можна підготувати також про події і проблеми, які вже втратили свою першу свіжість, але все ж таки залишаються важливими і цікавими. Та чи інша актуальна подія може зацікавити увагу слухача, викликати запитання: яке значення ця подія має для нього, його близьких, якими будуть її наслідки для України, сусідніх держав? Сутність події роз'яснює радіокоментатор. Завдання радіокоментатора — з допомогою вмілого, об'єктивного добору і зіставлення фактів створити у слухачів певну думку про стан справ, правильно зорієнтувати їх в оцінці подій.

Радіокоментар також характеризується оперативністю, злободенністю, аргументованістю. Можливість оперативно передати повідомлення про подію і тут же її прокоментувати створює велику перевагу радіо над пресою. Для обґрунтування своєї думки, позиції радіокоментатор може використати відомі факти, цифри, цитати, документи, записи тощо. Як оперативний аналітичний жанр радіокоментар порівняно з радіобесідою виконує обмежене завдання. Радіобесіда містить ширше осмислення, узагальнення проблеми, має прогностичні висновки.

Вимоги до радіокоментаря. Радіокоментар — це завжди думка компетентної людини. Але надмірне підкреслення в радіокоментарі абсолютної правильності своїх тез, безпомилковості власної думки, позиції, зазвичай, викликає негативну реакцію у слухачів. Кожне твердження коментатора повинно бути обґрунтованим, добре аргументованим, тактовно, без нав'язливості висловленим.

Переконлива сила радіокоментаря — у незаперечних фактах, які розкривають суть явища, у глибокій аргументованості авторських думок. Зрозумілість позиції коментатора забезпечує зрозумілість викладу. Ця органічна єдність творчого процесу базується на певних навичках аналітичного мислення. У радіокоментарі, на відміну від коментаря у пресі, не тільки допустимо, але й якоюсь мірою і потрібне повторення деяких основних

тез. Радіокоментатор повинен володіти даром слова, журналістським і літературним чуттям, приємним тембром голосу, говорити повільно і розбірливо, розповідати образно, захоплено, переконливо. Для нього мало доброго тексту. Не досить знати, що сказати; потрібно добре знати, як сказати. Нерідко здібні автори, які глибоко знають матеріал, перетворюються перед мікрофоном у нудних наставників. Тому треба добирати таких авторів, які можуть добре, фахово передати зміст і підтекст свого коментаря. Радіо вимагає від нього палко захищати свої погляди, які базуються на національно-державницьких засадах, і переконувати слухачів. Водночас він у жодному разі не повинен демонстративно підкреслювати свою ерудицію, показувати вищість у знаннях. Добрий радіокоментар звучить невимушено, як товариська розмова.

Радіокоментатор може бути штатним працівником радіоредакції або позаштатним автором (відомий політик, економіст, учений, підприємець, мистецтвознавець тощо) — людиною, в якій глибоке знання справи поєднується з даром популяризації. Тільки тоді таку людину можна залучати для тлумачення важливих і складних подій, явищ, процесів. Для слухачів радіокоментатор — головний спеціаліст з питання, яке обговорюється. Ця довіра слухачів живиться ходом мислення, глибоко продуманою аргументацією, послідовністю умовиводів. Радіокоментатор покликаний своє розуміння ситуації, проблеми донести до розуміння слухачів. З об'єктивного аналізу суспільно значущих фактів випливає об'єктивний висновок. Його не обов'язково викладати, але він повинен впливати з ходу роздумів, чітко вловлюватися слухачем. Тому радіокоментатори повинні сприяти якісному нагромадженню слухачами інформації. В ідеалі радіокоментатор повинен бути постійним знайомим слухачів, їх добрим і мудрим порадиником. Процес роздумів коментатора, чіткість його позиції, точність аргументації можуть бути доброю школою для радіослухачів у розумінні аналогічних подій і явищ.

Різновиди радіокоментаря. Залежно від тематичного спрямування радіокоментарі поділяють на **зовнішньополітичні та внутрішньополітичні** [6; 7]. Якщо відбулася важлива політична подія, зміст якої не може бути зрозумілим із інформаційного радіоповідомлення, або подія, що досить складна для висвітлення в інформаційному радіоповідомленні, то вдаються до зовнішньополітичного радіокоментаря.

Внутрішньополітичний радіокоментар, зазвичай, створюється, коли потрібно:

- а) прокоментувати закон Верховної Ради України, Указ Президента, розпорядження Уряду, інші важливі суспільно-політичні документи, які є актуальними і викликають громадський інтерес. Зауважи-

мо, що у подібних випадках існує небезпека перетворити радіокоментар або в резюме, або в розширене радіоповідомлення про документ, який розглядається. У цій ситуації найліпше із всього матеріалу вибрати найхарактерніше, найважливіше і саме цю частину документа прокоментувати;

- б) прокоментувати актуальні факти або події суспільно-політичного життя, привернути увагу громадськості до того, що в цей момент є дуже важливим у процесі українського державотворення.

За способом використання радіокоментарів у програмі мовлення їх поділяють на два види:

- 1) **розширений радіокоментар** як самостійна передача або закінчена структурна частина програми;
- 2) **короткий радіокоментар**, що є складовою частиною (елементом) тієї чи іншої складної передачі (випуск новин, спортивний щоденник, радіоогляд, у якому підсумовують найважливіші події дня, тижня, місяця) [8, с 222].

Залежно від мети радіокоментаря, характеру матеріалу, про який мовиться у ньому, розрізняють: **1) оперативні (конкретно-подієві)** і **2) проблемні радіокоментарі**.

Оперативний (конкретно-подієвий) радіокоментар призначений для розтлумачення, оцінки найактуальніших подій дня. Важливою особливістю цього різновиду радіокоментаря є те, що його доводиться готувати у гранично стислі терміни, нерідко протягом однієї-двох годин. Ця умова визначає своєрідність роботи радіокоментатора. Він повинен бути інтелектуально розвиненим, поінформованим, мати широкий політичний світогляд, безперервно підвищувати рівень знань, володіти чудовою професійною реакцією, дотримуватися принципів функціонування радіомовлення, життєвих національно-моральних засад. Оперативний (конкретно-подієвий) радіокоментар звучить в ефірі 2—4 хв.:

Диктор: Указом Президента України Віктора Ющенка навесні цього року в Україні намічено здійснити низку заходів, присвячених 295-річчю від дня ухвалення у Бендерах 5 квітня 1710 року Конституції Пилипа Орлика, видатної пам'ятки української і ширше кажучи — всеєвропейської) державницько-правової думки. Коментує це повідомлення журналіст Ігор Сюдюков.

Сюдюков: Особливе значення цього унікального документа для нашої Вітчизни олягає в тому, що саме в цій Конституції (її повна назва — "Пакти і Конституції прав і вольностей Війська Запорозького") юридично точно й переконливо було сформульовано невід'ємне історичне право українського народу на незалежну державу.

"Конституція Орлика" приймалась одночасно з обранням її творця, відомого державного діяча, сподвижника Івана Мазепи Пилипа Орлика (1672—1742) гетьманом України у вигнанні. Є припущення, що вона одразу була написана у двох варіантах: розширеному латинському (був призначений, очевидно, для доведення до європейських урядів і впливу на міжнародну думку) та короткому українському. Аналізуючи зміст і особливості Конституції Орлика, варто мати на увазі, що створювалася вона в колі "мазепинців", які були змушені відстоювати державну незалежність України в трагічних умовах еміграції, після Полтавської катастрофи 1709 року (хоча не викликає сумнівів і те, що цей документ є підсумком тривалих політичних, державницьких та теоретико-правових пошуків нашої еліти).

Преамбула та перші три параграфи Конституції, по суті, є маніфестом "мазепинців", борців за українську державну незалежність початку XVIII століття. Стверджується, що українська нація, яка споконвічно була незалежною від Москви (її історія розглядається крізь призму таких основних постулатів: природне та постійне прагнення до створення власної державності; православна віра як державна релігія; вічність і недоторканність встановлених кордонів; необхідність встановлення дружніх і союзних відносин зі Швецією та Кримським ханством), була, є й буде складовою частиною європейської християнської цивілізації.

У преамбулі Конституції Орлика вказувалось також і на те, що вона складена задля відвернення самодержавних замахів гетьманів, які занадто швидко навчилися манерам московської деспотії, задля підтвердження старих козацьких вольностей. Конституція — й у цьому її неперехідне історичне значення — визначає нову форму існування держави — правову (на думку багатьох істориків і юристів, уперше у світі!). Кажучи сучасною мовою, в Україні за Конституцією Орлика встановлювалася парламентська республіка, основою якої ставали загальне виборче право, виборність усіх військових і цивільних посадових осіб та принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу й судову. По всіх цих позиціях (і це — законна підстава для нашої національної гордості) Конституція йшла попереду — або не поступалась їм — кращих зразків європейського права.

Диктор: Ви слухали радіокоментар журналіста Ігоря Сюдюкова.

Ігор СЮНДЮКОВ

* * * * *

Диктор: Вчора новопризначений секретар Ради національної безпеки і оборони України Петро Порошенко дав прес-конференцію. Його заяви з гуманітарних питань коментує журналіст, заступник головного редактора "Народної газети" Олег Скидан.

Скидан: Виявляється, чи не найбільше пан Порошенко нині переймається "закриттям російських шкіл". Дослівно: "Ми координуватимемо зусилля органів влади для того, щоб зупинити процес закриття російських шкіл, для того, щоб відновити групи у вищих навчальних закладах з російською мовою навчання". Отже, Вітчизна в небезпеці: школи з російською мовою викладання переводять на україномовний режим (саме це мається на увазі під словом "закриття").

Крім того, РНБО займатиметься тим, "щоб російськомовні громадяни України мали свій телевізійний канал, свої радіостанції...". Мало у нас, виявляється, російськомовних телерадіоканалів!

Не хочеться вкотре повторюватися про засилля російськомовних ЗМІ в Українському стан українського книговидавництва, майже всуціль російськомовний з FM-станцій, повну відсутність українських шкіл і вищих навчальних закладів : їх "псевдоукраїномовний" статус у східних і південних регіонах України, коли :аїнськими вони є лише на папері; нагадувати про російськомовні канали "Інтер Україна", чиє мовлення покриває всю територію країни, не кажучи вже про ті -елеканали, які спеціалізуються на ретрансляції програм з Росії, — все це секретар ЧБО мав би й сам знати і робити певні висновки. А ще краще — залишити цю праву профільним міністрам та віце-прем'єрові, а самому зосередитися на проблемах боротьби з корупцією та оргзлочинністю. Та ж ні — нате й мій глек на <апусту. Втім, є в цій історії й позитивний момент. Якщо раніше влада згортала процес відродження української освіти й потурала російщенню "тихою сапою", то нині все робитиметься "прозоро і чесно". Дякуємо й за те.

Диктор: Ми передавали радіокоментар заступника головного редактора "Наодної газети" Олега Скидана.

Олег СКИДАН

* * * * *

Диктор: Виступаючи з парламентської трибуни, колишній Президент України Леонід Кравчук пошкодував, що 1991 року відкрив дорогу Незалежності. З приводу цього виступу Леоніда Кравчука запрошуємо послухати коментар журналіста ванаФаріона.

Фар/он: Хто дивився трансляцію сесії Верховної Ради, то бачив, що через кілька хвилин після цього "одкровення" Леонід Макарович аж сіяв, приймаючи вітання соратників з Фракції СДПУ(о). Партиїці плескали свого патрона по плечу. Тішилися з того, що принизили Україну...

Вважаю, що не має значення, з яких причин Леонід Кравчук зважився на такі, зибачте, бздури. Вражає те, що колишній глава держави поставив під сумнів історичний вибір народу, узалежнив століттями виборювану волю від власних примх і партійних інтересів. Що ж це, як не політична деградація? Слушно зреагував у своєму праведному гніві народний депутат Володимир Черняк, зауваживши, що Леонід Кравчук опустився до рівня "міської каналізації". Замість того, щоб стати історичною постаттю...

Ви чули колись, щоб нормальні люди зрікалися свободи? Навіть пігмеї з непролазних джунглів готові покласти за неї свої голови у протистоянні з колонізаторами. Леонід Макарович образився на Незалежність, бо в Ужгороді, виконуючи вердикт суду, міліція не танцювала, як колись, польку перед "есдеками" а, незважаючи на затіяний ними комедійний спектакль з кайданками, припровадила до буцегарні колишнього голову обласної адміністрації з рідної Кравчукові СДПУ(о). Того самого, якого звинувачують у нарузі над іншими людьми. Леонід Макарович назвав це сваволею, репресіями, порушенням демократії. Ніби забув, що справжню вахханалію творили бритоголові підопічні його однопартійців трохи більше року тому, у Мукачевому, коли викрадали бюлетені, трошили виборчі дільниці, калічили до невпізнання рядових громадян і народних обранців.

Втім, українці знають, що до підтримки людей сумнівної репутації Л. Кравчука не звикати. Це він під час минулої виборчої кампанії хвалився, що є VIP-агітатором

В. Януковича, і ніби не помічав зі своїм президентським авторитетом кримінального минулого "професора". Це він, коли соратники по "Динамо" на весь світ знеславили Україну антиспортивними комбінаціями з шубами, першим кинувся виручати їх з європейської ізоляції.

Якось, Леоніде Макаровичу, слухав ваші радіоновели про те, як любите наші українські вареники. Особливо з вишнями. Це добре, що знаєте, як їх їсти. Але попри це не зашкодило б вам також пам'ятати, що за теперішню Незалежність багатьох наших предків садили на палю, гноїли у сибірських рудниках. Багато хто приймав кулю у скроню зі словами "Ще не вмерла...". Вони не торгувалися за Україну. І ніколи не шкодували, що боролися за неї. Та, на жаль, маємо такого першого президента України, якого маємо...

Диктор: Ви слухали радіокоментар журналіста Івана Фаріона.

Іван ФАРІОН

Призначення проблемного радіокоментаря — розглянути важливу соціально-політичну проблему, яка зачіпає інтереси великої кількості людей, дослідити, розтлумачити широку панораму суспільних подій, діяльності партій, уряду, визначних осіб. З цією метою радіокоментатор використовує достатню кількість різних фактів, осмисливши які, розтлумачить слухачам сутність того чи іншого соціального явища, проблеми. Це визначає структуру проблемного радіокоментаря. Якщо у конкретно-подієвому (оперативному) радіокоментарі мова йде про одну основну тему і, зазвичай, застосовується єдиний підхід до її аналізу, то у проблемному радіокоментарі при одній основній темі можлива різнопланова аргументація, тобто радіокоментатор використовує найрізноманітнішу інформацію, яка працює на розгляд, аналіз, коментування стрижневої теми, ідеї. В основі проблемного радіокоментаря можуть бути події не нинішні, а типові факти, події, явища, що відображають певні тенденції тощо. Час звучання проблемного радіокоментаря в ефірі від 5 до 10 хв.

Диктор: Як же розуміти, трактувати, оцінювати у нинішньому історичному контексті українського державотворення Указ Президента України Леоніда Кучми "Про відзначення 350-річчя Переяславської козацької ради 1654 року"? Відповіді на це запитання намагалися знайти також студенти IV курсу факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка (спеціалізація "Журналістська робота на радіо"), які підготували коментарі про Указ Президента. До вашої уваги коментар "З вогню та в полум'я" студентки Олесі Когутич.

Когутич: Кажуть, що минуле має здатність повторюватися. Колесо історії ніколи не стоїть на місці. Воно завжди повертає минулі події у сьогодення, спонукаючи думати заради майбутнього. Про яке майбутнє для українців думали, коли готували Указ "Про відзначення 350-річчя Переяславської козацької ради 1654 року"?

Цей факт не може залишитися поза увагою тих, хто справді є патріотично свідомими громадянами України, котрі знають умови і наслідки Переяславської ради

пля України. Однак потрібно ще й про це нагадувати. XVII—XVIII століття були важ-
и в історії України. Українська держава перебувала поміж ворожими таборами,
=<і весь час намагалися оволодіти її територією для власного збагачення і пануван-
- = . Виснажена, спустошена, безсила, вона шукала підтримки у вірному союзни-
<ові, тому не одразу зуміла розпізнати, хто ж насправді є вовком в овечій шкурі.

8 січня 1654 року Україна задекларувала свої стосунки із союзником у боротьбі
з Польщею. Цього дня був ухвалений Переяславський договір з Московією. Цар
"зобіцяв допомагати Україні захищатися від ворогів і сприяти збереженню її дер-
жавного ладу.

"З вогню та в полум'я" — саме так можна охарактеризувати ситуацію, в яку
-отрапила Україна. Адже Московія зразу порушила угоду, вступила у перемир'я
з тим, проти кого ще недавно воювала. Підписала Андрусівський договір, поділила
Україну на Лівобережну і Правобережну. Настала велика руїна. Жорстоку політику
Петра I продовжила Катерина II, зруйнувавши Запорізьку Січ і запровадивши кріпац-
тво на території Гетьманщини.

Проаналізувавши хід історичних подій, професор В. Лизанчуку книжці "Навіч-
но кайдани кували" небезпідставно стверджує, що Україна з могутньої держави
перетворилася в добу Руїни "на жертву внутрішніх чвар, беззахисну землю для
чужоземних вторгнень і кривавих поділів. Таке становище в Україні було наслідком
підступної двоєдушної політики Москви".

Вести дебати і ставити риторичні запитання на кшталт "У який спосіб українці
повинні відзначати 350-річчя Переяславської козацької ради?" — мабуть, недореч-
но. Адже жоден громадянин будь-якої держави не погодиться відзначати той день,
який приніс для його Батьківщини страждання, рабство, жорстокі розправи і біль.
Саме такої думки дотримується Василь Верига, котрий, аналізуючи ланцюг подій,
зумовлених Переяславською радою, слушно зауважує, що "всі народи святкують
річниці визволення, але ніхто не святкує річниці поневолення". Для Президента
Кучми — це свято, на якому можна влаштовувати книжкові виставки, оновлювати
експозиції, присвячені цій події, видавати монографії, науково-популярну та худож-
ню літературу з історичної тематики. Цікаво, про що мали би розповідати у цій
літературі нинішнім громадянам України і майбутнім поколінням? Чим похвалити-
ся? Невже ж тим, що були поневоленими, і цей гіркий досвід нас нічому не навчив?

Політика Леоніда Кучми, його оточення спрямована на того ж "союзника", на
підтримку якого ще 350 років тому розраховував Богдан Хмельницький. Проте за-
раз, здається, вона має цілком протилежну мету і програму, аніж колись перед
укладанням Переяславського договору. На щастя, наша молода держава не веде
війни, її політика — мирне співіснування з усіма країнами. Святкування 350-річчя
Переяславської козацької ради для Президента України — всього лише "маленька
приємність" для Росії і російського Президента. Поза увагою Кучми залишилося
те, що цією приємністю він принижує українців, молоду державу, надаючи їй рис
рабської покори перед поневолювачем. А можливо, йому просто байдуже, чого не
можна сказати про Росію, яка дивиться на Українську державу з не меншою підступ-
ністю та ідеологічним засиллям, аніж Московія 350 років тому. Цей підступний агрес-
ивний наступ помітний у всіх сферах нашого життя, зокрема продовжується росій-
щення України. Мабуть, російські імперіалісти ще й досі сповідують тезу Валуєва,

що української мови не було, нема і бути не може. Цей завуальований штурм нашої підсвідомості відбувається постійно.

Диктор: Ми передавали радіокоментар студентки факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка Олеси Когутич.

Олеся КОГУТИЧ

* * * * *

Диктор: На сьогодні в Україні та за її межами зібрано великий матеріал про голодомор 1932—1933 років — автентичні документи, спогади, листи, свідчення тисяч тих, хто пережив це тотальне лихо, цей голокост.

Це — об'ємні томи згустків трагічних переживань, невимовних страждань, відчаю і жалю, а ще вислів вічного прокляття й непростення комуністичній "імперії зла" під назвою СРСР. Вони звернуті як до нас, теперішніх, так і до прийдешніх поколінь із закликком-заповітом пам'ятати й ніколи не забувати, що вчинили з народом ті, хто облудно збирався побудувати для нього "інтернаціональний" рай на землі. За підрахунками товариства "Меморіал", упродовж 70 років комуністичної влади в Радянському Союзі було знищено понад 120 млн безневинних людей, з них близько 45 млн українців. Такого геноциду історія людства не знала. "Зачищені" московсько-комуністичним голодомором українські села заселяли чужинцями, в основному росіянами. Запрошуємо послухати коментар доктора медичних наук, професора Володимира Войтенка.

Войтенко: "На той останній страшний суд мерці за правдою встають" — Тарас Шевченко. Про голодомор 1933-го я дізнався від батька й матері, а те, що діялося в 1947-му, бачив на власні очі. Сьогодні є між нас ті, що заперечують сам факт більшовицького геноциду українців (і ви знаєте, панове, як називається їхня партія). Проте й порядні люди часом тримаються думки про голодомор лише як про історію, минувшину, що відійшла назавжди разом із дідами й прадідами. Не відійшла...

Перепис населення в грудні 2001 року засвідчив незагойність демографічних ран на тілі України. Ті, що прийшли на світ у лиху годину, чії анкети поволі поживкнуть у стосах переписних документів, говорять і за себе, й за своїх мертвих і ненароджених ровесників. Для порівняння я взяв два регіони: Черкащину (людність якої зазнала всіх жаків радянщини) і Рівненську область (яка — на своє щастя — долучилася до "союзу нерушимого" лише восени 1939 року). Дата народження в анкетах дозволяє прослідкувати кількість тих, хто дожив до перепису, народившись за один і два роки до голодомору, в голодний рік і через рік і два роки після нього. Якщо йдеться про Рівненську область, то маємо стабільну ситуацію. Особливих коливань, пов'язаних з 1933 роком, непомітно. Інакше стоїть справа серед жителів Черкащини, батьківщини Кобзаря. Дно демографічноїми припадає на другий і третій квартали 33-го, коли вже виросла лобода, але ще не вродили ні картопля, ні жито. Діти вмирили, часто — разом із своїми матерями. Лише на початок 35-го року народжувальність на Черкащині вийшла на рівень 31-го, а на кінець цього року трохи перевищила його. Проте народжувати могли лише жінки, які пережили голодомор (і вдови, які знайшли собі пару). Демографічні втрати не могли бути компенсовані впродовж кількох років, і з цим пов'язана ще одна ганебна сторінка в історії більшовизму. Йдеться про долю демографії в Україні. У 20-х і на початку 30-х років вивчення природного руху людності, причин смерті й тривалості життя було одним

з найплідніших напрямів у роботі Української академії наук (УАН), а Демографічний інститут Української академії наук здобув міжнародний авторитет. Але... Перепис населення в січні 1937 року відкрив катастрофічні наслідки голоду. За прийнятою у вересні 1937 року урядовою постановою результати перепису були скасовані, демографів розігнали, заслали в табори, розстріляли... "Жить стало лучше, жить стало веселее", — сказав кремлівський сатрап.

Мої особисті демографічні студії розпочалися на початку літа 1947 року, коли дід Василенко, наш сусід, у своєму садочку їв зав'язі груш і яблук; із набряклих порепаних литок на траву стікала порожня голодна вода. Вмер — пережив війну, але не витримав перемоги. На нашому кутку села пропадали коти. Ніхто не знав напевно, але грішили на татарина-сажотруса, завжди чорного не від сажі, а від нестатків і купи дітей (начебто приманював котів мишами, яких ловив на елеваторі). Сам я того літа раптом почав рости, наздоганяючи те, що притримала війна. Хоча за поняттям того часу наша родина не голодувала, ситим я не почувався жодного дня. Уздовж паркану густо ріс топінамбур ("земляна груша"). Я смикав та їв ті бульби, смикав та їв... Але топінамбур — прекрасний засіб для лікування цукрового діабету й ожиріння, а калорій в ньому чортма.

Демографічний портрет 1945—1949 років має свої особливості, пов'язані з кінцем війни. Таку подію завжди та скрізь супроводжує зростання народжуваності ("бебі-бум" — назвали свій демографічний спалах американці). У другій половині 46-го року бачимо ознаки демографічного пожвавлення в Черкаській області. На Рівненщині вони були скромнішими, бо війна там начебто закінчилася, але не так, щоб зовсім... Влітку 47-го черкаський графік виразно прогнувся, лише на межі 1948—1949 років значно перевищивши рівень переможного року. Безкогоспна Рівненська область нового голодомору майже "не помітила", але прогресувала менше, — не в останню чергу через депортацію "бандерівців" до Азії. Можу сказати, що свої демографічні студії я продовжив наприкінці п'ятдесятих у Казахстані, маючи на лікарській дільниці "західних" українців і чеченців.

Отже, чому я шаную УПА? Шаную тому, що вони боролися за Україну, в якій не буде ні більшовиків, ні голодоморів. Даруйте мені цю банальність, але УПА воювала за європейський вектор нашого розвитку. Слава героям!

Диктор: Ви слухали радіокоментар доктора медичних наук, професора Володимира Войтенка.

Володимир ВОЙТЕНКО

* * * * *

Диктор: У газеті "Голос України" за 1 жовтня 2004 рік було опубліковано лист під назвою "Я — українець!" студента факультету кібернетики Київського національного університету імені Тараса Шевченка Костянтина Перцовського, який родом з Луганщини. Студенти IV курсу факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка зі спеціалізації "Журналістська робота на радіо" роздумували над цим листом. До вашої уваги, шановні радіослухачі, коментар студентки Ірини Гнатишин.

Гнатишин: Здавалося б, немає нічого простішого, аніж відповісти на запитання: ким ти є в українській державі? Я чи Ви без вагань в такій ситуації кожній зацікавленій особі відповідаємо: "Українець!", "Українка!" Та коли йдеться про національність,

у багатьох, документально задекларованих, українців виникають певні труднощі з відповіддю та аргументацією свого національного статусу. Виявляється, аби називати себе українцем не достатньо так-сяк знати державну мову і впродовж останніх п'яти років проживати на території Української держави. Звісно, за умов дотримання державного законодавства, громадянином України може стати кожен, але чи зуміє кожен бути українцем?

Варто було б нам, українцям, збагнути, що таке наша національність і дещо занотувати у власній свідомості на випадок, якщо необізнаний колись раптом нас про це запитає. Чимало громадян України замислюється над цим питанням. Скажімо, студент Костянтин Перцовський, пояснює так: "Я не люблю сало, не ношу вишиванки і не знаю слів національного гімну. Я не перепливав Дніпро і не вмю танцювати гопак. На моєму столі не лежить "Кобзар", а на стіні не висять рушники. Моя кров червона, а не жовто-блакитна. Я не відмінюю "пальто" і "кіно", і три найважливіші слова сказав російською". Далі юнак запитує у читача: "Я — українець?". Я відповідаю: "Не впевнена!". І про те ж саме запитую у себе. Бо я й сама не полюблю жирного і в національні строї востаннє вбиралась на шкільну виставу, та й плавати не вмю і до танців народних ноги не складаються. Хоча за складом кров у мене рідкісна, але також багряна, а не жовто-блакитна. Тож як означити свою національність тим, у кого поняття власної українськості зводиться приблизно до таких же характеристик? Для того, щоб визначити коефіцієнт приналежності до титулованої української нації, варто розподілити вказані аргументи відповідно до Вашого з ними погодження чи заперечення. Таким чином, Ви опинитесь у двох діаметрально протилежних таборах.

В одному, а саме — "індивідуальному", Ваші вподобання національного одягу, їжі, дозвілля приблизно збігатимуться з позицією Костянтина, в іншому ж — назвемо його "козацьким" табором, — Ви аж ніяк не виправдаєте чиюсь гордість за незнання українського гімну, недбале ставлення до державної мови чи нехтування традиційними святинами. Звісно, кожен з нас може не поділяти симпатій попередніх поколінь до різноманітних тенденцій в одязі, танцях і поведінці загалом, навіть якщо вони стали зразком історичного поступу нашої нації в її фольклорному чи побутовому сенсі.

Однак є речі, що виходять далеко за межі нашого сприйняття чи нехтування ними. Це — національні цінності, які кожній державі надають ознак нації, спільноти, що має свої духовні і культурні набутки. А найважливішою з-поміж тих ознак є національна мова. І не тому, що мова є засобом спілкування і передачі інформації, бо говорити чи про що-небудь повідомляти можна на більш як двох тисячах мов світу, але відчувати, мислити, вірити можна лише на одній — рідній. Та як бути з тими, у кого поняття рідної і державної мови не збігаються? Скажімо так, як у Костянтина Перцовського. Яку дати відповідь на запитання чи українець він і тисячі людей, що живуть в Україні, але для яких українська мова не є рідною. Українцями в Україні є ті, в духовному світі котрих, окрім рідного, знаходиться місце і на державне, коли рідна мова має пошану не більшу і не меншу, аніж державна, передусім тому, що для розвитку і збереження обидвох існують різні сфери вживання.

Пояснювати свою українськість нескладно людині, яка вкладає в це поняття не стільки любов, скільки повагу до писаних Конституцією і неписаних, але сформованих духом, законів держави, на території якої проживає. Людину не змушиш по-

любити слова того ж таки Гімну, якщо вони їй не до снаги, але цій же людині варто пояснити, що ці слова принаймні треба знати. Якщо ми хочемо поваги до себе інших, то повинні докладати зусилля, аби наші особисті вподобання хоча б зрідка перетиналися із національними.

Я вважаю Костянтина Перцовського українцем і себе українкою називаю, бо ми разом вболіваємо, любимо і віримо в українське, незалежно від того, в яких, штучно розділених, регіонах країни живемо. Він — українець на Луганщині, а я — у Львові, але головне, що ми відчуваємо себе такими незалежно від місця проживання. Ми — українці Заходу і Сходу, Півночі і Півдня маємо право по-різному розглядати спільні для всієї України реалії суспільного життя. І це не дивно, адже нам в різному історичному часі доводилося жити в умовах політичних впливів різних панівних режимів. Саме ця обставина вплинула на різницю у світосприйнятті, культурному та духовному розвитку українців по різні сторони Дніпра, однак вона не дає підстави називати українців різними, ділити їх на східняків чи західняків. Навпаки, різниця у судженнях українців — це не що інше, як спроба протиставити одні погляди іншим, і на їх основі вибрати ті, які будуть пріоритетними для України загалом. Такий закон права і демократії, лиш би ці поняття не суперечили правді, моралі, українським інтересам, національному духові. Але бути українцем, значить, в цьому розумінні виходити не лише з егоїстичних, а передусім з загальнонаціональних інтересів, корисних для кожного українця. Якщо ми це збагнемо, то в Україні запанує також українська мова, ми житимемо краще, лиш би не руйнувалася наша єдність, дужим було бажання і міцною віра в себе і в Україну.

Диктор: З радіокоментарем виступала студентка факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка Ірина Гнатишин.

Ірина ГНАТИШИН

Диктор: Після завершення "Євробачення-2005" віце-прем'єр-міністр із гуманітарних питань Микола Томенко, який був співголовою оргкомітету з підготовки та проведення пісенного конкурсу, зазначив, що наша команда отримала від попередньої влади таке господарство, що ми стояли перед загрозою перенесення "Євробачення-2005" з України до іншої держави. Тому головне завдання, яке поставив Президент України перед нами, — не допустити зриву конкурсу і провести його на належному рівні. "І сьогодні я з упевненістю можу сказати, що наша команда зробила найкраще "Євробачення" за всю 50-річну історію конкурсу, — підкреслив Микола Томенко. — Концепція фестивалю, яку ми запропонували, полягала в тому, що це був не лише пісенний конкурс, а передовсім — європейська презентація України. Тому, окрім власне самого фестивалю, на майдані Незалежності під гаслом "Україна — європейська країна" проходив Тиждень української музики, і телеканали, і радіостанції активно інформували гостей нашої країни про українську культуру".

Вперше за історію конкурсу Президент країни, в якій відбувався фестиваль, мав можливість вітати переможця "Євробачення", а всі європейські держави, в яких ішла пряма трансляція, під час голосування побачили революційний Майдан. До того ж посткадри, які демонструвались під час проведення "Євробачення", дали можливість побачити обличчя простих людей нової європейської України.

Хоча українські представники й не були серед фаворитів, але вся Європа співала українською мовою приспів гімну української помаранчевої революції. Коментар кандидата філологічних наук, доцента факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка Ігоря Лубковича.

Лубковий: Звичайно, вокальні дані "Гринджолів" — не до порівняння з даними Ані Лорак. Але тоді за цим критерієм першість мала б бути за В. Лук'янець чи В. Степовою. Чи за О. Пономарьовим, вокал якого, без сумніву, — світового рівня. От тільки не пам'ятаю, яке місце Пономарьов зайняв на "Євробаченні" позаторік — чотирнадцяте чи шістнадцяте?

За популярністю, "розкрученістю" "Гринджоли" порівняно з Ані Лорак — теж ніхто. Тут і дискутувати не треба. Треба лише зрозуміти, чому всезагальну популярність здобули пісні не М. Бурмаки, не того ж О. Пономарьова, які постійно були на Майдані, а нікому не відомих "Гринджолів", які й хіт свій вперше виконали в Івано-Франківську, а на Майдан вийшли лише тоді, коли їхнє "Разом..." вже співала, а, точніше, скандувала вся Україна?

А трапилося так тому, що слова пісні, покладені на сучасні ритми, відображали дух нації, дух помаранчевої революції. З точки зору політологів — це ніяка не революція, бо не змінила вона і не мала на меті змінювати ні політичного устрою, ні суспільно-політичного ладу. Тим не менше, це була революція — революція духу. Її учасникам залежало не стільки на В. Ющенкові, скільки на тому, щоб бути не "бидлом", а вільними громадянами незалежної держави. Боюся, не всі нашоукраїнські політики це зрозуміли, — що народ не хоче не тільки, щоб його називали бидлом, — він уже не дозволяє, щоб до нього ставилися, як до бидла. Пісня — якраз про це.

Мабуть, душа кожного народу — його пісні. Українська пісня, як і українська душа — вічна. Та, крім душі, є ще й дух, який у різні періоди різний. А дух сучасної української нації — це не Ані Лорак, навіть не О. Пономарьов, не В. Зінкевич. Це — саме "Разом..." гурту "Гринджоли", того самого, який, як і Україна, за кілька днів з безвісті піднявся на вершини популярності (і тепер не знає, що з тією популярністю робити).

Ви ніколи не думали про те, що хіт "Гринджолів" за ідеологією та стилістикою дуже подібний до знаменитої колись пісні Боба Ділана "Скільки доріг людині пройти, щоб Людиною вона стати могла?", що гасла помаранчевої революції, відтак слова пісні "Разом..." — це не політика, а перелік європейських цінностей. Згадаймо їх:

Фальсифікаціям — ні!
Махінаціям — ні!
Поняттям — ні!
Ні брехні!

Кому з громадян країн Європи це може не сподобатися? Навіть слова "Ющенко — так! Ющенко — наш президент" — це також не політика, оскільки президентство Віктора Андрійовича — матеріальний знак втілення моральних засад помаранчевої революції. Втім, для спокійної і самовдоволеної Європи слова про В. Ющенка треба було забрати, щой "Гринджоли" зробили дуже легко. З приводу ж "бидла"...

Виконавчий директор "Євробачення" Сванте Стокселіус "бидло" й "козлів" звелів кинути... Цікаво, пісню з якими словами він співав би, якби його націю обізвали --1ДЛОМ, а його самого (вибачте, п. Стокселіус) — козлом? Чи якби ситуація стосувалася будь-якої європейської нації (пане Стокселіус, Ви знаєте, де географічний -ентр Європи)? Чи помітив він, що у цьому місці, як і в усій пісні, нема ні грама юті, ні грама ненависті — суцільний оптимістичний мажор? Думаю, цього не усвідомили навіть автори пісні. Інакше б вони не погоджувалися так покірно з усіма вимогами організаторів, а навпаки, посилили б європейськість свого дітища. Скажімо, переробивши відомі слова таким чином: "Ми не бидло. Ми — не козли. Ми — Європи (людства) доньки й сини".

*Диктор:*БЛ\л передавали радіокоментар кандидата філологічних наук, доцента Факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка "Оря Лубковича.

Ігор ЛУБКОВИЧ

Виділяють також дві модифікації радіокоментаря: **коментар-довідку** і **коментар-репліку** [9, с. 66—67]. Варто зазначити, що їм притаманний оцінно-констатуючий характер. З їх допомогою можна тільки посвідчувати або оцінювати події, але належно не аналізувати. Складається інколи ситуація, що ту чи іншу подію нема потреби аналізувати. Достатньо обмежитися дотепним зауваженням у вигляді репліки або історичної довідки, торкаючись лише тієї частини факту, події, явища, на яку потрібно так чи інакше звернути увагу.

Радіорепліка поєднує у собі якості конкретно-подієвого (оперативного) і проблемного коментарів. Вона досить експресивна, насичена гумором, іронією, сарказмом, нерідко в'їдлива. Вона завжди присвячена найважливішим, найгострішим життєвим питанням. Зазвичай, з радіорепліками виступають відомі, авторитетні радіожурналісти, письменники, **які** вміють поєднати гостроту стилю з безкомпромісним підходом до оцінки проблеми. Радіорепліка звучить в ефірі 1,5—2 хв.

Диктор: Радіорепліка "Не для діток свято" Григорія Досина зі Львова.

Досин: Мої внучці-першокласниці подарували книжку "Енциклопедія для наймолодших. Все про тварин" (Видавництво "Махаон — Україна", Київ, 2003, головний редактор Л. Слабошпицька, віддруковано на Тверському поліграфічному комбінаті, Росія). З вихідних даних довідуємося також, що названу книжку перекладено з англійського видання "First encyclopedia of Animals" (1998 р.).

Радості дитини не було меж. Книжку гарно видано, вона багата на яскраві кольорові ілюстрації, містить різноманітну доступну для юного читача текстову інформацію про тварин, їхній спосіб життя, поведінку в різних умовах тощо. Та й у дорослих вона викликає неабияке зацікавлення. Але... ось знайомишся зі "Змістом" і дизуєшся розташуванню тем. Чомусь, наприклад, темою "Денні і нічні метелики"

починається опис групи комах на літеру "Б", в цій же групі й інформація про панцирника (амодила), а горобець "знайшов" собі місце між вовком і відрію, малюки тварин — між дельфінами й дикобразами, пацюк — між кротом і куницею; викликає здивування й послідовне розміщення тем: кінь, жаба, ведмідь, ссавці, багатоніжка, вівця, восьминіг, бджола, вугор, качка та ін.

Пояснюється все дуже просто: в українській енциклопедії теми розміщені відповідно до російських їхніх назв і російського алфавіту.

Привертає увагу й те, що в "Алфавітному покажчику" не завжди витримано задекларований на його початку абетковий принцип. Це стосується тем на літери "Б, В, Г, К, Л, М, П". Єдину в енциклопедії самостійну тему на літеру Е — "Еволюція" — вміщено наприкінці книжки, перед темою "Як", знову ж таки відповідно до російського алфавіту, а літеру "Е" взагалі не виокремлено: слова "Еволюція" й "Ему" подано в рубриці під літерою "Д". Такий собі рецидив концепції про зближення української і російської мов?!

То з чим ми маємо справу у названій книжці: зі звичайним нерозумінням української мови, прикрим недоглядом редакторів чи свідомим насаджуванням нашим маленьким читачам думки про меншовартість української мови, української побутової і наукової лексики? А, може, книжку перекладено з якогось російського видання, і перекладачі (чомусь не названі поіменно) та редактори не вважали за потрібне згрупувати матеріал згідно з українськими лексикою та алфавітом? У будь-якому разі таке видання важко назвати українським і науковим та з чистим сумлінням рекомендувати його нашим дітям та онукам.

Диктор: Звучала радіореplіка Григорія Досина зі Львова.

Григорій ДОСИН

* * * * *

Диктор: 12 березня 2005 року газета "Голос України" опублікувала відкритого листа Олександри Кужель до Президента України Віктора Ющенка. "Хто в домі "господар"" — так називається радіореplіка студентки з Києва Каріни Агабекян.

Агабекян: Пані Кужель захищає столичний театр російської драми імені Лесі Українки від віце-прем'єр-міністра Томенка. А гріх Томенка в тім, що він нібито десь сказав: Україну має репрезентувати український театр. Отже, Томенко — ксенофоб! Мабуть, якби Томенко сказав навпаки, то був би хорошим хлопцем?

Але далі цікавіше. Цитую: "Чи знає пан Томенко про те, що саме театр імені Лесі Українки відкрив глядачеві знаменитого Лесиноного "Кам'яного господаря"?"

Тут напрошується запитання до тих, хто готував для п. Кужель текст листа. Чи знають вони, що, по-перше, не "Кам'яний...", а "Камінний господар"? А, по-друге, відкрив світові цю п'єсу великий Микола Садовський ще за 15 років до появи Російської драми в Києві. Отже, це або незнання, або, що ймовірніше, пересмикування фактів. Скидається на те, що "мистецтвознавці", котрі готували для п. Кужель текст листа, свідомо скористалися саме таким аргументом. Мовляв, якби не російський театр, то ніхто й не знав би про цю вашу Лесю Українку з її п'єсами! Цей аргумент — з того самого ряду, що "Ми викупили з неволі вашого Тараса Шевченка!" — "А в кого ж ви його викупили" — "Та в себе самих і викупили!". Якщо це не ксенофобія, то це просто езуїтство: українську культуру ставлять на місце молодшої сестри, а всіх незгодних обзивають ксенофобами й націоналістами.

Столична Російська драма — чудовий театр, його кияни люблять, чи треба його "захищати" отаким дивним способом?

Диктор: Це була радіорепліка студентки з Києва Каріни Агабекян.

Каріна АГАБЕКЯН

Юрій Бараневич привертає увагу до діалогічного радіокоментаря, тобто коментаря, в якому бере участь кілька осіб: дві-три [1, с. 46]. Появу ТАКОГО радіокоментаря легко пояснити. Діалог значно легше сприймається, ніж монолог. Крім цього, під час діалогу можливі різні погляди на одне й те ж питання, проблему; можливі різні тлумачення, суттєві доповнення, уточнення. Неабияке значення має також зміна ритму розмови, різні голоси, несхожа манера тлумачення тощо, що стимулює добре сприймання коментаря на слух.

Діалогізація коментаря — закономірний процес, але його, природно, не варто фетишизувати. Надмірне використання цієї форми радіокоментаря може призвести до нівелювання особистості коментатора. На перший план вийдуть проблеми драматургії радіокоментаря, архітектоніки діалогу. Виникне небезпека, що авторитет компетентної людини, яким повинен бути радіокоментатор, розчиниться у доповненнях і уточненнях. Безперечно, діалогізація як засіб привернення уваги радіослухачів допомагає. Але, очевидно, при ньому повинен бути ведучий радіокоментатор, який би надавав можливість повноцінно висловлювати свої думки кожному учаснику коментування, щоб зберегти оригінальність мислення кожного радіокоментатора.

Методика підготовки радіокоментаря. Вище йшлося про те, що сила впливу радіокоментарів на слухачів — в аналізі, в незаперечних фактах, які розкривають і висвітлюють суть того, що роз'яснюється, в авторських мовиводах. Інтерес радіослухачів живиться відкритим процесом мислення радіокоментатора, глибоко продуманою аргументацією, послідовністю і вмотивованістю висновків. Підготовка радіокоментаря також складається із загального, конкретного і психологічного осмислення предмета коментування. Потрібно глибоко вивчити матеріал (різні документи, спеціальна література, ухвали партій та уряду, рушійні сили подій і явищ тощо), морально і психологічно налаштуватись на оптимальний варіант виступу перед мікрофоном. Досвідчений радіокоментатор щоденно присвячує дві-три години читанню газет та інших періодичних видань, "спілкуванню" з інтернетом, телевізором.

Радіожурналістська практика виробила різні методи підготовки коментаря. Одні радіокоментатори пишуть його текст після того, як прочитають і вивчать весь необхідний матеріал. Інші роблять замітки (нотатки),

якими користуються пізніше під час написання радіокоментаря. Є радіокоментатори, що розписують дані на різні картки, які розміщують у певній послідовності перед тим, як сісти писати. "Однак при будь-якому методі автор має зосередитися на предметі коментаря — задумі, головній думці, яку він збирається доказати за допомогою фактів, аргументів, — підкреслює В. Я. Миронченко. — Лише на стрижень цієї думки можна нанизати докази та інші компоненти радіокоментаря — запитання, ілюстрації, доповнення тощо. Це має відбуватись таким чином, щоб послідовний перехід від одного факту до іншого робив головну думку доказовішою і переконливішою" [7, с 282]. Чим коротший час звучання радіокоментаря, тим ретельніше треба над ним працювати.

Структура будь-якого з коментарів приблизно однакова: спочатку у введенні називається причина — подія чи проблема, що підлягає коментуванню. Коротко характеризують радіокоментатора: прізвище, ім'я, по батькові, посада, науковий ступінь чи наукове звання, місце праці тощо. Потім виступає радіокоментатор. Після коментування ведучий (диктор) нагадують, хто виступав з коментарем.

Побудова радіокоментаря може бути різною. Інколи коментатор, висловлюючи свою думку про факт, починає із загального висновку, підкріплюючи його аргументами і поясненнями. В іншому випадку висновок дається в кінці радіокоментаря як результат роздумів, порівнянь, зіставлень різних аргументів, що використав автор. Необхідні елементи коментаря — мотивування, обґрунтування теми, аналіз фактів, висновки.

Основна частина радіокоментаря у кожному конкретному випадку будується на розсуд автора. У прикінцевій частині коментаря автор, по суті, дає відповідь на запитання, про які мовилося у вступній частині. Іншими словами: якщо у вступній частині — у мотивації, обґрунтуванні теми автор ставить завдання коментаря, то у висновковій частині дає вирішення цього завдання. "Але іноді радіореporter, аналізуючи події, ризикує своїми коментарями заслонити від аудиторії дійсність, — застерігає Ерік Фіхтеліус. — Не всім коментаторам вдається вистояти перед спокусою вдатися до розмірковування про те, як повинно бути, замість того, щоб аналізувати, що насправді відбулося і чому" [12, с 23]. Тому постійно треба притримуватися суті питання, яке коментується

Слушною є порада І. Томана: "Цікава розповідь має такі особливості: тема повинна бути цікавою і щоразу новою; початок розповіді має привернути увагу слухачів; розповідь повинна бути стислою, невимушеною і зрозумілою; думки логічно впорядковані" [11, с 284]. Для того, щоб вплинути на аудиторію, радіокоментатор повинен справляти на слухачів враження людини, переконаної і впевненої у національно-громадянській позиції.

"."е має свідчити про те, що він добре знає свій предмет, що він є патріотом = г залежної України.

Успіх сприймання радіокоментаря багато залежить від багатства і різноманітності використаних мовних і стилістичних засобів. Потрібно навчитися точності висловлювання, чергувати довгі речення з короткими. Довгі [вчення важко сприймати й розуміти. Нагромадження коротких речень : тне за одним робить мову монотонною. Мова радіокоментаря повинна бути максимально наближена до усної мови. Це допоможе радіокоментатору тановити тісний контакт з аудиторією.

Отже, ефект радіокоментаря, визначальним елементом якого є аналіз, часто визначається авторитетом радіокоментатора. Тому величезне значення має особистість радіокоментатора: його професіоналізм, поінформованість, компетентність, моральність, патріотизм, широта поглядів, майстерність **говорити**.

9.3. Радіобесіда

Призначення і жанрові особливості радіобесіди. Радіобесіда є важливою формою пропаганди, популяризації історичних, духовних, культурних, мистецьких, наукових, економічних та інших цінностей українців. **Радіобесіда — це жанр, в якому розглядаються, роз'яснюються гуманістичні засади української національної ідеї, актуальні проблеми у політичній, соціальній, економічній, науковій, освітній, культурній та інших сферах життєдіяльності суспільства і держави.**

Радіобесіді (її прототипом у газеті — стаття) притаманний дослідницький підхід до життєвих явищ. Головне у радіобесіді — широке теоретичне і практичне узагальнення на основі популярного, чітко визначеного роздумування, розмислення, співвідношення певних фактів, явищ, поглядів про ту чи іншу проблему, насамперед, цим радіобесіда відрізняється від радіокоментаря. У радіобесіді використовується тільки один виражальний засіб радіо — слово (усна мова). Радіобесіду не варто розуміти як доповідь або лекцію. Поняття "бесіда" містить у собі живу, невимушену розмову зі слухачами, таку форму спілкування, коли у виступаючого встановлюється тісний психологічний контакт з аудиторією.

Своєрідність радіобесіди полягає, по-перше, у тому, що співбесідники фізично не присутні в одному місці, а відділені один від одного простором. По-друге, у процесі радіобесідування один із співбесідників — автор, який знаходиться перед мікрофоном, звертається з "діалогічним" монологом до радіослухача, який уявляється активним учасником цього двобічного

контакту. Автор залучає слухачів до участі в аналізі свого матеріалу. Мабуть, деяку аналогію цьому процесові молена помітити у такому жанрі епістолярної літератури, як лист. Автор листа також подумки розмовляє з людиною, якій пише листа.

Радіобесіда у широкому розумінні слова — це спокійна, довірлива розмова зі слухачами. Автор звертається до них зі всіма своїми роздумами, запрошує брати участь у пошуках істини. Саме слово "бесіда" зобов'язує до розмовного, пояснювального характеру спілкування. Зворотний зв'язок можливий за допомогою листів, телефону. Активну участь у бесіді беруть слухачі під час прямого ефіру.

Важливе значення у радіобесіді має спрямованість розмови, її зверненість до слухача, який повинен постійно відчувати, що розмова автора відбувається безпосередньо з ним. Тема радіобесіди завжди актуальна, співзвучна часові, нерідко викликається оперативним приводом. Радіобесіда звучить в один і той же відведений час, день, протягом 15—20, а то й 25 хв. Вона не може бути складовою частиною іншої радіопередачі.

Вимоги до радіобесіди. Одним з характерних недоліків багатьох радіобесід є багатотемність, коли їх автори в одній бесіді намагаються сказати все, що знають, і зачепити одразу багато проблем. Радіожурналістський досвід свідчить, що найліпше вдається радіобесіда тоді, коли тема чітко визначена, конкретна, коли автор викладає свої думки від простого до складного, від відомого до невідомого. Отже, важливою умовою успішного сприймання радіобесіди є зрозумілість. Вона створюється логікою аргументів, стрункістю і послідовністю висловлювання думок автора.

Будь-яка бесіда передбачає особливу ситуацію мовного спілкування (співрозмови), в якому беруть участь співбесідники. Жанр радіожурналістики, який розглядаємо, отримав назву "радіобесіда" тому, що йому властива ця ситуація, проте не в звичайній формі (як це буває у побуті або у бесіді, яку веде лектор), а в перетвореному вигляді. Лекція, наприклад, завжди призначена для певного кола людей, які цікавляться цією темою і володіють певними загальними уявленнями і знаннями в цій галузі, ознайомлені зі спеціальною термінологією. Аудиторія, яка слухає бесіду по радіо, найрізноманітніша за віком, освітою, інтересами тощо. Тому наукові ідеї, складні проблеми політики, економіки, культури тощо у радіобесіді потрібно викладати популярно, у доступній формі, з розрахунком на активне сприймання масовою аудиторією.

Радіослухачі з перших речень і впродовж усієї бесіди повинні відчувати хід думок автор. Цей процес називають паралельним мисленням, співпереживанням, коли слухач одночасно з виступаючим перед мікрофоном опиняється перед проблемою і разом з ним на основі їм обом відомих фактів

-: іходить до певних правильних висновків. Це вимагає від бесіди послідовного, логічного розвитку однієї головної ідеї. Відступи, котрі можливі і частіше невідворотні під час бесіди, повинні лише підтверджувати, ілюструвати, підсилювати розвиток головної ідеї.

Багатолітній радіожурналістський досвід свідчить, що процес паралельного думання найчастіше виникає у слухача тоді, коли автор бесіди говорить перед мікрофоном без тексту, виступає імпровізовано. Саме природний процес думання, який обов'язково відбивається в емоційному забарвленні бесіди, у живій розмовній інтонації, більше, ніж будь-що інше, притягає слухача до співбесіди, захоплює його предметом розмови. Усність ітаксису, безпосереднє звертання до слухача (проте не таке, як з трибуни загалом, а подібне зверненню до співбесідника, який нас слухає) створює той ефект присутності, який вважається привілеєм позастудійних передач, переважно радіорепортажу.

Якщо в репортажі мікрофон переносить нас на місце події, перетворює слухача в її учасника, то в радіобесіді цей ефект досягається завдяки тому, що автор (виступаючий перед мікрофоном) "приходить" до слухача додому і говорить з ним у звичних для нього умовах. Вирішальну роль у цьому випадку відіграє слово — форма його подачі, інтонація. Слухач у процесі приймання передачі повинен забути про те, що з ним говорить радіо, а не конкретна людина, яка прийшла до нього додому. Тільки за таких умов передача створює ефект присутності та по-справжньому хвилює і захоплює слухачів, а особистість виступаючого стає їм близькою, небайдужою.

Радіобесіда найліпше розвивається та сприймається радіослухачами, коли має полемічний характер. Обрана тема радіобесіди повинна бути актуальною, суспільно значущою, цікавити радіослухачів. Щоб добре реалізувати задум, тобто всебічно розкрити тему, потрібно запрошувати до мікрофона авторитетних, компетентних людей, які здатні вільно висловлювати свої думки, займають патріотично-громадянську позицію, щиро зболівають за долю Української держави. Тому радіожурналіст, який організовує радіобесіду, повинен ґрунтовно знати предмет обговорення, продумувати перебіг бесіди, щоб з допомогою відповідних аргументів донести до радіослухачів певну ідею, утверджувати в їх свідомості державницьке мислення, високі національні, морально-духовні цінності. На жаль, трапляється так, що окремі радіожурналісти приходять на передачу не готовими, лише сьак-так обізнаними з темою, предметом обговорення, покладаються на те, що радіобесіду врятує її учасник (учасники).

Різновиди радіобесіди. За тематикою радіобесіди поділяють на: **громадсько-політичні, соціально-економічні, історико-культурологічні,**

науково-освітні та міжнародного життя. У практиці радіомовлення склалися і паралельно існують монологічний і діалогічний типи радіобесід. **Монологічний і діалогічний** характер мають також радіобесіди, що називаються авторськими програмами; вони звучать на хвилях Національної радіокомпанії України. Обидва типи радіобесіди виконують однакову функцію — роз'яснення важливих питань з політико-економічного, історико-культурологічного, національно-духовного життя, куди входять проблеми функціонування української мови в Україні, реформування народного господарства, підвищення ефективності управління процесами державного будівництва, боротьби з корупцією і зловживанням владою, консолідації українського суспільства, творення модерної української нації, утвердження громадянського суспільства на основі українського етносу та всебічного розвитку національних меншин.

Монологічний тип радіобесіди характеризується такими рисами, які притаманні радіовиступові, радіокоментарю (про них мова йшла вище).

(На фоні музики)

Диктор: Запрошуємо вас послухати авторську програму професора Анатолія Погрібного "Якби ми вчилися так, як треба"

(Музика вщухає)

Погрібний: Вітаю вас, мої слухачі! І знову — мовне збурення. Цього разу з того приводу, що з Банкової до Кабінету Міністрів надійшов документ (його копії з блискавичною швидкістю розповсюдилися по всій Україні), котрий має назву "Про захист прав громадян на використання російської мови та мов інших національностей України".

Яких конкретніше матерій стосується цей документ? Ось яких. Передбачено, щоб "у двотижневий термін" Кабмін подав перелік тих населених пунктів країни, на територіях яких "при наданні інформації на запити громадян поряд з державною мовою застосовується російська або мови інших національностей України у місцях їх компактного проживання". Ще зазначено, що громадянам гарантовано, що посадовці у спілкуванні з ними будуть зобов'язані давати відповіді "по суті звернення російською мовою або мовами інших національностей", а вже для того, щоб працівники органів виконавчої влади та місцевого самоврядування гарантовано знали ці мови, необхідність володіння ними передбачено "внести до професійно-кваліфікаційних характеристик державних службовців".

Власне, це і все, що містить цей ураз розтаємничений документ. Лише три пункти, але скільки запитань!

По-перше, хіба відома кожному друга частина 10-ї статті Основного закону країни не гарантує — і то достатньо повно — захист і використання російської та інших мов?

По-друге, за яким критерієм мають складати отой Перелік (з великої літери! — так у документі) населених пунктів? Відповідно до офіційних даних останнього пе-

тису населення (2001-й рік) чи з врахуванням, скажімо, крім етнічних росіян, • 'х зросійщених малоросів, котрі вважають, що й вони теж спілкуються "по-руськи"?

По-третє, що означають місця "компактного проживання"? Ось ті ж етнічні ро-
яни. Якщо, скажімо, у Донецьку та в Криму (це, в основному, й усе з великих міст
-І з регіонів України) їх кількість перевищує — за переписом — п'ятдесят відсотків
-зселення, то, поза сумнівами, це — компактне проживання, супроти чого годі
зти заперечення. Але ось ситуація з Києвом, де з 2666 тисяч населення етнічних
: зіяна нараховується десь 420 тисяч, або 16 відсотків, — це проживання компакт-
-г чи ні? Доведіть, що не компактне. А тих десятків, які живуть у Львові, хіба не є
достатньо, щоби ствердити і їхнє компактне проживання? Та й навіть тисяча чи
"эка сотень неукраїнського етносу в якомусь поселенні чи то Галичини, чи іншого
• :аю держави — це (надто з точки зору прав людини, про які, відірвавши їх від прав
«ції, завжди знайдеться немало охочих нагадати) хіба не компактність?

Ось так розмірковуючи, милі панове, не можемо не прийти до висновку, що
тактично геть вся Україна і має потрактовуватися як територія, на якій та ж росій-
ізка мова повинна використовуватися в офіційному спілкуванні. Може, насправді,
_е і є вона — дещо завуальована, але вельми далекосяжна істинна мета доку-
'знта?

Але таке сконстатувавши, як не сказати: приїхали! До чого? Та все до тієї ж
ізомовності, волення з приводу якої давно вже набили нам оскому.

Якщо ж ще точніше визначати суть проекту, то я сказав би, що спрямований
він не на захист прав громадян на використання російської мови, яка проникла
= Україні вже і в щонайменші шпарини, а на захист прав і росіян, і всіх інших, хто
_=>ого волів би загалом не володіти та не користуватися в Україні державною укра-
-ською мовою.

Чи перебільшую, так стверджуючи? Аніскільки. Адже до чого, справді, та мова,
якщо і в офіційній, й у неофіційній сферах буде в нас російська? У тому числі, як
наполягає у газеті "2000" від 18 березня 2005 року голова РНБО П. Порошенко,
в інститутах теж мають бути у нас "русскоязычные группы", дарма що, як знаємо,
де-де, а у вищій освіті, яка, на відміну від шкільної, не є обов'язковою для грома-
дян, мусила б виявлятися стосовно мови воля держави.

Одне слово, ще раз ствердимось на думці, що оскільки шановані усіма нами
зті мови "інших національностей" з причини нечисленності їх носіїв погоди в Украї-
ні — саме в глобальному масштабі — не роблять, то йдеться, отже, все про те ж —
про санкціонування у країні офіційної двомовності. І нехай ніхто не обманюється
тим, що це остобісіле для українців поняття у проекті не згадане. Адже насправді
це — знову ж таки про Химині кури. Знову як не через двері, так через вікно. Або
ще кажуть: не києм, то палицею. По кому-чому? Та ж по нашій мові, нашій держав-
ності, по цілісності країни, по всій українській спільноті. Але найприкріше тут те, що
найвищому міністрові даний проект — "для узгодження" — так, на жаль, і не на-
правлено. Хто цей найвищий, як його ім'я? — Майдан, панове.

Пригадаймо: він був багатомовним, але незаперечно домінувала, переважала
на цьому мова українська. І то тільки у вустах галичан, як ствердив би хтось упе-
реджений. Та ні — й у вустах, здавалося б, вже тривко зросійшених киян, і пол-
тавців, чернігівців, харків'ян... Я сказав би, що то у ті тижні відбувся поворот до
утвердження — вживу тавтологізм — норми іншої мовної норми, до закріплення та

культивування того мовного етикету, що ґрунтується на природній основі. Саме так: спілкуватися по-українськи — це набувало ваги норми та природності, і цим, я вважаю, й було складено істинну ціну отому безперервному — ще від 1991-го року — злостивому галасуванню про "насильственну українізацію". Майдан зайвий раз довів, що внутрішньо розпрямленій спільноті, сповненій відчуття свободи, нічим не пригніченої гідності, "насаджувати" українську мову не треба. Навпаки — Майдан підкреслив необхідність плекання владою, державою такої атмосфери, за якої родова (от де, рідна!) мова зросійщених українців поверталася б до них ніби сама по собі, саме за вольноплинною логікою утвердження природної норми. В аналогічно природній спосіб прищеплювалася б глибинна переконаність у потребі вільного володіння державною мовою країни і представникам інших етносів.

Отож і хочеться закликати: владо, не маєш права забувати про цей урок Майдану. Не маєш права не прислухатися до його волі, виносячи на "узгодження" вибухонебезпечні проекти на взір того, про який йдеться. Дійсно, це вкрай важливо — зберігати вміння чути. До того ж, як-от найперше і стосовно мовного питання — уміння чути "і мертвих, і живих, і ненарождених" українців. Усі разом вони кличуть до розуму, розважливості, до зліквідування кричущих абераций, що їх зазнав український етнос, спотворене до невпізнання мовне обличчя якого (далеко не до порівняння з Президентовим) певні політичні сили та особи воліють видати за нормальне, за природне.

Так, безперечно: всі мови, всі етноси, як і всі окремі громадяни, мають бути державою захищені. Але коли — я підкреслюю — всі, то скажіть, прошу, розробники цього проекту, що відповісте ви моїй колезі Євгенії Вітвицькій — голові організації Всеукраїнського педагогічного товариства імені Григорія Ващенко з Севастополя, котра, зателефонувавши в ці дні, запитала: "А хто ж у такому разі нас, тутешніх українців, захистить? Це що — нам знову треба сподіватися на Майдан?"

Або — що відповісте вчителю-пенсіонеру з мого села Іванові Самсону, котрий прокричав мені також по телефону: "Хлопці, робіть же що-небудь, бо ось поїхав я до Чернігова, у госпіталь — і ні в госпіталі, ні в самому місті українського слова, вважай, не чув. То що це робиться, хлопці, і, як той казав, куди йдемо?"

Скільки подібних голосів-волян з Майдану маю я й у відгуках на свою радіо-програму "Якби ми вчилися так, як треба", що її веду вже ось вісім років! Немалий це час, але як не сконстатувати: веселішого погляду своїх кореспондентів на мовні справи в Україні я не спостерігаю.

Тож як важливо, владо, щоб, дослухаючись Майдану, не пропустила ти голос, скажімо, Володимира Зуя — майстра гирьового спорту з Костянтинівки Донецької області, який стверджує у своєму листі, що він, самотній у цьому місті зі своїм україномовленням, почувається так, наче живе "в екзилі", як "ізгой" чи "емігрант".

Або щоб не зневажила ти, владо, самопочуванням недавньої випускниці школи з м. Артемівська тієї ж області Валерії Чернецької, яка з приводу примарних "ущемленій" росіян в Україні буквально зойкає: "Та як же вистачає сорому це стверджувати! Адже у своєму рідному місті, у себе на Батьківщині — в Україні я не можу знайти ані однієї газети українською мовою, ані передачі українською мовою тутешнього радіо і телебачення, а вже про книги і мрії боюся. Та я ж не можу знайти навіть людини, з якою могла б спілкуватися рідною українською мовою, чи ви чуєте?! Почуваєш себе маленькою мурашкою у непривітному, саме чужому місті...".

Або щоб ти почула, владо, харківського слюсаря Юрія Бондаренка, який написав мені: "Я хочу звернутися через вас до Президента та до уряду і запитати: чому я змушений жити в російській Україні, коли я хочу, щоб у моєму рідному місті Харкові була просто Україна? Мені 54 роки, я вчився у російській школі, але ж і я моя прямо кричить говорити рідною мовою, кричить, що ти ж — українець, що ти — народ, що в тебе своя держава — Україна. А в заводському управлінні або в державній установі чиновник тобі каже: "Ви павтаріте па-русскі, я не пані-аю". Це що — не приниження?"

Або вже цитований якимось мною приклад, який засвідчує, що більшає у нас таких українців, які, навіть залишаючись російськомовними, осмислюють природний мовно-облаштування України так, як, скажімо, Микола Солошенко з м. Попасної Луганської області: "Слышим от некоторых политиков, что для консолидации общества в Украине необходимо, мол, двуязычие. Но ведь это же чушь собачья. Консолидировать общество в Украине может только и только украинский язык... Почему объединяющее значение общенационального языка понимают в Америке, России, в Западной Европе, но до сих пор не могут понять у нас?"

Але розумінням усіх цих матеріял перейняті, владо, й не тільки українці, здатні до елементарного аналізу, в т. ч. й частина тих російськомовних, котрі, як-от щойно процитований мій дописувач з Попасної, вже аж ніяк не тримаються мовно-етніципу "каким я был, таким я и остался", — лишень чекають від держави щось кинь спонук, ще якихось імпульсів на шляху утвердження у рідномовленні. (Чому, наприклад, замість цих необхідних спонук та імпульсів вони досі одержують дещо цілком неспрямоване?) Важливо й те, що сприйняття процесів мовного відродження України як природного та закономірного явища потроху вже заявляє себе й у середовищі етнічних росіян, у зв'язку з чим вислухай, владо, бодай переконаність росіянина з Києва Юрія Данилова, що походить з родини іваново-вознесенських ткачів: "Что касается украинского языка, то я считаю так, что даже если бы всех украинцев выселили в Сибирь, а всех русских переселили в Украину, то и тогда общенациональный язык в Украине должен быть один — украинский. Почему? Да потому, по это Украина — и этим все сказано".

Вдумуючись у щойно процитоване, як не сконстатувати: у своєму розумінні сутності тієї тотальної фальші, що все призбирається у нас в мовній сфері, громадянство давно вже залишило позаду та й позаду багатьох із владної верхівки. Тобто — вже й ці два останні листи з моєї пошти свідчать, що наявність з-поміж наших російськомовних громадян тієї значної (упевнений — основної) її частини, яку становлять віддані Україні люди, котрі не тільки лояльно, а й дружньо наставлені до історично вже просто перезрілої потреби українського мовно-культурного утвердження, — це не фантазія, а реальність. Інше питання, чому не відчувається, що держава упевнено і тривко спирається саме на таких російськомовних, чому вони не мають у ставленні до себе належної підтримки й заохоти, чому не дістає їхня позиція найширшого та голосного спротагування? Чому завдання крок за кроком, найрозважливіше, педагогічно повертати українців (звичайно, тих, хто здатен та хто хоче) до своїх природньо-мовних основ, так і не піднесене до рівня загальнодержавної політики? Навпаки — переважає інша тенденція: мовляв, узаконьмо наявний мовний стан, і весь "совкізм" зміцнімо, заплющивши очі на те, внаслідок чого гвалтівних та підступних дій зросійщувалася Україна. А ще переважає якийсь,

либонь, спадковий страх перед риком ведмедя, якесь плазування, присідання, запобігання перед політиканами — спекулянтами і шовіністами, запопадливими виконавцями волі і тутешньої, і міжнародної антинаціональної мафії.

Так, останні — досить галаслива публіка. Але хіба допустимо, щоб вона диктувала свою волю нашій землі?

Чи з перемогою Віктора Ющенка — першого нашого найвищого керівника з Україною в душі та серці — маємо, нарешті, уряд, який усе це розуміє? І коли втратить свою актуальність констатація М. Вінграновського "ми в Україні хворі Україною, ми в Україні в пошуках її", адже маємо поки що ситуацію, за якою практична необхідність знати українську мову та вільно і повсюдно спілкуватися нею водночас як мовою основної маси населення та як і державною, й офіційною, державою ще не доведена, належно не підкріплена й не заохочена, не піднесена до рівня престижності.

Натомість — проекти на взір того, про який мовиться... А точно ж може бути сказано: голос Майдану — то й не лише голос Нації, яка переживала та й ще переживає бентегу свого доогранення; то також — голос здорового глузду. Чи закріпиться на рівні влади, знову запитую, готовність повсякчасно його чути? Кажучи "на рівні влади", я згадую і те, що в деякі моменти знаменитий наш Майдан скандував не тільки "Ю-щен-ко!" та "Ю-ля", але і "Зін-чен-ко!" чи "По-ро-шен-ко!" теж. Даний проект — водночас із канцелярій двох останніх чи з якоїсь канцелярії однієї? І чи хоч на крихту він узгоджується з духом та сподіваннями Майдану?

Та яким не було б походження проекту, незаперечним є одне: наша недавня національна революція нічого не буде варта, якщо вона не матиме кардинальних, здавна очікуваних та виболених усім свідомим українством національних результатів у культурно-мовній сфері. Вдивляйся, владо, в очі багатомільйонного Майдану, чуй повсякчас його вимоги — і ти переконаєшся, що альтернативи повносилому національно-культурному утвердженню українців на своїй землі не існує. До речі, й для Європи, до якої пориваємося, зможемо ми бути цікавими тільки за умови своєї національної увиразненості — національно безликі в європейському домі просто відсутні.

Розуміння усіх цих речей і є запорукою встановлення тривкого спокою на відведеному для нас самим Господом Богом клаптику планети. Інший варіант — то знову боротьба. Але доки це може тривати, доки? Враховуймо, братове, те, що непомірно затягне виборювання нацією своїх "прав не є їй на користь вже тому, що психологічно та морально змучує, зневолює, краде у багатьох енергію, варту іншого конструктивного, державорозбудовчого застосування. Відтак мусимо поспішати тривко утвердитися на власній землі. Нинішній час — для цього.

Досить зволікань!

Пишіть мені, мої слухачі, на адресу: Київ-1, Хрещатик, 26. Національне радіо. До зустрічі.

(На фоні музики)

Диктор: В\л слухали авторську програму професора Анатолія Погрібного "Якби ми вчилися так, як треба".

Диктор: Десята година 30 хвилин.

(На фоні музики)

Диктор: "Що ж ми за народ такий?" — запитує себе і нас Володимир Яворівський — народний депутат України, голова Національної Спілки письменників, лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка, прозаїк, політик і публіцист, зрештою, громадянин, якому гостро болить доля України та кожного українця. Без відповіді на це найважче запитання ми не означимо нашого національного обличчя. Тому залишимося не цікавими і самим собі, і світові. Отож відповіді Володимира Яворівського, а також ваші відповіді на це запитання слухайте щосередини о 22-й годині 30 хвилин та щонеділі о 10-й годині 30 хвилин в авторській програмі "20 хвилин з Володимиром Яворівським".

(Музична перебивка)

Яворівський В.: Я назвав, братове, цю нашу зустріч "Далека, дуже далека війна". Я ризикну подивитися на Другу світову, а для багатьох моїх співвітчизників на — Езликую Вітчизняну війну крізь неупереджену оптику часу, з відстані, де вже нікого не дістають ні кулі, ні снаряди, ні команди генералів, ні стогони смертельно поранених рядових, ні ридання молодих вдів, котрі отримали похоронки.

Через шістдесят років я, народжений мамою від фронтовика-червоноармійця, який пройшов і фінську, і, як казали в моєму селі, — "германську", я, який написав документальну повість "Вічні Кортеліси" про за кілька годин розстріляне і спалене до тла фашистами двотисячне українське село на Волині й у молодому віці отримав за неї Шевченківську премію — мабуть, таки маю моральне право на новий, гучасний, неупереджений погляд. Зрештою, як дитина війни. З усім трагізмом цього парадоксального поняття. Бо ремесло війни вбивати, а не народжувати.

За 60 років докорінно змінився світ у нас самих та довкола нас. За шістдесят літ погляд на війну видозмінювало вже кілька нових поколінь. Видозмінювало і погляд, і, зрештою, саму ідеологію, нав'язану велетенській, силою та примусом, кров'ю і з страхом створеній супердержаві на ім'я СРСР — одним-єдиним — жорстким, лукавим, егоцентричним і підозрілим до кожної людини і до всього світу, ви, звісно, здогадалися, кого я маю на увазі. Так, так. Саме його — Сосо Джугашвілі, в миру Сталіна, генералісімуса, ясна річ — вождя та вчителя всіх часів і народів, єдиного автора перемоги над гітлерівською Німеччиною. Я не можу і не маю права образити старих фронтовиків, котрі не можуть, а дехто й свідомо, вперто — не хоче розплющити очі на те, що давно змінилося навіть небо над головою, колір прапора над сільрадою і міськрадою. Навіть Німеччина знову стала єдиною могутньою і багатушою країною, котра не лише покутує, а й щедро повертає борги остарбайт-оам, висилає гуманітарну допомогу тим, хто перемиг її, розгромив до цурки, не залишив каменя на камені.

Так от, щоб не образити тих, кого уособлює сьогодні генерал-комуніст Герасимов, я не заперечую винятковості чи й унікальності таланту Сталіна. Одначе, це був сатанинський, злоторний талант, для якого людина, її життя, її душа нічого не зартували.

Сьогодні вже й допитливий школяр знає, що якби Гітлер не напав 22-го червня 1941-го року на Радянський Союз, то через кілька днів Сталін розпочав би війну "роти Німеччини.

Ще до закриття моєї радіопрограми я присвятив цій темі дві передачі. Аналізував досі засекречені документи, використовував новітні дослідження істориків, і істина постала незаперечною. Велетенська, фактично найчисельніша і найпотужніша в світі сталінська військова армада була передислокована до західних кордонів. Проти Німеччини. А на півдні — проти Румунії. Дислокована хаотично, непрофесійно, навіть авантюрно.

Військові історики дослідили до дрібниць цю вбивчу, на багато десятиліть заховану, навіть смертельну правду на тлі брехливої переможної ейфорії. Нагадаю, що впродовж тридцятих років усі старі західні кордони були захищені тринадцятьма могутніми укріпрайонами. Кожен із них за вогневою потугою дорівнював корпусі. Сотні мільйонів тонн бетону, цілі автономні підземні військові містечка, комори, пекарні, електростанції, шпиталі, система тунелів і переходів. Кожен такий укріпрайон був неприступним і міг тривалий час тримати оборону. Мій батько солдатом служив саме в такій частині й іноді, озираючись на всі боки, чи ніхто не стежить, пошепки розповідав, що ці містечка будували під пильним оком енкаведистів не лише солдати, а й зеки.

Таку могутню лінію оборони, названу офіційно "лінією Сталіна", не могла здолати жодна армія світу. У тридцять восьмому ця неприступна лінія додатково була зміцнена важкими артилерійськими капонірами.

Аж тут несподіваний "Пакт Ріббентропа — Молотова", з якого розпочинається Друга світова війна.

Ось що каже наш український моральний авторитет генерал Григоренко. Цитую: "Це злочин проти нашого народу. Багато мільярдів рублів (за моїми підрахунками, не менше 120) здер радянський уряд з народу, щоби спорудити вздовж західного кордону неприступні для ворога укріплення... І напередодні самої війни, весною сорок першого року, загриміли могутні вибухи по всій тисяча двохсот кілометровій лінії укріплень. Могутні залізобетонні капоніри і напівкапоніри, багатомбразурні вогневі точки, командні і спостережні пункти — десятки тисяч довгострокових оборонних споруд було висаджено в повітря за особистим наказом Сталіна". Кінець цитати генерала Григоренка.

Натомість на нових західних кордонах будуються нові аеродроми для дальньої авіації, формуються величезні групи десантників, парашутистів, гірські підрозділи. З глибини країни ешелони везуть рейки, щоб замінити вузьку європейську колію на радянську, широку. І щоб рейок вистачило аж до Берліна.

Отож, не бутафорське "возз'єднання" Західної та Східної України готував кривавий Йосип, а лише вихід на безпосередній кордон із Німеччиною, який відкривав можливість плацдарму для наступальної війни. Живі західні українці Сталінові навіть заважали. Йому потрібна лише стратегічна територія для блискавичного кидка "на спину Гітлера", вже зайнятого війною у Франції. Саме на цю "зайнятість Гітлера Францією" був розрахунок Сталіна, котрий виношував план захоплення Європи.

У Гітлера було лише чотири тисячі парашутистів-десантників, а у Сталіна — понад мільйон. У квітні 1941 року Сталін додатково створює на західному кордоні ще п'ять повітряно-десантних корпусів. Для армії, спрямованої лише на оборону, це — безумство, це — диверсія. Куди буде десантуватися цей мільйон людей, призначених до оборони? У власний тил? Абсурд, божевілля! До речі, останній день миру, 21 червня 1941 року, навіть Чорноморський флот проводив грандіозні

Ечання, де відпрацьовувалася тактика наступу на чужі території — на Румунію, момент нападу Гітлера військово-морська база Лієпає була забита вщерть ра-
^=ськими підводними човнами та морськими піхотинцями. І це за кілька кілометрів
-. д німецького кордону.

За вказівкою Сталіна формують нові армії, — не армії прикриття для оборонної
Е Гни, а армії вторгнення та надударні армії. Одна лише новостворена 9-та над-
ларна армія має 3341 танк, 6 корпусів, у тому числі й механізовані, кавалерійські,
7 дивізій: танкових, стрілецьких, авіаційних моторизованих. Кількість танків лише
9-й надударній армії — це майже всі танки Вермахту. Але за якістю набагато
-защі. Ця 9-та армія мала перерізати основну живильну, кровноносну вену — ру-
рське пальне для німецької армії. Без цього пального армія перетворюється на
звук для навчальної війни. Тоді всі сталінські літаки, танки, гармати, десантни-
<и, моторизовані частини, піхота, кораблі і підводні човни мали зненацька підім'яти
п д себе Німеччину, яка й огризнутися не встигне. Позаду піде другий ешелон
"зачистки", а далі зроблять свою справу із "советизації території" війська енкаведе
: наведеними дулами автоматів.

Після навіть цієї короткої інформації неважко зрозуміти, чому величезна Ра-
дянська Армія фактично була розгромлена у перші дні війни. Ця армія готувалася
для блискавичного переможного наступу. І Гітлер впіймав її на цьому і випередив із
-ападом. Тому непереможна, надпотужна, керована комуністами Червона Армія
:ула по суті розгромлена невеликими оперативно підведеними до кордону силами
Вермахту у першу ж ніч війни. Зробити це гітлерівцям було дуже просто. Вся військо-
ва потуга Радянського Союзу була зосереджена в одному місці, в лісах і лугах під
Західним кордоном. Літаки так і не злетіли, танки не вийшли на бойові позиції, а не-
захищена піхота змушена була безладно відступати до Києва і аж до Москви. Про
де кілька десятиліть історики відмовчувалися, цідячи крізь зуби про невеличкі труд-
нощі першого року війни, пов'язані з віроломним і несподіваним нападом Німеччи-
ни на мирний Радянський Союз.

Та правда про останню війну просочувалася до мислячої частини нашого люду
по малесенькій краплині, через таємні, з ока-на-око розповіді справжніх фронто-
зиків та через художню літературу. Але над цією напівлегальною, часто навіть не-
безпечною для життя, правдою нависала всепроникаюча, тупа, доведена до авто-
матизму ідеологія переможної ейфорії. Непорушна (виявилось, що вона дуже по-
оушна, як тільки розтиснувся тоталітарний кулак) дружба радянських народів під
мудрим керівництвом компартії (а до розвінчання культу Сталіна — під його муд-
зим керівництвом!) перемогла гітлерівський фашизм і врятувала все людство від
загибелі. Все. Ця істина не підлягала обговоренню. Ми — народ-переможець і нія-
ких інших думок бути не могло.

Компартія кілька десятиліть нав'язувала всьому суспільству примітивну облуду
і стереотипи, влаштовувала бучні паради і мітинги, на яких виступали ті самі штатні
промовці. У моєму рідному селі постійно виголошував промови безрукий парторг,
виступав чомусь тільки по-московському, хоч, зійшовши з трибуни, — знову роз-
мовляв українською. Він завжди завершував виступ криком: "Да здравствует мир
во всем мире! Ура, товарищи!". Ми, сільські дітлахи, чули, як у цей час перешіптува-
лися наші батьки: "То його так з військомату тягнули на фронт, що й руку одірвали".

А переможені німці поводили себе як переможці. Вони без галасу, вперто педантично реалізовували "План Маршалла", відбудовували свою західну Німеччину за економічним проектом Ерхарда. І вже через десять років наздогнали за рівнем життя найрозвиненіші країни світу, а ми все були в переможні барабани і роздавали фронтовикам медальки "з відра". Нашим батькам-фронтовикам і в голову їт приходило, що ті, кого вони перемогли, живуть в десятки разів краще від них — переможців.

Я кілька разів перечитував великий, детальний лист Василя Захарова з Києва, адресований мені. Ось коротка анкета автора: в листопаді сорок першого пішов на фронт, приписавши собі півтора року для повноліття. Війну закінчив у день Перемоги, в сорок п'ятому. Інвалід другої групи. Нагороджений п'ятьма бойовими орденами і двадцятьма п'ятьма медалями. Все його тіло всіяне шрамами від бойових поранень. Вісімдесят два роки. Ось деякі фрагменти з його листа. Цитую: "Почему коммунисты через шестьдесят лет всю свою бездарность, все свои грехи перед более чем тридцатью миллионами уничтоженных украинцев хотят оправдать парадом, якобы для нас и по нашей просьбе? Особенно это ярко выразилось в марте, на заседании Верховной Рады, где полно было коммунистической демагогии.

Нам, кто с первых дней был на войне, уже давно за восемьдесят, а кто пришел на фронт в последний год — уже по семьдесят восемь, и парады нам нужны, как зайцу стоп-сигнал. Да и наркомовские сто грамм пусть сами выпьют. Это их бездарные политические предшественники на фронте спаивали солдатиков и гнали их в наступление, не обеспечив боеприпасами, артподготовкой. И гибли они, пьяные, тысячами и миллионами.

Вот вам мировая официальная статистика. На Восточном фронте, то есть в СССР, с 41 по 45-й годы у немцев погибло 2 миллиона 200 тысяч человек. Наших — 27 миллионов. На каждого одного убитого немца приходится по тринадцать наших".

Лист-сповідь справжнього бойового фронтовика сповнений такої мужньої, відвертої правди, що іноді аж холод шугає по спині. Від тривіальних комуністичних міфів про тільки велику, тільки вітчизняну — вісімдесятидворічний ветеран не залишає й сліду. У своїй книзі я опублікую цього листа повністю. А зараз зачитую ще одне, важливе для нашої розмови, місце: "Я свободно подам любому воину УПА свою руку и примирюсь с ним. Они мужественно воевали на своей земле, защищали свои семьи. Вспомните место из дневников Александра Довженко, где, энкаведист щеголяет: "Одного націоналиста я повисив вниз головой і палив на повільному вогні, вирізав з нього шматки м'яса... А він, гадюка, так і помер з криком "Слава Україні". Скільки я їх перемордував!". Нам, українцям, давно пора примириться. Если это не нравится симоненкам и солوماتиним — это их личное дело, они выражают интересы не Украины, а другого государства. К тому же они почему-то простили злодеяния так называемой РОА (Русской освободительной армии), которая убивала, жгла, грабила, насилвала не только в Украине, но и в Чехословакии, Югославии. Все они, кто остался в живых, давно получают пенсии, ходят в почете". Кінець цитати.

Я свідомо вибираю російськомовних авторів, бо це показово для сьогоднішньої України — дуже часто саме вони, ті, кого життя змусило забути рідну мову,

...ро і мужньо реагують на українські проблеми. Дуже часто куди сміливіше і відвер-
 •_ие, як україномовні українці. Ось інвалід Великої Вітчизняної Павло Бахтир із зро-
 -ного Харкова, де в істеричі б'ється над федералізацією України маленький
 -аполеончик Кушнар'ов. Цитую: "На днях я слухав вашу дискуссию по радио "Эра"
 : "оломатиним об отношении к воинам УПА. Я полностью согласен с вами. Меня
 :-ень удивил своим тупым упорством Соломатин. Он напоминает мне японского
 : л дата, который сорок лет продолжал охранять склад у джунглях и не знал, что
 на давно закончилась и что мир изменился. Война закончилась 60 лет тому,
 1Ы продолжаем воевать против своих братьев-соотечественников. Мы немецких
 . элдат, которые пришли нас завоевать, давно простили. В годы войны наша нена-
 . исть была оправдана, но это уже давняя история и на нее надо смотреть откры-
 -гь ми глазами и не терять общечеловеческих ценностей. Соломатиним давно пора
 вылезть из окопа, оглянуться и понять, что мир изменился. Нас раньше разделяла
 •деология. Теперь она у нас одна — процветание и благополучие независимой
 -ашей Родины — Украины. Воинам УПА надо предоставить права участников бое-
 : действий. Воины УПА — это отважные, смелые люди, преданные сыны Украи-
 -ы, которые добровольно, по зову сердца, а не по принудительной мобилизации
 воевали за свободную Украину. Это настоящие патриоты. Честь им и хвала! Стыд-
 -о перед всем миром, что мы до сих пор воюем и не хотим понять друг друга".

І справді мудрі, демократичні народи, котрі були втягнуті у Другу світову війну —
 завно відвоювали її, віддали почесні полеглим, облаштували гідне життя інвалідам,
 оточили увагою ветеранів. Усі давно помирилися, обнялися по-братському і жи-
 зуть. Так давно вчинили німці, іспанці, поляки, італійці, мадяри, чехи, словаки. Навіть
 росіяни.

Та й ми, українці, либонь, нарешті, остаточно примирилися на Майдані. Я вірю,
 що у Верховній Раді після Майдану, після золотої Помаранчевої революції знайдеться
 три сотні мудрих проукраїнських депутатів, які ствердять це примирення
 нації законом. Так обов'язково буде!

(На фоні музики)

Диктор: Авторську програму "Двадцять хвилин з Володимиром Яворівським"
 слухайте щосереди о 22 годині 30 хвилин та щонеділі о 10 годині 30 хвилин.

* * * * *

(Позивні Запорізького обласного радіо)

Диктор: Говорить Запоріжжя. З неділею вас, дорогі слухачі. Вечір добрий вам.
 Зас запрошує на бесіду Світлана Коваленко.

Коваленко: Готувалася до зустрічі з вами, дорогі слухачі, заздалегідь. Та скни-
 лівська трагедія у Львові 27 липня (2002 року. — В. Л.) змінила сценарій радіобе-
 оїди. Сподіваюся, що сьогоднішня непроста, повірте, для мене, автора і ведучої,
 розмова не залишить байдужими і вас. Тож, будьте з програмою "Мова рідна,
 слово рідне".

(Музична перебивка)

Цьогорічне свято Івана Купала 7 липня разом із родиною я провела у казково
 прекрасному, древньому і молодому Львові, який по праву вважають другою сто-
 лицею нашої держави. Захоплювало все: і велич та значущість пам'ятників, і відчуття

неба у церквах і костелах, і прохолодна глибока задума Личаківського цвинтаря, і золото оперного театру, і, звичайно ж, чи не найглибша і найчистіша криниця інтелекту, духовності народу нашого — Львівський національний університет імені Івана Франка. А ще мудрість, щирість сонячних львів'ян. Мала змогу переконатися у цьому, спілкуючись із звичайними перехожими, сусідами по театральному кріслу в партері оперного, за столиком у кав'ярні, з майстринями на вернісажі.

А ще доля подарувала мені незвичайну зустріч з незвичайною людиною, даруйте за повтор, з Василем Лизанчуком — доктором філологічних наук, професором, завідувачем кафедри радіомовлення і телебачення Львівського національного університету імені Івана Франка, академіком Академії наук вищої школи України, лауреатом Всеукраїнської премії імені Івана Огієнка, заслуженим журналістом України.

Маю від нього дарунки — книги, з яких постає людина глибоких знань, широкого інтелекту — що живе Україною і заради України. "Навічно кайдани кували: Факти, документи, коментарі про русифікацію в Україні", "Завжди пам'ятай: Ти — Українець!", "Кроки" — чуєте, шановні слухачі, биття серця Василя Лизанчука у назвах його книг?! У нашій родині їх уже прочитано. У кожній книзі — доля України, народу нашого, мови рідної і Запоріжжя також. Переконливо, фактами, конкретно. Ось кілька абзаців зі статті "Яка енергія слова журналіста?!" з книги "Завжди пам'ятай": Ти — Українець!": "У демократичних країнах світу радіомовлення, як і інші засоби масової інформації, пройняті духом держави, тобто воно державотворче, патріотичне, об'єднує суспільство на мовно-національних засадах. І лише в цих рамках радіомовлення плюралістичне, вільнодумне й незалежне. Кожна держава на законодавчому рівні дбає, щоб енергія слова не спрямовувалася на руйнацію національних державних підпор. Боротьба за український інформаційний простір — то є боротьба за душі і серця людей, за ринок, за капітал, за велику політику. Уже всі зрозуміли: у чийх руках засоби масової інформації — у тих руках влада, можна також стверджувати, що у тих руках доля України". (Кінець цитати).

Існування певної кількості телерадіокомпаній — позитивне, зазначає Василь Лизанчук. Водночас яскраво виявляються і негативні аспекти. І одним із недоліків науковець вважає такий. Цитую: "Значна частина працівників приватних телерадіоорганізацій не володіє літературною українською мовою. Відчувається різке зниження загальної та мовної культури, порушення граматичних і лексичних норм, які забезпечують правильність, точність, образність і художню цінність мови. А багато радіопрограм насичено жаргонними і вульгарними словами, культивують суржик. Це призводить до зниження мовної та загальної культури людей, особливо — підлітків, молоді". (Кінець цитати).

Це були думки вченого і педагога, завідувача кафедри радіомовлення і телебачення Львівського національного університету Василя Лизанчука, які я поділяю цілком і як філолог, і як автор та ведуча програми "Мова рідна, слово рідне", і просто як телеглядачка та радіослухачка.

Повірте, шановні слухачі, що подаровані Василем Васильовичем книги сьогодні є скарбом у моєму домі, у моїй родині, як і подаровані ним і писані його рукою слова, що гріють і грітимуть не лише мою душу, а й усю мою родину. Хочу поділитися з вами, дорогі мої слухачі, цими щирими словами, бо, як на мене, це ідо вас звертається Василь Лизанчук. Перше: "Працюймо, молимося, щоб ніхто

й ніколи не зумів закувати у кайдани український народ". Друге: "Нехай ваша праця, кожний життєвий крок і надалі сприяє утвердженню української України".

При невеликій щодо часу, але глибокій щодо змісту зустрічі Василь Лизанчук сказав: "Ми всі українці і немає Сходу і Заходу, немає, не повинно бути і не буде, це добре, що Запоріжжя їде до Львова, а Львів — до Запоріжжя. Ми з вами рідні, ми з вами — один народ". До речі, шановні слухачі, знаю напевне, що з Гуляйпілля кілька тижнів тому вирушила група випускників шкіл з тим, щоб спробувати стати студентами престижних львівських вищих навчальних закладів. Уявляєте, як то мудро було б, щоб гуляйпільські юнаки і дівчата впродовж п'яти років пізнавали Львів, Галичину, душу народу нашого, його історію, культуру, духовність і, звичайно ж, мову рідну, слово рідне. А воно у львів'ян вирає своєрідними барвами, відтінками. Спасибі тобі, Львове, за Україну, яка живе в тобі, яка безсмертною, вічною була, є і буде в тобі, з тобою.

Та ось біда впала на Львів, на Україну, на світ увесь. Впевнена, у кожного з вас, любі мої слухачі, досі тужить серце і, мабуть, ніколи не вщухне той неймовірний біль. Дорогі наші посестри, побратими, львів'яни, і наші серця, серця запоріжан, нащадків козаків запорозьких, пройняті невимовним болем втрат, що ніколи і ніяк не повернути. Увесь світ вражений скнилівською трагедією, увесь світ вшановує тих, що назавжди пішли. 29 липня стало чорним днем. Держава, народ, світ увесь завмер у жалобі за загиблими. І ось тут, дорогі мої слухачі, я зупиняюся на мить. Хочу, щоб ви найточніше, найправильніше сприйняли те, що скажу зараз.

Чорного понеділка 29 липня Національне українське радіо, радіо Запоріжжя були разом із скорботним народом, з нацією. Оперативна інформація супроводжувалася жалобною музикою. Світ плакав, прощаючись із загиблими. І враз танцювальна естрадна мелодія вдарила в душу: запорізьке "Радіо-3" о 10-й годині 30 хвилин розпочало свою роботу; розпочало з Олександра Малініна і його зіркової "Леді Гамільтон". Даруйте, що сьогодні моя бесіда дещо суб'єктивна, особистісна. Певно, ви, дорогі слухачі, зрозуміли, про що хочу говорити сьогодні з вами.

Запорізьке "Радіо-3" — цікаве, різноманітне, сучасне. Про себе його творці кажуть: "Семейное радио". А мені хочеться чути: "Родинне, радіо для родини". Бо добре пам'ятаю, даруйте, "Семейное мыло" і не тільки. Уважно стежу впродовж кількох років за роботою "Радіо-3". Російськомовне, воно врешті порадувало слухачів українською мовою. Хоча українською мову "Радіо-3" можна вважати не завжди. Влітку маю змогу чути переважну більшість програм цього радіо і тому дозволю собі категорично стверджувати: "Не українською часом є українська мова "Радіо-3"".

Місяць тому не витримала, зателефонувала за номером 39-06-29, аби побури-тися безліччю, наголошу, безліччю помилок в ефірі. Але обурилася м'яко: "Дитино моя, — звернулася, як виявилось потім, до Олени Вередюк. — Не можна допускати стільки помилок у мові. Готова завжди допомогти вам". І додала, що я автор і ведуча програми Запорізького обласного радіо "Мова рідна, слово рідне". На моє "дитино моя" (сиві скроні дозволяють мені саме так звернутися до юної дикторки з "Радіо-3"), я почула невдоволено-роздратоване: "Харашо. Я передам Александре Михайловне". Мала на увазі, певно, Олександрю Зайченко — головного редактора "Радіо-3".

Отаким було моє перше спілкування з "Радіо-3". І ось сьогодні, в день жалоби, знову зателефонувала. Під запальну "Леді Гамільтон" в чорний день смутку народу мого звернулася із запитанням: "Хіба ж можна отак?".

Чому я розповідаю про все це у програмі "Мова рідна, слово рідне"? І взагалі, який зв'язок існує між неукраїнською українською мовою "Радіо-3" і піснею Олександра Малініна у день жалоби? Хай вибачить прекрасний російський співак, що вдруге згадує його в українській мовній програмі. Але, певно, він, не наважився б 29 липня під Львовом у траурну мить про "Леді Гамільтон".

Чи не здається вам, дорогі слухачі, що неукраїнська українська, то не лише спотворена мова, то ще щось, певно, національно глибинне-загублене, втрачене. Розумію, що виявляю сьогодні зухвалість, говорячи про все вголос. Та вибачення не прошу. Тим паче, що сама пропонувала допомогу тим, хто творить обличчя "Радіо-3". Аби воно, принаймні український бік дволикого, було привабливим.

Пам'ятайте, дорогі мої слухачі, мудре: "Чужого горя не буває". У Ліни Костенко є чудова поезія про трагічну долю вірменського народу. Поезія називається "Цвет танем". Це — звичайне вірменське привітання, це — як "Добрий день" у нас. А означає воно: твій біль беру на себе. Кажуть: горе, біда об'єднують, роблять мудрішими. Відведи, Боже, нові біди від Львова і Запоріжжя, від Москви і Нью-Йорка, і дай, Боже, людям завжди бути людьми, а нам, українцям, — ще й українцями.

(Музична перебивка)

Ви слухаєте програму "Мова рідна, слово рідне". Сьогодні ми відповідаємо на запитання добродія Ігоря із Запоріжжя про творення в українській мові форм кличного відмінка іменників, зокрема, іменника Олег. Як правильно: "Олеже чи Олегу"? Справді, історія сьомого відмінка нашої мови, кличного, є досить цікавою. Певний час його зовсім не визнавали, називаючи кличною формою і дозволяючи при звертанні використовувати іменники у формі називного відмінка. Та згадаймо українські народні пісні і почуємо: "Ой не шуми, зелений байраче. Скажи мені правду, мій добрий козаچه", "Ой чого ти, дубе, на яр похилився", "Ой, дівчино, шумить гай". А пригадаймо твори українських письменників: "Плавай, плавай, лебеденько", "Катерино, серце моє, лишенько з тобою", "Скажи мені, мій братику, королевий цвіте" у Шевченка. "Ти, брате, любиш Русь, я ж не люблю, сарака", "Земле моя, всеплодющая мати", "Являйся, зіронько, мені хоч у сні", "Народе мій, замучений, розбитий" в Івана Франка. "Який бо ти, дідусю, став суворий", "Красо України, Подолля, мріє не зрадь. І все таки, до тебе, думка лине, мій занепащений, нещасний краю" у Лесі Українки. "Україно, ти моя молитва" у Василя Симоненка. "Качки летять, Марієчко, качки" у Миколи Вінграновського і так далі. Звертаючись до Бога, ми проказуємо однаково і російською, і українською: "Отче наш...".

Та повернімося до запитання нашого слухача: "Олеже Петровичу чи Олегу Петровичу?" Відповідь на запитання ми знайшли у посібнику Олександра Пономарева "Культура слова". — Київ, 1999 р. — С 168. "Кличний відмінок у літературній мові, як правило, має одну форму для певного іменника. Варіанти є або застарілими, або ще не цілком засвоєні мовою неологізмами, або ж діалектними утвореннями. Форми "княже, Олеже" є архаїзмами і доречні у творах із життя минулих епох. У сучасній літературній мові нормальними є форми: "князю, Олегу".

Ось такою є відповідь на запитання нашого уважного і дбайливого щодо культури мовлення слухача. А насамкінець послухайте, мої любі, як тепло, щиро звучить мудре батьківське слово у поезії Миколи Вінграновського. "Перша коліскова" ззивається поезія, яка вміщена у збірці "Цю жінку я люблю", Київ, 1990 рік.

Спи, моя дитино золота.
Спи, моя тривого кароока.
В теплих снах ідуть в поля жита,
І зоря над ними йде висока.
Спи, моя гіллячко голуба
Тихо в моїм серці і щасливо.
За вікном хлюпочеться плавба
Твоїх літ і долі гомінливої.
Спи, моя дитинко на порі,
Тіні сплять і сонна яворина.
Та як небо в нашому Дніпрі,
Так в тобі не спить хай Україна!

Хай і в нас з вами, дорогі слухачі, не спить Україна. Цього, а ще миру дому вашому, добра найщиріше зичить творча група програми "Мова рідна, слово рідне".

Редактор Авіата Бачуріна. Звукорежисер Світлана Павловичева. Автор і ведуча Світлана Коваленко.

Пам'ятаймо добро. Творімо добро.

Світлана КОВАЛЕНКО

(Музична заставка)

Діалогічна радіобесіда (з одним партнером) подібна до радіоінтерв'ю. Однак характер стосунків перед мікрофоном тут інший. За стилем радіобесіда наближається до дружньої розмови зацікавлених людей. Запитання можуть стосуватися як самої проблеми і супутніх їй фактів, так і думок з приводу цих фактів. Радіожурналіст намагається надати бесіді особливого забарвлення і залучити додаткову інформацію для підвищення інтересу слухачів до предмета обговорення. З цією метою він може щось перепитати, доповнити, зробити якесь припущення, висловити власну думку, підсумувати сказане тощо.

Невимушена радіобесіда дає можливість радіожурналістові виявити свої емоції — захоплення чи здивування, радість з певного приводу або сумнів тощо. Під час радіобесіди бувають паузи для роздумів. Тут цілком припустимі затримки, уточнення формулювань. Це — прикмета правильної і ефективної радіобесіди, що дозволяє слухачеві злитися із співрозмовниками. А це своєрідне злиття й ототожнення дуже важливе, бо саме воно спонукає підтримати точку зору співрозмовників. Зазвичай, діалогічна радіобесіда (з одним партнером) висвітлює проблему, в якій співрозмовник радіожурналіста вважається визнаним авторитетом.

(На фоні музики)

Диктор: В ефірі радіoproграма "Діалоги". Запрошуємо послухати бесіду "Не оскверняймо душі свої!" із завідувачем кафедри слов'янських мов Прикарпатського університету імені Василя Стефаника, доцентом Миколою Лесюком.

(Музика вщухає)

Кор.: Один відомий київський академік у статті "Мат і мачуха", опублікованій у газеті "Известия" років з п'ятнадцять тому, намагався пояснити походження й етимологію російських матів (вulgарних слів та фразем) і якоюсь мірою виправдував їхнє існування та функціонування, навіть захоплювався ними, наводив приклади, як "крепкое слово" інколи несподівано розв'язує складні ситуації. Для ілюстрації навів оповідь про те, як в одному доку (здається, в Миколаєві) опускали на воду новозбудований корабель, але ніяк не могли цього зробити, бо заклинило трос, на якому трималося судно. Начальник, котрий відповідав за цю операцію, так рознервувався, що "сочно" виматюкався перед мікрофоном. Трос із "переляку" обірвався, корабель зійшов на воду, а багатолюдна юрба з полегшенням зітхнула, нітрохи при цьому не будучи шокована. То що — мат порятував ситуацію?

Лесюк: Звичайно, міцне слово тут ні при чому — простий збіг обставин. Трос обірвався, бо не міг утримати тягаря, і якраз у той момент, коли начальник "культурно", "триповерхово" висловив по радіо свої емоції. Вражає інше — те, що українська громадськість уже змирилася з російським vulgарним засиллям, і її не шокують ці "крилаті" шедеври. Стосовно випадку, про який ви розповідали: присутнім варто було порушити питання про притягнення до кримінальної чи хоча б адміністративної відповідальності начальника, який матюкнувся по радіо, за порушення громадського порядку, за хуліганство, образу честі присутніх, завдання їм моральної шкоди.

Кор.: Так само треба повести боротьбу з тими гологоловими молодиками та розмальованими дівулями, що вивергають на присутніх потоки брудної лайки на вулицях, майданах, стадіонах, в інших місцях згромадження людей. Треба зробити жорстокішим наше законодавство в цьому плані. Щоб кожен такий публічний факт розцінювали як вияв хуліганства і належно за нього карали.

Лесюк: Брудна лайка була невід'ємною рисою стилю партійного керівництва, ця пошесть ішла "згори", з Кремля, з Політбюро ЦК. Ось як описує "виступ" Молотова у Києві Олексій Братко-Кутинський: "Коли більшовицькі кремлівські лідери вирішили покласти край українському духовному відродженню, до столиці України був посланий Молотов. Не скидаючи шапки, він вийшов на трибуну і покрив відбірним матом весь український провід, що зібрався вершити подальшу долю України. Цей вчинок Молотова викликав шок, розгубленість, відчай. Слухачі були повністю деморалізовані, що полегшило присланням з Москви чекістам і місцевим негідникам досить легко розправитися з урядом та партійним керівництвом України. За короткий час вони були роз'єднані, ошельмовані і постріляні".

"Ефективність матерщини в руйнуванні совісті і духовності, — веде далі автор, — добре усвідомлювали стратеги й тактики Кремля. Вони ввели її до партійної і державної мови, вона рясніла в усних висловлюваннях і в державних документах. Був випадок, коли чекістські кати завагалися, що чинити з дітьми і дружинами "ворогів народу". Вони подали список дітей на рішення партії, і той самий Молотов наклав резолюцію "расстрелять к... матер!".

Лайливі слова дуже часто можна почути в кабінетах керівних осіб і тепер, бо -оомсь вважають, що такий нахабний стиль керівництва ефективніший, ніж стиль -ітелігентної, м'якої людини.

Кор.: Причому, приклад теж подають "зверху", про що знають уже не тільки -оомадяни України. Отже, матірщина набуває загальнонаціонального масштабу, боротьбу з нею треба починати зверху, залучити до неї широку громадськість, засоби масової інформації. Наша радіопередача також привертає увагу до цієї проблеми.

Лесюк: Але чи може бути ефективною боротьба з лихослів'ям в умовах, коли зоно всіляко пропагується? Не так давно (у 1993 році) наші північні сусіди, які на-з'язували свою культуру в Україні понад триста років, видали книгу вульгаризмів під назвою "За пределами русских словарей" (укладач А. Флегон), у якій зібрано близько 40 тисяч нецензурних слів і словосполучень. "Словникові" статті тут широко ілюструються цитатами з промов Леніна, Сталіна, Хрущова (старші люди пам'ятають, як він погрожував "імперіалістам" показати їм "кузькіну мат" з трибуни ООН, юстукуючи мештом по цій трибуні), з творів Баркова, Пушкіна, Лермонтова, Єсеніна, Маяковського, Шолохова, Солженіцина та багатьох інших російських літераторів. Усього тут використано, як зазначається, 240 літературних джерел від давнього московитського епосу до сучасних російських творів, у яких зафіксовано ті чи ті непристойності. Словник підтверджує, що лайлива лексика у мовленні наших сусідів аж ніяк не є "за пределами словарей"; навпаки, вона є в активному лексиконі кожного "гражданина" "великої і необ'ятной" Росії— чи зовсім безграмотного, чи з дипломом про вищу освіту в кишені. Більше того, ця брудна лексика, як це й властиво паразитам, бур'янові, блискавично поширилася не тільки по слов'янських, а й по інших країнах Європи, іржею в'їлася в мовлення багатьох людей. Це підтверджує ще один словник, який видали (чи перевидали) вже інші наші сусіди — західні, тобто поляки. Словник багатомовний, бо подає російські матюки аж вісьмома мовами — російською, польською, словенською, французькою, іспанською, англійською, німецькою, італійською (слава Богу, що нема там української). Книгу видано масовим тиражем у Кракові 1994 року під назвою "Słownik wyrazów brzydkich". Книгу (чи її укладачів) нагороджено в Нью-Йорку призом "Золота свиня".

Роком раніше, тобто 1993-го, у видавництві PPLL (мабуть, "польська популярна література людова") видали "Słownik powiedzonek, przykazan i przysłów wulgarnych", який поряд із власне польськими głupstwami широко подає глупства російські. У словнику зібрано майже 1800 лайливих словосполучень, деякі з них теж вибрано з літературних творів, а значну частину підписано прізвищем редактора цієї книжки Михайла Пухачевського. На обкладинці словника проанонсовано "Słownik przekleństw i wyzwisk", тобто словник проклять і лайливих прізвиськ, який теж недавно побачив світ. Додамо, що й українську пікантну лексику (щоправда, не матюки) пробував систематизувати у журналі "Лель" кілька років тому наш відомий гуморист з Великого Ключева, що в Коломийському районі, Микола Савчук.

Кор.: Вульгарна російська лексика культивується не тільки в творах художньої літератури та в словниках. Останнім часом її широко використовують у російських бойовиках, тобто у телефільмах, присвячених "новим русским", мафії, звичною стає вона в окремих російськомовних телепередачах. Наприклад, програма "Окна" пропагує не тільки нецензурщину, а й розпусний спосіб життя молоді. А нещодавно

ті, хто кохається в бридотній нецензурщині, дістали можливість ще й навчитися майстерно використовувати її, прослуховуючи "Байки из зоны" у виконанні Шури Каретного, записані на компакт-диски, видані студією Труппа товарищей" із Одеси. Ця студія разом з компанією "Одиссей", що на вулиці Філатова в Одесі, видала вже цілу серію компакт-дисків, які несуть справжню "руссіш-культуріш" у найширші маси.

Лесюк: Російські вульгаризми мають дивовижну здатність "в'їдатися" в мовлення людини (а як швидко їх засвоюють діти!) і паразитувати в ньому у вигляді вставних слів, слів-паразитів, особливо, якщо ця людина не надто вимоглива до себе і своєї мови.

В Івано-Франківську недавно був один керівник авторемонтної майстерні (демобілізований російсько-радянський офіцер), у лексиконі якого нейтральних слів ще менше, ніж у відомої Елочки з "Дванадцяти стільців" Льфа і Петрова, зате безмежний запас лексики пейоративної, вульгарної, яку він настільки майстерно використовував, що цілком обходився без звичайних слів. І дивно, його розуміли і співпрацівники, і клієнти.

Кор.: Біда в тому, що епідемія матірщини захопила підлітків, шкільну і студентську молодь.

Лесюк: Особливо боляче й соромно слухати, коли матюкаються дівчата, майбутні матері. Як же вони будуть виховувати власних дітей? Гидко і страшно стає, коли в цих "триповерхових" фраземах втоптують у бруд, обливають нечистотами такі найсвятіші для людини поняття, як Бог, Душа, "Бога Мать" і взагалі Матір. Чи може бути більше святотатство, більший гріх, як образити Бога (хай це буде навіть "японський бог!"), Святу Матір, чи може бути більше блюзнірство за образу, зневажання рідної матері і Матері взагалі?! Інтелігентну людину, яка ніколи не вживає брудних матів, така лайка шокує, деморалізує, травмує її мислення і почуття.

Кор.: Отож варто серйозно над цим замислитися тим, хто поводить нахабно, розв'язно, бездумно вживає непристойні вирази і слова.

Лесюк: Шукати у судових анналах матеріали про застосування статті 173 Адміністративного кодексу України — даремна справа. І можна було б стверджувати, що ця стаття, котра передбачає покарання за вживання ненормативної лексики, зовсім не діє. Якби не випадок, що стався у Новій Каховці на Херсонщині.

Працівники патрульно-постової служби зупинили на автотрасі за перевищення швидкості ВАЗ-2106. Незадоволений затримкою пасажир почав на чім світ стоїть клясти правоохоронців, демонструючи при цьому неабиякі здібності. Хлопці з патруля відвезли матюкальника до міськвідділу міліції, а звідти до суду. Навряд чи громадянин признається знайомим, що його оштрафували на 51 гривню лише за "негарні" слова. Та, мабуть, і не повірять. Випадок у Новій Каховці можна назвати унікальним прецедентом у сьогоднішній судовій практиці.

У нашій надзвичайно багатій мові (11 -томний Словник української мови налічує понад 134 тисячі слів, що значно більше, до речі, ніж у 17-томному російському) можна знайти слово чи вислів для вираження найтонших почуттів, найпотаємніших думок, у тому числі — й для негативних емоцій. Такий вислів може припекти до живого, але він не шокуватиме сторонніх, не ображатиме людську гідність, від нього не будуть в'янути вуха. Отже, треба повести тотальну боротьбу проти лихослів'я, вульгарщини, повсюдно осуджувати тих, хто їх уживає. Слід дбати про чи-

гтоту нашої мови, нещадно виривати словесний мотлох, бур'ян, який, на жаль, так буйно процвітає і засмічує нашу мову.

(На фоні музики)

Диктор: Ви слухали бесіду "Не оскверняймо душі свої!" із завідувачем кафедри слов'янських мов Прикарпатського університету імені Василя Стефаника, доцентом Миколою Лесюком.

До діалогічного типу належить радіобесіда за "круглим столом". Така радіобесіда всебічно висвітлює широкомасштабні, суспільно значущі події, явища, проблеми. Її учасники висловлюють свої (можуть бути різні) погляди, що спричинює широкий резонанс, привертає увагу громадськості, спонукає радіослухачів діяти. Щоб залучити учасників радіобесіди за "круглим столом" до активної розмови, радіожурналіст (ведучий) формулює проблему, ставить перед ними завдання щодо її обговорення, окреслює перебіг бесіди і тільки після цього починається обговорення.

(Радіопозивні)

Диктор: 16 часов 10 минут. Государственная телерадиокомпания "Мурманск" продолжает работу в эфире.

(Музична перебивка)

*Голос:*Здравствуйте, уважаемые радиослушатели. У микрофона Алла Толстова с программой "Полярный круг".

Толстова: Жизнь за Полярным кругом в отличие от погоды, часто не радующей и всегда напоминающей о том, что живем мы ни где-нибудь, а именно на Севере, удивительна и разнообразна. Сколько интересных и творческих людей населяют нашу небольшую в масштабах страны Северную планету. А ведь благодаря именно таким людям наша жизнь наполняется красотой восприятия окружающего мира и на душе становится теплее. Об этом думается, когда бываешь, например, на встречах и вечерах украинской национально-культурной автономии, куда приходят украинцы, живущие в Мурманске, и те, кто любит украинскую культуру. Сегодня они снова собираются вместе: в Украине большой праздник — День Независимости. Именно в этот день 11 лет назад Верховна Рада Украины провозгласила Акт независимости и этот день является большим праздником для всех украинцев, где бы они ни жили. О том, как живет украинцам в нашем Заполярном крае, и пойдет речь в нашей беседе за "круглым столом", в которой принимает участие Павлина Матвеева, Екатерина Кара, Евгения Кутень, Николай Матвиенко и председатель Национально-культурной автономии в Мурманске Наталия Орлова-Литвиненко.

Орлова-Литвиненко: В День Независимости Украины, пользуясь возможностью, я бы хотела поздравить всех украинцев и всех тех, кто любит Украину, украинскую культуру, украинский народ, с этим замечательным праздником, который мы отмечаем сегодня — 24 августа. Применительно к себе я хотела бы сказать стихами нашей поэтессы с Полтавщины Татьяны Демощенко:

Я виліплена вся із України,
І Україна вся до крапельки в мені.

Наверное, я очень полно сказала о себе, о своем отношении к Украине. Я люблю Украину, я люблю этот праздник, я люблю этот день. Мне повезло, мені пощастило. Я была на праздновании Дня Независимости Украины. Дело в том, что каждые пять лет, начиная с 1992 года, Украина приглашает своих детей, то есть нас, на Всесвітні українські форуми. Первый такой форум состоялся в 1992 году — в першу річницю незалежності України. К сожалению, я тогда еще не была членом украинской громады...

Толстова: Но ваши представители были?

Орлова-Литвиненко: Безусловно, были наши представители в составе, по моему, четырех делегатов. Я была на втором Всемирном форуме украинцев. Это был 1997 год. Я не могу описать свои впечатления. Что значит украинцы съехались из 47 держав мира?! И мы все говорим на одном языке. Приехали с Канады, приехали украинцы с США, Австралии, Франции, Японии... и я их понимаю, они понимают меня, мы поем одни и те же песни; более того, я благодарна судьбе, что я встретила этих людей. Оказалось, они больше меня знают о культуре Украины, истории, архитектуре; они больше знают песен. Мне было стыдно, они пели лучше меня, они пели больше меня и это дало, вы знаете, такой толчок к изучению истории Украины.

Толстова: Как это можно? Они так далеко живут от Украины и знают больше?

Орлова-Литвиненко: Да. Представьте себе. Я готова низко поклониться им сегодня, завтра и всегда. Да, действительно, эти люди знают больше. Настолько все украинское дорого для них. У них существуют недельные школы, в которых преподают украинский язык, литературу, историю, географию... Они донесли до своих детей украинский дух, национальную гордость. Нам это, скажем так, удалось частично. Мы меньше уделяли этому внимания. Мы жили в другом измерении, что ли... Эти люди сделали больше для Украины и они сохранили и культуру, и песни..., веру, веру сохранили — все то, что мы называем сегодня украинской сущностью.

Кроме того, на этих форумах, вы знаете, я встречалась с живой историей. Там были люди, которые действительно делали историю Украины. И после этого захотелось больше узнать, больше читать, больше сделать и больше донести до людей. И вы знаете, я не больна чувством неполноценности от того, что я украинка.

Толстова: А почему должно быть это чувство?

Орлова-Литвиненко: Вы знаете, есть-есть такие люди, которые переживают такой комплекс второсортности. Нет, — у меня все наоборот. Я люблю Украину, я горжусь тем, что я украинка, что я дочь такого народа, который умеет работать, прекрасно поет. Украина дала очень много выдающихся ученых, писателей, культурных деятелей, хозяйственников, военных...

Толстова: Каждый народ стремится сохранить свою культуру, язык, обычаи, традиции, праздники. Чтобы все это сохранить, люди, оказавшиеся за пределами своей родной земли, нередко объединяются в клубы, общества, национально-культурные автономии, где общаются, занимаются по интересам, разговаривают на родном языке, поют национальные песни. И, конечно, отмечают все праздники своего народа.

Наталія Георгієвна, ви же ездите на празднікі не толькі в Украіну? День -езавісімостві отмечаєте і здэсь.

Орлова-Літвіненка: Безумовна. Проста як-то так складаецца, што в авугусте нас не вельмі многа. Но мы отмечаем, непременно, мы отмечаем. Мы співаємо Гімн Украіны, стоімо на струнку, вклянаємося нашому Прапору. І тепер таж будэ-з відзначыці День Незалежнасті Украіны.

Толстова: Вы здэсь таж вмісте сабралісь. Стварылі в Мурманскэ свое аб-ество. Когда этэ случылось і кому прыналежыці ідэя? Кто первым рэшылі са-брать вseh украінцэв в адно тажэ абшчэство?

*Орлова-Літвіненка:*Надо вспомніть сегоднэ тэх, каторыя начыналі. Этэ ідэя -значальна прыналежыці Станіславу Сэргеевічу Скоропенку. Он по сей час жывет в Мурманскэ. Іногда он прыходзіт, но рэжэ, чэм раньшэ. Он былі первым прэд-гэдатэлем. Алла Ніколаева Марчук была в істоках абшчэства і Галына Тобілевіч. "алына Тобілевіч, ныне покойная, — этэ внучка украінскаго драматурга Івана "обілевіча. Вот оны сначала стварылі украінскае абшчэство, а в 1997 году, 22 фэв-рала, мы рэшылі стварыці нацыянальна-культурную автаномяю. В прынцыпе, этэ та жэ самое сабшчэство людэв, каторыя занямаюцца культурнай рабэтой. Этэ не кажэ-то там тэрытарыянальное аб'ядыненне, не палітычэскае, хэтя мы все нем-ножко палітыкі. Сегоднэ быць аполітычным нэвэзмэжно. Врэмя ідет вперэд, мы растэм, мы гаворым о палітыке. Мы не всэгда сагласны друг с другом. Тем не менэе, эсть то абшчэе, што нас аб'ядынаэт. Этэ как раз культурный, нацыянальный заряд. Мы носітэлі родной украінскай культуры, языка.

Почэму мы рэшылі стварыці што-то большэе, то эсть автаномяю? Мы на дэ-яльсь на паддэржку мурманскай адміністрацыі. Все-такы былі Фэдэральный за-кон, падпыханный самым Ельцыным о нацыянальна-культурных автаномяях. Мы думалы, што будэт кажэ-то паддэржка со стэроны адміністрацыі. Врэмя показало, што мы заблуждалісь. Ныкакой паддэржкы мы не ошчуцілі. Скажу большэ: этот год аб'явлэн годом Украіны в Россіі. Не знаю, как он будэт прэходыці в Мурманскэ, в абласты. Я дажэ не являюсь членом оргкомітэта по прэхедэнію года Украіны в Мурманскай абласты. Мэнэ этэ нысколечко не смущаэт. Для мэнэ ужэ этых 12 лэт — этэ годы Украіны в Мурманскай абласты. Я дэлала эту рабэту, я еэ буду дэлаць, я этэ люблэю, я этым жыву, дышу. Большэ того, я не могу жыць бэз этых дывчат, бэз Ніколая Сэменовыча Матвйенку, бэз этых людэв, с каторымы мы сдру-жылісь, с каторымы дэлаэм этэ абшчэе дэло. Я прэсто не могу с нымы расстатсья, не могу расстатсья с этой рабэтой. Оргкомітэт — на бумагэ. А мы рабэтаэм самы, не в рамках года Украіны в Мурманскай абласты, а с бэзгранычнэй любэвью к той зэмлэ, на каторой мы родылісь, каторая называэтсья Украіна. Мы все рады, што Украіна сегоднэ — незавысімая дэржава. Кажды чэловек стройт дом, а нацыя стройт дэржаву. Ібо эсы нет дэржавы — нет нацыі, этэ плэмэ, каторэе прэвращаэтсья в рабэв. Історыя с украінцамы этэ подтвэрдыла.

Толстова: После того, как прэхозшел распад Советского Союза, очень слож-но было пережыть людям. Очень многа прэблэм пыхавылось, каторых раньшэ не было. Хэтя, как гаворят, у нас всэгда было многа прэблэм; дэбавылось эщэ большэ. Как вы пережылі все этэ? Как на вас этэ сказалось?

Орлова-Літвіненка: Вы знаэтэ, все эты сложнэсты порождают самы люды. Все бывшыэ рэспублыкы СССР сегоднэ незавысімыэ государства. Этэ хорэшо. Но

дело в том, что настало какое-то время беспорядков. И это бандитское время везде, на каждой улице. И не надо ехать на кордон Украины, чтобы встретиться с каким-то беспорядком. Беспорядок можно увидеть на своей, на соседней улице.

Кутень: Я, мы за то, чтобы Украина навсегда была независимой державой, чтобы все бывшие республики были независимыми государствами, чтобы была дипломатия: песенная, политическая, экономическая — любая; чтобы были разумные политики, чтобы были разумные законы. Даже на той же таможне, а она должна быть. А как же — это держава! И в России должны быть хорошие границы. Что только не делается на Востоке! Тысячи нелегалов переходят российскую границу, а потом их останавливают на западной границе Украины.

Проблемы порождают люди, порождают какие-то кланы... Да, некоторые говорят: "Я здесь бегал босым, а сейчас меня встречает таможня". Меня это не шокирует, бомбу я не везу, наркотик я не везу, автомат я не везу. Чего мне бояться?! Я подъезжаю к державе Украина. И если нужно показать документ, я его показываю. Вот для меня, для нас нет этих проблем. И вообще все проблемы — решаемые. Для этого нужны разумные политики, которые защищают интересы своего государства и уважают независимость других государств, своих соседей. Я так понимаю.

Толстова: Волей судьбы вы оказались здесь, в нашем крае Кольском, в Заполярье. Как, сильно отличается этот край от Украины, украинского климата, природы, от украинского менталитета. Как живет украинцам здесь?

Кутень: Я бы сказала, что отличительные особенности — это, конечно, климатические. А люди везде замечательные. Я, например, всегда верила, всегда знала и сейчас готова доказывать всем, что порядочных людей всегда больше. Так было в Украине. Во всяком случае со мной. Так есть в Мурманске. Мы дружны со всеми людьми, дружны между собой. Правда, мы не всегда во всем согласны, но мы дружим, мы встречаемся, занимаемся культурно-просветительной работой... Мы когда-то пришли в гарнизонный Дом офицеров. Мы, украинцы, стали первыми, с чего начался отсчет нового времени в Доме офицеров. Там сейчас центр национальных культур. Туда приходят белорусы, немцы, представители татар-башкирского объединения, евреи. Мы все дружны, мы их приглашаем на наши мероприятия, они приглашают — на свои. Мы любим друг друга. Иногда поем вместе...

Орлова-Литвиненко: Хочу подчеркнуть, что мне часто говорят: "Вот тебя заносит, ты только за украинское". Нет, не только украинское. Я очень люблю творчество Лидии Руслановой, люблю послушать Зыкину, не могу жить без адажио Альбинони. Но путь к сокровищам мировой культуры всегда лежит от родного порога, от той национальной песни, которую тебе пела мама или бабушка. Мне пели украинские песни. И я, безусловно, чаще пою украинские песни. Это нормально. Нельзя любить чужое — не любя своего.

Толстова: Вот вы часто собираетесь на свои встречи. И кроме всего, что делаете, — поете песни. У вас, конечно, есть любимые. Что чаще всего поете? Может быть, споем?

Матвеева: Конечно споем. Ведь здесь целый ансамбль. Вот какие мы... (*Сміється*).

Орлова-Литвиненко: Это мои лучшие помощники, единомышленники — Павлина Матвеева, Женечка Кутень, Катюша Кара. Среди нас замечательный наш друг,

Николай Матвиенко. Достаточно было одного телефонного звонка, чтобы он взял заян, пришел и мы начали работать. Наше знакомство началось с его песни "Сходить сонечко". Думаю, он сам ее представит. Будь ласка.

Матвиенко: До этого общества я был русским. И в паспорте написано, что я русский. Но украинцем я начался с 20-ти лет, когда меня призвали в армию и я пошел служить на Украину. И тут моя украинская фамилия, вероятно, меня трансформировала как украинца. Во-первых, язык мне дался абсолютно легко, без всяких потуг. До встречи с Украиной я знал только одно слово украинское "кухоль". Это кружка. У меня бабушка — украинка. Село наше обрусевшее — в средней полосе Куйбышевской области. Там такое место есть интернациональное — все перемешаны: украинцы, белорусы, мордвины, чуваша, татары, башкиры... Все это на территории одного района. Правда, это не мешало ко всем относится одинаково. Конечно, общались на русском языке.

В армии я сначала служил в Дрогобыче. Там учебный батальон был. А потом перевели меня в полк, в город Станислав, сейчас Ивано-Франковск. А перед этим (забыл сказать) после войны по комсомольскому призыву я поехал работать — мне было тогда 17 лет. Поехал работать на Западную Украину — Волынская область. Я там был инструктором ЦК комсомола при средней школе. Была тогда такая должность. Оттуда я был призван в армию. И началось мое украинское существование. А здесь, в Мурманске, мы встретились... Они искали не меня, они искали музыканта. А я искал общество. Потому что я написал песню, и мне надо было, чтобы ее пели украинцы. Я поинтересовался: оказалось, что в Мурманске существует украинское культурное общество. Потом мы встретились с Натальей Георгиевной. И началось наше культурно-музыкальное общество с ее квартиры. Там собирались 5—6 женщин, украинок. Я пришел с баяном. Мы понравились друг другу и наша дружба растет и крепнет. Если с этих 5—6 женщин культурное общество начиналось, то у нас теперь только в списке хора свыше 50-ти участников. Вот такая динамика роста. Пока. Есть тенденция такая, то темпы прироста увеличиваются. К нам звонят, идут. Чем больше мы выступаем, чем больше о нас знают, тем больший поток к нам идет. А песня, которую я бы хотел показать, — это та первая песня, с которой я начался как автор, композитор. До этого я не писал украинских песен. Сейчас у меня цикл из шести готовых песен. И первая из них на стихи Софьи Василенко. Это поэтесса, которая живет около Азовского моря. Песня называется "Сходить сонечко".

(Звучить пісня "Сходить сонечко")

Толстовка: Я понимаю так, что многие члены украинской национально-культурной автономии нашли здесь свою маленькую родину, без которой невозможно жить. Или я ошибаюсь?

Матвеева: Нет, не ошибаетесь. Я пришла в украинское общество тоже очень интересно. Я родилась в русской семье. У меня отец русский, мама русская, я училась в украинской школе, знаю украинский язык. Но сейчас может немножечко подзабыла. Бабушка моя с дедом пели, они так пели красиво украинские песни. Может потому, что жили в украинском селе. Наверно, все-таки с детства идет, передается от родителей, как говорила Наталия Георгиевна. Мне передалось от бабушки и дедушки. Дедушка брал меня на руки, шел в магазин. И пел, пели мы вместе.

Толстова: Помните, что вы пели?

Матвеева: Я не помню. Но помню, когда сидела на руках. Сколько мне тогда было? Может 4, может 5 лет, но не больше. И соседи выглядывали, спрашивали дедушку: "Боже, кто ж то так з тобою співає?" Может быть, эта первая похвала на всю жизнь сдружила меня с песней. Я все время пела; со школьной скамьи, пела в хоре на фарфоровом заводе. Все семья поет.

Когда приезжаю на Украину, собираемся все и поем.... Там такие места, что слов нет описать. Палатку берем на речку, речка красивая, шикарная... И когда звездная ночь, когда поешь украинские песни, что-то невероятное. Даже машины останавливаются, чтобы послушать. Там душа поет, просто невозможно не петь.

Еще хочу сказать, что без украинского языка не будет таких чудесных украинских песен. Я пришла в украинское общество благодаря Наташе. Работаю в магазине, приходят люди и говорят, что слушали, как мы поем, как я пою. Одна женщина сказала: "Видели вас по телевизору. Очень приятно слышать украинские песни. Берегите украинскую культуру". Украинское общество для меня, как домашний очаг. Мы все, как одна семья.

Орлова-Литвиненко: Павлинка только что сказала душевные слова про Украину. С первых дней нашего знакомства мы дружим. У меня была золотая мечта: мати справжню українську вишивану сорочку. В Україні її називають берегиня. Представьте себе, что первую украинскую настоящую сорочку я имела возможность приобрести в дар, наверное, от Бога, от людей, именно в Мурманске. И помогла в этом Павлинка, ее золотые ручки. Я к ней пришла: "Будьте ласкаві, вишийте мені сорочку". Она говорит: "Вишию". Она прямо расплакалась от радости. У нас есть очень талантливые люди — в нашей громаде: пишут иконы, пишут стихи, вышивают, рисуют. Общественная работа нам приносит удовлетворение. Это замечательное дело — общение с порядочными людьми, творческими людьми и здесь, в Мурманске, и в Украине.

Будучи в Украине, я познакомилась с замечательной поэтессой Антониной Листопад. Я раньше читала в газетах ее стихотворения. И вот я с ней познакомилась. Она мне дарит свою книгу "Свячена вода". Прочитаю одно стихотворение, которое она посвятила Украине, "Слово до України":

Шлях Чумацький в небесності світить,
На землі ми себе пізнаєм.
Україно, еси в цьому світі,
Хай святиться імення твоє.

У просторі твоєму і часі
Нехай воля твоя лиш буде.
Все вирішується на Парнасі,
Та залежить усе від людей.

Україно, дай хліб нам насущний,
Із якого духовність росте.
Від лукавого визволи душі,
Не введи у спокусу дітей.

І прости нам гріхи учорашні
На сьогоднішній наперсті знов.

Україно, ти праведність наша,
Із любистку велика любов.

Твоє царство, і слава, і сила —
Все пливе по священній воді.
Україно, голубонько сива,
В тебе крила такі молоді.

Підіймись над своєю землею,
Щоб Карпати дихнули круті.
Україно, світися зорею,
Всім, хто йде до святої куті.

Тут свідоцтво і тут наші свідки,
Свят імення, освятиться рід.
Україно, Господня квітко,
Хай святиться твій завтрашній плід.

Поездки в Україну дарят нові пісні. В різних регіонах, як-то складається, поють немножко інші пісні. Вот поїхала я в Західну Україну і привезла звідти пісню з Гуцульського фестивалю Тіля, гіля, сірі гуси". Настільки красива пісня. Вот живу на Сумщині, живу в Донбасі, я не слухала її. Я привезла її, дівчата вивчили. Співайте, дівчата, цю пісню.

(Звучить пісня "Гіля, гіля, сірі гуси")

Кара: Я слухала по радіо запрошення на концерт української пісні. Я пішла. Це було на Різдво 2002 г. На концерті я зрозуміла, що, напевно, жити без цих людей не змогу; життя без української пісні буде сумно і, напевно, навіть порожньо. Я записалася в хор, тепер я людина залучена. Ходжу на репетиції, виступаю, вишиваю українські рушники, сорочки. Це напевно, є зовнішній зв'язок. Українська мова, українська вишивка, українська пісня — тепер це для мене майже що моя життя. Пісня — це душа моя. Є пісня одна, мені здається, що я з неї народилася.

Толстова: Какава?

Кара: Ой, у полі криниченька.

(Наспівує цю пісню)

Толстова: Напевно, можна сказати, що ваша українська національно-культурна автономія — свого роду якийсь острів, дім, куди ви приходите разом з усіма — з радістю, з сумом...

Кара: Так, звичайно. Дні народження святкуємо, весілля бувають і ми приходимо радіти разом.

Матвеева: Як-то Ніна Васильєвна Мизива сказала: "Це наша маленька Україночка". Це дійсно так.

Орлова-Литвиненко: Я вам ще хочу сказати: ми отримуємо багато газет з України, нам дарують книги, нам всім цим допомагає Україна. Ми для себе робимо відкриття. Століть років живе на Україні така чудова поетеса Ліна Костенко. Це просто гетьман українського Слова. Ми її не знали. Звичайно були інші люди, було інше вимірювання. І її назвали тільки зараз. Мені так приємно,

мне так радостно, что Николай Семенович Матвиенко написал романсы на стихи Лины Костенко. Я бы хотела, чтобы они прозвучали сегодня.

(Звучать фрагменты романсів)

Толстова: Как известно, на Кольской земле собрались люди разных национальностей. У вас есть своя маленькая Родина — украинская национально-культурная автономия, а с другой стороны, наверное, Мурманск становится близким, родным, таким же дорогим, может быть, второй Родиной.

Матвеева: Я хочу немножко, как бы издалека, сказать: иногда бывает так, что часто снятся сны, сны о материи, которой уже нету, о родителях. И так становится тяжело, так тоскливо за Украиной, туда так хочется поехать. И поедешь, думаешь: "Боже мой, здесь тоже остается частичка тебя". И уже разрывается между Украиной и Кольской землей. И сколько бы ты не был на Украине — недели две, а может чуть-чуть больше, как получается... А потом, когда увидишь вот эти горы, сопки, эти березки маленькие, — сразу душа радуется. Я уже, например, не могу поделиться, что мне ближе — Украина или Кольская земля. У меня здесь родились дети, у меня здесь работа, дом. Я вроде бы собираюсь уехать, и думаю, что я буду делать без Натальи Георгиевны, без своих девочек. Куда я пойду там? Здесь у меня есть подруги, общество наше украинское. То, чего мне не хватает, я беру в своем украинском обществе.

Орлова-Литвиненко: Вы знаете, мудрее природы могла бы быть только природа. И считаю, что если бы все люди жили там, где их этническая земля, где они родились, то мир был бы совершенней, он был бы гармоничней... Правда за мудрыми птицами. Они всегда возвращаются к родным гнездовьям.

И тем не менее, прожив здесь много лет, хочется на Украину, летишь, мчишься туда. Побудешь там и что-то тянет в Мурманск. Мы как неприкаянные, вероятно, это неприкаянность птичья... Отлетаем, прилетаем, мечемся. Наш хор называется "Лелеки". Мы любим Мурманск, любим мурманчан, мы всех приглашаем к нам, украинцев и неукраинцев, всех тех, кто любит нашу украинскую культуру. Мы всем сердцем с Украиной, очень хочется, чтобы она всегда была независимой, богатой, чтобы все ее граждане жили украинским национальным духом, были счастливы, развивали украинский язык, украинскую культуру, экономику. У нас здесь масса планов. И все те, кому это интересно: "Приходите, будь ласка. Ласкаво просимо до української національно-культурної автономії".

(Звучить пісня "Місяць на небі...")

Толстова: Завершая нашу беседу за "круглым столом", мы присоединяемся к пожеланиям председателя украинской национально-культурной автономии в Мурманской области Натальи Орловой-Литвиненко и поздравляем с большим праздником всех украинцев — с Днем Независимости их страны, который они отмечают сегодня.

К эфиру "Полярный круг" готовили ассистенты звукорежиссера Наталья Фролова и Тамара Фадеева, звукорежиссер Олег Максименко. Автор и ведущая Алла Толстова. До свидания, дорогие радиослушатели.

(Музична відбивка)

Дискусійність, психологічна напруженість радіобесіди за "круглим столом", постійна зміна голосів та інтонацій активізують увагу слухачів. Емоційність як відбиток стосунків, психологічна взаємодія партнерів теж не утворює у собі додаткову інформацію. Усе це привертає увагу слухачів, сприяє зтягненню їх у процес логічного опрацювання інформації, що надходить від співбесідників, та створенню на цій основі нових знань.

Правильність, повнота, чіткість висловлювань оцінюється не лише радіожурналістом (ведучим), а й іншими учасниками радіобесіди за "круглим столом", які доповнюють своїх партнерів, допомагають їм у формуванні уявлень, виробленні певної позиції, висновків. Бесіди за "круглим столом", де всі учасники мають одну точку зору, менше приваблюють радіослухачів, їх зацікавлюють радіобесіди, які носять дискусійний характер. Монологічні й діалогічні радіобесіди звучать в ефірі не лише в записі на магнітну стрічку; вони також бувають **прямоефірними**.

Ведучий: В ефірі радіо "Ера- FM". Запрошуємо послухати передачу "Від першої особи". У нас в гостях поетеса, письменниця, культуролог, завідувач кафедри україністики Римського університету Оксана Пахльовська. Веде прямоефірну передачу Тетяна Селезньова.

Кор.: Ви, шановні радіослухачі, можете долучитися до нашої розмови за декілька хвилин. А поки що пропоную почати нашу розмову з історії кафедри україністики, і чому саме десять років Вашого життя Ви, пані Оксано, присвятили цій справі.

Пахльовська: В Італії існує досить така давня традиція уваги до України, але ця традиція була переважно через те, що радянський режим не давав змоги розвиватися знанню про Україну у світі.

У Римський університет мене запросили на початку 90-х років. У 1991 році я почала там викладати і вести на початку курс української мови. Це був такий перший крок до створення україністики. Впродовж років цікавість до україністики зростала, викристалізовувалась позиція дисципліни і це дало змогу перетворити цей курс при кафедрі слов'янської філології на абсолютно самостійну дисципліну — дисципліну у системі західної славістики.

Власне моя ідея полягала в тому, щоби україністика як дисципліна отримала паритетний статус з іншими славістичними дисциплінами в системі знання про слов'янський світ на Заході. Це є таким необхідним порогом, через який Україна має перейти для того, щоби опинитися в системі об'єктивізованого знання про себе, щоби дати це об'єктивне знання. Це дуже складно, тому що ми виходимо із україністики абсолютно спотвореної.

Впродовж комуністичного періоду україністика як така не існувала. Існувала псевдодисципліна, псевдоісторія культури, псевдоісторія літератури, вже не кажучи про псевдоісторію, яка була осердям цієї всієї патології. І тому вихід на об'єктивне знання, створення об'єктивного знання є надзвичайно складним процесом ще й тому, що цей процес вимагає комунікативної сили, комунікативної енергії доведення своєї сутності. Ми не можемо вийти і сказати: у нас є те, у нас є те, любіть нас за це, а тут ми є гарні, а тут ми неповторні. Це все дитячі розмови...

Кор.: Отже, потрібно брати за основу, спиратися на серйозні наукові школи, правдиві дослідження, національні засади, традиції. Чи, може, існують інші підходи до розв'язання проблеми?

Пахльовська: Існують гуманітарні дисципліни ХХ століття, які насичені цінними філософськими школами, методологічними новаціями, які були сформовані впродовж ХХ століття. Це все було неприступне для україністики впродовж комуністичного режиму. І тому створити нову систему знань про Україну дуже важко. Потрібне критичне засвоєння досвіду Заходу, щоби на основі вивіренних методологічних принципів показувати справжню сутність української культури, духовності. А це не так просто.

Кор.: А хто вам допомагав? Одній зрушити цю глибу, як я розумію з Вашої розповіді, дуже важко.

Пахльовська: Знаєте, я самостійний гравець.

Кор.: Цікаво.

Пахльовська: Самостійний гравець, а допомагали мені внутрішні сили: моя причетність, присутність в мені і присутність мене у культурному досвіді шістдесятництва, а також відповідних родинних причин, культурних причин. Це, власне, те, що допомогло переосмислити ХХ століття українства, зрозуміти його динаміку, поставити свої акценти. Тому в цьому сенсі я самостійний гравець, а хто мені допомагав? Очевидно, не буде таємницею сказати, що завжди відчуваю присутність зі мною моєї мами. Це була фактично моя основна школа і моральна, й естетична.

Кор.: Скажу слухачам, хто не знає: Оксана Пахльовська — донька видатної поетеси й української подвижниці Ліни Костенко. А запитання таке: чи користується популярністю Ваша кафедра зараз? І хто є Вашими студентами?

Пахльовська: Мої студенти в основному італійці, а також бувають поляки — це дуже цікаві категорії студентів. Вони різні, студенти надзвичайно різні і, незважаючи на кризу гуманітарних дисциплін на Заході, я можу сказати, що рівень цих студентів досить високий. Не можу сказати, що це стосується всіх, але загалом інтелектуальний рівень високий, і кілька моїх найкращих студентів пишуть надзвичайно цікаві роботи — дипломні, дисертаційні. Наприклад, про Олександра Довженка — режисера і прозаїка, Миколу Хвильового. Хвильовий у контексті європейському. Хвильовий у контексті російському. Тобто, відмінність Хвильового від євразійства російського в той час. Надзвичайно складна тема. Розглядається Хвильовий на тлі європейської та російської філософії. Ми бачимо художника, письменника, який цілковито присутній у культурі європейського простору. Це не треба доводити, це просто треба елементарно вивчити. Весь жах пострадянського періоду, в якому бачимо глибоку кризу у літературознавстві українському, що досі не осмислено той грандіозний спадок нашої культури, літератури. Введення до життя певних ресурсів — культурних, філософських, літературних, естетичних, психологічних, як на Заході, бо там це майже елементарно бачити українську культуру в європейському просторі.

Кор.: Коли на неї подивитися всебічно, як прийнято тепер говорити, комплексно, без будь-якого виключення тієї чи іншої постаті, м'творчого набутку. Подивитися на таку, якою вона є, об'єктивно.

Пахльовська: Так. Скажімо, не випадково один з найбільших істориків української культури Чижевський високо оцінений на Заході. Він написав таку історію

заїрської культури, виходячи із свого знання західної культури і філософії. Це є зкритично єдиним шляхом для адекватного відтворення критичного ресурсу минулого і сучасного всієї культури.

Кор.: Пані Оксано, Ваші численні публікації, присвячені Україні, мають такий - тко виражений європейський вектор. Ви говорили і говорите завжди, що Україна іає стати повноцінним членом європейської спільноти. Кілька років тому Ви зазначали, що на політичному рівні це поки що неможливо, а на культурному цей процес \Оже бути життєздатним. А що Ви можете з цього приводу сказати зараз?

Пахльовська: Насамперед, сьогодні, коли є Президентом Ющенко, ми можемо - оворити лише про початок будування як стратегічного, так і тактичного плану інтег- :ації України до Європи. Весь попередній період, попередні керівники Української держави робили все, щоби напрямом "європейський вектор" став для України не- • жливим, хоч європейської риторики було багато. Тільки перед президентськими виборами 2004 року риторика була знята і реальні наміри колишньої влади виявилися абсолютно не прикритими. Отже, нічого не було зроблено. Доречно нагадати, що Польщі після падіння берлінського муру, яка мала кращі стартові умови, зокрема культурні, інституційні стосовно Європи, потрібно було 15 років для входження в європейську співдружність. У сьогоднішніх умовах вчорашні 15 років пезетворюються, не знаю на скільки — на 20, а може, й більше, хоча все залежить від країни, від волі, свідомості суспільства і від його бажання чи небажання мати історичну перспективу. Хто елементарно розуміється навіть на найпростішій динаміці зьгоднішнього світу, чудово знає, що немає якогось третього вибору. Є один збір тому, що динаміка історична веде окремі країни, окремі народи до таких агломераційних способів життя. Створюються конгломерати державні, такі, як ЄС.

Кор.: Про які, до речі, Ви досить критично говорите...

Пахльовська: Говорила і говоритиму...

Кор.: І чи чуєте звинувачення на свою адресу в якійсь нетерпимості, в русофобії нарешті?

Пахльовська: Мені здається, що той, хто би вжив стосовно мене слово русофобія, то був би неграмотною людиною. Я людина, яка глибоко пов'язана з російською культурою. Маю постійний зв'язок через свою роботу з русистикою, з русистами, з російськими вченими. Тому це звинувачення щодо мене, то звучало б дуже смішно. Водночас хочу зазначити, що єдиний економічний простір не є, скажімо, раціональною формою організації економічного чи політичного простору; це - з чергова і уже відчайдушна спроба Росії відтворити імперський простір. Річ у тім, до Росія це робить в умовах, коли сама Росія втратила свою ідентичність. І чомусь . нас мало публікацій, радіо чи телевізійних матеріалів на цю тему, хоч у світі є такі публікації, що Росія не може віднайти своєї ідентичності. Це трагедія, біда цієї країни. Тому тією мірою, якою чи Україна, чи інші сусідні держави, чи будь-яка реальність — політична чи культурна, — допомагає Росії вийти із цього паралізу постто- алітарного...

Кор.: То це уже на користь Росії...

Пахльовська: Так. Адже нинішня ситуація в Росії безперспективна. Які тепер деології існують в Росії? Расистські теорії, неонацистські теорії... Ми живемо по- зяд з країною, в якій на державному рівні субсидуються і морально, і фінансово • .онцепції типу: "Россия все — остальное ничто".

Кор.: Вибачте, я Вас переб'ю. Зараз у нас на зв'язку слухач. Тож давайте послухаємо запитання. Вітаємо Вас.

Голос: Алло!

/Сод/Так, ми Вас слухаємо.

Голос: Добрий день!

Кор.: Добрий день!

Голос: Петро Павлович. Київ.

Кор.: Дуже приємно.

Голос: Пані Оксано, у мене до Вас два запитання. Можливо, вони зіллються в одне. Які складнощі в поясненні того, що не було відомо студентам Римського університету, по всій Європі? Хіба Україна не чула, не знала, не відала? І друге питання: з чого починаєте вводити своїх студентів в україністику? Які українські особи, які українські події є містками з історії України для історії європейців?

Кор.: Дякую!

Пахльовська: Перепрошую. Перше питання мені не зовсім зрозуміле.

Петро Павлович: Які складнощі перебороти те, що не було відоме? З чого Ви починаєте? Вони ж не розуміють. Ви говорите про Україну, а вони знають тільки про Радянський Союз.

Пахльовська: По-перше, не можна сказати, що вони знають лише Радянський Союз. В останні роки спостерігається цікаве явище: приходять на мої заняття студенти інших факультетів, наприклад, антропології, соціології, політології, які самостійно прийшли до розуміння, що Україна цікава і що її треба вивчати. Свої заняття починаю не з пояснення чого немає, а з того, що є — у хронологічному порядку, звідки починається Україна. Моя інтерпретація не замикається на літературі, а охоплює всю історичну сукупність буття України. Я спираюся великою мірою на дослідження Маланюка, інших українських істориків, культурологів, які цікаво збігаються із західними напрацюваннями у цьому плані щодо цивілізації. Поняття "цивілізація" включає в себе систему культурних нашарувань складніших, ніж просто хронологічний розвиток явищ видимих. Цивілізація — це явище видиме і не видиме, це такий внутрішній діалог культури, системи цінностей людських, моральних і т. д., і тому введення в україністику починається із пояснення цивілізаційної структури української історії.

Лор.: Дякую Вам. Ми продовжимо за кілька хвилин. Зараз на радіо "Ера-FM" новини.

(Музична перебивка. Потім звучить випуск новин. Після новин бесіда продовжується)

Кор.: Вітаю слухачів радіо "Ера-FM". Гостею прямого ефіру є поетеса, письменниця, культуролог, завідувачка кафедри україністики Римського університету Оксана Пахльовська.

(Музична перебивка)

Кор.: У нас є ще запитання. Будь ласка, ми Вас слухаємо. Добрий день.

Голос: Добрий день. Скажите пожалуйста, как Вы относитесь к опусам о древней украинской мифологии, которая преподается в школе. Цитирую: "Вчення Ісуса Христа, віра в Нього, в Святу Трійцю була сприйнята давніми українцями (росами, скіфами-орачами, сарматами, украми, венедами, галичанами та ін.) ще 35 року по

² здві Христовому. Тобто, коли Андрій Первозваний з'явився на Дніпрі серед скіфів-аців і став проповідувати Слово Господнє, а потім поставив дерев'яний хрест на Гарикиївській горі, де сьогодні височить Андріївська церква в Києві. І справа була-є тільки в проповідницькому таланті Апостола Андрія, котрий походив з берегів, -* оберегів, — стародавнього і численного українського племені, яке ще з XVI сто-ття до Різдва Христового переселилося з-над Росії й Дніпра до Північної Італії та "алестини. Прийняттю християнства в стародавній Україні сприяли волхви — україн-;а кі жерці. ...Волхви, спостерігаючи за зірками, першими визначили народження "эпчика, якому судилося сати Месією, Ісусом Христом, якого вони справедливо і нажали за свого родича з могутнього проукраїнського племені етрусків". Спаси́бо за ответ.

Пахльовська: Перепрошую, як Вас звати?

(Довгий гудок)

Пахльовська: Ви знаєте, це питання складне. Жаль, що це перейшло на рівень шкільних підручників і це дуже прикро. Усі ці теорії виникають на основі недовивчення історії. Ми повинні собі здати справу з дуже серйозної речі. Існує не лише адянська історія, існує пострадянський період, в якому треба адекватно реконструювати історію і дати їй новий вимір. Те, що Ви процитували, на мою думку, не Б ані історичною правдою, ані матеріалом для роздумів наукових. То є, принаймі, -іпозези і не треба вводити їх у шкільні підручники. У підручниках мають бути речі доведені.

Таке відбувається в усіх культурах, які недоосмислили себе. Треба сказати, що зторія з етрусками почалася не з наших шкільних підручників, а з російських, тому що є російська теорія, що етруски, це "русские", тому що "это русские". Так що, на жаль, це проблема якогось певного рівня недооцінки власної культури через міфологічне уявлення про неї. А також ознака певного комплексу культурного, якому треба дати належну оцінку спокійно. Бо ж існує зовсім інший рівень історії. За останні роки історична, політологічна наука зробили велетенський ривок. Тому, я -адаю, що повільно, але твердо самоосмислення української культури набуватиме наукового і методологічного серйозного, переконливого підґрунтя. На жаль, ці елементи існують і, що характерно, вони існують також у російській і болгарській культурах. Зауважте, говоримо про православні культури, які не здійснили ще радикального переосмислення свого спадку. Тому що за системою мислення саме православна культура не виробляє критичного мислення. А без критичного мислення не може бути демократії, не може бути сучасного погляду на світ.

Кор.: А як Ви оцінюєте ситуацію в Україні?

Пахльовська: Те, що я писала 20 років тому про Україну в європейському контексті, справдилося. Я завжди говорила про те, що Україна є унікальним сегментом православного світу, оскільки вона як країна ніколи не була монокультурною, монорелігійною країною. Ця країна жила, формувалася її мова, її культура, мислення на перехресті різних культур. Отже, мусить бути діалог з цими культурами, бо відбувався якийсь постійний обмін. Через те у нашій культурній матриці присутні також різні елементи і, власне, елементи європейські. Ми були частиною світу європейського у XV—XVI століттях, а це є власне той момент, коли ідентичність українців сформувалася в модерному сенсі цього слова. І коли ми зробили конференцію у Мілані "Реінтеграція України до Європи" (це було напередодні другого

туру президентських виборів), то цим префіксом "ре" — "реінтеграція" ми підкреслили, що Україна не має інтегруватися, а реінтегруватися. Це наша концепція.

Кор.: Тобто повертатися до своїх начал, до своєї національної сутності.

Пахльовська: Так. Повністю відчуті себе європейською державою у цивілізаційному плані, не втративши свого національного "Я".

Кор.: У маленькому містечку, що неподалік Венеції, у червні цього року Ви презентували книгу, яка вийшла італійською мовою, "Смерть землі" — назва цієї книжки, здається, оминає людину і називає ще одну жертву цієї грандіозної трагедії, якою був голодомор в Україні 1932—1933 років. Однак ця назва, власне, кодифікує параболу цього вбивства, а отже, вбити у такий спосіб людину означало вбити також землю. Каїн убив Авеля і смерть Авеля означала також і смерть великої матері. В українських селах ще живі немовлята смоктали груди мертвих матерів. Павло Тичина писав, що в Україні Христа розп'яли вдруге. І що саме тут, в Україні, вмирала й Божа Мати, обнімаючи безсилими руками пустельну землю. В Україні вже не можна було воскреснути. Розкажіть, будь ласка, що передувало цьому виданню і як книгу сприймають?

Пахльовська: Цій книжці передувала довга і, я би сказала, найскладніша підготовка до конгресу в Італії про голодомор в Україні. Це був найскладніший конгрес зрізних точок зору. Ідея виникла тому, що провідні історики Італії зрозуміли, що така подія як голодомор — це одна з кардинальних подій європейської історії. І я здійснювала цю ідею щодо підготовки конгресу, його проведення. Це було досить складно: потрібно було звести разом вчених європейських, американських, канадських, російських, українських за один стіл, де би відбулася чесна і відкрита розмова про те, що відбулося. Відома книга Роберта Конквеста "Жнива скорботи", яка перекладена англійською, французькою, російською мовами, у перекладі італійською мовою пролежала 18 років. Лише після нашого конгресу ця книга була видана. Ця промовиста деталь засвідчує, що дуже було складно провести конгрес, але конгрес зняв plombу із заборони теми про голодомор.

З українського боку мені дуже допоміг у підготовці конгресу Джеймс Мейс, який був постійним учасником наших електронних переговорів. Дуже багато часу затратили, щоб створити організаційну групу, зібрати зацікавлених людей. Конгрес відбувся під патронатом Президента Італійської республіки. Це ще одна деталь, яка засвідчує про важливість осмислення трагедії голодомору на державному рівні. Була також цікавою присутність двох російських вчених. На початку зустріч була напруженою, бо один з них намагався якось згладжувати проблему. Відчувалася комуністична школа, що заперечувала голодомор. А другий вчений розповів, як його сім'я пухла з голоду і що відбувалося також на Поволжі, куди доходив голод. Бо переважно голодомор здійснювався на етнічних українських землях, утих місцях, де жили українці. З українського боку були присутні Юрій Шаповал, Станіслав Кульчицький. На початку розмова була дуже гострою. Але закінчилася, я би сказала, якимсь таким просвітленим розумінням один одного. Навіть у того російського вченого, що намагався відбілювати ситуацію з голодомором, душа ніби розпружилася і він подивився на мене такими розумними очима і сказав, що "мы останемся друзьями". Я сказала, що у нас немає причин не залишатися друзями тому, що кожний з нас був чесною людиною в цьому діалозі. І я, і ви. А дружба

=<раз будується на чесності і відвертості, а не на псевдодомовленностях і приниженнях слабшого сильнішим, як це робить Росія стосовно України.

Цей конгрес став знаковим, бо він показав, що за науковими проблемами стоїть завжди, з одного боку, політичні, а з другого боку — людські. В одному й іншому випадку інтелектуальна чесність — це єдиний механізм, єдина запора успіху в таких складних питаннях. Все це передувало виходу книжки.

Кор.: Це зібрання доповідей, виступів, дискусій з цього конгресу.

Пахльовська: Це лише початок, тому що досі існують в самій Україні, не кажу зсе ж про інші країни, такі політичні сили — ті ж самі комуністи, які кажуть, що "олодомору взагалі не було. Казати це сьогодні — це злочин, це страшний злочин. За моральними своїми ознаками — це злочин не менший, ніж злочин тієї нелюдської комуністичної системи, яка здійснила голодомор. Проблема постоталітарної системи власне полягає в тому, щоби осмислити минуле. Без осмислення власної історії ми завжди будемо заручниками минулого.

Є така формула відомого французького філософа: "Пам'ятати, забути, простити". Отже, забути можна тільки тоді, коли пам'ятаєш. Коли ж пам'ятаєш, то можна простити. А коли забудеш, то немає ані прощення, ані волі, ані свободи людей. На жаль, ми досі є заручниками минулого, а звідси інші, наступні трагедії, які відбулися. Насамперед, Чорнобиль. Чорнобиль — це пряме продовження геноциду 30-х років. Це той самий ненависник людини, який знищив українську сільську цивілізацію — основу життя, основу життєздатності нації. Бо нинішні проблеми своїм корінням сягають у минуле, де правила комуністи, а тепер комуністи лише тикають пальцями у новий Уряд, у нового Президента, звинувачуючи у всіх гріхах. Це не лише смішно, це трагічно. Така розмова не гідна не тільки високопоставлених осіб, а не гідна просто людини. Через те, що трагедія економічна, до якої призвів нашу Україну голодомор, ще буде продовжуватися, адже в часі триває демографічна трагедія. Колись польський письменник Олександр Вах, який був ув'язнений у радянських таборях, казав: "Я умру, але я не хочу бути похований у цій землі". От ця згвалтована земля, то це страшні наслідки.

Кор.: Коротенько прошу перед тим, як надамо слово слухачеві, сказати про резолюцію конгресу. Ви її подали до італійського уряду...

Пахльовська: Резолюція про голодомор в Україні перебуває на розгляді. Це довгий бюрократичний процес.

Кор.: Зрозуміло. Дякую. Будь ласка, ми Вас слухаємо, часу обмаль. Добрий день.

Голос: Оксаночко, добрий день. Скажіть, будь ласка, як ставитесь до думки, щоб поставити пам'ятник у Києві Джеймсу Мейсу?

Пахльовська: Слушна думка, підтримую.

Голос: Дякую.

Пахльовська: Джеймс Мейс — це прекрасна, світла постать. Ще на початку 90-х років, на початку нашої незалежності він казав мені: "Я хочу створити Інститут геноциду". Зауважте, тільки сьогодні ми повертаємося до ідеї Інституту національної пам'яті. Але щойно сказане, що він має мати місце в Жовтневому палаці, який був комуністичною катівнею для українських інтелектуалів, і вже починаються якісь спроби зробити цей Інститут десь в іншому місці, щоби не була така виразна національна пам'ять минулих трагедій. Вважаю, що такий Інститут треба зробити і поставити пам'ятник Джеймсу Мейсу, який був нашим великим другом.

Кор.: Пані Оксано, не можу не торкнутися питання про українських заробітчан в Італії. Ця проблема досить гостра. Чимало є таких, що заробили грошей на домашні кінотеатри, пральні машини, на навчання дітям, але не збираються повертатися на Україну. Вони прагнуть залишитися в Італії. І України в собі, як Батьківщини, вони не відчують.

Пахльовська: Це не так. Сьогоднішні заробітчани, називають різні цифри — від 4—5 до 8 мільйонів, — це нова хвиля української еміграції, яку виштовхнула за поріг своєї країни колишня влада. Це є ще один злочин кучмівської влади, якому буде дана належна оцінка. Ці люди виїхали через те, що вони не мали перспективи у власній країні. Опинившись за межами України, зіткнувшись з реальністю, вони почали організовуватися у культурному сенсі. Вони не забувають, що є українцями. Я вам з документальною точністю можу засвідчити, що українці, які виїхали туди, які зберігають національну українську ідентичність, то її виховують, формують у своїх дітей, вони намагаються створити культурні осередки, якусь систему стосунків між собою.

Кор.: Чому саме в Італії чи іншій країні, а не тут, в Україні?

Пахльовська: Вони виховують своїх дітей як українців. Російськомовна частина нашої еміграції, яка виїхала з Донеччини чи інших зросійщених областей, створили такі умови, що їхні діти розмовляють тільки італійською мовою, їхні діти не хочуть знати, що таке українська мова і звідки вони. Це — люди без коріння. Тут є над чим попрацювати соціологам і психосоціологам, щоб дослідити цей феномен, цю українську проблему.

А щодо твердження, що українці не хочуть повертатися на Україну, то це не так. У мене була розмова з нормальними українцями. Я їх запитала, чи вони збираються додому. Вони сказав: "Якщо на виборах переможе Ющенко, то так!". Отже, питання про повернення чи не повернення пов'язане із ситуацією в країні. Якщо Україна буде розвиватися на засадах демократії, справедливості, моральності, то це буде додатковим ресурсом її розквіту, підставою для повернення заробітчан і їх вкладу у зміцнення незалежності своєї держави.

*Кор./*Дуже Вам дякую, пані Оксано, за цікаву розмову. Жаль, що часу обмаль і ми мусимо завершувати нашу зустріч із радіослухачами. Передачу вела Тетяна Селезньова. На все добре!

Методика підготовки радіобесіди. Складність роботи над радіобесідою полягає в тому, що, на відміну, скажімо, від радіорепортажу, радіовиступу, радіокореспонденції, в яких, зазвичай, досліджується конкретна подія, явище, в радіобесіді домінує думка, логічно-абстрактне мислення. Під час радіобесіди (монологічної чи діалогічної) здійснюється такий розумовий процес її учасників, що радіослухачі на підставі тих чи інших уже наявних знань здобувають нові знання від авторів радіобесіди. Процес мислення перед мікрофоном під час радіобесіди охоплює не лише аналіз (розкладання предметів на окремі ознаки, виявлення їх зв'язку з іншими предметами) та синтез (відтворення предметів і явищ, розчленованих у процесі аналізу за окремими ознаками, подання їх як системи виділених властивостей і відношень), а й порівняння (виявлення подібностей і відмінностей

між предметами), узагальнення (об'єднання предметів за їхніми подібними рисами) та абстрагування, тобто формування образів реальності (уявень, понять, суджень).

До загальних методичних засад підготовки радіобесіди належить розуміння автором (авторами) її специфіки: бесіда (крім прямоєфірної) відрізняється від безпосередньої живої бесіди тим, що слухач не може перервати виступаючого, задати йому запитання, перепитати, уточнити, тому виступаючий (виступаючі) повинен передбачити можливі запитання і відповідати на них так, як він би відповідав "живій" аудиторії. Для того, щоб контакт виступаючого і слухаючого був дійсно міцним, стійким, корисно застосовувати форми прямого звернення до радіослухачів. Ця, на перший погляд, формальна методична вимога психологічно глибоко вмотивована.

Хоча радіобесіди як жанру притаманні широкі узагальнення, вона, зазвичай, буває вдалою лише тоді, коли в ній розглядається одна основна, наскрізна тема. Взаємозв'язок подій нерідко викликає спокусу показати цю широку взаємозалежність. Але тут автора підстерігає небезпека багатотемності, а, отже, поверхової, поспішливої, побіжної розмови про все потроху. У радіобесіди доцільно послідовно розглядати нові факти й явища. Кожний новий термін, який може бути невідомий радіослухачеві, треба пояснювати з допомогою понять, які йому вже відомі. Допускається мінімальне використання цифр за умови їх порівняння.

Під час підготовки монологічної радіобесіди журналіст разом з її автором (це повинна бути авторитетна людина, яка не лише знає, що сказати, а й знає, як сказати, щоб зацікавити слухачів) визначає тематичну спрямованість бесіди, її обсяг, день, годину запису в студії. Далі основний тягар лягає на автора: він розробляє тему, обдумує логіку викладу матеріалу. Адже радіобесіда повинна бути не лише актуальною, а й композиційно оригінальною, насиченою позитивною енергією. Її динамічний сюжет складається з початку, викладу теми (основної частини) і висновків. Кожна радіобесіда (монологічна, діалогічна) починається з оголошення теми, прізвищ (прізвища) її учасників. Мовиться про важливість проблеми, яку будуть розглядати, осмислювати компетентні люди (учасники діалогічної радіобесіди) або один автор (монологічна бесіда). Початок бесіди, зазвичай, спокійний, але з підтекстовим, драматичним напруженням. Та яким би не був початок, він повинен зацікавлювати радіослухачів, привертати увагу до радіобесіди.

В основній частині радіобесіди всебічно, компетентно розглядається проблема. Головне напруження зосереджується навколо запитання "Чому?" й обґрунтованої відповіді "Тому". При цьому важливо не відходити від суті бесіди, а розмовляти у визначеному руслі, щоби всебічно розглянути проблему, зробити належні висновки, тобто досягнути поставленої мети.

Після закінчення радіобесіди радіожурналіст (диктор) дякує авторові (авторам), нагадує їхні прізвища, посади, наукові ступені (звання) тощо.

Підготовка діалогічної радіобесіди також складається з вибору теми, її розробки, обдумування сюжету викладу матеріалу. Але тут однаково наполегливо, цілеспрямовано повинні готуватися і журналіст, і його співбесідник. Особливістю діалогічної радіобесіди є її інтимність і гласність, тобто учасники бесіди розмовляють перед мікрофоном, рідко згадують слухачів (за винятком прямоефірної бесіди, в якій радіослухачі беруть активну участь), але їх розмова призначається саме для них. Під час такої радіобесіди автор (автори) повинні найповніше обговорити проблему, зацікавити нею слухачів. Це може здійснюватися також за умов, коли "говоритимете про те, що стосується їх безпосередньо; узгодите виклад матеріалу з рівнем знань слухачів; поставте запитання, на яке самі ж і відповісте; наведете захоплюючі факти; висунете якусь неймовірну гіпотезу" [11, с. 289].

Готуючись до радіобесіди за "круглим столом", радіожурналіст повинен налагодити психологічний контакт зі своїми співрозмовниками. І контакт цей повинен базуватися на взаємній симпатії, бажанні поговорити, послухати один одного, максимально реалізувати задумане. Такий підхід є підґрунтям підготовки до радіобесіди її учасників, які за кілька днів до запису отримують від ведучого основні пункти розмови. Учасники радіобесіди складають плани своїх виступів, роблять короткі нотатки для пам'яті, але не пишуть повних текстів, фіксують цитати, які можуть бути використані під час розмови.

Радіожурналіст повинен ознайомити учасників дискусії з правилами поведінки перед мікрофоном під час запису бесіди. Вони повинні вільно висловлювати свої думки, але не одночасно, почергово, дотримуючись визначеного обсягу часу.

Під час бесіди за "круглим столом" радіожурналіст (ведучий) координує розмову, вміло впливає на дискусію представників різних поглядів, стежить за рівновагою бесіди. Враховуючи інтереси радіослухачів, ведучий сумнівається або заперечує, дає пояснення, уточнює, зауважує, тобто намагається передбачити ті думки й почуття, які можуть виникати в аудиторії. Водночас радіожурналіст є рівноправним учасником бесіди. Він уважно слухає своїх партнерів, критично оцінює їх висловлювання й обстоює власну позицію, спільно із учасниками бесіди намагається знайти відповідь на запитання, які виникають. Особливо напруженою є робота радіожурналіста й учасників бесіди під час прямого ефіру. Адже потрібно одразу ж вичерпно, толерантно відповідати на будь-який телефонний дзвінок.

Радіобесіда за "круглим столом" створює можливість для розкриття індивідуальних якостей та особливостей людей: інтелекту, поінформованості, політичної заангажованості, позиції щодо вирішення проблем

державотворення, захисту національних інтересів, української мови, культури, духовності. Один здатен охопити явище в загальних рисах і допомогти іншим не поринати у деталі, другий вміє коротко сформулювати суть проблеми, третій — відшукати потрібний факт для ілюстрації важливої тези. Усі ці індивідуальні риси разом сприяють досягненню мети радіобесіди за "круглим столом".

Сприйняття складного матеріалу полегшується, якщо автор використовує вдалі порівняння, взяті із життя приклади й якщо він вміє викликати у слухачів зорові уявлення того, про що говориться у бесіді. Чим складніша, специфічніша тема, тим яскравішими повинні бути приклади, тим більше ілюстрацій треба залучати для роз'яснення. Найкраще сприймається усна радіобесіда. Чи схвалює він те, про що говорить, або засуджує, сумує чи радіє, висміює чи по-дружньому жартує — особисте ставлення автора до мовленого повинно бути зрозумілим зі змісту і тону бесіди.

Отже, основою діалогічної радіобесіди є форма усного розмовного спілкування людей. Предмет бесіди всебічно розглядають компетентні особи, а слухачі стають свідками процесу, під час якого досліджується й з'ясовується предмет обговорення. При цьому вони мають можливість відчутти атмосферу дискусій, побачити всю різноманітність шляхів, якими учасники бесіди доходять якогось певного висновку. У цьому саме і полягає основна виховна цінність діалогічної бесіди на радіо. "Діалогічна, "багатоголоса" подача матеріалу не тільки легше сприймається, але безпосередньо сприяє відображенню різних поглядів, різних думок і концепцій, — зазначає В. Й. Здоровега. — А це неодмінна умова успішного функціонування аналітичних матеріалів у сучасних мас-медіа" [3, с. 190].

9.4. Радіоогляд

Призначення і жанрові особливості радіоогляду. В радіоогляді (російською — радиообозрение) розглядають, аналізують, оцінюють найхарактерніші, наитиповіші факти, події, явища реальної дійсності, які об'єднують однією темою, часом (тиждень, місяць, рік, п'ятиліття) або географічним місцем (територією) з метою дати радіослухачам об'єктивну і цілісну картину, панораму тієї чи іншої сфери життєдіяльності людей. Радіоогляд будується на розгортанні думки автора. Факти, події, явища зіставляють, осмислюють і на цій основі визначають характерні, загальні тенденції їх розвитку. Кожний факт у радіоогляді розглядають не окремо, а лише в системі взаємозв'язків.

Якщо радіоповідомлення чи радіорепортаж в основному інформують слухачів, що і як відбулося, то радіооглядач на основі аналізу фактів, подій, явищ дає можливість радіослухачам побачити, відчути складні процеси в різних сферах життєдіяльності. Радіооглядач, як і радіокоментатор, нерідко користується "вторинним" матеріалом, тобто вже відомим, а іноді й прокоментованими фактами. Хронікери, репортери постачають новини. Схематично можна показати, що радіокоментатор досліджує окремий факт, подію, явище і те, що довкола них; автор радіобесіди визначає співвідношення між двома і більше явищами, подіями, фактами, тоді як предметом радіоогляду є ціла низка однорідних подій, явищ протягом певного часу.

Отже, на відміну від радіобесіди об'єкт дослідження в радіоогляді хронологічно значно ширший. Радіооглядач, як уже зазначалося, створює радіослухачам можливість ширше, панорамніше побачити, відчути, збагнути сучасні тенденції розвитку політичного, економічного, соціального, культурного, мистецького, спортивного та інших сфер життя в Україні і за кордоном. У радіоогляді можуть бути використані компоненти різних жанрів: радіоповідомлення, радіоінтерв'ю, радіорепортажу, радіонарису, а також документальні записи художніх творів. Усі ці матеріали об'єднує у структурі радіоогляду коментар радіожурналіста.

Вимоги до радіоогляду. Зрозуміло, що радіоогляд, як і всі інші жанри радіожурналістики, характеризується особливим способом освоєння життєвого матеріалу. Важливо підкреслити, що автор радіоогляду — важливого засобу формування громадської думки — вибираючи тему, насамперед повинен оцінити її суспільно-політичне значення на цьому часовому етапі та аналізувати явища, події, факти у контексті українських національних інтересів.

Радіожурналістська практика свідчить, що трактування радіоогляду як сукупності фактів, подій, явищ можна сприймати як робоче. У теоретичному відношенні воно дає підстави для довільного добору фактів, ситуацій, тобто ототожнення поняття предмета з поняттям об'єкта дослідження.

Предмет відображення і зміст радіоогляду не можна ототожнювати. Адже вони відображають дійсність у її різних площинах. За допомогою предмета відображення автор радіоогляду намагається проникнути у глибину фактів, подій, явищ і розкрити тенденції, закономірності у тій чи іншій сфері суспільного життя. Зміст радіоогляду — поняття значно конкретніше. Сюди входять не лише факти, що є фундаментом для визначення предмета огляду, а й усі ті, що допомагають обґрунтувати певну тезу, узагальнюючу думку, висновок. Тому в радіооглядах побутують публіцистичні, ліричні відступи, портретні характеристики, зарисовки, пейзажні описи, акустичні засоби.

Радіоогляд повинен бути емоційно багатим, інформаційно насиченим, ілейно цілеспрямованим. Якщо радіоогляд за стилем нагадує канцелярський звіт, що зводиться до поверхового коментування розрізаних фактів, то такий радіоогляд ніколи ефективно не вплине на слухачів. Словом, для радіоогляду важливим є не коментування окремих фактів і подій, а виявлення тенденцій і закономірностей їх розвитку і створення на цій основі об'єктивної картини реальної дійсності у тій чи іншій сфері життєдіяльності протягом певного періоду. Отже, поняття змісту треба розуміти глибоко. Зміст радіоогляду включає у себе і предмет відображення, тобто сукупність явищ і фактів, і міркування, судження про них. Радіоогляд цінний насамперед тим, наскільки глибокі, повчальні думки висловлює автор, яку енергію посилає в ефір, до яких дій (добротворчих чи зловорожих щодо України) спонукає радіослухачів.

Різновиди радіоогляду. За змістом радіоогляди поділяють на **загальні та тематичні**. **Загальний радіоогляд** характеризується тим, що в ньому розглядається сукупність проблем у певному регіоні за певний проміжок часу. До **тематичних** належать радіоогляди на політичні, економічні, наукові, освітні, соціальні, культурні, мистецькі, спортивні та інші теми.

Диктор: Не для кожного українця питання імпорту-експорту країни — розкрита книга, однак кожний рано чи пізно відчуває це на своєму гаманці. Піклування про ці тонкі матерії громадянин довіряє уряду і Нацбанку, сподіваючись, що там, у високих кабінетах, дбають про його інтереси. Скільки Україна продає своїх товарів і послуг, а скільки завозить — це й справді сфера, на якій розуміються тільки вузькі спеціалісти. Проте і розмір експортно-імпортного сальдо, буває, при всій своїй недоступності стає предметом обговорення в суспільстві. Отже, запрошуємо прослухати радіоогляд Тетяни Ковтун.

Ковтун: Вважається, що для нашої країни найоптимальніший торговельний баланс — це коли обсяг експорту приблизно на 2—3 мільярди доларів перевищує імпорт. Однак з початку цього, 2005 року, експорт майже не зростає через погану зовнішню кон'юнктуру і зміцнення гривні на 10 відсотків з початку року. Заданими Держкомстатистики, позитивне сальдо зовнішньої торгівлі України товарами в січні-червні 2005 року становило 381,3 мільйона доларів, тоді як за відповідний період у минулому році цей показник — 2 мільярди 371,3 мільйона доларів. Вивозили ми майже стільки, скільки ввозили: за січень-червень цього року експорт товарів становив 16 мільярдів 935,1 мільйона доларів США, імпорт — 16 мільярдів 553,8 мільйона. Порівняно з першим півріччям 2004 року експорт збільшився на 9,2 відсотка, імпорт — на 26. Найбільші обсяги експортних поставок здійснювалися в Російську Федерацію — 20,1 відсотка від загального обсягу експорту, найбільші імпортні надходження ми мали теж із цієї країни — 36,1 відсотка. При тому, що структура імпорту у вигляді енергоносіїв, хоч-не-хоч, становить певну константу, від якої нікуди подітися, можна було б варіювати з експортом.

Ми маємо зовнішньоторговельні операції майже з 200 країнами світу. Тож, звичайно, хотілося б кращої структури експорту. Кращої не тільки в "географічному" сенсі, тому що важливо ще й чим торгуєш. Щодо цього сказано немало. Не самим же металом і продукцією хімічної промисловості торгувати (вони становлять більше половини українського експорту), тим паче, що є зерно і олія на продаж. А з готової продукції є нароби легкої промисловості, яка взагалі першою пробилася на західноєвропейський ринок, причому ще тоді, коли тільки уклали партнерську угоду з Європейським Союзом (1993 рік). У тій угоді було взято зобов'язання підготуватися і вступити до Світової організації торгівлі. Тому коли голова Нацбанку або перший віце-прем'єр, який опікується промисловістю, говорять, що потрібно поліпшити структуру експорту, це означає, що вони мають на увазі виконання всіх СОТівських зобов'язань. А політики з Банкової і Грушевського повинні про це подбати, зокрема зробити так, щоб парламент прийняв увесь пакет законів, потрібних для прийняття до цієї Світової організації торгівлі.

Принаймні суть такого розрахунку зрозуміла: після того, як Україна вступить до СОТ, доступ її товарів на ринки країн — членів СОТ буде спрощено, антидемпінгові розслідування, які розпочато, припинять. Це підтвердила виконавчий директор Європейської бізнес-асоціації Ганна Дерев'яно.

Дерев'яно: Членство у СОТ дасть імпульс для збільшення експорту українських товарів, оскільки буде скасовано кількісні обмеження на продукцію, що виробляється в Україні. Однак із потрібних для вступу в цю організацію законів Верховна Рада прийняла лише сім, а також два — в неостаточному вигляді. На осінь парламентарії залишили розгляд пакета з 19 законів.

Ковтун: Президент Віктор Ющенко вважає, що голосування законопроектів щодо вступу до Світової організації торгівлі деякі сили використовують у політичних цілях.

Ющенко: Не чув жодної дискусії щодо змістовної частини... У нас не розуміють, що за кожною полемікою стоїть втрата мільярдів доларів. Нас витісняють із зовнішніх ринків.

Ковтун: Так заявив Президент на прес-конференції у ході форуму "Відродження села — справа молоді", яка відбулася минулого місяця, коли Верховна Рада забуксувала на прийнятті основних законопроектів. Щодо погіршення експортно-імпортного сальдо він зауважив, що нам необхідно боротися за кожен клаптик ринку, адже так можна дійти до того, що ми будемо лише завозити товари.

Ухваливши частину пакета, парламент підтвердив послідовність обраного курсу України до Європи. Але поки що ми виконали лише певну частину зобов'язань, які передбачено здійснити у цьому році планом дій "Україна — ЄС". Нагадаємо, вони стосуються імплементації законодавства до вимог багатосторонньої Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС), ввізного мита на сільськогосподарську продукцію, страхування, експортного мита на насіння деяких видів олійних культур, аудиторської діяльності, імпорту автомобілів, мита на відходи та брухт кольорових металів і легованих сталей, доступу філій іноземних банків на територію України. Прем'єр-міністр Юлія Тимошенко заявила, що Україна поки не втратила шансів приєднатися до СОТ цього року. Проте уряд виявив свою занепокоєність щодо цих шансів, коли прийняв заяву щодо подій у Верховній Раді, які розгорнулися під час розгляду пакета законопроектів щодо вступу до СОТ, —

чк відомо, тоді нардепи просто побилися. Попри це, Голова Верховної Ради Володимир Литвин висловив сподівання, що парламенту та уряду вдасться знайти по-оозуміння і ухвалити ще 19 законопроектів, необхідних для вступу України до Світової організації торгівлі. Однак очікування не скрізь однакові. Навіть при тому, що міністр економіки Сергій Терьохін заявив, що після ухвалення Верховною Радою змін до Митного тарифу в нього стало більше оптимізму щодо можливості вступу України до СОТ у 2005 році (нагадаємо, що ВР двічі відхиляла цей законопроект), а віцепрем'єр Олег Рибачук зазначив, що Верховна Рада усунула головний бар'єр на шляху до СОТ, затвердивши закон про захист прав на інтелектуальну власність, — адже Україна посідає перше місце у світовому чорному списку порушників цього права.

У нашій країні завжди були величезні проблеми з виконанням законодавства, і нашим партнерам доведеться дуже примружити очі, щоб сказати самим собі: "Так, вони виконали вимоги вступу до СОТ". Крім того, виконавчий директор Європейської бізнес-асоціації Ганна Дерев'янка звернула увагу на те, що існує така поважна причина для неприйняття України до згаданої організації, як непідписання угоди з 13 країнами з 43 держав — членів СОТ. Хоча, судячи з повідомлень Міністерства економіки, цю машину розкочегарили, як слід. Завершується робота над проектом звіту робочої групи з вступу України до СОТ. Очікується розгляд зазначеного проекту та його затвердження на 15-му засіданні робочої групи у вересні. Завершено двосторонні переговори з 36 країнами. Для вступу до СОТ до кінця поточного року, як зазначили в Міністерстві економіки, необхідно: завершити гармонізацію законодавства, прийняти 19 законопроектів, здійснити заходи для забезпечення повного узгодження звіту робочої групи, завершити двосторонні переговори з доступу до ринків товарів та послуг до жовтня 2005 року.

Значним кроком у цьому процесі стало підписання в Токіо двостороннього протоколу про доступ до ринків товарів і послуг між Україною і Японією, в чому багато допоміг візит Президента Віктора Ющенка в цю країну. Цікаво, що одна з японських бізнесових корпорацій тоді ж заявила про намір вкласти кошти у лізинг нашої авіаційної техніки. Якщо задум справді реалізують, це означатиме шанс для українського літакобудування вийти на світові ринки, що досі було важко зробити через проблеми із сертифікацією техніки. Однак Україна повинна вчасно реалізувати свої виграшні сторони, оскільки, як свідчать експерти, якщо вона вступить до СОТ пізніше від Росії, їй знадобиться більше часу і зусиль для досягнення домовленостей про вступ до цієї організації. А конкуренція на ринку авіабудування при цьому зіграє не останню роль.

На запитання: "Чи зможе Україна стати членом СОТ, не отримавши статусу країни з ринковою економікою?" — віцепрем'єр Олег Рибачук зазначив.

Рибачук: Китай став членом СОТ, не отримавши такого статусу (в 2001 році). Але Україна не має наміру скористатися цим досвідом, оскільки статус країни з ринковою економікою дозволить уникати антидемпінгових переслідувань, а також застосування 60—70 відсотків податків на товари, що експортуються. Україна виконала всі формальні вимоги, тому може отримати статус країни з ринковою економікою на осінньому саміті "Україна — ЄС", який пройде за участю Віктора Ющенка і Тоні Блера. Однак саміт перенесли з жовтня на грудень.

Ковтун: Ідея перенесення саміту, як заявив заступник державного секретаря Маркіян Лубківський, належить Великій Британії, що головує в ЄС. Зважаючи на обставини, мабуть, варто уважніше проаналізувати побажання, які висловлюють на нашу адресу західноєвропейські сусіди та їхні найголовніші партнери. Утім ці побажання, швидше, виглядають як додаткові вимоги, до виконання яких Україна поки що не готова.

Скажімо, у США, за інформацією заступника держсекретаря Деніела Фріда Міністерство торгівлі розглядає заяву України щодо отримання статусу країни з ринковою економікою. Пан Фрід пообіцяв, що уряд співпрацюватиме з Конгресом, щоб прискорити скасування поправки Джексона — Веніка. "Ухвалення закону про захист інтелектуальної власності допоможе прискорити це питання, проте є ще торговельні питання, які треба вирішити, щоб Конгрес прийняв відповідне рішення", — зауважив він. Окрім цього, заступник держсекретаря зазначив, що можна очікувати кроків його країни у відповідь на скасування Україною з 1 липня візового режиму для громадян США. Така обіцянка була спочатку. Але потім його думка змінилася. Пан Фрід наприкінці минулого місяця заявив, що США не нададуть Україні статус держави з ринковою економікою в 2005 році і що це питання може вирішитися в середині січня 2006-го. За його словами, для досягнення цієї мети Києву "необхідно зняти схвильованість західних інвесторів".

Активними учасниками дискусії був голова підкомітету Конгресу США Елтон Геллеглі, який зізнався, що "Конгрес бариться зі скасуванням поправки Джексона — Веніка і з наданням Україні режиму найбільшого сприяння". Українська сторона відреагувала на останнє досить спокійно. "Узагалі поправка Джексона — Веніка не варта такої уваги, яку їй приділяють у нашому суспільстві. В сухому залишку вона є рудиментом "холодної війни", до якого Україна не має жодного стосунку. Нехай в американських конгресменів голова болить, що вони погоджуються жити з цим рудиментом, який не відповідає ні часу, ні реаліям", — заявив Борис Тарасюк в інтерв'ю газеті "День" 22 липня 2005 року. На питання газети "Комерсант", коли ж Конгрес отямиться, пан Геллеглі повідомив, що "цього року змін чекати не варто". Про одну з причин неквапливості американських законодавців можна було почути в кулуарах: мовляв, багато хто тут незадоволений рішенням Віктора Ющенка вивести війська з Іраку.

У свою чергу, Єврокомісія очікує від України поступового скасування експортного мита на металобрухт у контексті загальної домовленості щодо збільшення квот на постачання на ринок ЄС української сталеливарної продукції. Утім, як скромно зауважила при цьому речник Єврокомісії Клауді Верон-Ревіль, ця домовленість не пов'язана з процесом вступу України до СОТ. Проте, це досить чутливе питання для нашої промисловості. Європейська комісія висуває вимогу знизити експортне мито на брухт чорних металів упродовж п'яти років з 30 євро за тону до 5 євро. Заступник міністра промислової політики Віктор Баранчук заявив.

Баранчук: Раніше малося на увазі плавне і поетапне зниження експортного мита з існуючого сьогодні 30 євро за тону до 18 євро. З урахуванням графіка ведення переговорного процесу щодо вступу до СОТ, це може стати одним із "провальних питань".

Зараз ми все відкинули і робимо загальну аналітику щодо залежності наших підприємств від цього брухту — це ж практично закриття нашого виробництва".

Ковтун: З-поміж жорстких вимог Єврокомісії, які можуть створити певні проблеми на переговорах, заступник міністра також назвав повне зняття заборони на в'їзд до України автомобілів, які були у вжитку. Якщо негативний прогноз про іслівиків справдиться, вступу України до СОТ раніше, ніж відбудуться парламентські вибори, годі й очікувати. Політичні баталії не дозволять просунути з пакетом СОТівських документів ні на йоту, підкреслив Віктор Ющенко.

Ющенко: Приватний інтерес переважає над нормами закону. Одному потрібна сталь, іншому — вовна, тому — "роги і копита". Кожен дивиться зі своєї шпаківні.

Ковтун: Так говорив Віктор Ющенко, ще коли жоден із потрібних для вступу до СОТ законів не було прийнято. Принаймні є сподівання, що після виборів до Верховної Ради прийдуть нові люди, які будуть згуртованіші навколо інтересів держави. А все-таки, не хотілося б чекати так довго, тому що сьогоднішні невідкладні проблеми, як, скажімо, ситуація на ринку м'яса, могли б стабілізуватися після вступу України до Світової організації торгівлі.

Диктор: Ми передавали радіоогляд Тетяни Ковтун на тему "Україна і Світова організація торгівлі".

* * * * *

(Радіопозивні)

ГОВОРИТЬ ІВАНО-ФРАНКІВСЬК!

(Заставка)

Диктор: В ефірі "Свято, славне на порі, не знайдеш в календарі". Автор — журналіст Василь Ботюк¹.

(Музика)

Ботюк: Тема, яку хочу зачепити сьогодні, не нова. Вона визрівала довго і дала про себе знати наприкінці першого десятиліття незалежності держави, коли у селі було остаточно повалено колгоспний лад. Ця тема стосується кадрів у сільсько-господарському виробництві. І кадрів не лише середньої і вищої ланок, а й безпосередньо виконавців, тобто ланки нижчої — механізаторів, доярок, скотарів тощо. Торік, наприклад, трактористи Ясенова-Пільного, що у Городенківському районі, заявляли керівникові місцевого приватно-орендного господарства: якщо не кладеш на місяць 700 гривень, то ми сідаємо на "пижик" і їдемо в Прибалтику і матимемо по тисячі двісті. Інший приклад. Керівник "Господаря" з Тлумацького району Павло Ткачук торік узимку об'їздив усі довколишні села у пошуку доярки на 600-ривень місячних — і не знайшов. Бо ті, котрі могли би доїти — молоді і бадьорі, вже не уявляють себе у стайні, а котрі хотіли б мати таку зарплатню, вже сил фізичних не мають, аби 30—50 корів подоїти.

Ото щораз важче знайти для села тракториста. І не лише такого, аби умів за кермо триматися і від фосої до фосої їхати, але й такого, що вміє виставити маркер, зідрегулювати сошники у сівалці на задану відстань міжрядь і між насінинами, знає технології вирощування зернових, кормових і технічних культур, словом, професіонала.

¹ Журі ІІ міжрегіонального конкурсу творчої майстерності працівників телебачення і радіомовлення "Професіонал ефіру України", який проходив у Ялті 2005 р., відзначило радіо-ОГЛЯД "Свято, славне на порі, не знайдеш в календарі" В. Ботюка дипломом ІІ ступеня і спеціальним призом у номінації "Радіоведучий".

Він, професіонал, звісно, хоче і відповідної оплати за свою працю. А у нас водиться, що вимагають, як від мудрого, а заплатити хочуть, як... най не кажу кому.

Нині важко назвати господарство, яке б собі власні кадри готувало. Не у себе звісно, а у певному навчальному закладі та за свій кошт. При тій колгоспній системі, яку ми так ганимо, така практика була. То навіщо було з поміями вихлюпувати дитину?

На дояра — скажете — вчитися не треба. Може, щоб оволодіти примітивним доїльним апаратом, часу тратити не варт. Але на таку установку імпорту, яку торік восени придбали у Турці Коломийського району, юнак чи юнка з середньою освітою вже працювати не зможуть, бо вона обладнана електронікою, доїть відразу 16 корів, а за годину встигає видоїти до ста голів.

Ото якщо Україну приймуть до СОТ, молоко у глечиках заводи від селян вже не прийматимуть, їм подавай таке, що не спілкувалося з повітрям: тобто з дійки в трубку, з трубки з цистерну, з цистерни в трубку заводську. І мешканці Крички, що в Богородчанському районі, вже не будуть лідерами в реалізації молока, як було дотепер, а запишуться в банкрути. Вихід із ситуації один: на отих 470 корів, які зареєстровані на 1 січня 2005 року, потрібно у складчину купити таку ж доїльну установку, як оце є в коломийській Турці, або вимагати від надвірнянського молокозаводу такої щедроти. Є й інший вихід, однак дуже клопітний: просити Верховну Раду змінити адміністративний статус села і приєднати його до невизнаної республіки Придністров'я, яка ще ні в СОТ, ні в Євросоюз вступати на меті не має. І не думайте сміятися з мого жарту, бо така доля чекає усе молоко з сільських дворів Прикарпаття. А заодно і його виробників. І лише корові до того всього байдуже: вона, знай, ремигає та помахує хвостом, відганяючи настирливого європейського гедзя.

(Музична перебивка)

Вчених агрономів достатньо дипломують у Дублянах та інших вищих навчальних закладах. А скільки їх нині у селах? У тому ж Богородчанському районі їх на пальцях одної руки полічиш, а сіл тих — пальців семи рук не вистачить. В області ж сіл і присілків — 744. Звичайно, на кожне село чи хутір по агроному — розкіш. А от при сільській раді — в акурат.

Агроном тут одержував би відповідну платню, за безпосередніми функціями слідкував за тим, хто і що сіє, яким насінням, як вирощує і який урожай збирає, а управління статистики володіло б не огульними, не приблизними, на око, а цілком достовірними даними, чого і скільки реально у селі виробляється. У нас же тепер як: фермер, наприклад, звітується раз у рік, урожай показав менший від справжнього — менше зборів платитиме; дрібнотоварний виробник узагалі не звітується, а статзвітністю займається сільський голова, доволі часто далекий від арифметики, обліку і контролю. А хіба у великому приватно-орендному господарстві чи агрофірмі статзвіти усі достовірні? Торік, для прикладу, стихія наробила полям шкоди. Керівники заактували збитки, одержали підтвердження райсільгоспуправлінь, дані відправили в область, далі — в міністерство; і поки в міністерстві шукали кошти на повернення вартості затрат, у господарствах пошкоджені посіви зернових змолотили, стерню злущили, одержане зерно доплюсували до зерна, зібраного з непошкоджених масивів — і піди перевір, як було насправді. А до всього ще й суму

затрат від Уряду одержали. Словом, подвійна арифметика. Бо агроном господарства в акті писав те, що велів керівник, у якого він працює за контрактом. А перевіряючий агроном з райсільгоспуправління хіба міг визначити, коли і скільки витрачено мінеральних добрив на уражене стихією поле і чи узагалі було витрачено? А в акт закладено, і компенсацію одержано. Словом, як у нас: з села викачують за безцінь багато, вкладають у його розвиток мало або й нічого, то чому б тому селу якусь дециму з бюджету не урвати. Може, саме тому агроном при сільській раді ще не так швидко буде як структурна державна одиниця введений. Хоча свою платню він зміг би без ускладнень відробляти: за акти стихій, за консультацію селян, за насінницький контроль, за статзвітність, за економію врешті бюджетних коштів. І була б людина на своєму місці, ні від кого, крім держави, не залежна, і питання кадрове розв'язане, і сюди ж проблема зайнятості доплюсована. Є ж бо при сільраді землевпорядник — і нічого, збитку від нього держава не терпить.

Ще одну кадрову проблему селу підкинула цьогорічна весна. І не стільки браком дипломованих чи неспеціалістів, як урядовим прагненням підняти — і значно — планку мінімальної зарплатні. Так, у фермерському господарстві "Світанок", що у Богородчанському районі, — 2 тисячі гектарів землі, тисяча поголів'я ВРХ.

За нашими теперішніми обласними мірками — господарство досить мобільне. Але і його нинішня весна ледве не зламала: ціни на насіння, пальне, добрива проти торішнього зросли, часткової урядової компенсації за посіви озимини, за вітчизняне добриво нема, за посіви ярої пшениці — нема, а як буде за льон, то його ще треба посіяти, і як буде повернуто різницю за використане елітне насіння високих кондицій, то і його ще треба і купити, і використати. А тут до всього ще й зарплатню підніми, і кредит відсотками зріс із двох торішніх до семи цьогорічних. І це при тому, що завбачлива Євдокія Сенчак з осені на весну надбала 100 тонн нафтопродуктів.

Кількома роками раніше керівники господарств ці проблеми вирішували простіше: ішли до стайні, відліковували десяток-два хвостів — і веснували. Тепер багатьом і йти нема куди, бо й самі стайні попродали, порозбирали, котрі ліпші, а старі й самі порозвалювалися. Так було втілено в життя кучмівську програму пріоритетного розвитку села. І не лише прикарпатського. І якщо тепер не буде в найближчому часі розставлено Урядом акценти на справді розвиткові українського села, то й соціальну програму нового Уряду чекатиме такий же сумний фінал. Адже, як мовиться, як є у селі, то є і в місті, бо якщо на селище Лисець припадає лише одна корова, то якою б високоудійною вона не була, а молоко довозитимуть ще й з Івано-Франківська. В самому ж обласному центрі вже й так достатньо привізних молокопродуктів з інших областей України, а невдовзі з'являться, можливо, й імпортні.

Хоча... років 7 тому, виступаючи на обласному радіо, світлої пам'яті кандидат сільськогосподарських наук Степан Різничук резюмував, що на Прикарпатті сам Бог велів займатися не стільки зерновим виробництвом, як тваринництвом. Його тезу підтвердило сьогоднішнє життя: це скільки хлібин можна купити за кілограм м'яса?.. У нас, однак, до науковців прислухаються мало, а більше до передвибірних обіцянок кандидатів у нардепи. Тому у нафтовій області ми купуємо дорогі російські нафтопродукти, а щоб применшити апетити доморощених бізнесменів, споживаємо інтервенційне бразильське м'ясо.

Що далі? А далі — передвиборна гонка до Верховної Ради, де теж, як переконуємося, потрібні кадри. З нахилом до села. Щоб їм не було байдуже, чиє м'ясо їсти і чиім молоком запивати, бо і це — бюджет держави, спрямований уперше за 13 років не проти, а для блага людини. Відповідно і закони у такій державі необхідні усі для цієї людини, а не проти неї і її діяльності, як писалося за часів вічної пам'яті Союзу РСР.

І хоча під час шевченківських днів на Косівщині наш новий голова обласної державної адміністрації Роман Ткач заявив, що революція закінчилася і треба працювати, то дозволю собі це заперечити, бо, на мою власну думку, помаранчева революція ще не закінчилася, хоча працювати, звісно треба. І навіть більше, як дотепер. А не закінчилася революція тому, що доволі бажаючих вставляти палиці в колеса. І не варт заколисувати себе думкою, що, вигравши на виборах, у нас усе піде, як по маслу. Ні, це ще тільки захоплений плацдарм, а до справжньої перемоги — добрий шмат важкої дороги.

(Музична перебивка)

Післязавтра, у п'ятницю, ми відзначимо Всесвітній день Землі. Свято це — не для одних селян, хоч їм і святкувати ніколи: у полі море роботи, а ще поля того — незораного, незавеснованого — зостанеться не одна сотня гектарів по кожному району, особливо в Отинійській зоні. І хоч ота земля за кадастром не аж, але якби мій дід з могили встав та поглянув, скільки орної землі довкола пустує, то без часу помер би з розпуки: бо навіть улихоліття кожен клапоть мав господаря. Та й щодо кадастру: на бідних сідлищанських, хороснянських, станіславівських землях в 30-х роках минулого століття німці — колоністи збирали по 40 центнерів пшениці на круг — рекордний по тому часі урожай навіть на чорноземі. Нині ж на Хоросній, Станіславівці — 3—4 хати, десяток — на Юзівці, а довкола — привілля вітрам і травам: похилого віку люди відходять у інший світ, молодь — по містах і закордонах... Газди ж — не квапляться орендувати. Появився, правда, поки що один коломийський бізнесмен у Сідпищі, впорядкував ставок, обгородив орендовані гектари, почав садити реліктові дерева. Але ж поки що один, як перст, хоч тут і десятьом орендарям тісно не було б.

І, як переконуємося, й на такому поприщі потрібні кадри. Свої ростуть повільно, чужих не пускаємо, то й до свята землі нам приступати ранувато. А узагалі свято у нас, як на мене, аж забагато. Шкода тільки, що ні в якому календарі нема такого, як свято праці. Якби було, то й ми були б багатші. Не лише думкою.

Минулого тижня на прес-конференції, розглядаючи земельні проблеми, голова ОДА Роман Ткач зачепив і кадрове питання у прикарпатському селі. І не лише у сільськогосподарському виробництві. Адже по окремих селах бракує вчителів у школах, медиків у фельдшерсько-акушерських пунктах, а про сільського юриста і мови нема. Та й сфера побутових послуг тут розвинута так слабо, що її й не видно. Ремонтом одягу, взуття і т. д. займаються незареєстровані кустарі, а місцевий бюджет недолічується впливовими коштами. Мені розповідали, що деякі села опустили до рівня 1948 року, коли знаряддя і засоби виробництва не піднімаються вище сапи, жорен і коня, а стиранням граней між містом і селом, які у 60-х роках проголосив Микита Хрущов, після нього фактично не займався ніхто. То роботи тепер — о-йо-йой. І це при тому, що людський ресурс старіє на очах.

Іду оце містом і на урнах для сміття читаю: зробимо місто чистим. Мовби зробимо його справді чистим колись, у ближньому чи дальньому майбутньому. Якби ж писачі гасел трошки думали, то зекономили б не тільки на першій букві гасла і коштах на фарбу. Але й досягли ефективності його, бо слово "робимо" спонукає до поточної і невідкладної дії, а слово "зробимо" розхолоджує ентузіазм і притуплює бажання. Так одна буква може з мухи зробити муки, а з корівника — керівника.

Те ж стосується і села. Піднімати його на вищий щабель треба не гаслами "кадри вирішують все", а конкретними радикальними діями. На всіх рівнях державної влади. І як хтось вже сказав, то і я повторю: дай, Боже, нашому теляті вовка з'їсти.

Диктор: Радіогляд "Свято, славне на порі, не знайдеш у календарі" підготував і провів журналіст Василь Ботюк, а допомагав йому звукорежисер Тарас Присяжнюк. На все добре.

* * * * *

Диктор I: Батьки в Севастополі просять відкрити в Криму з вересня 2005 року українську школу. Лише сьому. А політики вимагають, щоб вона була російською, 620-ю за рахунком.

Диктор II: До вашої уваги радіогляд Микити Касьяненка на тему "Мовні війни".

Касьяненко: Нову школу в міському селищі Комсомольському, розташованому на півдорозі від Сімферополя до аеропорту, заклали чи то в 1995-му, чи то ще в 1993 році, тепер навіть офіційні дані розходяться. Усі ці роки будівництво тривало зі змінним успіхом — змінювалися керівники Криму, міста, району, а тому й зводили будівлю час від часу, коли гроші були. А проект непростий — школа розрахована на 1296 учнівських місць, кошторисна вартість — 17 мільйонів гривень, у приміщенні п'ять блоків, п'ятдесят кабінетів, два спортзали, актовий зал, велика їдальня, тир у підвалі. Був ризик, що й цього року будівництва не закінчать, але з бюджетів України, Криму та Сімферополя "у складчину" виділено на добудування ще 9 мільйонів гривень, і роботи зараз киплять повним ходом. Як каже міністр освіти Криму Олександр Глузман, об'єкт здадуть вчасно, тобто з 1 вересня у ньому вже вчитимуться діти.

Щойно оголосили про набір учнів, одразу виникла проблема: з 424 дітей, які проживають у Комсомольському, батьки понад 200 учнів здали директору нової школи (їй присвоїли назву "школа-гімназія" № 43 міста Сімферополя) Миколі Андрейченку заяви з вимогою, щоб діти вчилися державною українською мовою. Єдина в Сімферополі з 54-х загальноосвітніх шкіл міста Перша українська школа-гімназія вже не може прийняти всіх охочих, тут конкурс і черга на кілька років. Крім сімферопольських дітей, у ній вимушені вчитися й з інших міст, оскільки решта п'ять україномовних шкіл Криму (Ялта, Приморське, Алушта тощо) маленькі, вони відкриті стараннями не держави, а батьківських комітетів, у пристосованих будівлях, переважно колишніх дитячих садках, що не відповідають ні нормам, ні вимогам для навчання. Тому бажання віддати дітей на навчання в нову школу в Комсомольському, аби лише українською мовою, проявляють і батьки дітей, які вчать в інших районах міста, проте заяв від них ще не приймають, чекають вирішення головного питання — про мову навчання.

Ідея створити на базі нової школи поруч із наявними 619-ма російськомовними і 11-ма кримськотатарськими школами другу в Криму українську школу-гімназію,

спричинило негативну реакцію деяких кримських політиків. Найактивніший лідер Російського блоку і депутат Верховної Ради Криму Олег Родивілов. Він з'явився перед учасниками пікету, які перед приміщенням школи вимагали, щоб новий навчальний заклад був російськомовним. Річ у тому, що учням 34-ї сімферопольської школи, в якій раніше навчалися діти з Комсомольського, також було несолодко: вона була переповнена, діти займалися в дві-три зміни. Тому керівники міністерства й подумали, що зі здачею в експлуатацію нової будівлі вдасться вирішити одразу дві проблеми — в новій школі прийняти учнів, охочих вчитися українською мовою, водночас старе приміщення розвантажиться і, хто бажатиме вчитися російською, отримає для цього також комфортні умови. Але не так усе просто: а чому це українці повинні йти в нову школу, а ми повинні залишатися в старій — почали говорити в селищі люди, не схильні до того, щоб їхні діти вчилися українською мовою, і за підтримки депутатів почали акції протесту. І тепер перед ще недобудованою школою в Комсомольському під Сімферополем стоять один проти одного два пікети — одні вимагають відкриття української школи, інші — російської. І боротьба чим далі, тим жорсткіша.

Водночас навіть нова школа більше ніж на тисячу учнів проблеми задоволення потреби в україномовній освіті в Криму не вирішить. Заяву готові подати кілька тисяч батьків, але їхній порив стримується обмеженням прийому заяв. Причину такого явища пояснили нещодавно на прес-конференції в Сімферополі лідери української громади міста Сергій Савченко й Олег Фомушкін.

Савченко: Досі в Криму всі предмети повноцінно українською мовою вивчають усе ще менше двох відсотків учнів. Саму українську мову та літературу як предмети кримські учні вивчають у всіх школах, у деяких із них відкриті так звані українські класи, але повсюдно це вивчення поставлене так, що, вийшовши з кримської школи, багато її випускників не в змозі ні писати, ні більш-менш добре розмовляти українською, внаслідок цього вони, з вини кримської школи, позбавлені можливості вступити до будь-якого українського вищого навчального закладу, розташованого за межами Криму, де вступні іспити треба складати українською мовою. Адже основні науки — математика, фізика, хімія, історія, географія, біологія й інші скрізь вивчають російською мовою. Відповідно, в майбутньому, не володіючи державною мовою, кримські діти будуть позбавлені шансу піти на державну службу, будуть обмежені в інших можливостях, де потрібне знання української мови.

Фомушкін: З цього погляду в кримській школі існує явна дискримінація кримських школярів за мовним принципом. Українська громада має природне право на те, щоб Міністерство освіти Криму організувало повноцінне навчання кримських дітей державною мовою. Але депутат Олег Родивілов та інші лідери проросійських рухів називають це "насильною українізацією" та виступають проти переходу освіти в автономії на державну мову. Паралельно вони вимагають надання російській мові статусу другої державної, що аж ніяк проблеми не вирішує.

Савченко: Навіть надання російській мові статусу другої державної не звільняє претендентів на державну службу досконало знати першу державну, тобто українську. Річ у тому, як свідчить практика, що випускники україномовних шкіл, зазвичай, відмінно володіють російською мовою, а часто й однією-двома іноземними, а випускники російських шкіл часто, крім російської, не володіють більше жодною. Такою була ще радянська традиція, і проросійські політики тепер або самі того не

усвідомлюючи, або ж умисно, або ж за вказівкою своїх босів, — практично добиваються того, щоб кримська школа випускала неповноцінних дітей.

Фомушкін: Сенс у цьому тільки один — на якнайдовше законсервувати ту ситуацію, щоб кримські випускники не могли виїхати за межі Криму або ж вступали вчитися тільки в Росію чи у філіали російських вищих навчальних закладів, розташованих у Криму. Це не боротьба за права та благо кримських дітей, бо будь-який кримський випускник, навіть після україномовної школи, якщо захоче, вступить до філії російського вищого навчального закладу. Це лобювання фінансових інтересів російських вищих навчальних закладів, щоб кримські діти, в принципі, не могли більше нікуди звернутися, крім як до них...

Касьяненко: Зі свого боку лідери Російського блоку, хоч формально і посиляються на права людини та європейську хартію мов, стверджуючи, що держава зобов'язана гарантувати освіту дітям тією мовою, якою побажають батьки, не мають вагомих аргументів, крім єдиного, — а чому це наші діти повинні ходити до школи не поряд, а далеко? Але в Міністерстві освіти на це запитання є аж дві відповіді: поперше, держава хоч і зобов'язана забезпечити навчання дітей мовою національних меншин, але не зобов'язана робити це поряд із будинком. Усі російськомовні сім'ї мають можливість вчити своїх дітей у будь-якій із 619-ти російськомовних шкіл, які є практично в кожному мікрорайоні кожного міста та в кожному селищі. І навпаки — навіть після 14 років незалежності і 50 років входження Криму до складу України, кримські діти, які бажають вчитися українською мовою, вимушені їздити до українських шкіл не просто в інший кінець міста, а часто навіть до іншого міста в інший кінець Криму. Шість українських шкіл, одинадцять кримськотатарських і 619 російських — хай що кажуть, а пропорція несправедлива навіть для 2,5 мільйонного регіону...

По-друге, міністерство ще не виконало своїх обов'язків перед українцями Криму, стверджують Савченко і Фомушкін. Адже навіть за останнім переписом у Криму проживають понад 25 відсотків етнічних українців, причому понад 220 тисяч, тобто понад 10 відсотків населення, назвали українську своєю рідною мовою. А з цього очевидним є той факт: щонайменше від 10 до 25 відсотків шкіл повинні навчати їхніх дітей рідною для них мовою, тобто, з огляду на цю вимогу, в Криму повинні бути україномовними щонайменше 60—150 шкіл.

*Савченко:*Тільки одна гімназія та ще п'ять невеликих шкіл — це просто ганьба для нашої держави! Крім того, таке ж ставлення до мовного питання й у вищій школі — жоден вищий навчальний заклад Криму не набирає студентів для навчання в групі з українською мовою викладання. Уся вища школа в Криму — виключно російськомовна. Такий стан освіти — це явна дискримінація українців у своїй державі. Більше того, відсутність українських шкіл у Криму, — це перешкода для інтеграції в українське суспільство інших національних меншин, які через таку ситуацію вимушені, крім своєї рідної, використовувати не державну, а російську мову...

Касьяненко: Сьогодні кожен робочий день міністра освіти Олександр Глузман починається або з прес-конференції, на якій він намагається пояснити ситуацію та завдання міністерства у справі освіти національними мовами, або з нарад, на яких він прагне знайти компроміс і помирити ворогуючі сторони. На його думку, компроміс може полягати ось у чому: якщо набереться потрібна кількість охочих

вчитися російською мовою, сформувати в новій школі нарівні з українськими і російськомовні класи, точно так само, як у російських школах набирають українські. Але обидві сторони проти цього заперечують. Сергій Савченко стверджує, що тоді в школі однаково одна сторона буде домінуючою й інша почуватиметься в чужому мовному середовищі, а тому ніхто з батьків не наважиться віддати свою дитину до школи, де буде явно дискомфортна обстановка. А росіяни, зі свого боку, хочуть школу тільки російськомовну, без варіантів.

Усі стверджують, що останнє слово буде за сесією Сімферопольської міськради, яка мусить ухвалити рішення про відкриття школи. Однак багато жителів міста у це не вірять, адже всі нинішні суперечки з вулиць, прес-конференцій і пікетів із такими ж нюансами просто перенесуться в зал сесії, і все почнеться спочатку. Сьогодні в Криму ситуація така, що, здавалося б, непорушне твердження про те, що "в державі Україна повинні відкриватися українські школи, в Росії— російські, у Франції — французькі...", яке на нещодавній прес-конференції озвучив віце-прем'єр-міністр кримського уряду Володимир Гриб, викликає в проросійських газетах глузування та безпредметну критику. Очевидно, мова — це один із останніх популістських бастионів, яким політики перед виборами просто так не поступляться, не пожаліють ні дітей, ні їхніх батьків, ні стабільності в місті. Прагнучи перед виборами витягнути якнайбільше дивідендів і підвищити трохи зменшену популярність, дедалі більше партій прагнуть проявити себе на цьому терені — одні на площах збирають невідомо навіщо підписи на підтримку російської мови, другі влаштовують пікети, треті подають законопроекти. "Працюють" на "благодатному мовному полі" сьогодні і кримські республіканці, і партія "Союз", і Російський блок, і "Російський молодіжний центр", і "Спадкоємці Богдана Хмельницького" і багато інших. "Війна" за мову — для політиків перед виборами справжній неоцінімий подарунок долі, який може допомогти зібрати сотень зайвих голосів. А те, що страждають діти, — кого це цікавить?!

Диктор: Ми передавали радіоогляд Микити Касьяненка "Мовні війни".

Методика підготовки радіоогляду. Щоб підготувати змістовний, глибокий і цікавий радіоогляд, автор повинен бути інтелектуально розвиненим, всебічно поінформованим, володіти аналітичним мисленням, уміти про складні, абстрактні речі говорити компетентно, грамотно, переконливо. Особливість журналістської роботи над радіооглядом полягає в тому, що автор повинен не лише визначити цікаву і важливу тему та знайти різні матеріали. Потрібно знайти оптимальні композиційні прийоми радіоогляду, виявити і вибудувати у радіотексті логічні зв'язки, що з'єднують факти історії із сучасністю, колективні прагнення із самовираженням тієї чи іншої особистості, часткові події із характерними загальними тенденціями. Такий методичний творчий підхід є передумовою сприймання радіоогляду, який допоможе радіослухачам за окремими фактами побачити, відчутти діалектичну взаємозалежність і взаємозв'язок тих чи інших ситуацій у складних українських життєвих процесах.

Зрозуміло, що за один тиждень чи місяць неможливо стати кваліфікованим радіооглядачем. На радіооглядача треба наполегливо вчитися, адже робота над цим жанром вимагає високого інформаційного забезпечення, аналітичного оперативного. Навчання, серйозна підготовча робота складається, по-перше, зі збору фактичного матеріалу, створення власного архіву (текстового й аудіоархіву). У досвідчених радіооглядачів досьє складається із кількох десятків папок, у яких зберігаються тематично класифіковані газетні матеріали, цитати з книг, нотатки, записи на магнітну стрічку важливих розмов, особистих вражень тощо. Лавина інформації наростає з кожним днем, тому оглядач повинен уміти користуватися різного роду реферативними журналами, Інтернетом, відбирати найсуттєвіше, найголовніше, щоб не збитися на ілюстративність, на гру в приклади. По-друге, цілеспрямовано потрібно виробляти вміння узагальнювати широкий фактичний матеріал, домагатися особливої кондесації думки, чіткого висловлювання, уникаючи загальних фраз. Радіооглядач може розвинути свої думки по-різному, а саме: "пояснити, розповісти, довести" [11, с. 288].

Отже, глибина, інформаційна насиченість, а також компетентність і цікавість викладу матеріалу в радіоогляді залежать від рівня професіоналізму, духовної спрямованості, морально-національної орієнтації оглядача.

Питання для обговорення

Радіокореспонденція

1. Порівняльна характеристика інформаційних і аналітичних радіожанрів.
2. Призначення радіокореспонденції.
3. Жанрові ознаки радіокореспонденції.
4. Зіставлення радіокореспонденції, радіовиступу і радіорепортажу.
5. Основні вимоги до радіокореспонденції.
6. Різновиди радіокореспонденції.
7. Інформаційна радіокореспонденція.
8. Аналітична радіокореспонденція.
9. Методичні засади підготовки радіокореспонденції.
10. Чи потрібно у радіокореспонденції використовувати документальні записи учасників події ("додатковий звук")?
11. Чому журналісти інколи готують два види матеріалів про важливу подію: інформаційне радіоповідомлення і радіокореспонденцію?

Радіокоментар

1. Дати визначення радіокоментаря.
2. Призначення радіокоментаря.
3. Жанрові ознаки радіокоментаря.
4. Порівняльна характеристика радіокоментаря і радіовиступу.
5. Вимоги до радіокоментаря.
6. Хто готує радіокоментар?
7. Якими професійними якостями повинен володіти радіокоментатор?
8. Різновиди радіокоментаря.
9. Зовнішньополітичні та внутрішньополітичні радіокоментарі.
10. Короткий і розширений радіокоментар.
11. Оперативний (конкретно-подієвий) радіокоментар.
12. Проблемний радіокоментар.
13. Модифікації радіокоментаря: коментар-довідка і коментар-репліка.
14. Складові методики підготовки радіокоментаря.
15. Структура радіокоментаря.
16. Особистість радіокоментатора.

Радіобесіда

1. *Призначення радіобесіди.*
2. *Жанрові ознаки радіобесіди.*
3. *Зіставлення радіобесіди з газетною статтею і радіокоментарем.*
4. *Вимоги до радіобесіди.*
5. *Чинники успішного сприймання радіобесіди.*
6. *Різновиди радіобесіди.*
7. *Поділ радіобесід за тематикою.*
8. *Авторські радіопроекти.*
9. *Монологічна радіобесіда.*
10. *Діалогічна радіобесіда.*
11. *Радіобесіда за "круглим столом".*
12. *Прямоефірні радіобесіди.*
13. *Загальні методичні засади підготовки радіобесід.*
14. *Особливості підготовки монологічної та діалогічної радіобесід.*
15. *Роль журналіста під час бесіди за "круглим столом".*
16. *Специфіка роботи радіожурналіста й учасників бесіди під час прямого ефіру.*
17. *Умови ефективного впливу радіобесід на слухачів.*

Радіоогляд

1. *Призначення радіоогляду.*
2. *Жанрові ознаки радіоогляду.*
3. *Порівняльна характеристика інформаційного радіоповідомлення, радіорепортажу і радіоогляду.*
4. *Зіставлення предмета й об'єкта дослідження в радіобесіді та радіоогляді.*
5. *Використання в радіоогляді компонентів різних радіожанрів.*
6. *Вимоги до радіоогляду.*
7. *Загальні радіоогляди.*
8. *Тематичні радіоогляди.*
9. *Особливості журналістської роботи над радіооглядом.*
10. *Компоненти становлення кваліфікованого радіооглядача.*

Завдання для лабораторних і практичних занять

Радіокореспонденція

Обговоріть радіокореспонденції, записані на звуконосій. Оберіть тему радіокореспонденції, підготуйте її і запишіть у навчальній радіостудії. Обговоріть студентські радіокореспонденції.

Радіокоментар

Зверніть увагу на особливості радіокоментаря у зіставленні з телевізійним і газетним коментарями. Після написання, попереднього ознайомлення, врахування зауважень запишіть свої радіокоментарі у навчальній радіостудії. Записані радіокоментарі прослухайте, обговоріть, оцініть їх.

Радіобесіда

Ознайомтеся із записаними під час трансляції радіобесідами відомих учених, письменників, політиків, громадських діячів. Обговоріть почуті радіобесіди, закріпіть теоретичні знання про цей жанр. Зверніть головну увагу на призначення, жанрові особливості, плюралізм висловлювання думок, національно-гуманістичну, політико-ідеологічну сутність радіобесід, їх важливу роль у процесі формування державницького мислення, громадянської позиції, високої моралі та духовності, людської гідності, утвердження українського національного життєвого середовища. Запросіть у навчальну радіостудію відомих, авторитетних людей і запишіть з ними бесіди.

Радіо огляд

Доберіть радіоогляди, порівняйте їх з оглядами, що надруковані у газетах. Обговорюючи радіоогляди, оцініть їх суспільно-політичне, соціально-економічне значення у контексті українських національних інтересів, визначіть також їх різновиди, інформаційну насиченість, спосіб викладу, використання мовностилістичних засобів.

Список використаної літератури

1. *Бараневич Ю.* Жанры радиовещания. — К.; Одесса, 1978.
2. *Гоян О.* Основи радіожурналістики і радіоменеджменту: Підручник. — 2-ге вид., доп. — К.: Веселка, 2004.
3. *Здоровеев Б.* Теорія і методика журналістської творчості: Підручник. — 2-ге вид., перероб. і доп. — Л.: ПАІС, 2004. — 268 с.
4. *Карпенко В.* Журналістика: основи професійної комунікації. — К., 2002.
5. *Кузнецова О.* Аналітичні методи в журналістиці. — 2-ге вид., доп. — Л., 1997.
6. *Минков М.* К проблеме жанров в радиовещании / Телевидение и радиовещание за рубежом. — М., 1973.
7. *Миронченко В.* Основи інформаційного радіомовлення: Підручник. — К., 1996.
8. *Радиожурналистика: Учеб.* / Под ред. А. А. Шереля. — М., 2000.
9. *Скуленко М.* Телевізійний коментар: суть, специфіка, різновиди / Журналістика: преса, телебачення, радіо. — К., 1977. — Вип. 2.
10. *Теорія і практика радянської журналістики (Основи майстерності. Проблеми жанрів)* / Під ред. проф., д-ра філол. наук В. Й. Здоровеги. — Л., 1989.
11. *Томан І.* Мистецтво говорити: Пер. з чес. — 2-ге вид. — К., 1989.
12. *Фихтелиус Э.* Десять заповідей журналістики / Пер. со швед. Вероники Менжун. — М., 1999.

Розділ 10

ХУДОЖНЬО-ПУБЛІЦИСТИЧНІ РАДЮЖАНРИ

Про публіцистику та її природу написано чимало праць в Україні та за кордоном. Серед них важливе місце, на наше переконання, посідають науково-теоретичні дослідження професора В. Здоровеги: "Мистецтво публіциста" (1966), "У майстерні публіциста: проблеми теорії, психології, публіцистичної майстерності" (1969), "Пошуки істини, утвердження переконань: деякі гносеологічні та психологічні проблеми публіцистики" (1975), "Слово тоже есть дело: вопросы теории публицистики" (1979), "Питання психології публіцистичної творчості" (1982), "Теорія і методика журналістської творчості" (2004).

Перед тим, як охарактеризувати особливості радіопубліцистики, художньо-публіцистичних жанрів, потрібно нагадати про засадничі риси публіцистики взагалі. Слово "публіцистика" (від лат. *publicus* — суспільний, народний) прийшло до нас з німецької, звідки було запозичене також польською, російською, болгарською, чеською та іншими слов'янськими мовами. Зокрема, в українській, мабуть, одним із перших його почав уживати І. Франко. Натомість воно майже не вживається в англосаксонських мовах, хоч і зафіксоване в енциклопедіях та наукових словниках. (У побутово-практичному житті англійці та американці публіцистом називають агента товарної реклами. Потік журналістської інформації, який ми називаємо "публіцистикою", там іменують словом "журналізм"). "Публіцистика починається там, де є думка, — наголошував у свій час А. Аграновський. — Публіцистика повинна будити думку. Коли літератор, сідаючи за стіл, шукає новий поворот теми, новий сюжет, нові слова, все це робиться для того, щоб повести читача дорогою думки... Добре пише не той, хто добре пише, а той, хто добре мислить" [1, с. 4].

У подієвій інформації зміст зводиться, зазвичай, до повідомлення про подію, тобто тема інформації, кажучи умовно, майже збігається з відображеним об'єктом. Тема ж публіцистичного твору — не тільки об'єкт відображення, але й певне питання, проблема. Тут важлива не тільки новизна фактів, а, насамперед, новизна думки. "Якщо вдатися до аналогії і скорир-

статися термінологією кібернетики, то у змісті публіцистичного твору домінує програма суб'єкта над програмою об'єкта. Вміння оригінально мислити — одна із першорядних ознак публіцистичного таланту, але цим талант публіциста не вичерпується, — підкреслює В. Й. Здоровега. — Не менш важливим є вміння автора висловити думку дохідливо, популярно, образно. Віковий досвід ораторського мистецтва, а відтак і писаної публіцистики виробив своєрідну форму цього виду духовного спілкування між людьми. В ній своєрідно поєднуються, переплітаються елементи логічно-абстрактного і конкретно-образного мислення, симбіоз поняття та образу. Публіцист вдається до використання різних видів образу, починаючи від словесного або образного виразу, художньої деталі, образної картини і закінчуючи образом-персонажем" [14, с. 27—28].

Отже, публіцистика — своєрідна ділянка духовної культури, вид творчої діяльності, вираженої у писаному і живому слові, звуці, зображенні. Свої завдання публіцистика реалізує прямим впливом на свідомість людей, формуванням у них певних поглядів, соціальних установок, домагаючись при цьому відповідних практичних результатів. Публіцистиці властива специфічна мова і спосіб впливу на аудиторію, спорідненість з ораторським мистецтвом. "Публіцистика — це зачатки нових кристалізацій Духа і дійсності, їх передбачення, вкладені в слово" [42, с 115].

У загальному контексті радіомовних програм радіопубліцистика займає місце між інформаційно-документальним і художнім мовленням. Убираючи в себе деякі ознаки інформаційно-документального і художнього мовлення, радіопубліцистика є своєрідним синтезом документальних і художніх засад. Водночас це не механічне поєднання. "Володіючи ознаками як інформаційних, так і художніх радіожанрів, характеризуючись документальною основою, радіопубліцистика функціонує у якісно новому різновиді, що становить її специфіку. Вона фокусується у якісно новій радіомовній категорії — у публіцистичному образі" [31, с 23]. Публіцистичний образ, безперечно, зберігає свою документальну основу — інакше він носив би узагальнюючий художній характер.

Документальна основа радіопубліцистики, не будучи самодостатньою, разом із тим забезпечує образу ні з чим не порівнюване враження достовірності, правдивості, життєвості. Однак, основа (документальність) має в собі дещо більше, ніж фіксація реальних життєвих фактів, типів або процесів. Своєрідне поєднання раціонального (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування) й емоційного (усне слово, шуми — акустична характеристика подій, музика), сплав поняття й образу виокремлюють радіопубліцистику, створюють передумови виникнення радіопубліцистичності. Визначення публіцистичності взагалі зробив В. Здоровега. Він вважав, що

під публіцистичністю потрібно розуміти певні тенденції, елементи, ознаки публіцистики, стильові особливості, властиві, насамперед, іншим потокам журналістської інформації, деяким видам наукових праць, творам художньої літератури, іншим видам мистецтва, охоплюючи, зокрема, й образотворче мистецтво (плакат, карикатура), музику (гімн, ода) [14, с. 224].

"Лабораторія" радіопубліциста відкрита для всіх, адже радіомовлення дає можливість публіцистові перед мікрофоном ("на очах у слухачів") мислити, роздумувати, шукати істину (народжувати слово, сумніватися, помилятися), виражати своє почуттєве ставлення до фактів, подій і явищ, особисто звертатись до маси радіослухачів і до окремої людини, впливати на їх свідомість, викликати відповідну реакцію. Втілені у радіопубліцистичну форму матеріали, завдяки акустичній характеристиці подій і музиці, стають доступнішими, легше сприймаються.

На відміну від газетно-журнальної публіцистики в радіопубліцистиці фізична особа автора або героя особливо відчутна завдяки документальному запису їх голосу. У газетно-журнальному нарисі, фейлетоні чи памфлеті індивідуальність автора виявляється у своєрідності фіксації думок і особливостях стилю. Людину, яка говорить перед мікрофоном, характеризують манера її мови, голос, стиль "поведінки". Тільки завдяки впливу на слухача цих факторів у нього виникає почуття співбесідування. Разом із патріотичним, логічним, емоційним зарядом у зміст радіопубліцистичного твору вносяться, -підсилюючи його вплив, авторська позиція, особисте ставлення, які виражені у живому слові публіциста. Отже, радіопубліцистичність органічно включає в себе широке суспільне звучання теми, проблематичність, тенденційність, полемічність і специфічну, властиву саме для радіопубліцистики, образність. Адже, зберігаючи свою документальну основу, радіопубліцистична передача своєрідно модифікує її, надаючи специфічного образно-художнього узагальнення.

Хоч факт є основним елементом радіопубліцистичного твору, але він — не самоціль. Головною умовою радіопубліцистичного твору є образність, що досягається зображально-виражальними засобами. Сукупність звукових фактів (документальні записи людей) і акустична характеристика події творять зміст радіопубліцистики, яка також характеризується особливостями мовної структури як художньо-публіцистичного, так і інформаційно-аналітичного мовлення.

Радіопубліцистична передача, що створюється для живої вимови, живого спілкування з радіослухачами, відповідно модифікує свою фонетико-морфологічну, стилістичну, власне синтаксичну, емоційно-образну структуру. Мова радіопубліциста — динамічна і рухлива, ефективна і переконлива. Вона, безперечно, високої культури. Культурною можна вважати мову, яка характеризується національною самобутністю, смисловою точні-

стю, словниковим багатством, логічною суголосністю, художньою образністю. Радіопубліцистика, порівняно з газетно-журнальною публіцистикою, володіє своїми ритміко-інтонаційними якостями, що розраховані на слухове сприйняття. По радіо треба говорити так, ніби бесідувати з добре знайомими людьми. У радіопубліцистиці особистість журналіста (автора), який самовиражається у слові, займає, так би мовити, монопольне місце, стає ядром змісту передачі. Факти у публіцистичному творі й особа, яка розповідає про них, знаходяться на одному рівні щодо сприймання радіослухачами.

У будь-якій радіопубліцистичній передачі відчутна особистість автора, його ідейно-політична заангажованість, морально-психологічний стан, життєвий досвід, інтелектуальний розвиток, ставлення до предмета розмови, тобто його позиція, яка простежується і у виборі теми, доборі фактів, їх осмисленні, у системі прийомів, формі подачі матеріалу. Найбільшим засобом забезпечення впливу на радіослухача є органічна внутрішня ширість, безпосередність, переконаність автора передачі. Байдужість радіожурналіста відвертає увагу радіослухача. Усвідомлення впевненості, аргументованість публіцистичного виступу забезпечує вплив на раціональну й емоційну сфери сприймання. Радіопубліцистика таким чином виконує свою специфічну соціально-педагогічну місію, адже вона на значно вищому рівні "повторює" те, що властиве повсякденному мисленню, сприяє практично-духовному освоєнню дійсності. Ефективність радіопубліцистики обернено пропорційна "віддалі" між комунікатором і слухачем і прямо пропорційна самовираженню особистості комунікатора.

Український радіопубліцист повинен бути національно свідомою, принциповою, відповідальною, активною особистістю, переконаним державотворцем. Своїми виступами він покликаний сприяти формуванню національної свідомості, державницького мислення, патріотичних почуттів, високих національно-психологічних якостей, громадянської позиції. Тобто, у спектрі плюралізму думок, свободи слова центральною повинна бути національна державотворча ідеологія.

10.1. Радіонарис

Призначення і жанрові особливості радіонарису. Радіонарис має аналогічні з газетним нарисом функції і предмет відображення дійсності, але відрізняється від нього формою і засобами вираження, які обумовлені акустичною природою радіо. Джерелом радіонарису вважається газетний

нарис. Своєрідна звукова "акліматизація" такого нарису на радіо у період розповсюдження газетних форм роботи в радіомовленні проходила поступово і виявлялася переважно в освоєнні нового акустичного середовища. Уже саме читання газетного нарису збагачувало його можливостями голосу, що звучить, і тому цей етап освоєння радіожурналістикою своїх виражальних засобів певним чином можна вважати первісною, перехідною сходинкою до радіонарису. Поява власне радіонарису пов'язана з використанням у радіомовленні звукозапису. У період освоєння документального звукозапису радіожурналісти освоїли значення емоційності, переконливості, достовірності мови героїв.

Радіонарис синтезує в собі публіцистичні та художні прийоми і засоби відображення. Художня сфера відображення дійсності в радіонарисі зближує його з жанрами радіомистецтва. Художньо-публіцистичні жанри і жанри художнього мовлення постійно взаємодіють. Проникнення в радіоп'єсу документа, а в радіонарис — елементів інсценівки збагачує жанри, розкриває перед ними нові можливості. Ці особливості радіонарису склалися у процесі його розвитку, тобто освоєння жанром своїх структурних і виражальних засобів відповідно до тих завдань, які стояли перед радіопубліцистикою на різних етапах розвитку суспільства.

Предметом радіонарису є факти, події, явища, що розкривають морально-духовний, національно-інтелектуальний характер нашого сучасника через його думки, вчинки, розвиток, становлення, утвердження. Радіонарис розкриває взаємовідношення не тільки суспільні, але й особистісні у найбільш розгорнутому вигляді. Призначення радіонарису вимагає прискіпливого вивчення реальної дійсності, вміння виражальними засобами радіожурналістики розповісти про актуальну, важливу подію через рядове і повсякденне, всебічно розкрити характер сучасника у його справах і устремліннях, показати значущі, яскраві явища утвердження Української держави.

Сформувавшись як самостійний жанр, радіонарис увібрав у себе елементи звукової дійсності, музику й образне художнє слово, що відбилося на його структурі, творчому методі та формі. Створюючи нарис для газети, автор, передусім, шукає цікавий випадок, сюжетний хід, типового героя. Радіожурналісту потрібно, насамперед урахувати звукову сутність об'єкта. Але це не значить, що необхідно підносити звукову натуру у фетиш. Зовсім не обов'язково у радіонарисі гриміти, тріщати, зловживати шумовим зображенням підприємства, будови, фермерського господарства. Але звукові компоненти потрібні. У центрі радіонарису — люди, їх справи і вчинки; через них, їхні дії, почуття, думки, бажання розкриваються проблеми відродження поруйнованого чужинцями, комуністичним режимом українського національного життєвого середовища.

Радіонарис, як і будь-який інший жанр радіожурналістики, є динамічним компонентом системи жанрів. Особливості радіонарису, основні жанрові ознаки — документальність, достовірність, актуальність, єдність художності та публіцистичності створювалися і визначалися історичними умовами і внутрішніми закономірностями як самого жанру, так і радіожанрової системи в цілому. "Призначення жанру, предмет його відображення і форми дослідження дійсності визначають взаємодію радіонарису з іншими жанрами. Воно виявляється у багатогранних і складних взаємозв'язках між жанрами, які простежуються на двох рівнях — у зовнішній взаємодії у програмі мовлення і внутрішніх зв'язках структури радіонарису, у яку можуть входити елементи інших жанрів" [36, с. 41]. Використання у радіонарисі елементів інших жанрів не тільки збагачує його можливостями цих жанрів, розсуває його межі, але й водночас розширює його виражальну сферу (інтонаційну, ритмічну тощо). Елементи інших жанрів, які входять у радіонарис, впливають і на характер монтажу документальних записів, використання музики і шумів.

Відомо, що радіорепортаж є безпосереднім відображенням об'єктивної, обмеженої у часі та просторі, дії. У радіонарисі ця умова відсутня: він охоплює різні періоди часу, пов'язані з розвитком характеру героїв, проблеми, які розглядаються. Дія в радіонарисі може розвиватися і в минулому, і в теперішньому часі, а простір, де ця дія відбувається, необмежений. Сюжет радіонарису будується не в залежності від перебігу події, а відповідно до авторської ідеї, замислу. Однак у радіонарисі є елементи радіорепортажу, радіоінтерв'ю, радіоповідомлення, що створює його складну динамічну цілісність, певну внутрішньожанрову єдність.

Документально-художня природа радіонарису впливає з таких переліків: а) з радіопубліцистикою його поєднує документалізм, проблемність; б) із художньою літературою — відповідна система образності, навіть композиції. Конфлікт у радіонарисі розглядається переважно не як зіткнення думок, що характерне для радіобесіди, а як зіткнення персонажів — носіїв певних думок, позицій. Та найголовніше в тому, що радіонарис відрізняється від інших художньо-публіцистичних жанрів не образністю, а характером образності. "Тут наявний образ-персонаж", — підкреслює В. Й. Здоровега [14, с. 244]. Образ у радіонарисі наближається до художнього образу. Тому радіонарис "є художнім твором, твором мистецтва" [32, с. 153].

Синтез публіцистичних і художніх засобів відображення дійсності у радіонарисі визначає його документально-художня природа. До виражальних засобів радіонарису належить усне слово, музика, шуми, монтаж. Потрібно підкреслити, що слово є водночас і виражальним, і зображальним засобом. Виразальні та зображальні функції слова органічно злиті, але виразальність є первинною, основною функцією. Виразальність у мистецтві

слова — пряма, зображальність — непряма. Виразальні засоби створюють змістове і звукове наповнення радіонарису, є матеріалом втілення ідеї. Замисел автора підпорядковує всі засоби радіонарису для вирішення визначеного завдання, націлює на ефективніше їх використання. Авторська думка у процесі її реалізації, розкриття змісту з'єднує всі виразальні засоби в єдине ціле.

(Позивні Донецького обласного радіо)

Диктор: В ефірі радіонарис "Козача пристань"¹. Автор і ведуча — заслужений журналіст України Людмила Кузьменко, звукорежисер Юрій Ємелін, звукооператор Любов Іванова. Текст літопису читає Валерій Волчек. Музика Юрія Ємеліна.

(Вітер гуляє травами степу, спів цвіркунів.

У цю фонограму вплітається різкий звук лопат, що копають землю.

Музика)

Ведуча: Рано-вранці, поки землю не оповила спека, вони приходять на берег ріки і залишаються наодинці із минулим.

Миронович: Вставати зранку та йти на розкопки у перший час було дуже важко... Але потім усі ми втягнулися у це, і на мою думку, те, з чим там зустрічаємося, виймаємо із землі — це варте того, щоб йти уранці й копати.

(Музика)

Ведуча: Дмитро Миронович разом з хлопцями та дівчатами з Донецька і Добропілля щоранку приходять на вкрите дикими травами поле, де триста років тому жили люди, які називали це місце Козача пристань.

(У виконанні народної співачки В. Білоус звучить фрагмент старовинної пісні)

Слів: Осінь моя й долгая, ей, осінь моя й долгая, ночка біла тьомная...

(Стукіт копит коней. Музика)

Ведуча: Мальовничий берег над Сіверським Дінцем із сивої давнини був притягальним для племен та народів. Шість-сім тисяч років тому тут проходили шляхи кочовиків, а з V—VII сторіч нашої ери зупинялися племена антів. З XVI сторіччя неподалік на Торських озерах починається солеваріння, і у XVII сторіччі тут створюється одна з фортець для захисту солеварень від набігів татар. Козача пристань, Городок, Райгородок — так називали це поселення.

(У виконанні В. Білоус звучить другий фрагмент старовинної пісні)

Слів: З ким я буду цю ніч спать, ей, з ким я буду цю ніч спать, щовечора ночувать...

(Мікшується музика)

Ведуча: Цю старовинну пісню Віра Степанівна Білоус почула від своєї матері у селищі Райгородок, куди переселилися мешканці Козачої пристані у XVIII сторіччі.

¹ Цей радіонарис відзначений дипломом на VII Всеукраїнському телерадіофестивалі "Калинові острови-2002" у номінації "Перлини рідного краю".

І нині тут можна побачити хати, побудовані за старовинним козацьким звичаєм, почути давні перекази, наприклад, від Віктора Петровича Руденка.

Руденко: Ой де розкопки зараз ідуть... тут було их пристанище, которое называлось Казацким. А потом со временем вода начала затоплять — и это население ушло все сюда, наверх, и там — забросили.

(Звук лопати, музика)

Ведуча: Як детектив по майже зниклих слідах відновлює в усіх деталях картину того, що відбулося, так і дослідники-археологи по знайдених у землі уламках далекого буття відтворюють картину минувшини. Старший науковий співробітник Донецького обласного краєзнавчого музею Едуард Кравченко знає про Козачу пристань майже усе.

Кравченко: Щодо Козацької пристані — там є такі свідоцтва, що абсолютна більшість населення — це були "черкаси", українці, або вихідці з різних областей Слобідської України. На межі XVII—XVIII сторіч ця територія була прикордонною зоною між трьома етнополітичними угрупованнями, такими, як область Війська Донського, область Війська Запорізького, і, нарешті — Слобідська Україна.

(Музика)

Ведуча: Розбудова незалежної України викликала необхідність звернутися до історичного коріння, щоб можна було відповісти на кобзареве запитання: "Чия правда, чия кривда і чиї ми діти?". Заселення Донеччини стає однією з провідних тем історичних, етнографічних, археологічних досліджень останнього десятиріччя.

(Музика)

Ведуча: Едуард Кравченко, інші дослідники та їхні добровільні помічники — школярі, студенти — почали розкопки на Козачий пристані 1998 року. Значна частина матеріальної культури, на жаль, втрачена безповоротно, оскільки на цьому місці десятиріччями орали та сіяли. Археологи добилися, щоб тут більше не вели господарської діяльності. І ось кожен польовий сезон приносить безцінні знахідки. У таборі археологів на довгому дощатому столі мені показують глечик, склеєний дослідниками з невеличких фрагментів. На місці відсутніх частинок — порожнини. За типом глини, кольору, формою глечика та смугастому візерунку Едуард Кравченко датує цю знахідку X—XI сторіччям і відносить її до так званої салтово-маяцької культури, що була культурою Хазарського Каганату. Але найбільше матеріалу для дослідників дають шари XVII—XVIII сторіч, коли на Козачий пристані було багатолюдне постійне поселення.

Кравченко: Матеріальна культура Козацької пристані свідчить про те, що це матеріальна культура етнічної домінанти. Вона у більшості своїй українська. Досить багато є любок, які були атрибутами українських козаків; є досить багато керамічних кахлів, які мають чисто український вигляд.

(Музика)

Ведуча: Як надзвичайно цінну річ мені дають потримати уламок кахлю від печі. Я милуюсь рельєфним узором, перегортаю плитку на зворотний бік — там кіптяза... Чия рука запалила це домашнє вогнище більш ніж триста років тому?

Мірошниченко: Це прообраз сучасної плитки. Тоді ними вимощували печі, і вони могли бути або рельєфні, різні, або білилися, або були яскраві, кольорові.

(Музика)

Ведуча: Третій рік молодший науковий співробітник відділу етнографії обласного краєзнавчого музею Віра Мірошниченко вивчає кераміку Козачої пристані, і досить впевнено може говорити про господарів осель, які оздоблювали домашні вогнища кахлями.

Мірошниченко: Це дуже цікаво. Бо подібний кахель ми знаходимо не тільки на території Козачої пристані, а ще й у Полтавщині, на Харківщині, на Хортиці, і також знаходяться паралелі на дачі Богдана Хмельницького цьому кахлю і цій кераміці. Це, звісно, були козаки, козацькі сім'ї, які переселялися сюди.

(Музика)

Ведуча: Разом з археологами на розкопках Козачої пристані працює етнограф Любов Лиганова.

Лиганова: Є докази, які підтверджують думку про те, що територія Донецької області входила в територію формування української нації. Археологічні розкопки підтверджують, що на півночі нашої області проживали анти, а анти, як відомо, — це праслов'янські племена. Багато хто з українських істориків — таких, як Грушевський, Дашкевич та інші, вважають, що анти були пращурами українців. Учені вважають, що ще в антський період населення будувало житла з дерева. Це були зруби. У селі Райгородку збереглася традиція будувати житла з дерева, зрубні, з піччю посередині.

І багато чого нам розповідали мешканці села. Вони пам'ятають і історії, пов'язані з Козачою пристанню, пам'ятають топоніми — наприклад: Мертве поле, Козаче поле, Старе... Згадують, що там якісь битви були... Навіть і зараз, коли ти йдеш берегом Сіверського Дінця або Торця, і бачиш довбаний човник, який зроблено в традиціях козацтва, так і здається, що за рогом побачиш табір козацький, і почувеш розповіді про сиву давнину.

(Музика)

Актор: 1670 года ноября. Выпись в доклад в Разрядно приказе о боях полковника Григороя Косагова и восставшими козаками на реке Северском Донце.

Ноября де в 7-ом числе писал к нему, боярину, и воеводам ис походу Григорей Косагов, что ноября ж в 1 -ом числе пошел он де с Царева Борисова с ратными людьми за крестопреступники и изменники, за ворами донскими казаками, которые были в Цареве Борисове и на Мозяцком, и, побив воевод, ходили для воровства под Чюгуев и под Змиев и под иные великого государя украинные города.

(Музика)

Ведуча: Весною 1670 року донський отаман Степан Разін почав похід проти бояр, підбурюючи простих людей бити бояр, воевод, дворян. Повстання підхопили козаки, селяни, холопи. У жовтні 1670 року урядові війська нанесли разінцям жорстоку поразку, після чого ватажка було видано на страту. Один з осередків разинського бунту був неподалік і від Козачої пристані. У старовинних літописах згадується Маяцька фортеця, що була поблизу. На придушення повстання було послано урядове військо під командуванням Григорія Косагова.

(Музика)

Актор: И того же де числа в 6-ом часу дни пришли они, полковники, к Мояцкому, а крестопреступник и изменник вор Леско Хромой с конными воровскими казачками, послыша приход великого государя ратных людей, побежали с Моякатого же числа в первом часу дни о дву конь. А пехота их воровская побежали с Мояка судами в ту ж пору рекою Донцом. ...И у тех посыльных людей с воровскими козачками был бой, и на том де бою великого государя ратные люди многих воров побили и суды воровские отбили.

(У виконанні народної співачки В. Білоус звучить другий фрагмент старовинної пісні)

Спів:

На могилу я впала, ей, на могилу я впала, миленького гукала.
Вставай, милий, не лежи, ей, вставай, милий, не лежи —
Шлях-доріжку й покажи.

(Музика)

Ведуча: Як знати — чи не розправа з учасниками козацького бунту відбилася у старовинній пісні, яку пронесли через кілька поколінь райгородецької жінки, виливаючи тугу за тими, хто залишився на Козачому полі?

Кравченко: Якщо казати про місце битви, яка тут сталася у 1670 році, то найбільш вірогідно, що це було те місце, де зараз знаходиться Козаче поле. Тобто поруч з Козачою пристанню.

Ведуча: Цієї версії Едуард Кравченко став дотримуватися після вивчення літописних матеріалів та знахідок під час розкопок.

Кравченко: Про це свідчить і народна пам'ять, яка зберегла згадки про якусь битву, яка мала місце на Козачому полі, а також те, коли відступали люди Леска Черкашиніна з Маяцького городка на судах, то заховатися ніде не можна було на той час, коли вони взнали, що нижче за течією ріка перекрита. їм залишався один вихід — повернути у русло Казенного Торця, і далі зробити спробу піднятися вверх за течією. Найбільш вірогідно, що їх поблизу Козачої пристані і настигли. Про це, як нам вважається, свідчить і одна така цікава знахідка, яка була зроблена у 1970-му році, тобто через 300 років після цих подій.

(Музика)

Ведуча: Є, щось містичне в тому, що рівно через 300 років неподалік від Козачої пристані течія підмила берег і відкрився величезний скарб срібних монет.

Кравченко: На жаль, він розійшовся по руках, і точна кількість монет не відома. Але, судячи з того, скільки монет тоді було продано, налічувалося багат тисяч європейської монети, яка на той час ходила на значних просторах України. У населення Козачої пристані такої кількості монети просто не могло бути! Тобто цей скарб був чиясь казною, яка була захована внаслідок якихось трагічних, мабуть, подій.

(Музика)

Актор: А он де, Григорей, и великого государя с ратными людьми пошли лесами на их воровской шанец пеши. И шгодчися с теми воровскими казачками, учинили бой великой, и было де у них бою часов с 5 и больши.

И хто имяны воровские козаки на бою взяты и в которых городах, то воры кажнены и кому какая казнь учинена, и то писано в сей росписи.

На реке Донце, где был бой, и у Красного Пришиба повешены воры ж донские козаки: Лесков хлопец Храмова, Васька Васильев — сын Легнеченко, Минька Мельниченка, Сидорка Минаев — сын Чеплыгинко, Ивашка Лукьянов — сын Дьяков. Да раненых взятых воров 52 человека, которым нельзя быть живым, повешены в разных местех над Донцом и по дорогам.

(Музика)

Ведуча: Це місце над Дінцем мешканці селища Райгородок здавна називають Мертве. Тепер дослідники знають — чому.

А через 14 років після згаданих подій, у 1684-му, на березі з'явилося поселення Козача пристань. Знахідки археологів виправдовують цю назву.

Кравченко: Люльок дуже багато. І вони дуже різноманітні.

Ведуча: Звичайно, підкреслює Едуард Кравченко, вони могли належати тільки запорізьким козакам.

Кравченко: Є люльки полив'яні, є люльки з графітовим блиском. Є люльки простенькі білі, але вони прикрашені прорізним орнаментом. Взагалі ці люльки, мабуть, були виробами місцевих гончарів.

(Музика)

Ведуча: Поселення Козача пристань було спустошене або повинню у 1709 році, або мором наприкінці 30-х років XVIII сторіччя, а вцілілі мешканці заснували трохи далі поселення Райгородок.

Лиганова: Дуже цікаві розповіді про те, як заснувалось це село, і про те, хто першим прийшов у це село. Деякі мешканці вважають, що це були син і батько Калін і Берда, і якби від них пішло прізвище, яке дуже поширене в цьому селі — Каліберди.

Ведуча: Етнограф Любов Лиганова знає усіх найстаріших райгородчан, і впевнена, що вони ведуть свій родовід від тих, хто жив на Козачий пристані.

Лиганова: Можна сказати, що на півночі нашої області українська традиція має дуже давні коріння. У роки розбудови української держави, та й зараз, можна ще почути на адресу українців, які мешкають на Донбасі, образливі слова, що вони — манкурти, що не знають свого коріння, що не знають свого минулого... Це — неправда. Етнографічні дослідження, які ми проводимо протягом багатьох років, показують, що на Донбасі існує загальноукраїнська традиція житлобудування, в одязі, у фольклорі, в господарстві, ткацтві та інших етнічних показниках.

(Музика)

Ведуча: Після денного відпочинку у тіні прибережних дерев, як тільки нещадне степове сонце починає схилитися до обрію і його промені стають не такими пекучими, хлопці та дівчата із дослідниками обласного краєзнавчого музею знову виходять на розкопки. Наполегливо працюють аж до сутінок.

(Лопата вгризається у землю, потім ще одна. На фоні)

Антон Неживий, Олександра Праляка вважають, що їм надзвичайно пощастило у цій експедиції. Адже їм довелося першими побачити те, що 300 років тому належало поселенцям Козачої пристані.

Неживий: Я ось від цього перший фрагмент знайшов!

Кор.: Цього глечика?

Неживий: Ага! Ну як... копаю... Ну я кажу: "смугастик"! Не може бути! Ну знайшовся...

Праляка: Для мене є дуже важливим, що я тепер, коли буду приходити до музею, буду дивитися на кожну знахідку, розуміти, що та знахідка — то є години під пекучим сонцем.

(Лопати копають землю. На фоні)

іте/јува; Хлопці годинами піднімають, перегортають важкий ґрунт. Гострий хлопчачий зір вхоплює блиск на зрізі чорної вологої землі.

(Музика)

Крихітна намистина, майже непомітна... Тендітні дівочі руки підхоплюють її, зігрівають своїм теплом. Дівчина обережно розчищає землю навколо дорогоцінної знахідки, відшукує розсипану триста років тому низку намиста, щоб зібрати його знову. Життя триває, доки залишається пам'ять...

(Музика, вітер гуляє степовими травами)

Диктор: Ви слухали радіонарис "Козача пристань". Автор і ведуча — заслужений журналіст України Людмила Кузьменко, звукорежисер Юрій Ємелін, звукооператор Любов Іванова. Текст літопису читав Валерій Волчек. Музика Юрія Ємеліна.

Виразальні засоби створюють поліфонію радіонарису. Вона побудована на паралелізмі, тобто можливості одночасного використання всіх звукових компонентів. Музика і шуми доповнюють, розвивають ідею радіонарису своїми засобами, але сама ідея втілюється у слові, виражається словом. Слова достатньо для того, щоб висловити думку. Ідею радіонарису виразити тільки музикою і шумами неможливо. Вони можуть існувати лише в контексті зі словом. Навіть у радіоп'єсі, де драматургічна роль шумів і музики набагато суттєвіша, ніж у радіонарисі, ці засоби підпорядковані слову як "другорядні". Слово у радіонарисі є продуктом цілеспрямованого мовного спілкування. Мовлене слово несе в собі і змістове, й емоційне навантаження. Воно є синтезом понятійно-чуттєвого відображення дійсності. Ці дві функції усного слова невіддільні одна від одної, адже слово водночас є формою виявлення і думки, і почуття [8, с. 320—384]. Слово журналіста у радіонарисі відображає величезний простір національно-соціального, духовно-культурного буття — від проникнення у внутрішній світ людини, опису настрою і переживань героя до аналізу актуальних проблем сучасності, суспільно-політичних, морально-психологічних узагальнень.

Оцінюючи виразальні особливості усного мовлення в радіонарисі, важливо звертати увагу на його психологічні аспекти, зокрема — інтонацію. Інтонація встановлює тісний зв'язок слова з позасмисловим контекстом. Жива інтонація ніби виводить слово за його "словесні межі", водночас інформуючи про те, що залишається невимовленим, але є важливим фактором потреби мовного висловлювання і самого процесу мови. Отже, інтонація

є "колискою" мови й активним фактором її розвитку. Мовлене слово не лише народжується в інтонаційній оболонці, воно ніби "просякнуто" інтонацією. Крім того, інтонація у певному стилі завжди формує, оформлює висловлювання, є його важливою конструктивною ознакою [5, с 265]. Інтонація, яка передає "найтонші відтінки думки" (І. Андроніков), виражає переважно емоційне ставлення до предмета мови, глибоко характеризує психологічний стан людини у момент мовного спілкування. Разом із розкриттям смислового змісту мови інтонація є важливою умовою саморозкриття особистості у процесі спілкування, ефективним засобом впливу на слухачів. Отже, інтонація, яка є показником ставлення людини, яка говорить, до предмета мови у будь-якому жанрі, у радіонарисі стає яскравим виражальним засобом, що характеризує глибини внутрішнього "Я" людини.

Зміст радіонарису, його структура, все багатство взаємозв'язків конкретного матеріалу, стиль, мова, тональність прямо і побіжно несуть у собі інформацію про образ автора. Тому авторське "Я" в нарисі "виступає в різних амплуа, вимагає відповідно багатой палітри для свого вираження і зображення" [6, с 63]. Радіонарис фокусує і відображає у собі морально-духовну сутність особистості журналіста — світогляд, життєві устремління, творчі здібності, знання, інтереси, темперамент, смаки, пристрасті тощо. Весь комплекс цього самовиявлення автора завершується безпосередньою присутністю авторського "Я" радіонарисовця.

"Проте виявлення особистості журналіста в радіонарисі не є самоціллю. Безпосередня присутність автора, його публіцистична думка, дослідження соціального характеру або проблеми, стосунки з героями служать вирішенню художньо-публіцистичного завдання", — зазначає В. Смирнов [36, с. 99]. Дії, думки, емоції журналіста в радіонарисі спрямовані на глибше і повніше розкриття ідеї, теми. Самовираження автора є одним із засобів розкриття тих явищ, подій, характерів, які містяться у полі його художньо-публіцистичного дослідження.

Радіонарис звучить в ефірі автономно в певний день, годину, коли включений до розкладу радіопередач або входить до комбінованих передач: радіогазети, радіожурналу, радіоальманаху.

Вимоги до радіонарису. Впливають із його призначення, жанрових особливостей і тісно з ними переплітаються. У повновартісному радіонарисі, метою якого є відображення діяльності конкретних людей, типових фактів і подій, пов'язаних із широким охопленням реальної дійсності, повинні поєднуватися, переплітатися елементи логічно-абстрактного мислення, документальності, симбіоз поняття й образу (образний вираз, художня деталь, образна картина й образ-персонаж).

Автор радіонарису повинен, по-перше, використовувати так звану звукову документацію дійсності та інші види фактів, різних відомостей про героя радіонарису чи життєву подію, явище й, по-друге, — метод "художнього монтажу", тобто добору, організації, зіставлення, зіткнення документальних звукових кадрів, доповнених іншими виражальними засобами. При цьому потрібно вміло відібрати найбільш яскраві та значні факти, а це вимагає від радіонарисовця глибоких спостережень, роздумів і узагальнень, дослідження життя у найрізноманітніших його проявах. За таких умов висвітлення діяльності героя радіонарису та перебігу подій, пов'язаних із ним, несе у собі безпосередню образно-емоційну інтерпретацію, що сприяє пізнанню дійсності, емоційно-естетичному впливові на радіослухачів.

На відміну від газетно-журнального нарису, де факти життя й учасники подій виступають опосередковано, де журналіст сам викладає, що і як сказав герой, радіонарис передає дійсність з допомогою звукових документів, живої інтонаційно забарвленої мови радіожурналіста і героїв твору. Тому для радіонарису треба записувати людей, які добре володіють словом, уміють цікаво розповісти. Адже в основі радіонарису лежить відображення діяльності конкретних людей, типових фактів і подій, які автор побачив у житті. Публіцистична сутність радіонарису в основному виявляється іменем автора (оповідача), що дає підставу трактувати цей радіожанр як "органічно-особистісний" [31, с 97]. Ця вимога розповсюджується і на героя радіонарису та інших дійових осіб, які розповідають про героя. У радіонарисі повинні панувати розмовні інтонації, та манера, яку чути під час безпосередніх розмов, розповідей, дискусій. Усяка пишномовність в оповіді й у побудові фраз, насиченість безособовими зворотами та інфінітивами зменшують зацікавленість радіослухачів, негативно впливають на сприймання радіонарису.

Два мовних потоки радіонарису — писемна й усна мова, їх різна зверненість до слухачів також впливають на виконання, характер звучання, сприймання радіоматеріалу. Читаючи наперед написаний текст, радіонарисовець грає роль оповідача. Авторський образ розповідача складається у процесі пошуку свого голосу, тональності, стилю викладу матеріалу. Внутрішня модифікація образу оповідача у радіонарисі пов'язана з наявністю і чергуванням елементів інших жанрів — інтерв'ю, репортажу, коментаря — діалогічних або монологічних за своєю мовною структурою. Про це завжди повинен пам'ятати радіонарисовець.

Бесіда з героєм радіонарису характеризується, насамперед, діалогічністю. Якщо монологічна мова тяжіє до оповідності, то діалог містить елементи драматизації, прямого виконання соціальних ролей. Журналіст є інтерв'юером, який вирішує своє завдання, офіційною особою соціального

інституту — редакції, й одночасно представником аудиторії. Герой, залежно від завдання, яке він виконує, і від своєї спрямованості на розмову може також виконувати різні ролі: офіційної особи, представника певної соціальної групи, інтерпретатора тих чи інших подій, фахівця тощо. Ці ролі дуже рухливі, можуть накладатися одна на одну. Чергування ролей автора-оповідача (у монологі) і співбесідників — автора і героя (в діалозі) збагачує інтонації, темп, ритм мови, робить їх різноманітнішими, виражальнішими.

Присутність автора у радіонарисі не тільки допомагає повнішому і глибшому розкриттю героя і подій; вона важлива для композиційної організації всіх структурних елементів у єдине мовне поле. Тут автор виконує функцію композиційного центру твору. Використовуючи пейзажні та портретні описи, весь арсенал звукових виражальних засобів, автор підсилює звучання публіцистичної думки художніми засобами. Авторські роздуми, переживання також поглиблюють емоційний вплив радіонарису на слухачів. Спілкування журналіста з героєм допомагає повніше розкрити внутрішній світ героя, його ставлення до життя. Безпосередня присутність журналіста у радіонарисі розкриває можливості жанру. Структура радіонарису стає гнучкішою, рухливішою. Вона дає можливість охопити широкий простір і різні часові пласти, поєднувати зображення масштабних подій із зображенням людини великим планом, підвищувати таким чином ефективність вирішення публіцистичного завдання жанру.

Примітивне уявлення журналіста про героя, поверховий підхід до нього, які відбилися на розмові, знижують якісний рівень радіонарису і, як наслідок, викликають негативну реакцію слухачів, бо вони чекали цікавої розповіді про свого сучасника. Розповідь героя радіонарису є не тільки емоційною реакцією на поведінку співбесідника (журналіста). Зміст оповіді, її емоційне вираження часто визначається тим, як герой сприймає журналіста, яке уявлення у нього складається про канал комунікації, як він уявляє свою соціальну роль як героя радіонарису.

У зв'язку з тим, що значне змістове й емоційне навантаження у радіонарисі припадає на самого героя, помітно підвищується роль вибору героя для радіонарису порівняно з вибором героя для газетного нарису. Така вимога пов'язана з безпосереднім виступом людини перед мікрофоном, ефект якого залежить від того, наскільки повно, емоційно він може розкриватися під час розмови. "Наскільки правомірно ми говоримо про фотогенічність, тобто про здатність глибоко "виявлятися" у мовній ситуації", — слушно зауважує В. Смирнов [36, с. 113]. Схильність героя до спілкування, "контактність, дар саморозкриття, тобто здатність виражати себе, свої думки і почуття, свій характер" М. Голдовська назвала "талантом комунікабельності" [11, с. 85].

Особиста багаторічна радіожурналістська практика підтверджує, що радіожурналіст залежить від свого героя значно більше, ніж це може здатися на перший погляд. Успіх або невдача передачі визначається повною мірою у той момент, коли вибирається герой. Безперечно, не менше значення має "комунікативна здатність" радіожурналіста, його вміння встановлювати і підтримувати контакт з героєм, розговорити його під час запису бесіди на магнітофонну стрічку.

У радіонарисі, як і в кожній передачі, — великій чи малій — завжди повинна бути якась знахідка, "родзинка". Погоджуюся з А. Ревенком, що "нею може стати і довга розмова, яка вдалася, і коротка фраза, і навіть зітхання. Завжди або майже завжди угадуєш ту вершину, радієш їй. Відзначаєш собі: "Це піде!.. Це знадобиться... Це добре... Ось воно!.. Це тобі пощастило!..". Коли є така "родзинка" — заспокоюєшся. Передача вийде. І вдалий запис сам потім допомагає журналістові, перо його стає точнішим, мова — багатшою. Тому що все у передачі повинне бути гідним того запису, який тобі удався під час журналістських митарств" [35, с 15].

Різновиди радіонарису. Питання про класифікацію радіожанрів продовжує залишатися дискусійним. Б. Михайлов у книзі "Радиоочерк", що вийшла у Москві у 1958 р., виділив чотири види радіонарису: подієвий, проблемний, дорожній і портретний. Цю класифікацію переважно підтримують інші російські теоретики радіожурналістики і вважають її "традиційною" [28]. Підтримуючи цю "традицію", український учений В. Олійник зазначив, що "там, де це доцільно, до неї потрібно вносити відповідні корективи" [31, с 99]. Погоджуюся з ним, адже останнім часом змінився тематичний діапазон радіожанрів, що призвело до їх урізноманітнення, модифікації. Радіонарис як жанр перестав укладатися у свої традиційні ідейно-образні рамки, які були викликані тоталітарним комуністичним режимом та його ідеологією, так званим соціалістичним реалізмом. Наприклад, портретними квазірадіонарисами про переможців соціалістичного змагання радіофір був заповнений, що "викликало певну психологічну алергію як серед журналістів, так і серед споживачів, — зазначає В. Й. Здоровега. — Але це не означає смерті цього різновиду нарису" [14, с. 246]. У багатьох ЗМІ серед різновидів радіонарису домінує політичний радіопортрет, героями якого є не лише неординарні історичні особистості, але й сучасні політичні, громадські діячі, кандидати у народні депутати тощо.

Отже, питання про сучасне осмислення жанрової структури радіонарису, його модифікації поставлено об'єктивним ходом розвитку радіожурналістики, вдосконалення майстерності радіонарисовців. Підтримую позицію В. Олійника, що нема потреби виокремлювати подієвий радіонарис

насамперед тому, що "подієвість" не є винятковою приналежністю будь-якого з видів радіонарису. У цьому розумінні "подієвим" можна вважати і портретний, і дорожній, тим більше — проблемний радіонарис, оскільки всі вони якимось чином пов'язуються з "подіями" у житті особистості, колективу, країни. Крім того, висвітлення подій ("подієвості") у практиці сучасного радіомовлення переважно покладено на радіоповідомлення, радіорепортаж, радіозвіт.

Зауважимо, що західноєвропейська журналістика не знає таких термінів, як "нарис", "радіонарис". Наприклад, у французькій журналістиці поширений жанр "портрет". "Портрет є публіцистичним жанром, який об'єднує елементи репортажу, розслідування, інтерв'ю та аналізу. Він має довільну форму викладу й може змінювати свій обсяг" [10, с. 60—64]. Портрет — це набагато більше, ніж літературно оформлена біографія. Це — динамічний, жвавий, "кольоровий" текст. Жанр передбачає, що автор зустрічався з персонажем особисто, а попередньо назбирав про нього досить повне досє; вивчив те, що писали про людину інші журналісти. Виписати портрет — це відшукати ті риси, які максимально точно окреслюють персонажа: характерні елементи його зовнішності, способу поведінки, манери розмовляти, звичок, мислення, амбіцій, проєктів тощо. У цьому жанрі французької преси чимало таких же структурних елементів, з яких складається радіонарис української радіожурналістики, зокрема портретний (політичний портрет). Отже, **радіонарис — це художньо-публіцистичний жанр, в якому на документальній основі виражальними засобами радіо розкриваються суспільно важливі, цікаві події та явища, в центрі яких — всебічне зображення людини.**

Людину, дійсність, яка її оточує, можна досліджувати з різних боків, різними методами. За предметом дослідження та його відображенням, метою жанру та його завдань ми поділяємо радіонарис на три види: **портретний, проблемний і подорожній.**

Портретний радіонарис (політичний портрет, історико-біографічний радіонарис) характеризують такими рисами, як: виразна публіцистична спрямованість, документальність, настанова на слухове сприймання, образно-художня структура, радіофонічність. Вони спрямовані на розкриття особистості героя у масштабні-історичних, морально-психологічних, національно-громадянських виявах. Портретний радіонарис найповніше забезпечує людині можливість для саморозкриття через голос, дихання, радість, хвилювання, темперамент, манеру спілкування. Чим повніше радіожурналіст використовує ці специфічні можливості мовлення, тим результативнішою буде його праця. Майстерність радіонарисовця полягає не тільки в умінні розповідати, а й у тому, щоби людина, про яку мовиться,

будучи такою, якою вона є, стала одночасно привабливим героєм радіонарису.

Надрукований документ стало зберігати свою юридичну силу: звуковий документ — особливо там, де "звучить" людина, — не маючи юридичного статусу, — виступає зосередженням сили людської, національно-громадянської, морально-психологічної. Звуковий зміст радіонарису — це складний знаковий комплекс, що включає в себе як словесну фактуру, так і зафіксовані емоції, що передаються інтонаціями співбесідників, музичною інтерпретацією дії, шумами, звуковими розтягнутостями і навіть мовчазними паузами.

Нині, як уже зазначалося, героями портретних радіонарисів є сучасні політичні, громадські, державні діячі, а також історичні особистості. Найчастіше портретні радіонариси звучать під час передвиборних кампаній. Ми переконані, що радіожурналістика тепер чимало втрачає тому, що майже зник радіонарис про цікавих людей — виробників матеріальних благ, працівників культури, мистецтва та інших галузей життєдіяльності. У кожній сфері багатогранного життя є непересічні особистості — носії високих національно-духовних цінностей, про яких варто знати широкому загалу радіослухачів. "Радіонарис будь-якого виду не може обійтися без елементів портретного, бо уже сам герой, записаний на магнітну стрічку, про що би не говорив, характеризує себе як особистість своїм голосом, манерою висловлюватися, мислити" [34, с. 17].

Ведучий: На IX Всеукраїнський фестиваль телевізійних і радіопрограм "Калинові острови-2004" Львівська обласна державна телерадіокомпанія представляє радіонарис "Слова із книги бою" у номінації "Повернення із забуття". Автор — заслужений журналіст України Ганна Стоцька¹.

(Музична перебивка)

Журналіст: Сьогодні я хочу сподіватися, що зворушу ваші серця, бо розповім про двох людей, долі яких більш ніж півстоліття тому перетнула жорстока кривава реальність. Бо був фронт. Була боротьба ідеологій. Було підпілля. Була Українська Повстанська Армія. Були приречені герої. І серед них — Мирослав Кушнір — вчитель з Бережан, з Тернопільщини, що у свої двадцять два писав уже так:

(На фоні музики)

Диктор: На лірики блакитних жорнах
помел маніжності і сну.
А довкруги чорніє чорна
земля, що мріє про весну.

¹ Журі IX Всеукраїнського конкурсу телевізійних і радіопрограм "Калинові острови", який відбувся у Миколаєві, нагородило Г. Стоцьку дипломом у номінації "За вдалий пошук героїв передачі" і спеціальним дипломом.

Затям: у будні твердо-сірі
 завзятим підеш юнаком
 у безвість днів, де люто шкірить
 вовчиця зуби — твій пролом, —
 чіткіший буде від сонета
 і більш незрушний від октав.
 Не букв рядки, а кулеметом
 ряди ворожих трупів став.

(Музика мікшується)

Журналіст: Так, це вже була поезія на межі знищення лірики суворістю, не поетичністю, просто переходу такого єдиного, найдорогоціннішого життя — у смерть...

А до того...

(На фоні музики)

Від Ярослава до Сіняви двадцять кілометрів. Сани. Дзвоники, рип снігу, блиск очей, найсвіжіший рум'янець п'ятнадцятирічних щічок. Дарця Вергун, нині Дарія Саєнко, їде відвідати своїх батьків у Сіняву. Але на неї чекає і перший лицар її юного серця — Мирослав Кушнір. Русявий поет з романтичними очима, домашній вчитель у родині священника. Нині, через 60 років, пані Дарія згадує:

Саєнко: Він настільки був захоплюючий у своїх бесідах, у своїй розмові. Це була настільки молода людина і настільки знаюча, і настільки розумна, і настільки широких поглядів. Він цитував без перерви поетів. При чому не тільки українських, яких ми знали, а українських з Великої України. Це є дуже велика різниця. Ми зовсім не знали таких імен, наприклад, як Плужник, як Близько, а він знав, причому, напам'ять.

(Музика)

Журналіст: Нечасті зустрічі, хвилини суму і радості, стрімкий ріст світлого і чистого почуття. І листи. З листа Мирослава Кушніра до Дарії Вергун.

(Музика на кілька секунд підсилюється, а потім мікшується)

Диктор: Мій Друже! Життя хороше, бо воно неповторне. У цьому його краса. Але, можливо, його красу довершує щойно гідна смерть. Бо що ж велике життя з нікчемною смертю — це величава церква, у якій замість копули копиця сіна.

Я вірю (так і призначено людині: вір!), що ми пройдем крізь ці бурхливі дні і чисті, святі донесемо наші прапори до Мети. Будь благословенна наша грізна, свята і неповторна путь!

Славко

(Музична перебивка)

Журналіст: Він міг сховатися, емігрувати, в крайньому разі витерпів би випробування полону чи ув'язнення, але залишився би за всяку ціну живим. Мирослав Кушнір вибрав інший шлях. І про це говорить стрімка, пристрасна поезія нині ново-відкритого поета, що залишився навечно молодим. Про це говорять його листи:

(Музична перебивка)

Диктор: Мій одинокий друже! Хто знає, куди побіжать наші шляхи, чи зійдуться колись. А я так хотів би, щоб зерно мого посіву не погибло в холодній землі. Я чую в собі якесь німе покликання — працювати з людьми, тесати їхні душі. Я ніколи нікого не просив: не забудь! Я вірю, що той, хто живе тим самим, що я, ніколи мене не зможе забути. Розставання не має сили над цим почуттям. Бо розставання (хтось сказав) — це вітер, що гасить малі свічки, а роздуває великі пожежі.

Славко

Саєнко: Він ішов уже в підпілля. Він ішов у ліс. Він уже не міг лишитися на "згальному становищі, бо його би знищили. Його місія туди — у запілля, то було завдання ОУН. У цей день, коли він ішов, ми зустрілися. Він каже: "То все є твоє. Як "збі вдасться зберегти — добре!". То були самі поезії і листи.

Журналіст: Вдм не було страшно це все зберігати, сьогодні для нас таке цінне, стільки років? Це — понад 50 років...

Саєнко: Ситуація була дуже екстремальна. Ви розумієте, що бомби на голови летіли. Наш будинок був розбитий, розвалений. Ми у сховищі були. І я з того моменту, як він мені вручив те все, наче стала іншою. Настільки застряло мені в голові, що то є важливі речі, і я то мушу за всяку ціну якимось зберегти. І я його завжди мала при собі. Навіть коли вдома була ревізія. Уявляєте собі, більшовики прийшли батька арештувати. В хаті розвалюха цілком. Бібліотека була досить велика — вони розкидали книжки, а я стояла збоку (дівчисько) і тримала ті збитки. Отак загорнуте в якомусь папері, точно не пам'ятаю в чім. Отак в руках тримала. Я навіть не усвідомлювала собі, не усвідомлювала, що це ж є бомба. Якби її відкрити, то вона цілком знищила б нашу сім'ю. А вони на мене не звертали уваги. Стоїть собі дівчисько та й стоїть. Що вона там тримає?! Подумаєш... Того ж не було багато. Я то тримала все при собі. Пізніше, як ми виїжджали... Боже! Та то є ціла голгофа! Коли нас виганяли з хати; ми втікали в село від бомб... Я нічого іншого не брала зі собою: альбом зі знімками і цей згорток. Вважаю, що це Боже провидіння, розумієш?

Журналіст: Говорить поет Ігор Калинець.

Калинець: Юна дівчина — 14-літня, а потім 15-літня Дарія Вергун, нині Дарія Саєнко, до якої були адресовані ці поезії і любовні поезії, очевидно, раніше не могла їх оцінити, бо може й не розуміла, що таке є кохання. 15-літня гімназистка вихована у добрій, порядній українській родині, потрапила зберегти всі ці зошити поезій впродовж всього свого життя, незважаючи на те, що була репатрійована з Ярослава сюди, в Галичину. Адже під час обшуку за такі вірші, за такі листи, які вона зберегла від поета, щонайменше їй би грозило висилання до Сибіру. Це є подвиг жінки, яка заради доброї пам'яті про свого дещо старшого приятеля, можливо, навіть уже й коханого, зберігає цю спадщину. Я просто захоплений подвигом тієї жінки, бо фактично, якби не вона, якби вона зі страху була спалила ці вірші, — все, то нині ніхто би не знав такого поета. Не було би такого в нашій літературі, а він уже ввійшов у літературу, у літературний пропес, у літературознавство, його вже цитують визначні літературознавці, критики в Києві, поза Києвом, не тільки у Львові.

Журналіст: Згадує літератор Микола Дубає.

Дубає: Мирослав Кушнір відіграв певну роль у моєму житті як літератора, тому що вперше мені запропонував Ігор Калинець впорядковані ним вірші для публікації.

Тоді я працював у видавництві "Поклик сумління" і редагував альманах творчості колишніх політ'язнів. Крім того, була задумана така бібліотека альманаху "Біль". У тій бібліотеці вийшло декілька книжок, у тому числі спроба антології повстанської поезії. І коли я відкрив нового поета, якого не було у тій антології, то було враження надзвичайне, дивовижне. Тим паче, що Мирослав Кушнір — поет високої проби, то справжній поет. Його поезія, на жаль, не публікувалася в жодних підпільних виданнях, ім'я як поета було зовсім невідоме. І до роботи я взявся із великим задоволенням. Просто я знав, що вихід тієї книжки буде подією у літературному житті.

(Музика. На її фоні журналістка Ганна Стецька розповідає)

Журналіст: Так. Та, мабуть, найщасливішою з виходом книги почувала себе вона, Дарія Саєнко, подвиг якої самозрозумілий і водночас величавий, бо через усі злигодні протягом півстоліття зберегла для нас відображення душі — лірику Мирослава Кушніра і його листи, які й лягли в основу високого видання під назвою "Слова із книги бою", котре упорядкували Ігор Калинець та Микола Дубає. Передмову написав поет Віктор Неборак. А ілюстрував цю зворушливу книгу син Дарії Саєнко — Андрій. Розповідає Ігор Калинець.

Калинець: \\\ю назву, здається, я придумав: "Слова із книги бою", бо останній вірш, який ми мали від нього, переданий на волю, власне говорить про ці слова, які написані у книзі бою. Цей заголовок мені дещо подібний до книги болю, бо там є справжній біль, або біль, зроджений великою любов'ю. І якщо подумати про сучасність, то це є надзвичайний приклад для нашої трохи бездушної, аполітичної молоді. Ми бачимо поета-романтика і не тільки поета-романтика, а й громадянина-романтика, молоду людину з таким романтичним світоглядом, з таким піднесенням, з таким патріотизмом, який не пошкодував свого життя заради тієї ідеї, яку він відстоював. І в той же час ми бачимо, як цього зараз потрібно, як потрібно тих слів, які би надихали молодь, зрештою, щоб виховали молодь, щоб вона була інакша. І мали би молоді люди брати за приклад отаких романтиків, які були під час Другої світової війни і після неї, отаких Мирославів Кушнірів. Ці слова, що винесені в заголовок — "Слова із книги бою" — повинні свідчити, що бій триває, бій за Україну не закінчився. І в цьому актуальність цієї книжки. Вона, зрештою, як кожна поезія, ніколи не втрачає своєї актуальності, якщо вона є живою і народжена із болю народу.

(Музика. На її фоні триває розповідь)

Журналіст: З листа Мирослава Кушніра до Дарії Вергун. Серпень 1944-го.

Диктор: Male, не плач. Я клянусь тобі в своїй любові. Вона згасне тоді, як згасне моє останнє дихання. Пам'ятай: це клятва не поета, а вояка, що вміє бути вірним.

Ми — сівачі і ми кинем зерно в поорану землю. Ми сповнимо свій обов'язок, хоча б цим зерном мали бути наші власні кістки. Нам байдуже, хто збиратиме жнива — ми чи нащадки наші, але ми свідомі, що жнива ці будуть величаві і святі, як святе є зерно нашого посіву. Мені доволі одного променя далекої Мети, щоб я забув про все стороннє, про себе і свою долю. Прощай, male моє, кохане!

Твій навіки Славко

(Музика підсилюється, а через декілька секунд мікшується і диктор читає вірш)

Диктор: Остався лиш один й однісінька граната,
а ворог не стріляв — хотів узять живим.
Але хто жити вміє — вміє і вмирати
прощанням зброї, гострим і стальним.
І стихло все. Останнього акорду
Зжахнулась темна ніч. І руки заломив
морозний ранок над тілами гордих,
що вміли умирати — не вміли жить в ярмі.

(Музика підсилюється, а потім зтишується і на її фоні триває розповідь)

Журналіст: Десь восени, наприкінці жовтня — на початку листопада 1944-го в оточеній більшовицькими карателями кривці прогримів той фатальний розрив гранати, який сам собі напрозорочив у вірші поет. Пішов з життя Мирослав Кушнір, цей поет з Божої ласки. Лицар-геройу своєї22, аби не здатися ворогові, аби засвідчити тривалість того бою і непереможність Великої ідеї державності української нації.

(Музика підсилюється, а потім мікшується)

Поклонімося вічній любові і вірності високого духа жінки. А героєві-поету — слава!

(Звучить хор, у пісні якого є слова "слава")

Журналіст: Це був радіонарис Львівської обласної державної телерадіокомпанії "Слова з книги бою". До ефіру його готували звукооператори Любов Назаркевич та Андрій Світличний. Звукорежисер Зиновій Левковський. Автор та ведуча журналіст Ганна Отецька. Вірші та уривки з листів Мирослава Кушніра читав Богдан Коник.

Проблемний радіонарис займав у радіомовленні СРСР та УРСР досить важливе місце. Радіо не було "першовідкривачем" проблемності у нарисі й у публіцистиці взагалі. Проблемний радіонарис запозичений із друкованих джерел у тому вигляді, якого йому надавали. "Радіофонізація" проблемного нарису у практиці далеко не вичерпана. Зрозуміло, він володіє цілим рядом ознак, спільних як для газетної, так і для його радіо різновидності. Проте не викликає сумнівів, що, будучи "озвученим", він набуває своїх специфічних жанрових ознак.

Проблемний радіонарис — це, за одностайною думкою авторів будь-якого з довідникових видань, — постановка і вирішення тих чи інших важливих суспільно-актуальних завдань. Ці завдання мають свій порівняно широкий тематичний діапазон: вони можуть бути суспільно-політичними, виробничими, морально-психологічними, національно-культурологічними, духовно-мовними, соціально-економічними, освітніми тощо. При чому сама проблемність поставлених завдань передбачає, так би мовити, незавершеність їх вирішення. "Пропаганда за допомогою радіонарису самоочевидних, однозначно зрозумілих, безапеляційно визнаних істин знімає

саму проблему, позбавляючи його права належати до проблемної різновидності. Як би не була чітко проведена авторська тенденція у проблемному нарисі, вона не повинна виявлятися у якості оптимального вирішення проблеми, не повинна позбавляти слухачів (як і учасників передачі) їжі для роздумів", — підкреслив В. Олійник [31, с. 123].

Подібно до будь-якої різновидності радіонарису, проблемний нарис — це нарис насамперед про людину. Герой проблемного радіонарису мислиться як в іманентній його самоцінності, так і в широкій системі його соціальних зв'язків. І те, і друге вже само собою може скласти цікаву проблему. На думку В. Олійника, "жанр проблемного радіонарису доцільно підрозділити на два основні його підвиди — суб'єктивно-особистісний і соціально-суспільний, — не ігноруючи, зрозуміло, їх внутрішнього взаємозв'язку" [31, с. 123]. Безперечно, є проблемні радіонариси, в яких відчутні як особистісна суть героя, так і соціальний смисл проблеми, яка піднімається за його допомогою.

Проблемний радіонарис повинен нині стати рівноправним репрезентантом нарисового жанру на радіо. Є всі можливості для його повного розкриття. Нагальна потреба підвищення питомої ваги проблемних нарисів у радіопубліцистиці тим очевидніша, що властиві їм позитивні якості не можуть компенсувати ні "друкована" журналістика, ні художня література, ні телебачення. Треба сподіватися, що українське радіомовлення активно використовуватиме проблемний радіонарис для вирішення важливих політико-ідеологічних, соціально-економічних, морально-психологічних проблем розбудови Української держави.

Диктор I: На крилах безсмертної любові до України.

Диктор II: Перед мікрофоном студентка IV курсу факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка Марія Жекало.

(Звучить музика. Через кільканадцять секунд мікшується і на її фоні автор розповідає)

Жекало: Життя — безсмертний і невичерпний людський океан, де кожен з нас — маленький острівець мрій, почуттів, вчинків, готовий протистояти найстрашнішим штормам у боротьбі за існування. Хто ми, народжені на цій землі, навіщо зіслані Богом, що залишимо після себе?

Це питання щораз постає переді мною, коли дивлюся, як пропливає у вічність кожна прожита секунда, хвилина, година... Як пролітають на крилах часу роки... Відходять у небуття... Вони були — і вже немає... І тільки міражем, маревом воскресають у пам'яті.

Людина забирає з собою в останню дорогу і перший поцілунок, і перший бій, і своє безталання, і найбільший талант. Але сліди на її життєвому шляху виринають спогадами для людства. Високі діяння породжують ідеали, стають орієнтиром та мірилами істини.

(Музика кілька секунд)

У думках оживають картини із минулого. І тепер я розумію, який глибокий слід у душі залишила моя пошукова діяльність у шкільному музеї національно-визвольних змагань у селищі Брошневі на Івано-Франківщині. Саме там моя окрилена душа прагнула спинитися на гілці висотності духу, але чомусь ще й досі літає у рожевих мріях. Та ще тоді я зрозуміла, що тільки єдність і злагода між людьми стають наріжним каменем у будівництві Української держави. Але чому й сьогодні ми розділяємося на "ми" і "вони"? Чому не шукаємо тієї наскрізної морально-психологічної ниточки, яка пронизує свідомість кожного українця? Чому не впишемо собі у підсвідомість ідеал Української держави, щоб з усіх сил тягнутися до нього, а не звинувачувати у всьому "незалежність"?

(Музична перебивка)

У пам'яті оживають два обличчя. Їхній життєвий подвиг подарував їм безсмертя. І хоча боролись під різними знаменами, зігрівала їх любов — любов до України. Вела вперед непохитна мета — здобути Україну або загинути в боротьбі за неї. І смерть не спинила їх. Сила духу, сповненого любові і завзяття, надихала серце, штовхала на відважні фатальні вчинки червоноарміиця Якіма Волощука і вояка УПА Володимира Кузя.

Спільна мета — незалежна соборна Україна — об'єднала їх у шкільному музеї національно-визвольних змагань. Саме там я побачила вперше на фотографіях ці два обличчя, які випромінювали дивну життєдайну енергію...

(Музична заставка)

Молодого чорнявого юнака у формі червоноарміиця звали Якимом Волощуком. Його глибокі і спокійні очі наче дивляться у майбутнє. Цей неймовірний погляд бентежить струни кожного серця. А ледь усміхнені і водночас серйозні вуста немов щось шепочуть.

У молодій, широкій, наче океан, душі готувалися до польоту мрії Якіма. Скільки добрих планів виколисувалося в його роздумах. Хмельницька земля зростила Якіма Яковича, батьки посадили у його дитячому серденьку зернятко працелюбності. Він гордився мозолями на руках, дорожив золотистим колоссям пшениці. Але війна, яку розв'язали два тирани Гітлер і Сталін, чорнотою котилася українською землею, обпікала своєю жорстокістю крила мрій.

(Канонада)

Молодого, необстріляного воїна Якіма Волощука кинули в кровопролитні бої на Прикарпатті. Війна вигривала на скрипці болю і страждань гучними похмурими акордами. Ступаючи нищівними кроками, залишала за собою криваві сліди. Ридали матері за синами, дружини — за коханими, омиваючи Україну морями сліз, у яких безтурботно плавали кораблі горя і смерті.

У боях під Брошневом спогоди тужливими журавлями все частіше літали у думках Якіма Волощука. Він до болю сумував за дружиною, тужив за малесеньким сином. Міражем з'являлися веселі оченята та рожеві вуста немовляти, що зігрівали одинокую і стомлену душу. Його переслідував голос дружини та невпевнені слова синопка, який радісно лепетав: "Та-та, та-та, та-та, та-та...".

(Кулеметні, автоматні черги)

Так і застиг Яким Волощук: задуманий, навіть усміхнений. Навічно спочиває на Прикарпатті.

(Музика)

З другої світлини, що поруч з фотографією Якіма Волощука, пильно дивиться в очі кожному, хто приходить до музею, Володимир Кузь, вояк Української Повстанської Армії. Його псевдо — "Руслан". Високий молодий юнак кремезної статури, з гарним і буйним чубом.

Ще студентом 1941 року Володимир Кузь виступав з патріотичною промовою на похороні вбитого німцями юнака з Перегінського. Вже тоді він закликав українців до боротьби з нацизмом, відстоював ідеї самостійної та соборної України.

Нерідко серпанок смутку сповивав думки Володимира: гинули близькі товариші у численних атаках, часто рясні рубіни виступали на брудній і запорошеній шкірі. Та щоразу минало відчуття страху, вірилось у перемогу, у те, що смерть жажнеться його мужності. Відвага і впевненість Володимира були живильною водою для товаришів. Його палкі слова змушували забувати про холод і голод. Вони надихали українських повстанців, зігрівши душу.

Як окружний пропагандист вміло користувався основною зброєю — вольовим, пристрасним словом. Здається, сам Бог наділив його ораторськими здібностями, магічним впливом на маси. Пронизливі слова, сповнені високого патріотизму, вірою і надією проростали у серцях українців.

"Руслан" був здібним постановником і режисером усіх агітаційно-масових дійств у військових підрозділах повстанців. Своїми публікаціями у підпільній пресі роз'яснював людям правду про національно-державницьку ідею ОУН, розповідав про героїзм вояків УПА у боротьбі з німецько-нацистськими і московсько-комуністичними загарбниками за незалежну Україну. Активізуючим, дієвим словом розвіював байдужість і апатію в серцях зневірених, заляканих ворогами українців.

(Фрагмент повстанської пісні раптово змінюється шаленим боєм)

Де спочиває прах Володимира Кузя? Незаперечним є одне: загинув від куль енкаведистів. Одні кажуть, що його життя обірвалося у селі Рівні, мертвого перевезли у Перегінське, де кілька днів тіло пролежало біля стодоли єврея Хама, а згодом там же й поховали. Інші кажуть, що віддав життя за Україну поза Рожнятівщиною, і ніхто не знає, де покоїться прах палкого патріота України Володимира Кузя. Але його тіло прийняла рідна українська земля, а душа, мов жайвір, спинилася в небесах і споглядає, чи проростає його зернятко любові і відданості Україні.

(Сучасна пісня про Україну, мікшується)

У Брошнівському шкільному музеї національно-визвольних змагань поруч дві фотографії: воїна Радянської Армії Якіма Волощука і вояка Української Повстанської Армії Володимира Кузя. Біля них — польові квіти.

(Музична перебивка)

Як солдати Радянської Армії, так і вояки Української Повстанської Армії своїми зусиллями й мужністю витягали Україну з тієї безодні, куди зіштовхнули її комуністичний і нацистський тоталітарні режими. І порятували безмежжям людських жертв. Нині Україна — незалежна держава. Однак з великої любові до неї і болю за її майбутнє квилить серце Іри Красильник з містечка Ватутіного, що на Черкащині.

Диктор: До тебе схиляюся, рідна моя Україно!
Прости, що так гірко й приречено плаче душа.
Прости, що безсило, прикуто стою на колінах,
Тоді, як манкурти лихі свої справи вершать.
Їуди цілують святе твоє змучене тіло,
Пілати до крісел варав уже знов підвели...
Терновий вінець обпікає чоло твоє біле.
Це ж вкотре тебе, моя Ненько, уже розп'яли?!
Татарська орда потоптала — і діти... і цвіту,
Жорстокії війни і вроду твою відняли.
Нужденна і хвора з біди ти вертала до світу, —
За Мову, за Слово із тебе три шкури зняли.
Із голоду пухла. У спалених селах вмирала.
Крізь зраду і попіл. Крізь пекло насилля пройшла.
Чорнобильські зорі сорочку тобі вишивали...
Як довго і боляче шляхом ти битим ішла!
Хай виродки знають: за все доведеться платити.
Ще тут, на Землі. На отому стражденнім хресті,
Де кров України, гіркі її сльози проліти,
І де воскресають розп'яті не грішні — святі.

Жекало: \\\ слова Віри Красильник долинають до душ колишніх оборонців України Якіма Волошука і Володимира Кузя. З високих висот потойбіччя їхні душі наче промовляють до нас: "Ми загинули за Україну. Бережіть її незалежність і свою волю. Жийте у злагоді та мирі! Творіть Добро!"

(Музика величання)

Марія ЖЕКАЛО

Подорожній радіонарис належить до популярних радіожурналістських творів. На тлі величезної кількості принагідних розповідей про враження від українських історичних місць чи закордонних мандрівок подорожній радіонарис посідає особливий статус — джерела пізнання. Але він не є "інформаційним колодезем". Відомості, що містяться в подорожніх радіонарисах про будь-яку із країн світу, можна було би почерпнути з багатьох топографічних, етнографічних, географічних довідкових видань, Інтернету. Але вони не замінять подорожнього нарисовця не тільки тому, що він часто володіє матеріалом, який не зафіксований ні в одному з довідників, але й тому, що у них нема автора — живої особистості, перед поглядом якої весь той матеріал розкривається, й яка дає йому оцінку відповідно до свого інтелектуального, національного, психологічного, туристського досвіду. Іншими словами, подорожній радіонарис дає можливість розкритися самому процесові пізнання невідомого, його діалектиці, формам, щоденній, щохвилинній зачарованості, розкритися власному ставленню автора до пізнаваного.

Диктор: Студенти факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, що опановують спеціалізацію "Журналістська робота на радіо", пишуть на IV курсі радіонариси. Антоніна Палійчук вважає, що "Уманське диво", яке вона підготувала, відповідає вимогам до подорожнього радіонарису. Подаємо цей студентський матеріал як можливий варіант подорожнього радіонарису. Перед мікрофоном студентка IV курсу Антоніна Палійчук.

(Шум, голоси, приглушені розмови)

Палійчук: У гуртожитській кімнаті, як, зазвичай, буває, зібралася невеличка компанія друзів, щоб за філіжанкою кави чи чаю просто порозмовляти. З'ясувалося, що ми з різних регіонів України. І поступово наша розмова перетворилася на описи тих місць, звідки кожен був родом. Ми встигли побувати на вершині гір у Карпатах, переплисти Шацькі озера, відчуті і побачити войовничий дух і велич стародавньої фортеці у Кам'янець-Подільському... Далі наша мандрівка завела нас на Черкащину у невеличке місто Умань і ми побачили Софіївку. Вже до кінця вечора наша розбурхана уява не могла заспокоїтися від описаного місця. А вночі, у своїх снах, ми знову і знову мандрували до омріяної нами Софіївки.

(Музика)

Минав час, а розповідь про диво-парк так і залишилася у наших спогадах! от одного травневого ранку четверо дівчат спакували валізи і вирушили у подорож, назустріч своїм потаємним мріям. Дорогу подолали так швидко, що й не помітили, як приїхали. Відпочинок. Сон. А завтра... Зустріч з дивом.

(Створення відчуття вітру, швидкості, звук автомобіля, музика, що характеризує схід сонця, ранок)

Автомобіль мчить по шосе, по обидва боки якого буйно цвітуть польові квіти. День обіцяє бути сонячним, по весняному теплим, пахучим. Сонце лагідно торкається своїм ще прохолодним промінням наших облич. А легенький вітерець, розпутавшись нарешті з нашого волосся і зігрівшись нашим подихом, вилітає у відчинене вікно, щоб через деякий час знову повернутися до такої дружньої компанії. У кожній з нас гарний, піднесений настрій, душа тремтить, наче натягнута струна скрипки в очікуванні доторку вправної руки майстра, щоб заспівати мелодію щастя.

Ось-ось ще один поворот і ми зустрінемося віч-на-віч з нашою мрією. Автомобіль оминає напівкруглий бік догори і нам розкриває свої обійми місто. Оповите легендами, воно ніби заховалося у цьому затишному куточку, який для нього так майстерно облаштувала природа.

(Інший музичний тон, бо розповідається історія)

Умань — одне із старовинних міст України. Його доля героїчна і багатостраждальна. У чийх руках воно тільки не бувало!? Ним володіла польська шляхта, його палили й руйнували вщент татари і турки, та воно знову і знову піднімалося з попелу, символізуючи нескорений дух українського народу. Саме під Уманню, виборюючи волю і незалежність, хоробро билися козацькі полки Івана Гонта і Максима Залізняка. Місто заповнює нас у вир легенд та історичних подій.

Але де ж той диво-парк, де ж вона — Софіївка? Терпіння і ще раз терпіння. Проїжджаємо місто, ось дорога стрімко збігає вниз і ми падаємо у зелене море.

(Музика)

Перехоплює подих. Наче хвилі океану, накочується на нас зелений потік верхізок різноманітних дерев. І ми зустрічаємося з допитливо вивчаючим нас поглядом Зофіївки. А ось і перше привітання, дерева у парку висаджені так, що зверху ми побачили напис гарного жіночого імені — Софія. Ми вже й не помітили, як поринули у безмежне море зелені, як втопилися у зелено-загадковому погляді таємничої жінки з іменем Софія.

(Відповідне музичне тло)

Коли 16-річна повія, грекиня Софія, з роду Скарлатос Панталес Маврокордатов де Челіче ночувала з матір'ю Хаджі Марією на гарячих тротуарах Стамбула, то й не думала, що колись отримає у подарунок на іменини унікальний парк. Цей витвір природи та фантазії архітектора Людвіка Метцеля збудує для неї в Умані польський граф Станіслав Щенений Потоцький. У модному стилі поклоніння античній культурі, за мотивами міфів Давньої Греції. Статуї купуватимуть в Італії, рослини — по цілому світу. Шедевр розкинеться над річкою Кам'янкою на площі близько 170 гектарів і стане перлиною України. Парк назвуть "Софіївкою".

(Мікшується шум працюючого двигуна)

Автомобіль зупинився біля головного входу в парк. Ось вона, уславлена Софіївка, навколо якої час плете безперервне мереживо переказів та легенд. Важкі ворота з велично могутніми колонами-велетами сумлінно охороняють цей куточок надзвичайної краси. Що ж, уперед! Вливаємося у натовп відвідувачів.

(Тут шум, гамір)

Прямуємо до каси, щоб придбати квиток-перепустку у мрію. Тут надзвичайне усе, навіть квитки, які мають форму двох напівсердець — перший символ кохання графа Потоцького і Софії. А що діється довкола?..

(Шум)

Наше вухо вловлює найрізноманітнішу палітру усіх мов світу: англійська, німецька, польська, білоруська, російська. Здається, тут зібралися з усіх куточків землі, щоб помилуватися цим "уманським дивом". Ми схиляємо голову у привітанні могутнім велетам-охоронцям, які поважно пропускають нас до парку.

(Музика лунає, наче хвилями. Звук такий, наче відхиляються важкі ворота)

Піщана доріжка, по обидва боки якої насаджено різноманітні дерева: сосни, різні види ялини, тюльпанове дерево, — тож ця доріжка побігла далеко всередину. Що ж, вперед, цією доріжкою — місцями таємниць і кохання. Але що це, невже тут затаїлося розчарування, щоб зненацька напасти на нас. Доріжка все звужується, звужується. *(Тиша). Аж раптом?!*

(Ці слова підкреслюються хвилюючою музикою, ніби уривчастою, а далі музика ніби полилася тихо і ніжно)

Це просто диво. Ми потрапляємо на широку галявину, наш погляд зачаровує надзвичайної краси павільйон. Граційність колон і блідо-голубий відтінок фарби створюють враження чогось неземного. Це павільйон Флори. Стоячи між колонами, ми з подивом спостерігаємо видовище 18-метрового стовпа води, що рветься в небо з паші величезної чавунної змії. Вода важкими краплями падає на дзеркало води, зрошуючи озерні зірки-лілеї. У розсипах її райдужних крапельок ніби

віддзеркалюється весь парк. Два білих лебеді — другий символ кохання — граційно пропливають повз нас, і ми зачаровано йдемо за ними попри озеро.

(Музична перебивка, хлюпіт води)

Озеро має форму, яка нагадує овал. З одного боку воно межує з стежиною, а з іншого — грізно насуплюються на подорожніх великі кам'яні брили.

(Музичне тло)

Це — долина Велетнів. Вона вражає хаотичним нагромадженням гранітних брил. Здається, ніби й справді її будували велетні. Бавлячись, розкидали скелі, а деякі з них навмисне залишили в такому хиткому стані, що ось лише повіє вітерець — важка брила обрушиться вниз і ніщо не зможе її зупинити. Найпомітніше місце займає тут великий білий камінь, за легендою називають його "чорним", тому що навіки поховано під ним 800 кріпаків Потоцького, які працювали тут на будівництві. Це видовище навіяло на нас холод і смуток, відчуття страху і своєї незахищеності перед могутністю природи і її творінням.

(Тривожна мелодія мікшується)

А зовсім неподалік тиша і спокій Єлисейських полів, що ніби уособлюють райський куточок. Тут розкинулася низка прозорих озер, розлогих дерев, крізь листя яких видніються мармурові боги Еллади. Здається, ніби потрапили у стародавній світ, де враз ожили усі міфічні боги.

(Гуркіт, ніби водоспаду)

Йдемо на цей страшенний гуркіт, зупиняємося у захопленні і подиві.

(Чути, як з силою біжить вода, коротенька пауза)

Це великий водоспад, який летить, здається, прямо на нас з 14-метрової висоти, загрожуючи знищити своєю могутністю усе живе. Переплелися тут краса і міць, могутність і ніжність, символізуючи силу чоловіка і краси жінки.

Кохання — це могутня незбагненна сила, яка здатна творити дива. Закоханий чоловік готовий заради коханої жінки на все, долаючи будь-які перешкоди на своєму шляху.

(На музичному фоні)

Екскурсовод: ^ жовтні 1791 року граф Потоцький виїхав у Яси, щоб зустрітися з Потьомкіним. Але князя на той час уже отруїли. Саме на його похороні він уперше побачив Софію з чоловіком. Юзек Віт, чоловік Софії, був старший за неї на 19 років, Станіслав — на 9. На момент зустрічі з Потоцьким Софії вже виповнився 31 рік. Вона була матір'ю 9-річного сина Івана, який увійде в історію як "кривавий жан-дарм" Російської імперії, та поховала 2-річного сина Юзефа Віта — Станіслава Корнеля.

Надзвичайної краси жінка відразу зачарувала графа. Про їх роман пліткувала вся Європа. Навесні 1792 року Станіслав викликає Софію у свій основний маєток до Тульчина. Закохані поринають у бали-маскаради.

(Вальс, через кілька секунд мікшується. Чути шелест дерев, легеньке дзюрчання струмка, спів птахів)

Палійчук:?, усіх куточків парку на нас дихає своїм гарячим подихом кохання. Воно вбачається у всьому: у ніжному сплетінні гілля дерев, у веселому дзюрчанні

струмків, навіть у п'янкуму запахові квітів. Ось грот Феміди, де сама богиня кохання Венера ховається від допитливого ока подорожнього за важким водяним покривалом. Напившись цієї води, жінка усе життя буде коханою, принаймні, так говорить легенда.

Острів кохання, оточений довкола деревами і розташований у центрі великого озера, здається нам неосяжним і загадковим. Ніжно-рожевий павільйон, який виглядає з-за дерев, ніби приховує якусь таємницю, яку неодмінно хочеться розгадати. Ми сідаємо у невеличкий човен, який, легко ковзаючи по гладенькій поверхні озера, тихо впливає у підземну ріку. Стікс.

(Музика передає холод і темність)

Уже сама назва річки налаштовує на філософські роздуми, нагадує про плінність життя... Тут нема штучного освітлення. І лише через нечисленні отвори, влаштовані в гранітній стелі, сюди проривається скупе, тьмяне сонячне світло. Якими таємничими видаються береги цієї річки!

Та ось сліпучі сонячні промені примушують заплющити очі — ми в Амстердамському шлюзі і перед нами величаво постає Острів кохання з рожевими павільйонами.

(Знову музика, яка передає сонце, радість)

Саме тут зустрічалися Потоцький і Софія. Ми стаємо співучасниками цього таємного кохання. Неподалік від павільйону дзюрчить джерело Гіпокрена. Не втримуюся і припадаю до холодної води. Адже у грецькій міфології так називалося джерело, що давало натхнення поетам.

(Музична перебивка)

Ось ще одне диво відкриває нам свої обійми — грот Каліпсо, і ми із задоволенням падаємо у його прохолоду. Його назва пов'язана з міфом про мандрю Одіссея. На стіні зустрічає нас дивний напис: "Загуби тут пам'ять про нещастя і прийми щастя вічне, якщо ти щасливий, так будь щасливим ще більше".

Легенда розповідає, що тут здійснюються усі бажання і мрії. Згадую усі свої найпотаємніші бажання. Адже в кожній легенді є доля правди. Так хочеться у це вірити.

(Мрійлива музика)

...Ось на вершині пагорба височіє мальовнича Китайська альтанка. Поруч з нею — гігантський дуб, який у народі і досі називають дубом Залізняка. Хто знає, можливо, й справді сидів під ним відважний народний ватажок зі своїми козаками під час короткого перепочинку між боями, слухав таємниче шепотіння вітру в розлогих гілках. Ми теж слухаємо цю неквапну нескінченну розмову, що не вщухає століттями, і подумки переносимось у минуле України, замислюючись над прийдешнім, над сутністю самого життя, над тим, що в ньому істинне, невмируще, вічне.

(Музика звучить ще кілька секунд і мішкується)

Є у Софіївці і сумний куточок. Коли Софія народила своєму другому чоловікові графу Потоцькому дітей, троє перших померли під час епідемії в Умані. Їх поховали у парку. Сьогодні можна побачити колону скорботи: пам'ятник у вигляді недогорілої свічки. Навпроти нього розташована ще одна данина смуткові, символічна могила Гертруді — першій дружині Потоцького, яку задушили гайдуки у 1771 році.

Митець виконав надгробок у вигляді трьох кам'яних брил. Горизонтальна — Гертруда, над нею схиляється вертикальна — Потоцький, а поруч маленький камінець — подушка, якою задушили перше кохання графа. А, може, їхня ненароджена дитина. Біля цієї композиції як символ смутку росте плакучий бук.

(Кількасекундна тиша)

До пізнього вечора блукали ми парком, який відкривав нам все нові і нові таємниці. Переповнена від надзвичайних вражень скрипка душі кожної з нас заспівала найпрекраснішу мелодію кохання. Мелодію, яка вже залишиться з нами на все життя.

(Музична перебивка)

Ця подорож подарувала нам багато прекрасних почуттів, заповнюючи наші серця романтичністю і ніжністю. Вони оберігають нас від того бруду, якого сьогодні так багато у житті. Вони підтримують віру у те, що прекрасне житиме вічно, незважаючи ні на що — доказом цьому є Софіївка.

(Музика, що символізує закінчення дня. Мікшується, чути гул автомобіля)

Все далі й далі від'їжджав наш автомобіль. Поряд з радістю ми відчували якийсь смуток за чимось незбагненим і невідомим. Але одне знали точно — у цьому куточку української землі назавжди залишилася частина нашої душі. Ми були впевнені, що повернемося сюди ще не раз, щоб знову і знову розгадувати таємницю кохання.

(Музика сподівання)

Антоніна ПАЛІЙЧУК

Радіонарис — чи то портретна, проблемна чи якась інша його різновидність — створюється, переважно, з позиції деякої ретроспекції: кажучи "а", нарисовець у той же момент знає, що "б" або "в" він вимовить через кілька миттєвостей. Подорожня форма радіонарису ліпиться, так би мовити, "за гарячими слідами": записуючи свої перші враження від побаченого, почутого, автор ще нічого не знає про враження, які виникнуть у нього від наступних зустрічей і як він оцінить свої перші подорожні спостереження в кінці подорожі. В. Олійник слушно зазначає, що форма подорожного радіонарису є рухливою, плинною у часі та локалізованою тим матеріалом, який може надати нарисовцю його "шлях" [31, с 128].

"Подорожня" різновидність радіонарисів є відмінною від газетних подорожніх нарисів тими особливостями, які забезпечуються радіомовною специфікою. Подорожній нарис на радіо витримується у розмовній, довірливій інтонації, викликаній усвідомленням безпосереднього спілкування з адресатом. Здивування, миттєве захоплення, "поточне" переживання — все це доноситься до радіослухача через мікрофон найбезпосереднішим чином. Відчуття цієї хвилини, максимально скороченої часової дистанції, постійно змінюваних "фаз" мікрівідкриттів ніби робить слуха-

ча безпосереднім співучасником мандрівки, спостерігачем того, що відбувається.

Яким є авторське "Я" у подорожньому радіонарисі? Які саме факти, ситуації, події привернули увагу *радіожурналіста*, кого він записав на магнітофон, яке художньо-публіцистичне наповнення відтворених життєвих картин, які висновки із побаченого, відчутого, дослідженого він зробив — у всьому цьому авторське "Я" заявляє про себе цілком виразно.

Поширеним жанром радіожурналістики є радіозарисовка (радіозамальовка). Радіозарисовку називають "малою формою радіонарису", "першою стадією творення радіонарисового твору". Радіозарисовка менша за обсягом, порушує локальніші проблеми або розповідає про окремі сторони життя людини чи окремі риси її вдачі. В. Карпенко вважає, що "зарисовкою може бути начерк нарису, тобто не пророблений до кінця нарис, своєрідний його ескіз" [16, с 214]. Та як би не називали радіозарисовку, незаперечним є те, що авторові не треба прагнути до всеосяжності, всеохоплення у показі характеру героя, зображенні події чи явища. Головна мета радіожурналіста — виокремити з-поміж багатьох, навіть суттєвих граней, найосновнішу і знайти ефективну форму реалізації творчого задуму. Для радіозарисовки характерні такі ж зображально-виражальні засоби, як і для радіонарису.

Диктор: Про лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, заслуженого діяча мистецтв України, головного редактора фотомистецького журналу "Світло й Тінь" Василя Пилип'юка написано дуже багато. Його інтерв'ю, виступи звучать по радіо, телебаченню, друкують газети. Своє розуміння, бачення видатного фотомитця розкрила у радіозарисовці "Життя заради світлини" студентка ІV курсу факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка Руслана Оренчук.

(Музика, що спонукає до роздумів. На її фоні автор розповідає)

Оренчук: Когось приваблює Василь Пилип'юк як творча особистість, іншого цікавлять його нагороди, звання, премії. Мене приворожує талант. Є багато визнаних світлин українських фотографів, але з таким мистецьким баченням, яким володіє Василь Васильович, рідко хто зрівняється.

(Гуцульська рапсодія)

Мистецька фотографія — це таке творіння людини, коли її можна цінувати як художню картину. Такою неповторною художньою картиною постала у фотоальбомі "Івано-Франківщина" світлина пам'ятника Іванові Франку. Ця кам'яна споруда, хоч і стоїть в центрі Івано-Франківська, немає такої привабливості на фоні відремонтованих старих будинків і тротуарної плитки. А фотомайстер подав цей пам'ятник як витвір мистецтва крізь призму свого бачення. Колоритно зображено пам'ятник на фоні неба. Не зумію його описати. Це треба бачити! У цій художній світліні

немає нічого зайвого: все просто і водночас оригінально, красиво, наче вічність. Так міг зробити лише Василь Пилип'юк.

(Музична перебивка)

Своєрідність Василя Пилип'юка як талановитої людини полягає в тому, що він плідно працює у кількох аспектах журналістики. Він і фоторепортер, і видавець, і дослідник фотосправи, а ще підприємець. Та найціннішим його скарбом є вміння творити художні фотографії, які бачили на всіх континентах світу. Фотоальбоми — не лише безцінні подарунки для гостей Львова і всієї України. Вони, насамперед, джерело творчого досвіду для молодих фотографів, свідчення потужної працьовитості та майстерності.

Не кожен з радіослухачів тримав у руках фотоальбом Василя Пилип'юка, але, напевно, кожен хотів би з приємністю отримати його в подарунок, насолоджуватися творчою працею автора.

(Троїсті музики)

Василь Пилип'юк — син чарівного Покуття. Він завше лине до рідного села Новоселиця, що на Івано-Франківщині. Батьки і село вивели його в люди. Рідна земля постійно надихає, додає снаги митцеві — єдиному і своєрідному, яким пишеться не лише мій край, наша Україна. Він зажив світової слави. Хто знайомий з Василем Пилип'юком, то знає, що у його творчому злеті є значна частина допомоги, терпіння, підтримки вірної дружини Ганни, з якою на світ Божий привели трое дітей: двох дівчат — Христину, Ярину — і хлопчика. Василь Васильович докладає зусиль, щоб син Володимир був гідним продовжувачем його фотомистецької справи.

(Музична перебивка)

Часто їду зі Львова додому тією дорогою, що й Василь Пилип'юк. Адже моє село Трійця за кілометрів десять від Пилип'юкової Новоселиці. Обабія нашого шляху прекрасна прикарпатська природа. Але я, на жаль, не бачу тих пейзажів, які впадають у вічі Василеві Васильовичу, і він їх увічнює на фотоплівці. Мабуть, потрібно якось особливо дивитись, відчувати, любити і бачити цей світ, щоб відкрити велич української краси.

(Клацання фотоапарата)

Великі митці кажуть, що живуть заради високого мистецтва. Василь Пилип'юк присвятив своє життя світлинам. Він фанат своєї справи. Неймовірно багато працює над кожним кадром. Мені так і не пощастило взяти у нього інтерв'ю. Відкладав на завтра, на післязавтра, через тиждень, як повернеться з Франції, а потім термінова поїздка до Словаччини... А навчальний процес не зупиниш. Уже й так припізналася з підготовкою радіонарису.

Василь Пилип'юк у безупинних творчих пошуках. Навіщо він так себе виснажує? Не дивно, адже фотомистецтво — це саме його життя. Він прагне, щоб кожна його світлина була неповторною, стала, якщо бути нескромним, мистецьким шедевром.

(Спокійна мелодія)

Коли Василь Пилип'юк довідався, що у Львові з 1933 по 1939 рік виходив фотожурнал "Світло і тінь", то вирішив будь-що відновити видання, адже воно дуже

потрібне українському фотомистецтву. Задум здійснив у 1990 році, відкрив дорогу багатьом фотографам до мистецької фотографії.

Зі своїх світлин Василь Пилип'юк уже створив і видав 40 фотомистецьких альбомів. Це великий внесок у скарбницю української і світової культури. Тому заслуженою є міжнародна нагорода "Золотий Оскар". А що далі? Попереду ще велика праця над фотоальбомами "Постаті" про достойних будівничих України. Він прагне показати їх добротність, з допомогою фотографії відтворити внутрішній світ кожного героя. І тут же — найбуденніші предмети, куточки неповторної природи у променях сонця і саме сонце.

(Музичний фон)

У Василя Пилип'юка дуже багато сонця. Воно сходить, заходить, на чистому голубому небі, серед хмар, за хмарами, над горами, за лісом, тепле, пекуче, манливе. А поки сонце зійде та зігріватиме променями землю, Василь Пилип'юк уже працює, напружено ловить мить народження дня, сходу сонця, розквіту жіночої краси, щоб згодом кожний з нас мав можливість збагачувати свій світ чистотою помислів, навіяних світлинами великого майстра.

(Величальна музика)

Диктор: Ви слухали радіозарисовку "Життя заради світлини" про фотомитця Василя Пилип'юка студентки IV курсу факультету журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка Руслани Оренчук.

До речі, у французькій пресі функціонує жанр "замальовка", що містить елементи критики, але не аналізує сутність дії; вона передає настрої, наприклад, під час вистави у театрі, емоційне враження від картини художника, навіть від політичного заходу. У замальовці використовують елементи репортажу, бо читач має ніби відчуття те, що бачив на власні очі автор. Її пишуть не довшою, ніж два-три абзаци [10, с. 59].

Методика підготовки радіонарису. Радіожурналістська практика виробила такі етапи роботи над радіонарисом:

1. Виникнення замислу. Вибір теми, об'єкта, героя.
2. Збір матеріалу (включає роботу з різними джерелами і магнітофонні записи, розвиток, трансформацію замислу у процесі бесід з людьми, цілеспрямоване "нарисове" вивчення подій, фактів).
3. Створення уявної композиційної схеми, плану майбутнього радіонарису.
4. Літературна робота над матеріалом.
5. Робота в студії (монтаж, оформлення, запис).
6. Проходження передачі в ефір (самооцінка, оцінка редакції, реакція слухачів) [36, с 103].

Ці етапи складають єдиний творчий процес. Інколи деякі з них важко виокремити, вони відбуваються паралельно або зливаються в один. Можна

відмітити лише послідовний, поступальний характер втілення замислу, який розвивається і збагачується у процесі його здійснення. Кожний із етапів по-своєму важливий у творчому процесі. Ставлення журналіста до того чи іншого етапу залежить від індивідуальних особливостей роботи, практичного досвіду. "Робота над передачею характерна тим, що вона тримає журналіста у напрузі, вимагає від нього повної віддачі на всіх етапах — від збору матеріалу до закінчення запису у студії", — наголошував А. Ревенко [35, с 22].

Такі етапи, як вибір теми, об'єкта, героя, збір фактів, їх опрацювання (розробка теми), літературне опрацювання притаманні роботі над іншими радіожанрами. На специфіку цього творчого процесу впливають особливості того чи іншого радіожанру, насамперед, функціональні. Про це достатньо мовилося вже під час розгляду кожного радіожанру. Творча робота над радіонарисом обумовлена: по-перше, діяльністю, яка властива створенню будь-якого радіожурналістського твору; по-друге, своєрідністю, яка залежить від виражальних особливостей самого жанру.

Вивчення і відбір фактів радіонарисовцем визначаються індивідуальними особливостями його роботи, методами і прийомами, виробленими всім попереднім творчим досвідом, стилем журналіста, а також під впливом замислу, характеру потрібного матеріалу, обставин, у яких перебуває автор. Погляд на факт, який визначається багатьма моментами, його виокремлення, "зчеплення" з іншими фактами — все несе своєрідний відбиток особистості автора, його життєвого досвіду, творчої індивідуальності та виражає нарешті його світогляд.

Велике морально-психологічне навантаження у радіонарисі несуть роздуми журналіста, описи різних ситуацій, місця події, ліричні відступи, які пов'язують різні факти в єдине ціле. Авторська присутність у радіонарисі багатоманітна. Це, безперечно, пов'язано і впливає з етапу спілкування, коли радіожурналіст знайомиться з героєм. Під час взаємного знайомства радіожурналіст і співрозмовник здобувають інформацію про те:

- хто є сприймаюча людина (стать, вік, національність, професія, освіта);
- що вона робить (спектр її трудової, побутової, відпочинкової діяльності тощо);
- наскільки вдало вона займається тією чи іншою діяльністю;
- для чого вона займається тією чи іншою діяльністю;
- як вона ставиться до світу речей і людей, до своєї діяльності;
- у чому її особливості (індивідуальні риси особистості) [18, с. 11].

Залежно від того, яке завдання розв'язує журналіст у тій чи іншій ситуації спілкування, він зосереджує увагу на одному або кількох з цих

питань. Інші відіграють роль інформаційного або психологічного фону, на основі якого відбувається розмова. Журналістові не варто забувати, що під час спілкування він сам також сприймається співрозмовником, і у його свідомості можуть бути не тільки позитивні, але й негативні психологічні установки. Обмін інформацією і взаємовідносини, що виникають як наслідок взаємного сприймання і пізнання, відбувається, зазвичай, на двох рівнях — раціональному й емоційному. Отже, з перших хвилин знайомства журналіст повинен створити психологічно комфортні умови для запису розмови на магнітну стрічку.

Бесіда перед мікрофоном, її запис є дуже важливим, по суті, найголовнішим актом творчого процесу підготовки радіонарису. Яким би довгим і важким не був запис, радіожурналіст повинен віддавати йому все, викладатися повністю, працювати з насолодою і натхненням. Якщо до запису ставитись з такою відповідальністю, якщо радіожурналіст розуміє процес запису як творчість, тоді можна бути впевненим, що радіонарис (чи будь-який інший радіоматеріал) вдасться, зацікавить слухачів.

Деталі, штрихи у запитаннях і репліках радіожурналіста допомагають зображенню особистості, доповнюють мовну автохарактеристику співбесідника. Тому бесіда будується таким чином, щоб слухачі знайомилися, довідувалися про героя у процесі розмови. Якщо в інтерв'ю як самостійному жанрі журналіста насамперед цікавить достовірна інформація на вибрану тему, то в інтерв'ю, призначеному для радіонарису, він чекає також і емоційної реакції героя. Інтонація такої розмови багатша і різноманітніша, і це відіграє відчутну роль під час сприйняття матеріалу. Таким чином, функціональний і тональний акценти в інтерв'ю змінюються. Деталі, які допомагають розкрити внутрішній світ героя і є у самостійному інтерв'ю другорядними, висувуються у радіонарисі на перший план.

Журналіст, задаючи питання, намагається знаходитися "з боку", він спрямовує розповідь героя у потрібне йому русло. Запитання звучать ніби неквапливо, створюючи атмосферу довірливої бесіди. Завдання радіонарисовця — створити психологічну атмосферу довіри, щоб герой максимально розкривався під час бесіди.

Запитання під час живої, невимушеної розмови автора радіонарису зі своїми героями існувати автономно, зазвичай, не можуть. Вони складають нерозривне ціле з відповідями героя. Більше того, вони підготовлені психологічною атмосферою, всім ходом мовного спілкування журналіста і героя та є у певному розумінні продуктом того спілкування. Під час бесіди, коли радіонарисовець намагається привабити до себе співбесідника, відбувається реакція не тільки на конкретне запитання, але й на всю ситуацію спілкування.

Доцільно ставити такі запитання, які б спонукали героя замислюватися перед мікрофоном. Ці запитання створюють психологічну обстановку, яка потрібна журналісту для розкриття заповідних думок свого співбесідника. Для журналіста важлива не стільки сама інформація, скільки інформація, забарвлена безпосередніми переживаннями героя, викликаними народженням його думок, почуттів, на які відгукується і радіослухач. Такий "показ" людини у мовному спілкуванні відповідає звуковій природі радіонарису й ефективно замінює авторський опис.

Інтерв'ю, яке входить у радіонарис, підпорядковане нарисовому сюжетові і композиції. Середовище синтетичного жанру дозволяє розчленовувати інтерв'ю, монтувати його фрагменти. Місце фрагментів визначається тією роллю, яку автор їм відводить у вирішенні художньо-публіцистичного завдання радіонарису, і тими очікуваннями, які він покладає на них, враховуючи їх змістовий та емоційний потенціал.

Інтерв'ю в радіонарисі несе "часткову" інформацію. Опис обставини розмови, попереднє знайомство з героєм, відомості про його життя можуть бути введені в радіонарис без інтерв'ю і зосереджені в авторській оповіді. Інтерв'ю доповнює відомості, котрі слухачі отримують із тексту автора; одночасно авторський опис збагачує інтерв'ю. "Зв'язки інтерв'ю з іншим текстом, взаємозв'язки усіх компонентів радіонарису багатолінійні. Вони визначаються перебігом дії, розповіді, авторськими асоціаціями. Рухлива структура радіонарису, вбираючи в себе елементи інших жанрів, дає можливість автору деформувати їх відповідно до свого замислу, асоціативного ходу його думки" [36, с 38].

Вивчення способів, якими журналісти ведуть розповідь, показує, що радіонарисовці вдаються і до репортажного стилю, проте ця репортажність іншої якості, ніж у репортажі з місця події. У зв'язку з цим виділяють і розглядають два аспекти. По-перше, використання репортажності другого плану, тобто коли автор пише про подію через певний час, по-друге, наявність у радіонарисі елементів репортажу з місця події.

Радіореporter, виконуючи вимоги жанру, повинен вести запис на стрічку під час здійснення самої події для того, щоб у слухачів склалося враження (ефект присутності) про те, що відбувається, і вони відчули себе її учасниками. Радіорепортаж переважно спрямований на інформаційне, оперативне висвітлення події.

Слухачі постійно відчувають, що автори радіонарисів також були очевидцями подій. Вони детально, образно розповідають про свої враження, зустрічі з людьми, описують картини пейзажу, обставини тощо. Журналіст згадує бачене, але відтворює "репортажно", тобто пригадає найяскравіше, яке запам'яталося йому; він користується методом, який близький до репортажного методу опису. Розповідь про подію, побачене і почуте вже після

того, що відбулося, дає автору радіонарису можливість стискати час, вводити додаткову інформацію, яка не має безпосереднього відношення до події, розширювати часові та просторові межі радіонарису. Відбувається своєрідний монтаж-відбір. У такому випадку радіожурналіст інтерпретує подію так, щоби вона повністю розкривала основну думку радіонарису, максимально збагачувала текст.

Варто звернути увагу на ще одну особливість методики роботи радіонарисовця під час події. Будучи так же, як і репортер, її очевидцем, радіонарисовець фіксує, відбирає деталі під іншим кутом зору. Його цікавить не стільки сам процес і його результат, скільки психологія людей, поведінка героїв у тій чи іншій ситуації. Цю особливість давно помітили радіожурналісти. "Не кожна людина поділиться перед мікрофоном своїми потаємними думками (під час ведення репортажу. — *В. Л.*). Але вона може відкрити їх кореспондентові в окремій бесіді, — зазначав Ю. Гальперін. — Через це в оповіді буває легше намалювати портрет людини. Цікавий поворот, який у репортажі може здатися штучним, умисним, у радіонарисі прозвучить природно" [9, с. 50]. Ті події, очевидцем яких став радіонарисовець, опосередковуються (спрямовуються, видозмінюються, збагачуються) метою радіонарису взагалі, завданням кожного епізоду в структурі радіонарису зокрема. Журналіст, дотримуючись свого замислу або характеру матеріалу, в "репортажних" фрагментах радіонарису може більше уваги приділити пейзажу, обставинам самої події тощо, залежно від того, яку композиційну або виражальну роль надає цьому епізодові.

Коли у радіонарис входять фрагменти репортажу з місця події, тоді нарисовець дотримується всіх жанрових вимог до репортажу, тобто робить документальні записи на місці події і під час події. Фрагменти репортажу в такому вигляді набувають, як і фрагменти інтерв'ю, додаткових відтінків, обумовлених функцією радіонарису і його композицією. У фрагментах репортажу, які входять у радіонарис, журналіст ставить у центр не подію, а людину і через неї розповідає про подію. Функція радіонарису зміщує інформаційну функцію репортажу, частково наповнює його нарисовим змістом.

Репортаж у радіонарисі інколи допомагає вести журналістові сам герой. Цим прийомом користуються і репортери, передаючи мікрофон одному з учасників події для точнішого викладу особливо складних процесів, які вимагають спеціальних знань. Наприклад, ведучи репортаж про футбольний матч, коментатор інколи запрошує до мікрофона прославленого майстра, який має авторитет серед уболівальників. У такому випадку нас цікавить, насамперед, думка відомого футболіста про гру, тобто подію, інтерпретовану авторитетною особою. Якщо журналіст написав радіонарис про цього футболіста, використав у його "тканині" фрагмент репортажу,

записаного у коментаторській кабіні, то у такому записі розповіді героя нас цікавить не повідомлення про перебіг події, а те, як оповідає про це герой. Репортаж тут втрачає своє безпосереднє призначення, відбувається переоцінка "переакцентування" його інформації. У радіонарисі герой, який допомагає автору вести репортажні фрагменти, ніби сам "демонструє" себе. Одночасно із подією інформацією, яку він передає, слухач отримує інформацію і про нього самого. Образ того, хто виступає перед мікрофоном, наповнюється додатковими штрихами.

Характер і ступінь виявлення особистості публіциста в радіонарисі обумовлені розвитком жанру, розширенням його змістових рамок, освоєнням структурних можливостей, особливостями того завдання, на яке спрямований кожний конкретний радіонарис. Якщо у проблемному або подорожньому радіонарисах журналіст є учасником події, то у портретному радіонарисі джерелом інформації в основному служать офіційні документи, листи, спогади тощо. Радіожурналіст розповідає про героя через сприймання його іншими людьми.

Варто зазначити, що робота над будь-яким різновидом радіонарису вимагає від автора глибокого проникнення в життя, його об'єктивного дослідження з метою пошуку важливих, типових фактів розбудови та утвердження незалежної Української держави і відображення цього процесу в яскравій, образно-публіцистичній формі.

Створений текст, документальні записи на магнітну стрічку бесід з героєм радіонарису визначають характер використання мовностилістичних засобів, музики і шумів. Виразальна мова музики також підпорядкована розкриттю ідеї радіонарису. Вона накладається на певний текст або звучить між мовними фрагментами. Це звучання також виражається потребою тексту. Для оформлення радіонарису музику спеціально не пишуть, тут використовують фрагменти вже готових музичних творів, де власний, внутрішній розвиток музики не залежить від тексту. Такий музичний твір несе свою ідею, володіє власною виразальною сферою тієї ідеї. Проте і змістовні, і виразальні можливості музики настільки великі та різноманітні, що створюють сприятливі умови для штучного синтезу готової музики і готового тексту. Важливо підібрати потрібні фрагменти музики для оформлення радіонарису. Треба подбати про поєднаність і пропорційність тексту і музики (ідейну, мелодійну, інтонаційну, ритмічну). Це є основною умовою створення цілісного образу. Майстерність журналіста, звукорежисера виявляється не тільки у виборі потрібних музичних уривків, але й у формі їх використання — варіаціях обсягу, голосності, тональності тощо.

Радіожурналістська практика автора підручника свідчить, що особливо уважно потрібно поводитися з класичними музичними творами, виразальна сила яких, безумовно, переважає журналістський текст і таїть у со-

бі цілий світ думок і почуттів композитора. Музика, яка володіє величезною виражальною силою, не повинна подавляти текст; вона покликана доповнювати, розвивати, збагачувати, підсилювати його. У сприйнятті музики велику роль відіграють асоціативні уявлення. Вони створюють органічну емоційно-змістову цільність, яка активно діє на уяву слухача. Особливо великі можливості музики у передачі переживань, почуттів, звукового світу людини.

Передати конкретну звукову картину з місця події засобами звуку допомагають радіонарисовцю документальні шуми, які виконують ряд важливих функцій. Шуми, які потрапляють у поле уваги і фіксації радіожурналіста, служать звуковою характеристикою ситуації спілкування, події. Документальний шум, записаний синхронно з мовою, передає звукову характеристику дійсності, несе додаткову конкретизуючу інформацію. Шуми створюють звуковий фон, виконують роль своєрідної ілюстрації. Вони відтіняють найхарактерніші деталі перебігу події тощо. Шуми, які стають символічними у контексті радіонарису, журналіст використовує для образної характеристики. У такому випадку вони виконують самостійну естетичну функцію, є художньою деталлю радіонарису, її звуковим забарвленням. Шуми володіють і виражальними, і зображальними відтінками. Взаємозв'язок усного слова і шумів підсилює їх виражальність.

Використання музики, документальних шумів у контексті зі словом вимагає відповідного монтажу матеріалу. Технічному монтажу передують поєднання всіх фрагментів радіонарису на папері, створення літературного сценарію, що об'єднує попередньо написаний текст автора і "розшифровані" документальні записи бесід з героями.

Монтаж також належить до важливого творчого акту, який спрямований на створення звукового образу в радіонарисі. Потрібно зазначити, що монтаж студійного запису (читання автором свого попередньо написаного тексту) і фрагментів магнітної стрічки, накладання шумів, музики не є механічним з'єднанням різноманітних структурних компонентів. Це — творчий процес. "Монтаж, плівки — справа дуже тонка і важлива, іноді зітхання людини, пауза, вигук звучать переконливіше багатьох слів. А жива розповідь людини! Невже можна її монтувати на папері? При цьому щезнуть властиві їй інтонації, повиснуть фрази, обірветься думка. Через це постраждає головне — емоційна сила передачі, її переконливість, — підкреслив відомий радіожурналіст Л. Маграчев. — Я монтую плівку, а не папір — і тільки після того, як готова фонограма, розшифровую текст" [21, с 186].

Отже, монтаж створює сприятливі умови для найефективнішого використання всіх виражальних засобів мовлення. Як слушно стверджує А. Шерель, "монтаж є насамперед вираженням громадянських і естетичних позицій

автора, методом його художнього мислення, ідейно-політичного і творчого осмислення дійсності. У цьому зв'язку варто зазначити, що смисл того чи іншого життєвого епізоду, зафіксованого на магнітофонній стрічці, може суттєво змінитися залежно від монтажного контексту" [41, с. 22]. Тому великі можливості монтажу, які збагачують виражальну палітру радіонарису, повинні базуватися на принципах правдивості, достовірності, компетентності.

Усі виражальні засоби радіонарису підпорядковані його художньо-публіцистичному завданню — створенню яскравого публіцистичного твору. Система виражальних засобів створює поліфонію радіонарису, багатозвучність якого спрямовано на розкриття авторської думки.

Осмислення радіожурналістської практики дає підставу стверджувати, що існує два основних способи створення радіонарису. Перший: за попередньо задуманим сюжетом і після ознайомлення з фактами, сутністю проблеми радіонарисовець розробляє план, у якому, хоча й не остаточно, позначає місце всіх компонентів: тексту, документальних записів, шумів, музики. Другий: після того, як зроблено документальні записи і зібрано фактичний матеріал, журналіст складає план радіонарису, намічає розташування компонентів, монтує зроблені записи, пише текст і записує весь радіонарис у студії. Обидва способи дещо схематичні. Можливості ж творчих пошуків необмежені.

10.2. Радіофейлетон

Призначення і жанрові особливості радіофейлетону. Фейлетон (фр. *feuilleton*, від *feuille* — лист, аркуш) виник у Франції наприкінці XVIII ст. Спочатку так називали невеликі, дотепні публікації на одному аркуші паперу, що були додатками до періодичних видань. Згодом такого характеру журналістські твори перейшли на газетну сторінку. У дорядянській Росії газетний матеріал, розміщений "підвалом" (на всю ширину нижньої частини газетної сторінки), називали фейлетоном. У європейській практиці й досі це слово має відмінне від нашого значення.

Як сатиричний жанр фейлетон сформувався у 20—30-х роках минулого століття. В Україні найбільший внесок у розвиток фейлетону зробили Остап Вишня, В. Чечвянський, К. Котко, С. Чмельов та ін. На радіо фейлетон прийшов з газети. Йому менше інших жанрів довелося пристосовуватися до умов і вимог мікрофона. Адже газетному фейлетонові властиві розмовність, образність і яскраво виражене ставлення автора до описуваної події. Він пишеться ніби спеціально для того, щоби читати вголос

у сім'ї, колективі, один одному. Ці жанрові особливості притаманні також радіофейлетону. Але він відрізняється від газетного фейлетону насамперед тим, що у радіофейлетоні використовують документальні записи голосів його героїв. Часто їх добирають так, що у зіткненні один з одним або з текстом автора вони створюють комічний ефект. Отже, **під радіофейлетоном розуміють невеликий за обсягом художньо-публіцистичний твір на злободенну тему, в якому гумористично-сатиричними засобами висміюють негативні факти, події, явища реальної дійсності.**

Радіофейлетон характеризують такими виражальними засобами: усне слово (часто в акторському виконанні), музичне оформлення, шумові ефекти, їх використовують у поєднанні з майстерністю автора-фейлетоніста, який висміює типові негативні моменти з життя людей. Основними рисами радіофейлетону є документальність (звукові записи реальних людей, подій) і публіцистичність, яка досягається гумористичними і сатиричними виражальними засобами. "У кращих фейлетонах яскраво виявляється сатирична і художньо-публіцистична природа творів цього жанру, — зазначає дослідник сатири і гумору А. Капелюшний. — Вони сатиричні, оскільки з'ясовують комічну суть факту, явища, тобто показують невідповідність між ідеалом сатирика, між суспільним ідеалом і реаліями дійсності, які набули форми негативного явища. І одночасно — це твори публіцистичні, в яких сатирик намагається реалізувати певний публіцистичний задум, чітко визначає свою позицію" [15, с 298].

За композицією радіофейлетон подібний на маленьку сценку. В одному випадку ця сценка є документальним фрагментом, "шматочком" життя з невеликим дотепним коментарем журналіста; в іншому — відтворення цього фрагменту або певної ситуації з допомогою художнього слова, акторів і музики. При цьому радіофейлетон, не втрачаючи рис злободенності, публіцистичності, актуальності, які для нього основні та вирішальні, набуває також рис літературно-драматичного жанру.

Суть радіофейлетону, його ідея полягає в тому, щоби виставити зло на загальний огляд, осуд, показати його негативні боки і шкідливі наслідки, які можуть виникнути, якщо злу не покласти край. Об'єктом фейлетону є негативні явища, хиби і вади — бездушність, зазнайство, бюрократизм, лицемірство, глупота, бездарність, дворушництво, брехливість людей, які засіли в різних сферах суспільно-політичного життя і шкодять утвердженню національної гідності, високої моралі, духовності в Україні. Отже, специфічною рисою радіофейлетону варто вважати сатиричну типізацію проблеми, яка гальмує суспільний розвиток, принижує людину, не дає їй реалізувати свої громадянсько-патріотичні, інтелектуально-фахові можливості.

Правда, нині у радіопередачах нечасто почуєш класичний радіофейлетон. Це не означає, що такий жанр зникає. Відбуваються складні трансформації, модифікації радіофейлетону.

Вимоги до радіофейлетону. Радіофейлетон — це виступ-викриття. Проте, звертаючи увагу на недоліки, критикуючи, висміюючи винних, радіофейлетоніст не повинен втрачати оптимістичної історичної перспективи, а допомагати утверджувати позитивний український національний ідеал. Дуже важливим елементом радіофейлетону є типова фейлетонна знахідка. Її гострота подібна до гостроти газетного фейлетону, тільки подати її складніше. Дуже багато тут залежить від того, як буде зроблено запис, чи вдасться мікрофону вчасно "підглянути" і "побачити" життя у найхарактерніший момент. Тому радіожурналіст до такої праці повинен скрупульозно готуватися, добре розуміти, що радіофейлетон — це не тільки сатиричне висміювання якогось факту, події, явища, але й повчання, яке допомагає людям виховувати у себе благородні якості. Висміювання у радіофейлетоні — не заради самого висміювання. З допомогою радіофейлетону журналіст акцентує увагу громадськості на тих недоліках, які потрібно усунути із життя.

Щоразу, працюючи над радіофейлетоном, журналіст має чітко усвідомити мету виступу, тобто відповісти на запитання, для чого він це робить, що хоче викрити, що утвердити. Україна багата на прізвища видатних сатириків. Дотепно, гостро викривав політичні порядки, лжепатріотів В. Самійленко. Популярними нині є гумористично-сатиричні твори Є. Дударя, М. Савчука. Вони палко захищають українську мову, культуру, духовність, гнівно таврують малоросійщину, хахлуйство, національну апатію, пристосуванство, бюрократичну пиху чиновництва, користолюбство сучасних доробкевичів, безбатченків, новітніх кар'єристів, хабарників, корупціонерів, безхребетників.

Різновиди радіофейлетонів. За об'єктом зображення радіофейлетони поділяють на **конкретні** (у них мовиться про конкретні особи, факти, події) і **проблемні** (безадресні, неконкретні), в яких узагальнюються типові явища [25, с 51]. Ю. Бараневич поділив радіофейлетони на **документальні та художні** [3, с 129].

Ми вважаємо, що немає різниці між змістовим наповненням "конкретного" і "документального" різновидів радіофейлетону. У документальному радіофейлетоні мова йде про конкретну подію, людину, ситуацію. Ступінь узагальнення, типізації тісно зв'язаний і залежить від конкретного, документально зафіксованого реального факту, людини. У документальному (конкретному) радіофейлетоні автор усі свої зусилля спрямовує на боротьбу з конкретним злом, вадою. Мета — пробудити громадську дум-

ку, щоби створити навколо негативного явища морально-психологічне несприйняття, викорчувати зло. Отже, у конкретно-документальному радіофейлетоні автор йде від конкретних фактів до проблем, їх узагальнення.

(На фоні мелодії пісні "Наш паровоз вперед лети...")

Диктор: До вашої уваги радіофейлетон Миколи Чіпка "Поліглот...".

(Музика приглушується)

Актор: Колись "вождь мірового пролетарьята" та "ікона" нинішнього лідера КПУ Петра Симоненка (до речі, одного з екслідерів ЛКСМУ) В. Ленін на одному з'їзді російського комсомолу начебто мудро прорік, закликаючи молодь: "учіться, учіться і ще раз учіться"... Щоправда, дослідники як не шукали, так і не знайшли цього — дослівно — виразу...

(Музична перебивка)

"Но песня совсем не о том", а про те, що Петро Миколайович, так і не "виріши з комсомольських штанців" (за висловом "гаранта Конституції" Кучми та нинішнього союзника П. М. у з'валтуванні Основного Закону), забувши заповіт свого "світоча", так і не спромігся досконально вивчити (окрім російської) якусь іноземну мову. Не скажу про решту, а ось знання англійської у нього кепське... Що й засвідчив нещодавній казус, виставивши екс-комсомольця на посміх усього світу...

(Іронічно-саркастичний сміх)

Ох і бушував, кажуть, товариш Симоненко, вистрибнувши, мов Пилип із конопель, у парламенті, закликаючи оголосити "персоною нон-ґрата" екс-держсекретаря США Мадлен Олбрайт. Її, мовляв, і на гарматний постріл не можна більше підпускати до України! Бачте, начебто, посміла охрестити Україну "санітарним кордоном між Європою і Азією". Та ще й на додачу заявила, що коли президентські вибори у нас пройдуть не так, як хочуть США, вони закриють усі рахунки фізичних і юридичних осіб з України за кордоном.

Обурення головного КПУшника не мало меж. Мовляв, США недвозначно заявили про Україну як зону своїх стратегічних інтересів та сировинний придаток і резерв дешевої робочої сили і не пошкодують мільярдів доларів на підтримку тих політичних сил, які беззастережно виконуватимуть всі їхні вказівки. І так далі, у звичному комуністичному репертуарі...

(Шум бурі. На фоні фрази з виступів П. Симоненка у парламенті)

Щоправда, "буря у склянці води" пана-товариша стіни парламенту не струсила, але сміху наробила. Бо й цього разу його підвели ненависть до "клятих буржуїв", безапеляційний апломб та поверхове знання англійської... Сміялись депутати, журналісти і навіть... "ніжки Буша" (американські кури).

(Сміх, кудахкання курей)

Та й як не сміятися, коли в статті Олбрайт "Як допомогти Україні проголосувати" (часопис "Нью-Йорк Тайме") йшлося про зовсім інше. "Залізна леді" американської політики покритикувала відстороненість адміністрації США від українських справ тоді, коли у нас звужується свобода слова, все менше і менше залишається

демократії. Що ж стосується банківських рахунків декого, то, судячи з перекладу статті "Українською правдою", Олбрайт висловилася так: "Якщо ж вибори будуть нечесними, керівництво України повинне знати, що вступ у західні інститути сповільниться і що їхні власні банківські рахунки і привілейовані візи їм не гарантовані. Як і у випадку, якщо партія Кучми стане перекроювати Конституцію на свою користь".

Чи то помічники Персека КПУ підвели, зробивши поверховий переказ статті Олбрайт, чи то сам П. М. з допомогою словника радянської пори її погано прочитав, але факт залишається фактом — пан-товариш Петро знову влучив "пальцем у небо".

(Сміх, громовиця)

Тільки дивно — чому це пан, чи то пак, товариш Симоненко почав опікуватися чужими рахунками за кордоном, нажитими грабунком українського народу, якого він, начебто, захищає? Чи, може, як кажуть у народі, "знає кіт, чиє сало з'їв"? Бо ж диму без вогню не буває...

(На фоні музики няв кіт ката)

Микола ЧІПКО

* * * * *

Диктор: В ефірі радіофейлетон Ганни Дениско "Життя українців у рік Божий четвертий третього тисячоліття Христової ери".

(Шуми радіоприймача)

Актор: Слухаємо "Свободу". Білоруською мовою.

Пишемо в газети безплатних оголошень: "Куплю радіоприймач, що бере короткі хвили".

Прогрес порівняно з часами радянського тоталітаризму, як бачите, разючий: можна дати в газету таке оголошення, і тебе не посадять. Але, кажуть, невдовзі нас усіх поголовно перепишуть — тих, хто слухає і читає не те, що треба. Моя сусідка в цьому переконана, і хоч ти їй кілок на голові теши.

(Гул автобуса, звучить російськомовна попса)

Ідучи на роботу в автобусах і маршрутках, затикаємо вуха ватою. Увечері за звичкою ще пробуємо перемикаєти кнопки телеканалів, але зупинитися немає на чому. Зображення і звук як заклинило кілька місяців тому, то й не попускає. На першому Антинаціональному якась жовта жінка розказує, що ще поганого написала жовта чужомовна преса про українців. Говорить чомусь, як інопланетянка або кібер: ставить логічний наголос у реченнях на прийменниках і частках і робить паузи після цих частин мови.

(Фрагмент телевізійної передачі)

Вона і її теленаачальники граються у давню, ще з першої половини минулого століття, гру у наших і не наших. Але що гра була вже забута, то вони переплутали її правила: правильно — наші повинні бути хороші, а не наші — погані, а у них наші погані, а чужі — хороші.

На другому Антинаціональному те саме попеременно мовлять аж троє. Як каже внучка моєї сусідки, дядя Хова, дядя Хома (тобто Ховрах і Хом'як) та Кіт Базилю.

- А тато Карло і Карабас-Барабас де?
— А вони їх із-за сцени за мотузочки смикають, — фантазує мала.

(Фрагмент казки)

На інших не менш антинаціональних не наші чужою мовою матюкаються, б'ють морди одне одному, займаються розпустою і співають "про Парашу, радість нашу". Повний рай, тільки до чого тут український ефір?

Столичні мешканці, якщо я не помиляюся, мають хоч один канал, де можна почути нормальні вісті, але в Полтаві його з кабельного телебачення корова язиком злизала. Корова та, кажуть, належала до великого стада, яке мукало за конституційну рехворму. Що воно таке, та рехворма?

(Мукання корів)

А в Полтаві оце недавно проводжали зиму. З кожної школи скликали діточок із саночками. Саночки не запотребилися. Вчительки їх сторожували та потерпали, щоб дітвору не розгубити. Утім, свято було б як свято — щось співали, щось жували, когось вітали...

(Музика, завірюха)

Наприкінці треба було спалити опудало Зими. Усі вважали, що опудало мало бути солом'яним і якимось потворним. Та на купі дров височіла жіноча постать у червоній плахтині, вишиваній сорочці, хустці. Ось загорілася спідниця, спалахнув один рукав, другий... Шоковані діти оторопіло, в гробовій тиші спостерігали за тим, як палять Україну. У дорослих — мороз по спині...

(Палахкотить вогнище)

І тепер важко позбутися думки, що тоді нам показали завтрашній день приспаної сьогодні України.

(Тривожна музика)

...А в селі Калашниках під Полтавою завелися опортуністи. Вони посміли заперечувати настанову свого незабутнього вождя про те, що з усіх мистецтв для нас найважливішим є кіно.

Діло було так. Мали в цьому селі показати фільм про сільську вчительку із Сумщини та гарний концерт. "Роде наш козацький" — називалася програма, котра з успіхом пройшла у 25 населених пунктах Полтавщини. Та цього разу "заклинило". Як пише газета "Полтавська думка-2000", "незважаючи на попередню домовленість, керівництво села, виходцем з якого є голова Полтавської райдержадміністрації Василь Степенко, а одним із підприємств керує його брат Олександр Степенко, не дозволило провести захід у сільському будинку культури. Протягом дня 13 лютого понад півсотні мешканців Калашників поставили свої підписи під зверненням до сільського голови Івана Бедея з проханням дозволити провести в селі концерт. Та, прийшовши увечері до будинку культури, люди побачили, що його двері зачинені...

(Здивовані голоси, грюкання у двері)

Сільський голова Іван Бедей особисто звернувся до учнів місцевої школи, щоб вони та їхні батьки не йшли на концерт... Для людей, які прийшли на концерт, клуб був зачинений, а через п'ять хвилин після того, як поїхали артисти, вікна вже світилися,

а в "степанковому" кафе, як його називають у селі, увімкнули іншомовну "попсу" та завезли товар",

(Дискотека: гримить хеві-метал рей в ах, свист)

А потім настануть вибори. І Центральна виборча комісія скаже, що кандидати на посаду Президента мали рівні можливості доступу до ЗМІ.

(Шум радіоприймача)

...Слухаємо "Свободу". Білоруську. Української вже стало так мало — менше, виходить, ніж білоруської.

(Російська попса)

Ганна ДЕНИСКО

Коли викривають, розвінчують, осмислюють не конкретну особу, факт, подію, а проблему, суспільно-політичне явище, то такий радіофейлетон, зрозуміло, є безадресним, неконкретним. У такому радіофейлетоні автор за законами художньої творчості йде від проблеми до сатирично-публіцистичної типізації людини, явища. Отже, немає суттєвої, тобто змістової різниці між поняттями "проблемний" і "художній" радіофейлетон. Адже тут події типізовані, імена вигадані. За допомогою художньо-публіцистичних засобів автор показує у такому радіофейлетоні негативну суть соціальної проблеми. Сфера його впливу носить профілактичний, застережливий, мобілізуючий характер, спонукає радіослухачів до активної громадянської позиції.

Методика роботи над радіофейлетоном. У зв'язку з тим, що радіофейлетон як жанр має "подвійне підпорядкування" — сатирі та публіцистиці — методика роботи над ним відрізняється від методики роботи над іншими радіожанрами. Перевірка фактів у роботі радіофейлетоніста нерідко потребує більше часу, ніж усі інші етапи (вибір теми, літературне оформлення, тобто написання фейлетону), адже кожен факт фейлетоніст повинен перевірити особисто. Бувають винятки, коли особисто факт перевірити неможливо. Тоді радіофейлетоніст посилається на найдостовірніші джерела інформації. Проте, повторюємо, здебільшого кожен із фактів треба дослідити, оцінити, зробити висновки самому. Будь-що не молена допускати упередженості під час аналізу фактів, треба намагатися зайняти позицію сторонньої людини. Але водночас потрібно бути прискіпливим, коли перевіряються листи, усні скарги, адже її автори нерідко бувають суб'єктивними, зацікавленими у вирішенні того чи іншого питання на свою користь, хоч на це не мають права. У такій ситуації найвищим критерієм аналізу, оцінки фактів є моральність, громадянська позиція, патріотизм радіофейлетоніста.

Дуже важливими під час підготовки радіофейлетону є зустрічі з можливими персонажами радіофейлетону та записи їх розповідей на звуковий носій. Використовуючи психологічні механізми спілкування, радіожурналіст може успішно розв'язувати творче завдання. Орієнтування у співрозмовникові, тобто розуміння його психологічного внутрішнього стану, моделювання духовного світу особи, її смислового поля є передумовою об'єктивного розуміння ситуації. При цьому треба вважати, що перше враження про людину може бути хибним. Відомо, що у формуванні першого враження велику роль відіграють емоційні компоненти спілкування, які можуть відтіснити на другий план важливіші, глибинніші риси духовного світу людини. Тому журналістові потрібно всіляко розвивати у собі "людинознавчі" вміння, постійно вдосконалювати знання і навички, які дають змогу знайти найкоротші шляхи до співбесідника. Цікаву класифікацію пропонує П. Мицич — уявні психологічні моделі, насичені певними характерними рисами, кожній з яких відповідає сприятливий "режим" спілкування:

- **"сварлива людина"** — залишитись у рамках професійної розмови і бути зовсім спокійним; дати можливість іншим співрозмовникам заперечувати її твердження;
- **"позитивна людина"** — дати їй можливість підбити підсумки розмови і помірковано вступати в дискусію;
- **"непрístupна людина"** — визнати її знання і досвід;
- **"незацікавлена людина"** — розпитати її про роботу; навести приклади з кола її інтересів;
- **"боягузлива людина"** — ставити легкі та довірливі запитання, зміцнити її віру в себе...

Ці та інші типи "абстрактних співрозмовників" у чистому вигляді, звісно, не трапляються, а лише у комбінаціях, але у процесі навчання їх можна використовувати як навчальні моделі [27, с 191—192].

Конкретні поради щодо того, як можна оволодіти технікою спілкування, подає відомий чеський письменник і соціолог І. Томан у книзі "Мистецтво говорити". Звертаємо увагу на окремі положення:

- не може цікаво говорити той, хто нічого не читає, не бере участі в громадському житті, не відвідує культурних заходів, не дискутує з товаришами, не подорожує і нічого не переживає;
- треба навчитися точності висловлювання, вибирати точні та однозначні слова;

- якщо розмова ведеться на тему, яку не можна назвати цілком нейтральною, потрібно бути обережним, щоб не образити співрозмовника;
- для успішного встановлення контактів з людьми необхідно:
 - а) якнайшвидше знайти спільні інтереси;
 - б) по-дружньому ставитися до співрозмовника (всміхатися до нього, уважно слухати тощо);
 - в) не виявляти зверхності до співрозмовника;
 - г) широко цікавитися співрозмовником і тим, що він говорить;
 - г) пристосовуватися до поведінки і термінології людини, з якою ведеш розмову;
- намагатися, щоб після розмови з вами люди були переконані, що їх визнають;
- правильно вибрати місце і час, що значно впливає на хід розмови та її наслідки;
- коли співрозмовник роздратований, краще помовчати, щоб не драгувати його ще більше;
- спілкуючись з людьми, які працюють на відповідальних посадах і дуже зайняті, намагатися говорити щонайстишліше й якомога коротше;
- під час обговорення якогось питання не відвертати увагу від його суті й у своєму виступі послідовно, пункт за пунктом, дотримуватися її;
- опанувати навички самовладання — не допускати негативних емоцій, а позитивні виявляти повною мірою;
- під час обговорення певного питання ставити себе на місце опонента [38, с 276—291].

Щоб радіофейлетон був цікавим, то відповідно треба будувати сюжет: зіткнення характерів і думок, вміле, але й тактовне розвінчування недоліків, спростування неправильних думок, поглядів, формулювань. У зв'язку з тим, що радіофейлетон лаконічний жанр, він не терпить багатослів'я, перевантаженості сюжету. Захоплююча, оригінальна зав'язка, швидкий розвиток сюжету, несподіваний поворот подій затримує увагу слухачів і допомагає їм ліпше зрозуміти думку фейлетоніста. Дуже важливо, щоб критика не принижувала людину, а розвінчувала недоліки, які заважають створювати здорове життєве середовище, доброякісно працювати, морально утверджуватися.

Радіофейлетон живе у формах різних жанрів. Вибираючи ту чи іншу форму, автор фейлетону переслідує мету зблизити природний процес роз-

витку дійсності з його відтворенням у слові. Автор вибирає ту форму, яка має виражальні засоби, здатні найповніше відтворити те чи інше явище. Проте, це перший крок автора, який ще не робить з нього фейлетоніста. Іноді сатирик знаходить яскраві, переконливі, "фейлетонні" факти [15], свіжо, оригінально, дотепно їх викладає, а матеріал визнають невдалим. Автор не зумів "піднятися над фактами". Саме такого публіцистичного "піднесення", узагальнення фактів часом не вистачає.

Другий важливий крок радіожурналіста, який готує фейлетон, полягає в тому, щоби жанрова композиція містила, відкривала всі необхідні можливості для фейлетонної типізації реальної дійсності. І річ не тільки у тому, щоби викликати сміх; в основі фейлетону можуть лежати драматичні події. Радіофейлетон повинен бути смішним, та це не означає, що завдання радіожурналіста — будь-що розсмішити слухача. Усі засоби сатири повинні бути підпорядковані одному завданню: якомога повніше розкрити суспільну шкідливість негативних фактів, подій, явищ.

Важливою умовою ефективного впливу радіофейлетону на слухачів є літературно-художній аспект. Фейлетоніст може використати весь великий арсенал виражальних засобів: порівняння, епітети, алегорії, метафори, гіперболи, прислів'я, приповідки. Але все повинно бути доречним, працювати на гумористично-сатиричне розкриття теми і належне сприймання матеріалу слухачами.

Використання сатиричних перебільшень (гіперболізації) у радіофейлетоні А. Капелюшний відносить до загальних закономірностей побудови творів цього жанру, які дають змогу рельєфніше показати соціальну суть негативного явища. Яскравішим, оригінальнішим роблять радіофейлетон елементи пародії. Але використовувати їх треба надзвичайно обережно. Інакше оригінальність перетвориться в оригінальничання і в свою протилежність — банальність. При цьому виникає питання про співвідношення документальності та домислу. У радіофейлетоні так само, як і у радіонарисі, домисел допускається, але він не повинен спотворювати фактів, подій, явищ, людської діяльності, а лише загострювати на них увагу слухачів. Тому з негативним "героєм" радіофейлетону потрібно зустрічатися також і для того, щоб не "домислювати" деталей, подробиць, які стосуються зовнішності "героя", його манери розмови, поведінки тощо.

Отже, творча робота радіофейлетоніста вимагає прискіпливого вивчення кожного факту, пильної уваги до коленого слова, громадянської мужності, бо критика, а тим паче висміювання когось (особливо високої посадової особи) — нерідко веде автора або й радіоорганізацію до суду. Тому, пам'ятаючи про це, радіофейлетоніст повинен надійно захистити себе достовірними, правдивими фактами, точними мовностилістичними зображально-виражальними засобами, володіти і виявляти "особливу винахідливість, віртуозність, юридичну грамотність" [14].

Значно частіше, ніж фейлетони, звучать у наш час по радіо байки, гуморески, усмішки, пародії, епіграми, афоризми, анекдоти.

Байка — це сатиричний чи гумористичний твір повчального характеру з алегоричним змістом [15]. Персонажами байок, зазвичай, є фантастичні антропоморфні істоти, в діях і вчинках яких вгадується світ людей з їх стосунками, конфліктами тощо. Дослідники виділяють три різновиди байок: сюжетні байки, байки-мініатюри, байки у прозі:

ПОМАРАНЧЕВІ

Яких лиш див у світі не буває!
Вже он і в Штатах кожен дім і ранчо
Дня України валянки збирає
І не якісь там, братці, — помаранчеві.

Увесь Хрещатик одягнув взувачку
Новесеньку, добротну, закордонну,
Товар о'кей — це ж не якась жувачка,
Шикуюмо від Сяну і до Дону.

А що ж Росія? Допоможе, жди:
Чомусь "сестра" усе сумна, як хмаронька,
У неї, звісно, горе, як завжди:
"Ах, валенки, валенки, неподшиты, стареньки".

Утім, чому ж, вона також готова,
Уже пакують, кажуть, (будем жить!)
Мільйони картузів, як у Лужкова,
Та "чем подарочки носить, лучше б валенки подушить".

Кипів Майдан, була там також дама,
Яка і досі не прийде до тями:
Глип, валянки оранжеві рядами.
Оце така комедія і драма.

Валерій БАРАН
Селище Згурівна на Київщині

ПОКАРА

В князівство — Заяче! — пробрався Вовк Сірома
Й повівся там, немов у себе вдома.
Ще був не проти робити за кордон свої нальоти.
Одного дня страшний переполох здійняв
в імперії Слона за дальніми дубами:
Овець передувив, пропали кози й лами...
О-о-о, це не жарт! Нахабу тут провчити варт.
Слон Зайцю заявив сердитий ультиматум:
Якщо із ним не хоче справу мати,

то мусить хутко Вовка упіймати
 й на суд йому, Слонові, передати.
 Засмикався у Зайця зляку вус:
 — Помилуйте, я сам його боюсь!
 — То це отак? Злочинця покривати?!
 Та я, та вас... Вас мало покарати, —
 Й ревнув до генералів:
 — Заряджай гармати!..
 За кілька днів князівство Слон розтовк.
 А толк? Загинув, може, Вовк?
 Ая! В печері десь замовк —
До часу, до пори...
 Мораль? А що тут говорить?

Іван КУБИЦЬКИЙ
м. Хмельницький

НЕПОМІЧЕНИЙ ПЕС

Пес прагне слави, і тому йому
 Здається: в нього — геніальні гени.
 — Прославитись я міг би, як Муму,
 Та ще до мене не доріс Тургенев!
 Бундючиться і ремствує весь час
 Цей Пес — звичайна, непомітна шавка:
 — Як жаль, що Чехова немає в нас,
 А то би я прославивсь, як Каштанка!

Василь МАРТИНОВ
м. Львів

Гумореска — невеликий за обсягом художній твір, у якому розповідається про комічну пригоду чи рису характеру людини [15]. В основі гуморески може лежати гумористичний сюжет, часто взятий із народної творчості. Гумореска, як фейлетон, може бути як прозовою, так і віршованою. За своїми виражальними засобами вона близька до жанру гумористичного чи сатиричного оповідання. У гуморесках немає жодної зайвої деталі, вчинки героїв не лише психологічно, але й сюжетно вмонтовані, сюжет — динамічний, смішний, оригінальний. На відміну від гумористичного оповідання, основне завдання гуморески — не детальне змалювання образу персонажа, а відтворення (висміювання) якоїсь однієї негативної риси його характеру.

ЕНЕРГОНОСІЙ

— Давно тебе не бачила, Віро, чого не показуєшся на люди?
 — Та замоталась. І господарства того кіт наплакав, а все нема часу. Оце хіба в магазин по хліб пробіжу. А хліб, сама знаєш, не щодня привозять.

— А як хоч зимуєте? В хаті тепло?

— Яке там тепло? Часто дрижаки їмо.

— А чого дрижаки?

— Та нам же газ провели, грубу переобладнали. А газ чужий, тепер уже із сусідньої держави. З добрим тиском подають — гріє, послаблять тиск — то ледь-ледь тепло. А ви як зимуєте?

— Ми — нівроку. Холод до нас у гості не заходить. У теплі розкошуємо.

— А у вас хіба не газ?

— Не газ. Нам труб не вистачило. Ми від чужого газу не залежні.

— Як же обходитеся? Тепер же в нашій державі тільки й мови про енергоносії.

— Я ж сказала тобі, Віро, що ми від того далеко. У нас свій енергоносій.

— Ану поясни. Бо геть затуркала мене.

— У нас енергоносій вдома. Завжди під рукою.

— Ну?!

— Енергосієм у нас Сергій, чоловік. Він у нас як віце-прем'єр з енергетики при уряді. З літа заготовить і дровець, і торфу, і ще там чого. Він ніде ні пня, ні гілляки сухої не обмине в лісі, ні бадилля сухого на розтопку — все додому тягне.

— Бач, які ви мудрі із своїм Сергієм. Треба й свого Івана настрополити на реконструкцію опалення в хаті. А то й далі дрижаки їстимемо. Хоч, правду сказати, він у мене якийсь слабосильний. Чи й потягне на енергоносія.

— А мій Сергій, слава Богу. То й зимуємо в теплі і добрі. Ні від кого не залежні.

Іван СОЧИВЕЦЬ

КОНЦЕРТ ДЛЯ КАРТОПЛІ

— Ларисо, у тебе картопля зійшла?

— Слава Богу!

— Бур'яну багато?

— Бог милував!

— Дивно...

— Що?..

— Та, бачу, твій Геннадій щодня на город не з сапою, а з акордеоном ходить. Сідає в картоплі і грає, і грає...

— Хай грає. Музика добре впливає на ріст сільськогосподарських культур. Вчені кажуть.

— Я теж таке чула. Але благодійно впливає на рослини лише гарна музика. А твій чоловік, вибач, партаче так, що вуха в'януть.

— Тут є секрет... Кожна рослина реагує не взагалі на музику, а на якусь певну... Огірок, скажімо, на спокійну, меланхолійну... Горох — на барабанний дріб...

— А картопля?..

— Цього ми не знаємо. Тому чоловік і сидить на городі з акордеоном... Підбирає мелодію для картоплі.

— І з успіхом?

— Розумієш, картопля не реагує, а ось бур'ян під його музику в'яне на очах. Крім того, колорадські жуки втрачають здатність розмножуватися.

— Ларисо, голубонько!

- Що ?

— То, може, Геннадій дасть кілька концертів на моєму городі? Я заплачу!..

Микола ВОЗІЯНОВ

Усмішка виникла у творчості Остапа Вишні. Їй властивий м'який ліризм, присмачений легким гумором — не регіт, не сміх, а саме усмішка [16]. Найважливішою рисою усмішки є те, що автор, відштовхуючись від конкретного випадку — факту, переходить на домисел і в результаті віддаляється від життєвої реальності.

ТУРОК

Збирається мій знайомий
В далеку мандрівку.
Придбав собі в Туреччину
На тиждень путівку.
Костюм купив елегантний,
Вчить турецьку мову.
Уже знає, як звать турки
Свиню і корову,
Як спитати по-турецьки,
Почім у них шуби,
Де купити мило й пасту,
Яка чистить зуби.
Голова тріщить у нього
Від отих уроків...
Він, до речі, в Україні
Живе тридцять років.
Ходить всюди як хазяїн,
Аж дверима гурка,
Хоча мову українську
Знає гірше турка.

Павло ГЛАЗОВИЙ

БІЗНЕСМЕН

Робота — не вовк, у ліс не втече. Усього не переробиш. Давно ми так жартували? А тепер? Догосподарювалися, що й робота від нас утекла. Коли на нашому підприємстві зникли спершу зарплата, а потім і робота, перед нами з Валерієм постало питання: що робити? Але Валерій швидко себе знайшов. Почав писати. Сам романи пише. Правда, сам і читає... Дружині на кухні, коли вона приходить з роботи й готує їсти. Коли їй сподобається, то він має вечерю. А ні — чекай сніданку.

— Мистецтво, — каже Валерій, — потребує жертв і пожертв.

Я не хочу ані жертв, ані пожертв. Узав дволітровий термос окропу, бляшанку "Нескафе", цукор. Купив пластмасові стаканчики. Став біля підземного переходу в людному місці.

— Гаряча кава! Хто хоче зігрітися? Гаряча кава! — вигукую.

— Ти чого тут припаркувався? — з-під асфальту виріс міліціонер.

— Безробітний, — відповідаю, — хочу бодай чимось бути корисним суспільству. Може, хто змерз, то зігріється.

— Благородна в тебе ідея, — мовить міліціонер.

— Мрія мого життя, — пояснюю, — зігріти всіх людей.

— Я також хочу всіх пригріти, — замріяно мовить сержант. — Але ти грієш тих, хто платить. Так-от, щоб збулися твої мрії, мусиш спершу зігріти владу.

— Вам з цукром чи без? — запитую.

— Та ні, — він мені, — цього дьогтю я не п'ю. Ти, бачу, не розумієш, про що я кажу?

— Та я ж тільки став, — пояснюю, — ще й стаканчика не продав.

— Ну, добре, бізнесмене, розкручуйся. Я підйду пізніше.

Пішов страж закону. Продав я кілька порцій кави. Тут підходить здоровило в рясі. Дяк якийсь? Бог їх знає. Морда, як фасад університету.

— Дай Боже, сину мій, — промовив і перехрестився.

— Дай Боже, — відповідаю й, від гріха подалі, також перехрестився.

— Батюшка Онуфрій, — представився він. — Велику, бачу, сину мій, справу затіваєш. Тобі потрібне благословення Боже й покровительство.

— Запізнилися ви, батюшко, — кажу йому. — Покровительство уже взяли ті, що нас бережуть.

— Сину мій, держава відокремлена од церкви. І дах мирський не може дати ніякої гарантії. Тільки Божий дах дасть і спокій, і надію. — А кулак у нього, як дволітровий термос. Спробуй відмовити, міркую, то так освятить, що за мить у Бога на прийомі будеш.

— Немає ще в мене чим віддячити за вашу турботу, — пояснюю йому.

— Не хвилюйся, сину мій, — мовить, — Бог почекає.

Стало пригрівати сонечко, каву беруть неохоче. Аж охрип рекламувати, розповідаючи про її цілющі властивості. Підходить чоловік. Солідний. У костюмі. Сорочка біла, краватка. Віник у руці.

— Ти тут, — каже мені, організував п'янку, а мені потім підмітати. До речі, тебе батюшка благословив? — запитує.

— Благословив, — відповідаю. — Із волі Божої навіть відстрочку мені дав. Щоб я розкрутився.

— А я тобі не батюшка, — мовить категорично. — І відстрочки не жди. Або давай на нового віника, або метися звідси подалі.

— Скільки він коштує, цей санітар? — показую на віника.

— Ти що, бізнесмен, не знаєш, скільки віник коштує?

Що вторгував, усе пішло на віник. Будь проклятий той час, міркую, коли мені в голову стукнула думка — оцим зайнятися. За день я все-таки продав каву. І ледве розрахувався з покровителями. Із порожніми кишнями й термосом повернувся

додому. У під'їзді будинку заглянув у свою поштову скриньку. Там на мене чекало повідомлення: "Терміново з'явитися в районну податкову адміністрацію!".

Звідки вже й там дізналися, що я бізнесмен?!

Григорій СОЛОМОНЧУК

Пародія — сатиричний чи гумористичний твір, в якому автор, наслідуючи творчу манеру письменника або цілого літературного напрямку, навмисно перебільшує реальні якості та властивості об'єкта пародіювання для виявлення його внутрішнього комізму [15]. Гіперболізуючи окремі — ті чи інші характерні ознаки твору, виставляючи їх на всезагальне осміяння, пародія рішуче виступає проти графоманства, сірості в художній літературі, здебільшого в поезії.

АСПЕКТИ КОНТЕКСТІВ

І Оксаночка Забужко уві сні
Все муркоче йому тендерні пісні..

І хай мені не вірить О. Забужко,
Доводячи, що Ти — не із ребра...

Я на ручках тебе, наче вітер, поніс би у гай,
Тільки ти, мов Забужко, поважчала аж на пір'їну...

Літає Забужко — на чому? забув...
А я собі бачу кобилу рябу...

Він приручив мене, підступний дятел,
І далі до Забужко полетів,..

Тож з переляку пригадав всі тексти
Своєї Тані, і не тільки тексти...

З пародій СергіяДзюби на Ігоря Бондаря-Терещенка, Романа Скиби, Андрія Криштальського, Олександра Коржа, Віктора Кордуна, Мойсея Фішбейна ("Любов з тролейбусом", 2003)

Щоночі клав поетів під подушку —
Ачей, якась пародія наснитись.
Та в кожній римі бачив О. Забужко,
Досліджень в сексі знану витівницю.

Сплю чи не сплю — Оксана не в конспекті,
Жива ява: плоть в грішному аспекті...
І присоромлено де й ділись тексти
Моєї Тані. І не тільки тексти...

Прокіп КРОПИВКО

ЗІПСОВАНИЙ СОН

Віє вітер, віє...
 Сіра каламуть...
 Посмішка повії
 Не дає заснуть...

Павло ВОЛЬВАЧ
 (Збірка "Кров зухвала")

Стугонить завія
 І кричать сичі...
 А мені повія
 Сниться у ночі.

Золоте волосся
 І тугий корсет.
 Сниться, що вдалося
 Все і без монет...

Отаке буває
 Тільки уві сні!
 Я відпочиваю —
 Солодко мені.

І цілую очі,
 І цілую скрізь...
 Раптом серед ночі
 Хтось по пиці: трі-і-сь!

— Ти кого це кличеш
 І кричиш: "Люблю!"?
 Спи вже, чоловіче,
 А то я присплю!

Віктор ДЗЮБА
 м. Одеса

Епіграма — короткий, найчастіше у вигляді монострофи, сатиричний вірш, спрямований проти негативного суспільного явища чи конкретного носія недоліку [15]. Для епіграми характерна гранична концентрація думки, стрімкий розвиток теми, несподівана кінцівка. Часто супроводжує карикатуру або шарж. Епіграма — дійовий засіб боротьби проти аморальності — нечесності, бюрократизму, дурості, соціальної інертності, бездушності, пристосуванства, бездарності, зазнайства тощо.

ПРО РИМСЬКЕ ПРАВО

"Нагадаємо, що "Римське право", за яким належить вислухати обидві сторони, народилося за античних часів.

Данило КУЛИНЯК, з листа "Давайте займемося ділом", вміщеного в "Літературній Україні" 19 травня 2005 року.

Ви в листі написали яскраво,
як ми ділом займатись повинні,
Римським правом керуючись. Браво!
Ми про нього й не знали донині.

Жаль, що пізно античні аннали
ви розкрили в супліці майстерній.
От якби ви те право згадали
на збіговиську в Пущі-Озерній!

АУТОДАФЕ

Нема пророка в ріднім краї —
Ніхто не йде вогонь гасить.
А тут ще Гамлет набридає:
— Спинися, мить! Спинися, мить!

ГАННА ЧУБАЧ,
вірш "Ян Гус", книжка "Дзвінкаріка".

Ніхто не йшов на те благання —
пекельний дух гасити, ні,
коли за ересь Чубач Ганя
каралась тяжко на вогні

В руках палала ніжна ліра.
А все ж, у чім її вина?
Утім, що Гете і Шекспіра
безбожно плутала вона.

МОВОБЛУДНЕ

Знов модно вудити
на мовного гачка,
тому скажу відверто вам:
за одного російськомовного Кличка
всіх Шуфричів з Вітренками віддам!

ВОЛОДИМИР КРАСІЛЕНКО,
епіграма "Новомодне", збірка "Вибране. Про мене".

Хоча у вас гачок блискучий ззвоні, —
не там, шановний, вудите й не те.
Особи ті також російськомовні,
яких ви за Кличка віддаєте.

Вони, еге ж, облудники типові.
Та ви знічев'я схибили, коли
не стільки їм, як українській мові,
мов той боксер, удару завдали.

НЕЗАБУТНІ ІГРИ

Валентинові Чемерису, який час від часу публікує унікальні спогади про спілкування з відомими людьми.

Завзята гра — то ваше амплуа.
Під знаком дурня, а чи розумахи
з Малишком ви у карти грали, а
із Леонідом Кравчуком у шахи.

Змагальний дух між вами гарячів.
Пишіть же й далі про азартні шквали.
І, зокрема, цікавить читачів, —
у що ж із Януковичем ви грали?

ЕРОТИЧНА ГРЕЧКА

Петрові Осадчуку — на вихід його збірки "Сто спокус, або Розсекречена невинність" (редактор-консультант Ю. Каплан).

З-під пера твого квітує гречка.
Хоч-не-хоч, а скочиш мимохідь.
Читачів-паломників вервечка
за "Стома спокусами" стоїть.

Ти довів, що лірика й така є.
Та чомусь (це дивна таїна)
замість чорта, що в ребро штрикає,
консультантом взяв ти Каплана.

ПЕРЕБІЛЬШЕНЕ ПОРІВНЯННЯ

Миколі Холодному, прочитавши його монографію "Каменюк і Петрарка".

Зазнали хай обидва творчих мук,
й обох вогонь проймав перед Мадонною,
та паралель — Петрарка й Каменюк
здається все ж, колего, безпардонною.

Для чого вам гіпербола така?
Дивують уподібнення довільні ці.
Адже Петрарці до Каменюка
далеко, як від Падуїдо Вінниці!

Анатолій БОРТНЯК

МЕДІА-ЖЕРТВА

"І, боронь вас Боже, не читайте перед обідом... газет!"

М. Булгаков, "Собаче серце".

Спокій в домі канув в лету.
Що твориться! Просто жаж!
Свіжу взяв до рук газету
І весь вечір на ножах.

Голодовки, страйк, розруха,
Кучма, Путін, СНД,
Скнилів, Тузла, секс, чорнуха...
Мозок обертом іде!

Пишуть, ніби терористи
Підірвать взялись АЕС,
І що нам тепер до скону
Не потрапити в ЄС!

Землетруси, повінь, зливи,
Буш, Ірак, "кольчуги", Рух,
Спікер, фарс, альтернатива...
Аж забило в грудях дух!

В Закавказзі терористи
Натворили нових бід,
В місті Н. один антихрист
З'їв коханку на обід!

До останньої сторінки
Не добрався, хоч умри:
На півслові з ляку жінка
Подзвонила... по 03!

Віталій СКОБЕЛЬСЬКИЙ

Афоризми — лаконічне судження, яке в стислій, дотепній, зручній для запам'ятовування формі передає глибоку думку [15]. Афоризми здебільшого містять парадокс, іронію, сарказм. Більшість афоризмів побудовано на основі використання каламбуру — засобу, який надає сатиричному творові певного емоційного забарвлення, сприяє тому, що він набуває більшої яскравості, художньої та публіцистичної довершеності. Наприклад, популярними є дотепні афоризми О. Перлюка — так звані перлюкізми. Сатиричний афоризм — мобільний жанр, що найповніше відбиває дух часу. Стислість, влучність, дотепність — найхарактерніша жанрова ознака.

- Якщо не буде Страшного Суду — нам кінець!
- Як добре від горілки, коли від неї тобі вже погано.
- Так, вередуха, так, змія, так, грішниця, але ж — янгол!
- Світом править любов, нерідко до грошей.
- Те, що мафії у країні немає, вам підтвердить будь-який мафіозі.
- Поки жінка досвідчена — вона молода.
- Якщо бандити будуть сидіти у тюрмах, то хто ж тоді сидітиме у нічних клубах, кегельбанах, керівних кріслах?
- Все своє життя людина йде туди, звідки прийшла.
- Не перекладай з себе проблеми твоєї дружини.
- Живеш та не знаєш — чи це життя?
- Гроші лише там вирішують, де все вирішують мафіозі.
- А ти хто такий, що не бажаєш бути козлом?
- Для чого йдуть у депутати — щоб вийти з народу.
- Поки дурень повторює старі помилки, розумний вже робить нові.
- Переміг народ, тепер все питання в тому — хто від цієї перемоги виграє?!
- Жінка бере чоловіка ніжністю, чоловік — вмінням тримати від неї удар.
- Як я тебе люблю, коли не ненавиджу!
- Що з того, що рукописи не горять, якщо вони й не публікуються?!
- Якщо жінка ще не почала бити посуд, значить, вона ще не все сказала...
- Кожна людина — коваль свого щастя, просто не в кожній людині — батько банкір.
- Класичний нездара — це, що не кажи — класик.
- Якщо ніхто ні за що не відповідає, то це ще не значить, що ніхто за це не відповідатиме!

Олександр ПЕРЛЮК
м. Кіровоград

Анекдот — давно відома гумористична мініатюра з народних уст. Анекдотами народ відгукується не тільки на смішні, але й на драматичні події, окремі недоліки суспільного життя чи власні вади, висміює окремих осіб, часто політичних, державних керівників.

Путін повертається з Києва в Москву. Викликає до себе прем'єр-міністра Фрадкова. Довго на нього прискіпливо дивиться...

— Щось трапилося, Володимире Володимировичу? — питає Фрадков.

Путін:

— Та взагалі ні... Але чим більше я на тебе дивлюся, тим більше переконуюся, як пощастило Ющенку й не пощастило мені!..

* * * * *

— Чоловіче, подай валідол!

— Тобі?

- Хіба у хаті, окрім нас, іще хтось є?
- Нема.
- Ну...
- Що "ну"?
- Подай валідол!
- Тобі?
- То випий сам... якщо мені полегшає.

* * * * *

Після тривалого подружнього життя чоловік запитує жінку:

- Скажи, будь ласка, коли ми побралися, ти мене кохала?
- Тобі перу, іншому не прала б...

* * * * *

- Прошу вас, зніміть капелюшок, бо я не бачу акторів, — попрохав жінку глядач.
- Що-о?! Я витратила на нього сто сорок гривень не для того, аби ховати від людей.

* * * * *

Батько докоряє малолітній доньці за те, що не слухається матері, а та йому:

- Татку, не підвищуй на мене голос. Я, все-таки, жінка...

* * * * *

Зустрілися знайомі жінки.

- Чому ти мені листів не писала?
- Я знаю, що я жива і здорова, і ти знаєш, що ти жива і здорова, то для чого писати?

* * * * *

Двоє професорів бесіднують про те, що осяяння приходять уві сні. Один каже: "Я на цей випадок тримаю на тумбочці папір і ручку". А другий: "А я — молоду стенографістку".

10.3. Радіокомпозиція

Призначення і жанрові особливості радіокомпозиції. У процесі трансформації газетних жанрів у радіожанри створювалися характерні лише для радіо способи відображення реальної дійсності. Це обумовлено розширенням можливостей звукової документалістики, застосуванням монтажу — технічного виражального засобу. До суто радіожурналістських, специфічних жанрів належить радіокомпозиція. Якщо радіорепортаж відтворює подію документально в момент її здійснення, то для радіокомпозиції це — "емоційний сплеск", "художнє ехо" якої-небудь події [12, с 69]. Тому в радіокомпозиції на перший план висувається "художній ряд", у радіорепортажі — документальний. Чеський радіожурналіст М. Коцуорек

вважав, що радіокомпозиція є не більше, ніж комбінація репортажних і літературно-музичних елементів [31, с. 142].

Процес взаємопроникнення різних жанрів, відіграючи у радіокомпозиції, безумовно, позитивну роль, часом утруднює не тільки її чітке жанрове визначення, а й закономірності її сприймання. Запозичуючи елементи різних радіожанрів і, навпаки, "віддаючи" їм компоненти своєї структури, радіокомпозиція не "розпливається" у жанровій системі радіожурналістики, а навпаки, знаходить у ній своє цілком визначене місце.

Уважне простеження жанру "у часі" показує, що з 1924 р. радіокомпозиція присвячувалася вагомим, життєво важливим темам і проблемам. Уже перші радіокомпозиції характеризуються впливом основних тенденцій радіожурналістики, які виявлялися у поєднанні документального й образного відображення дійсності. Радіокомпозиція завдяки своїм жанровим особливостям "підриває" конкретно-образні, сюжетно-структурні принципи побудови. Маючи у собі — залежно від мети образного змісту — відомі конкретні елементи (вірші, пісні, музика, документальні записи), радіокомпозиція будується не на них, а на ідейно-тематичному стрижні, який може мати як конкретний, так частіше за все, й узагальнюючий зміст.

В основі радіокомпозиції — документальність у тісному сполученні з художнім образом, запозиченим з художньої літератури, музики. У цьому й полягає суть відкритого В. Яхонтовим жанру. "Час вимагав від нас відкрити, — писав він у своїй книзі "Театр одного актора". — Він ставив перед нами нагальні завдання, вирішення яких вимагало від мене негайної відповіді у мистецтві, тобто у тій галузі, у якій я працюю. Так, наприклад, він зажадав від мене (я називаю точну дату, це було у 1924 році) створення нового жанру, який на відомому етапі ніс певну службу, виконуючи невідкладні завдання" [43]. В. Яхонтов перший із читців сміливо взяв для виконання матеріал, який вважався надбанням лекторів. Він увірвався у нову для мистецтва галузь і силою свого таланту довів, що у публіцистичному слові, яке наповнене жагучістю і високим пафосом, відчувається биття гарячого людського серця.

До радіокомпозиції входять різнофактурні компоненти: літературний матеріал, музика, пісні, звукові документи тощо, які об'єднуються важливою темою з життя суспільства, держави. "Радіокомпозиція — це специфічний жанр радіопубліцистики, який характеризується ідейно-тематичною єдністю, втіленою за допомогою фрагментарно-мозаїчної побудови і найповнішого використання виражальних засобів радіо" [31, с. 150]. Радіо-природа цього жанру вимагає суттєвого доповнення до визначення поняття "радіокомпозиція". Ми вважаємо, що **радіокомпозиція — це специфічний художньо-публіцистичний жанр, в якому зображально-виражальними**

засобами радіо органічно поєднуються документальні і художні матеріали на важливі суспільно-політичні теми. Звичайний обсяг радіокомпозиції — 25—30 хв.

Вимоги до радіокомпозиції. Радіокомпозиція може "сперечатися" з іншими художньо-публіцистичними жанрами і "вигравати" у них тоді, коли бездоганно будуть виконані літературні, музичні, пісенні частини, а документальні записи людей і журналістський текст дихатимуть добром, любов'ю до рідної української землі, патріотизмом, національно-громадянською гідністю, високою моральністю і духовністю.

Уся сукупність зображально-виражальних засобів радіокомпозиції набуває свого ідейно-образного значення не у "розпорошеному" стані, а лише тоді, коли радіокомпозиція належним чином змонтована. Без професійного монтажу не може бути радіокомпозиції. Радіожурналіст, режисер, оператор повинні подбати, щоб радіокомпозиція народилася як монтажний стоп (сплав) документального і художнього відображення дійсності, при якому художній образ підпорядкований ідеї документального відображення дійсності і служить їй [3, с 101].

Різновиди радіокомпозиції. Радіожурналісти часто вдаються до універсального терміна "радіопередача", який нівелює всі жанрові різновиди мовлення і ніби прикриває їх собою. "Цим гранично загальним терміном — "радіопередача", що замінив термін "радіовисилання", який колись побував в українському мовленні, журналісти дійсно нерідко зловживали і продовжують зловживати, — зазначав В. Олійник. — Причина цього — не в обмеженій кількості "чистих" радіожанрів, а в неумінні деяких практичних працівників чітко встановити жанрові рамки радіопередачі" [31, с 143].

Радіокомпозиція (якщо навіть використовується як "чистий" радіожанр) не перестає змінюватися, запозичати жанровий досвід "суміжних" і відносно далеких від її фактури передач. Її жанрові межі рухливі, різноманітні; вони позбавлені тієї суворості й послідовності, яка властива, наприклад, жанрам музичного мовлення. Безперервна взаємодія радіокомпозиції з іншими радіожанрами спричиняє те, що назва "радіокомпозиція" прикладається до таких видів радіопередач, як літературний або літературно-музичний монтаж, монтаж радіоспектакля та ін. Відбувається, як зазначає В. Олійник, неминуче змішування понять композиції як процесу побудови передачі і композиції як структури, архітектоніки.

Радіожурналістська практика витворила такі основні різновиди радіокомпозиції, як:

- 1) літературна.** Це — радіокомпозиція із віршів або прозових уривків з творів одного або кількох авторів на одну тему;

- 2) **літературно-музична радіокомпозиція.** У ній зберігається той лее принцип добору літературних матеріалів, що і в літературній композиції, але з'єднувальним стрижнем тут є музика, пісні;
- 3) **художньо-публіцистична радіокомпозиція.** Вона складається із художнього і документального відображення дійсності; це — єдиний твір. "Документально точно описана картина життя і художній образ — це два боки, дві найважливіші основи радіокомпозиції. Але вони рівноправні" [3, с 101].

Уривки художніх творів допомагають розкривати основну думку, що виражена засобами публіцистики. Отже, художній образ відносно логіки понять, за допомогою яких, зазвичай, формується ідея радіокомпозиції, носить підпорядкований характер. Але публіцистичність не обмежує емоційного впливу радіокомпозиції на слухачів. Навпаки — привертає увагу до важливих суспільно-політичних аспектів життєдіяльності країни.

(Козацький марш. На його фоні диктор читає уривок вірша Івана Франка "Розвивайся ти, високий дубе")

Диктор:

Розвивайся ти, високий дубе,
Весна красна буде!
Розпадуться пута віковії,
Прокинуться люди.

Розпадуться пута віковії
Тяжкії кайдани,
Непобіджена злими ворогами
Україна встане.

Розвивайся ти, високий дубе,
Весна красна буде!
Гей, уставаймо, єднаймося,
Українські люди!

Єднаймося, братаймося
В товариство чесне,
Хай братерством, щирими трудами
Вкраїна воскресне!

Пора, діти, добра поглядати
Для власної хати
Щоб ґаздою, не слугою
Перед світом стати!

(Музика на кілька секунд підсилюється і стишується. На її фоні звучать слова автора)

Голос: Десять років для історії — це мить у безмежному океані всесвіту. Десять років для нашої держави — це важкий, тернистий і неповторний шлях звершенень і випробувань.

(Звучить пісня "Пам'ятай, брате мій" у виконанні Богдана Кучера. Слова Н. Дички, музика Б. Кучера)

Пісня вдарить у дзвін,
Та чи збудить ті приспані душі;
Що давно скам'яніли,
Бо молитва лише на устах.

Пісня вдарить у дзвін,
Та чи всім щире серце зворушить?
Чи до всіх долетить
її голосу зболений птах?

Хай буде наш край
Не яничар, не чужинець.
Я ж чуже не візьму.
Й ти, будь ласка,
Мого не чіпай!
Пам'ятай, брате мій,

Пам'ятай, що ти є — українець!
І в заморських краях
І у хаті своїй — пам'ятай!
Пам'ятай, пам'ятай!

Пісня вдарить у дзвін,
Розколише нам приспану пам'ять!
Чи забулось вже, браття, що було
Що було й не збулось?..

Пісня вдарить у дзвін
Щоб сказати: є Бог понад нами!
Та про це забуваєм, забуваєм,
Ми нині чогось!

Хай буде наш край
Не яничар, не чужинець.
Я ж чуже не візьму.
Й ти, будь ласка,
Мого не чіпай!

Пам'ятай, брате мій,
Пам'ятай, що ти є — українець!
І в заморських краях
І у хаті своїй — пам'ятай!
Пам'ятай, пам'ятай!

(Пісня закінчується)

Голос: В ефірі радіокомпозиція "Україна: роки перетворень". З вами В'ячеслав Козак.

Козак: Як ми раділи, коли в небі України замайорів синьо-жовтий прапор. Серця були сповнені радості й надій. Нарешті ми стали вільними, нарешті заживемо так, як про це мріяли наші попередники. Нарешті Україна стане незалежною, багатою, а люди — заможними. Чи справдилися наші надії, чи все ми зробили для того, щоб змінити свою Батьківщину? І чи здатні, нарешті, вирішити проблеми, які сьогодні тиснуть на нас з усіх боків? Давайте спробуємо в цьому розібратися. В час, коли Україна святкує свій День народження, проаналізуємо наші здобутки і прорахунки, які, на жаль, неминучі, коли будується нова держава.

(Звучить фрагмент сесії Верховної Ради України)

Сирота: Комісія підтримує, шановні колеги!

(Голосування. Результати голосування сприймаються оплесками, радісними вигуками)

Мороз: Тепер можна встати. Є Конституція!

(Вигуки "Ура! Слава!". Бурхливі оплески)

Чорновіл: Чи стане нам краще жити? Можна дати однозначну відповідь: так, стане краще жити. Може, не відразу, тому що запустити ринкові механізми не так просто.

(Грюкіт шахтарських касок по асфальту)

Вітренко: Коли б люди знали, що така розруха буде в державі, вони ніяким чином не підтримували би ані "Декларацію про державний суверенітет України" 16 липня 1990 року, ані референдум 1 грудня 1991 року. Вони не хотіли так званої самостійності.

(Мітингуючі співають пісню "Ой, у лузі червона калина...". Звучать гасла "Україна — любий край! Україна — любий край! Незалежність! Незалежність!")

Кравчук: Вдалося усім українцям дати зрозуміти, що держава Україна — це вже назавжди, це не тимчасове явище.

(Відлік часу англійською мовою на космодромі. Фрази англійською мовою)

Каденюк: Не можна будь-яку державу називати сучасною, якщо вона не займається космічними дослідженнями, пілотованою космонавтикою. Цей політ для України мав величезне значення і політичне, і наукове. Після цього польоту світ дізнався, що є така держава як Україна.

Козак: Ви все це чули і знаєте, бо це віхи того шляху, яким ішла Україна впродовж десяти років. Мабуть, багатьом із нас ще сьогодні до кінця не віриться, що нація, яка перебувала у міцних обіймах так званого старшого брата, нарешті є вільною і сама будує свій дім на власній землі.

(На фоні музики диктор читає вірш Дмитра Павличка "Собор")

Диктор:

Ми будуем, будуем, будуем Собор —
Українську Державу на помості руїни...

— Гей, вожді, не мішайте з цементом роздор,
Бо в майбутньому храмі потріскають стіни!

Ми копаємо в тверді глибокі рови,
Ми вмуровуємо в землю каміння рапате...
— Відкладіть же, панове, булави й коругви,
А беріться за кельми, джагани і лопати!

Ми кладемо опалубку з власних осердь,
Наливаємо власною кров'ю профіри...
— Лицеміри, відходьте в свій переляк і в смерть,
Ви ж до нас приєднайтесь, брати-маловіри.

Ми готуємо балки для міцних перекритть,
Ми з небесної криці витісуєм трами...
— Та невже вас, рапсоди й митці, не кортить
Бути з нами, мозольними робітниками?!

Ми забули про стогони, скарги й плачі,
З малодушної глини ми випалюєм цеглу...
— Так прийдіть до нас, жебраки й прохачі,
Будувати країну свою непідлеглу!

Ми накриваємо золотом крокви й платви,
Щоб дахами Собору осявалась Європа...
— Бідняки, з багачами зрівняєтесь ви
На будові Держави без пана й холопа!

Почали ми роботу на тисячу літ,
І не бачити нам зоряного склепіння...
Так прийдіть же із нашої мрії на світ,
Архітекторів смілих нові покоління!

(Музика заглушується)

Козак: Незалежна Українська держава — це реальність, і не лише тому, що має власні кордони, армію, Конституцію, грошову одиницю і визнана практично усіма державами світу, але й тому, що значна частина українського народу в нелегких економічних умовах працює на те, щоб Україна залишалася незалежною державою, хоча ставлення окремих політиків до цього факту ще й сьогодні по десяти роках державотворення неоднозначне.

Кравчук: Мої мрії тоді, на ті реальності, полягали в тому, що, коли ми станемо незалежними, то це все багатство зразу ж піде нам. І ми почнемо жити краще.

Козак: Говорить перший Президент незалежної України Леонід Кравчук.

Кравчук: Я також був захоплений тими можливостями, які відкрилися, на мою думку, коли Україна перестане годувати всіх. Але виявилось далеко не так. Тому ті мрії, які будувалися на тому часі, звичайно, не збулися.

Козак: Що вдалося зробити за 10 років?

Кравчук: Вдалося зміцнити державу. Почати економічні і політичні реформи. Вони ще не завершені, але вони йдуть. Вдалося стати на дорогу демократії. Не побудувати ще демократичну державу, а стати на дорогу демократії. Вдалося усім

українцям дати зрозуміти, що держава Україна — це вже назавжди. Це не тимчасове явище. Ми будемо, ми в дорозі. Не можна за 10 років збудувати щось величне, якщо мовиться про державу. Вже закладено фундамент у багатьох напрямках такий, який зруйнувати не вдасться. Це — змінити обличчя молоді. Це зовсім інші люди. Інша філософія, інше мислення, інше ставлення до життя. Це вже нове покоління і вони не віддадуть можливості жити самостійно, господарювати, будувати; вони не віддадуть нікому. Це вже їхнє.

(Музична перебивка)

Голос: Наталя Вітренко, народний депутат України, лідер Прогресивної соціалістичної партії України. Взагалі то Україна і не була залежною. Вона була в складі Радянського Союзу, але вона була членом ООН, куди півколоній не приймають і не може бути мови про те, що вона була кимось окупована і була колонією. Коли зруйнували Радянський Союз, замість тих зв'язків, які були: духовні, виробничі, наукові, фінансові, — нічого іншого не запропонували. І тут же Україну втягли в залежність від Міжнародного валютного фонду. Вони за океаном вирішують, що нам робити: чи нам збільшувати податки, чи зменшувати; чи нам приватизувати такі підприємства, чи не приватизувати. Це — вторгнення у суверенні права нашої держави.

Козак: Наталіє Михайлівно, а як все ж таки Ви проведете 24 серпня? Це ж таки 10-та річниця. Будете святкувати?

Вітренко: Ні! Я жодного разу не святкувала цей день. Я бачу більше людей зuboжілих, ніж людей радісних. Я захищаю інтереси людей найманої праці. Наша партія так каже. А святкувати з пихатими, ситими — це для мене просто образливо. Тому я буду зі своєю сім'єю. Просто проведу як день канікул.

(Музична перебивка)

Козак: Ви щойно почули дві діаметрально протилежні точки зору — Леоніда Кравчука і Наталі Вітренко. У такому випадку кажуть, що істина знаходиться посередині. Я ж цього не можу стверджувати, бо для мене 24 серпня — це велике свято, і за те, щоб воно настало, пролили кров у визвольних війнах мільйони українців. Згоден — за 10 років зроблено ще дуже мало. Нас обсіли негаразди: економічна криза, банкрутство підприємств, безробіття, корупція, злидні. Частина українців змушена шукати кращої долі за кордоном. Але ж свобода завжди дається дорогою ціною. Згадайте історію: лише з третьої спроби нам таки вдалося здобути свободу і зберегти незалежність. Як на мене, це — головний підсумок пройденого десятиріччя. Серед тих патріотів, хто наближав День Незалежності, був і відомий політик, голова Народного Руху України В'ячеслав Чорновіл. Мені пощастило зустрічатися з В'ячеславом Максимовичем одразу після проголошення незалежності. Зважте, запису, який Ви зараз почуєте, вже десять років.

Наближається референдум і тема незалежності стає досить актуальною. Я часто буваю на Майдані Незалежності, слухаю, про що говорять люди, про що сперечаються. Після 24 серпня можна було почути таке: "А що вона дасть — ця незалежність? Визнають нас інші країни, буде нам трохи приємніше, а далі — що ж дасть нам незалежність?" Як би Ви відповіли на це запитання?

Чорновіл: Це, мабуть, пов'язано з тим, що у нас дуже занижена наша національна свідомість, наша духовність. Не питають же люди, чому ми повинні дихати?

Отак нації потрібна незалежність, як людині дихати. Але якщо когось уже так цікавить, що ж це дасть нам економічно, чи стане нам легше жити, то я можу сказати: Україна — дуже багатий край. Ми маємо дуже багаті ресурси, маємо прекрасні наші землі. Саме наша республіка цілком спроможна жити самостійно. Це не значить, що ми збираємося обрубати живі зв'язки. Це не значить, що ми не будемо дотримуватись економічних та інших зв'язків з Росією, Білоруссю і т. д. Це було б сьогодні божевільням розривати корисні зв'язки, які нам будуть потрібні. Тим більше, що з нашою відсталою технологією сьогодні нас не чекає західний ринок. Чи стане нам краще жити? Можна дати однозначну відповідь: "Так, стане краще жити!" Може, не відразу. Тому що запустити ринкові механізми непросто. Десь якийсь період може бути ще й складним, але перспектива в умовах незалежності прекрасна.

Козак: Незалежність як така має кілька аспектів. Ви назвали економічний, а взагалі — це й політичний, культурний, екологічний і навіть історичний, можна так сказати?

Чорновіл: Звичайно, що все інше також треба враховувати, і в першу чергу. Який народ не хоче бути вільним?! Адже наш народ прагнув цієї волі протягом століть. Чи можливий в умовах незалежної держави такий масовий голодомор, який був в Україні 1933 року? Треба бути божевільним, щоб нищити так свій власний народ. Отже, тільки в умовах московської імперії можна було вчинити над нами, українцями, таку страшну наругу. Уже це доказ, щоб ми не потрапили в таку залежність, щоб хтось не проводив над нами ось такі страшні експерименти. Хоча би для цього нам потрібна Незалежність.

Козак: Нагадаю: ця думка В'ячеслава Чорновола, висловлена ним на початку вересня 1991 року. Мабуть, це і є відповідь тим політикам, які сьогодні не святкують День Незалежності.

(На фоні музики звучить XVII вірш Дмитра Павличка з циклу "Пісні печалі")

Диктор:

Куди не гляну — скрізь вожді,
Сини України щирозлоті,
Порожні, як горшки на плоті,
Та досконалі і тверді
У міжособній ворожді.
О мамо, приготуйсь до свята:
Тебе твої отаманята
Розпнуть з любові на хресті
1 спишуть на чужого ката
Московського твої святі
Глибокі рани. Я не знаю,
За що каралися в тюрмі,
В снігах Мордовії й Алтаю,
У таборах на Колимі
Мої брати! Вже не питаю.
Живем, немов глухонімі.
Я вже не кличу їх до згоди,
Як їхнє серце кам'яне

Тарас не зрушив, то мене
 Ці горщики із загороди,
 Ці наші золоті клейноди
 Не вчують. Хай же полосне
 Чужак нагайкою із дроту
 Нам по очах, бо лиш тоді
 В сліпій дорозі на Голготу,
 Хоч буде пізно, та достоту
 Опльовані, в грязі, в біді
 Наші збратаються вожді.

(Музика)

Козак: У 1991 році одночасно співіснували два протилежні підходи до розбудови держави. З одного боку, було постійне озирання назад, а з іншого — революційне нетерпіння і забігання наперед — прагнення за кілька років побудувати багату, цивілізовану державу. Але ейфорійні очікування, на жаль, не збулися. Насамперед, з об'єктивних обставин. Надто вже численними і гострими були проблеми, з якими зіткнулася Україна на початку свого шляху. Саме тому нездійснені надії народили у значної частини українців розчарування і зневіру. Дехто пов'язує погіршення умов життя із здобуттям незалежності. Хоча підстав для такого висновку, безперечно, немає. Тож не забуваймо, що історія ще не знала такого швидкого зламу політичної системи і переходу від комуністичного тоталітарного режиму, від командно-адміністративних рамок існування до демократичного суспільства, з відкритою ринковою економікою.

(На фоні музики диктор читає вірш Василя Симоненка "Де зараз ви, кати мого народу?")

Диктор:

Де зараз ви, кати мого народу?
 Де велич ваша, сила ваша де?
 На ясні зорі і на тихі води
 Вже чорна ваша злоба не впаде.

Народ росте, і множиться, і діє
 Без ваших нагаїв і палаша.
 Під сонцем вічності древніє й молодіє
 Його жорстока й лагідна душа.

Народ мій є! Народ мій завжди буде!
 Ніхто не перекреслить мій народ!
 Пощезнуть всі перевертні й приبلуди,
 І орди — завойовників — заброд!

Ви, байстрюки катів осатанілих,
 Не забувайте, виродки, ніде:
 Народ мій є! В його гарячих жилах
 Козацька кров пульсує і гуде!

(Музика заглушується)

Голос: Коли ми подивимося на це все трошки зверху, то побачимо, що йде закономірний процес творення модерної української нації.

Козак: Говорить людина, яка стояла біля витоків незалежної держави, голова Держкомітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України Іван Драч.

Драч: Звичайно, переважна більшість державників, які все робили для того, щоб незалежна Україна утверджувалася, розуміють, що велику частину своєї душі віддали для творення держави. На жаль, при цьому упосліджували і забували людину, заради якої ця держава творилася. І ми маємо найбільший здобуток з цього всього, що є ця держава. І ми маємо справді велику прикрість, що у цій державі людина далеко не в такій мірі захищена і поставлена у відповідні цивілізаційні норми, як би хотілося. І все це є нашою великою бідою, нашим великим болем.

(Музична перебивка)

Козак: Друга за важливістю подія після проголошення незалежності України — прийняття Верховною Радою Конституції. У 1996 році Україна була останньою з пострадянських держав, яка не мала свого Основного закону. І певні політики поширювали думку, що українське суспільство не здатне на державотворення. І тому не може мати власної держави. Отож, прийняття Конституції було дуже важливою політичною подією: завершувалося оформлення держави, утверджувалася незалежність України, гарантувалися права і свободи її громадян. Наша держава зайняла належне їй місце у світі. Конституційна ніч вийшла в історію як приклад порозуміння між різними силами: правими і лівими, законодавчою і виконавчою владами.

(Шумовий образ залу засідання Верховної Ради)

Голоси: Є! Є! *(Бурхливі оплески)*

Голос: Тепер можна встати. Є Конституція! *(Оплески. Вигуки "Слава! Ура!")*

Голос: Неможливо пояснити простими словами, що це було тоді.

Козак: Михайло Сирота, народний депутат України, голова комісії з доопрацювання проекту Конституції.

Сирота: Конституція потрібна була суспільству. Вона збігалася із загальним розвитком нашої держави. Боже благословення було з нами і тому була величезна полегкість з почуттям виконаної надзвичайно важливої роботи.

Козак: Ви тоді цілу ніч стояли за трибуною, були дуже втомлені.

Сирота: Я стояв близько 15-ти годин за трибуною, але до того ще було багато ночей, коли я не спав під час конституційного процесу. Але не в цьому річ. Річ полягала в тому, що багато не вірило, що ми виконаємо цю роботу, а ми її таки виконали. Саме в цьому було щастя, величезне емоційне піднесення. Ми зробили доброякісну Конституцію. Це визнали не тільки міжнародні експерти. Це показала і п'ятирічна історія її існування, бо за 5 років не змогли внести жодної поправки. Конституція у нас добра. Її потрібно виконувати — це найголовніше!

Козак: В Американській конституції є такий пункт, де записано, що держава гарантує прагнення людини до щастя. Тобто, держава не гарантує саме щастя, а прагнення людини. Скажіть, будь ласка, у нашій Конституції держава колись буде гарантувати прагнення людини до щастя?

Сирота: Конституція сама собою — це юридичний документ. Сам документ не робить суспільство щасливим. Щасливим можуть зробити суспільство самі люди,

саме суспільство може зробити людину щасливою, скориставшись Конституцією. Якщо люди захочуть скористатися Основним законом, то можуть стати вільними, щасливими, якими прагнуть бути. Коли не скористаються, то жоден документ за них це не зробить.

(Музика. На її фоні диктор читає уривок із "Космічних пісень" Яна Неруди)

Диктор:

У зорях небесних великий закон
Написаний, золотолитий,
Закон над закони: свій рідний край
Над все ти повинен любити.

(Музика заглушується)

Козак: У будь-якій Конституції присутній ідеал. Але п'ять років тому ми не сподівалися, що до цих ідеалів буде так важко наблизитися. Потрібний час, віра і напружена праця, щоб статті Конституції сприяли конкретним, відчутним зрушенням. Тому не забуваймо, Україна починається із кожного з нас.

(На фоні музики диктор читає уривок із статті Івана Франка "Одвертий лист до галицької української молодезі")

Диктор: "Ми мусимо навчитися чути себе українцями — не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів. І се почуття не повинно у нас бути голою фразою, а мусить вести за собою практичні консеквенції (послідовні результати. — В. 77.). Ми повинні — всі без виїмка — поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурнім стані, познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками і засвоїти собі те знання твердо, до тої міри, щоб ми боліли кожним її частковим, локальним болем і радувалися кожним хоч і як дрібним та частковим її успіхом, а головно, щоб почували себе справді, практично частиною його".

(Музична перебивка)

Козак: Ви слухаєте радіокомпозицію "Україна: роки перетворень". Її веде журналіст В'ячеслав Козак.

(Музика виводиться)

Козак: Із розпадом Радянського Союзу розірвалися економічні зв'язки між підприємствами єдиного народногосподарського комплексу. Чимало підприємств зупинилися, окремі збанкрутували. Багато працівників пішло у вимушені довготривалі відпустки, або й просто стали безробітними. Висококласні фахівці змушені йти торгувати на базар. Щоб вижити, іншого виходу у них не було. Зараз важко підрахувати, який інтелектуальний потенціал Україна втратила назавжди. Більша частина суспільства опинилася за межею бідності. І хоча економічний спад вдалося зупинити, і навіть спостерігається певне зростання валового внутрішнього продукту (минулого року воно склало понад 7 відсотків), чимало галузей економіки й дотепер відчуває кризу, що виникла на початку 90-х років. Харчова галузь — одна з перших, де вдалося швидко подолати кризу. І сьогодні ця галузь динамічно розвивається.

(Музична перебивка)

Козак: Яким продуктам надаєте перевагу: імпортним чи українським?

Голос: Тільки своїм виробникам, тільки українським виробникам.

Козак: Чому?

Голос: Імпортного нічого не купую. І вважаю, що кожен українець, який поважає себе і державу, повинен купувати свої товари і таким чином підтримувати свого виробника.

Голос II: Я не купую нічого заграничного, ні п'ять грамів не купую чужого. Тільки українське.

Козак: Чому?

Голос II: Я знаю, що у наших селян високоякісні продукти.

Козак: Гадаю, кожний із нас приєднається до цих слів моїх співрозмовників. Ми купуємо українське не тільки з патріотичних почуттів, а насамперед тому, що впевнилися: наші продукти якісніші і безпечніші для здоров'я. Однак згадаємо: на початку 90-х Україна фактично втратила власний ринок продовольчих товарів. Десь на 90 відсотків його заповнила продукція імпортного виробництва. Полиці магазинів були завалені імпортними напоями, пивом, горілкою, кондитерськими виробами, різними ковбасами сумнівної якості, йогуртами, маргаринами — всього й не перелічиш з усього світу у привабливих, яскравих обгортках. Сьогодні ситуація змінилася кардинально. За даними Держкомітету продовольства, на українському ринку понад 94 відсотки вітчизняних продуктів. Щороку зростають обсяги виробництва. Ось як пояснив причини успішного розвитку галузі голова Державного департаменту продовольства України Леонід Сватко.

Сватко: Перше, це те, що за останні 6—7 років близько 800 мільйонів доларів інвестовано у харчову промисловість іноземних коштів і близько 2 мільярди гривень власних інвестицій. Друге, наші стандарти набагато жорсткіші від усіх інших стандартів світу. Ми не застосовуємо хімічних добавок, консервантів, у нас екологічно чисті продукти. І третє, це позиція міністерства, державного департаменту, Кабінету Міністрів. Ми вдало здійснювали митно-тарифне регулювання.

Козак: На думку фахівців, підприємства харчової промисловості досягнули успіху насамперед тому, що першими взяли курс на приватизацію. Молокозаводи, м'ясокомбінати, пивзаводи. Кондитерські фабрики давно уже стали акціонерними товариствами. Свідоцтво №1 про приватизацію Фонд держмайна України вручив відомому у нашій країні акціонерному товариству "Оболонь". Підприємство щороку нарощує потужності, технологічно переоснащується, освоює нові ринки збуту і випускає продукцію на рівні світових стандартів. Пиво та безалкогольні напої торгової марки "Оболонь" відзначені численними престижними міжнародними нагородами. Сьогодні підприємство виробляє четверту частину українського пива, 12 відсотків безалкогольних напоїв та мінеральних вод, експортує продукцію у 15 країн світу і входить до числа 25-ти кращих пивоварних заводів Європи. Президент акціонерного товариства "Оболонь" Олександр Слободян наголошує:

Слободян: Серед заводів, принаймні, останні 10 років завжди були першими. Але серед окремих компаній ми ще минулого року були другими. Транснаціональна корпорація "Інтербрю" мала більшу долю на ринку пива в Україні. Сьогодні ми фактично з нею зрівнялися. Крім того, ми конкуруємо з транснаціональними корпораціями не тільки на нашому внутрішньому ринку, а й на зовнішніх ринках. "Оболонь" ще не є транснаціональною компанією, але "Оболонь" сьогодні стовідсотково

українська компанія з стовідсотковим українським капіталом. І ми показуємо приклад іншим, як потрібно створювати середній клас, як потрібно творити наш національний капітал. Це є надзвичайно важливе державне завдання.

Козак: Прошу сказати, за 10 років змінилася психологія людей, які працюють на Вашому підприємстві?

Слободян: За 10 років відбулися надзвичайно великі зміни в житті нашого колективу і психології наших працівників. Ми підняли рівень зарплати, рівень дивідендів. Це говорить про те, що наші сім'ї стали жити краще і суспільство стало краще теж. Наприклад, "Оболонь" — це величезний платник податків. Це — найбільший платник податків сьогодні у місті Києві. Минулого року ми заплатили 205 мільйонів гривень податку у різні рівні бюджету. Це підкреслює нашу позитивну роль у суспільстві. Врешті-решт, ми працюємо для людей, для держави. І своєю працею зміцнюємо державу.

(Музична перебивка)

Козак: Минулого року підприємства харчової галузі України експортували продукції на 2,5 мільярди доларів. У нас є підстави завойовувати європейський та інші ринки збуту. Адже є багаті, родючі землі, працьовиті люди, сучасні технології, підприємства, які випускають високоякісну продукцію. Серед них Кам'янець-Подільський "Адамс", Мелітопольський м'ясокомбінат, Харківська бісквітна фабрика, компанія "Чумак" і багато інших. На думку Леоніда Гладкова — голови держдепартаменту продовольства, на українському ринку продукція іноземних фірм невдовзі буде просто зайвою.

Гладков: Ми дійсно так стоїмо на ринку України, що можемо стартувати і завоювати інші ринки.

(Музична перебивка)

Козак: Приблизно 25 мільйонів гектарів землі сьогодні перебуває у власності селян. Що це дало власникам і державі? У 2000 році приріст виробництва у сільському господарстві склав більше 7 відсотків. Вперше з часу незалежності України аграрний сектор спрацював з плюсом. А цього року, як стверджують фахівці, результати будуть ще кращі, бо програма "Зерно-2001" уже перевиконана. Це — результат праці нового господаря землі. Нещодавно я побував на фермі одного з таких власників.

(Виробничий шум на полі)

Козак: Зараз ми, шановні радіослухачі, перебуваємо на полі селянського фермерського господарства "Трембіта". Це село Жиленці Ярмолинського району Хмельницької області. Тут господарює Володимир Данилович Горобець зі своєю сім'єю.

Горобець: Сьогодні ми завершуємо збирання 20-гектарної площі гороху. Ми отримали по 28 центнерів врожаю, 420 гектарів пшениці найвищих репродукцій. Ми сподіваємось зібрати більше, ніж по 60 центнерів зерна з гектара.

Козак: Я знаю, що у вашому господарстві 1375 гектарів землі.

Горобець: 426 сімей приєдналося до нашого господарства із сусіднього села, віддавши свої земельні наділи нам в оренду. І зараз ще 83 особи просять, щоб земля їхня була у нас. За оренду землі і майнового паю ми даємо по 3 відсотки від вартості. Менше як 5 центнерів зерна — платні за 2,5 гектара землі ми не даємо людям. Вчасно розраховуємося, щоб люди бачили, що добру плату отримують

в роки незалежної України. Перший раз як отримували плату, то так крадькома йшли зі своїми мішками, не вірили, що будуть мати зерно. А коли пояснили, що це їхня земля на них працює, то вони безмежно були раді, що мають таке багатство, як земля.

Козак: Фермерське господарство "Трембіта" Володимир Горобець, батько багатодітної сім'ї, створив у 1992 році, коли отримав 50 гектарів землі. Сьогодні це великий майновий комплекс, якому можуть позаздрити не тільки фермери.

Горобець: 20 тракторів, 24 автомашини різних марок, 5 комбайнів. Ми маємо весь набір техніки і сільськогосподарського інвентаря, яким можна опрацьовувати близько 2000 гектарів поля.

Козак: Фермерська родина Горобців складається з 28 чоловік і майже всі вони кваліфіковані спеціалісти. Є серед них агрономи, механік, бухгалтер, юрист, інженер, зоотехнік, ветлікар. Батьки і діти вже давно відчули себе справжніми господарями. А це означає, що у них велике майбутнє.

(Чути дитячий голос)

Горобець: Це — наша Надійка. Дійсно наша надія. Я думаю, що вона буде продовжувати нашу справу. Вона з нами від досвіту і до ночі. Уже їй 8 років. Вона народилася тут, на господарстві. Майже його ровесниця. Думаю, що вона буде справжнім українським господарем-фермером.

Надійка: їжджу полями з татом. Дивлюся, як буряки ростуть. Пшениця вже жовта.

Козак: Як виростеш, ким хочеш бути?

Надійка: Агрономом. Хочу знати, як вирощувати хліб. Коли виросту, то буду працювати так, як тато і мама.

(Музика. На фоні диктор читає вірш Василя Симоненка "Чую")

Диктор:

Чую, земле, твоє дихання,
Розумію твій тихий сум,
Як на тебе холодні світання
Ронять пригорщами росу.

Знаю — зливи, та буйні грози,
І роса в шумовинні віт —
То сирітські, вдовині сльози,
То змучених предків піт.

Назбирала ти їх без ліку
На роздоллі полів, дібров,
Щоб живили тебе довіку
Людські сльози і людська любов.

(Музика заглушується)

Козак: Сьогодні в Україні понад 40 тисяч фермерів. Не всі вони працюють так ефективно, як сім'я Горобців з Хмельниччини, не у всіх є хист чи досвід. Але всі прагнуть стати справжніми господарями. І хочеться вірити, що саме завдяки їхній праці Україна знову стане житницею Європи.

(Музична перебивка)

Козак: Ви слухаєте радіокомпозицію "Україна: роки перетворень". Перед мікрофоном журналіст В'ячеслав Козак.

(Музика заглушується)

Козак: Якщо більшість галузей економіки існували десятиріччями, то малий бізнес зароджувався на межі 80—90-х років. Ініціативні, відчайдушні люди вирішили працювати самі на себе. І зуміли навіть за дуже несприятливих умов вести ефективний бізнес. Хоча у суспільстві ставлення до них ще наприкінці 90-х років було неоднозначним.

(Запис бліц-інтерв'ю на вулиці)

Козак: Як ви ставитесь до малого і середнього бізнесу, до дрібних підприємців?

Голос I: Я вважаю, що дрібні підприємці — взагалі спекулянти і треба з ними боротися.

Голос II: Я до них ставлюся з величезною повагою і рада за Україну, що вона на початковому етапі змогла створити умови для їх появи. У будь-якій країні і в Україні в тому числі малий і середній бізнес — це основа економіки держави.

Козак: Підприємців можна по-різному оцінювати, але, погодьтеся, працювати у сфері малого бізнесу надзвичайно складно. Ця праця часто пов'язана з певним ризиком. В усьому світі вважають, що мале та середнє підприємництво — основа основ економіки будь-якої держави. І ніхто не вважає бізнесменів спекулянтами. В Україні малий та середній бізнес тільки-но прокладає свій шлях до реальної економічної сили в державі і його частина у валовому внутрішньому продукті ще мала. До того ж і клімат для розвитку приватного підприємництва поки що далекий від сприятливого. Негативне ставлення чиновників і контролюючих органів до бізнесменів уже стало притчею во язицех. Сьогодні підприємців найбільше непокоїть той факт, що немає чітких правил гри. А це, з одного боку, продукує нечесну конкуренцію на ринку, а з другого, — свавілля владних структур, яке знищує саму ідею добросовісної конкуренції. Можливо, саме це і змушує бізнесменів працювати в тіні. За неофіційними даними, приблизно 50 відсотків підприємств малого бізнесу сьогодні працює напівлегально. Тим більше вражає життєва сила, з якою паростки підприємництва пробиваються через бюрократичні перешкоди. І у приватних підприємців уже є досягнення.

(Музична перебивка)

Козак: Як повідомив міський голова Хмельницького Михайло Чекман, сьогодні у цьому обласному центрі з населенням 260 тисяч чоловік працює понад 6 тисяч малих підприємницьких структур і 20 тисяч приватних підприємців. Саме від них надходить лєвова частка до бюджету міста. Тому місцева влада активно підтримує розвиток малого бізнесу.

Чекман: До речі, малі підприємці рекомендували нам створити структуру у міськвиконкомі, яка би безпосередньо займалася малим бізнесом. І ми створили відділ розвитку малого підприємництва, який показує нам постійно проблеми, на які ми реагуємо.

Козак: У Хмельницькому давно зрозуміли, що малий бізнес — це не тільки нові робочі місця. Це — основа економіки міста. Якщо минулого року обсяги виробниц-

тва на великих підприємствах склали 380 мільйонів гривень, то малі підприємства надали послуг і впустили промислової продукції лише на 80 мільйонів менше.

Чекман: Я коли зустрічаюся з підприємцями, то завжди кажу, що вони сьогодні годують місто.

(Гуцульську мелодію виконують троїсті музики. На фоні музики автор розповідає)

Козак: У центрі Чернівців, у парку імені Шевченка, розташоване улюблене багатьма мешканцями обласного центру кафе. Воно має назву "Літо". Його орендує багатодітна сім'я Мигалюків. У В'ячеслава Васильовича і Ніни Василівни десятеро дітей. Майже всі вони з вищою освітою. Серед них є фінансист, економіст, медик, музиканти — всіх об'єднує праця в сімейному кафе. Сімейний бізнес Мигалюків з кожним роком розвивається. І це вигідно не лише їм, а й державі. Так думає один із власників кафе Ніна Мигалюк.

Мигалюк: Я авторитетно, чесно кажу що цих останніх 14 років ми, багатодітна сім'я, жодної копійки ні в кого не просили. Ми дорожимо кожним клієнтом: чи це молода людина з профтехучилища зайшла, чи це зайшов студент, чи зайшла мати з дитиною. Абсолютно усі вони для нас дорогі, і можна сказати, що відсотків 65—70 — це відвідувачі, які знають нас, яких ми знаємо. У нас відкриті серця, відкриті душі. Відповідно, це людям подобається.

Козак: До речі, в кафе "Літо" продають продукцію тільки українських товаровиробників. Це — стратегія багатодітної сім'ї. Мигалюки добрі господарі і в Чернівцях про це знають. Вони планують зробити реконструкцію кафе, збільшити кількість місць. Уже складено бізнес-план на найближчі два-три роки.

Мигалюк: Ми не просто заробітчани. Ми заробляємо на кусок хліба. Але ми вболіваємо за державу, ми хочемо, щоб утвердилася наша національна ідея; щоби була Україна українською, щоби у нашій незалежній державі усі жили заможнo, були порядними, чесними, дбайливими. Ми працюємо для міста і всі наші плани не лише для заробляння грошей, а для того, щоб люди приємно відпочили і, звичайно, відчували, що тут працює українська сім'я, з українським духом.

Козак: Мигалюки сьогодні дійсно нові господарі. Саме від таких людей залежить відродження і становлення України.

(На фоні музичної перебивки диктор читає куплет з вірша Олеся Дудина "Пісня відроджень — мій храм")

Диктор:

Тривожно сьогодні, вибратись треба нам,
Зібгавши себе в кулак воєдино.
Без шарпанини, без крові, без драм
Треба вознести тебе, Україно!

(Музична перебивка)

Козак: Американці на мисі Канаверал, з якого стартують космічні кораблі багатозаповненого використання, спорудили українському вченому Юрію Кондратюку пам'ятник. Чому у США така пошана до нашого земляка? А тому, що видатний вчений — теоретик космічних польотів на далекій відстані Юрій Кондратюк на початку ХХ століття розробив систему польоту і посадки на Місяці багатоступеневої ракети. Його розробки настільки випередили свій час, що їх вважали утопією. Тільки

в 60-х роках спеціалісти НАСА знайшли у бібліотеці Конгресу США книгу Кондратюка "Організація міжпланетних польотів". І з її допомогою розробили траєкторію польоту "Аполлона-11" та здійснили успішний політ на місяць влітку 1969 року. Мабуть, нестримне бажання зазирнути бодай за межі Землі підштовхувало наших співвітчизників до геніальних відкриттів. І, можливо, не випадково сьогодні Україна має потужний космічний потенціал. Космос — одна із сфер, де наша держава працює на рівних з технологічними грандами зарубіжжя.

(Шумовий фон космодрому США. Стартовий відлік часу та повідомлення англійською мовою про запуск космічного корабля)

Козак: 19 листопада 1997 року на борту космічного корабля багаторазового використання "Колумбія" здійснив політ перший космонавт незалежної України Леонід Каденюк.

Каденюк: Основна мета польоту — виконання спільного українсько-американського біологічного експерименту з трьома видами рослин.

Козак: Я пригадую вислів ведучого російського телебачення, який сказав, що Каденюк цілий день трудився, як бджола, запилював рослини. Ось такими висловлюваннями росіянин хотів применшити Вашу роль, а заодно і роль України у цьому міжнародному космічному проекті.

Каденюк: Тепер які-будь експерименти, які проводяться на орбіті: чи то біологічні, чи зв'язані з астрономією, астрофізикою, — мають однакову ціну для науки. Якщо хтось хотів принизити нас, то просто він не розуміє суті експерименту.

Козак: Другорядних експериментів на орбіті немає.

Каденюк: І не може бути, бо вони однаково цінні для людства, для науки. Цей політ для України мав величезне значення і політичне, і наукове. Після цього польоту світ дізнався, що є така держава як Україна.

Козак: Україна бере участь у кількох найпрестижніших космічних проектах. І на-самперед у проекті "Морський старт", у якому задіяна наша ракета-носій "Зеніт". У ньому беруть участь також США, Росія і Норвегія. Уже успішно здійснено сім запусків космічних апаратів. А 31 липня цього року запущено науковий супутник, який вивчатиме сонячне випромінювання. Немає сумніву, що Україна надалі продовжуватиме брати участь у престижних міжнародних проектах, далі утверджуватиме себе як авторитетна космічна держава.

(Музична перебивка)

Козак: Ви слухаєте радіокомпозицію "Україна: роки перетворень". Її веде журналіст В'ячеслав Козак.

(Музика заглушується)

Голос: До Дня Незалежності ставлюся як до великого свята українського народу. Це свято було здобуте і кров'ю, і життям патріотів, щоб нарешті Україна стала вільною. Незалежність нам дуже потрібна і є сумніви, але не може так бути, щоб все легко давалося. Обов'язково треба перебороти всі ці труднощі, пройти цей важкий шлях.

Козак: Що Вас найбільше зараз непокоїть?

Голос: Найбільше мене непокоїть те, що населення України зневажливо ставиться до рідної мови, також мене хвилює те, що Україна знову зближується з Москвою. Мені здається, що ця інтеграція з Москвою несе певну небезпеку для України.

Козак: Справді, багатьох людей тривожить стан наших стосунків з Росією. З приходом до влади Володимира Путіна настав новий етап взаємин між нашими країнами, — прагматичний. Плюси нової російської доктрини, на думку директора Інституту політики Миколи Томенка, в тому, що зрозумілими стали національні інтереси Росії щодо України. Мінуси в тому, що українська політична еліта звикла до ідеологічних дискусій, коли треба було захищати незалежністю флот, але не звикла чітко і конкретно боротися за рівні правила гри з російським капіталом. Насамперед, під час приватизації українських стратегічних об'єктів. Коментує Микола Томенко.

Томенко: Назагал концепція Росії у взаєминах з Україною, як ми називаємо, концепція економічного прагматизму, насправді є кращою, ніж концепція політичного та ідеологічного співробітництва, які ми пройшли впродовж десятиріччя. Але ця концепція вимагає від української сторони абсолютно чіткого розуміння, що треба говорити не словами декларацій про братерське співробітництво з Росією, а говорити чітко й однозначно, діяти з позицій національних інтересів і аналізувати економічні плюси чи мінуси входження російського капіталу в українську промисловість. Прагматичні речі мусять домінувати у думках і діях українських політиків, у зовнішньоекономічній доктрині.

Козак: Отже, виникає необхідність жорсткого, чіткого прорахування механізмів економічної співпраці з Росією. Треба підтримувати все те, що в інтересах України, і відкидати те, що в інтересах фінансово-політичних груп, російських імперських амбіцій.

Томенко: Треба думати, як не допустити економічного узалежнення від Росії для того, щоб залишитися незалежною державою.

(Музична перебивка)

Козак: Ще одна проблема, яку повністю не вдалося вирішити за 10 років, — мовна. З точки зору законодавства українська мова досить добре захищена. Існують відповідні закони, а в статті 10-й Конституції записано: "Державною мовою в Україні є українська мова". Проте, як не сумно констатувати, інформаційний простір нашої держави заповнила російськомовна продукція. Певна частина посадових осіб демонстративно ігнорує державну мову. Мені не раз доводилося це чути і бачити на прес-конференціях та офіційних заходах. На цьому ж наголошують відомі громадські діячі: поет Микола Луків та лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка Роман Лубківський.

Лук/в: Мені здається, що, насамперед, державні мужі, ті люди, яким ми довірили свою долю у цей непростий час, повинні дбати і власним прикладом засвідчувати шанобливе ставлення до нашої мови, історії, культури. Ті, хто каже, що байдужий, якою мовою розмовляють, то вони лукавлять. Україна доти не буде Україною, поки вона насправді не стане українською. І ті події, які відбулися 1991 року, були й спрямовані на те, щоби ми не розчинилися у вселюдському морі, не зникли з історії, з карти світу, а почували себе як справжня, велика нація. Якщо ми хочемо, щоб Україна збулася, стала повноцінною державою, то без української мови вона такою не буде.

(Музика. На фоні звучить вірш Дмитра Павличка "Не для вас")

Диктор:

Навіщо вам державні атрибути,
Тризуби й синьо-жовті прапори,
Як мови материнської не чути
У ваших душах: не "поглянь" — "смотри"!

Та й душ нема — одні щурячі нори
Під шпихліром, де бережуть харчі.
Ви — виповзні із ящика Пандори
Мої прокльони і мої плачі.

Ваш символ — ковбаса й велика ложка
На широченний, пажерливий рот,
Чиновники студені, як окрошка,
З помий московських вилізлий народ.

Ні, не народ, а племено безлобе,
Що прагне тільки їсти и крекче: "Дай!!"
Вже й український фермер з Манітоби
Вас не навчить любити рідний край.

Так доїдайте пасочку й макуху,
Приймайтеся за керівні столи,
Бо не для вас брати з УПА і Руху
Державу Українську здобули!

(Музика мішкується)

Лубківський: Ми втратили дуже багато. Не зроблено тому, що численні закони, ухвали, укази не реалізовані. Інформаційний простір — це ганьба для України, це сором. Нема там мови української. А якщо є, то вона штучна і потворна. Ми не досягли бажаного успіху. Ми досягли його лише частково.

(Звучить пісня "Україна" у виконанні Тараса Петриненка)

Петриненко:

Дороги іншої не треба,
Поки зорить Чумацький Шлях,
Я йду від тебе і до тебе
По золотих твоїх стежках.

Мені не можна не любити,
Тобі не можна не цвісти.
Лиш доти варто в світі жити,
Поки живеш і квітнеш ти,

Приспів:

Україно, Україно!
Після далечі доріг
Вірне серце твого сина
Я кладу тобі до ніг.

Поки кохаєш до нестями
 Іще не скоро наш кінець,
 Ще, може, нашими серцями
 Розпалим тисячі сердець.

Ще свічка наша не згоріла,
 Ще наша молодість при нас.
 А те, чи варте наше діло, —
 То скажуть люди й скаже час.

Приспів.

Козак: Кажуть, коли Бог роздавав народам таланти, Україні залишилася пісня. Справді, український народ надзвичайно співучий. Пісня супроводжує нас і в хвилини радості, і у хвилини суму. Допомагає жити. Пісня "Україна", яку написав Тарас Петриненко, відомий композитор і співак, не тільки окрилює. Вона мала і має великий духовний вплив на українців. Невипадково цей твір став позивним інформаційних програм Українського радіо.

(Звучать позивні Українського радіо)

Петриненко: Написана вона була ще за декілька років до здобуття Україною незалежності, але лежала в чернетках тому, що я чудово усвідомлював: ця пісня за радянських часів не могла звучати. Чому власне ця пісня виникла? Вона народилася як моє зізнання в любові до моєї Батьківщини. Я зростав в родині вельми патріотичній. У нашій родині завжди звучить виключно українська мова. Я скільки себе пам'ятаю, то так було. Пригадую епізод, що трапився зі мною, коли мені було 4 чи 5 років. Ми з мамою їхали у тролейбусі від площі Перемоги і жінки у тролейбусі говорили "О, какой у вас хороший мальчик. А почему он у вас по-украински разговаривает?!". Ось таке питання. "Как его зовут?" — "Тарас". "Какое дурацкое имя!"

Пісню "Україна", можливо, й тому написав, що цей епізод запам'ятав на все своє життя. Я не міг збагнути, чому власне українці в Україні якісь вторинні, наче не на власній землі? Можна сказати, що ще було багато приводів для того, щоб піднімати тему долі України, долі української нації, історичних несправедливостей, які з нами чинили. І, можливо, в одній з пісень, яка називається "Україна", виплеснулося все те, що нагромаджувалося роками, десятиліттями. І, можливо, це голос моїх пращурів. Ця пісня була написана в комуністичну пору, коли можна було співати "Я люблю тебя, Россия" і в жодному разі не можна було співати про те, що я люблю свою землю, яка називається Україна. І я ніколи не розумів, чому я повинен любити чужу матір більше, ніж свою. Ось на такому ґрунті ця пісня з'явилася. За 10 років, що минули, мені хотілося, щоб ми досягли більшого. Думаю, що нам таки заважає багатостолітнє зомбування нашої нації, коли ми вхопили оцей вірус меншовартості, коли ми перестали поважати себе і постійно озираємося, що про нас думає сусід північний, а він все робив для того, щоб ми отакими стали. Я думаю, що допоки ми не подолаємо оце в собі і допоки люди, в серцях яких живе любов до України, не прийдуть до влади, то не буде ладу, бо тільки вони здатні повноцінно керувати державою і вести її до нових звершень, нових перемог.

(Звучить приспів пісні "Україна")

Україно, Україно!
Після далечі доріг
Вірне серце твого сина
Я кладу тобі до ніг.

Козак: Визначною подією в історії сучасної України став візит в нашу державу Папи Івана Павла II. Це, без перебільшення, було святом усіх українців незалежно від віросповідання.

(Зустрічаючі скандують "Україна любить вас! Україна любить вас! Україна любить Папу! Україна любить Папу!")

Козак: Ось так ми зустрічали паломника миру. Папа Римський — це справді особа світового масштабу. І те, що він відвідав Україну — ознака поваги до нашої держави і до українців. Візит Папи Римського велика подія ще й тому, що важливе рішення керівника державою ухвалене незалежно від позиції і тиску Москви. Це — наше, власне, українське рішення, яке впливає з національних інтересів. Стався зовнішньополітичний прорив нашою країною певної міжнародної блокади. Це надає нам сили, впевненості та авторитету. Хочеться вірити, що це прискорить процеси інтеграції до Європейських структур. І, нарешті, візит Папи Івана Павла II сприятиме духовному возз'єднанню української нації.

Іван Павло II: Нехай Господь дасть мир тобі, український народе! Бо ти наполегливою і одностайною відданістю, нарешті, привернув собі свободу і розпочав віднаходити своє істинне коріння та докладаєш великих зусиль, щоби стати на шлях реформ і дати усім можливість жити та сповідувати власну віру, власну культуру і власні переконання в рамках свободи та справедливості.

(Оплески)

Дякую за щирий прийом та гостинність, про які ніколи не зможу забути. До побачення, Україно!

(Оплески. Масові побажання: "Щасливої дороги! Приїжджайте до нас! Ми любимо вас!")

Козак: Саме проголошення незалежності автоматично не робить державу незалежною. Щоб збудувати цивілізоване суспільство, потрібно усім нам багато, сумлінно працювати, об'єднатися навколо національної ідеї — ідеї побудови сильної демократичної держави. Проблем сьогодні маємо багато, але ж успіхи також є. Вони, можливо, не такі значні, не такі помітні, як нам цього хочеться. Але ж ми тільки на початку великого шляху. До речі, за сім місяців цього, 2001 року, приріст промислового виробництва в Україні порівняно з відповідним періодом минулого року склав 18,5 відсотків. Це вселяє оптимізм і дає надію, що ми незабаром таки вийдемо з кризи, як в це вірять мої молоді співрозмовники, які тільки вступають у повноцінне життя, за якими майбутнє і яким розбудовувати Україну, — львівський студент Віталій Грибовський і молода мама з Хмельницького Ліана Поплавська.

Грибовський: Я хочу працювати тільки в Україні. Перспектива в Україні досить велика, але за однієї умови, що держава не буде втручатися в мою діяльність. Я буду менеджером. Напевно, піду в рекреаційний бізнес. Якщо нормальна молодь, морально вихована, мислить по-державному, то вона повинна жити в Україні, своїми руками будувати Україну, бо Україна — це майбутнє.

Поплавська: Мене звуть Поплавська Ліана. Протягом цих років я закінчила Інститут регіонального управління і права, народила синочка Назарчика. Йому уже п'ять місяців. Поки що держава тільки починає розвиватися, але я вірю в її майбутнє, що мій син буде жити в багатій Україні. Тому я і мій чоловік будемо все робити, щоби розбудувати нашу Україну.

(На фоні музики диктор читає вірш Дмитра Павличка "Молитва за Україну")

Диктор:

Владико світових безодень,
 Що бачиш вічне і земне,
 Прийми під свій покров Господень
 Мою державу і мене.
 Зміцни даровану тобою
 Мою жадобу життя,
 Не дай, щоб стала знов рабою
 Моя земля і кров моя.
 І не дозволяй нам зледащити
 В добрі, при хлібі та вині,
 Дай увійти в твої завіти
 Моїй державі і мені.
 Дай нам любові й непокори,
 І силу творчу в нас вдихни,
 З якою ці могутні гори
 Ти піднімав із глибини.
 Дай нам до праці мислі й хисту,
 А забудь — на помсту і лють,
 Дай нам тримати зброю чисту,
 Як вороги до нас прийдуть.
 Впусти в Дніпро цілющу воду
 І стронцієм нас не каліч;
 Не заведи нас в темну хащу,
 Де чварів терня лізе в плоть,
 Втиши мою печаль болящу —
 Водне братів моїх позвody!
 Молюсь на Герлаха вершині,
 Біля твоїх блакитних скронь —
 Дай невмирущість Україні,
 Мені — досмертних правд вогонь!

(Музика повільно заглушується)

Козак: З Днем народження тебе, Україно! Тобі 10 літ. Ти на очах ростеш. Ти утверджуєшся. Ти будеш великою і багатою. Хотілося б, щоб це сталося якнайшвидше.

(Музика)

Козак: Ви слухали радіокомпозицію "Україна: роки перетворень". З вами працює режисер Марія Максимчук, звукорежисер Марія Коваль, автор і ведучий В'ячеслав Козак. На все добре!

Методика роботи над радіокомпозицією. Радіокомпозиція як жанр передбачає найповніше, комплексне використання зображально-виражальних засобів радіо і різних компонентів художньої образності. Ця природа жанру дає можливість реалізувати найрізноманітніші задуми, теми, наприклад, Київська Русь — давня українська держава, Українське козацтво, Козацька Хортиця, День соборності України (Злука ЗУНР і УНР), Герої Крут, Отамани Гайдамацького краю, Герої українських національно-визвольних змагань, трагедія і триумф Другої світової війни, героїзм Української Повстанської Армії, День Незалежності України, Материнське серце, Мово рідна, слово рідне тощо. Цікавими можуть бути радіокомпозиції із творів Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, Ліни Костенко, Д. Павличка, В. Симоненка, Р. Іваничука, Р. Лубківського, В. Качкана та ін.

Щоб реалізувати визначену тему, радіожурналіст повинен сумлінно попрацювати. Залежно від різновиду радіокомпозиції йому потрібно дібрати літературні, пісенні, музичні матеріали, документальні записи (спогади, враження, роздуми, виступи тощо). Потім він розташовує матеріал відповідно до задуму, ідеї радіокомпозиції, готує, якщо є потреба, власний текст. Заверпальний етап — це запис, остаточний монтаж усіх компонентів у єдине ціле — радіокомпозицію. При цьому дуже важливо, щоб між радіожурналістом, режисером, звукооператором було глибоке взаєморозуміння, творче проникнення у тему.

Змонтована найчастіше з літературних і музичних творів, документальних записів та зв'язуючих публіцистичних текстів або без них радіокомпозиція досягає бажаного результату завдяки продуманій внутрішній організації, технічній єдності та кваліфікованому акторському виконанню. Від звичайного літературно-музичного концерту радіокомпозиція відрізняється чіткою публіцистичною ідеєю і суспільно актуальною, значущою темою.

На жаль, у програмах сучасного радіомовлення радіокомпозиції звучать рідко. Хоч цей радіожанр міг би нині відігравати дуже важливу суспільно-політичну, морально-духовну, психолого-педагогічну роль в утвердженні високих національно-патріотичних почуттів, українського державницького мислення.

10.4. Радіофільм

Призначення і жанрові особливості радіофільму. Радіофільм як новий спосіб організації матеріалу, що побудований на основі звукозапису, сконцентрував у собі художні та публіцистичні можливості відображення

дійсності. Радіофільм близький до кінофільму як за формою фіксації звуку (кінострічка), так і за принципом роботи з новим матеріалом (монтаж).

Теоретики "звукового образу" 30-х років ХХ століття розглядали слово у загальному контексті звуків, тобто не виділяли його із звичайних звуків — скрипу воза, іржання коней, співу солов'я, ударів молота тощо. Тому вважали, що радіофільм — це фільм, створений тільки із звуків, це звуковий ряд, організований за структурним сценарним планом. У радіофільмі "Дума про живу воду" (автор О. Воронюк, редактор В. Фоменко, режисер В. Обручов) відчуття спраги пораненого лейтенанта Петрова, який марить, передається не вербальними засобами, а звуком крапель води, що падають, — і ефект цей повторюється багато разів. Сучасна тенденція світового радіомистецтва передбачає гармонійне поєднання "звукової" і "словесної" традицій. Нікому не спадає на думку заперечувати будь-який шлях, якщо він на користь мистецтву. Подібно до того, як кінофільм — це логічно, монтажно зв'язані зорові кадри, радіофільм є стрічкою звукових кадрів. Кінофільм своїми засобами відтворює видиму дійсність; автор радіофільму вибирає і зв'язує у закінчене ціле елементи світу, життя якого ми чуємо.

Зміст радіофільмів — історико-біографічна тематика. Радіожурналістський досвід свідчить: як тільки порушували умову, тобто в основу радіофільму ставили не історичну тематику, то переважно створювали радіорепортаж. Спільність радіофільму з радіорепортажем очевидна. І в тому, і в іншому жанрі автор розповідає про дійсність, але в радіофільмі — це історична дійсність, а в радіорепортажі — сучасна, у зв'язку з чим змінюється характер її інтерпретації. Радіорепортаж веде його автор — учасник або очевидець події. У радіофільмі авторський текст — це коментар історичної події (оцінка видатної особистості) на основі різних документів. Цьому радіожанрові також притаманні художньо-публіцистичні узагальнення.

Побудова радіофільму, зображально-виражальні засоби, використання документів, специфічних радіофонічних прийомів — усе це дає підставу говорити про спільні ознаки жанрової структури як у радіокомпозиції, так і в радіофільмі. Проте радіофільм досить виразно "відгалузився" від єдиного жанрового дерева і переріс радіокомпозицію. Радіофільмові, на відміну від радіокомпозиції, що звучить в ефірі 25—30 хв., притаманні досить широкі часові рамки; він, зазвичай, багатосерійний (серія звучить від 15 до 25 хв.).

Отже, до основних жанрових ознак радіофільму належать:

- 1) документальна історична основа (різноманітні документи, спогади, записи на плівці тощо);
- 2) ретроспективна інтерпретація (поєднання документів і пояснень — дуже складний процес звукозапису і звуковідтворення дійсності

з допомогою музики, шумів, які сприяють розкриттю ідеї і змісту радіофільму);

- 3) у радіофільмі присутній ведучий, який також виконує функції пояснювана, тлумача;
- 4) монтаж виконує роль засобу організації матеріалу і виражального засобу.

(Позивні)

Диктор I: В ефірі Донецьке обласне радіо.

Диктор II: Запрошуємо послухати радіофільм "Замовлена правда"¹ заслуженої журналістки України Людмили Кузьменко. Частина перша.

(Звуковий фрагмент з фільму "Молода гвардія". Громова: "Поднимите меня, девочки... Заспіває пісню — "Дивлюсь я на небо..."; решта молодогвардійців підхоплює. Входять німці. Крики, лайка. Пісню починають співати хлопці.

На цьому фоні)

Ведуча: Цю сцену з фільму Сергія Герасимова "Молода гвардія" і сьогодні неможливо дивитися байдуже. А тоді, через три роки після закінчення війни, вихід на екрани картини, знятої за знаменитим уже на той час романом Олександра Фадеева, сприймався усіма глядачами як справжній відбиток того, що пережило маленьке шахтарське місто Краснодон і величезна країна, де ще не загоїлися рани від мільйонних втрат. З серпня 1943 року до кінця грудня цього ж року в окупованому фашистами місті Краснодоні тоді Ворошиловградської області групи учорашніх школярів об'єдналися в підпільну комсомольську організацію, щоб боротися з ворогом. Вони спалили біржу праці, де були документи на відправку молоді до Німеччини, розповсюджували листівки із закликами боротися з окупантами, проводили диверсійні акції. 31 грудня 1943 року на місцевому базарі поліцейський спіймав одного з членів підпільної групи. Той продавав сигарети з машини з подарунками для німецьких солдатів, яку щойно пограбували молодогвардійці. На другий день почалися арешти юних підпільників і нелюдські катування.

(Сцена допиту О. Кошового)

Коли комісар підпільників Олег Кошовий, стоячи перед своїми товаришами-молодогвардійцями, кидав в обличчя фашистським катом слова зневаги і ненависті, то, напевне, не було у залах кінотеатрів на той час хлопця або дівчини, які б не заздрили цьому 15-річному юнакові і не хотіли стати отак поряд із ним у незламному опорі загарбникам.

(Сучасна музика)

Але Олега Кошового насправді не було із своїми товаришами у катівні. Не було його й 15 січня 1943 на страшній страті молодогвардійців, яких живими скинули у шурф шахти. Ось ця сцена у фільмі.

¹ Журі II міжрегіонального конкурсу творчої майстерності працівників телебачення і радіомовлення "Професіонал ефіру України" відзначило автора радіофільму "Замовлена правда" Л. Кузьменко дипломом і спеціальним призом у номінації "Продюсер".

(Сцена розправи фашистів над молодогвардійцями. Голос: "Кто комсомольцы, выходи вперед!". Музика. На фоні)

Першим із гордо піднятою головою виходить назустріч катам Олег Кошовий.

(Промова Кошового з фільму)

Але насправді у той час, коли членів підпільної комсомольської організації один за одним арештовували і допитували — Олег втік з Краснодону. Проблукавши 12 днів, він повертається у місто. Його мати Олена Кошова пише у своїх спогадах (рукопис датовано 6-им липня 1943 року, тут і далі тексти документів цитуються мовою оригіналу): "Когда Олег возвратился в Краснодар 11 января, то в свой дом зайти было невозможно, так как днем и ночью у моей квартиры дежурили полицейские, ожидая Олега. Только одну ночь провел Олег в Краснодаре у моей соседки... На второй день я Олега передела в женское платье и под видом девушки отвела в соседнее село, откуда он должен был уходить дальше...".

(Сучасна музика)

А от спогади про ті ж події матері іншого члена підпільної організації, Івана Земнухова. Запис зробив у 1972 році старший брат Івана — Олександр, який нині живе у Донецьку і надав нам можливість цей запис відтворити. Говорить мати Івана Земнухова — Анастасія Іванівна.

Земнухова: Арестовали его не из дома. Приходит на Новый год:

— Мам, Мошкова арестовали.

— За что?

— А кто его знает.

Он вышел. Я выхожу. Он:

— Мам, что получше приготовь, сегодня Новый год.

— А ты в комнату не зайдешь?

— Нет, надо итить товарищей выручать.

Вот с этими словами он и пошел в полицию.

Он уже выручал Главана, когда тот попался с приемником.

И этого Мошкова пошел выручать. И сам остался там — до 15-го числа.

Носили мы ему передачи. Подхожу к полицейскому. Подошла ко мне девочка.

— Как вашего Ваню вчера били!.. Как его били! Руки связаны назад, колючей проволокой его били — он молчал.

Я эти слова никогда не забуду.

Подбегает полицейский. — К кому пришла?

— К Земнухову.

И начал меня негодными словами обзывать, его и меня.

— Вот и ты будешь висеть вверх ногами... твой такой-сякой висит, иголок полно под ногтями, тебя рядом повесим и тебе хватит.

(Музика)

Ведуча: У фільмі "Молода гвардія" Іванові Земнухову відводиться роль статиста. У нього всього кілька реплік. Малопомітний юнак в окулярах, тихий, спокійний, поміркований, начитаний — не дарма його прізвисько було "Професор". Ось його перша поява в кадрі — після невдалої евакуації один з майбутніх молодогвардійців палко закликає молодь згуртуватися і боротися проти фашистів. Іван Земнухов розсудливо говорить.

(Фрагмент фільму. Іван: "Все знають, що надо бороться, но зачем так громко об этом говорить")

Ведуча: У цей час старший брат Івана — Олександр — воював у складі діючої армії. А на початку 1943 року він із пораненням потрапив до шпиталю.

Земнухов: Да, где-то еще на Кубани, в феврале, я прочитал, что освобожден город Краснодар. В газете. И начал писать сюда письмо, открытки посылаю. Долго не получал обратно. И потом вдруг получаю сразу два письма. Открываю одно — и там мне пишут: "Нашего Ваню немцы расстреляли...", ну тут письмо, конечно, в тумане исчезло у меня... и после некоторых попыток дочитал я его. Они мне пишут, что работают комиссии: и областная, и республиканская, и московская... И выясняется, что он был в партизанах.

(Музика)

Ведуча: Партизанських груп було багато на окупованій території СРСР, яку звільняли радянські війська. А слідом за ними йшов "смерш". В країні, яка з 30-х років жила у стані шпигуноманської параної, де цілі народи оголошувалися пособниками фашистів і знищувалися усіма доступними засобами, 14 квітня 1943 року Державним комітетом оборони були створені спеціальні органи Радянської контррозвідки — "смерш". Назва означала — "смерть шпигунам".

(Музика)

Працівники "смерша" прибули й до Краснодару. Вони дізналися про "Молоду гвардію" і стали шукати живих учасників підпілля. Далі — цитата з Доповідної записки редактора видавництва "Молода гвардія" Лукина до ЦК ВЛКСМ від 6-го січня 1947 року, з грифом "секретно" про події, що відбувалися після визволення Краснодару.

"В это время из Новочеркасска возвратился Жора Арутюнянц. Его немедленно вызвали в смерш, и в течение трех дней он рассказывал о деятельности молодых подпольщиков. Полученный от него материал был направлен в центр. Через две или три недели из Москвы прибыла комиссия. Она сразу же явилась к Земнуховым, т. к. о нем Арутюнянц говорил в смерше как об организаторе и руководителе "Молодой гвардии". В это время у Земнуховых находилась Кошечкина. Узнав, что это за люди и зачем они приехали, она уговорила их пойти к ней и в течение всего времени держала комиссию у себя. Ни у Земнуховых, ни в других семьях никто из членов этой "комиссии" больше не появлялся".

(Музика)

У цій же доповідній записці говориться: "...После того, как из шурфа были извлечены трупы казненных подпольщиков и родители, находясь под впечатлением увиденного, не могли ни о чем думать, Кошечкина вооружилась бумагой и карандашом и обошла семьи погибших. Она записывала все, то ей рассказывали родители, ...и то, что было сделано Земнуховым, приписала Олегу".

(Музика)

Співробітники вищого керівного органу комсомолу — ЦК ВЛКСМ, які повернулися із визволеного Краснодару, змогли зацікавити інформацією про "Молоду гвардію" Центральний Комітет комсомолу, а там уже доручили написати про молодогвардійців письменникові Олександрю Фадееву. Коли він приїхав для збору матеріалу

у Краснодар, його поселили на квартиру до матері Олега Кошового — Олени. Окремі глави роману друкувалися уже під час війни у газетах і журналах. Весь роман був написаний за рік і 9 місяців — завершено його було 18 грудня 1945 року. Через півроку Фадеєв отримав за роман Державну премію СРСР першого ступеня. Так почалося друге життя не тільки членів "Молодої гвардії", а й їхніх рідних, усіх, причетних до тих подій. Нове життя, зовсім нове, не схоже на те, яке вони прожили насправді. І те, що потім відверто визнавав письменник як "домисел", видумку — керівні органи країни, області, міста суворо наказали усім учасникам і свідкам вважати правдою.

(Музика)

З тексту розшифровки магнітофонного запису зустрічі співробітників Центрального архіву ВЛКСМ із учасниками підпільної антифашистської боротьби на території Ворошиловградської області. Москва, 27 квітня 1989 року.

Говорить перший секретар Ворошиловградського обкому комсомолу у 1946—1949 роках Пилипенко.

Пилипенко: Когда появилась книга Фадеева "Молодая гвардия", то обкому ЛКСМУ приходилось восстанавливать взаимопонимание среди семей молодогвардейцев... Когда мы встретились с Митрохиным, он сказал: "Давай будем читать семьям молодогвардейцев роман "Молодая гвардия" и просить их, чтобы они знали историю создания этой организации по книге". Такое указание он получил от Костенко, секретаря ЦК ЛКСМУ. И вот мы с Митрохиным поехали в Краснодар. Читали книгу по семьям, по квартирам. Иногда собирали семьи молодогвардейцев и по группам. И просили всех: "Давайте историю "Молодой гвардии" будем излагать так, как это показано в книге Фадеева".

(Музика)

Ведуча: Те, що ми знали досі про події у Краснодарі, було замовленою правдою. Тільки зараз ми маємо можливість звернутися до цілком таємних документів про те, як замовлялася "правда", і як її ховали. Олександр Олександрович Земнухов читає і перечитує книгу "Молодая гвардия" (г. Краснодар) — художественный образ и историческая реальность" — і тільки зараз дізнається про те, яким стійким, мужнім, відважним був його брат — Іван.

Земнухов: Вот сейчас вышел в свет сборник документов по истории "Молодой гвардии", изданный в Москве 2003 года. Говорится о Земнухове как об одной из центральных фигур в деятельности подпольной организации.

Так, при обсуждении романа "Молодая гвардия" в 1946 году в Краснодаре, отмечалась, что молодежь, учительская общественность, родители молодогвардейцев обвиняют Фадеева в том, что он снизил образ Громовой и особенно Ивана Земнухова, которого весь город считает организатором, руководителем и душой "Молодой гвардии".

Я могу привести еще выдержку из характеристики комиссии по изучению деятельности "Молодой гвардии" еще в 1943 году. Так вот в ней говорится:

"В руках товарища Земнухова была сосредоточена вся конспирация: явки, пароли, непосредственно связь с агентами. Несмотря на боевую активность "Молодой гвардии", благодаря искусным методам конспирации, которые проводил в жизнь товарищ Земнухов, более 5 месяцев гестаповцы не могли напасть на ее

след. Но об этом знает лишь узкий круг работников госбезопасности да исследователи истории "Молодой гвардии". Для многомиллионной массы читателей романа "Молодой гвардии" Земнухов остается в глубокой тени, играет второстепенную или даже третьестепенную роль в ее деятельности. Оказывается, у нас можно украсть не только материальные ценности, но и заслуженную славу. И уж совсем умалчивается — а в романе извращается — последний благородный поступок Ивана Земнухова. В романе он арестовывается дома рано утром. В действительности было так: когда утром 1 января 43-го года ему сообщили об аресте Мошкова и Третьякевича, то он тут же, отложив приготовленный завтрак, пошел в полицию, чтобы выручить товарищей. В полиции его тоже задержали. И ребята доказали, что они непричастны к тому делу, за которое их задержали. В полиции и не подозревали, что в их лапы попали подпольщики. И начальник полиции дает приказ выпустить их. Но в это время в полицию поступает донос одного из струсивших членов подпольной организации. В нем были фамилии арестованных. И началась трагедия "Молодой гвардии". В полиции служили местные ублюдки, они знали об авторитете среди молодежи Земнухова, и потому считали, что он вовлек молодежь в подполье, и стали применять к нему наиболее жесткие пытки. Тогда же шли по городу разговоры, что Земнухова избивают сильнее всех остальных. Потом это подтвердил начальник Луганского областного КГБ Косенко в своей книге "Прометей Краснодона", вышедшей в свет в 1968 году в Киеве. В ней он отметил, что "особенно жестоким истязаниям подвергали Ивана Земнухова".

(Музыка)

Ведуча: Спеціальне повідомлення Наркома внутрішніх справ Сергієнка секретареві ЦК КП(б)У Хрущову про підпільну організацію "Молода гвардія" і її загибель. 31 березня 1943 року. Абсолютно секретно.

"Арестованный нами бывший юрист краснодонской горуправы и следователь райполиции Кулешов на следствии показал о том, что в Краснодонском районе за время немецкой оккупации существовала подпольная комсомольская организация "Молодая гвардия".

Допросы членов организации "Молодая гвардия" производились с учинением самых суровых, зверских пыток. Выкалывались глаза, вырезывались груди, половые органы и арестованные до полусмерти избивались плетями".

(Музыка)

З доповідної записки зам. зав. спецвідділом ЦК ВЛКСМ Торицина й інструктора Соколова секретарям ЦК ВЛКСМ про виникнення й діяльність підпільної організації "Молода гвардія", написаної не пізніше 28 липня 1943 року:

"...Мать члена "Молодой гвардии" Вали Борц так вспоминает о днях, проведенных ею в гестаповских застенках: "Когда меня ввели в одну из комнат полиции, там стоял Ваня Земнухов. Он был без очков и казался более сутуловатым. Глаза у него были красные, а веки сильно воспалены, на лице ссадины и кровоподтеки. Его пальто лежало на полу, одежда была в крови, рубашка на спине прилипла к окровавленному телу. На полу виднелись большие пятна крови.

После нескольких вопросов, касающихся местонахождения моей дочери, нескольких ударов по лицу, меня и еще двух женщин бросили в камеру. Целую ночь мы слышали душераздирающие крики, глухие стоны, переходящие в какое-то жут-

кое мычание. В дверную скважину было видно, как несли в следовательскую комнату шомпола, какие-то широкие ремни, веревки. Это пытали Третьякевича, Мошкова, Земнухова, Осьмухина.

Пытки проводились ежедневно с 6 часов утра до 12-ти и с 4-х часов дня до 1—2 часов ночи".

(Музыка)

Яку ж міру цинізму треба мати, щоб навіть такі страждання дітей мешканців маленького шахтарського містечка, де усі знають один одного, не зупинили письменника, який за своїм власним бажанням одним розчерком пера возвеличував одних і перетворював на зрадників інших.

(Музыка)

Із Звернення матері члена "Молодої гвардії" Лідії Андросової до Олександра Фадеева про перекручування фактів у романі "Молода гвардія" відносно її дочки. 1946 рік.

"Вы, дорогой писатель, даже не расспрашивали у меня за мою дочь. ...Вы только записали с ее фото черты лица, одежду и только спросили, какая она была собой, стройная, веселая и жизнерадостная в жизни.

...Получив роман, я сразу начала его читать... и вдруг я дочитываюсь до того, что дневник нашей дочери попал в полицию, и поэтому узнали, кто был организатор этой группы. Я сразу сделалась умалишенной и что делалось со мной — я вам передать не могу. Мне так было больно и обидно, думаю: почему же написана неправда. Ведь нашей дочери не только дневник, а даже и единой записки не попадало в полицию, она на этот счет была очень аккуратна.

Дневник Лиды вместе с флагом были спрятаны у семьи Кезиковой, и мы его взяли, когда пришли наши и послали его в Москву, об этом знают буквально все родители поселка. Другого дневника у нас не было.

Я ожидала в вашем романе совсем другого и очень жалею о том, когда вы были у нас, не поинтересовались спросить у соседей о том, собиралась ли у нас молодежь.

А теперь все родители говорят: вот и хорошо, будут знать, как живут на свете, не принимали б наших детей, так лучше было бы".

(Музыка)

У листі у відповідь Олександр Фадеев пише батькам Андросовим:

"Вы, конечно, совершенно правы, что дневник вашей дочери Лиды никогда не попадал к немцам. Дневник этот находится у меня, и я вам его с глубокой благодарностью возвращаю. Но вы не вправе обижаться на меня за то, что в моем романе есть известная доля художественного вымысла.

...Я сознательно сделал так, что ее дневник будто бы после ее ареста попал к немцам. Вы лучше меня знаете, что в дневнике нет ни одной записи, которая говорила бы о деятельности "Молодой гвардии" и могла бы послужить для немцев на пользу в смысле раскрытия "Молодой гвардии".

...Но по дневнику Вашей дочери видна ее чистая любовь к Николаю Сумскому... весь вымысел о том, будто дневник вашей дочери попал к немцам, нужен был мне как раз для того, чтобы показать, что немцы знали о ее любви к Сумскому и пытались вынудить у нее признание о любимом человеке. Этих обстоятельств не

было на самом деле, то есть немцы на самом деле возможно и не знали об этом, а только догадывались. Но я посчитал возможным ввести это в роман".

(Музика)

Редактор видавництва "Молода гвардія" Лукин доповідав у ЦК ВЛКСМ про результати поїздки в Краснодар працівників видавництва й центральної студії документальних фільмів у січні 1947 року, що роман Фадеєва на читацькій конференції у Краснодарі піддається найнещаднішій, і, як зазначав автор — "треба сказати, справедливій критиці".

(Музика)

Уже через 10 років після виходу роману Фадеєва окремим виданням неможливо було замовчувати очевидне: перекручення і пряму фальсифікацію історії підпільної молодіжної організації. У Доповідній записці інструктора ЦК ВЛКСМ Ваніна секретареві ЦК ВЛКСМ Шелєпіну про результати перевірки деяких питань діяльності "Молодої гвардії" прямо говориться:

"Олег Кошевой не был организатором "Молодой гвардии". Он принят в ее члены в ноябре месяце. ...Заслуга эта ему приписана ошибочно. Нереальным является и утверждение, что квартира Кошевых являлась местом сбора штаба и различных совещаний. ...Все эти мероприятия проходили на квартире Виктора Третьякевича, Ивана Земнухова ...и других, но только не у Кошевых. Как рассказывают жители Краснодона, квартира Кошевых всегда была полна немцев... Оставшиеся в живых... утверждают, что выдающейся роли Олег в организации не играл, никогда не был он и руководителем. От начала и до конца ими были Виктор Третьякевич, Иван Земнухов, Василий Левашов..."

(Музика)

А зараз — увага! Далі у записці міститься надзвичайно важливий для нас висновок, цитую: "Историю "Молодой гвардии" нет никакого смысла ворошить, переделывать в соответствии с некоторыми фактами, которые стали известны в последнее время. ...Роман Фадеєва "Молодая гвардия" издан в нашей стране на 22 языках и на 16 языках зарубежных стран общим тиражом 4,8 млн экземпляров.

Исходя из этого, считаем, что не следует предавать огласке новые факты, противоречащие роману "Молодая гвардия" о деятельности молодогвардейцев.

(Музична відбивка)

...Следует посоветоваться о том, есть ли необходимость иметь мемориальную доску на бывшем домике Кошевых с надписью: ..."В этом доме проводились заседания штаба "Молодой гвардии", так как это не отвечает действительности.

Было бы правильно воздержаться от возвеличивания матери Олега Кошевого в сравнении со всеми остальными родителями молодогвардейцев (различные поездки в составе делегаций за границу, выступления перед общественностью, вызовы на беседы в Москву, Киев)".

(Музична відбивка)

Цей документ із грифом "цілком секретно" підписано у травні 1956 року. У тому ж місяці, того ж року Олександр Фадеєв написав останні у житті рядки: "Не вижу возможности дальше жить, так как искусство, которому я отдал жизнь

свою, загублено самоуверенно-невежественним руководством партии и теперь уже не может быть поправлено. И нет никакого уже стимула в душе, чтобы творить...

Жизнь моя, как писателя, теряет всякий смысл, и я с превеликой радостью, как избавление от этого гнусного существования, где на тебя обрушиваются подлость, ложь и клевета, ухожу из этой жизни".

13 травня 1956 року він застрелився на своїй дачі у Переделкіно. Газети надрукували некролог ЦК партії: "Фадеев в течение многих лет страдал алкоголизмом... В состоянии тяжелой депрессии, вызванной очередным приступом, Фадеев покончил жизнь самоубийством".

(Музика)

А новітній радянський міф, створений Фадеевим, продовжував жити і калічити долі людей.

У серпні 1965 року комісія Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС з вивчення історії організації "Молода гвардія" у Доповідній записці директорів інституту Поспелову писала про відношення Луганських партійних органів до живих молодогвардійців і родини Третьякевича. Вражає факт стосовно наймолодшого члена "Молодої гвардії" Радика Юркіна:

"Во время нашей беседы с Юркиным, присутствовавшие при этом секретарь обкома тов. Пономаренко и начальник Управления КГБ по Луганской области тов. Костенко в грубой форме оборвали Р. П. Юркина, оказывали на него давление с тем, чтобы он представил Олега Кошевого как организатора и комиссара "Молодой гвардии". После беседы Р. П. Юркин заявил нам, что такое давление на него происходит давно, и привел пример, когда заместитель начальника областного управления КГБ в угрожающей форме, стуча кулаком по столу, требовал от него, чтобы он не смел упоминать о Третьякевиче как действительном организаторе "Молодой гвардии".

(Фрагмент з фільму "Молода гвардія" — поява Р. Юркіна на засіданні штабу "Молодої гвардії". Сцена прийому до комсомолу. На фоні)

Худеньким, дещо збентеженим хлопчиськом з'являється Радик Юркін у фільмі "Молода гвардія" перед членами штабу. Його приймають у комсомол.

(Невеличкий фрагмент, запитання, поздоровлення).

Керує церемонією прийому у комсомол Радика, звісно ж, Олег Кошовий. Він бере бланк комсомольського білету, підписує його і урочисто вручає прийнятому до лав комсомолу Радіку.

Вцілілі комсомольські білети після визволення Краснодару зберігалися у Центральному Архіві ВЛКСМ. Чотири з них 28 травня 1991 року були надані Науководослідному інституту судових експертиз Міністерства юстиції СРСР щодо автентичності підпису комісара на тимчасових комсомольських квитках членів "Молодої гвардії".

Висновок фахівців:

"...Проведенными исследованиями установлено следующее:

Рукописные записи фамилии комиссара партизанского отряда (выполненные в скобках) во всех удостоверениях подвергались изменению путем подчистки. Выявить первоначальное содержание этих записей не представилось возможным

ввиду интенсивной подчистки. Во временном удостоверении на имя Иванцовой О. И. на 1-ой странице внутренней стороны удостоверения в месте расположения первой буквы читаемой фамилии комиссара партизанского отряда "Кашук" ...выявлена буква "с".

(Музика)

Що означає ця літера, що саме знищив Олег Кошовий, поставивши натомість свій підпис — підпільну кличку "Кашук" і чи насправді він видавав комсомольські білети на засіданні штабу? Відповіді — у тексті розшифровки магнітофонного запису зустрічі співробітників Центрального архіву ВЛКСМ із учасниками підпільної антифашистської боротьби на території Ворошиловградської області. Зустріч відбулася у Москві 27 квітня 1989 року. Говорить член "Молодої гвардії" Василь Іванович Левашов.

Левашов: По инициативе Третьякевича ...начали строить печатный станок. ...пришла идея печатать временные комсомольские билеты, и эта идея была всецело Виктора (Третьякевича). Он представил эскиз, текст. Уже билеты были отпечатаны, там была заделана подпись "Славин" — кличка Третьякевича, но он сразу своевременно не пришел забрать эти билеты. Олег в это время пришел и их взял. ...По этому шрифту там, где "Славин", он рукой своей написал "Кашук" и его роспись. ...Тогда в моем присутствии шел разговор. Виктор отчитывал Олега за то, что он самовольно получил билеты и стал выдавать их. ...Обком взялся давить на меня и меня тоже вызывали в обком.

...Такая деталь. Все мы 8 оставшихся в живых участников ни разу вместе не собирались. Почему? Потому что разделение было на то, как кто относился к истории "Молодой гвардии". Кто-то за то, что было так на самом деле, кто-то за то, чтобы было в пользу Олега, т. е. фальсификации.

...У нас было не то, что о чем-то спорить, это вопрос для нас бесспорный, для каждого из нас это вопрос совести.

(Музика)

Ведуча: А справжня правда — вона невмируща. Вона боліла у серці матері Івана Земнухова, яка пережила свого сина майже на 70 років, і розкрояла серце Іванового батька, який так і не побачив свого сина навіть мертвим, коли увесь Краснодон оплакував своїх розтерзаних дітей, піднятих із шахтного шурфу.

Земнухова: До 5-го числа ходила. Заболела. Дочка стала носить передачі. До 15-го числа. А шesnадцатого числа дочь понесла ему передачу — а его нема. Написано было, что отправлен в Ворошиловград. Она мне рассказала — я порадовалась. Может, его хоть не так бить будут... Его сильно били. Заходит три полицейских:

— Давайте одёжу.

— Какая одежда — вся на нем.

Начали в сундуке копать.

Отец спрашивает:

— А может, ему передачу какую нужно?

— А их вчера накормили и обмыли, и спать положили.

С тех пор... Я слышала эти слова и помру с ними.

А я и не поняла. А отец, видно, понял... шешнадцатого... А 20-го отец помер. Как он там за сердце схватился, когда они пошли, полицейские... Да так:

— Что-то у меня с сердцем.

Это было 16-го. 15-го кинули...

(Музика)

Ведуча: Спогадом про 15 січня 1943 року закінчується запис розповіді матері Івана Земнухова Анастасії Іванівни, який зробив старший брат Івана Земнухова Олександр Олександрович. Але ми ще знайдемо час, щоб прослухати цей запис увесь, і віддати належне пам'яті справжнього організатора і керівника легендарної "Молодої гвардії" Івана Земнухова. Слідкуйте за нашими анонсами.

(Музика)

Щира подяка Олександрові Олександровичу Земнухову за приділену увагу, і за безцінну допомогу у наданні документів. Усі приведені в нарисі тексти цитуються за книгою "Молодая гвардия" (г. Краснодар) — художественный образ и историческая реальность. Сборник документов и материалов". Москва. "ВЕЧЕ". 2003 р. Автор та ведуча Людмила Кузьменко, звукорежисер Юрій Ємелін. На все добре.

(Кінець плівки)

Диктор: В слухали першу частину радіофільму "Замовлена правда" журналістки Людмили Кузьменко.

Людмила КУЗЬМЕНКО
Ефір 28 квітня 2005 року

(Позивні)

Ведуча: Вітаю вас! У студії Людмила Кузьменко. У вечірній розмові "Слово за словом" сьогодні друга частина радіофільму "Замовлена правда".

(Фрагмент з фільму "Молода гвардія" — сцена клятви молодогвардійців.

Деякий час звучить голосно, потім мікшується. Музика)

У серпні 1943 року до кінця грудня цього ж року в окупованому фашистами Краснодарі тоді Ворошиловградської області хлопці та дівчата утворили підпільну організацію, щоб боротися з ворогом. І вони до останнього подиху залишилися вірними клятві, яку дали перед вступом до підпільної комсомольської організації "Молода гвардія".

Життя випробувало їх на незламність — і вони витримали це випробування, назавжди залишилися для нас юними... власне, дітьми. Уля Громова, Люба Шевцова, Серьожка Тюленін, Олег Кошовий... І ще майже сімдесят юних підпільників. Ці імена були легендарними для кількох поколінь не тільки радянських людей, а й для мільйонів читачів роману Олександра Фадеева у всьому світі. Та на цьому загальному тлі яскравих особистостей загубився образ дійсного організатора і керівника красnodонського підпілля Івана Земнухова. То ж хоча б нині варто надати належне цьому мужньому, розумному, не по роках серйозному і розсудливому юнакові із серцем, що завжди було навстіж розкрите для добра і любові.

(Музика)

З листа Івана Земнухова старшому братові Олександрові, який на той час служив в армії— 22-го січня 1939 року.

(Музика)

"Здравствуй, мой дорогой братец Саня. Шлю тебе в тот снежный неведомый край свой сердечный ученический привет.

Благодарю за внимание к моим стихам, чего они не заслуживают. Если же они тебя интересуют, я буду посылать всякий раз с большой радостью. В стихах я выражаю больше, чем где-либо, свою тоску, свой взгляд на окружающее, свою любовь.

Вот и сейчас я пошлю тебе стихотворение. В нем я, хотя и неудачно, изобразил любовь, жестокую, темную и вместе с тем прелестную.

(Музика)

Ваши глаза уже сердце покорили.
И образ Ваш, рисующий печаль,
В сердце трепетном путь к любви пробили,
Тот путь ведет в неведомую даль.
Любовь, любовь, кому ты не известна,
Кто не проклял, не обожал тебя.
Ты, как цветы весенние, прелестна,
Как ночь осенняя, жестока и темна.
Я верный раб, всегда я жил тобою,
На миг забыв, я вспомнил тебя вновь.

Миг веселишься, час грустишь,
Не раз дыханьем затаенным
За юною прелестницей следишь.

Всё.
Привет от родителей: папани и мамы, от сестрицы Нины.
Крепко жму руку.

(Музика)

З тим, кому Іван Земнухов адресував цього листа, я зустрілася три місяці тому. "Дорогий братик Саня", як називає його Іван, живе у Донецьку. Олександр Олександровичу Земнухову 88 років.

Земнухов: Иван был на 6 лет моложе меня.

Я старший, за мной через 3 года сестра, Нина, и через три года от нее — Иван.

(Музика)

Ведуча: Дякуючи Олександрові Олександровичу, ми маємо можливість почути голос його матері — Анастасії Іванівни Земнухової. Однієї з тих матерів, які падали замертво на крижані, замордовані тіла своїх дітей, піднятих з шурфу шахти, і впізнали рідні риси у понівечених обличчях. Однієї з тих матерів, що пережила свого сина на цілу вічність... Вона залишила цей світ у 87 років. А її син Іван пішов у безсмертя у дев'ятнадцять років.

(Музика)

Ми будемо слухати документальний запис спогадів Анастасії Іванівни Земнухової, який 1972-го року зробив Олександр Олександрович на побутовому магнітофоні. Ось як це було.

Земнухов-М вот сидим с ней за столом, за которым Иван с ребятами собирались, играли в шахматы... и думаю — дай все-таки побеседую с ней... может мне останется на память. Я ж собирался написать о нем. И вот получилась запись такая. В непринужденной беседе такая... Она, помню, сидит за одной, я за другой стороной стола. И беседуем.

(Коротка відбивка)

Земнухова: Он третий народилси. Пять душ у нас в семье. Он самый меньший. Жили все в деревне. С семи лет он начал стихи сочинять. На печке сядет — и сочиняет. Или какие на песню переведет, какие на чтение — по-всякому. Больше любил он "Куда меня мать родная провожает".

(Звучить фрагмент пісні "Как родная меня мать провожала" — до слів "А куда ж ты паренек, а куда ж ты", мікшується)

Ведуча: Саме ці рядки почула мати від Вані у ті хвилини, коли вона бачила свого сина востаннє живим — 1 січня 1943 року.

(Музика)

Та поки вона не знає, що буде попереду, як і уся величезна країна. Живуть бідно — але вважають, що й це непогано. Йде тринадцятий рік від Великої Жовтневої соціалістичної революції, і всі щиро вірять, щодалі жити обов'язково буде краще, буде веселіше. А якщо виникають якісь проблеми — вирішують просто і швидко.

Земнухова: В семь лет пошел в школу. В школе вниманию на няво не обратили, потому что молод он. Начинили с восьми-девяти лет учиться. А он пошел с семи. Приходит домой, говорит: "Мам, пачаму ко всем вниманию обращают, а ко мне — нет?". "Ты молод, — отец яму отвечать, тебе через два года учиться идтить надо в школу". "А я хочу учиться. Сходи, папань, попроси учительницу, чтоб она ко мне вниманию уделила". Отец пошел. А она яму тоже отвечать: "Что мне с него взять? Потому что он... *(дальше неразборчиво)*". "Ну, он охотку сшибёт, да и не пойдет", — отец ей отвечает. Ну, пришел, ему рассказал. Он пошел. Он охотку не сшиб, ходил, как и все ходили.

Помогал. Ты на телеге сидишь, отец пашить — а он там сядет верхом, волочить. И так было — мы жнем, а он граблишки возьмет, подгребаить.

Когда сюда приехали. Тогда так не было. Едем. А у меня зуб болел. Я говорю — ой, да что ж попить... "Я пойду, мам, найду". Было ему 8 лет. Пошел, нашел, и воды мне принес, напоил. Так что смалу был он очень развитый.

(Музика)

Ведуча: Замітка до редакції стінної газети Краснодонської школи імені Горького, яку Ваня Земнухов разом із своїм товаришем Чернецовим написав 22 січня 1939 року.

(Музика)

"О некоторых учениках 8-го класса Б.

Ученики 8-го класса Б ведут себя очень вольно, чувствуют себя так, как чувствует себя человек, находясь на базарной площади. Они свободно проводят урок в разговорах и смехе.

Такое безобразное отношение со стороны этих учеников встречается почти каждый день. Это объясняется плохой работой старосты, а также и самих учеников. Среди этих учеников есть и пионеры, и комсомольцы, но относятся они к работе неосознанно. Пора покончить с этими безобразиями и вести себя, как полагается пионеру и комсомольцу".

(Музика)

Він був сином свого часу — і щиро вірив у те, що разом із своїми ровесниками живе у найкращій із країн. Мати згадує переїзд сім'ї із села до Краснодону.

Земнухова: Приехали сюда. Пожили несколько. Тогда нам дали квартиру. Тоже одна комната. Нас пять душ. И с этим со всем он мирился. Ни об чем он...

— От, мам — совецка страна! Она нам много развития дала. Она нам все двери открыла. Это с малых лет. Чтобы мы учились, работали, трудились.

В третьем классе он говорил:

— Владимир Ильич Ленин завещал нам, чтобы мы учились, работали, трудились. Да не так, что одному учиться — и все. Он говорил — чтоб мы учились, отстающим чтоб помогали.

Он помогал. Он не смотрел на свою бедноту. Что не так одет был. А он помочь старался.

Он жил на 400 грамм хлеба. У него был товарищ, в 9 классе с ним училси. Приходит товарищ — у него мать болела. Отец бросил. Приходит с этим товарищем — мам, собери нам покушать. А я ему отвечаю:

— Ваня, вас нечем кормить, не то, что товарищей.

— Раздели мою норму пополам, мы покушаем да пойдем.

Даю я эти 400 грамм — на, дели, иди.

(Музика)

Ведуча: Краснодар швидко став для Івана Земнухова дійсно рідним містом. Він знав багатьох — і його знали. Олександр Олександрович згадує.

Земнухов: Брат мой — Ваня Земнухов — был с детства общительный. Когда мы из деревни приехали сюда, в Краснодар, то он быстро нашел со своими сверстниками. Сдружился со многими. Он ко всем относился с уважением.

Учеба у него проходила нельзя сказать, чтоб отлично, потому что он много времени уделял чтению. Причем читал он с самого детства. Он был читателем всех библиотек города. Мы тогда жили в одной комнате всей семьей. Вот видишь — читает. Потом встанет, пройдетя — потом снова возвращается к прочитанной странице.

Кор.: Когда у него появилось прозвище "Профессор"?

Земнухов: В старших классах, благодаря чтению литературы, он обладал широким кругозором. Поэтому его в школе считали профессором, это не просто прозвище — а часто можно было слышать от его сверстников, что он — ходячая энциклопедия. На все их вопросы он мог ответить.

Всегда обращались к нему по трудным вопросам.

(Музика)

Ведуча: 22 червня 1941 року у невеличкому шахтарському Краснодоні по мазанках та хатинках, по вулицях та кабінетах керівництва перекочувалося одне сло-

во — війна. І воно не було несподіваним, як згадує Олександр Олександрович Земнухов.

Земнухов: Я помню, в то время пропаганда твердила нам о том, что ...да и официальные высшие руководители государства твердили, что Гитлер — это война. И надо готовиться к войне. И мы действительно готовились.

Очень даже большое стремление было — это результат пропаганды к войне. Каждый считал своим долгом подготовиться к ней как следует. Для этого был у нас ОСОВИАХИМ. Там были и стрелковые кружки, и противогазы изучались, мы их использовали, так что все это готовилось.

Я служил с 38-го по конец 40-го года срочную службу. Там уже тоже обращалось внимание. И с 39-го года, когда пришел нарком новый — Тимошенко, усилилась подготовка солдат, тогда красноармейцы они назывались.

Кор.: 41-й год, июнь — где вас застал?

Земнухов: Июнь — дома. Я в декабре 40-го года приехал со своей срочной службы, отдохнул — и начал работать в строительной организации. Не успел еще за полгода себе подобрать невесты, как началась война. А я знаю, что я — запас первой категории, и тут же в Указе Президиума мой год рождения подлежал мобилизации, мой 17-й год, а последним был 18-й. Правда. Недели две пришлось ожидать повестки.

Мы, собственно, относились к этому... верили коммунистической пропаганде, идеологии, о том, чтобы быть готовым к защите Отечества.

Ну, вот мы с Иваном слушали радиовыступление Молотова о вероломном нападении фашистской Германии на нашу страну. Была группа там... наружный приемник... вроде колокола. Там слушали большая группа людей. И, когда закончилось — началось обсуждение: как? И каждый судил, что все-таки Гитлер проиграет. Тут как раз десятиклассники получили аттестаты накануне, еще свежая память... и начали вспоминать историю. Что на нашу страну набрасывались и те же немцы, псы, рыцари или как они их называли — я сейчас уже не помню... Наполеона, конечно, вспомнили. Тоже перед тем, как напасть на нас, всю Европу покорил. Так и Гитлер. Но он забыл предупреждение Бисмарка о том, что лучше не соваться в Россию. Это знали по истории. Так что все они были настроены по-боевому.

Кор.: к ребята — они просились в армию?

Земнухов: Да! Сразу один там нашелся: "Ребята, давайте обойдем ребят и пойдём в военкомат всем классом, чтоб нас куда-то зачислили". Вот такое было. В военкомат шли люди! Я сам пошел. Вижу, что мне повестка не приходит — день, два проходит, неделя... Пошел туда. Не забыли ли меня? Мне сказали: "Нет — мы вас знаем, ждите терпеливо". И еще через недели две я повесточку получил и был в армии уже.

(Музыка)

Ведуча: В офіційній історіографії більше, ніж піввіку, панувала беззаперечна думка про те, що партійні органи готувалися до війни з фашистською Німеччиною, і тому планово створювали на окупованих територіях спеціальні підрозділи для підпільної боротьби з ворогом, які організовували всенародний супротив нападникам під час тимчасової окупації.

Щодо Краснодару, то факт партійного керівництва підпільної комсомольської організації "Молода гвардія" взагалі ніколи не підлягав сумнівам і вважався недоторканим. Але насправді це був міф, створений за прямим наказом "батька усіх народів" Йосипа Віссаріоновича Сталіна.

З документів, написаних до цієї керівної вказівки, можна дізнатися правду — не замовлену ЦК ВКП(б), а дійсну. Правду, про яку знав кожен житель Краснодару.

(Музика)

Повідомлення секретаря Краснодарського РК КП(б)У Зверева і начальника районного відділення Народного комітету державної безпеки Безсмертного секретареві Ворошиловградського обкому КП(б)У Тульову про комуністів, залишених для підпільної роботи в окупованому Краснодарі. Місто Краснодар. 20 квітня, 1945 рік. Абсолютно секретно.

(Музика)

"В момент отхода частей Красной Армии, летом 1942 г., Краснодарским РК КП(б)У и РО НКГБ было создано несколько партизанских групп и оставлены в тылу врага...

Командиром партизанского отряда ...был оставлен т. Лобачев, который в первые же дни оккупации района немцами был предан врагами народа, в результате чего арестован и расстрелян немцами.

Командиром партизанской группы поселка Изварино был оставлен Коршунов и комиссаром Попов. Вместо организации и ведения борьбы против немецких захватчиков — Коршунов и Попов предавали коммунистов, служили немецкой власти. Как враги народа, они оба, органами НКГБ арестованы и осуждены.

Из имеющихся в нашем распоряжении и РО НКГБ материалов видно, что оставленные партизанские группы никаких действий в тылу врага не проводили, отдельные члены этих отрядов стали активными пособниками немецких оккупантов.

В период оккупации коммунист... т. Лютиков Ф. П. имел намерение организовать партизанскую группу. Лютиковым было создано ядро группы. Однако указанная группа каких-либо действий в тылу врага не успела сделать, так как в начале января 1943 года все они во главе с Лютиковым были арестованы полицией и расстреляны.

Жуков, именующий себя командиром партизанского отряда в Краснодарском районе, никакой организационной работы по созданию партизанского отряда не проводил, также не проводил борьбы с немецкими оккупантами в нашем районе.

Партизан-одиночек, которые бы вели борьбу в тылу немцев, нами в Краснодарском районе не установлено".

(Музика)

Ведуча: 1ож насправді без підказки дорослих підлітки, юнаки та дівчата з майже дитячою безпосередністю включилися у боротьбу із сильним, добре озброєним та досвідченим ворогом, який уже загарбав Європу і підійшов до стін столиці великої держави. Та виховане радянським ладом юне покоління — перше післяреволюційне покоління — навіть не роздумувало над вибором. Із спогадів матері Івана Земнухова постають типові риси і типові настрої тієї пори.

(Музика)

Земнухова: 10 классов кончил. Война. Он стал работать старшим пионервожатым. Направили его в райком на следователя, на военного следователя, в Луганск на 3 месяца. Кончил в 2. Был назначен в Саратов на работу. Мы его на работу проводили. Днем проводили, а ночью он пришел. Мы в ужасе с отцом были. Пропал такой активный комсомолец.

— Папаня, больше двух месяцев ему не быть и советску землю не топтать!

Он очень любил советскую страну. У него гордость очень была, что в Советской стране живет.

О наступлении немцев — Ваня грустный. Не быть немцу на советской земле.

Отец ему:

— Что же ты сделаешь — такая у него сила.

— Все равно больше 3-х месяцев ему не быть, советску землю не топтать.

Уверен был, что не быть врагу на нашей земле. Много у него товарищей. Принес патефон. Собирается очень много молодежи.

— А за веселье вам ничего не будет?

— Нет, мам, — он веселье любит.

Тогда сделал комнату совершенно грязну и холодну. На стенке написал: "Комната на ремонте". Дымоход выбивает: "Чтоб он, сволочь, не квартировал, и советску землю не топтал".

Собиралось много молодежи в доме. Он сделал комнату совершенно грязную и холодную, на стенке написал — комната на ремонте: чтоб он, сволочь, не квартировал.

Сидели за шахматной доской — но фигуры не двигали.

— А в их, мама, так и играют — не двигают. Жизнь новая — игра недвижимая.

Шахматы ему были подарены в Святогорском доме отдыха. Шахматы и бала-лайка.

(Музыка)

Ведуча: Не маючи досвіду конспіративної роботи, юні агенти, які діяли у тилу ворога, не були обережними у тому, що могло здатися, на перший погляд, дріб'язком. А втім, навіть власне життя здавалося їм не таким важливим, як боротьба за честь і незалежність Батьківщини, кращої у світі.

Олександр Олександрович Земнухов боровся за визволення країни в армії, пізнавши з нею і гіркоту відступу, і радість перемог. А його брат Іван обрав свій шлях.

Кор.: Как все начиналось на самом деле?

Земнухов: Начиналось так, что в первые же дни оккупации — и это признают жандармы немецкие — появились антифашистские листовки в Краснодаре. В них разоблачалась ложь пропаганды оккупационных властей и раскрывалась надежда о положении дел на фронте: Красная Армия ведет борьбу, а не разгромлена, и с каждым днем крепнет. И центральная группа, где был Земнухов, — стала думать, кто же пишет эти листовки. И пришли к такому заключению, что их пишут подпольные группы. И тогда эта группа решила найти эти подпольные группы. Это было нелегко. Потому что люди не доверяли друг другу. Несколько месяцев на это понадобилось, группы были найдены. В частности — Земнухов пошел в Первомайку, там связался с группой Анатолия Попова и Ули Громовой. Третьякевич Виктор пошел

на окраину и познакомился с группой Сергея Тюленина. Потом решили эти группы объединить в единую подпольную организацию, и это произошло в сентябре месяце.

Кор.: Александр Александрович, как вы думаете — почему они это сделали? Девчонки и мальчишки 17—18 лет. Почему они решили бороться с врагом? Враг сильный, умный, хорошо вооруженный — а они дети...

Земнухов. Я немного постарше их, но с ними мы постоянно встречались в школе, в клубе. Ну что? Мы ж росли тогда, когда на наших глазах буквально крепла страна экономически. Мы это видели.

(Популярна естрадна музика передвоєнних років — фрагмент)

И все это чувствовалось — что стало легче, стало больше товаров. И мы считали, что наш строй действительно является народным строем.

(Музика стихає)

И, когда началась война, мы все были готовы отстоять честь своей страны. Спасти тот строй, который тогда существовал, — Советскую власть. И поэтому готовы были на все!

(Музика)

Они не давали покоя оккупантам. Они никак не смогли склонить людей признать их так называемый новый порядок. Оккупанты, их жандармерия — вот у меня есть выписки из допросов некоторых из них.

Когда появилась подпольная организация — тут был создан руководящий орган, штаб — он руководил целенаправленно этой организацией.

Они распределили обязанности, и Ване Земнухову было поручено быть начальником штаба. То есть руководить всей по существу организацией. То есть главная ответственность за всю работу ложилась на него.

О заслугах молодогвардейцев говорят сами жандармы, которые были схвачены нашими советскими органами, и вот что они рассказывали на допросах о том, что сделали молодогвардейцы.

Например, жандарм Штрупперт говорит: "Действия молодогвардейцев были смелыми и решительными. При наличии охраны около немецкой биржи труда им удалось поджечь это помещение".

Он, правда, умолчал, что вместе с этим помещением сгорели и документы на 2 тысячи человек, оформленные для угона в Германию на принудительные работы.

И в связи с этим принимались меры, чтобы усилить полицейскую деятельность. Начальник полиции Соликовский запросил увеличить штат полиции — жандармерия пошла на это: увеличили штат. Причем проводились облавы систематически — хотели раскрыть подпольщиков, но это им так и не удавалось. Это подтверждает заместитель начальника полиции Подтынный: "Мы с ужасом ожидали каждый день сообщений о новых вылазках подпольщиков".

Тогда решили подключить к раскрытию этой организации подпольщиков спецслужбы. И, тем не менее, — и эти спецслужбы не могли раскрыть деятельность подпольной организации.

И только предательство этой организации позволило жандармерии, полиции раскрыть ее. Это произошло уже после 5 месяцев деятельности — 1 января 1943 года.

Эти злополучные, указанные в романе... Вот эта реквизиция немецкой машины с новогодними подарками для немецких вояк. Действительно — это так и было, как указано в романе. Машина была, грубо говоря, ограблена... Ну, так, конечно, нельзя называть — это, по сути, была спецоперация подпольщиков. Они изъяли из этой машины все продукты. Они раздавали нуждающимся семьям красноармейцев, убитых коммунистов, а вот те, которые нельзя съесть, они продавали, и на вырученные деньги опять-таки использовали на нужды подпольной организации. И действительно — как в романе, этого мальчика били. Он рассказал, где и кто ему дал сигареты, которые он продавал, он сослался на Мошкова, директора клуба имени Горького. Арестовали Мошкова и Третьякевича. Утром 1 января 43-го года Ваня пришел со встречи Нового года. И попросил завтрак у мамы. Мама начала собирать завтрак. Вдруг стук в дверь.

(Музыка)

Ведуча: 10\л день, та мить — у спогадах матері.

Земнухова: Отец делал рамки для увеличенных портретов — а он яму помог. К 100-летию Пушкина... он очень любил Пушкина. С 7 лет. К 100-летию приносит его портрет: папа, сделай рамочку. Отец сделал. Покрасил. И до сих пор висит в той комнате. В какой работал.

Приходит на Новый год:

— Мам, Мошкова арестовали.

— За что?

— А кто его знает.

Подошел к Пушкину:

— А куда ж ты, паренек, а куда ж ты...

Я ему:

— Вань, какой ты стал — песню детскую поешь...

Он вышел. Я выхожу. Он:

— Мам, что лучше приготовь, сегодня Новый год.

— А ты в комнату не зайдешь?

— Нет, надо итить товарищей выручать.

Вот с этими словами он и пошел в полицию.

(Фрагмент пісні — саме ті слова, що мати чула востаннє від Вані: "А куда ж ты паренек, а куда ты, не ходил бы ты, Ванёк, да в солдаты")

(Музыка)

Ведуча: 3 характеристики на члена штабу організації "Молода гвардія" Івана Земнухова. 3 вересня 1943 року.

"Товарищ Земнухов проявил мужество, стойкость и верность Родине, несмотря на утонченные пытки и зверские истязания гитлеровских палачей.

Озверелые палачи сбросили 15 января 1943 года тов. Земнухова живым в шурф шахты № 5 глубиной 53 метра. Перед мучительной казнью Земнухов обратился к остальным молодогвардейцам: "Мы умираем за правое дело, за нашу победу".

ЦК ВЛКСМ ходатайствует о присвоении тов. Земнухову Ивану Александровичу звания Героя Советского Союза (посмертно).

(Музыка)

Земнухов: Мы вели переписку постоянно с Ваней. Сорок второй год. Лето. Все знают, насколько это было опасным для нашей страны. Надо сказать, что

многие даже высокого ранга люди потеряли веру в победу над врагом. Страна действительно находилась на волоске от гибели.

В самое такое тяжелое время — летом 42-го, когда был с армией на Кубани, я получил от него последнее письмо перед оккупацией. Так вот он, как всегда, обязательно заканчивал письма стихотворением. Это письмо заканчивалось следующими стихами:

Окончатся лихие дни,
Ты, Саша, будешь вновь со мной
И будут вновь светить огни
Над нашей мирною страной.

(Музика)

Ведуча: У Всесвітній мережі Інтернет є сайт "Молодая гвардия. Героям Краснодона посвящается". І кожен відвідувач розділу "Молодогвардійці" може кілька хвилин залишитися віч-на-віч із дев'ятнадцятирічним Іваном Земнуховим, вдивляючись у спокійне худорляве обличчя та уважні очі юнака, який над усе цінував товариську дружбу, рідну країну, її свободу і незалежність.

А прочитавши сотні сторінок текстів, розміщених на сайті, ви краще зрозумієте не тільки цього нескореного юнака, а й усе його покоління, якому ми низько вклоняємося за подвиг і віру в нас, прийдешніх. Не обманімо ж їх у нашій невмирущій пам'яті.

(Музика)

Щира подяка Олександрові Олександровичу Земнухову за приділену увагу, і за безцінну допомогу у створенні програми і надані документи. Наведені тексти документів цитуються за книгою "Молодая гвардия" (г. Краснодон) — художественный образ и историческая реальность. Сборник документов и материалов". Москва. "ВЕЧЕ". 2003 р.

Автор та ведуча Людмила Кузьменко, звукорежисер Юрій Ємелін, звукооператор Наталя Ляхова.

На все добре.

Диктор: Ми передавали другу частину радіофільму "Замовлена правда" заслуженої журналістки України Людмили Кузьменко.

Людмила КУЗЬМЕНКО
Ефір 19 червня 2005 року

(Позивні Донецького обласного радіо)

Ведуча: Вітаю вас! У студії Людмила Кузьменко. Пропоную до вашої уваги третю частину радіофільму "Замовлена правда".

(Звуковий фрагмент з фільму "Молода гвардія": сцена страти комуністів-підпільників. На цьому фоні)

Ведуча: У фільмі Сергія Герасимова "Молода гвардія" сцена страти комуністів-підпільників дуже коротка. У п'яті ночі фашисти у міському парку закопують живими тих, кого партійні органи залишили для боротьби з ворогом на окупованій території. Провал партійного підпілля відбувся одразу ж після захоплення ворогом маленького шахтарського міста Краснодона у Донбасі. Про це свідчить і перевірка відповідними органами уже після звільнення від окупантів міста.

Так, 20 квітня 1945 року у повідомленні секретаря Краснодарського РК КП(б)У Зверева і начальника районного відділення Народного комітету державної безпеки Безсмертного секретареві Ворошиловградського обкому КП(б)У Тульнову про комуністів, залишених для підпільної роботи в окупованому Краснодарі говориться, що (цитата): "оставленные партизанские группы никаких действий в тылу врага не проводили, отдельные члены этих отрядов стали активными пособниками немецких оккупантов".

На боротьбу із ворогом самостійно піднялися учорашні школярі, об'єдналися в підпільну комсомольську організацію "Молода гвардія".

Але у фільмі усе виглядає так, немов молодогвардійцями безпосередньо керує секретар обкому партії Проценко, до якого Люба Шевцова їде з Краснодару за вказівками. Ось ця сцена у фільмі.

(Фрагмент сцени бесіди Шевцової з партійним керівником і повернення до Краснодару з привітом від партійного керівника)

Ведуча: Фадеєв вірно служив комуністичному режимові, "вождеві усіх народів" Сталіну, і його зауваження щодо невірної позиції письменника при відображенні у романі історії підпільної молодіжної організації сприйняв як наказ. А накази, як відомо, не обговорюються, а виконуються.

От як син Фадеєва — Михайло — розповів про це в інтерв'ю газеті "Аргументы и факты" два роки тому: "Не думаю, что его привел в восторг приказ Сталина переписать очень дорогой для него роман — "Молодую гвардию". Вождь народов сначала не прочитал книгу полностью, но все-таки дал отцу за нее Сталинскую премию. Через год он посмотрел фильм Герасимова "Молодая гвардия" и был возмущен, потому что не увидел там руководящей роли партии. Из хорошего романа отцу пришлось сделать нечитабельную книгу. Только его семья знает, какими страданиями ему это далось".

Ведуча: У 1951-му Фадеєв переробив роман, друга редакція якого була оцінена, наприклад, відомим письменником Симоновим як "даремна витрата часу".

(Музика)

Та це було далеко не єдине втручання керівних органів у створення образів краснодонських молодогвардійців. Ми ще звернемося до переробок сюжетних ліній і нескінченних вимог зняти нові сцени і знищити уже відзняті. Ви дізнаєтеся про спроби створити нові версії — телевізійні, присвячені "Молодій гвардії".

Але зараз повернемося до того, як була сприйнята поява твору Фадеєва у безпосередніх свідків та деякою мірою учасників подій. Брат Івана Земнухова, одного з дійсних організаторів комсомольського підпілля в Краснодарі — Олександр Олександрович, який живе у Донецьку, певно, знає роман "Молода гвардія" мало не напам'ять.

Земнухов: Роман на документальній основі. Но беда в том, что Фадеєв не учел, что роман создается — и там сохраняются фамилии действующих лиц. Поэтому многие родители в обиде на Фадеєва. В обиде за то, что он неполно оценил заслуги близкого человека. В частности, принижена роль Вани Земнухова. Об этом свидетельствует тот факт, что, когда в 46-м году обсуждали роман в Краснодаре, то молодежь, общественность обвиняла Фадеєва в том, что он несколько умалил роль Ульяны Громовой и особенно — Ивана Земнухова. Его весь город считает организатором. А Фадеєв изобразил так, что он на второстепенной роли.

Несколько преувеличена роль Олега Кошевого — это видно из романа, идеализировал его Фадеев, ему задавали вопрос читатели, но он просто объяснял, что: "Я больше внимания уделил этому герою потому, что он мне нравился больше всех. Вот это — справедливая обида".

(Музика)

Ведуча: Свою справедливу образу сестра одного з найактивніших членів "Молодої гвардії" Сергія Тюленіна висловила у листі самому Сталіну 17 січня 1947 року. "Дорогой наш вождь и учитель Иосиф Виссарионович!

Зная Вашу справедливость и любовное отношение к погибшим борцам за революцию, нашу "Молодую гвардию", я, как сестра Сергея Тюленина, хочу осветить Вам те важные вопросы, которые являются неверными в романе Фадеева "Молодая гвардия".

Роман Фадеева был построен на основании слов матери Олега Кошевого Елены Николаевны, которая не знала никаких подробностей о деятельности подпольной организации, а, узнав кое-что от меня, даже кличку своего сына, она передала все писателю Фадееву в туманной и искаженной форме.

Фадеев почему-то не потрудился подробно расспросить меня, участвующую в этой организации, а поговорил со мной поверхностно.

Особенно меня интересует вопрос: из каких источников взял Фадеев, что семья Кошевого принадлежала к числу подпольщиков?

...Во время массовых арестов семья Кошевого никаким арестам не подвергалась и никаких подозрений не было на то, что они являются подпольными работниками.

Семьи, подвергавшиеся аресту, были следующие: Борц — мать и дочь, Лопухова — мать, ...моя семья (Тюленина): отец, моя мать, старшая сестра с грудным ребенком. На глазах моих родных истязали брата Сережу, а на его глазах — мать. Мать, истекая кровью, молчала на все вопросы палачей, хотя она была в курсе всего и сама помогала.

Дорогой Иосиф Виссарионович! Мне хочется знать, кто же видел семью Кошевого арестованной и сидевшей в тюрьме? Мне хочется найти ту правду, за которую была пролита кровь. С момента арестов Кошевой струсил и ушел в тыл врага".

(Музика)

Ведуча: Зараз ви почуєте фонограму тієї сцени з фільму "Молода гвардія", що викликала обурення сестри Сергія Тюленіна — а саме: прихід матері Олега Кошевого до в'язниці, де уже були арештовані молодогвардійці. Відомо, що фашисти і жандарми з надзвичайною, нелюдською люттю розправлялися з усіма, хто потрапляв до їхніх катівень. У фільмі ж вишукано одягнена актриса Тамара Макарова — жінка надзвичайної вроди — велично входить і так же велично виходить.

(Сцена допиту Кошової)

(Музика)

Фільм "Молода гвардія", який було знято за романом і в титрах якого також стоїть ім'я Фадеева, багатократно примножив зневагу до очевидного, тут підтаковки помітні навіть, як-то кажуть, неозброєним оком. Нещодавно я дивилася цей

фільм на відеокасеті, і просто була ошелешена інтер'єром кімнати, де проходили у фільмі збори підпільників. Височенна стеля, кімната розміром із сцену робітничого клубу. За примхою постановника картини Сергія Герасимова, це квартира Олега Кошового, який, з подачі Фадеева, є головною дійовою особою в організації комсомольського підпілля. Але я навіть не про це. Я про те, чому ж ані під час фільмування, ані під час переглядів нескінченними художніми радами, ані у жодного з мільйонів глядачів майже за 60 років не виникло запитання: як же могли збиратися підпільники на квартирі, як це показано у фільмі, якщо трохи раніше там же показується зайняття цього житла окупантами, через що сім'я змушена перебраться до сараю?

І не у кіно, а у реальному житті на тому домі таки почепили табличку для численних екскурсантів, яких іноді було до 2-х тисяч на день, що саме тут відбувалися засідання штабу "Молодої гвардії".

Хоча абсолютно усі, хто перебував під час окупації у Краснодарі, знали беззаперечну правду, яку хотіла донести до Сталіна у своєму листі Надія, сестра Сергія Тюленіна: "Никогда никаких совещаний на квартире Кошевых не происходило, так как во всех комнатах помещались немецкие офицеры. Совещания происходили чаще всего у Третьякевича, Арутюнянца, Земнуховых...

...Несмотря на тяжелые пытки и испытания, Сережа никого не выдал и не предал. Он погиб со словами "За партию, за Ленина-Сталина. За нас отомстят наши товарищи". Еще раз интересно знать, почему Фадеев выводит центральной фигурой мать Олега Кошевого и его самого? Разве они пережили и испытали столько, сколько другие люди? Хотя бы мы. Она получила большие привилегии, вплоть до культурного жилища, а мой отец, больной, лежит в сырой землянке и никто никогда не поинтересуется, как же мы-то живем? Если писатель Фадеев глубже вникнет во все и даст правильные образы, то его роман будет еще популярнее потому, что остались живые люди, которые возмущаются неправдой и подтасовкой в романе.

В правдивости выше написанного можете не сомневаться.

Преданная вам, партии Ленина-Сталина коммунистка сестра Сергея Тюленіна Надежда Тюленіна".

(Музика)

Цей лист для розгляду було надіслано секретареві ЦК ВКП(б) Андрію Жданову, а він уже отримав на листа відповідь у березні 1948 року. Фадеев роздратовано писав: "Письмо Надежды Тюленіной в части освещения деятельности "Молодой гвардии" отражает ту обывательскую возню, которую подняли над памятью погибших юношей и девушек некоторые из их родителей и кое-кто из оставшихся в живых членов этой молодежной организации.

...Как известно, я не писал истории "Молодой гвардии", а писал художественное произведение, в котором, наряду с действительными героями и событиями, наличествуют и вымышленные герои и события. Об этом мной неоднократно заявлялось и в печати, и в выступлениях по радио, и на многочисленных собраниях, и в письмах к краснодонцам".

На відповіді Фадеева позначка — "В Архив".

(Музика)

Відповідність правді історії у фільмі зовсім не цікавила тих, від кого залежало, якими мільйони глядачів побачать і запам'ятають краснодонських підпільників. У липні 1948 року тому ж секретареві ЦК Жданову, який відповідав за керівництво літературою, надсилається лист від Художньої ради, у якому доносять, що режисер-постановник Сергій Герасимов припустився помилки — друга серія буквально придушує глядача сценами катувань молодогвардійців: "Получился фильм о гибели молодогвардейцев, а не о их борьбе и моральной победе". Від режисера вимагають зняти нові сцени — в тому числі і (цитата): "пересмотреть всю сцену казни молодогвардейцев, в частности, изменив в ней проход Кошевого к месту казни". Насправді Олега Кошового не було на місці страти молодогвардійців перед шурфом шахти, оскільки він втік під час масових арештів молодогвардійців з Краснодону.

За місяць після викладення цих зауважень, у серпні 1948 року, Художня рада знову переглядає фільм і дає висновок: "После критических замечаний, данных по кинофильму... режиссер т. Герасимов, учтя партийную критику, исправил ошибки, допущенные в первом варианте картины. Из фильма исключены эпизоды и сцены, рисующие в ложном свете обстановку большевистского подполья... В новых, дополнительных сценах, ...режиссеру удалось правильно показать партийное руководство борьбой советских людей против гитлеровских оккупантов".

(Фрагмент з фільму)

Отже, на екрани вийшов ідейно виважений, правильний фільм.

(Музика)

13 вересня 1948 г. Бюро ЦК ВЛКСМ постановило нагородити Почесними грамотами творців фільму і рекомендувало усім райкомам, міськкомам та обкомам організувати широкий перегляд та обговорення, а газети зобов'язало виступити з рецензіями та статтями щодо фільму.

(Музика)

Михайло, син Фадеева, в інтерв'ю газеті "Аргументы и факты" 14 травня 2003 року розповів, що, як і усі на той час, Олександр Фадеев говорив про свою безмежну любов до Сталіна, бо, як і усі, боявся за життя своєї родини. Далі цитата: "Мне рассказывали, как папа впервые не на шутку испугался. Тогда он был редактором журнала "Красная новь" и в очередной номер отдал в печать повесть Платонова "Впрок". При этом подчеркнул те строки, которые могли вызвать нарекания, и которые следовало вычеркнуть. В корректуре подумали, что Фадеев, наоборот, решил выделить эту мысль, и напечатали подчеркнутый отрывок жирным шрифтом. Сталин прочитал рассказ и рядом с выделенным текстом подписал: "Сволочь". Вызвал к себе отца и обругал, как только мог. Папа от вождя вернулся белый, как полотно.

...После смерти Сталина и разоблачения культа личности папа остался в полном одиночестве. От него все отвернулись. Это был уже не тот Фадеев, который свято верил в правильность партийного курса. Кто-то очень верно подметил тогдашнее его состояние: "Его поставили часовым, но только позже он узнал, что возле сортира".

(Музика)

13 травня 1956 року Фадеєв, знятий після смерті Сталіна з керівної посади, написав листа до ЦК КПРС: із скаргою на те, що в останні три роки його не приймають у владних структурах, де б він хотів висловити своє обурення тим, що відбувалося у країні: "Лучшие кадры литературы — в числе, которое даже не снилось царским сатрапам, физически истреблены или погибли благодаря преступному попустительству власть имущих; лучшие люди литературы умерли в преждевременном возрасте; все остальное, мало-мальски способное создавать истинные ценности, умерло, не достигнув 40—50 лет... Литература отдана во власть людей неталантливых, мелких, злопамятных. Единицы тех, кто сохранил в душе священный огонь, находятся в положении париев и — по возрасту своему — скоро умрут".

Сам він вмер раніше... Син Фадеєва Михайло згадує, як почалося 13 травня 1956 року у Переделкіно: "Мы ночевали с ним на втором этаже, и утром я первым спустился вниз к завтраку. Там уже сидели наша домработница, дядя Петя, бабушкин брат по маминой линии, и Евгения Книпович. Папа тоже спустился вниз и предложил мне пойти погулять — хотел, чтобы я ушел из дома. Шел дождь, и я отказался. Тогда папа пошел наверх — и вскоре раздался щелчок.

На непонятный звук никто не обратил внимания. Через некоторое время я пошел звать папу к завтраку, открыл дверь в спальню и увидел, что папа лежал мертвый на кровати, на его груди растекалось пятно крови, а в откинутой руке был пистолет. Он выстрелил себе прямо в сердце".

(Музика)

Постаті, створені уявою письменника Фадеєва, його кіногерої й нині живуть у серцях старших поколінь. Але ніхто не знає, що ми могли запам'ятати й інші образи молодогвардійців, якби...

27 жовтня 1977 року Сергій Лапін, який був Головою Держтелерадіо СРСР, звертається до ЦК КПРС із пропозицією щодо телевізійної екранізації роману Фадеєва "Молода гвардія". Цей документ проходить під грифом "Секретно". Лапін посилається на досвід телесеріалу за іншим канонічним радянським сюжетом "Як гартувалася сталь" за романом Миколи Островського. Він пропонує залучити до екранізації того ж режисера, який створив телефільм за романом Островського — Машенка. Відповідь надійшла 22 грудня 1977 року від секретаря правління Спілки кінематографістів СРСР Караганова. Його лист до ЦК КПРС із запереченнями проти телевізійної екранізації спирається на такі аргументи: роман Фадеєва писався, так би мовити, "за слідами подій", і точно так же створювався фільм Герасимова. Точний підбір режисером акторів на головні ролі був настільки вдалим, відзначає Караганов, що (цитата): "Мы, зрители, безоговорочно поверили, что Ульяна Громова была такой, какой ее сыграла Нонна Мордюкова, мы поверили в Любку Шевцову — Инну Макарову, в Сережку Тюленина — Сергея Гурзо, в другие образы молодогвардейцев. И нам уже трудно представить их другими". Висновок — нова телеекранізація недоцільна.

Такий же висновок — і у листі 1-го заступника Голови Держкіно СРСР Сичова, направлено до ЦК КПРС 28 грудня 1977 року. 22 лютого 1978 року відділ пропаганди і відділ культури ЦК КПРС також пише записку до ЦК КПРС про недоцільність зйомок телефільму, посилаючись на уже вказані аргументи та додаючи, що кінопрокат має необхідну кількість копій цього фільму.

(Музика)

Ведуча: Постать Фадеєва та його роль не тільки в літературі, а у формуванні світогляду мас не можна розцінювати однобоко.

Брат одного з організаторів краснодонського підпілля Івана Земнухова — Олександр Олександрович, який уже висловив своє критичне ставлення до тих перекручень і прямих фальсифікацій, що були зроблені Фадеєвим, все ж таки дає високу оцінку історичній ролі письменника.

Земнухов: Но в целом я преклоняюсь перед Фадеевым за то, что он все-таки в общей сложности представил подпольщиков, "Молодую гвардию" такой, какой она в действительности была. Дело не в том, кого там уменьшил... дело в том, что он дал знать людям не только СССР, но и всей мировой общественности, что были такие герои, что они вели борьбу не на жизнь, а на смерть с врагом человечества. Поэтому... если бы не роман Фадеева, то о подвиге молодогвардейцев знали бы лишь узкий круг работников спецорганов — да и собственно, все... а сейчас во всем мире узнали.

(Музика)

Ведуча: Так співпало, що саме тоді, коли ми зустрілися із Олександром Олександровичем Земнуховим, з'явилася знакова, я б сказала, інформація: у березні 2005 року у селищі "Шахта № 6" під містом Липки Киреївського району Тульської області почалися зйомки шестисерійного телевізійного художнього фільму "Молода гвардія". За словами режисера картини Сергія Лялина, вона знімається не за мотивами однойменного роману Олександра Фадеєва, а на основі архівних документів. Ролі молодогвардійців зіграють поки що невідомі нам студенти початкових курсів вищих театральних закладів Москви. Фільм планується випустити на телеекрани уже наприкінці цього року. Можливо, він буде називатися "Остання сповідь".

Залишається тільки дочекатися появи його в телеефірі. Хочеться сподіватися, що тоді уже для нових поколінь сімнадцяти-двадцятирічних відважні краснодонські юнаки та дівчата стануть улюбленими героями. Вони на це заслужили і своїм життям, і своєю смертю.

(Музика)

Щира подяка Олександрові Олександровичу Земнухову за приділену увагу і за безцінну допомогу у наданні документів. Наведені в радіофільмі тексти документів цитуються за книгою "Молодая гвардия" (г. Краснодон) — художественный образ и историческая реальность. Сборник документов и материалов". Москва. "ВЕЧЕ". 2003 рік. Автор та ведуча Людмила Кузьменко, звукорежисер Юрій Ємелін, звукооператор Наталя Ляхова.

На все добре.

Диктор: Ви слухали останню, третю, частину радіофільму "Замовлена правда" заслуженої журналістки України Людмили Кузьменко.

Людмила КУЗЬМЕНКО

Ефір 23 червня 2005 року

Вимоги до радіофільму. Теоретики і прихильники "звукового образу" (про нього мовилося вище) не лише мріяли, але й намагалися створити

"шумову мову", на основі якої і виникає в радіофільмі "шумовий художній образ". Їх цікавило формальне, звукове вираження слова. Його зміст не брали до уваги. Тому в багатьох радіофільмах, радіоінсценівках, радіоп'єсах шумів було так багато, що вони заглушували слово і створювали у радіослухачів інколи неправильне уявлення про дійсність, викликали незадоволення. Тому змінилося ставлення до ролі слова, публіцистичного тексту в радіофільмі. Сформувалася важлива вимога — ясо дні шуми не повинні заглушувати слово в ефірі. Визначальним у "звуковому образі" радіофільму є слово.

Автор радіофільму повинен завжди пам'ятати, що цей радіожанр базується на цілеспрямованому відображенні фактичного звукового матеріалу, який є його основою, предметним змістом. Але у "живому" вигляді він може втратити своє специфічне жанрове забарвлення, якщо належно не буде "зцементований" наскрізним коментарем автора. При цьому радіожурналіст не лише пояснює те, що відбувається, а органічно пронизується ним, надає йому глибокого особистісного характеру, виражає свою національно-громадянську позицію, суспільну зацікавленість.

Спосіб відображення, оцінки історичних подій, видатних просвітницько-літературних, громадсько-політичних діячів ускладнюється, бо радіофільм вимагає відповідного документально-образного наповнення. Звукове оточення в радіофільмі — не нейтрально-декоративний фон, а те історичне життєве середовище, яке повинне стати близьким нинішньому радіослухачеві, ввійти в його свідомість як відчуття конкретного розуміння трагічно-героїчної долі України. Такий морально-психологічний стан створюється з допомогою автора (ведучого), який постійно "втручається" у перебіг історичних подій, відкрито демонструє своє ставлення до них, оперує різними документами, в тому числі й архівними. Непідробністю життєвої ситуації, характерів героїв, які розкриваються, переконливістю розповідей створюється відчуття достовірності, правдивості того, що відбувалося в історичному часі та просторі. Отже, **радіофільм — це художньо-публіцистична передача, основу якої складають документально-образні матеріали, об'єднані однією темою, що розкрита через спосіб мислення, сприймання сучасника.** Документалізм у радіофільмі підсилюють художні компоненти, що позитивно впливає на його сприймання слухачами.

Різновиди радіофільмів. Розрізняють **радіофільми про значні історичні події** ("радіобіографія" події) та **радіофільми про видатних історичних особистостей** ("радіобіографія" людини). Між ними, правда, чіткої межі немає, бо переважно переплітаються долі видатних людей з історичними подіями. Різниця лише в тому, на чому акцентує увагу автор, хто (що) є головним у тому чи іншому радіофільмі — людина чи подія, хто (що) є фоном, на тлі якого розгортається сюжет радіофільму.

Методика підготовки радіофільму. Ю. Бараневич зазначає, що радіофільм "відображає дійсність конкретно-історично, подібно до історичного роману" [3, с. 160]. Так склалося у практиці радіомовлення, що своїм змістом більшість радіофільмів сягає у минуле. Природно, що для радіо найбажанішим є оригінальні звукові документи. До них належать так звані еходокументи — звукозаписи спогадів учасників або очевидців важливих історичних подій. Чималу цінність мають також "сукупні документи", які проливають світло на події історичного значення. Дуже потрібними документами для радіофільмів є також літературні мемуари, спогади, листи видатних людей, урядові, партійні документи.

Отже, найважливішою ознакою документальності радіофільму є конкретний герой або конкретна подія історичного значення. Адомисел лише використовується для "відновлення" маловідомих або невідомих другорядних епізодів із життя і діяльності конкретного героя, для відтворення обставин, у яких він жив, або для відтворення маловідомих деталей тієї чи іншої історичної події.

Розповідаючи про роботу над радіофільмом "Ранок довгої ночі", автор і ведуча художньо-публіцистичних і аналітичних програм Донецької обласної телерадіокомпанії, лауреат премій Спілки журналістів України "Золоте перо України" (1992) і "Журналіст року" (1998), володар міжнародного призу "Золотий скіф" (1997), лауреат і дипломант міжнародних, всеукраїнських і регіональних фестивалів і конкурсів, заслужений журналіст України Л. Кузьменко підкреслила, що "радіофільм потребує фізично на кілька порядків більше часу для монтажу, ніж плівка для інформаційного випуску. Та й збір матеріалу, зустрічі, записи, осмислення інформації займає стільки часу, що ні в який робочий день не вміститься. А написання сценарію — то взагалі такі торттури, що й ворогу не побажаєш. Наприклад, записи до радіофільму "Ранок довгої ночі", що дістав Гран-Прі "Калинових островів-1999", почалися у лютому, а закінчилися у липні. За цей час я знайшла усіх героїв цієї драми, навіть маму терориста й самого заручника, заради якого віддав життя підполковник СБУ Олександр Сибірцев. З вдовою героя, дітьми я зустрічалася багато разів, поки вони звикли до мене і змогли відкрити перед мікрофоном найпотаємніші куточки своєї душі. Розіпифровка записів, а це 4 касети по 90 хвилин, — тривала, здавалося, нескінченно. Потім треба було подумати, як усе це вмістити у 20 хвилин. І головне — яку художню форму обрати. Коли підходив термін здачі сценарію, то останню добу я провела без сну перед комп'ютером, і вранці таки завершила вчасно літературну обробку сценарію, бо далі вступав в роботу звукорежисер, професійний композитор Юрій Ємелін, який написав оригінальну музику до кожного слова тексту, включив акустичні спецефекти, і ця вражаюча емоційна сила тримає художній образ усієї дії. І я

вам скажу — наші студенти, яким я на заняттях даю прослуховувати цю плівку, справді плачуть, коли настає фінальна розв'язка цього радіофільму, створеному за законами справжнього фільму у так званому стилі екшен".

Автор радіофільму історично, впродовж певного за тривалістю часу, охоплює важливу ідею, оживлює її різними документами, радіовиражальними засобами і, розбивши матеріал на частини (серії), подає його в діалогічній формі, зв'язуючи окремі місця публіцистичним текстом. Монтаж радіофільму здійснюється не шляхом натуралістичного відтворення "звукового змісту" зображуваного. Як і художній твір, радіофільм вимагає неухильного дотримання специфіки жанру, зокрема — вдумливого поводження з просторово-часовим параметром передачі, доцільним використанням в органічній єдності документальних і суто художніх елементів. Молена сподіватися, що радіофільм в українському радіомовленні посяде належне йому місце, радіожурналісти максимально будуть використовувати його багаті жанрові можливості для відтворення, утвердження історичної пам'яті в українців.

10.5. Оригінальна радіодрама (радіоп'єса)

Призначення і жанрові особливості оригінальної радіодрами. Радіомовлення в Україні почало розвиватися із передач музичних та літературно-драматичних творів, до яких належить оригінальна радіодрама (радіоп'єса). Терміном "оригінальна радіодрама" чи "оригінальна радіоп'єса" визначають драматичний сценарій, написаний спеціально для радіомовлення, з урахуванням як специфіки утворення звукового образу, так і особливостей сприйняття інформації по аудіоканалах. Оригінальна радіодрама є найскладнішою формою художнього мовлення. Абсорбувавши "прийоми.., напрацьовані досвідом документального радіомовлення" [3, с 178], вона одночасно породила виразні засоби, гідні високого мистецтва.

Сучасний дослідник, кандидат філологічних наук І. Хоменко дає таке визначення: **оригінальна радіодрама — це драматичний твір, написаний спеціально і виключно для радіомовлення з урахуванням специфіки утворення звукового образу і технічних особливостей передачі інформації по акустичних каналах. Оригінальна радіодрама (радіоп'єса) не використовує відпрацьованих сюжетних схем і не спирається на літературні або сценічні першоджерела. Їй притаманні особливі виразні засоби, які часто неможливо модифікувати у форму творів літературних, кінематографічних, телевізійних, театральних [40, с 5—6].** Радіодрама — це оригінальний

спосіб осмислення реальної дійсності. Як і аналітичні, художньо-публіцистичні радіожанри, радіодрама допомагає розв'язати складні конфлікти й суперечності нашого життя. Радіодрама робить це не на аналітично-публіцистичному, а на синтетичному, образному рівні, "створюючи сублімовані моделі реальності" [40, с 9]. Оволодіти подібним творчим методом для професіонала в галузі радіожурналістики означає вийти за межі можливого для журналіста-аналітика, випередити на багато кроків найкращого репортера в умінні прогнозувати події, передбачати суспільні тенденції.

Структурно радіоп'єса складається, зазвичай, з частин, що озвучуються акторами, службової інформації (ремарок), шумової та музичної партитур. Деякі з радіодрам потребують особливої знакової системи для фіксації на папері (публікація сценаріїв авангардних німецьких аудіофільмів, наприклад, була б неможливою без графічного зображення змін тональності звуку). На думку І. Хоменка, суттєвим чинником, що вплинув на формування творчого методу радіодраматургії, стало обмеження тривалості радіовистави. Оптимальним нині вважають визначений на підставі соціологічних досліджень термін звучання радіодрами 20—40 хв., хоча дуже багато в цьому питанні залежить від менталітету національної аудиторії. Л. Віролайнен зазначає, що за англійськими даними, максимальний час активного слухацького сприйняття радіодрами становить 40—60 хв. У Фінляндії ж традиційно ставлять радіоп'єси тривалістю до 90 хв. [23, с. 8].

Варто підкреслити, що сучасна радіодрама, зазвичай, абсолютно несценічна і позбавлена театральних умовностей, швидше генетично пов'язана з літературним жанром новели. Невеличкий обсяг і обмежена кількість дійових осіб виключають масштабне і розгалужене розгортання сюжету. Перебіг подій не вичерпується межами композиції, ніби маючи невідомі слухачеві початок і продовження, що є типово новелістичним прийомом.

У навчальному посібнику "Оригінальна радіодрама" І. Хоменко розкрив роль і значення оригінальної радіодрами, дослідив історію виникнення цього своєрідного виду мистецтва. Отже, перша радіоп'єса "Небезпека" була написана англійським прозаїком і драматургом Р. Х'юзом. У 1924 р. її поставила Бі-Бі-Сі. Потім у перекладі національними мовами "Небезпеку" передали станції Німеччини і Фінляндії.

Одна з перших українських оригінальних радіоп'єс називалася "Uber alles" ("Понад усе"). 21 лютого 1933 р. її передавала в ефір (тоді говорили — в етер) харківська радіостанція РВ-4. Утім, цілком можливо, що цій передачі передували й інші, менш досконалі спроби, що не залишили по собі згадки (так само, як майже не залишилося відомостей про рекламну радіоп'єсу Ф. Сміта "Коли пробуджується кохання", передану радіостанцією WLW (Цинциннаті, США) у 1923 р. [33, с 92] раніше за услав-

лену Х'юзову "Небезпеку", визнану в усьому світі "точкою відрахунку" оригінальної радіодраматургії).

У 1933 р. велику популярність серед слухачів України мав дитячий науково-фантастичний радіосеріал "Клуб завойовників світу", що створювався як за мотивами класичних творів Г. Уеллса і Ж. Верна, так і за оригінальними сценаріями. До їх підготовки було "...притягнуто спеціалістів — дитячих письменників; виконувати — найкращі акторські сили" [7, с 457]. Оригінальні п'єси для радіо писали В. Майський, Я. Городський, О. Сенік, Г. Мізюн, Я. Цапир, В. Кузьміч. Українське радіо й оргкомітет Спілки радянських письменників України провели конкурс на кращий радіодраматичний твір. Із Всеукраїнським радіокомітетом співпрацювали В. Поліщук, П. Тичина (збереглася фотографія Павла Тичини перед мікрофоном).

Однак, боротьба комуністичної Москви проти "українських буржуазних націоналістів" — насправді вірних синів і дочок України, цвіту української нації — призвела до того, що після 1933 р. "оригінальних п'єс для Українського радіо ніхто не писав і не ставив. Фактично літературно-драматичне мовлення втратило продуктивну функцію, зосередившись на пристосуванні й репродукції творів, написаних для друку і сцени" [40, с 22].

У повоєнні роки намагалася відродити оригінальну радіоп'єсу на Українському радіо режисер Р. Скибенко. Проте кілька радіоп'єс, які вона поставила, були, за словами І. Хоменка, "пілотною спробою" ввійти в останній вагон розвиненого, визнаного й ушлявленого світового радіомистецтва". У 60—70-х роках ХХ ст. співробітники і позаштатні автори редакції дитячих програм Українського радіо (зокрема, Г. Дмитрієнко і Р. Заєздний) за власними сценаріями підготували кілька циклових драматичних передач для дітей.

Найвідомішим радіоциклом Р. Заєздного став "ВЮГ" ("Всюдихід юних географів", або "Географічний всюдихід"). Завдяки допомозі вдови автора, Н. Козинської, І. Хоменко мав нагоду ознайомитися не тільки з мікрофонними текстами, а навіть з магнітофонними записами фрагментів "Географічного всюдихода". Зокрема, випуску, підготовленого редактором С. Корсун уже після смерті автора програми за мотивами його творчої спадщини. Саме у цій програмі вперше пролунало його ім'я. Ось невеличкі уривки розшифровки цього запису (оригінал зберігається в архіві родини покійного географа).

Диктор: Творче об'єднання мистецьких програм "Радіо Муз" представляє передачу-гру радіостанції "Провесінь" "Географічний всюдихід". Слово її редактору Світлані Корсун.

Редактор: Вітаю вас, шановні радіослухачі. Скоро мине два десятиліття (запис датовано 1 жовтня 1993 року), як на хвилях радіо України, звучать позивні

"Географічного всюдихода". І на борту його разом з екіпажем, керованим славним капітаном, обвітреним солоним вітром морів та океанів, мандрують юні географи різних міст та сіл України. Скільки географічних гуртків і товариств краєзнавців полюбили завдяки нашому "ВЮГ" одну з найдревніших наук про Землю — географію!.. Багато років надходили на адресу екіпажу "Географічного всюдихода" листи від наших постійних слухачів...

...Підросло нове покоління радіослухачів, теж закоханих у науку географію. Нові наші радіослухачі встигли полюбити членів екіпажу "Географічного всюдихода" — допитливого юнгу, і обізнаного в усіх питаннях географії Меридіана Полюсовича, і, звичайно, славного капітана... А зараз я хочу зв'язатися з бортом всюдихода. Товаришу капітане, екіпаж готовий до рейсу?

Капітан: Алло, алло, ми слухаємо вас!

Редактор: Ви, звісно, пам'ятаєте, капітане, що ваш маршрут сьогодні — Чорне море. Бажаємо вам щасливого польоту...

(Музична перебивка)

Як бачимо, "ВЮГ" мав усі типологічні ознаки "feature", або "жанру межі": виконував конкретне функціональне завдання (популяризації географічних знань); драматичний сюжет у цих передачах повністю підкорявся практичній меті та обраній темі; "відкрита композиція" програми передбачала участь слухачів у розвитку подій, редакційна пошта впливала на зміст і напрямок подальших серій, що є однією з характерних рис пратеатрального радіомистецтва.

Багатосерійні дитячі та молодіжні драматичні радіопрограми готувала на Українському радіо Г. Дмитрієнко. Уже у першому з її оригінальних радіоциклів, "Кость Барбаш у 10 "Б" класі", який виходив в ефір з 1970 р. щотижня і мав продовження ("Барбаш — молодший"), викристалізувалися характерні ознаки дуже розповсюдженої у світі форми "feature" — так званої родинної радіосерії, побудованої в естетиці "псевдоевристичного репортажу". Проблеми підлітків автор досліджувала у стилізованій під документальну передачу радіорозповіді про життя вигаданого класу. Одним з інформаційних джерел програми були реальні листи слухачів; їм також пропонувалося підказати свій шлях розв'язання тієї чи іншої конкретної ситуації, в якій опинилися герої. Подібний прийом широко використовується у так званих публіцистичних драмах з відкритим фіналом — художньо-документальних передачах, що транслюються телевізійними та радіостанціями багатьох країн.

Загальноживаний термін "псевдоевристичний репортаж" не зовсім відповідає суті передач про Барабаша і його однокласників. На репортажі згадані програми не схожі, тоді як класичні "псевдоевристичні" імітації цього жанру — "Війна світів" О. Уеллса (Сі-Бі-Ес), "Родина Матисяків" (колектив авторів польського радіомовлення) та ін. — справді готувалися

за репортажними канонами. Являли собою розповідь про те, що нібито відбувається на очах у коментатора, або імітацію не коментованих і не змонтованих записів події. На думку І. Хоменка, пояснюється ця різниця між українським серіалом та іноземними "feature" тим, що прямий репортаж з місця події не був характерним для національного мовлення згаданого періоду (1970—1973). Тому вистави з серії "Кость Барабаш" було стилізовано під інший різновид документальних програм, дуже тоді розповсюджений — кореспондентську розповідь (чи розповідь героя передачі) з вмонтованими звуковими фрагментами. Це дозволило, крім іншого, цікаво вирішити проблему мовної органічності персонажів.

Диктор: Слово кореспонденту журналу Галині Дмитрієнко.

*Кор.:*Хочу вам повідомити про те, що я вже майже два місяці... ходжу до школи. В одну й ту саму. В один і той самий клас. В десятий "Б". Прийшла 1 вересня — потрібний був репортаж про початок навчального року. Просиділа всі шість уроків. На останній парті, на тій, що ближче до вікна. Перші два-три уроки в мій бік озирався весь десятий "Б". А до шостого уроку, здавалося, зовсім всі про мене забули: шепотілися, обмінювалися записками, а я крадькома, не привертаючи уваги, спостерігала за класом, а точніше, прислухалася до його подиху.

(Фон класу)

Клас жив своїм звичайним життям. Над чимось роздумував, іноді раптом посміхався єдиною посмішкою, або раптом сердився увесь одразу. І чому так траплялось, чужій людині одразу визначити було дуже важко.

Чужа... Цікаво, а могла б я стати своєю в цьому класі?

Яку розповідь тоді б можна було б зробити про клас! Ні, краще... багатосерійний фільм з життя класу...

(Музика. Фон класу)

Диктор: Радіостанція "Зміна" починає сьогодні багатосерійний художній фільм: "Кость Барабаш в 10 "Б" класі".

Диктор II: Події, про які йдеться у фільмі, були насправді в одній із шкіл нашої республіки.

(Музика)

Диктор I: Отже, вашій увазі пропонується перша серія нашого фільму під назвою "Барабаша прийняли до комсомолу..."

(Шурхіт листя)

Барабаш: Поступово кроки мої уповільнювалися. Я ледь переступав ногами. Кинув оком на годинника — пів на дванадцяту... Нічого собі марш-кидок по місту я дав! Спатиму *(позіхає)*, аж ноги відкину.

(Гомін голосів)

Дівчина: Слушайте...

Барабаш: Мені мама не дозволяє розмовляти з незнайомими на вулиці. Але для вас я зроблю виключення...

Дівчина: Слухайте, облиште, мені не до жартів. Я прошу — допоможіть. Ось поруч двоє хуліганів напали на мого товариша. Ви можете допомогти? Є мушкетери ще в нашій країні! Куди накажете міледі йти?

(Гомін голосів наближається)

За хвилину ми з незнайомкою опинилися на фронті бойових подій.

(Музична перебивка)

У 1994 р. програма "Дзеркало" (III канал Національної радіокомпанії України) замовила журналістові І. Хоменку та кіносценаристові В. Фоменкові кілька оригінальних радіоп'єс. Прем'єра вистави за п'єсою "Повернення" відбулася 1 грудня 1994 р. Вона мала схвальні відгуки слухачів і преси. Згодом "Повернення" було передано в перекладі поета А. Кудлаевича Білоруською державною радіокомпанією. У 1999 р. створено нову ефірну редакцію на радіостанції "Голос Києва" у програмі "Студентська хвиля". Ролі у цій постановці виконували студенти Київського державного інституту театрального мистецтва імені Івана Карпенка-Карого.

"ПОВЕРНЕННЯ"

(радіоп'єса)

Дійові особи:

Журналіст

Голос

Солдат Лемке

(Акустика: автомобільна катастрофа, всі притаманні їй звукові атрибути, металеві удари переходять в удари серця, мікшуються)

Журналіст: Що зі мною? Не розумію...

Голос: Логічне продовження вашої останньої подорожі. Швидкість — дев'яносто кілометрів на годину, ожеледиця. Автомобіль не вписався в крутий поворот. Дивно, що машина не загорілася.

Журналіст: Я поспішав...

Голос: Так. Звичайно. У такий спосіб сюди, як правило, і потрапляють.

Журналіст: Блакитне сяйво, поза часом, простором... Де я? Це марення?

Голос: Ви у відділенні інтенсивної терапії. Бригада лікарів робить усе можливе. Але поки що марно. Ваше серце зупинилося три хвилини тому. Здатність відчувати, чути та бачити щось у межах того виміру існування, до якого ви звикли, покинула вас ще раніше. Це — смерть. Поки що клінічна.

Журналіст: Смерть? А ви хто? Ангел небесний?

Голос: Ні.

Журналіст: А хто ж, дідько вас забори? Диявол?

Голос: Ну навіщо ви так? Я той, хто завжди поруч із вами. Навколо вас. І в вас. Просто за шумом буденних подій, за стукотом вашого серця голос мій не розчути.

Журналіст: Якщо ви і біс — то не з християнського пекла.

Голос: О, ні, ні. Це взагалі — умовний розподіл. Християнство, іслам, буддизм. Слова, які залишилися там, за межею...

Журналіст: Мені нема чого боятися. За життя я ніколи не сперечався з совістю.

Голос: Так, так. Ви не боягуз. Це точно. Але...

Журналіст: Не встиг сповідатися?

Голос: Н\, справа не в тому. Я знав одного художника. Він теж усе життя плекав свою совість. Так йому, принаймні, здавалося. Недавно він прийшов до мене. І просився у казан з розплавленою сіркою. Сподівався, що фізичним стражданням можна щось змінити у своєму минулому. Я відмовив йому. Та й звідки у мене казан? Я — не директор миловарні. І не смішна гротескна істота з рогами.

Журналіст: А хто ви?

Голос: Я — це ви. Я — те, що було вашим продовженням у навколишньому світі. Ваші вчинки, ваші думки. Ваші сумніви, від яких ви колись відхрестилися.

Журналіст: І провини, яких у мене не було?

Голос: \ провини.

Журналіст: Отаке. Дивно. Я зовсім не відчуваю болю.

Голос: Що таке біль? Він залишився там. По той бік.

Журналіст: ^ мене нібито немає тіла...

Голос: Ваше тіло обплетене зараз різноманітними шлангами, катетерами, сенсорами. Над вами схилився лікар-реаніматолог. У нього шприц із довгою-довгою голкою. Прямий укол адреналіну в серцевий м'яз. Ви його не відчуєте.

Журналіст: Але з пам'яттю в мене все гаразд. І я згадую. Згадую. Перебираю всі дрібнички свого життя.

Голос: І що?

Журналіст: Ви — суддя?

Голос: Ми всі — самі собі судці.

Журналіст: Але кожний суд передбачає вирок. Кожна кара — провину. Де оті злочини, за які ви хочете мене засудити? За що ви погрожуєте мені долею якогось божевільного художника, який марив пекельними муками?..

Голос: У вас зовсім нема...

Журналіст: Гріхів?

Голос: Не люблю цього слова. Таких сторінок у житті, про які боляче було б згадати?

Журналіст: Я жив чесно. Не просив. Не крав. Не забирав силою те, що належало іншим. Не зраджував. Залишився собою, хоча мав можливість стати одним із сильних світу цього... Того, у якому залишилося моє тіло. Віддав своє місце у човні під час морської катастрофи. Пішов на війну разом з іншими, хоча міг би й не піти.

Голос: От-от. Давайте про це й поговоримо. Про війну, на яку ви могли б не піти. Адже ви були відомим журналістом, політичним оглядачем популярної газети. А то була локальна війна. Одна з тих, які не приносять анітрошки слави. Тільки рани. Смерть. Тільки забуття — тих, хто загинув, і того, за що воювали. Звуки її вибухів долітали до столиці тільки у телевізійних репортажах.

Журналіст: Авжеж. Не вистачало, щоб від кожного спалаху безглуздя десь у гарячій точці у столиці вилітали шибки.

Голос: Не вилітали. Ви приїхали до тої гарячої точки як простий репортер, хоча ніхто вас туди не кликав. Коли підписували відрядження в редакції, гарненька секретарка дивилася на вас, як на героя. Хтось із колег потай крутив пальцем біля скроні, коли ви сперечалися з редактором за кожен день тієї поїздки. І вам було весело від думки, що ви — не з таких.

Журналіст: Я їхав писати правду.

Голос: Правду, правду, хто заперечує? Ви переночували у готелі поблизу позицій урядових військ. У номері не було води. І весь вечір десь за вікнами гуркотів віддалений гарматний грім.

Журналіст: Але я не думав про небезпеку.

Голос: Ні, про це ви не думали. Вранці стомлений командир національних гвардійців показував вам позиції. Ви вдихали гнилий сморід горілого артилерійського пороху. І дивувалися з того, що обличчя офіцера неголене, а чоботи начищені.

Журналіст: Так, він, мабуть, отримав наказ приготуватися до приїзду гостя. А поголитися в тій дірі справді не було чим.

Голос: Він сказав вам, що перша лінія оборони починається за річкою. Там усе таке ж саме, як і тут. Тільки кулі цвенькають час від часу.

Журналіст: Ї командного пункту я міг роздивитися той берег дуже добре.

Голос: Але сказали, що намагаєтесь звикнути до всього, про що пишете, торкнутися руками, побачити на власні очі і без допомоги оптики. Отакий ваш журналістський принцип. Проти якого офіцер не заперечував. Зазначив тільки, що звідси у стереотрубу все добре видно. Ворожі позиції— ще краще, ніж з окопів. А взагалі, оскільки він за вас відповідає, то самого пустити не може. І дасть провідником солдата.

(Зміна акустики, акустика відкритого простору)

Лемке: Рядовий Лемке у вашому розпорядженні!

Журналіст: Спочинь, Лемке! Розслабся. Можеш навіть сісти.

Лемке: За наказом пана майора маю супроводжувати вас на позиції першої лінії оборони.

Журналіст: Добре, добре. Зараз касети перезаряджу і підемо. Так... Ось так... Сідай. Передай мені отой футляр. Дякую. Давно служиш, Лемке?

Лемке: У вересні буде рік.

Журналіст: Ну і як воно? Звик уже?

Лемке: До всього звикнути можна.

Журналіст: Тут важко?

Лемке: Зараз — затишшя. Тільки снайпери дошкуляють. Учора поранили кухаря...

Журналіст: Кухаря?

Лемке: Він вийшов увечері на берег. Вельми необачно.

Журналіст: і де ж вони кубляться, ворожі снайпери?

Лемке: Із.м, на пагорбах. Наші на тому березі в окопах, за брустверами. Захищені. А підійти до річки небезпечно. Снайперське гніздо, з якого в кухаря вцілили, знищила артилерія.

Журналіст: Канонаду було чути в місті. Отже, тепер спокійно?

Лемке: Міст усе одно варто перебігати, зігнувшись, заячими зигзагами.

Журналіст: Ану глянь, що там таке блищить? Так. (*Клацання фотоапарата*) Усе, дякую. Я просто сфотографував тебе.

Лемке: Не жартуйте так більше. Я ж казав, на тих пагорбах ворог.

Журналіст: Щоб улучити з такої відстані, треба бути чудовим стрільцем.

Лемке: У них багато чудових стрільців.

Журналіст: Лемке, у тебе дівчина є?

Лемке: Нема.

Журналіст: А батьки?

Лемке: Є

Журналіст: Даси мені потім адресу. Я надішлю їм фотокартку. "Гвардієць Лемке оглядає ворожі позиції". Тільки не забудь.

Лемке: Дякую. Не забуду.

(Зміна акустики. Лікарня)

Журналіст: Я провів півдня в окопах...

Голос: \ тоді вже зрозуміли, що витратили час марно. Нема нічого маруднішого, аніж затишшя між двома атаками. Хвилини немов розтягуються на роки. А солдати... Вони нічим не відрізнялися від гвардійців, виведених у резерв. Крім того, що язика їхні були скутими відчуттям небезпеки. Те, що написали ви потім про мужніх вояків...

Журналіст: Облиште!

Голос: ...бутю проекцією вашої уяви на реальність. Солдат — це налякана смертю істота, яка хоче вижити. Герой — це солдат, якому пощастило вижити за рахунок ворога.

Журналіст: Маєте рацію так казати...

Голос: Гвардієць, який вас супроводжував, був майже юнаком, років дев'ятнадцяти.

Журналіст: А, ось ви до чого.

Голос: Найнебезпечнішою частиною вашої подорожі був міст. Міст прострілювався з пагорба. Ворожий снайпер, мабуть, чатував зранку і пропустив вас тому, що сподівався на кращу здобич. Але великої здобичі не дочекався.

Журналіст: \ коли ми поверталися...

(Знову акустика відкритого простору)

Журналіст: ^ що ж, Лемке... Спочинь, спочинь. Я закінчив, вертаймося.

Лемке: Усе зробили?

Журналіст: Усе.

Лемке: Гаразд. Перед мостом буде відкритий простір. І сам міст прострілюється. Бігти слід поодиночі, пам'ятаєте, як?

Журналіст: Чому б вам не переправлятися на той бік у човнах?

Лемке:)/ човні ви теж непогана мішень.

Журналіст: Коли в тебе відпустка, Лемке?

Лемке: Командир обіцяв дати десять діб у грудні. Ви просили нагадати про адресу.

Журналіст: Що?

Лемке: Надіслати фотокартки.

Журналіст: А, обов'язково. Зараз запишу.

Лемке: Увага, міст! На тому боці запишете, добре? Тепер так. Небезпеки майже нема. Навряд чи після вчорашнього вони знову посадять "зозулю" на ту ж саму снайперську позицію. Щодня такі сутички, як учора, не повторюються. І все-таки, не забудьте, на мосту ми, як на долоні. Знаєте, у мене є така прикмета. Коли рахуєш подумки до двадцяти і встигаєш за цей час подолати міст, нічого не скоїться. Я вже так біг під обстрілом. Ну, добре. Я — перший. Ви — за мною.

(Гуркіт чобіт, голос журналіста)

— Один, два, три, чотири...

(Посвист кулі, падіння, зміна акустики, лікарня)

Голос; Пострілу ви не чули. Тільки звук падіння і дзвін. Каска вашого супутника відлетіла від удару. Отоді ви й побачили вперше, що волосся у нього русяве і що сам він майже підліток.

(Зміна акустики, стогін)

Лемке: Облиште... Залишіть мене... Притискайтеся до бордюру. Відповзїть і притискайтеся. Я за вас відповідаю...

Журналіст: Кров'ю сплиवेश!

Лемке: Зараз... Батарей... Прикриють... Прикриють...

(Важке дихання)

Журналіст: Один, два, три... *(Гарматні постріли)* Двадцять три, двадцять чотири...

(Зміна акустики, лікарня)

Журналіст: Він був таким нестерпно важким. А міст таким довгим і покорчений асфальт роздирав долоні. Уперше відчув, як це, терткою — по долонях. Знаєте, пострілу я справді не чув. Але все зрозумів ще до того, як побачив його. Гуркіт від падіння був якийсь неживий. Як це пояснити... Я теж упав. І в першу мить... Не міг змусити себе подивитися на того хлопця.

Голос: Куля прошила його наскрізь. Кров вихлюпувала з рани, немов з отвору молочного пакета. Комбінезон набрався червоної рідини, і червона доріжка повзла за вами.

Журналіст: Я дотягнув його аж до ходу сполучення. Там його підхопили. Гармати все стріляли й стріляли по ворожих позиціях.

Голос: Хлопець усе намагався сказати вам щось. Дякував за те, що ви, цивільна людина, не покинули його там. І хотів попросити про щось.

Журналіст: Але знепритомнів раніше, ніж устиг. Не знаю, що з ним сталося.

Голос: Він помер. Наступного дня. Втрата крові. Перитоніт. Ви так добре описали своє перебування на передовій. І лише одного разу у вас промайнула тінь сумніву, а чи варта була ваша екскурсія такої ціни? Промайнула і зникла.

Журналіст: І ви вважаєте мене винним у загибелі того солдата? Мене? Спитайте тих, хто розв'язав оту бійню. З політиків, з тих, хто віддавав накази! Завітайте до тих, хто призиває підлітків у армію!

Голос: їхня черга теж настане...

Журналіст: Я що, покинув хлопця на середині мосту? Я що, просив снайпера саме його вцілити, а не мене? Ви що — мене звинувачуєте?

Голос: Ваш гріх... Ні, пробачте, не люблю цього слова... Не в тому справа, що цей хлопець загинув. Не тільки в тому. Прикро, що ви... Що вам за життя жодного разу не спало на думку: а чи варта була ота перевірка власної сміливості такої ціни? Що ви самі не сказали собі: я — винен. На мені — смерть людини. Прикро. Ви не сказали.

Журналіст: Послухайте. Я так зрозумів, що... Що ви — частка мене. Частина моїх вчинків. Моїх думок. Звідки ж ви знаєте, що солдат помер?

Голос: По-перше, не тільки ваших. А, по-друге... Ви знали самі. Пам'ятаєте розмову двох санітарів? Про гвардійця, якого було поранено на мосту? Ви тоді відійшли, щоб не чути. І ніколи не зізналися собі, що дещо розчули. Іноді бути чесним із собою — важливіше, ніж з іншими.

Журналіст: Як для диявола — ви надто терпляче ставитеся до нас, грішників... А для Бога ви, даруйте, занадто жорстокі.

Голос: Мене це не радує. І я — не Бог.

Журналіст: Приємно чути. Тому що судити може тільки Бог. Не судить — і вас не судитимуть. Не треба. Не треба навішувати на мене чужих злочинів! Усе одно я не винен у загибелі того юнака! Усе одно! І взагалі! Про те, що ви тут казали, я думав, часто думав за життя! І не тому, що боявся вищої сили. А просто намагався пройти його так, щоб можна було повернутися по своїх слідах! Постукати у ті двері, які тобі колись відчиняли. І знати — відчинять тобі їх і зараз. І в того, хто за дверима, на обличчі буде радісна усмішка! А той солдат... Гвардієць... Як його звали... Він не звинувачував мене ні в чому! І, впевнений, пішов би зі мною знову. Пішов би, якби залишився живим. У будь-яку розвідку.

Голос: Така доля солдата — йти у розвідку, не думаючи — потрібна вона чи ні...

Журналіст: Не розумію!

Голос: Шкода... Знаєте що... Лікарі майже втратили надію повернути вас до життя. На жаль, я не можу допомогти їм. Не можу й стати на заваді. Але у вас є право самому зробити вибір. Пригадайте ще раз своє життя. Спробуйте торкнутися подумки всіх складних його сторінок. Відчути біль тих людей, яких скривдили, — не ви, ні, скажімо, наслідки ваших бажань чи помилок. Спробуйте. І дайте собі відповідь: винен чи ні?

Журналіст: Якщо "ні"?

Голос: То ви повернетесь до життя.

Журналіст: Якщо "так"?

Голос: То ви заслужили прощу і спокій. Довгий-довгий сон без сновидінь, про який казав Гамлет.

Журналіст: Я не Гамлет. Я не вбивав своїх родичів у боротьбі за корону. Я люблю життя. Я хочу повернутися.

Голос: Ви можете це зробити. Але тоді раджу вам жити дуже обережно. Пам'ятайте, доля іноді ставить у непрості обставини. І ви знову зробите крок, за яким чийсь страждання. А чужий біль, що ви його спричинили, він нікуди не зникає. Він залишається з вами і неодмінно стане вашим, — коли дух остаточно розірве кайдани тіла. Це не буде той земний біль, подразнення нервової системи. Ні, я б назвав його спрагою совісті.

Журналіст: Я повертаюся!

Голос: Не поспішайте. Дослухайте. Ви нікуди не втечете від цієї спраги, нічим не вгамуєте її і почнете мріяти про минуле. Тому що майбутнього вже не буде. Про таке минуле, в якому рядовий Лемке був би живий. І деякі статті ваші не написані. І все склалося б інакше.

Журналіст: Я повертаюся! Облиште мене!

Голос: А потім вам захочеться у казан з розтопленою сіркою. А їх, цих казанів, нема. І стражданням узагалі не можна нічого виправити, так само, як і забуттям.

(Акустика: починає битися серце)

Голос: І я нічим, нічим вас від себе не врятую! *(Кричить)* Благаю вас: якщо повернетесь — хоч раз, хоч раз згадайте рядового Лемке! Хоч раз скажіть собі самі: я винен! Я! Ваше серце починає стукати. Ви не чуєте мене. Життя перемагає. Мені не докричатися до вас!

(Кричить щосили, але крик цей поступово прибирається мікшером, а удари серця стають дужчими)

Голос: Хоч раз скажіть не комусь — собі: я був неправий, я помилявся! Пекла нема. Ніхто не зможе зняти з вас ваших гріхів. Не забувайте про це! Не забувайте! Не забувайте!

(Серце стукає чимдуж)

Починається мелодія, перші кроки чимось нагадують стару військову пісню, потім поступаються оригінальному мелодійному малюнку. Стримано й сумно звучить пісня.

Текст радіодрами "Повернення" І. Хоменка і В. Фоменка дає певне уявлення про радіоп'єсу, написану в сучасному міжнародному форматі за методом абстрактного моделювання дійсності. Час її звучання в українському ефірі (режисер — Р. Скибенко, редактор — Ж. Дьоміна) склав 28 хв., що відповідає "ідеальному хронометражу радіовистави", визначеному експериментально ще у 1935 р. дослідниками Гарвардського університету [33, с. 105].

За жанровою природою "Повернення" нагадує так звану чисту радіоп'єсу (термін уведено німецьким теоретиком радіомовлення, завідувачем відділу радіодрами Гамбурзького радіо Х. Швіцке). "Чистою" радіодрамою він називає твір, в якому не використовуються виразні засоби, притаманні іншим різновидам мистецтва, адаптовані до специфіки радіо; твір, що може існувати тільки в радіоефірі, героїв якого важко чи навіть неможливо уявити в образах фізичних, матеріальних, тілесних. "Перенесення дії в сферу людської свідомості звільняє її від просторово-часових зв'язків". Це і дало підстави Х. Швіцке визначити радіотеатр як антихронологічний, позапросторовий, антиілюзійний і вважати "чистою" радіоп'єсою тільки ту, яка відповідає цим вимогам" [22, с. 150].

Вимоги до оригінальної радіодрами (радіоп'єси). Професор В. Миронченко радить майбутнім радіорепортерам і редакторам інформаційних випусків: "Слід уникати порад людей, які видають себе за знавців ораторського мистецтва. Небезпека полягає в тому, що вони можуть прищепити трибунну манеру мовлення, тоді як радіо потребує розмовного стилю спілкування зі слухачами" [26, с. 380]. Це стосується не тільки мови і специфіки викладу інформаційних повідомлень. Справді, радіо наслідує реальне людське спілкування. А жива розмова, незалежно від форми її фіксації (папір чи магнітофонна стрічка), завжди відрізняється від побудованого за законами літературної композиції тексту. Навіть у документальних передачах потрібно дотримуватися принципів розмовності, щоб полегшити сприйняття радіоматеріалу.

"Спробуйте прочитати в голос будь-який фрагмент художньої прози (навіть якщо він передає зовсім не салонну бесіду вуличних персонажів), і ви відчуєте, як бракує вам вигуків, часток, обірваних речень, лексичних та семантичних повторів. Усього того, що надає усній мові смак і забарвлення, дозволяє "погратися" з інтонацією, — підкреслює Ілля Хоменко. — Це ніякою мірою не свідчить про консерватизм письменника, його бажання прикрасити дійсність чи невміння передати її колорит. Навпаки. Прочитаний уривок може бути взірцем реалізму. Річ — у специфіці зорового сприйняття інформації. Той, хто бачив невідредаговані стенограми чи дослівні розшифровки без текстових магнітофонних записів, звертав увагу, як дратує на папері те, що було цілком нормальним чи навіть приемним у звуці" [40, с. 35].

Безперечно, сказане стосується і радіодрами. На думку відомого британського режисера Д. Макуїнні, "гарну радіоп'єсу нелегко читати" [37, с. 7]. Сценічні п'єси — "читабельніші": їхній зв'язок з прозою і поезією міцніший. Мова театральних персонажів організована дещо інакше, ніж мова звичайного спілкування. Тому у визнаних шедеврах сценічного мистецтва, що відповідають усім законам театру, досить часто під час радіотрансляції "антирадійна" побудова текстів ріже вухо не менше, ніж декламаційна манера гри або одноманітна "звукова характеристика" персонажів (те, що радіорежисери називають невдалим "голосовим гримом", це має у радіовиставі виняткове значення, адже її героїв розрізняють тільки за голосами).

Тому засадничою вимогою до радіодрами є жива, не театральна і не олітературена розмова перед мікрофоном, тобто природний діалог. А радіодіалог створити важче, ніж фільмовий. Як не парадоксально, радіодраматургові необхідне візуальне, здорове мислення. З 30-х років ХХ ст. учених, зокрема професора М. Подкопаєва, цікавив феномен "внутрішнього екрана": слухач, який сприймав художню реальність радіодрами, ніби

уявляв собі її героїв та обставини дії [20* с. 30—31]. Це впливає з природи радіодіалогу, який несе додаткове навантаження: з допомогою реплік героїв окреслюються "здорові координати" того, що слухач не бачить. "І робити це слід органічно, так, як могло б бути у житті, щоб не з'явився присмак фальші" [40, с 38].

Діалог у радіодрамі, як і весь радіотекст, повинен бути лаконічним настільки, наскільки це не заважає розумінню п'єси, передачі її емоційного забарвлення та колориту мови героїв. Важливо вміти відкинути зайве. На цьому наголошує автор класичної праці "Як писати для радіо", відомий радіодраматург, теоретик, історик радіомовлення, професор радіожурналістики Колумбійського університету (США) Е. Барноу. У своїй праці він наводить приклад скорочення 2-хвилинного діалогічного епізоду з радіоп'єси Дж. де Віта "Девід Герум" до обсягу в одну хвилину. Завдяки вдалому редакторському втручання текст стає жвавішим, але нюанси змісту та емоційні відтінки не втрачаються [4, с 19—20]. Писати просто і коротко радить також інший відомий теоретик телевізійної і радіодрами С Філд. При цьому він зауважує, що простота і зрозумілість у гарній радіопередачі аж ніяк не тотожні примітивності [39, с 3].

Отже, діалог у радіодрамі має бути стислим, але максимально наближеним до природної людської розмови; водночас — і це надійний прийом, викликаний специфікою акустичного сприйняття інформації, — діалог повинен уміщувати необхідні відомості про зовнішність героїв, візуальні характеристики їхніх вчинків, ненав'язливо окреслювати обставини дії. "І тут дуже важливо не помилитися: краще довіритися фантазії слухача, ніж перевантажити діалогічний текст зайвими подробицями, — зазначає Ілля Хоменко. — Спробуйте послухати фонограму художнього фільму, не дивлячись на екран, і ви переконаєтесь, якщо тільки стрічку не знято в стилі "екшн", що найчастіше звуковий контекст кінокартини не потребує пояснень, усе і так зрозуміло" [40, с 39]. Головний критерій оцінки діалогу в радіодрамі — здатність викликати відповідну емоційну реакцію, художня достовірність.

Різновиди оригінальної радіодрами (радіоп'єси). Радіодрама — жанр надзвичайно гнучкий. У його межах утворюються нові різновиди. І. Хоменко виокремлює такі різновиди оригінальної радіодрами: акустичну (звукову) радіоп'єсу, радіоп'єсу чистого слова, драму ідей, документальну радіодраму.

Акустична (звукова) радіоп'єса. Акустичною (звуковою) радіоп'єсою називається твір, побудований за законами драматургії як з вербальних, так і з невербальних елементів — шумів і музичних уривків, змонтованих у певній послідовності. Принципова відмінність акустичної п'єси від інших

радіоп'єс полягає в тому, що її звукова палітра має не тільки ілюстративне, а й самодостатнє значення. Граничною формою акустичної драми є радіоп'єса шумів — композиція з документальних чи штучно створених звукових ефектів, організованих відповідно до авторського задуму. Слова в такому творі несуть не стільки семантичне, скільки фонетичне навантаження [40, с 75—76].

Першою акустичною радіодрамою з певною часткою умовності можна назвати "Чарівника в студії" Г. Флеша (Німеччина, 1925). У цьому творі вперше різнобарвність звукової палітри підкорила логіку змісту.

Подаємо уривок радіодрами "Блискавка" І. Хоменка і В. Фоменка, в якій окреслено звукову партитуру.

"БЛИСКАВКА"
(радіоп'єса)

Дійові особи:

Капітан

Представник фірми "Спешіал еквіпмент продакшн"

Випробувач

Голос від автора

Голос: Якщо вірити песимістичним прогнозам екологів, у середині ХХІ століття майже всі ресурси Землі буде вичерпано. Перед людством постане необхідність колонізувати інші планети Сонячної системи. Важко навіть уявити собі, які технології знадобляться, щоб підкорити мертві, ворожі самому поняттю "життя", світи. Зрозуміло тільки, що техніка, створена для цього, своєю могутністю буде дорівнювати силам природи чи навіть перевищувати їх. З кожним днем зростатиме відчуження людини від того середовища, що, власне, і формувало її. І, можливо, настане день, коли штучні витвори людського розуму перестануть підкорятися своїм творцям так само, як непідвладні нам сьогодні стихійні лиха та катастрофи.

(Звуковий перехід)

(Кроки. Ледь чутні. Гучнішають. Наближаються. Відчиняються автоматичні двері)

Капітан: Добрий день!

Представник фірми: Капітане! Радий бачити вас. Я — керівник експериментального центру компанії з виробництва спеціального обладнання...

Капітан: Так, я впізнав. Це ж ваш голос записався на мій індивідуальний комунікатор.

(Клацає тумблер. Звук — ніби перемотується магнітофонна стрічка. Знову звучить голос представника фірми. Але відчувається, що це запис)

"Фірма "Спешіал еквіпмент продакшн" запрошує командира сімнадцятої космічної експедиції взяти участь у випробуванні нового скафандра. Якщо не заперечуєте, аерокар чекатиме на вас о дев'ятій годині, повітряний паркінг номер..."

(Запис відключається)

Капітан: Вибачте, але часу в мене обмаль. Усього тільки хвилин сорок. Передстартова підготовка, тренування за жорстким графіком...

Представник: Розумію. У лабораторному корпусі на нас уже чекають. Прошу.
(Кроки, відчиняються і зачиняються двері)

Представник: Ви вперше в нашому центрі?

Капітан: Так.

Представник: Полігони, лабораторії — усе у нас під землею. Гіпербаричні блоки, термокамери. Надвисокий тиск, наднизькі температури. Ніщо на поверхні не витримає таких тортур. Намагаємося змоделювати всі негаразди, які тільки уявити можна.

Капітан: "Нехай дива, та ви їм не дивуйтесь, Гораціо, на світі більше тайн, ніж вашій вченості хоч би приснилось".

Представник: Що?

Капітан: Шекспір, "Гамлет"... Уява наша обмежена. У Всесвіті трапляється чимало такого, про що ми й гадки не маємо.

Представник: Трапляється... Будь ласка, до ліфта.

(Натискує кнопки, кожна відповідає мелодійним сигналом)

Мінус п'ятдесятити поверх... Другий горизонт... Дев'ятий цикл лабораторних споруд...

(Ліфт рухається)

Капітан: Дев'яте коло... немов у пеклі.

Представник: Ну, не всім же в небо літати. Жартую. А взагалі, там справді пекло. Пекельне полум'я, диявольські навантаження. Але я гарантую — у нашому скафандрі — ви навіть не спитнієте.

Капітан: Мушу попередити: обладнання для космічного флоту закуповує незалежна асоціація експертів. Мій голос — радчий.

Представник: І ми на нього розраховуємо. Наші розробки — поза конкуренцією.

Капітан: Ви так уважаєте?

Представник: Скафандр типу "Блискавка" — це останній ступінь програми "Осіння заграда". Мета її — створити ідеальну захисну оболонку для людини. Космонавта-дослідника, наприклад. Ресурс автономності "Блискавки" сягає ста років. Він сам і нагодує, і вміє, і поголить, і ліки дасть, якщо потрібно. Сервісні механізми навіть масаж можуть зробити.

Капітан: Такі моделі — не диво. Компанія "Спейс продакшн" уже пропонувала подібне.

Представник: Але ми гарантуємо абсолютну захищеність від будь-яких несподіванок. Повну безпеку. Запевняю: нам і сотої частки того не трапиться в Космосі, від чого він здатний вас боронити. Нема такої сили, що могла б його пропекти, пробити, прорізати чи розчавити. Не існує! Абсолютна надійність.

Капітан: Абсолют... Щось релігійне у цьому понятті є. Не дуже я в нього вірю.

Представник: Повірите.

(Ліфт зупиняється)

Приїхали, Почнемо з випробування вогнем. Наш герой — скафандр, тобто вже в термокамері. Ось він — на контрольному моніторі. Там, за композитною бронєю — температура сонця. Подивіться!

(Пауза)

Капітан: (Повільно). Три тисячі градусів... Це за Кельвіном?

Представник: За Цельсієм. Зверніть увагу на оті калюжі. Це — розтоплений метал. Перед випробуваннями техніки поклали туди кілька брусків. Для наочності. Сталь, чавун... Металеве озеро... Зараз найтугоплавкіший потече... Вольфрам... Не витримав. Розплескався навколо чобіт.

Капітан: Скафандр... Порожній?

Представник: Порожній? Чому? Там наш випробувач.

Капітан: Жива людина?

Представник: Можете з ним навіть поговорити! Радіотелефон поруч. Зліва на пульті.

(Шум ефіру)

Представник: Дім викликає мандрівника! Як чуєте?

Випробувач: (Голос змінено динаміком). Мандрівник викликає дім. Чую добре!

Представник: У нас гість. Капітан сімнадцятої космічної експедиції.

Випробувач: Вітаю вас, пане!

Капітан: Як ся маєте, добродію?

Випробувач: Чудово, дякую. Немов десь на березі моря... Кліматизатор в обличчя прохолодне повітря жене.

Представник: А температура, зростає, бачите... Металеве озеро парує.

Капітан: Що це? Чому зображення зникло?

Представник: Мандрівник? Чому зображення зникло?

Випробувач: Зараз... Мабуть... Так! Телекамера не витримала. Розсипався термостійкий бокс.

Капітан: А ви як?

Випробувач: Усе гаразд!

Представник: Не хвилюйтеся. Наш скафандр і не таке бачив. Підвищимо температуру. До граничних показників фотосфери Сонця.

(Пауза)

Капітан: А ви знали, що телекамера не витримає. Зізнайтеся — це рекламний трюк.

Представник: Зізнаюсь. Трюк. Але який! Захисний кожух на телеоці нашому — з тієї ж броні, що і корпус вашого корабля.

(Пауза, щось потріскує, немов у печі)

Представник: Більше дрова підкидати не можна. Скафандру нічого не буде. А ось стіни... Прогорить якийсь гермоввід, вихлюпне сюди протуберанець. Не хотілося б на собі таку спеку відчутти, га?

Капітан: Не хотілося б... і все ж в абсолютну надійність не вірю.

Представник: Даремно. Скафандр типу "Блискавка" — не просто нове слово науки. Сучасну науку, якщо хочете, він випередив. Це — філософія. Втілений в матерію колективний світогляд нашої фірми. Парадигма нашого мислення. А вона така: досягти неможливого у своїй справі. В усіх справах — це не для людини вже робота. Для Бога. На це ми не претендуємо. Ну, а в своїй галузі — так. Надійність, ефективність. Безпека. Повна. Суцільна, якщо слово "абсолютна" вам не до смаку...

(Пауза, тональний сигнал)

На черзі — випробування високим тиском. Я хочу, щоб ви самі ввімкнули гіпербаричні генератори. Червона кнопка праворуч. *(Шуми)* Уявіть, що там коїться за стіною...

Капітан: Не можу.

Представник: Включаю резервну телекамеру. Що, і досі не вірите в абсолют, капітане?

Капітан: Ваші слова... Філософія ваша чимось лякає мене. Пам'ятаєте: Едісон прогнав винахідника абсолютної кислоти... Такої, що все роз'їдає. Запитав: а в чому я її зберігатиму?

Представник: Зустрінете по той бік неба Томаса Алву Едісона — запитуйте в нього формулу тієї кислоти. А посуд для неї ми вже знайдемо.

Капітан: Облиште свої потойбічні асоціації!

(Звуковий тональний сигнал)

Представник: Вибачте. Тиск у барокамері наблизився до критичної межі. Для камери, звичайно, не для скафандра. Що ж. Змінимо умови. Раптово. У лічені секунди. Замість тиску — вакуум. А потім — заповнимо приміщення рідким азотом. Космічний холод! З полум'я — до льоду. Мандрівник, як ви?

(Шум ефіру)

Випробувач: Легкість відчуваю небачену! Ніби всі турботи мене залишили.

Представник: Готові до наступної стадії випробувань?

Випробувач: Готовий!

Представник: Капітане. Блакитна кнопка. Натисніть, будь ласка.

(Глухий вибух)

Представник: Тиск упав... *(Шум)*

Капітан: Такого жоден із наших скафандрів... Та що я кажу... Жоден корабель не витримає. Внутрішні напруження розірвуть броню...

Представник: Мандрівнику, чуєте, що сказав капітан?

(Шум ефіру)

Випробувач: Чую! Зі мною все гаразд. Тут затишно. Тепло.

Представник: За нашими підрахунками "Блискавка" врятує людину навіть на Сонці чи при зіткненні з великим метеоритом. Уявіть собі: корабель розпадається на молекули. Молекули — на атоми... Стиснуті гравітаційним полем, вони вступають у термоядерні реакції... А скафандр зберігає клімат Рів'єри.

Капітан: Як ви досягли цього?

Представник: Ум... Технології — наш секрет, звичайно. В основі фундаментальні дослідження з трансформації субатомної структури матерії... Принцип керованої віддзеркалюваної девіації зовнішніх енергетичних впливів... Окремі теоретичні аспекти нам самим поки що незрозумілі, Це — втілення філософії, кажу я вам. І практичний результат її — захист слабкої людини від космічних, надлюдських сил. Тепер — останнє з лабораторної стадії випробувань. Лінійними електричними розрядами. Надвисокої потужності. Замінімо рідкий азот на відповідне газове середовище...

(Шуми)

Починаємо відлік.

(Цокає годинник)

Розряд!

(Вибух)

Розряд!

(Вибух)

Розряд!

(Вибух)

Ну, як ваш скепсис, капітане?

Капітан: Незбагненно!

Представник: Що? Філософія чи скафандр?

(Пауза)

Створити звуковий контекст твору, шумову симфонію високих технологій майбутнього світу, що одночасно робить існування людини безпечним і відторгає її як істоту, яка не може стати часткою машини — завдання для режисера з фантазією. Але на модельному рівні ця радіоп'єса дає уявлення про твір, невід'ємною складовою якого є зміна акустики, шумовий ефект, тобто звук. Звук, що може нести не просто ілюстративне навантаження, а й створити певну атмосферу, передати слухачеві елементи змісту, що залишилися "поза словами". Звук, значення якого для аудіовізуального мистецтва так точно охарактеризував кінорежисер О. Сокуров: "У дитинстві я слухав багато радіовистав. Звідти, напевно, загострена увага до фонограми, мови, музичної аури. Голос людини... Знаю, в ньому приховано щось особливе. Знаю, фонограми моїх картин когось дратують: "бруд", шуми, не чути, зрозуміло далеко не кожне слово, довгі паузи. Але ці незрозумілі тексти, ці паузи — емоційна скалка нашого життя. Головне — інтонація, для кінематографа інтонаційне звучання дуже важливе. А ось текст, слово старіють у кіно як ніщо інше" [29]. Звичайно, цю естетичну концепцію не можна вважати "істиною в останній інстанції", як і взагалі будь-який естетичний принцип. Але знати про нього варто.

Радіоп'єса чистого слова. Радіоп'єса чистого слова, або поетична радіоп'єса, виникла не просто як естетична альтернатива звуковій радіодрамі. З огляду на форму відмінність першої від другої була, як кажуть, "на поверхні". Але принципові розбіжності виявляються у сфері змісту. Можна сказати, що вектор уваги драматургів, які відкрили для себе поетичний радіотеатр, змістився з першої сигнальної системи слухача на другу. Емоції автора почали репродуктуватися не на рівні безпосереднього відчуття, реакції на словесно-звукову композицію, а виникають унаслідок осмислення

і розуміння, співпереживання й ототожнення з персонажем. Рух, темп, інтонація замінили і витіснили вишукані монтажні прийоми. Це певною мірою звузило режисерські можливості, але натомість сприяло народженню драматургії багатопланової, високоінтелектуальної й емоційно витонченої. Такої, що спонукає слухати, а не лише чути. Зовнішній світ з усіма притаманними йому звуковими атрибутами поступається на "ефірних театральних майданчиках" внутрішньому світові героїв [40, с. 95—96]. Дії героїв у радіоп'єсах чистого слова завжди не просто психологічно вмотивовані, а розкривають особливості змальованих драматургом характерів, філософську проблематику вистави.

"МІШЕНЬ"
(радіоп'єса)

Дійові особи:

Він

Вона

Голос

Голос II

Автовідповідач

Вона: Чаю хочеш?

Він: Краще б кави. Запавної, міцної. Приготуй, а?

Вона: М\л забули? Ми більше кави не п'ємо.

Він: Ось. Я сьогодні купив пакетик. Справжній мокко.

Вона: Тобі не можна.

Він: Я знав, що ти прийдеш.

Вона: Я кохаю тебе.

Він: Я тебе теж. Останнє почуття немолодої людини. Що може бути кумеднішим?

Вона: Чайник закипів. Твій настій трав.

Він: І все ж — завари собі каву. Я буду сидіти поруч. Вдихатиму її гіркуватий запах. Не так вже й багато потрібно у цьому світі для щастя.

Вона: Як твоє серце?

Він: Моє? Серце? Не знаю. Не знаю, чи моє воно. Кредит за операцію ще не погашено. До того ж, ізотопну батарею через десять років треба міняти... Нічого не відчуваю там, куди поставили цю машину. Нічого, уявляєш? Зовсім нічого. Здається, я став безсердечною людиною, Маріє.

Вона: Ти?

Він: Я, Це мотор. Насос. Правда, так краще, ніж чуже. Краще. Жодних проблем з відторгненням тканин. І взагалі, жадливо доношувати чужі речі. Чоботи, капелюхи, серця. А раптом у ньому залишиться крапелька чужого кохання? До когось, кого не знаю? Не хочу нікого любити, крім тебе.

Вона: Телефон. Чоловічий голос. Будеш говорити?

Він: Алло.

Голос: Пане Орвік?

Він:1ак. Це я.

Голос: Слухайте нас уважно. Навіть якщо вам не сподобається розмова. Попросіть вашу подругу вийти з кімнати.

Він: Це жарт?

Голос: Ми не жартуємо, Орвік. Не сподівайтесь. Утім, якщо вам хочеться її налякати...

Голос II: Згадали? Згадали, що таке аритмія?

Він: Марі, підсмаж кілька тостів, будь ласка.

Вона: Зараз.

Він: Я один у кімнаті, що вам потрібно?

Голос: Слушне запитання. Але спочатку з'ясуйте, що ми вміємо.

Він: Від... відпустіть.

Голос: Усе гаразд?

Він: Покидьки.

Голос: До вашого штучного серця вмонтовано непередбачений конструкцією елемент. Він дозволяє керувати функціями протеза дистанційно. Переді мною дві кнопки. Одна — пуск. Друга — пауза. Якщо натиснути на паузу і трошки потримати...

Він: Не треба... Ні...

Голос: Ось тепер ви все зрозуміли, Орвік. Як слід.

Вона: Тости, любий.

Він: Марі, поклади на стіл. Це я не вам.

Голос: Ми зателефонуємо пізніше. Раджу з квартири не виходити. Бувайте здорові.

Вона: Що з тобою? Ти зблід. Зараз, зараз, де твої пігулки? Я лікаря викличу!

Він: Які пігулки, серденько? Який лікар? Слюсар, електрик хіба що. Механік з гаража насамкінець.

Вона: Жартуєш. Подивись на себе.

Він: Дзеркала брешуть. Слово честі, Марійко, все гаразд. Ось тільки провести я тебе не зможу. Ти вже вибач.

Вона: Я побуду з тобою.

Він: \Лру\, йди. Боронь Боже, чоловік здогадається. Не зрозуміє твого роману злітнім інвалідом.

Вона: Не кажи так більше. Я ще прийду сьогодні.

Він: Двері будуть відчинені. Цілую.

Голос: Орвік, ви самі?

*Він:*З\ мною п'ять поліцаїв. Трое у ванній, двоє в сортирі.

Голос: Ми стежимо за будинком. І нам бракує почуття гумору.

Він: Можу позичити.

Голос: Воно вам ще знадобиться.

Він: Що вам потрібно? Гроші? У мене нічого нема. Тільки борги.

Голос: Ми не бандити, Орвік. І не вбивці. Повірте, тільки виняткові обставини змушують нас бути жорстокими. Щоб позбавити страждань безвинних людей, старих, жінок, дітей... Іноді доводиться завдавати біль.

Він: Як це мило з вашого боку, як щиросердно. Шкода тільки — я ще не старий. Чи ви не про всіх старих піклуєтеся?

Голос: У нас обмаль часу.

Він: К я тут до чого?

Голос: Нам потрібен документ.

Він: Документ?

Голос: Так.

Він: Який документ?

Голос: Той самий.

Він: Ви що, з глузду з'їхали?

Голос: Годі дурня клеїти. Було п'ять копій. Чотири знищені разом з оригіналом, п'ята зникла. Вона у вас.

Він: У мене? Я не збираю макулатуру.

Голос: Орвік, наш терпець зараз урветься. Ціна цього паперу — людські життя, розумієте?

Він: Не розумію. Нічого не розумію.

Голос: Ви привласнили копію за тиждень до операції. Ми не хотіли форсувати події. Аж поки про втрати секретних матеріалів не дізналися на горі. Колесо закрутилося, збагніть.

Він: І хай собі котиться!

Голос: Яка безглузда відповідь. Чи можна жаліти такого упертого?

Голос II: Чому шум у слухавці?

Він: Телефон упав. Я, коли знепритомнів, шнур потягнув. Напевно, контакт порушився.

Голос: Наступного разу, перш ніж падати, акуратно покладіть слухавку на стіл. Зрештою, від цього ваше життя залежить. Не моє. Так. Ваша подруга повертається. Спровадьте її під будь-яким приводом. А розмову ми ще продовжимо. Подумайте.

Вона: Я принесла тобі вітаміни.

Він: Будь ласка, Марі, залиш мене.

Вона: Щось трапилось?

Він: Ні, ні. Просто мені потрібно побути на самоті.

Вона: Тости охолонули. Що коїться?

Він: Нічого. Нічого. Марі, тобі обов'язково треба піти. У мене невідкладна справа.

Вона: Твоє серце...

Він: Я не цікавлюся твоїми сердечними справами! З ким і коли ти чоловіку роги наставляєш, крім мене, це мене не обходить. І ти, ти теж не лізь!

Вона: Не лякай мене! Ти ніби такий, як тоді, до операції, коли надії не було. Очі, голос...

Він: Марі, вибач. Вибач, будь ласка. Ти відпросилася з роботи?

Вона: Так. На весь день.

Він: Купи мені молока. Пастеризованого. У паперових пакетах.

Вона: Молока? Гарзд.

Він: Два літри. У паперових пакетах. Знаєш, є такий магазинчик на розі Пропекту і Кленової Алеї. Там воно завжди свіже. І пахне польовими травами.

Вона: Не зачиняй двері. Я скажу сусідці. Хай придивляється.

Він: Добре, добре. Йди скоріше. Обідня перерва почнеться...

Голос: Пане Орвік?

Він: А ви сподівалися — китайський імператор?

Голос: Часу обмаль. Документ в жодному разі не повинні вивезти з країни. Ви все одно не встигнете знайти покупця. Не грайтеся в чужі брудні ігри. Віддайте документ нам. І живіть з чистим серцем.

Він: Нема його в мене. Нема. Послухайте! Я кажу правду!

Голос: Купка політиків-нездар штовхає народ у прірву. Що у вас з ними спільного? Ще є час все виправити. Ще ніхто не полює на документ, крім спецслужб і нас — справжніх патріотів.

Він: Це помилка. Я не винен. За що? Ні. Ви... Звідки мені знати?

Голос: Тоді прощайте. Прости нас, Боже, і прийми вашу грішну душу, якщо вона у вас є, звичайно. Утім, вам про це краще знати. Три інфаркти...

Голос II: Ну що? Отямилися? Цікаво, як це було? Кажуть, коли серце зупиняється, це не боляче. Пропускає один удар, другий, третій. Підкочується до очей біла заволока. Ніякої впевненості, що воно знову застукане.

Він: Так.

Голос: І ніякого страху. Ніякого. Так? Тільки надія.

Він: Усе так.

Голос: Цікаво, а що ви бачили там, по той бік?

Він: Прийде час — дізнається.

Голос: Справді, звичайно. Послухайте, а навіщо нам туди поспішати. Вам що, життя набридло?

Він: Я б все, все віддав. Усе, що вам потрібно. Усе. Будьте певні. Не можу більше помирати. Подумайте. Подумайте самі. Зважте. У чому ви помилилися? У мене нема ніяких секретних паперів. Я звичайний економіст. На фабриці іграшок працюю.

Голос: Так... Здається, я вам вірю. Помилка? Неможливо. Просто ви — не кінець ланцюга. Тільки його ланка. Хтось із ваших близьких. Родичів, друзів, знайомих. Допоможіть нам зрозуміти — хто. Ваша дама повертається. Розберіться ж з нею. Не змушуйте нас це робити.

Вона: Ось і я. Молоко...

Він: Що? Яке ще молоко. Постав у холодильник.

Вона: Вибач, коли що не так.

Він: І, не наливай. Мені не хочеться пити.

Вона: У тебе повний холодильник молочних пакетів. Послухай...

Він: Ні, це ти послухай, корово. Я не люблю тебе! Забирай усе! Свої капці, свою криву посмішку, свій звислий зад і геть звідси, котись до чоловіка! Досить вдавати з себе студентку, у професора закохану. Геть!

Вона: Орвік!

Він: А ввечері я зателефоную твоєму рогоноско і розповім йому, як ти хропеш. І як у тебе з рота тхне вранці. Він, певно, забув про це у своїх вояжах, мило-торговець нещасний. Геть, кажу, геть з очей!

...Вона пішла. Я кохаю її.

(Пауза)

Цей уривок радіоп'єси "Мішень", яку І. Хоменко і В. Фоменко написали певною мірою під впливом школи "чистого слова", свідчить, що така

радіодрама не потребує звукових ефектів. Уповільнення і прискорення темпу, "аритмічна" авторська гра можуть створити атмосферу вистави краще, ніж звуки пострілів, телефонні дзвінки та інші шуми. Головним у радіоп'єсі чистого слова є дослідження — іноді у символічних і образних формах — людської душі. Домінування внутрішнього щодо зовнішнього. І тому об'єктом уваги авторів (автора) такого твору завжди є людина як індивідуум та як член соціуму, а не обставини, в які вона потрапляє, "голоси у Всесвіті", а не сам Всесвіт, тобто ми, а не те, що оточує нас, випробовує, допомагає чи заважає нам жити.

Драма ідей. Драма ідей — це твір, одним із завдань якого є висловлювання і художнє обґрунтування певної полемічної думки, світоглядної концепції, морально-етичного постулату. Образно кажучи, — це теорема, що доводиться або спростовується не за допомогою апарата формальної логіки чи математики, а засобами мистецтва. Провідний художній метод, притаманний драмі ідей — це уявний експеримент. Конфлікт у радіоп'єсах "ідейного" напрямку є похідним від інтелектуального парадокса, що став предметом авторського дослідження. Раціональні творчі настанови, порушення балансу між розумом і пристрастями на користь першого увиразнюють риси, взагалі характерні для оригінальної радіодрами — схематизм і умовність обставин дії [40, с 115]. Радіоп'єса І. Хоменка і В. Фоменка "Математик" присвячена філософським проблемам пізнання (подаємо її уривок).

"МАТЕМАТИК"
(фантастична радіоп'єса)

Дійові особи:

Перший голос

Другий голос

Сторонній

Математик

(Математичні викладки запозичені з робіт Бориса Білича)

Перший голос: Сьогодні я доведу тобі, що розум абсурдний.

Другий голос: Спробуй.

Перший голос: У природі мислячих прагнути пізнання. Ти приймаєш це як постулат?

Другий голос: Приймаю.

Перший голос: Думка існує в русі. Лише на шляху до невідомого вона може народжуватися і жити.

Другий голос: Припустимо. Вдамо, що я забув про твою схильність до підміни понять.

Перший голос: Але тоді, розум вічно прагне загибелі. Кожним актом пізнання і новим відкриттям заперечує себе, тому що, досягнувши все, він погасне. Не буде руху. Промінь торкнеться перепони і стане мертвим відрізком. Знання — лише тлінна оболонка живої ідеї. Тільки мислити — означає існувати.

Другий голос: ~[л знову крадеш свої силогізми у смертних.

Перший голос: Справді? У кого ж?

Другий голос: Байдуже. Не будемо тривожити тих, хто лише на коротку мить з'являється з океану забуття.

Перший голос: Навпаки. Давай згадаємо про них. Адже у свої недовгі миттєвості вони виснажують себе пастками логічних глухих кутів і капканами суперечностей. Просте вважають складним, а з елементарного створюють безвихідні лабіринти, в яких саме поняття мети втрачає сенс. Абсурдність розуму обтяжує їх набагато більше за нас. Утім, надто коротке життя не дозволяє їм усвідомити всю згубність процесу мислення.

Другий голос: Наведи приклад!

Перший голос: У вісімнадцятому столітті жив один математик, Ферма.

Другий голос: Так, П'єр Ферма. То й що?

Перший голос: Він поставив перед людством арифметичну задачу. Нібито нескладну. Але в її сильцях роками заплутувалися кращі людські уми. Пошук відповіді був болісним і безплідним. Чи варте того питання? Розум це обходить. Він будь-що намагається вирвати затяту сторінку з книги власного життя — у самозгубному прагненні порожнечі.

Другий голос: Ти спрощуєш. Здатні мислити випробовували себе на цьому гострильному камені. Не знаходжу в суворій логіці такого іспиту й тіні абсурду.

Перший голос: Щоб продовжити диспут, мені потрібна одна людина. Я сам виберу її з багатьох.

Другий голос: Не люблю, коли смертні втручаються у наші суперечки. Але хай буде по-твоєму.

(Звуковий сигнал-перехід. В абстрактний звуковий ряд вплітається монотонна мова. Це голос одного з героїв, математика, дещо викривлений)

Математик: Я дуже ретельно намагався не допустити проникнення у свою роботу нових аксіом, очевидних тверджень, що приймаються без доведень. Це було одне з найскладніших завдань, адже навіть великі математики припускалися такої помилки. Так, у 1786 році великий Ейлер довів останню теорему Ферма для $n = 3$, узявши як гіпотезу положення, лише через декілька десятків років доведене геніальним Гауссом...

(Звук регулюється, голос звучить чітко, природно)

Математик: О, Господи, що зі мною? Та заберіть же це світло!

Сторонній: Де ми? Нічого не бачу.

Математик: Світтю погасить! Гей, хто-небудь!

Перший голос: Це світло не можна погасити.

Математик: Чому?

Другий голос: Не вдавайте з себе дитину. Це ваша винагорода.

Математик: Винагорода?

Перший голос: Вам пощастило здійснити недосяжне для інших. Ви змогли довести те, доведення чого вважали за неможливе.

Математик: То й що?

Другий голос: З пітьми невігластва ви прагнули до світла пізнання. Ви самі засвітили його. Воно сяє.

Математик: Нічого не бачу. Ще гірше, ніж у темряві... Нічого. Тьху, очі сльозяться, я ж у контактних лінзах, мені не можна на такому світлі. Наче пальцями в зіниці тицьнули, слово честі!

Перший голос: А хто вам сказав, що повинно бути інакше? Темрява позаду. Ви у світлому кінці тунелю.

Сторонній: Панове, я, напевно, піду. У вас тут свої справи. Розмова, мабуть, довга. Де тут вихід?

Другий голос: Ми домовлялися, що смертний буде один.

Перший голос: Їх щось єднало в останню мить. Не розібрав, що саме. Одним словом, вони були разом.

Сторонній: То я піду?

Перший голос: Ви зможете піти тільки вдвох. І лише тоді, коли наша суперечка розв'яжеться.

Математик: Хто ж ви?

Перший голос: Вас обтяжує обстановка, чи не так?

Математик: Обтяжує? Та ви жартуєте!

Другий голос: Якщо так, то вам краще відповідати на запитання, а не примножувати їх. Тоді все скінчиться набагато швидше.

Сторонній: Не дратуйте їх, відповідайте! Вони не жартують, дитині зрозуміло.

Математик: Почнемо з Декарта. Почнемо з абсолютного нуля. З самого початку, аб ово: я мислю, тобто існую. Те, що відбувається навколо, напевно, продукт діяльності мого мозку. Ілюзії. Отже, ними можна знехтувати як уявною величиною. Про що я думав? Думав я про інше. Сьогодні мені пощастило сформулювати ідею, яка давно вислизала: а якщо...

(Регулюється рівень звуку. Знову звучить, поступово стихаючи, монотонна мова)

Математик: Як впливає з таблиці ділення цифр, при імперфектному діленні на цифру 2 утворюються два значення частки, одне — парна цифра, інше — непарна. Але добутки цих цифр, помножених на цифру 2 (згідно з основною теоремою арифметики), однозначні цифри, в яких остання цифра однакова, але перші цифри (включаючи нуль) — різні не тільки за значенням, але й за парністю.

(Абстрактний звуковий ряд заглушає їх і зводиться нанівець)

Варто підкреслити, що дуже складно "оживити" героїв, які насамперед цікавили авторів радіоп'єси не як особистості, а як носії конкретних думок, озвучені елементи системи аргументації. Нерідко протидія матеріалу спонукає до багатопланової побудови твору. Це виводить текст за окреслені задумом жанрові межі. Драма ідей у чистому, "дистильованому" вигляді — явище рідкісне. Зазвичай, сюжетне та образне її рішення мають самодостатню цінність — саме цей подієвий або естетичний шар і визначає популярність передачі.

Документальна радіодрама. Документальна радіодрама (за американською термінологією — "докудрама") є однією з найцікавіших форм синтезу журналістики й радіомистецтва. В основі її завжди лежать реальні події.

Актори виконують ролі справжніх людей, а не умовних персонажів. Композиція і драматургія документальної радіодрами підкоряються не вигаданій фабулі, а конкретним обставинам. Це часто спричиняє відступи від визнаних радіодраматургічних канонів (обмеженої тривалості звучання, кількості дійових осіб, радійних особливостей побудови тексту).

Ключовим питанням документальної радіодрами є співвідношення факту й домислу, події й інтерпретації, документа й авторської вигадки. Адже нехтування фактом задля художньої достовірності завжди було однією з тих жертв, що вимагало справжнє мистецтво. Будь-який характер і будь-яка подія є цілісними. Мистецтво здатне віддзеркалити лише окремі її риси, елементи монолітної структури — у межах розуміння митця й адекватності обраних виразних засобів (зелений колір очей, наприклад, графітовим олівцем не передати, яким би геніальним не був художник). Тому письменник, драматург, живописець завжди створюють на папері чи полотні цілісність, неадекватну прототипу, — додаючи певні риси від себе, моделюючи "художню реальність", яка живе за іншими законами, ніж об'єктивна дійсність. Документальна радіодрама права на це митцеві не дає, вимагає точної реконструкції дійсності [40, с. 166—167].

І. Хоменко і В. Фоменко підготували документальну радіоп'єсу "Тіні", присвячену М. Коцюбинському. З її уривком можна ознайомитися:

"ТІНІ"
(радіоп'єса)

Дійові особи:

Голос

Михайло Михайлович Коцюбинський

Хома Михайлович Коцюбинський, брат письменника

Гликерія Максимівна Коцюбинська, мати письменника

Ілля Людвигович Шраг, друг письменника

Михайло Іванович Жук

Аркадій Маркович Утевський, лікар

1-й лікар з Києва

2-й лікар з Києва

Професор Образцов

Медична сестра-жалібниця

1-й нічний відвідувач

2-й нічний відвідувач

Нічна відвідувачка

Голос, що читає "Тіні забутих предків"

Голос, що читає листи

Швейцар терапевтичної клініки

Голос: Київ. Бібіковський бульвар. Початок січня 1913 року.

(Вітер, легка хуртовина, цокотіння копит по бруківці. Звукові ефекти створюють своєрідний — архаїчний і сумний — колорит. Відчиняються і зачиняються двері, відсікаючи звуки вулиці)

Швейцар: Пане, ви до кого?

Хома Михайлович Коцюбинський: Вибачте, це терапевтична клініка?

Швейцар: Хірургічна. Терапевтична поверхом вище. Чим можу зарадити, пане?

Хома Михайлович: У терапевтичній клініці лежить мій брат.

Швейцар: Вам треба до контори. Там якраз асистент професора Образцова. Запитайте в нього. Сюди, будь ласка...

(Кроки)

Хома Михайлович: Добрий день, лікарю.

Лікар: День добрий.

Хома Михайлович: Перепрошую, я хотів запитати... мій брат, Михайло Михайлович Коцюбинський, письменник... Він лежить зараз у дев'ятій палаті. Хотілося б дізнатися про його стан.

Лікар: (з піднесенням) У Михайла Михайловича цікава хвороба. Дуже цікава. Ревматичне переродження колосердного клапана з порушенням кровообігу. Це просто знахідка для нашої клініки. Ми всі вчимося на ньому. Нетиповий випадок. Навіть рідкісний.

Хома Михайлович: Даруйте, якимось не поділяю вашого захоплення.

Лікар: Ні-ні, зрозумійте мене. Захворювання важке. Тому вашого брата ми спостерігаємо особливо серйозно. Робимо все можливе, але...

Хома Михайлович: Мені можна з ним побачитись?

Лікар: Так. Прошу за мною, я проведу...

(Кроки, відчиняються двері палати)

Михайло Михайлович Коцюбинський: (важко дихаючи) От добре... от добре, що ти приїхав... Як я радий до тебе, Хомцю...

Хома Михайлович: Як ти?

Михайло Михайлович: Дякую... Сьогодні — полегшало... Дуже полегшало. На вулицю хочеться. На візнику прокотиться... Хоча б хвилин двадцять... Треба звикати до вільного повітря, так? Обридла оця біла тюрма... Професор Образцов каже — невдовзі додому.

Хома Михайлович: Так, так. Звичайно.

Михайло Михайлович: У гуцульських горах, напевно, зараз хуртовини.

Хома Михайлович: Не варто тобі було їздити на Гуцульщину. З твоїм здоров'ям...

Михайло Михайлович: Пусте. Застудитися і в Чернігові можна. Ніде мені так легко не було останнім часом, як у Карпатах. Ніде... Це щось незвичайне. Безліч матеріалу...

Хома Михайлович: Скільки квітів у тебе...

Михайло Михайлович: От так, як бачиш, пестять мене люди... Дня не проходить, щоб хтось не приніс гостинців. Не завжди навіть знаю, від кого приносять подарунки...

Хома Михайлович: *Тов* справді, здається, полегшало. Як я радий за тебе...

Михайло Михайлович: Мені дають морфій, ти знаєш?

Хома Михайлович: Морфій?

Михайло Михайлович: інакше заснути не можу. З морфієм — можу... Але це такий сон... Після безсонної ночі краще себе почуваєш... Слухай, Хомцю...

Хома Михайлович: Так!

Михайло Михайлович:)/ мене прохання... до тебе... Скажи... Лікарі тут весь час мене заспокоюють... Скажи, як на тебе... Подібний я до людини, що збирається в далеку мандрівку?

Хома Михайлович: Мандрівку?

Михайло Михайлович: *1&K,* мандрівку без повороту.

(Пауза)

Михайло Михайлович: Ти, Хомцю, не бійся, кажи правду... Хоча я дуже хочу жити, бо зробив іще так мало... До болю хотілося б викинути на папір *(задихається)* те, що так... так лізе з голови...

(Відкриваються двері)

Сестра-жалібниця: Вибачте, вам час іти.

Михайло Михайлович: До... бре... що ти при... їхав... Заходь...

Хома Михайлович: Неодмінно, завтра ж ... Одужуй, Михасю ...

Сестра: Ваші ліки. Дайте руку, будь ласка... Праву, якщо можна... Отак... добре. І спробуйте одразу заснути.

(Грім, дощ. Вибух невластивих зимі звуків. Абстрактні шуми, в які вплітаються голоси трембіти і сопілки-фляри. Голоси зливаються, витісняючи один одного, на фоні звукового супроводу)

Голос I: Високоповажний Михаїле Михайловичу! Зсилаю Вам щиро привіт з нещирих Гуцульських гір. Цур їм! Лле такий проклятущий дощ, як у Вас пізньої осені: дрібний, упертий, безкінечний...

Михайло Михайлович: *(твердим і чітким, як до хвороби, голосом)* Смерті я не боюся, тому що при звичаївся до думки про неї... До всього при звичаїтися можна...

Голос II: Не знати, чи то вічний шум Черемошу і скарги гірських потоків, що сповняли самотню хату на високій кучері, чи шум чорних смерекових лісів лякав дитину, тільки Іван все плакав, кричав по ночах, погано ріс і дивився на неньку таким глибоким, старече розумним зором, що мати в тривозі одвертала од нього очі. Не раз вона з ляком думала навіть, що то не од неї дитина. Не "сокотилася" баба при злогах, не обкурила десь хати, не засвітила свічки — і хитра бісиця встигла обміняти її дитину на своє бісеня...

Михайло Михайлович: *(твердим і глибоким, як до хвороби, голосом)* Смерті я не боюся, тому що при звичаївся до думки про неї... До всього при звичаїтися можна...

Голос II: Коли Іванові минуло сім літ, він уже дивився на світ інакше. Умів знаходити помічне зілля — одален, матричан і підойму, розумів, про що канькає каня, з чого повсталла зозуля, і коли оповідав про все те вдома, мати непевно позирала на нього: може воно до нього говорить? Знав, що на світі панує нечиста сила, що арідник (злий дух) — править усім; що в лісах повно лісовиків, які пасуть там свою

маржинку: оленів, зайців і серн; що там блукає веселий Чугайстир, який зараз просить стрічного з танець та роздирає нявки; що живе в лісі голос сокири.

(Звуковий ряд несподівано обривається. Тиша)

Сестра: Професор Образцов суворо наказав пацієнта з дев'ятої палати не турбувати. Він повинен спати бодай 3—4 години на добу...

1-й нічний відвідувач: Нічого, ми тихенько.

2-й нічний відвідувач: Що скажете?

1-й: Справді спить.

2-й: Такий стомлений, змучений, блідий. Неживий ніби.

1-й: Як і його творчість, до речі.

2-й: Ні, ви помиляєтесь. Його книгам судилося пробуджувати людську свідомість. Твори Коцюбинського стали класикою.

1-й: Але де він нависмикував такі факти?

2-й: Про що ви?

1-й: Про "Фата моргану", звичайно. Хочете знати, як насправді все було?

2-й: У повісті?

1-й: Ні, насправді. У житті. Розбили кілька дебоширів гуральню. Геть усі перепилися. Спирт просто вулицями лився, як вода дощова. Бігав революціонер... Той, з пробудженою свідомістю. За ним — десь двадцять п'яниць. Хтось того революціонера ще кілком по голові вперіщив з п'яних очей. Навіть скажу вам, хто. Хлоп один, на прізвище Козлов... Чи Козел. По тому революція їхня ледь не скінчилася. Як прибігли до мого маєтку — я зачинив двері й послав до Чернігова за козаками. Ото і вся "Фата моргана".

2-й: В\л просто заздрите. Заздрите, і край. Тому що йому випала вічність. Вам — забуття.

1-й: Пам'ять... Гадаєте, це так приємно, коли кістки тобі перемивають після смерті?

2-й: Не знаю. Нам не судилося це пізнати.

1-й: Одного не розумію. Одного. Він же був культурною людиною. Шопенгауера читав! Стрінберга! А писав про хлопів. Тих хлопів, яких не знав зовсім. Дай їм волю — вони його "Фата моргану" на цигарки покрутять. І Стрінберга теж.

2-й: Пане, мені щось гидко стояти поруч з вами. Пішли. Ми заважаємо хворому.

1-й: Я надто довго чекав нагоди висловитися, щоб отак просто піти! Знаєте, коли вони, революціонери оті, мені до оселі каміння кидати почали, постріляти трохи довелось. Уявіть, вони там гупають чимось, метушаться... Про землю кричать, про волю... Галас... А після першого пострілу — тихо-тихо стало. За п'ять кілометрів горобця чути! Бидло, боягузи, бридота. Гарний предмет зображення для письменника.

2-й: Він — митець. Не вам його судити.

1-й: Цікаво, що б той ваш митець написав, аби побачив, як нащадки тих хлопів... Тих, за кого він так уболівав, могилу його трощать.

2-й: Могилу?

1-й: Так. На могильці його, у Чернігові — чавунна огорожа. Так ось. Щороку хтось хоч кілька прутків з неї — а виламає. Це ж силу яку треба мати.

2-й: Пішли звідси.

1-й: \БА все єдино. Що ґуральню розбити, ще огорожу пам'ятника, що церкву... Не знав ваш класик життя і не розумів! Щось десь почув, щось прочитав, щось вигадав. А справжнє життя — воно не таке, як його твори... Не таке... Не таке...

(Останні слова повторюються з реверберацією)

Михайло Михайлович: Сестро... Хто заходив до мене?

Сестра: Пробачте!

Михайло Михайлович: *(важко дихаючи)* Вночі? Хто?

Сестра: Ніхто не заходив, присягаюся! Ви спали після ін'єкції. Поруч з вами була тільки я. До ранку. І більше нікого.

Голос: Київ, січень 1913 року. Терапевтична клініка медичного факультету Київського університету. Обхід професора Василя Парменовича Образцова.

(Важке дихання)

Образцов: Поверніться, будь ласка... Так... Добре, Михаїле Михайловичу, дуже добре. Як почуваетесь сьогодні?

Михайло Михайлович: Дякую. Непогано. Спав трохи. Години три-чотири.

Образцов: Ін'єкції пішли вам на користь.

Михайло Михайлович: Так. Але знаєте... Чомусь після безсонної ночі мені краще... А ось як засну... Вдень настає реакція.

Образцов: Реакція?

Михайло Михайлович: Нерви.

Образцов: Розумію. Але спати вам необхідно.

Михайло Михайлович: Ви так дбаєте про мене...

Образцов: Усі про вас дбають, Михаїле Михайловичу. Дозвольте ще раз порухувати ваш пульс... Гаразд.

Михайло Михайлович: Ну, як там?

Образцов: Ось, дивіться, приніс свіжу газету.

(Шурхіт газетної сторінки)

Образцов: Зараз дещо вам покажу. *(Читає)* "Стан здоров'я відомого українського письменника Коцюбинського, що лікується тепер у терапевтичній клініці, на думку лікарів, значно покращав". Ось як пишуть у газетах, а газетам треба вірити.

Михайло Михайлович: От такі ті лікарі... Не хочуть казати правду, а тільки вигадують щось, щоб потішити хворого. Та й вір їм після цього!

Образцов: Буду з вами відвертим, Михаїле Михайловичу. Чим частіше оглядаєш шлях, що пройшов сам і що його пройшли інші лікарі, тим більше непокоїть думка: ми б'ємося, уперто б'ємося — але озброєні картонними мечами. Тому медики, напевно, нагадують купку кумедних мрійників.

Михайло Михайлович: Напевно... *(Важко дихаючи)* Можливо і так. Та наближається час, коли всім, хто бореться за добро, дадуть незламні, сталеві мечі. І зло буде переможено. Битимуться не мрійники, а лицарі з ясною метою.

Образцов: Справді? Радий почути таке від вас, Михаїле Михайловичу. Задоволений вашим станом і настроєм. Можливо, за тиждень дозволимо вам невеличку прогулянку... На все добре.

(Кроки, зачиняються двері пала ти)

Образцов: Сестро, строфантин і морфій за звичайною схемою.

Сестра: Пане професоре, він одужає?

Образцов: Не знаю, любя, не знаю...

(Звуковий перехід)

Сестра: Будь ласка, пане, вашу руку... Стисніть кулак. Отак. Дякую, добраніч.

(Дзвінко падають краплі. Звуки падіння переходять в абстрактний звуковий ряд.

Знову вчуваються голоси гуцульських музичних інструментів)

Драматична радіомініатюра. Тривалість звучання драматичних радіомініатур 3,5—5 хв. Вони будуються на документальному історично точному матеріалі. І. Хоменко і В. Фоменко на кінець 2005 р. підготували понад 50 оригінальних мікрорадіоп'єс, які прозвучали по першому каналу Національної радіокомпанії України. В основі кожної з них лежить випадок, що є зразком для наслідування, зразком громадянської мужності та зрілості героїв радіоп'єс. А тому вони спонукають радіослухачів до правильного морального вибору у складних життєвих ситуаціях, допомагають зорієнтуватись у житті, спираючись на власне сумління, на загальнолюдські гуманістичні ідеали, а також традиційні моральні цінності українського народу.

Герої радіомініатур різні — тут і історичні діячі, і наші сучасники. Серед них професор медицини Київського університету святого Володимира М. Стуковенко, який надавав допомогу не тільки пораненим російським солдатам, а й їхнім супротивникам — солдатам і офіцерам турецької армії, які штурмували Севастополь. Тут і літературні класики М. Коцюбинський та Марко Вовчок, князь чернігівський Михайло та його боярин Федір, які свідомо пішли на жертву, щоб не зрадити свій народ і свою віру. Тут і наш сучасник курсант Єськов, що відвернув аварійний літак від поля, на якому працювали люди.

"Часи не обирають. Але решта — залежить од нас. Хочеш бути чесним порядним, сміливим — будь таким! А не хочеш — то не звинувачуй у цьому кепські часи". Ось яку нескладну істину ми намагалися художньо обґрунтувати у драматичних мініатюрах радіоциклу, — зазначив у листі до автора підручника Ілля Хоменко. — Звісно — не декларативно. А обираючи, як приклад, тих маловідомих історичних персонажів і сучасників, яким хотілося б потиснути руку... (Чи навпаки — таких "героїв", про яких Вальтер Скотт сказав: "У них нема біографії. Тільки дата народження і дата смерті". Про запродавців, зрадників свого народу теж не варто забувати). Серед першоджерел, які ми наслідували, насамперед потрібно назвати соціальні радіодрами "золотої доби" Сі-Бі-Ес. Американські радіописьменники (такі, як Арч Оболер, Вік Найт, Ерік Барноу) вміли написати радіоп'єсу хронометражем хвилин п'ять-вісім, не більше, але таку, що подих

перехоплювало... (Тому, власне, у СІЛА радіодраму і придушили — надто спонукала вона до самостійного мислення і не вписувалася у стандарти "суспільства споживання"). Але і за ідеєю, і за формою, і за ефірним іміджем проект абсолютно самостійний. Для нього навіть оригінальна музика написана (музика на початку і в кінці кожної мініатюри належить Володимирі Фоменку).

Неодмінною складовою створення кожної драматичної мініатюри є тривалий дослідницький процес. Це — архівний пошук у випадку, якщо йдеться про минуле. (Тут у пригоді став колосальний обсяг фактичного матеріалу, нагромаджений нами колись в процесі роботи над документальними та науково-популярними кінофільмами). Або — справжнє журналістське розслідування, якщо йдеться про сучасність. (Так, нам довелося добряче попрацювати над документальними підтвердженнями фактів шахрайства, оприлюднених у художній формі в мініатюрах-попередженнях про так званих провидиць та інших шахраїв. Чимало зусиль забрала мініатюра про пілота, який загинув, рятуючи життя людей. Нам потрібно було переконатися: чи справді курсант-авіатор Роман Єськов (до речі, львів'янин) відвів літак від населеного пункту? Ще надто болючою була пам'ять про скнилівську трагедію, і нас не влаштовувала ані напівправа, ані відредагована пропагандистська версія реальності. Документи і записи "чорної скриньки" літака Л-39 не збереглися, довелося шукати свідків, експертів...)

Уявіть собі: типово "реklamний" хронометраж (3,5—4,5 хв., мініатюри і звучать у відрізках мовлення для реклами й анонсів), але зовсім інший зміст... Розмова зі слухачем мовою мистецтва про те, як варто жити, а не що споживати... Сподіваємося, наші мініатюри сприяють певною мірою тому, що українці, нарешті, відчули себе людьми, а не "казлами".

Наші драматичні мініатюри баланують на межі мистецтва і радіодокументалістики, але, сподіваємося, все ж ближче до мистецтва, ніж звичайне "feature". (Принаймні, на радіо всі погоджуються, що твори ці багатоплановіші за соціальну рекламу. Отже — первісну концепцію, ідею, від якої ми відштовхувалися, власне ескізне креслення, так би мовити — проект переріс"), — підкреслив І. Хоменко.

На II міжрегіональному конкурсі творчої майстерності працівників телебачення і радіомовлення "Професіонал ефіру України", який відбувся в Ялті у 2005 р., В. Фоменко та І. Хоменко у номінації "Спецпроект" нагороджені дипломами і спеціальними призами за драматичну радіомініатюру "Розвідник Кузьма Гнідаш".

Член журі конкурсу, професор Укртелерадіопресінституту В. МIRONЧЕНКО відзначив надзвичайно вдале звукове оформлення мікрорадіоп'єс. "Усі вони мають характерну заставку, почувши яку ми налаштуємося"

на прослуховування чергової передачі, і традиційну кінцівку — "Пам'ятаймо, Українське радіо", яка кожного разу робить наголос на моральних цінностях нашого народу. А в проміжку між початковою заставкою і кінцівкою — ціла гама різноманітних звуків та шумів, які посилюють текст, роблять його виразнішим, поглиблюють думку. Спецпроект "Пам'ятаймо" — це своєрідний творчий прорив Українського радіо, який уособлює в собі сучасну манеру підготовки радіопередач, що мають бути короткими, динамічними та виразними".

Методика підготовки оригінальної радіодрами (радіоп'єси). Постіндустріальне суспільство перебуває у стані, який філософ Е. Фромм назвав планетарною кризою гуманізму. Характеризується цей стан механічною формалізацією людських взаємин, відчуженням особистості від соціуму, втратою здатності до співпереживання. Сучасні інформаційні технології лише поглиблюють цю кризу. Пом'якшує її наслідки, за Фроммом, мистецтво. "І саме оригінальна радіодраматургія може зіграти у цьому процесі значну роль, — підкреслює Ілля Хоменко. — Адже у самій природі радіодрами закладено синтез елітарної та масової культури, спроможність донести високий мистецький та філософський сенс до пересічної людини, адаптувати складні світогляди та естетичні концепції до рівня розуміння непідготовленого слухача" [40, с 247].

Специфіка виражальних засобів радіомовлення позначається не тільки на формі оригінальних драматичних сценаріїв. Найперсоніфікованіша складова радіоп'єси, її зміст, те, що традиційно вважають справою натхнення, багато в чому залежить від досить прозаїчної речі — техніки побудови радіопередач. Звичайно, кожна радіодрама — це прояв індивідуальності автора, який можна оцінювати виключно у суб'єктивних категоріях, а можна розглядати з позиції виконання соціального замовлення, що існує об'єктивно та не залежить від творчих уподобань конкретного драматурга. Але подібно до того, як прилад у фізиці впливає на експеримент, а психоаналітичний сеанс змінює внутрішній світ пацієнта, технічні особливості радіо певною мірою визначають фабулу, методи розкриття характерів і обставини дії радіотвору.

І. Хоменко слушно підкреслює, що технічний аспект будь-якого мистецтва досить часто визначає не тільки засоби втілення задуму, а й сам задум. Радіомікрофон розширив тематичний діапазон драматурга майже до безмежності, надавпні можливість розгортання дії поза просторовими координатами, що завжди окреслені в кіно (форматом зображення, глибиною кадру) і театрі (розміром сцени). І водночас звузив, позбавивши візуальної складової. Сценічним майданчиком радіодрами став не репродуктор, а внутрішній світ слухача. Як зазначив Ю. Архипов, "місце дії радіо-

п'єси справді людська душа, в котрій нема і не може бути "праворуч" і "ліворуч", яка не підвладна законам Евклідової геометрії" [2, с. 13].

У мистецтві існують дві протилежні тенденції зображення дійсності: віддзеркалення і моделювання. Граничною формою першої є фотографія (у літературі — побутовий чи "фізіологічний" нарис). Другої (моделювання) — сюрреалістичний живопис (або фантастичний літературний твір, типовою ознакою якого є умовність місця і часу дії). І. Хоменко і В. Фоменко, скориставшись мистецьким способом моделювання дійсності, написали документальну радіоп'єсу "Тіні". Її створенню передувала тривала робота з архівними джерелами, документами, надійними свідченнями. Результати її були оприлюднені на всеукраїнській науково-практичній конференції "Нове прочитання М. Коцюбинського", що проходила восени 1999 р. у Чернігівському літературно-меморіальному музеї-заповіднику письменника. Репліки реальних персонажів радіодрами "Тіні" цілком відповідають дійсності, запозичені з їхніх спогадів. Водночас умовні герої, "голоси-примари" теж не є вигадкою І. Хоменка і В. Фоменка. Кожний з голосів висловлює певні ідеї, альтернативи світогляду й світосприймання класика, уособлює різні "грані нерозуміння" митця сучасниками й нащадками.

Отже, документальною основою "Тіней" стали матеріали з фондів Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М. Коцюбинського, опубліковані спогади про письменника, записані на магнітофонну стрічку розмови з мешканцями тих місць, де відбувалися події "Фата моргани", а також праця з медичної деонтології, в якій докладно описувалася хвороба М. Михайловича і засоби її лікування [19, с. 77—99].

Зробити цю сукупність першоджерел радіоп'єсою міг тільки певний рух думки, драматургічна ідея. Ідею І. Хоменкові і В. Фоменкові підказала суперечливість в оцінках найвидатніших творів класика, неодномірне і не завжди адекватне сприйняття читачами, критиками, дослідниками його світоглядних шукань. Темою радіоп'єси стало не просто нерозуміння деякими людьми конкретного твору, а довічний конфлікт митця і загалу (чи навпаки — митця з митцем, адже обдаровані люди часто схильні дивитися на творчі досягнення інших крізь призму власного мистецького методу, а це — не завжди об'єктивно). "Ось звідки походить невпевненість в оцінці геніального твору. Він єдиний у своєму роді. Його можна оцінити, лише безпосередньо порівнюючи з природою. Але хто здатний піднятися до такого порівняння? Тільки інший геній", — писав Д. Дідро [13, с. 242]. Думка ця досить точно визначає всю складність осмислення творчості таких великих митців, як Михайло Коцюбинський. "Важко сказати, наскільки нам вдалося це з естетичної точки зору, — зазначає Ілля Хоменко. — Але принаймні з погляду відповідності заявленому в "Тінях забутих

предків" світогляду радіоп'єса це право на існування має. Як матимуть право на існування численні творчі експерименти кіно- і радіосценаристів, що неодмінно повернуться до творчої спадщини Коцюбинського у XXI столітті" [40, с 180—181].

Доцільно підкреслити, що кінцевий продукт радіодраматургії — не текст на столі радіостудії і не звук приймача, а своєрідна інтерпретація реалізованого акторами авторського задуму і підсвідомої готовності аудиторії до співтворчості. Насамперед подібна відкритість радіоп'єси позначається на її формі. "...Стосовно діалогів — за традицією, що склалася, радіодраматурги ніби не дописують їх: смисли наносяться пунктиром, правильну, психологічно точну інтерпретацію повинен обрати режисер чи актор", — вважає М. Шишлина [37, с 7]. Розвиваючи цю точку зору, можна дійти висновку, що свобода тлумачення радіоп'єси — не ексклюзивна прерогатива постановника і артистів. Хоча "слово мовлене" у порівнянні зі словом написаним і несе додаткове інформаційне навантаження у вигляді інтонації, все одно виконавець ролі на радіо тільки підказує шлях до створення радіообразу; образ народжується в уяві того, хто слухає передачу. "Але, щоб фантазія слухача могла "закінчити" роботу автора, добудувати, так би мовити, радіообраз до рівня художньої досконалості і самодостатності, треба визначити координати руху творчої думки", — підкреслює І. Хоменко [40, с 202—203].

Цього можна досягнути: а) за допомогою акустичних засобів і б) введенням додаткової інформації у репліки персонажів. Правда, діалоги радіодрами повинні бути органічними і природними, адже мікрофон підсилює неприродність тексту. На радіо не приховаєш відверто кон'юнктурну спрямованість за вдалою сценографією або чудовою роботою оператора. За влучним висловом великої актриси М. Бабанової, "...перед мікрофоном навіть букви починають жити. Нібито граєш перед мікроскопом" [24, с 40].

Сприймаючи складну, інтелектуально й емоційно насичену інформацію виключно по аудіоканалу, мозок людини працює значно інтенсивніше, ніж тоді, коли інформація такого ж рівня складності потрапляє до нього за допомогою різних органів сприйняття [22, с. 30—31]. Саме тому не варто робити радіовистави великими за обсягом. Коли мозок працює з перевантаженням, людина швидко стомлюється і стає неуважною. Щоправда, сказане справедливе щодо складних, високоінтелектуальних, містички досконалих передач, розрахованих на активне сприйняття. Примітивна радіопропаганда, невибагливі естрадні програми, трансляції спортивних змагань і всіляких масових заходів сприймаються за дещо іншими законами (принаймні, так вважає Е. Барноу) [4, с. 3].

Історичний факт: за 12 років існування нацистської Німеччини в її ефірному просторі не прозвучало жодної оригінальної радіоп'єси. "Судний

день" української та російської радіоп'єси настав не у 1937 р., а в 1933—1934 роках. "У цьому розумінні оригінальна радіодрама нагадує канарку, яку брали з собою під землю шахтарі: чутливий до метану птах першим гине, потрапивши у загазований штрек — і попереджав ціною власного життя про небезпеку" [40, с 225]. Мабуть, тому дослідники називають радіоп'єсу "сейсмографом часу" [30, с 5]. Цей образний вислів цілком відповідає природі оригінальної радіодрами.

Має слухність І. Хоменко, коли стверджує: як і репортер, радіодраматург завжди працює у міцному зв'язку з реальністю. Але інформаційна радіожурналістика за функціональним призначенням традиційно відповідає на запитання: "Що? Де? Коли?". Сфера інтересів радіодраматурга, хоч і не виходить за межі актуальності, окреслюється іншою формулою: "Якщо..., то...". Коментатор-аналітик теж мислить у такий спосіб, та думки його завжди прикуті до конкретної ситуації, що стає предметом аналізу і тлумачення. Індивідуальні, нетипові риси проблеми, яка розглядається, не дають йому зосередитися на універсальному принципі, що її визначає. Висловлюючись мовою інформатики — моделі, якими оперує аналітична радіожурналістика, можна назвати напіваабстрактними. І конкретна, визначена злободенними фактами, складова в них домінує. Це спрощує розуміння предмета, але заважає збагнути принцип. "Ступінь абстрактності у моделях, що створює радіодраматург, незбагненно вищий за той, який може дозволити собі радіожурналіст. Беручи завдання з життя, автор радіоп'єси розв'язує їх не в межах реальної ситуації, а в "лабораторних", відірваних від конкретики, умовах, створених його фантазією. На нього не впливають зайві, але обов'язкові для коментатора подробиці і факти. На рівні схеми виразнішим стає зв'язок між причинами і наслідками" [40, с 226].

Отже, узагальнення радіодраматурга ширші, прогнози сміливіші, а народжені його творчою уявою герої часто проходять шлях, на який люди справжні ще тільки мають ступити. Подарувавши слухачеві півгодини розваги, автор оригінальної радіодрами (радіоп'єси) водночас може спонукати його до духовних шукань, національного самоусвідомлення, озброїти інтелектуальною моделлю дійсності, яка виявиться потрібною для утвердження українського життєвого середовища.

Питання для обговорення

Радіонарис

1. *Поняття про радіопубліцистику.*
2. *Місце радіопубліцистики у контексті радіомовних програм.*
3. *Документальна основа радіопубліцистики.*
4. *Суть радіопубліцистичності.*
5. *Головна умова радіопубліцистичного твору.*
6. *Особистість журналіста у публіцистичному творі.*
7. *Призначення радіонарису.*
8. *Жанрові ознаки радіонарису.*
9. *Предмет радіонарису.*
10. *Елементи радіорепортажу, радіоінтерв'ю, радіоповідомлення у радіонарисі.*
11. *З яких передумов впливає документально-художня природа радіонарису?*
12. *Виразальні засоби у радіонарисі.*
13. *Поліфонія радіонарису.*
14. *Авторське "Я" в радіонарисі.*
15. *Вимоги до радіонарису.*
16. *"Звукова документація" дійсності в радіонарисі.*
17. *"Художній монтаж" у радіонарисі.*
18. *Мовні потоки в радіонарисі.*
19. *Різновиди радіонарису.*
20. *Портретний радіонарис.*
21. *Проблемний радіонарис.*
22. *Подорожній радіонарис.*
23. *Радіозарисовка (радіозамальовка) — мала форма радіонарису.*
24. *Методика підготовки радіонарису.*
25. *Творчі етапи роботи над радіонарисом.*
26. *Найголовніший акт творчого процесу підготовки радіонарису.*
27. *Монтаж — засіб створення звукового образу в радіонарисі.*
28. *Два основних способи створення радіонарису.*

Радіофейлетон

1. *Призначення радіофейлетону.*
2. *Питання для обговорення.*
3. *Композиція радіофейлетону.*

4. Сатирична і художньо-публіцистична природа радіофейлетону.
5. Вимоги до радіофейлетону.
6. Факт у радіофейлетоні. Домисел і вимисел.
7. Різновиди радіофейлетону.
8. Конкретні радіофейлетони.
9. Проблемні радіофейлетони.
10. Чи є різниця між змістовим наповненням "конкретного" і "документального" радіофейлетону.
11. Чи є змістова різниця між поняттями "проблемний" і "художній" радіофейлетон.
12. Банальне й оригінальне в сатирі. Пошук форми радіофейлетону.
13. Методика роботи над радіофейлетоном.
14. Етичні засади роботи радіофейлетоніста.
15. Виразальні засоби радіофейлетону.
16. Байка, гумореска, усмішка, пародія, епіграма, афоризми, анекдоти у радіопередачах.

Радіокомпозиція

1. Поняття про жанр радіокомпозиції.
2. Призначення радіокомпозиції.
3. Жанрові ознаки радіокомпозиції.
4. Порівняльна характеристика радіокомпозиції і радіорепортажу.
5. Структурні компоненти радіокомпозиції.
6. Вимоги до радіокомпозиції.
7. Різновиди радіокомпозиції.
8. Літературна радіокомпозиція.
9. Літературно-музична радіокомпозиція.
10. Художньо-публіцистична радіокомпозиція.
11. Зображально-виразальні засоби радіокомпозиції.
12. Методика роботи над радіокомпозицією.
13. Взаєморозуміння між журналістом, режисером, звукооператором — основа доброякісної радіокомпозиції.
14. Авторське "Я" в радіокомпозиції.

Радіофільм

1. Призначення радіофільму.
2. Жанрові ознаки радіофільму.
3. Порівняльна характеристика радіофільму та кінофільму.

4. *Спільність радіофільму з радіорепортажем, радіокомпозицією та їхні жанрові відмінності.*
5. *Виразальні засоби радіофільму.*
6. *Вимоги до радіофільму.*
7. *Визначальність слова у звуковому образі радіофільму.*
8. *Різновиди радіофільмів.*
9. *Радіофільми про значні історичні поди (радіобіографія події).*
10. *Радіофільми про видатних історичних особистостей (радіобіографія людини).*
11. *Методика підготовки радіофільму.*
12. *Авторське "Я" в радіофільмі.*

Оригінальна радіодрама (радіоп'єса)

1. *Поняття про оригінальну радіодраму (радіоп'єсу).*
2. *Призначення оригінальної радіодрами.*
3. *Жанрові ознаки оригінальної радіодрами.*
4. *Історія виникнення оригінальної радіодрами — своєрідного виду радіомистецтва.*
5. *Причини зникнення оригінальних радіоп'єс з українського ефіру.*
6. *Відродження оригінальних радіоп'єс на Українському радіо.*
7. *Оригінальні радіоп'єси журналіста Іллі Хоменка і кіносценариста Володимира Фоменка.*
8. *Вимоги до оригінальних радіодрам (радіоп'єс).*
9. *Різновиди оригінальної радіодрами (радіоп'єси).*
10. *Акустична (звукова) радіоп'єса.*
11. *Радіоп'єса чистого слова.*
12. *Драма ідей.*
13. *Документальна радіодрама.*
14. *Методика підготовки оригінальної радіодрами (радіоп'єси).*
15. *Синтез елітарної та масової культури в оригінальній радіодрамі (радіоп'єсі).*
16. *Авторське "Я" в оригінальній радіодрамі (радіоп'єсі).*
17. *Тенденції зображення дійсності в оригінальній радіодрамі (радіоп'єсі): віддзеркалення і моделювання.*
18. *Засоби створення радіообразу в оригінальній радіодрамі (радіоп'єсі).*

Завдання для лабораторних і практичних занять

Радіонарис

Розкажіть про методику підготовки радіонарису. Прослухайте два-три радіонариси, обговоріть їх, осмисліть набуті знання про радіонарис, його різновиди. З допомогою викладача оберіть тему, різновид свого майбутнього радіонарису, підготуйте його. Підготовлені радіонариси попередньо обговоріть, а потім запишіть у навчальній радіостудії. Прослухайте остаточний варіант готового радіонарису, обговоріть і оцініть свій матеріал.

Радіофейлетон

Охарактеризуйте сатирично-гумористичні радіожанри. Прослухайте записані на звуконосії гумористично-розважальні радіопередачі, осмисліть процеси трансформації, модифікації радіофейлетону, проаналізуйте причини рідкісного звучання нині в ефірі класичних радіофейлетонів. Зосередьте свою увагу на особливостях малих сатирично-гумористичних радіожанрів (байка, гумореска, усмішка, пародія, епіграма, афоризм, анекдот).

Радіокомпозиція

Розкажіть про жанрові особливості радіокомпозиції у зіставленні з радіорепортажем і літературно-музичним концертом, осмисліть методику підготовки радіокомпозиції, підкресліть важливість взаєморозуміння журналіста, режисера і звукооператора під час добору матеріалу і монтажу радіокомпозиції. З'ясуйте причини, чому в програмах сучасного радіомовлення рідко звучать радіокомпозиції. Визначте тему радіокомпозиції, підготуйте її сценарний план.

Радіофільм

Охарактеризуйте жанрові ознаки радіофільму, його спільні риси з кінофільмом, радіорепортажем і радіокомпозицією та характерні відмінності, які дають підставу виокремлювати радіофільм як оригінальний жанр, що побудований на основі звукозапису і сконцентрував у собі художні та публіцистичні можливості відображення дійсності. Складіть своєрідний каталог мовностилістичних і акустичних виражальних засобів, які використовують для створення радіофільму.

Оригінальна радіодрама (радіоп'єса)

Прослухайте записані під час трансляції Національною радіокомпанією України оригінальні радіодрами (радіоп'єси) Іллі Хоменка та Володимира Фоменка. Під час обговорення зосередьте увагу на тому, що оригінальна радіодрама (радіоп'єса) — це драматичний твір, написаний спеціально і виключно для радіомовлення з урахуванням специфіки створення звукового образу героїв. Оригінальна радіодрама є найскладнішою формою художнього мистецтва, в якій закладено синтез елітарної та масової культури. Розкажіть про вплив виражальних засобів (органічний і природний діалог, специфічна акустика) оригінальної радіодрами (радіоп'єси) на формування морально-громадянських цінностей, утвердження національних ідеалів, державницького, патріотичного мислення і діяльності.

Список використаної літератури

1. *Аграновский А.* Суть дела. Заметки писателя. — М., 1968.
2. *Архипов Ю.* Биография и характер юного жанра / Концерт для четырех голосов: Радиопьесы / Сост. Н. Павлова. — М., 1972.
3. *Бараневич Ю.* Жанры радиовещания. — К.; Одесса, 1978.
4. *Барноу Э.* Как писать для радио. — М., 1960.
5. *Бахтин М.* Проблема речевых жанров / Эстетика словесного творчества. — М., 1979.
6. *Беневоленская Т.* О языке и стиле газетного очерка. — М., 1973.
7. *Владко В.* Діти слухають радіо // Радіомовлення, слухання, техніка, аматорство. — 1933. — № 13.
8. *Выготский Л.* Избранные психологические исследования. — М., 1956.
9. *Гальперин Ю.* Слово в эфире. — М., 1962.
10. Гід журналіста: Збірка навчальних матеріалів, складена за французькою методикою вдосконалення працівників ЗМІ. — К., 1999.
11. *Голдовская М.* Человек крупным планом: Заметки теледокументалиста. — М., 1981.
12. *Дзаридзе Л.* Звуковая документальность события / Радиорепортаж. — М., 1967.
13. *Дидро Д.* Салоны. — М., 1989. — Т. 1.
14. *Здоровега В.* Теорія і методика журналістської творчості: Підручник. — 2-ге вид., перероб. і доп. — Л.: ПАІС, 2004. — 268 с.
15. *Капелюшнй А.* Фейлетон / Теорія і практика радянської журналістики (Основи майстерності. Проблеми жанрів) / Під ред. проф., д-ра філол. наук В. Й. Здоровеги. — Л., 1989.
16. *Карпенко В.* Журналістика: основи професійної комунікації. — К., 2002.
17. *Карпенко О.* Радіомовлення УРСР на сьогодні // Радіомовлення, слухання, техніка, аматорство. — 1934. — № 5.
18. *Лизанчук В., Кузнецова О.* Методи збирання і фіксації інформації в журналістиці. — К., 1991.
19. *Ліхтенштейн Е.* Помнить о больном: Пособие по медицинской деологии. — К., 1978.
20. *Ляшенко Б.* Радио без тайн: Рассказ неизвестного диктора. — М., 1990.
21. *Маграчев Л.* Сюжеты, сочиненные жизнью. — М., 1972.
22. *Марченко Т.* Радиотеатр: страницы истории и некоторые проблемы. — М., 1970.

23. *Мать и сын: Сборник финских радиопьес / Сост. С. Тихменева. — М., 1987.*
24. *Микрюков М. Эстетические проблемы радиоискусства // Радиоискусство: Теория и практика / Сост. В. П. Зверев. — М., 1981.*
25. *Минков М. К проблеме жанров в радиовещании / Телевидение и радиовещание за рубежом. — М., 1973.*
26. *Миронченко В. Основи інформаційного радіомовлення: Підручник. — К., 1996.*
27. *Мишич П. Как проводить деловые беседы? — М., 1983.*
28. *Музырл А. Радиоочерк (к проблеме жанра и мастерства): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — М., 1973.*
29. *Мурзина М. Александр Сокуров: поищем истину вне слова // Известия. — 1989. — 12 октября.*
30. *Ночной разговор с палачом: Радиопьесы Австрии, Германии, Швейцарии. — М., 1991.*
31. *Олейник В. Радиопублицистика. — К., 1978.*
32. *Основы радиожурналистики / Под ред. Э. Г. Багирова, В. Н. Ружникова. — М., 1984.*
33. *Попов И. Радиотрибуна Арчибальда Маклиша // Радиоискусство: Теория и практика / Сост. В. П. Зверев. — М., 1981.*
34. *Радкевич Е. Становление и развитие молодежного вещания на Белорусском радио: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. — Минск, 1977.*
35. *Ревенко А. Заповедное слово. — М., 1975.*
36. *Смирнов В. Радиоочерк. — Ростов, 1984.*
37. *Темная башня: Радиопьесы Великобритании и Ирландии / Сост. М. Шишлина. — М., 1990.*
38. *Томан І. Мистецтво говорити: Пер. з чес.— 2-ге вид. — К., 1989.*
39. *Филд С. Как писать для радио и телевидения. — М., 1962.*
40. *Хоменко І. Оригінальна радіодрама: Навч. посіб. / За ред. В. Я. Миронченка. — К., 2002.*
41. *Шерель А. Эволюция средств художественной организации материала в радиожурналистике: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — М., 1981.*
42. *Шлемкевич М. Новочасна потуга (Ідеї до філософії публіцистики. Верхи життя і творчості. Промови-доповіді). — Нью-Йорк; Торонто, 1958. — Т. 5.*
43. *Яхонтов В. Театр одного актера. — М., 1958.*

ПІСЛЯМОВА

Міжнародна концепція державного суверенітету передбачає право бути господарем інформаційного простору на своїй території, визначати політику в цій галузі, яка має гарантувати національну безпеку. Інтегрування Української держави в єдине інформаційне суспільство здійснюється на основі Конституції України, Законів "Про інформацію", "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні", "Про телебачення і радіомовлення", "Про інформаційні агентства", "Про рекламу", засад державної політики України в галузі прав людини, міжнародних договорів та угод, ратифікованих Україною, загальної Декларації прав людини, загальновизнаних норм і принципів міжнародного права. Свобода руху інформації у суспільстві, якість та швидкість творення нових її різновидів українською мовою є інтегральним показником і водночас доленосним чинником розвитку української нації.

Інформація як духовно-інтелектуальна національна вартість у демократичному суспільстві повинна вільно пульсувати по вертикалі — від покоління до покоління, — і по горизонталі — на рівні одного покоління чи особи. Свідоме й активне прискорення руху інформації знань, досвіду академік С. Вовканич називає духовною інформаційною мобільністю нації. Важливість застосування концепції інформаційної мобільності нації виходить за рамки творення українського інформаційного простору і поля культури, науки, освіти, мови. Вона стосується всіх народів, які звільнилися чи звільняються з-під інформаційного імперіалізму. Ця концепція ставить на порядок денний проблему світового масштабу — збереження єдності розмаїття мов, культур усіх народів, донесення історичної правди про упослідження багатьох культур і мов, адекватну оцінку з позицій неупередженої християнської науки і моралі різним тоталітарним режимам та ідеологіям, які зловмисно переривали спадкоємність і новаторство націй і таким чином зменшували інтелектуальний потенціал людства. Адже кожен народ може внести в інформаційну скарбницю людства вагомий доробок, якщо забезпечити умови створення його власного інформаційного потенціалу.

У стрімкому потоці світових інформаційних процесів до національного потрібно ставитись як до феномену і вічного джерела творчості, плідність якої є найвищою за умов адекватності (природної комфортності) інформаційного середовища — мови, культури, духовності, звичаїв.

Феномен невмирущості нації завжди міститься в інформаційному феномені збереження, незнищенності, розвитку слова у найширшому його значенні для суспільного розвитку. Саме з таких позицій варто оцінювати інформаційну агресію на українські національні засади. Антиукраїнські сили добре розуміють живодайну снагу національного інформаційного середовища для розвитку держави. Не будучи господарем власного інформаційного простору, реально не зробивши українську мову державною, перебуваючи в чужій інформаційній блокаді, Україні важко реалізовувати свою державотворчу національну ідею, з'єднати поняття етнічного та політичного українця в одне поле, йти своїм шляхом розвитку, акумулюючи і використовуючи вітчизняний і світовий досвід. Тому важливо оптимізувати використання засобів масової інформації, зокрема радіомовлення, в українському державотворенні.

У демократичних країнах світу радіомовлення, як і інші засоби масової інформації, пройнято духом держави, тобто воно державотворче, патріотичне, об'єднує суспільство на мовно-національних засадах. І лише в цих рамках радіомовлення плюралістичне, вільнодумне й незалежне. Кожна держава на законодавчому рівні дбає, щоб енергія слова не спрямовувалася на руйнацію національних державних підпор. Кожний матеріал радіожурналіста, які б ідеї він не сповідував, має бути спрямований не на розмежування, роз'єднання українського суспільства на Схід, Захід, Південь, Північ, а на згуртування, глибоку інтеграцію різних областей в єдиний державний організм з відповідними українськими національними пріоритетами в економіці, політиці, культурі, мові, інформаційному просторі...

Молоде покоління радіожурналістів має всі можливості сприяти утвердженню розумного, побудованого на принципах моралі українського громадянського суспільства, яке повинно прислужитися тому, щоб у кожній клітині державного організму повнокровно, життєдайно пульсувала українська мова. Це забезпечить всебічний розвиток мов, культур національних меншин, які живуть на гостинній українській землі, міжнаціональну злагоду, підґрунтям якої має бути обов'язкове визнання України Батьківщиною, а не "країною проживання". Такий засадничо-принциповий підхід до українського державотворення є одним із гарантів створення національного єдиного інформаційного простору — органічної частини світового інформаційного суспільства.

Сучасному суспільству потрібне серйозне і відповідальне радіомовлення, передачі якого побудовані на соціально значущих фактах, на висвіт-

ленні різних думок. В інформаційних випусках, програмах подають відповідні коментарі до подій, які висвітлюються. Б основі радіожурналістської роботи повинні бути національні та загальнолюдські цінності. Такий підхід відповідає концепції суспільного радіомовлення європейського зразка. Традиційне радіомовлення розширить сферу своїх послуг, використавши для цього можливості цифрових технологій не лише у виробництві програм, але й у їх розповсюдженні шляхом упровадження нових форматів, змін у сітці мовлення з метою повнішого задоволення потреб слухачів у різноманітній інформації, яка би впливала на формування національно-духовних, високоморальних якостей.

Підручник "Основи радіожурналістики" сприятиме всебічному фаховому зростанню радіожурналістів, яке здійснюватиметься шляхом опанування сучасної методики збору, опрацювання інформації, проведення тренінгів, диспутів, "круглих столів", науково-практичних конференцій, підготовки радіоматеріалів. Набута у такий спосіб радіожурналістська майстерність сприятиме підготовці високоякісних радіопередач, що в кінцевому підсумку забезпечить задоволення потреб радіослухачів в оперативних, правдивих, різноманітних за тематикою інформаційних, публіцистичних випусках, художньо-естетичних програмах. Це позитивно впливатиме на морально-психологічний, політико-ідеологічний стан населення, благотворно позначиться на процесах українського державотворення.

ОРІЄНТОВНІ ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

(реферати можуть стати основою для курсових та дипломних робіт)

1. Радіомовлення в контексті українського державотворення.
2. Радіомовлення в "епоху телебачення".
3. Сучасні тенденції розвитку української радіожурналістики.
4. Радіомовлення у демократичному суспільстві.
5. Основні завдання радіоорганізацій України.
6. Концептуальні засади функціонування радіомовлення в Україні.
7. Організація радіомовлення України.
8. Перша програма Національної радіокомпанії України.
9. Друга програма Національної радіокомпанії України ("Промінь").
10. Радіоканал духовного відродження "Культура" (третя програма Національної радіокомпанії).
11. Всесвітня служба радіомовлення України.
12. Особливості функціонування обласного радіо.
13. Соціальна відповідальність радіожурналіста.
14. Правові основи функціонування радіомовлення.
15. Напрями діяльності Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення.
16. Права творчих працівників радіоорганізацій.
17. Обов'язки творчих працівників радіоорганізацій.
18. Державні радіоорганізації України.
19. Особливості розвитку приватного радіомовлення України.
20. Права радіослухачів.
21. Політичний та ідеологічний плюралізм у радіопередачах і проблеми будівництва Української держави.
22. Відмінність принципів радіожурналістики у незалежній демократичній Україні від принципів тоталітарної радіожурналістики в Радянському Союзі.
23. Залежність функцій радіомовлення від суспільної системи.
24. Основні засади творчої діяльності українського радіожурналіста.
25. Морально-фахові якості радіожурналіста.

26. "Авторська програма" на хвилях Національної радіокомпанії.
27. Антиукраїнська інформаційна агресія в радіоєфірі.
28. Свобода слова і політичний розбій у радіоєфірі.
29. Радіомовлення і національно-духовне виховання молоді.
30. Персоніфікація радіоінформації: методика подачі.
31. Виразальні засоби радіо.
32. Чинники сприймання радіопередач.
33. Радіомовлення і проблеми функціонування української мови в Україні.
34. Мовний портрет сучасного українського радіожурналіста.
35. Чинники впливу радіомовлення на створення й утвердження українського інформаційного простору.
36. Найхарактерніші особливості функціонування радіомовлення в системі ЗМІ.
37. Найважливіші аспекти радіопропаганди сутності української національної ідеї державотворення.
38. Основна тематична спрямованість радіопередач Національної радіокомпанії.
39. Радіомовлення у процесі консолідації, національно-духовної інтеграції українського суспільства.
40. Вплив радіомовлення на формування української національної самосвідомості, державотворчого мислення.
41. Сфери впливу радіо на слухачів.
42. Культура мови радіожурналіста та її вплив на формування усвідомлення української національної ідентичності.
43. Сучасні професійні, соціальні, моральні орієнтири радіожурналістів.
44. Педагогічні аспекти використання радіопередач для національного виховання дітей у сім'ї.
45. Особистісний вплив радіожурналіста на сприймання радіопередач.
46. Радіоформати на українському аудіоринку: специфіка вибору.
47. Критерії поділу радіожурналістських творів на жанри.
48. Інформаційні радіожанри.
49. Аналітичні радіожанри.
50. Художньо-публіцистичні радіожанри.
51. Порівняльна характеристика інформаційних і аналітичних радіожанрів.
52. Порівняльна характеристика аналітичних і художньо-публіцистичних радіожанрів.
53. Методика підготовки інформаційних радіожанрів.

54. Інтерв'ю як жанр і метод збору інформації для написання журналістських творів.
55. Жанрові особливості радіозвіту та радіорепортажу.
56. Вимоги до радіокоментаря.
57. Модифікація сучасних радіожанрів.
58. Радіобесіда в прямому ефірі.
59. Ведучий інформаційних випусків і радіобесід: порівняльний аспект.
60. Виразальні засоби радіонарису.
61. Сатиричні жанри радіожурналістики.
62. Методика підготовки радіокомпозиції.
63. Особливості підготовки радіооглядів преси.
64. Жанрові особливості радіофільму.
65. Радіофільми Людмили Кузьменко (Донецька обласна державна телерадіокомпанія).
66. Оригінальна радіодрама: світовий і український досвід.
67. Різновиди оригінальної радіодрами.
68. Оригінальні радіодрами Іллі Хоменка і Володимира Фоменка (Національна радіокомпанія України).
69. Стандарти радіожурналістської праці в Україні.
70. Літературна майстерність у радіожурналістиці.
71. Методика перевірки достовірності фактів.
72. Гуманізм — основа радіожурналістської праці.
73. Характерні особливості української радіожурналістики.
74. Публіцистичність радіожурналістських творів.
75. Національні пріоритети в радіожурналістській діяльності.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Василь Васильович Лизанчук народився 1 січня 1937 р. у с. Ганеві Коломийського району Івано-Франківської області у багатодітній селянській родині. Середню освіту здобув, навчаючись у Ганівській початковій, Дебеславській семирічній і Корницькій середній школах. Дописувати до районної газети почав ще у школі. Після її закінчення у 1954—1956 рр. працював коректором Коломийської районної газети "Червоний промінь". Три роки перебував у лавах Радянської Армії. Протягом 1959—1960 рр. навчався у Львівському військово-політичному училищі.

Завідував відділом сільського господарства Новояричівської районної газети "Червона зоря" (Львівська область), очолював відділи передового досвіду, промисловості, сільського господарства в Коломийській міжрайонній газеті "Радянська Гуцульщина" та Коломийській міськрайонній газеті "Червоний прапор" (1962—1965). З лютого 1965 р. до травня 1968 р. — кореспондент Івано-Франківської обласної газети "Прикарпатська правда". Тривалий час працював старшим редактором Івано-Франківського облтелерадіокомітету, власним кореспондентом Українського радіо по Івано-Франківській області. Практичну журналістську діяльність поєднував із заочним навчанням на факультеті журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка. У 1974—1976 рр. навчався у Вищій партійній школі при ЦК КП України.

У 1977 р. отримав науковий ступінь кандидата педагогічних наук, захистивши дисертацію "Педагогічні проблеми підвищення ефективності впливу радіо і телебачення на соціалізацію підлітків". У червні 1991 р. захистив докторську дисертацію "Засоби масової інформації і формування громадянської позиції молоді". Із грудня 1978 р. розпочав працювати на факультеті журналістики Львівського національного університету імені Івана Франка. У 1993 р. очолив кафедру радіомовлення і телебачення факультету.

У колі зацікавлень у 80-ті роки ХХ ст. перебували проблеми використання засобів масової інформації у процесі виховання підростаючого

покоління. Вони досліджувались у монографії "Увага: увімкнуто приймач (Вплив радіо і телебачення на формування громадянської активності молоді" (1986), "Грані колективізму: Вплив преси, телебачення і радіо на формування соціальної активності молоді" (1989), а також у брошурах "Телебачення і радіо у вихованні учнів" (1985) і "Громадянином бути зобов'язаний" (1989).

В. Лизанчук взяв участь у підготовці низки навчальних посібників для студентів факультету журналістики: "Особливості підготовки матеріалів для радіо і телебачення" (у співавторстві з В. Качканом), "Методи збирання і фіксації інформації у журналістиці" (у співавторстві з О. Кузнецовою), "Теорія і практика радянської журналістики (за редакцією В. Здоровеги). У 1990 р. видав текст лекцій "Засоби масової інформації і духовне відродження України". У 2000 р. вийшов у світ підручник "Радіожурналістика: засади функціонування".

Актуальним проблемам відродження та утвердження національних духовних цінностей, української мови та культури присвячена брошура "О рідне слово, що без тебе я?!" (1990). У 1993 р. побачили світ дві частини книги В. Лизанчука "Засоби масової інформації про русифікаторську політику в Україні".

У 1995 р. в Інституті народознавства НАН України видано науково-публіцистичне дослідження "Навічно кайдани кували: факти, документи, коментарі про русифікацію в Україні". На великому фактичному матеріалі, із залученням свідчень очевидців автор розвінчує етноцид, геноцид і лінгвоцид, які Росія протягом століть застосовувала до українського народу, та їх морально-психологічні наслідки.

У видавництві "За вільну Україну" в 1996 р. вийшов збірник науково-публіцистичних статей "Завжди пам'ятай: Ти — Українець!", У 1997 р. побачила світ книжка "З-під іга ідолів (Роздуми про пережите)". Друге доповнене видання книжки "Завжди пам'ятай: Ти — Українець!" потрапило до читачів у 2001 р. Монографію "Не лукавити словом" В. Лизанчук видав у 2003 р. У 2004 р. вийшла у світ монографія "Кайдани ще кують: Факти, документи, коментарі про російщення в Україні" (Доп. вид.: Лизанчук В. "Навічно кайдани кували").

В. Лизанчук — автор понад 300 наукових і науково-публіцистичних статей з проблем теорії і практики журналістики, створення українського національного інформаційного простору, міжнаціональних взаємин, розвитку та утвердження української мови, культури, духовності, відновлення історичної пам'яті, збереження і примноження традицій, звичаїв, розбудови незалежної української держави. Опублікував у пресі понад 700 кореспонденцій, інтерв'ю, репортажів, нарисів, статей. Бере активну участь у підготовці радіо- і телепередач (уже прозвучало понад 500 бесід, комен-

тарів, інтерв'ю, репортажів, звітів), виступає з науковими доповідями і повідомленнями на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях та з лекціями перед громадськістю на актуальні теми українського державотворення.

Із 1966 р. В. Лизанчук — член Спілки журналістів України. Указом Президента України 6 червня 1997 р. В. Лизанчукові присвоєно почесне звання "Заслужений журналіст України". Загальні збори Академії Наук Вищої школи України 19 грудня 1998 р. обрали В. Лизанчука академіком Академії Наук Вищої школи України по відділенню масової комунікації.

За підсумками всеукраїнського конкурсу друкованих засобів масової інформації "Українська мова — мова державна", проведеного 1998 р., В. Лизанчука серед позаштатних авторів нагороджено першою премією і дипломом.

16 вересня 2000 р. Президія Головної управи колишніх вояків-українців у Великій Британії нагородила В. Лизанчука "Золотим Хрестом Заслуги I класу". 26 грудня 2000 р. Президія Академії наук Вищої школи України присудила В. Лизанчуку Нагороду Ярослава Мудрого за значний здобуток у галузі науки і публіцистики. Ухвалою Комітету в справах премії імені Івана Огієнка від 26 березня 2001 р. В. Лизанчукові присуджено Огієнківську премію у галузі науки. У 2001 р. Фонд воляників-швабінських при Фундації Українського вільного університету в Нью-Йорку нагородив В. Лизанчука дипломом і премією за книжку "Завжди пам'ятай: Ти — Українець!" і "цим висловлює подяку за цінний внесок до скарбниці української культури". Державний комітет телебачення і радіомовлення України нагородив В. Лизанчука у 2006 р. (до Дня журналіста) відзнакою третього ступеня за заслуги в розвитку інформаційної сфери.

До 65-річчя з дня народження та 50-річчя журналістської праці В. Лизанчука вийшла у світ книжка "Кроки... Василь Лизанчук — публіцист, вчений, педагог: Бібліографічний покажчик, листи, рецензії" (Львів, 2001).

З нагоди відзначення 150-річчя від дня народження видатного українського мислителя, громадського діяча, письменника, національного генія І. Франка ректор Львівського національного університету імені Івана Франка нагородив В. Лизанчука ювілейною медаллю "150 років від дня народження Івана Франка".

За поданням правління Коломийського товариства "Просвіта" імені Тараса Шевченка Коломийська міська рада за активну наукову, громадську і політичну діяльність занесла прізвище В. Лизанчука у Книгу шани м. Коломиї.

LYZANCHUK, Vasyl Vasylouvyeh

Prof. Dr. (Linguistics), Head of the Radiobroadcasting and Television Dpt.; Fellow Academy of Sciences within the network of Higher Educational Establishments in Ukraine, the Ivan Ohiyenko AU-Ukrainian Prize Winner "Renowned Journalist of the Ukraine" honorary title-holder. Expert in the field of Radiojournalism Sphere of scholarly interests: Theory and Practice of Journalism; Rebirth, Development and Strengthening of the Ukrainian Language culture, spirituality, National Life Ukrainian Nation-Building.

Monographs: "Fetters Were Smithed Forever: Facts, Documents, Comments on the Russification in Ukraine" (1995, 415 p.), "Always Remember: You Are Ukrainian" (2001, 680 p.); "After Throwing the Idols?"; Yoke "Reflection on What Has Been Lived Through" (1997, 216 p.); "Dissembling the Word" (2003, 560 p.); "Fetters Are Still Smithed: Facts, Documents, Commentaries On the Russianization in Ukraine — Enlarged edition of "Fetters Were Smithed Forever" (2004, 992 p.); textbook "Radiojournalism: Tenets of Functioning" (2000, 366 p.), hundreds of scholarly articles and those in the field of Publicism.

Навчальне видання

ЛИЗАНЧУК Василь Васильович

ОСНОВИ РАДІОЖУРНАЛІСТИКИ

Підручник

Підп. до друку 04.12.2006. Формат 70x1007_{1в}.
Папір офс. Друк офс. Гарнітура SchoolBook.
Умов. друк. арк. 51,2. Обл.-вид. арк. 44,62.
Зам. №7-13.

Видавництво "Знання"
01034, м. Київ-34, вул. Стрілецька, 28.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № **1591** від **03.12.2003**.
Тел.: (044) 234-80-43, 234-23-36.
E-mail: sales@znannia.com.ua
<http://www.znannia.com.ua>

Віддруковано на ВАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»,
Україна, м. Біла Церква, вул. Л. Курбаса, 4.